KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Rubenas Bukavickas

SOVIETIZACIJA KLAIPĖDOS KRAŠTE: SOCIOKULTŪRINĖS IR SOCIOEKONOMINĖS TRANSFORMACIJOS 1945–1960 METAIS

Mokslo daktaro disertacija

Humanitarinių mokslų sritis, istorijos ir archeologijos mokslo kryptis (H 005)

Klaipėda, 2020

Mokslo daktaro disertacija rengta 2015–2020 m. Klaipėdos universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui kartu su Klaipėdos universitetu Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinė vadovė
doc. dr. Silva Pocytė (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

Mokslinis konsultantas
prof. dr. Vygantas Vareikis (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

Turinys

ĮVADAS 5

1. KLAIPĖDOS KRAŠTO TAPSMO SOVIETINĖS LIETUVOS DALIMI PROBLEMINIAI KLAUSIMAI IR TEISINIAI ASPEKTAI 43

1.1. Klaipėdos krašto virsmas iš iredentinės teritorijos į savą 1941–1945 m. 44

1.2. Klaipėdos krašto tapsmas sovietinės Lietuvos dalimi 54

1.3. Prieškarinės ir sovietinės Lietuvos administracinių-teritorinių sistemų raidos bruožai 1918–1960 m. 60

1.4. Klaipėdos krašto administraciniai-teritoriniai pertvarkymai 1944–1960 m. 78

2. GYVENTOJŲ MIGRACIJA KLAIPĖDOS KRAŠTE 1945–1960 METAIS 111

2.1. Prieškario ir sovietinės Lietuvos politikos tautiniu klausimu bruožai 112

2.2. Klaipėdos krašto apgyvendinimas naujakuriais ir persikėlėliais 1945–1948 m. 121

2.3. Vilniaus ir Kauno sričių gyventojų perkėlimas į Klaipėdos kraštą 1951–1956 m. 140

2.4. Vietinių gyventojų repatriacija 1945–1951 m. 152

2.5. Socioekonominės represijos ir masiniai gyventojų trėmimai Klaipėdos krašte 1944–1952 m. 165

2.6. Vietinių gyventojų repatriacija į Vakarų ir Rytų Vokietijas 1958–1960 m. ir jos socioekonominės bei sociokultūrinės pasekmės. 175

3. KLAIPĖDOS KRAŠTE LIKUSIO TURTO PROBLEMA IR JOS SPRENDIMAS 1944–1960 METAIS 195

3.1. Teoriniai ir teisiniai sovietinės nuosavybės teisės doktrinos aspektai 198

3.2. Klaipėdos krašte likusio turto problema 202

3.3. Kilnojamojo turto inventorizavimas ir jo realizavimas 1945–1953 m. 214

3.4. Nekilnojamojo turto problemos sprendimas 1945–1948 m. 225

3.5. Kaimo vietovėse naujakuriams ir vietiniams gyventojams priklausantis nekilnojamasis turtas skaičiais 1945–1960 m. 230
3.6. Naujakurių ir vietinių gyventojų nuosavybės teisės į nekilnojamąjį turtą problema ir jos sprendimas 1945–1960 m. 233
4. SOVIETINĖS ŽEMĖS ŪKIO SISTEMOS KLAIPĖDOS KRAŠTE BRUOŽAI 1945–1960 METAIS 241
4.1. Žemės reforma Klaipėdos krašte 1945–1948 m. 243
4.2. Kolektyvizacija Klaipėdos krašte 1947–1951 m. 250
4.3. Tarybiniai ūkiai Klaipėdos krašte 1945–1960 m. 276
5. SOVIETINĖS LIETUVOS KULTŪRINĖS IR ANTIRELIGINĖS POLITIKOS KLAIPĖDOS KRAŠTE BRUOŽAI 1945–1960 METAIS 285
5.1. Sovietinė kultūrinė politika Klaipėdos krašte 1945–1960 m. 287
5.2. Sovietinė antireliginė politika Klaipėdos krašte 1945–1960 m. 303
IŠVADOS 313
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA 321
PRIEDAI 335

Įvadas

Pokarinės Lietuvos sovietizacija paprastai yra suprantama kaip sovietinės santvarkos įtvirtinimo procesas, kurio metu vyko kompleksas politinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių transformacijų, radikaliai pakeitusių Lietuvos visuomenės gyvenimo sanklodą, socialinę struktūrą ir sudėtį. Išskirtinis pokarinės sovietizacijos bruožas buvo tas, kad ji apėmė didesnę Lietuvos teritorijos, nei ji buvo 1940–1941 m., t. y. pirmosios sovietizacijos metu, dalį.

Pokarinės Lietuvos sovietizacija buvo Sovietų Sąjungos 1940 m. pradėtos vykdyti ir dėl karo su Vokietija 1941–1944 m. nutrūkusios sovietizacijos tęsinys. Tačiau procesus Klaipėdos krašte lėmė pasikeitusi politinė krašto priklausomybė, kai Antrojo pasaulinio karo metu į sovietinės Lietuvos sudėtį buvo įtraukta Vokietijai priklausiusios teritorijos dalis – Klaipėdos kraštas, kurio Lietuva neteko 1939 m. kovo mėnesį[1]. Šios teritorijos sovietizacija vykdyta pagal 1940 m. Lietuvos SSR Konstituciją bei vėlesnius jos pataisymus ir pasireiškė kaip visai sovietinės Lietuvos teritorijai vienoda socialinė, ekonominė ir kultūrinė politika. Praktikoje sovietizacija reiškė Klaipėdos krašto istorinių, politinių ir kultūrinių ženklų išskirtinumo (tapatybės) panaikinimą, sovietinės ūkio sistemos, paremtos socialistine nuosavybe ir visuomeniniu darbu, įvedimą bei komunistinę ideologinę indoktrinaciją tarp gyventojų. Be to, Klaipėdos krašto sovietizacijos procesą

[1] Disertacijoje laikomasi nuostatos, kad konstitucinės santvarkos požiūriu Lietuvos Respublika ir Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika nebuvo tapačios. Atsižvelgiant į tai, jos yra išskiriamos į prieškario ir sovietinę Lietuvą.

lydėjo ženklūs demografiniai pokyčiai, kurie buvo būdingi visam Rytų Prūsijos regionui pasibaigus Antrajam pasauliniam karui. Klaipėdos kraštą įtraukus į sovietinės Lietuvos sudėtį buvo organizuotas naujų gyventojų, atvykstančių iš kitų Lietuvos regionų ir Sovietų Sąjungos respublikų, perkėlimas į 1944 m. pabaigoje ištuštėjusią Klaipėdos krašto teritoriją bei daugumos krašte likusių ir iš evakuacijos Vakaruose į kraštą sugrįžusių vietinių gyventojų išvykimas į Vokietijos Federacinę ir Demokratinę Respublikas[2]. Šių demografinių procesų rezultatas – iš esmės pakitusi Klaipėdos krašto gyventojų sudėtis: vietinių gyventojų daugumą pakeitė naujieji atvykėliai, kurie iš esmės skyrėsi nuo vietinių tautybe, kultūra, religija ir gyvenimo būdu. Tad galima konstatuoti, kad XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje Klaipėdos krašte susiformavo visiškai nauja sociokultūrinė aplinka, kurioje vietinių gyventojų bendruomenė tapo marginaline[3] grupe.

Sovietizacija Klaipėdos krašte, kaip ir Lenkijai bei Rusijos SFSR (toliau – RSFSR[4]) atitekusių Rytų Prūsijos teritorijų integracija į jų sudėtis, turėjo tiek panašumų, tiek skirtumų. Disertacijos autoriaus nuomone, galima išskirti kelis svarbiausius tokios integracijos bruožus. Visose teritorijose 1) vyko naujų gyventojų atsikėlimo (perkėlimo), t. y. demografinės kaitos, procesai, 2) valstybinės[5] institucijos nusavino turtą ir kaimiškose vietovėse jį išdalijo naujiems gyventojams be atlygio, 3) vykdyta ideologizuota mentalinio užimtų teritorijų pasisavinimo politika. Skirtinga buvo tai, kad 1) Lenkijai ir sovietinei Lietuvai atitekusiose teritorijose buvo palikta dalis vietinių gyventojų, o RSFSR atitekusioje teritorijoje dauguma vietinių gyventojų buvo iškelti, 2) Lenkijai ir sovietinei Lietuvai atitekusiose teritorijose žemė buvo išdalyta gyventojams ūkininkauti, o RSFSR – visa žemė perduota kolūkiams ir tarybiniams ūkiams, paliekant gyventojams iki 0,5 ha dydžio sklypus[6], 3) Lenkijai atitekusių teritorijų po-

---

2 Vokietijos skirstymas į dvi – Vakarų ir Rytų – dalis buvo nulemtas Vokietijos valstybingumo problemos, kilusios 1945 m. Sąjungininkams panaikinus jos valstybingumą, ir ilgą laiką buvusios neapibrėžtos Vokietijos Federacinės ir Demokratinės Respublikų padėtimi tarptautinėje arenoje. Pavyzdžiui, VFR ir VDR buvo priimtos į Jungtinių Tautų Organizaciją tik 1973 m. rugsėjo 18 d. Plačiau žr.: *United Nations Member States*. [Žiūrėta 2018-03-15], Prieiga per internetą: <https://www.un.org/en/member-states/>

3 Marginalizacija suprantama kaip vietinių Klaipėdos krašto gyventojų daugumos sumažėjimas jų istoriškai gyvenamoje teritorijoje. Vietiniai gyventojai, kaip bendrija, buvo išstumti iš visuomenės proceso, nes jų vertybinės normos ir elgesys nebuvo priimtini naujos visuomenės, paremtos lietuviška kultūrine tradicija, daugumai. Lietuviškame *Tarptautinių žodžių žodyne* sąvoka *marginalizacija* reiškia „individų ar jų grupių teritorinių, ek., polit. ir kt. ryšių su socialine dauguma silpnėjimas, deformacija ir iširimas arba tų individų ar jų grupių išstūmimo iš visuomenės procesas“. Plačiau žr.: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Redaktorė SVETIKIENĖ, Dovilė. Vilnius, 2013, p. 509.

4 Rusijos Sovietų (Tarybų) Federacinė Socialistinė Respublika.

5 Sovietinė Lietuva yra suprantama kaip Sąjunginės valstybės dalis, kurios „suverenitetą“ apribojo SSRS Konstitucija.

6 *Постановление Совета Министров СССР от 9 июля 1946 г. № 1522 «О первоочередных мероприятиях по заселению районов и развитию сельского хозяйства Кали-*

lonizacija buvo vykdoma pagal Lenkijos Respublikos įstatymus, o sovietinei Lietuvai ir RSFSR atitekusių teritorijų sovietizacija – pagal RSFSR įstatymus[7]. Bet kuriuo atveju, ar tai būtų buvę vienodi, ar skirtingi Rytų Prūsijos teritorijos dalių integracijos į Lenkijos, RSFSR ir sovietinės Lietuvos sudėtis bruožai, Rytų Prūsijos teritorijos dalių įsisavinimo tikslas buvo bendras – buvusios Rytų Prūsijos teritorijos integracija į Lenkijos, RSFSR ir sovietinės Lietuvos teritorijų sudėtis bei jų unifikacija, atsižvelgiant į kiekvienos specifiką socialinėje, ekonominėje ir kultūrinėje srityse.

1945 m. liepos 13 d., kalbėdama „Mažosios Lietuvos, Klaipėdos krašto inteligentijos“ vardu pirmajame „Tarybų Lietuvos inteligentų“ suvažiavime, rašytoja Ieva Simonaitytė pažymėjo: „Mūsų uždavinys yra nedaryti tų klaidų, kurias darė Klaipėdos krašte buržuazinė Lietuva. Į Klaipėdos kraštą mes turime siųsti geriausias savo inteligentijos jėgas, kurios padėtų paversti šį kraštą žydinčia Tarybų Lietuvos sritimi. Klaipėdos krašte negali būti daugiau vietos nei vokiečiams, nei vokietininkams. Mažoji Lietuva ir Didžioji Lietuva dabar visiems amžiams sudarys vieną nesuardomą Didžiąją Tarybų Lietuvą.“[8] I. Simonaitytė ne tik pasidžiaugė Klaipėdos krašto išvadavimu ir dėl to „abiem Lietuvoms“ atsiveriančiomis integracijos galimybėmis, bet kartu išreiškė susirūpinimą dėl dviejų kultūrų – Mažosios Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos – susidūrimo, kylančio dėl Klaipėdos krašto integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį[9]. Dabar galima tik spėlioti, kaip tuo metu rašytoja įsivaizdavo Klaipėdos krašto ateitį, tačiau ji vargu galėjo numatyti, kaip radikaliai jis transformuosis, o tiksliau sakant, kultūriniu požiūriu jis tiesiog išnyks.

Vykdant Klaipėdos krašto sovietizaciją ir krašto apgyvendinimo politiką, nebuvo atsižvelgta į tai, kad Klaipėdos kraštas 1924–1939 m. turėjo politinę ir kultūrinę autonomiją, kurią jam garantavo „Klaipėdos Teritorijos Konvencija“[10], kad kultūriniu ir konfesiniu požiūriais Klaipėdos krašto gyventojai skyrėsi nuo kitų Lietuvos gyventojų: krašte vyravo evangelikai liuteronai, o Lietuvoje – katalikai, kad krašte iki karo egzistavo vokiečių ir lietuvių dvikalbystė. Klaipėdos krašto sovietizacijos ir krašto

---

нинградской области». [Žiūrėta 2018-03-18] Prieiga per internetą: <http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4605.htm>

7 Sovietinėje Lietuvoje nuo 1940 m. veikė Rusijos SFSR teisė. Tad Lietuvos SSR Konstitucijos redakcijos, kaip ir kitų teisės kodeksų straipsnių pakeitimai, buvo atliekami pagal RSFSR atliktus pakeitimus, t. y. rėmėsi jų pavyzdžiu, buvo subordinuoti. Dėl to daugelis sovietinėje Lietuvoje priimtų įstatymų, reguliuojančių ūkio organizavimą ir veiklą, visuomenės gyvenimą ir kt., buvo iš esmės tapatūs RSFSR įstatymams.

8 Pirmasis Tarybų Lietuvos inteligentų suvažiavimas. 4-oji diena. *Tiesa*, Nr. 163 (693), 1945, liepos 14, l. 2.

9 Ievos Simonaitytės kalba pirmajame Lietuvos SSR inteligentų suvažiavime. 1945 m. liepos 13 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 322, l. 155–156.

10 Lietuvos ir Britų Imperijos, Francūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos. *Vyriausybės žinios*, 1924, rugsėjo 1, Nr. 169, l. 1–20.

apgyvendinimo eiga iki šiol kelia politinio, teisinio, socialinio, ekonominio ir kultūrinio pobūdžio klausimų.

Klaipėdos krašto transformacijos, kaip jo tapsmo sovietinės Lietuvos dalimi, problema, disertacijos autoriaus nuomone, yra susijusi su *kultūros kaitos* fenomenu. Antropologas Georgeas P. Murdockas pabrėžė, jog „fundamentali kultūros savybė yra ta, kad, nepaisant jos iš esmės konservatyvios prigimties, ji keičiasi laike ir erdvėje“, o kultūros kaitos procese vyksta ne tik nuoseklus žmonių prisitaikymas prie besikeičiančių egzistencijos sąlygų[11], bet ir įvairių kultūrų susidūrimas, kylantis iš etnocentristiškos identiteto formavimo logikos[12]. Skirtingų kultūrų kova, pasak istoriko ir filosofo Jörno Rüseno, „<...> neišvengiamai kyla, kai kitoniškumas nuvertinamas, marginalizuojamas arba net visiškai neigiamas ir sunaikinamas“[13]. Tai tampa rimta problema, kai etnocentriška kultūra įgauna politinę orientaciją, todėl invazinis kultūrinės naujovės pobūdis ir prievartinė kultūrinės naujovės sklaida ne tik praturtina vietines kultūras, bet kartu jas slopina ir naikina[14]. Tad kultūros kaitos problema yra viena pagrindinių priežasčių, kodėl iki šiol kultūros kaitos fenomenas yra aktualumo neprarandantis mokslinio susidomėjimo objektas.

Kultūros kaitos tyrimo tendencijos apėmė laikotarpį nuo evoliucinio metodo iki difuzinės prieigos, vėliau funkcionalizmo ir struktūralizmo. Sociokultūrinėje antropologijoje skiriamos dvi pagrindinės kultūros kaitos koncepcijos: istorinio proceso (evoliucijos)[15] ir prisitaikymo (funkcinė arba difuzijos)[16]. G. P. Murdockas išskyrė keturis kultūros kaitą lemiančius procesus: „novacijas“, „socialinį pritarimą“, „selektyvią eliminaciją“ ir „integraciją“[17]. Kultūros kaitos procesus galima suvokti remiantis kultūros antropologo Johno P. Gillino teorinėmis įžvalgomis apie tai, kad kultūra

---

11 MURDOCK, George P. Kultūros prigimtis. Iš: *Kultūros prigimtis*. Vilnius, 1993, p. 213, 227.

12 RÜSEN, Jörn. *Istorika*. Vilnius, 2007, p. 264.

13 Ten pat, p. 271.

14 KUZMICKAS, Bronislovas. Tradicija ir novacija modernybės ir postmodernybės požiūriu. *LOGOS*, Nr. 67, 2011, balandis–birželis, p. 9.

15 Kultūros kaitos, kaip istorinio proceso, koncepcija yra siejama su XIX a. atsiradusia evoliucine žmonijos teorija, kuri rėmėsi idėja, kad žmogus gimsta su apriorine potencija ir polinkiu tobulėti, keistis pažangos kryptimi. Vyravo įsitikinimas, kad žmonija vystosi chronologine, etapais ir pakopomis vykstančia, seka. Šiai koncepcijai buvo būdinga linijinio laiko samprata ir pozityvizmo filosofija. Evoliucionizmo idėjos tiesiogiai paveikė antropologijos mokslą. Plačiau žr.: ČIUBRINSKAS, Vytis. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos.* Kaunas, 2007, p. 21.

16 Kultūros kaitos, kaip prisitaikymo, koncepcija, arba difuzionistinė kryptis, pabrėžia kultūros kaitą kaip iš išorės ateinančių naujų specifinių kultūrinių bruožų (inovacijų) sklaidą. Šiai krypčiai būdingas domėjimasis žmogiškųjų sociokultūrinių idėjų ir formų perdavimu-perėmimu, pamėgdžiojimu-įsisavinimu, imitavimu, infiltracija bei akultūracija. Plačiau žr.: ČIUBRINSKAS, Vytis. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas, 2007, p. 34.

17 MURDOCK, George P. Kultūros prigimtis. Iš: *Kultūros prigimtis*. Vilnius, 1993, p. 216–228.

kinta, kai: 1) turimi kultūriniai ištekliai nebepatenkina visuomenės poreikių, 2) kai priimami nauji sprendimai yra novatoriški ir užvaldantys, 3) kai randami reikalingi sprendimai, 4) kai nauji daiktai teikia daugiau pasitenkinimo nei seni[18]. Praktikoje kultūros kaitą lemia objektyvios priežastys: gyventojų skaičiaus mažėjimas ar didėjimas, geografinės aplinkos pakitimai, persikėlimas į naują aplinką, kontaktai su kitomis tautomis, gamtinės ir socialinės katastrofos, atsitiktiniai atradimai, stipraus politinio lyderio įsitvirtinimas arba jo mirtis[19].

Teoriškai galimi du kultūros kaitos scenarijai. Pagal vieną scenarijų kultūra gali prisitaikyti prie naujų sąlygų ir tokiu būdu atsinaujinti. Pagal kitą scenarijų, kultūra negali prisitaikyti prie naujų sąlygų ir dėl to įvyksta kultūros kaita. Šis fenomenas aiškinamas tuo, kad kultūra negali nuolat vystytis pagal bendrą, universalią schemą, nes kultūra yra kultūros ir sociumo sąveikos išraiška: ne tik visuomenė veikia kultūros vystymąsi, bet ir kultūra determinuoja jos vystymąsi[20]. Kultūros kaitos procese ypatingas vaidmuo tenka visuomenės ekonominei veiklai, kuri neoevoliucionistinėje ir marksistinėje antropologijoje yra laikoma kultūros pagrindu[21]. Tad kultūros kaita prasideda tuomet, kai kultūrinė paradigma negali adekvačiai atspindėti visuomenėje vykstančių socioekonominių pasikeitimų.

Plačiau nesigilinant į kultūros kaitos fenomeną, reikia pabrėžti, kad kultūros kaitą Klaipėdos krašte lėmė ne tiek nuoseklūs istoriniai procesai, kiek karinė Sovietų Sąjungos įvykdyta Klaipėdos krašto okupacija ir radikali jo integracija į sovietinės Lietuvos sudėtį. Kultūros kaita Klaipėdos krašte vyko ne natūraliai, kaip kultūrų sąveikos ir bendradarbiavimo rezultatas, bet buvo veikiama išorinės jėgos, kuriai, kaip naujos kultūros nešėjai ir skleidėjai, atstovavo oficialūs sovietinės valdžios atstovai ir naujieji gyventojai. Ši jėga įvedė naują santvarką ir primetė kitokį gyvenimo būdą bei sudarė sąlygas radikaliam politiniam ir kultūriniam virsmui Klaipėdos krašte.

Remiantis aukščiau išdėstytomis įžvalgomis ir iškeltais probleminiais klausimais, disertacijoje laikomasi nuostatos, kad Klaipėdos krašto sovietizacija nebuvo kultūros kaitos procesas, bet buvo didelio masto sociokultūrinė transformacija, turėjusi negrįžtamų pasekmių. Tad sociokultūrinė transformacija yra suprantama kaip tarpusavyje glaudžiai susijusių radikalių politinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių pertvarkymų procesas. Šio proceso determinantai yra ekonominis ir kultūrinis veiksniai. Klaipėdos krašto sovietizacijos procesą lydėjusios represijos yra suprantamos kaip

---

18 HULTKRANTZ, Ake. General Ethnological Concepts. In: *International Dictionary of Regional European Ethnology and Folklore*. Vol. 1. Copenhagen, 1960, p. 79.

19 MURDOCK, George P. Kultūros prigimtis. Iš: *Kultūros prigimtis*. Vilnius, 1993, p. 216.

20 ТАРАСОВ, Алексей. Сущность концепта «социокультурная трансформация». *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов, 2011, вып. № 7(13), ч. II, с. 210–212.

21 ČIUBRINSKAS, Vytis. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas, 2007, p. 107–124.

sovietinės valdžios taikytos priemonės ir būdai sovietizacijos procesams kontroliuoti, bet ne kaip sociokultūrinės transformacijos priežastis ar jos pasekmė. Toks Klaipėdos krašto sovietizacijos proceso supratimas ir konkrečių sociokultūrinės transformacijos veiksnių išskyrimas į du skirtingus procesus – socioekonominį ir sociokultūrinį – siejamas su sovietine politika, kurios tikslas buvo radikalus visuomenės ekonominio ir kultūrinio gyvenimo pertvarkymas sovietiniais pagrindais.

Sovietinės Lietuvos santvarkos pagrindas buvo „socialistinė ūkio sistema ir socialistinė gamybos priemonių nuosavybė“, kuris savo ruožtu rėmėsi marksistine istorinio materializmo teorija. Pagal šią teoriją socioekonominiai santykiai buvo išskiriami kaip „pagrindiniai, pirminiai, sudarantys realią bazę, ant kurios laikosi politinis antstatas ir kurią atitinka tam tikros visuomenės sąmonės formos“[22]. Marksizmo teoretikai teigė, kad „visuomenės gyvenimo materialinės sąlygos nulemia visuomenės idėjų ir pažiūrų, politinių ir teisinių įstaigų pobūdį“[23]. Pats Josifas Stalinas išskyrė socioekonominį sovietinės santvarkos pagrindą kaip pirminį ir kultūrą formuojantį, pabrėždamas, kad „socializme gamybinės jėgos, kaip gamybos įrankių ir gamintojų visuma, žengia gamybinių santykių priešakyje“[24]. Taigi, pagal marksistinę-leninininę ideologiją sociokultūra buvo tik socioekonominių santykių atspindys. Tad analizuojant Klaipėdos krašto sociokultūrinę transformaciją reikia atskirti ekonominius sovietizacijos aspektus nuo kultūrinių sovietizacijos aspektų, pirmiausia atkreipiant dėmesį į socioekonominius procesus – į tai, kas labiausiai keitė istoriškai susiformavusią gyvenimo sanklodą: nuosavybės formas, žemės reformą, kolektyvizacijos procesą ir valstybinio ūkio organizavimą. Šiuo požiūriu Klaipėdos krašto sovietizacijos procese paraleliai vykusi gyventojų rezistencija nėra tokia svarbi šioje disertacijoje tiriamajai temai suvokti.

Nagrinėjant kultūrinius Klaipėdos krašto sovietizacijos aspektus, reikia pabrėžti, kad sovietinėje Lietuvoje, kaip ir visoje Sovietų Sąjungoje, kultūrai buvo skiriamas ypatingas dėmesys. Panaikinus privatinę nuosavybę ir vietoj jos įvedus valstybinę bei visuomeninę nuosavybę ir organizavus visuomeniniu darbu bei planine ekonomika paremtą ūkį, reikėjo keisti ir visuomenės narių mąstyseną, sukurti naują sovietinį žmogaus tipą: „socialistinės Tėvynės patriotą, sąmoningą komunizmo statytoją“. Taip pat svarbu pabrėžti, kad visuomenės kultūros kaita, kaip ir visuomenės ekonominio pagrindo keitimas, buvo vykdomi prievarta, kurios naudojimas buvo motyvuojamas turint tikslą ateityje sukurti tokią visuomenę, kurioje bus laimingas kiekvienas naujos visuomenės narys. Tačiau skirtingai nuo socioekonominio pobūdžio reformų, kurių diegimo santykinai didelį greitį galima būtų paaiškinti gyventojų priklausomybe nuo ekonominių gyvenimo išteklių ir bausmės už nepaklusnumą įstatymams baime, sovie-

---

22 Marksizmas-leninizmas. Iš: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija.* II tomas. Vilnius, 1968, p. 515.

23 Ten pat, p. 515.

24 Stalinas, Josifas. Ekonominės socializmo TSR Sąjungoje problemos. *Komunistas*, Nr. 10 (430), 1952, spalis, p. 4.

tinės kultūros diegimas dėl inertiškos kultūros savybės kultūros kaitos procese buvo sudėtingesnis ir ilgalaikis procesas. Trumpalaikėje perspektyvoje vien tik sovietinės valdžios priimtais sprendimais kultūros srityje nebuvo galima tikėtis greitai pakeisti žmonių mąstymą, vertybines nuostatas ir pasaulėžiūrą. Natūralu, kad visuomenės kultūros kaita užsitęsė ilgiau nei visuomeninių ir ekonominių santykių keitimas. Sovietinėje Lietuvoje oficialiai deklaruota, kad sovietinio ūkio sistemos įvedimas buvo baigtas XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje, o šiam dešimtmečiui baigiantis „<...> pagrindinai įgyvendinti visi esminiai socialistinės revoliucijos reikalavimai kultūros ir ideologijos srityje“[25], t. y. buvo baigta kultūros sovietizacija. Lietuvos sovietizacijos procese ši aplinkybė buvo vertinama kaip vienas iš „socializmo statybos pabaigą“ ženklinančių pasiekimų. Tačiau socialistinės kultūros įvedimas reiškė ne kultūros kaitos pabaigą, o visuomenės kultūrinio gyvenimo pagrindų sovietizaciją, t. y. visuomenės kultūrinio gyvenimo pertvarkymą sovietiniais pagrindais. Tai buvo svarbus sovietinės valdžios laimėjimas, siekiant galutinio tikslo – sukurti komunistinę visuomenę.

Kultūros pertvarkymo politika sovietiniais pagrindais buvo vadinama „kultūrine revoliucija“, deklaruojant, kad jos „tikslas – sukurti socialistinę kultūrą, įsisavinant ir kritiškai perdirbant dvasinį praeities palikimą, įveikiant reakcinę išnaudotojų klasių ideologiją, praeities atgyvenas ir prietarus, giliai įdiegiant mokslinio komunizmo idėjas į darbo žmonių sąmonę, paverčiant kultūrą, iki tol buvusią tik kai kurių visuomenės narių privilegija, bendru visų socialistinės visuomenės narių labu“[26]. Tad sovietinės politikos kultūros srityje tikslas buvo radikali kultūros kaita. Klaipėdos krašto atveju vyko ne tik naujų ir visai sovietinės Lietuvos visuomenei įprastų vertybių, įsitikinimų ir tradicijų diegimas bei pasaulėžiūros primetimas, bet ir tautiniu, kultūriniu bei etniniu požiūriu skirtingų gyventojų sanklodos pasikeitimas. Atsižvelgiant į tai, disertacijoje laikomasi nuostatos, kad sociokultūrinių procesų Klaipėdos krašte determinantai yra naujų gyventojų atsikėlimas (perkėlimas) ir sovietinė komunistinė ideologinė indoktrinacija. Todėl disertacijoje būtina atkreipti dėmesį į tuos Klaipėdos krašte vykusius sociokultūrinius procesus, kurie iš pagrindų keitė istoriškai susiformavusią sociokultūrinę Klaipėdos krašto tapatybę – gyventojų migraciją bei sovietinės Lietuvos kultūrinę ir antireliginę politiką.

Darbo naujumas ir aktualumas. Disertacijos mokslinį naujumą sudaro Klaipėdos krašto tapsmo sovietinės Lietuvos dalimi prielaidų tyrimas ir tarpdisciplininis požiūris į Klaipėdos krašto sovietizacijos 1945–1960 m. procesus. Disertacijos autoriaus nuomone, darbe atliktas nuosavybės kaitos Klaipėdos krašte tyrimas gali turėti taikomąją vertę, nes tyrimo metu surinktus empirinius duomenis galima būtų pritaikyti, sprendžiant praeityje įvykusios žemėvaldos kaitos bei dabartinius turto restitucijos

---

[25] ŠADŽIUS, Henrikas. Lietuvos istorijos tarybinio laikotarpio periodizacijos klausimu. *Komunistas*, Nr. 6 (504), 1966, birželis, p. 44–45.

[26] Kultūrinė revoliucija. Iš: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija.* II tomas. Vilnius, 1968, p. 244.

klausimus, o sociokultūrinės situacijos kaitos krašte analizė ne tik papildys ankstesnių tyrimų duomenis, bet gali būti panaudota ir socialinių bei kultūrinių programų pritaikomumui ir jų efektyvumui didinti dabartiniame Lietuvos regionų ekonominės bei socialinės politikos kontekste[27].

Siekiant išsamiau ištirti Klaipėdos krašto sovietizacijos procesus ir atskleisti jos pasekmes, negalima remtis tik Lietuvos sovietinės okupacijos paradigma, abstrahuotis keliamos problemos teisiniu aspektu bei apsiriboti vien lokaliniu tyrimu. Kita vertus, sovietizacija kaip procesas ir socioekonominių bei sociokultūrinių transformacijų katalizatorius buvo daugiaprasmis reiškinys, apimantis daug visuomenės gyvenimo sričių. Atsižvelgiant į tai ir atkreipiant dėmesį į sovietinės Lietuvos vadovybės ideologines nuostatas, disertacijoje bus nagrinėjami tik tie Klaipėdos krašto sovietizacijos aspektai, kurie radikaliai keitė istoriškai susiformavusios Klaipėdos krašto visuomenės gyvenimo sanklodą, jos socialinę sudėtį ir struktūrą.

Svarbu pabrėžti, kad daugelis su Klaipėdos krašto sovietizacija susijusių klausimų plačiau arba išvis nėra nagrinėti. Dėl to Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykusių procesų išryškinimas, kartu pateikiant daug naujos faktografinės medžiagos, didina disertacijos apimtį. Tad disertacija nėra vien teorinio pobūdžio, bet apima ir empirinį aspektą.

Tyrimo objektas – socioekonominiai ir sociokultūriniai procesai, vykę Klaipėdos krašte 1945–1960 metais.

Tyrimo administracinės-teritorinės ribos. 1945–1960 m. Klaipėdos krašto teritorinės ribos ir jo administracinis-teritorinis suskirstymas keitėsi kelis kartus. Siekiant išnagrinėti istorinės Klaipėdos krašto teritorijos sovietizaciją, tyrimui pasirinkta tik ta sovietinės Lietuvos teritorijos dalis, kuri nuo 1920 m. iki 1939 m. sudarė Klaipėdos krašto teritoriją: Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskritys (nuo 1950 m. iki 1960 m. Klaipėdos, Pagėgių, Šilutės ir Priekulės rajonų dalys). Be to, disertacijoje bus iš esmės nagrinėjamos tik kaimiškos Klaipėdos krašto vietovės. Procesai Klaipėdos krašto miestuose nebus nagrinėjami, nes dėl šaltinių gausos ir miestietiško gyvenimo specifikos procesai, vykę miestuose, galėtų būti atskiro tyrimo objektas.

Tyrimo chronologinės ribos. Tiriamasis laikotarpis apima 1945–1960 m. tarpsnį: nuo Klaipėdos krašto įtraukimo į sovietinės Lietuvos sudėtį iki daugumos vietinių Klaipėdos krašto gyventojų išvykimo į Vakarų ir Rytų Vokietijas. Pasirinkto laikotarpio pabaiga taip pat sutampa tiek su sovietinės Lietuvos teritorijoje vykdytų reformų ekonomikos ir švietimo srityse pradžia, tiek su Bažnyčios veiklos varžymo atnaujinimu 1958 m. Ekonominės ir švietimo reformos, plačiai naudojant ideologinius štampus, ženklino sovietinės Lietuvos perėjimą iš „baigiamojo socializmo statybos laikotarpio“ į „išplėstinio komunizmo statybos laikotarpį“[28]. Taip pat ir religinio gyvenimo

---

[27] Pvz., socialiniam užimtumui, bendruomeniškumui skatinti, kultūros paveldui „įverslinti“, turizmui vystyti bei skatinti ir t. t.

[28] ŠADŽIUS, Henrikas. Lietuvos istorijos tarybinio laikotarpio periodizacijos klausimu. *Komunistas*, Nr. 6 (504), 1966°m. birželis, p. 45–46.

bei Bažnyčios veiklos varžymas virto nauja, agresyvia antireligine kampanija[29]. Kitaip tariant, XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo baigta sovietinio ūkio ir kultūros centralizacija bei sovietinės Lietuvos su Klaipėdos kraštu sovietizacija.

Tyrimo tikslas – remiantis archyvinių šaltinių, istoriografijos (mokslinių tyrimų) ir periodinės spaudos analize bei atsiminimais, ištirti Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykusias socioekonomines bei sociokultūrines transformacijas ir atskleisti esminius jų bruožus bei pasekmes.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti ir išnagrinėti Klaipėdos krašto politinės priklausomybės kaitos 1944–1948 m. teisinius aspektus ir sovietinės administracinės-teritorinės sistemos įvedimo bruožus Klaipėdos krašte 1945–1960 m.

2. Išnagrinėti gyventojų migracinius procesus Klaipėdos krašte 1945–1960 m.

3. Atskleidžiant Klaipėdos krašto teritorijoje likusio turto problemą, išnagrinėti asmeninės nuosavybės teisės į nekilnojamąjį turtą ir disponavimo juo ypatumus 1945–1960 m.

4. Išanalizuoti procesus, vykusius Klaipėdos krašto žemės ūkyje nuo 1945 m. iki 1960 m.

5. Išnagrinėti sovietinės Lietuvos kultūrinės ir antireliginės politikos bruožus Klaipėdos krašte 1945–1960 m.

Tyrimo metodika. Disertacijoje tiriami gana platūs socioekonominių ir sociokultūrinių transformacijų procesai, tad jiems ištirti taikyti įvairūs tyrimo metodai.

Siekiant atskleisti ir išnagrinėti probleminius klausimus bei teisinius aspektus, susijusius su Klaipėdos krašto politinės priklausomybės kaita, tyrime taikyti aprašomasis, turinio (*content*)[30], diskurso, semiotinės, lyginamosios ir priežastingumo (*causal*) analizės metodai. Pavyzdžiui, aprašomuoju metodu rinkta informacija apie sovietinės Lietuvos iredentinį diskursą Antrojo pasaulinio karo metu ir pirmaisiais pokario metais. Semiotine analize tirti SSRS ir sovietinės Lietuvos vadovybių pasisakymai sovietinės Lietuvos teritorinės sudėties kaitos 1941–1945 m. ir Klaipėdos krašto priklausomybės sovietinei Lietuvai temomis. Lyginamasis metodas taikytas siekiant palyginti sąjunginėje ir respublikinėje periodinėje spaudoje skelbtą informaciją apie Klaipėdos krašto priklausomybę sovietinei Lietuvai. Priežastingumo analizės metodas taikytas siekiant nustatyti galimus priežastinius ryšius tarp viešai skelbtos informacijos apie Klaipėdos krašto priklausomybę sovietinei Lietuvai, priimtų teisės aktų ir geopolitinių įvykių, susijusių su teritorinių klausimų sprendimu 1944–1948 m. Administraciniai-teritoriniai pertvarkymai analizuoti remiantis lyginamuoju metodu ir antrine statistinių duomenų analize.

---

[29] STREIKUS, Arūnas. *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990)*. Vilnius, 2012, p. 184–186.

[30] Turinio (*content*) analizės metodas yra taikomas dokumentams (teisės aktams) tirti.

Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykusiems gyventojų migraciniams procesams ištirti taikyti aprašomasis, turinio (*content*), diskurso, lyginamosios analizės metodai ir antrinė statistinių duomenų analizė, kuriais: a) buvo nustatoma Klaipėdos krašto demografinė situacija 1944 m. pabaigoje – 1945 m. pradžioje ir jos kaita 1945–1960 m., b) atskleidžiami sovietinės Lietuvos vadovybės politika krašto apgyvendinimo bei gyventojų repatriacijos klausimais ir krašto apgyvendinimo pobūdis. Pavyzdžiui, diskurso ir lyginamąja analize tirta sovietinės Lietuvos periodinėje spaudoje skelbta informacija apie vietinių gyventojų repatriaciją 1945–1950 m. bei 1958–1960 m. ir tai, kuo ši informacija skyrėsi?

Turinio *(content)* ir priežastingumo (*causal*) analizės metodu tirta Klaipėdos krašte likusio turto problema: atskleidžiama, kas, kodėl ir kaip lėmė valdžios sprendimą nusavinti Klaipėdos krašte likusį turtą ir jį perskirstyti pagal sovietinės nuosavybės teisės formas. Be to, šiais metodais tirti nuosavybės teisės į asmeninį nekilnojamąjį turtą ypatumai, kuriems išnagrinėti taip pat pasitelkti lyginamosios analizės ir apklausos (interviu) metodai bei antrinė statistinių duomenų analizė. Pavyzdžiui, lyginamuoju metodu ir antrine statistinių duomenų analize tirtas asmeninio nekilnojamojo turto pasiskirstymas tarp skirtingų gyventojų grupių – kurios gyventojų grupės buvo „privilegijuotos“, kurios ne ir kodėl? Apklausos metodu iš pateikėjų gauta informacija atskleisti disponavimo asmeniniu nekilnojamuoju turtu ypatumai, kurie nebuvo fiksuoti rašytiniuose dokumentuose arba kurie dėl asmens duomenų naudojimo apribojimų nėra prieinami tyrėjams.

Pasitelkus aprašomąjį, turinio (*content*), diskurso, lyginamosios analizės metodus ir antrinę statistinių duomenų analizę, siekiama atskleisti ir išnagrinėti sovietinės žemės ūkio sistemos raidą: kada, kaip ir kokie ūkio subjektai buvo sudaryti Klaipėdos krašto teritorijoje ir kaip jie kito, taip pat sovietinės politikos kultūros ir religinio gyvenimo srityse bruožus. Pavyzdžiui, turinio (*content*), diskurso ir lyginamuoju metodais tiriama kultūrinio pobūdžio įstaigų (klubų) veikla, vietinė centrinė periodinė spauda ir centrinės bei vietinės valdžios kultūrinė ir antireliginė politika.

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro Įvadas, 5 skyrių dėstomoji dalis, suskirstyta į 21 poskyrį, Išvados, Literatūros ir šaltinių sąrašas ir Priedai.

Pirmajame disertacijos skyriuje atskleidžiami probleminiai klausimai, susiję su Klaipėdos krašto įtraukimu į sovietinės Lietuvos sudėtį, ir teisiniai aspektai, turėję įtakos tiek sovietinės Lietuvos vadovybės politikai sovietinės Lietuvos teritorinės sudėties klausimu, tiek Klaipėdos krašto padėčiai pirmaisiais pokario metais. Šiame skyriuje taip pat nagrinėjami Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykę administraciniai-teritoriniai pertvarkymai. Antrajame disertacijos skyriuje nagrinėjami Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykę gyventojų migraciniai procesai, susiję tiek su vidiniais, tiek su išoriniais veiksniais, jų įtaka skirtingų tautinių ir kultūrinių gyventojų grupių pasiskirstymui bei gyventojų pasikeitimui. Trečiajame disertacijos skyriuje nagrinėjami turtiniai klausimai: atskleidžiama Klaipėdos krašte likusio turto problema, valdžios

politika turto atžvilgiu ir asmeninės nuosavybės įgijimo bei disponavimo turtu ypatumai. Ketvirtajame skyriuje analizuojama sovietinės žemės ūkio sistemos Klaipėdos krašte raida: atskleidžiama žemės reformos eiga ir jos rezultatai, valstybinių ir visuomeninių žemės ūkio subjektų organizavimas, jų stambinimas bei reorganizacija ir tai, kaip sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimas transformavo Klaipėdos krašto socioekonominę bei sociokultūrinę tapatybę. Paskutinėje disertacijos dalyje, išryškinant valdžios politiką kultūros ir religinio gyvenimo srityse, atskleidžiami ideologinės indoktrinacijos ir įvairių religinių konfesinių bendruomenių padėties Klaipėdos krašte 1945–1960 m. bruožai.

Šaltiniai. Informacijos šaltinių atranką lėmė empirinis tyrimo pobūdis. Daug su sovietizacija Klaipėdos krašte susijusių klausimų iki šiol nėra tyrinėti, pavyzdžiui, Klaipėdos krašte likusio turto klausimas, sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimas ir kultūros politika. Tad disertacijoje naudojamų informacijos šaltinių laukas yra gana platus – tai archyvų medžiaga, įvairūs sovietinio ir posovietinio laikotarpių informaciniai leidiniai, sovietinė periodinė spauda bei gyventojų atsiminimai. Ypač plačiai naudojamų archyvinių šaltinių pasirinkimą galima paaiškinti siekiu kuo detaliau atskleisti Klaipėdos krašto teritorijoje 1945–1960 m. vykusius socioekonominius ir sociokultūrinius procesus, jų bruožus.

Didžiausią šaltinių dalį sudaro archyviniai dokumentai, saugomi Lietuvos Respublikos archyvuose: Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA), Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA), Klaipėdos regioniniame valstybės archyve (toliau – KLRVA) ir Klaipėdos regioninio valstybės archyvo Tauragės apskrities filiale (toliau – KLRVATAF).

Taip pat nemenką šaltinių dalį sudaro publikuoti informaciniai šaltiniai. Tai 1945–1960 m. vykusių SSRS ir Lietuvos SSR Aukščiausiųjų Tarybų (toliau – AT) sesijų stenogramos, SSRS ir Lietuvos SSR aukščiausiųjų valdžios bei valdymo organų teisės aktų, priimtų nuo 1944 m. iki 1960 m., periodiniai leidiniai, teisės aktų rinkiniai, sovietinio ir posovietinio laikotarpių enciklopediniai ir statistiniai žinynai bei specializuoti (teminiai) anksčiau nepublikuotų dokumentų rinkiniai. Toks šaltinių pasirinkimas padeda geriau suprasti sovietinės Lietuvos vadovybės Klaipėdos krašte vykdytą politiką, atskleisti krašte vykusių socioekonominių ir sociokultūrinių procesų priežastingumą, jų bruožus bei pasekmes.

Disertacijoje buvo naudojama sovietinė periodinė spauda. Tai SSRS ir sovietinės Lietuvos aukščiausiųjų valdžios organų oficiozai *Pravda*, *Izvestija*, *Tiesa ir Tarybų Lietuva,* LKP(b) CK oficiozas *Komunistas* (nuo 1945 m. iki 1960 m.), taip pat Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės rajonų (iki 1950 m. apskričių) bei Priekulės rajono (nuo 1950 m. iki 1959 m.) vietos valdžios organų leidiniai *Raudonasis švyturys* (1945–1950 m.), *Šilutės tiesa* (1946–1950 m.), *Leninietis* (1950–1960 m.), *Pagėgių balsas* (1948), *Raudonasis artojas* (1950–1960 m.), *Lenino keliu* (1950–1960 m.). Šie leidiniai, atmetus sovietines ideologines klišes ir dogmas, yra gana išsamūs, įvairiapusiški

ir informatyvūs šaltiniai, padedantys geriau suprasti 1945–1960 m. Klaipėdos krašto teritorijoje vykusius procesus ir valdžios vykdytą politiką įvairiose ūkinio bei visuomeninio gyvenimo srityse.

Disertacijoje taip pat buvo naudojami Klaipėdos krašto teritorijoje 1945–1960 m. gyvenusių ir tebegyvenančių gyventojų (7) atsiminimai, kurie buvo surinkti 2002–2018 m. nestruktūruoto interviu būdu. Apklaustų gyventojų atsiminimai suteikė žinių apie jų asmenines gyvenimo patirtis pokariniame Klaipėdos krašte. Šios žinios yra jungiamoji grandis tarp sausų faktų ir realiai vykusio gyvenimo. Ypač daug vertingų žinių pateikė S. J. (1909–2009 m.), buvęs Kintų pieninės direktorius (1945–1946 m.), Kintų septynmetės mokyklos mokytojas (1946–1955 m.) ir Šilutės rajono švietimo skyriaus vedėjas (1952–1953 m.). Jo prisiminimai leido vaizdžiai rekonstruoti 1945–1955 m. tiek Kintų valsčiuje, tiek Šilutės apskrityje (rajone), tiek ir visame Klaipėdos krašte vykusius procesus. Naujakurių ir vietinių gyventojų santykių prasme yra vertingi nuo 1945 m. iki 1961 m. Pricmų kaime gyvenusios A. G.-V. (iš naujakurės šeimos) bei Užleknių kaime nuo 1947 m. iki 1953 m., Tatamiškių kaime – 1953–1958 m. ir Minijos (Mingės) kaime – 1958–1970 m. gyvenusios V. D. (1932–2007 m., iš naujakurės šeimos) atsiminimai. Vertingos informacijos apie gyvenimą pokariniame Klaipėdos krašte taip pat pateikė vietinė gyventoja H. G. (1927–2014 m.), gyvenusi Klaipėdos mieste nuo gimimo iki evakuacijos 1944 m. spalio mėn. ir pokariu apsigyvenusios Ventės kaime. Jos atsiminimai suteikė žinių apie evakuaciją, repatriaciją ir gyvenimą naujoje aplinkoje. Apie asmeninę patirtį, susijusią su turtiniais klausimais, daug informacijos pateikė V. K., V.°J. ir S. J.

Istoriografija

Rašant apie Klaipėdos krašto sovietizacijai nagrinėti skirtą istoriografiją, pirmiausia reikėtų apibūdinti lietuvišką sovietinio ir posovietinio laikotarpių istoriografiją, atskleisti istorijos pasakojimo apie procesus Klaipėdos krašte perteikimo specifiką įvairiais laikotarpiais.

Sovietmečiu apie Klaipėdos krašto raidą pokariu buvo parašyta vos keletas reikšmingesnių, tačiau ideologizuotų darbų, ir beveik visi jie buvo skirti Klaipėdos miesto atvejui aptarti[31]. Viena vertus, tai sąlygojo griežtos ideologinės nuostatos, cenzūra[32]

---

[31] ŽIUGŽDA, Robertas. *Tarybinė Klaipėda.* Vilnius, 1951; *Klaipėdos miesto dabartis ir ateitis*. Klaipėda, 1962; *Tarybinei Klaipėdai – dvidešimt metų*. Red. J. Šikšnius. Klaipėda, 1965; *Klaipėda*. Vilnius, 1965; KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. *Klaipėdos pramonė ir darbininkai 1945–1960 metais.* Vilnius, 1987.

[32] 21. LSSR Glavlito pažyma SSRS Glavlitui apie Lietuvos leidinių ideologinę kontrolę. Vilnius, 1948 m. gegužės 28 d. Iš: *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990. Dokumentų rinkinys.* Sud. Bagušauskas, Juozapas R. Streikus, Arūnas. Vilnius, 2005, p. 95–98; LKP(b) CK pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus raštas VKP(b) CK sekretoriui G. Malenkovui dėl lietuvių tautos istorinių tyrimų sovietizavimo.Vilnius, 1951 m. liepos 13 d. Iš: *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990. Dokumentų rinkinys.* Sud. Bagušauskas, Juozapas R. Streikus, Arūnas. Vilnius, 2005, p. 158–160.

bei apribojimai laisvai naudotis archyviniais dokumentais ir kitais šaltiniais[33]. Kita vertus, pirmaisiais pokario dešimtmečiais buvo sudėtinga atlikti išsamesnius ir įvairiapusiškus tyrimus, nes Klaipėdos krašto ūkio ir viešojo sektoriaus subjektų vedama veiklos dokumentacija nebuvo perduota į valstybės archyvus. Tad tyrėjo darbas su nesutvarkytais ir įvairiose Klaipėdos krašto vietose saugotais archyviniais dokumentais buvo komplikuotas[34]. Istoriografijos gausai ir jos pobūdžiui įtaką taip pat darė tai, kad iki XX a. 6-ojo dešimtmečio Klaipėdos krašte vyko karo nuniokoto ūkio atstatymas bei visuomenės ekonominės ir socialinės struktūros pertvarkymas; nesant apčiuopiamų Klaipėdos krašto sovietizacijos rezultatų, negalėjo būti platesnių tyrimų ir istoriografinių apibendrinimų. Be to, iki 1957 m. sovietinėje Lietuvoje nebuvo bendros, komunistų partijos patvirtintos Lietuvos istorinės raidos ir jos vertinimo koncepcijos[35]. Bet kuriuo atveju sovietinėje istoriografijoje buvo rašoma vien apie Klaipėdos miestą, o ne apie procesus Klaipėdos krašte. Tad kodėl sovietmečiu Klaipėda buvo tokia svarbi?

Pirmiausia reikėtų pabrėžti, kad beveik visą sovietmetį Lietuvoje vyravo socioekonominis istorijos naratyvas, kuris labiau nei sociokultūrinis atliko sovietinės sistemos išaukštinimo funkciją, parodė „tarybinės liaudies“ pasiekimus. Tokia istorijos pasakojimo koncepcija rėmėsi marksistine istorinio materializmo teorija ir pozityvistine filosofija. Marksizmo teoretikai aukštino miestą kaip visuomenės pažangos (išsivystymo) kokybinį rodiklį, o gyvenimą (veiklą) kaime laikė „idiotizmu“[36]. Pavyzdžiui, Karlas Marksas skirtumą tarp miesto ir kaimo prilygino skirtumui tarp civilizacijos ir barbarybės[37]. Marksistinę istorinio materializmo teoriją papildanti pozityvistinė filosofija teigė, kad vienintelis gamtos ir visuomenės mokslinio pažinimo metodas yra statistinis lyginamasis[38]. Atsižvelgiant į tai, totalitarinėje ir stipriai ideologizuotoje

---

33 LKP CK biuro nutarimas dėl archyvinių dokumentų panaudojimo buvusiems aktyviems pasipriešinimo dalyviams kompromituoti. Vilnius, 1958 m. gegužės 12 d. Iš: *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990. Dokumentų rinkinys.* Sud Bagušauskas, Juozapas R. Streikus, Arūnas. Vilnius, 2005, p. 264–266; SSRS Glavlito viršininko P. Romanovo raštas LKP CK pirmajam sekretoriui A. Sniečkui dėl išeivijos literatūros kontrolės. Maskva, 1958 m. lepos 31 d. Iš: *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990. Dokumentų rinkinys.* Sud. Bagušauskas, Juozapas R., Streikus, Arūnas. Vilnius, 2005, p. 266–267.

34 Priėjimas prie archyvinių dokumentų tyrinėtojams palengvėjo XX a. 8-ojo dešimtmečio pabaigoje, tačiau ideologinė kontrolė ir cenzūra išliko.

35 ŠVEDAS, Aurimas. Sovietinės Lietuvių istoriografijos raidos lūžių paieškos: 1956 metai (?). *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, 19 tomas, p. 148; ŠVEDAS, Aurimas. *Matricos nelaisvėje. Sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985 m.).* Vilnius, 2009, p. 65–111.

36 MARKSAS, Karlas; ENGELSAS, Frydrichas. *Komunistų partijos manifestas*. Vilnius, 1983, p. 42.

37 Ten pat, p. 41–42.

38 JURGINIS, Juozas. Šapokos istorijos apžvalga. ŠAPOKA, Adolfas. *Lietuvos istorija.* Vilnius, 1989, p. 689.

sovietinės Lietuvos santvarkoje manipuliavimas ūkio subjektų, pirmiausia miestų, ekonominiais rodikliais buvo priemonė, būdas ir tikslas palaikyti visuomenės pažangos proceso, t. y. gerėjančio gyvenimo, regimybę, parodyti sovietinės Lietuvos „klestėjimą“ praktikoje. Todėl istoriniame pasakojime apie Klaipėdos kraštą pagrindinis dėmesys buvo skiriamas Klaipėdos miestui.

Sovietmečiu taip pat buvo akcentuojama, kad „<...> visų lietuviškų žemių suvienijimas, t. y. ne tik Vilniaus, bet ir Klaipėdos krašto su neužšąlančiu jūrų uostu atgavimas“, turėjo svarbią reikšmę „socializmo kūrimui“[39]. Tokia Klaipėdos krašto tapsmo sovietinės Lietuvos dalimi prieiga, viena vertus, suteikė pagrindą perrašyti Klaipėdos krašto istoriją, antra vertus, padėjo atsakyti į klausimus, kodėl naujieji gyventojai apsigyveno Klaipėdos krašte ir kokia yra jų buvimo šioje sovietinės Lietuvos dalyje prasmė? Šiuo požiūriu sovietinio laikotarpio istoriografija, skirta Klaipėdos kraštui nagrinėti, nebuvo originali. Ji sekė pirmųjų Amerikos istorijos rašytojų pėdomis, kurie paskelbus JAV Nepriklausomybės deklaraciją taip pat ėmėsi kurti naują „įsivaizduojamos bendruomenės“ istorinį pasakojimą, kuris pirmiausia buvo skirtas jaunajai kartai ugdyti[40]. Tad nenuostabu, kodėl Klaipėdos krašte nuo 1945 m. buvo vykdoma atmetanti visa, kas buvo susiję su vokiška krašto praeitimi, primetanti naujas reikšmes ir vertybes bei aukštinanti naują – sovietinę – santvarką politika. Be to, Klaipėdos krašte palaikoma „tarybinės tapatybės ideologija“[41] galima paaiškinti, kodėl sovietmečiu vengta skirstyti Klaipėdos krašto gyventojus pagal tautinius, kultūrinius ar etninius požymius, kodėl buvo „nepastebima“ krašte likusių vietinių gyventojų bendruomenė.

Sovietinę istoriografiją, skirtą Klaipėdos krašto raidai sovietinės Lietuvos sudėtyje nagrinėti, galima suskirstyti į tris laikotarpius: 1945–1956 m., 1957–1984 m. ir 1985–1989 m.

Pirmasis laikotarpis – tai „stalinizmo“ ir postalinizmo[42] metai. Šiuo laikotarpiu pasirodė vos vienas Klaipėdos krašto istorijai skirtas reikšmingas darbas. 1951 m.

[39] NAVICKAS, K.; SURBLYS, K; BARKAUSKIENĖ, Z. ir kt. *Socialistinės visuomenės susiformavimas ir raida Tarybų Lietuvoje (1940–1980).* Vilnius, 1980, p. 72.

[40] APPLEBY, Joyce; HUNT, Lynn; JACOB, Margaret. *Tiesos sakymas apie istoriją.* Vilnius, 1998, p. 104–105.

[41] Tarybinės tapatybės ideologijos esmė buvo tokia, kad visus SSRS gyventojus turėjo vienyti klasinis (socialinis) – „proletariato“ arba „darbo žmogaus“ – požymis ir visi gyventojai turėjo laikyti savo valstybę SSRS ir būti jai lojalūs. Plačiau žr.: SAFRONOVAS, Vasilijus. *Praeitis kaip konflikto šaltinis. Tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius, 2011, p. 185.

[42] Sąvoka *postalinizmas* suprantama kaip pereinamasis laikotarpis nuo J. Stalino mirties (1953 m. kovo 5 d.) iki Sovietų Sąjungos komunistų partijos XX suvažiavimo (1956 m. vasario 14–25 d.). Paskutinę suvažiavimo dieną, uždarame suvažiavimo posėdyje Nikita Chruščiovas perskaitė pranešimą „Apie asmenybės kultą ir jo pasekmes“. Remiantis juo SSKP CK Prezidiumas 1956 m. birželio 30 d. priėmė nutarimą „Dėl asmenybės kulto ir jo padarinių įveikimo“. Aptariamasis 1945–1956 m. laikotarpis apima A. Švedo nagrinėtą lietuviškos istoriografijos laikotarpį. Plačiau žr.: ŠVEDAS, Aurimas. *Matricos nelaisvėje.*

buvo išleista jauno istoriko Roberto Žiugždos istorinė-dokumentinė apybraiža *Tarybinė Klaipėda*[43], kurioje autorius esminį dėmesį skyrė sovietinės Lietuvos teisėms į Klaipėdos kraštą pagrįsti ir pokarinės Klaipėdos miesto raidos socioekonominiams aspektams atskleisti. R. Žiugžda rašė, kad „<...> Stalino 1945 m. sausio 28 d. Įsakymas <...> galutinai ir visiems laikams išsprendė Klaipėdos miesto ir Klaipėdos krašto klausimą“[44], kad „Vokietijos demokratinė respublika, pripažinusi Oderio–Nesės liniją galutine Vokietijos siena Rytuose[45], tuo pačiu automatiškai pripažino ir galutinį Klaipėdos klausimo išsprendimą šio krašto tikrojo šeimininko – lietuvių tautos – naudai“[46]. Apie tai, jog tuo metu tarptautiniu mastu egzistavo Klaipėdos krašto politinės priklausomybės problema, liudijo ir tas faktas, kad Klaipėdos krašto padėtis sovietinės Lietuvos sudėtyje turėjo neišspręstų teisinių pasekmių dėl pilietybės. „TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas 1947 m. gruodžio 16 d. priėmė Įsaką <...>“, kuriuo „<...> įgalino visus Klaipėdos krašto lietuvius tapti pilnateisiais Tarybų Sąjungos piliečiais ir naudotis iš to išplaukiančiomis didelėmis ir garbingomis teisėmis <...>“[47], nurodė R. Žiugžda, plačiau nepaaiškindamas, kodėl šis procesas užtruko.

Antrasis laikotarpis pasižymėjo tuo, kad atsirado daugiau tyrimų ir apžvalginių straipsnių, kuriuose buvo nagrinėjami klausimai, susiję ne tik su Klaipėdos miesto, bet ir su viso Klaipėdos krašto problematika. Toks pasikeitimas gali būti sietinas su politiniu „atšilimu“, prasidėjusiu po J. Stalino mirties 1953 m. Tačiau realūs pokyčiai, turėję įtakos tematikos ir tyrimų, skirtų Klaipėdos kraštui nagrinėti, pagausėjimui, prasidėjo po 1956 m. birželio 30 d. SSKP CK Prezidiumo nutarimo „Dėl asmenybės kulto ir jo padarinių įveikimo“. Nuo 1953 m. pradžios iki 1956 m. vidurio išsitęsusią istoriografijos „pauzę“ lėmė neapibrėžta padėtis SSKP valdžios sistemoje ir su tuo susijusi LKP CK biuro laikysena[48].

1957 m. kartu su pirmuoju konceptualiu sovietinės Lietuvos istorijos (iki 1865 m.) tomu[49] pasirodė studija, skirta sovietinės Lietuvos ekonominei geografinei padėčiai atskleisti[50]. Ji

Sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985 m.). Vilnius, 2009, p. 65–111. Skirtingai nuo A. Švedo pasirinkto laikotarpio šiame darbe atsižvelgta į istorinio Klaipėdos krašto padėtį Lietuvos SSR sudėtyje (nuo 1945 m.).

43 ŽIUGŽDA, Robertas. *Tarybinė Klaipėda*. Vilnius, 1951, p. 1–63.

44 Ten pat, p. 43.

45 Čia turima omenyje 1950 m. liepos 6 d. pasirašyta sienos sutartis tarp Vokietijos Demokratinės ir Lenkijos Respublikų. [Žiūrėta°2018-06-15] Prieiga per internetą: <https://web.archive.org/web/20120301135748/http://www.dpg-bundesverband.de/links_und_dokumente/bv_zeitgeschichte/1494147.html>

46 ŽIUGŽDA, Robertas. *Tarybinė Klaipėda*. Vilnius, 1951, p. 43.

47 Ten pat, p. 44.

48 *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vyr. redaktorius ANUŠAUSKAS, Arvydas. Vilnius, 2005, p. 406–480.

49 *Lietuvos TSR istorija. I tomas, nuo seniausių laikų iki 1861 metų*. Red. kolegija: Jablonskis, K.; Jurginis, J.; Žiugžda, J . Vilnius, 1957.

50 *Lietuvos TSR ekonominė geografija*. Redagavo Meškauskas, K. ir Tarvydas, S.. Vilnius,

reikšminga tuo, kad tai buvo leidinys, kuriame pirmą kartą aptarta ne tik Klaipėdos miesto, bet ir Klaipėdos krašto socioekonominė būklė (pramonės ir žemės ūkio) po 1945 m.

Nors nuo 1957 m. pramonės ir žemės ūkio vystymo problematika sovietinėje Lietuvoje tapo vyraujanti mokslinių tyrimų sritis[51], tačiau galima daryti prielaidą, jog ekonominio-teritorinio rajono sudarymas bei „atšilimo“ politika paskatino ir kitų mokslo sričių, tiesiogiai susijusių su Klaipėdos krašto istorijai skirtos istoriografijos pagausėjimu, vystymąsi. Pavyzdžiui, Lietuvos SSR aukštųjų mokyklų ir Partijos istorijos institutas bei Lietuvos SSR Mokslų akademija pradėjo publikuoti straipsnius, kuriuose buvo nagrinėjami Lietuvos istorinės raidos nuo seniausių laikų klausimai, paliečiant ir pokyčius po 1944 m., kurių kontekstuose epizodiškai buvo aptariami Klaipėdos miesto ir krašto atvejai[52]. Reikėtų pabrėžti, kad šiuose, kaip ir anksčiau minėtuose, leidiniuose Klaipėdos krašte buvę ūkio subjektai buvo analizuojami ne istorinėse krašto ribose, bet 1953 m. panaikintos Klaipėdos srities teritorijos vietoje sudaryto Vakarų Lietuvos ekonominio-geografinio ir kultūrinio rajono su Klaipėdos, Telšių, Tauragės, Plungės, Šilutės ir Kretingos miestais[53] kontekste. Tad sovietinės Lietuvos vadovybė ir toliau vykdė tokią politiką, kuria siekta ištrinti bet kokį požymį, kuris galėtų išskirti Klaipėdos kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos regionų. Tokią problemą buvus liudija 1965 m. išleistas ideologinis propagandinių straipsnių rinkinys *Klaipėda*, kuris pasirodė padidėjusios Šaltojo karo įtampos ir dėl to suaktyvėjusios Klaipėdos krašto gyventojų, pasitraukusių į Vakarų Vokietiją, veiklos fone. Natūralu, kad šiame leidinyje daugiausia dėmesio buvo skirta sovietinės Lietuvos teisėms į Klaipėdos kraštą pagrįsti. Viename iš straipsnių pabrėžiama, kad „tarybinę Klaipėdą Bonos revanšistai ir jų šalininkai pamatys taip, kaip

1957, p. 347–383.

51 *Pramonės ekonomikos klausimai*. Straipsnių rinkinys. Meškauskas, K.; Ragalevičius, J. ir kiti. Vilnius, 1957.

52 IVANAUSKAITĖ, S. Apskričių, valsčių ir apylinkių vykdomųjų komitetų atkūrimas bei organizacinis stiprinimas Tarybų Lietuvoje (1944–1948 m.). *LKP istorijos klausimai,* t. 6. Vilnius, 1967, p. 85–100; ЯКЕНЕ, В. Деятельность ЦК КП Литвы по созданию и организационному укреплению сельских партийных организаций (июль 1940–1949 гг.). *LKP istorijos klausimai,* t. 6. Vilnius, 1967, p. 101–111; BACEVIČIUS, I. Lietuvos KP gretų augimas respublikos pramonės įmonėse ir komunistų darbininkų įtraukimas į partijos organizacinę veiklą (1944–1952). *LKP istorijos klausimai,* t. 7. Vilnius, 1968, p. 107–116; СУРБЛИС, К.. Восстановление руководящих органов и первичных организаций КП (б) Литвы на освобожденной территории республики в 1944–1945 гг. *LKP istorijos klausimai,* t. 11. Vilnius, 1971, p. 45–65; ZALEPŪGA, Z. Lietuvos KP veikla, atkuriant tarybinius organus respublikoje 1944–1945 metais. *LKP istorijos klausimai,* t. 13. Vilnius, 1973; ir kt.; GARGASAS, Petras. Lietuvos TSR žuvies pramonės išvystymas. *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai* (Serija A), t. 2 (11). Vilnius, 1961; MORKEVIČIUS, A.. Klaipėdos medienos perdirbimo pramonė 1937–1969 m. *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai* (Serija A), t. 2 (36). Vilnius, 1971; ir kt.

53 *Lietuvos TSR ekonominė geografija*. Redagavo MEŠKAUSKAS, K. ir TARVYDAS, St.. Vilnius, 1957, p. 353–354.

Smiltynės paplūdimyje galima išvysti palmes“[54]. Ši publikacija buvo tarsi atsakas „memelenderiams“, puoselėjusiems viltį apie prarastos gimtinės susigrąžinimą. Vis dėlto pirmiausia ši publikacija buvo skirta sovietinės Lietuvos skaitytojui – įtikinti jį, kad Klaipėdos kraštas buvo ir bus lietuviškas ir kad jo politinė priklausomybė niekuomet nesikeis. Toks Klaipėdos krašto išskyrimas iš sovietinės Lietuvos konteksto rodo, kad, nepaisant oficialaus „lietuviškų žemių sujungimo“ diskurso, kuriame ignoruota sovietinės Lietuvos istorinių regionų istorinė ir kultūrinė specifika, iki XX a. 7-ojo dešimtmečio vidurio sovietinėje Lietuvoje egzistavo Klaipėdos krašto kitoniškumo suvokimas, kurį dar labiau išryškino jūrinė Klaipėdos miesto specifika ir kitai sovietinės Lietuvos daliai nebūdinga prūsiškos (vokiškos) architektūros bei paveldo suformuotas kraštovaizdis[55]. Tad galima teigti, kad pirmus du pokario dešimtmečius pasakojimas apie Klaipėdos kraštą buvo bene jautriausia istoriografinė tema, juo labiau kad iki 7-ojo dešimtmečio pradžios krašte dar buvo likusi ženkli vietinių gyventojų bendruomenė.

1957–1984 m. Klaipėdos krašto istoriografiją gausinantiems veiksniams taip pat galima priskirti neeilinį, 1959 m. sausio 14–16 d. vykusį, LKP XI suvažiavimą, kuriame buvo konstatuota „socializmo statybos“, t. y. sovietizacijos, Lietuvoje pabaiga[56] bei SSRS ir sovietinei Lietuvai reikšmingų datų minėjimas. Tai buvo sovietinės Lietuvos inkorporavimo („socialistinės revoliucijos“) į SSRS sudėtį 20-metis, 55-osios Spalio revoliucijos, 25-osios „Klaipėdos išvadavimo“ metinės ir pan. Su šiais įvykiais siejamas pirmųjų reikšmingų publikacijų, skirtų Klaipėdos miesto socioekonominei raidai po 1945 m. nušviesti, pasirodymas[57]. Taip pat reikėtų paminėti 8-ojo dešimtmečio pabaigoje publikuotą N. Kairiūkštytės straipsnių ciklą, skirtą Klaipėdos pramonei ir darbininkams 1945–1958 m. nagrinėti, kuriame pirmą kartą bandyta peržengti griežtas socioekonominio konteksto ribas, nes greta darbininkų gyvenimo socioekonominių aspektų autorė aptarė ir sovietinius sociokultūrinius aspektus, pavyzdžiui, darbininkų laisvalaikio organizavimą[58].

54 JACKEVIČIUS, M.. Ne tie laikai! Iš: *Klaipėda*. Vilnius, 1965, p. 16.

55 Klaipėdos krašto kraštovaizdis ir architektūra visada buvo minimi apžvalginiuose leidiniuose, kurie daugiausia skirti Kuršių nerijos gamtos grožiui pabrėžti. Plačiau žr.: BATAITYTĖ, Dovilė. Shaping of Textual and Visual Representations of the Cityscape of Klaipėda in the Period 1945–1990. Sightseeing Tour of Soviet Klaipėda. *Istorija*. 2017, t. 106, Nr. 2, p. 68–93.

56 *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija.* II tomas, K–P. Vilnius, 1968, p. 385.

57 *Klaipėdos miesto dabartis ir ateitis.* Klaipėda, 1962; MEDONIS, A. *Baltijos pajūris*. Vilnius, 1962; MINKEVIČIUS, J. *Miestai vakar, šiandien ir rytoj*. Vilnius, 1964; MEŠYS, Jonas. *Klaipėda*. Vilnius, 1964; *Tarybinei Klaipėdai – dvidešimt metų.* Red. Šikšnius J. *Klaipėda*, 1965; *Klaipėda.* Vilnius, 1965; *Klaipėdos ekonomika ir kultūra: skaičiai ir faktai.* Red. komisija: Šadauskas, A.; Butenka, V.; Filipova, N.; Šikšnius, J.. Kaunas, 1970; ir kt.

58 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos ūkio atkūrimas pirmaisiais pokario metais (1945–1946). Iš: *Tarybinės Klaipėdos istorijos klausimai.* Ats. red. Jučas, Mečislovas ir Overaitė, Stanistava. Vilnius, 1977, p. 22–33; KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos pramonė ir jos darbininkai 1945–1958 m. (7. Darbininkų gerovės kilimas). *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai* (Serija A), Nr. 3 (72), 1980, p. 83–94;

XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje lietuviškos sovietinės istoriografijos tyrimo kryptys kiek pakito. Atsirado konceptualių darbų, nagrinėjančių ne tik sovietinės Lietuvos pramonės[59] ir žemės ūkio[60] raidą, bet ir klausimus, susijusius su sociokultūrine sovietinės Lietuvos visuomenės transformacija[61], pateikiant juos ideologizuotuose „komunizmo materialinės bazės“ ir „komunistinės visuomenės“ kūrimo kontekstuose[62]. Tačiau Klaipėdos kraštas ir toliau buvo pateikiamas tik kaip sovietinėje Lietuvoje vykusių socioekonominių ir sociokultūrinių procesų atspindys: krašto raida nagrinėta epizodiškai, išryškintas Klaipėdos miesto atvejis. Šiame kontekste reikėtų išskirti Liudo Truskos straipsnį *Visuomenės klasinės sudėties pakitimas Lietuvoje socializmo statybos metais*, kuriame jis nagrinėjo 1944–1948 m. sovietinėje Lietuvoje vykdytą žemės reformą ir jos rezultatus. L. Truska nurodė, kad po karo Klaipėdos krašte buvo likę 9,3 tūkst. tuščių ūkių, kurie buvo priskirti „pabėgusių liaudies priešų ir likusių be šeimininkų“ ūkių kategorijai ir perduoti Valstybiniam žemės fondui, iš kurio vėliau buvo išdalyti naujakuriams[63]. L. Truskos pateiktus statistinius duomenis ir ūkių priskyrimą tam tikrai ūkių kategorijai reikia vertinti kritiškai, nes autorius naudojosi daugiausia 1948 m. archyviniais šaltiniais, kuriuose yra pateikti statistiniai duomenys apie ūkių skaičių Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskrityse kartu su 1947 m. pradžioje prie jų prijungta Kretingos ir Tauragės apskričių teritorijų dalimi. Be to, autorius neįvertino Klaipėdos krašto situacijos 1944-ųjų ir 1945-ųjų metų sandūroje – ar tikrai krašte nebuvo likę gyventojų? Taip pat nebuvo įvertinta teisinė vietinių gyventojų padėtis Sovietų Sąjungai okupavus Klaipėdos kraštą. Todėl L. Truska yra neteisus teigdamas, kad „tuščių ūkių skirstymas į pabėgusių liaudies priešų ir likusių be šeimininkų jokios praktinės reikšmės neturėjo“[64]. Iš tiesų, 1945 m. pradžioje Pagėgių apskrityje buvo likę vos keliasdešimt vietinių gyventojų, o Klaipėdos ir Šilutės apskrityse – keli tūkstančiai. Remiantis tuo, Klaipėdos ir Šilutės apskrityse likę ūkiai buvo įvar-

59 MEŠKAUSKAS, Kazys. *Tarybų Lietuvos industrializavimas*. Vilnius, 1960.

60 GREGORAUSKAS, Marijonas. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis*. Vilnius, 1960; TAMOŠIŪNAS, Julius. *Lietuvos žemės ūkio raida ir jos problemos: kapitalizmo ir socializmo epocha.* Vilnius, 1974.

61 BENDŽIUS, Andrius. *Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla Tarybų Lietuvoje 1940–1970 m.* Kaunas, 1970; GERMANAS, Vaclovas. *Lietuvos KP veikla, stiprinant darbininkų klasės ir valstietijos sąjungą (1944–1965).* Vilnius, 1974; JERMALAVIČIUS, Juozas. *Ateistinis auklėjimas Tarybų Lietuvoje.* Vilnius, 1977; NAVICKAS, K.; SURBLYS, K.; BARAUSKIENĖ, Z. *Socialistinės visuomenės susiformavimas ir raida Tarybų Lietuvoje (1940–1980 m.).* Vilnius, 1980; ir kt.

62 Šiuose kontekstuose 9-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo išleista keletas istorinių apybraižų apie Klaipėdos krašto vietoves. Plačiau žr.: DOKŠAS, Zigmantas; MEIŽELIS, Tadas. *Juknaičiuose prie Nemuno*. Vilnius, 1983; PEKARSKAS, Alfonsas. *Kintų lobiai*. Vilnius, 1984.

63 TRUSKA, Liudas. Visuomenės klasinės sudėties pakitimas Lietuvoje socializmo statybos metais (3. Tarybinė 1944–1948 m. žemės reforma ir jos socialinės išdavos). *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos dabai* (Serija A), Nr. 2 (24). Vilnius, 1967, p. 95.

64 Ten pat, p. 94.

dyti kaip „tušti“, o Pagėgių apskrityje – kaip „pabėgusių liaudies priešų“. Ši aplinkybė lėmė tai, kad dalis vietinių Klaipėdos ir Šilutės apskrities gyventojų, nepasitraukusių į Vakarus, vėliau atgavo savo ūkius, o Pagėgių apskrityje – ne.

Paskutiniu sovietmečio laikotarpiu lietuviškos istoriografijos, skirtos Klaipėdos kraštui nagrinėti, pobūdį nulėmė 1985 m. SSKP XXVII suvažiavime inicijuota „Persitvarkymo“ reforma ir „viešumo“ politika bei jų kontekste priimti SSRS Mokslų akademijos Prezidiumo nutarimai, kreipiantys mokslą nauja linkme. Nors permainos atvėrė kelią tarpdisciplininiams tyrimams ir naujoms temoms kelti bei joms nagrinėti, tačiau ne tam, kad būtų aktualizuotos istorinės problemos, o tam, kad jos būtų pritaikytos pasikeitusiems reikalavimams taip, kad atitiktų partijos XII penkmetyje keliamus uždavinius[65].

Nors reikšmingo pokyčio istoriografijoje neįvyko, nauja komunistų partijos politika sovietinėje Lietuvoje paskatino iki tol draudžiamų arba nutylimų istorinių temų aktualizavimą[66]. 1987 m. pasirodė pirmas ir vienintelis fundamentalus darbas apie Klaipėdos miesto raidą po 1945 m. – *Klaipėdos pramonė ir darbininkai 1945–1960 m.*[67] Tai buvo informatyvus ir naujoviškas darbas, nes jame buvo pateikta iki tol nežinomų faktų apie Klaipėdos miesto istoriją, paliestas sociokultūrinės transformacijos aspektas: aptartas miesto apgyvendinimas, gyventojų laisvalaikis ir kt. Vis dėlto knygoje išdėstyta medžiaga buvo pateikta pozityvistiškai, nekeliant sovietiniam režimui neparankių probleminių klausimų – kaip komunistų partijos vykdomos politikos liniją „toliau keliant tarybinės liaudies gerovę“. Be to, knygoje buvo apstu komunistinės, patriotinės retorikos. Pavyzdžiui, apie vietinių gyventojų sugrįžimą į Klaipėdos kraštą rašoma, kad „Kapitalistinės šalys trukdė žmonėms grįžti į tėvynę“[68]. Tokia Klaipėdos krašto istorijai nagrinėti skirtos istoriografijos būklė 1985–1989 m. priminė tą, kokia buvo 1953–1956 m., kai buvo laukiama, kada nusistovės Sovietų Sąjungos vadovybės politika. Naujo politinio kurso sovietinėje Lietuvoje iliustracija galima laikyti 1989 m. pasirodžiusią N. Kairiūkštytės publikaciją *Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija ir jos ypatumai 1945–1950 metais*[69], kurioje buvo nagrinėjama nauja tema – vietinių

---

65 Plačiau žr.: *Tarybų Sąjungos Komunistų Partijos programa (nauja redakcija). Projektas.* Vilnius, 1985, p. 4, 49; Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Visuotinio susirinkimo metinė ataskaitinė-rinkiminė sesija (1986-03-11). *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai* (Serija A), , Nr. 4 (97), 1986, p. 135–136.

66 Čia turima omenyje 1988 m. Sąjūdžio pradėtus leisti periodinius laikraščius „Atgimimas“ ir „Mažoji Lietuva“, kuriuose aktualizuotos sovietinei Lietuvai probleminės istorinės temos.

67 Nagrinėdama pokarinės Klaipėdos miesto pramonės raidą, N. Kairiūkštytė išplėtė socioekonominį kontekstą, įvesdama pramonės darbininkų aspektą, tačiau dėl aukščiau tekste išdėstytų priežasčių neperžengė jo. Plačiau žr.: KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. *Klaipėdos pramonė ir darbininkai 1945–1960 metais.* Vilnius, 1987.

68 Ten pat, p. 73.

69 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija ir jos ypatumai 1945–1950 metais. Iš: *Lietuvininkai ir Mažoji Lietuva amžių būvyje: konferencijos pranešimai.* Klaipėda, 1989, p. 35–43.

Klaipėdos krašto gyventojų padėtis po 1945 m. Šią publikaciją taip pat galima laikyti lietuviškos istoriografijos, skirtos Klaipėdos krašto sovietizacijos problemoms nagrinėti, lūžio pradžia.

Po 1990 m. lietuviškos istoriografijos pobūdį nulėmė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas, komunistinės sistemos ir SSRS žlugimas. Dėl to, viena vertus, Lietuvoje kilo objektyvus poreikis peržiūrėti Lietuvos istoriją Sovietų Sąjungos sudėtyje. Antra vertus, atvėrus archyvus, susidarė palankios sąlygos įvairiapusiškiems Klaipėdos krašto istorijos tyrinėjimams. Tačiau natūralu, kad pirmaisiais nepriklausomybės metais didžioji istoriografijos dalis buvo skirta ne pokarinei, bet prieškarinei Klaipėdos krašto istorijai nagrinėti – istorinių paralelių, galinčių susieti praeitį su dabartimi, paieškai arba Klaipėdos krašto priklausomybei atkurtai nepriklausomai Lietuvai pabrėžti. Taip būtų galima paaiškinti, kodėl nepriklausomybės pradžioje lietuviškai istoriografijai buvo būdinga Adolfo Šapokos laikų istorinio pasakojimo tradicija – „rasti lietuvius Lietuvių istorijoje“[70]. Vis dar ribotą temų pasirinkimą ir tyrimo prieigą, kai daugiausia buvo remiamasi prieškarine arba egzodine istoriografija, iš dalies lėmė temiškai skurdus ir stipriai ideologizuotas sovietinės istoriografijos pobūdis bei ribota galimybė pasinaudoti archyviniais šaltiniais; iki 1995 m. daugelis dokumentų, susijusių su pokarine Klaipėdos krašto istorija, buvo įslaptinti. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad pirmaisiais nepriklausomybės metais rašę mokslininkai jau nebevartojo sovietinių kalbos klišių, nors mokslinio tyrimo koncepcijos dar atspindėjo jų sovietinę istorinę sąmonę, kurią per kelis dešimtmečius jiems suformavo komunistų partijos nuostatos.

Vis dėlto iki šiol dauguma mokslinių darbų apie Klaipėdos krašto raidą sovietinės Lietuvos sudėtyje yra fragmentiški ir lokalūs[71] bei daugiausia skirti vieno miesto – Klaipėdos[72] – atvejui nagrinėti. Be to, Klaipėdos krašto sovietizacija daugiausia analizuojama sociokultūriniu aspektu.

---

70 A. Šapoka iškėlė besikuriančiam Lietuvos mokslui uždavinį „rasti (ir parodyti) lietuvius Lietuvoje“. Plačiau žr.: ŠAPOKA, Adolfas. Raskim lietuvius Lietuvos istorijoj. *Naujoji Romuva,* Nr. 21 (73), 1932 m. gegužės 22 d., p. 481–482.

71 *Rusnė*. Kolektyvinė monografija. MATULEVIČIUS, Algirdas ir kt. Kaunas, 1992; POCYTĖ, Silva. *Agluonėnai. Kaimas istorijos pagairėje (1939–1990).* Klaipėda, 1994; ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. Die alteingesessene Zivilbevölkerung des Memelgebietes während der sovjetischen Okupation. *Annaberger Annalen*, Nr. 7/1999, s. 39–64; GENIENĖ, Zita; VALANČIŪTĖ, Janina. *Mūsų Dovilai*. Kaunas, 2004; *Šilutė ir jos 500 metų istorija*. Sudarytojai BALSYS, Rimantas; ŠIKŠNIENĖ, Roza; BARASA, Darius. Klaipėda, 2012; BALSEVIČIENĖ, Aldona. *Juodojo Kranto žmonės.* Skaitiniai apie Klaipėdos kraštą. Trečioji knyga. Sud. Arbušauskaitė, Arūnė L. Klaipėda, 2008; MARTYNAS, Toleikis. *Ir Žodžiai tapo Kūnu*. Skaitiniai apie Klaipėdos kraštą. Ketvirtoji knyga. Sud. Arbušauskaitė, Arūnė L. Klaipėda, 2008; SAFRONOVAS, Vasilijus. *Migrantai ir pabėgėliai Kuršių nerijoje XX amžiuje*. Vilnius, 2018; ir kt.

72 VAREIKIS, Vygantas. *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda, 1993, p. 56–74; RŪTĖ, Aidas. Zu Änderungen der Straßennamen in Klaipėda in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts. *Annaberger Annalen*, Nr. 7/1999, S. 101–106; VAREIKIS, Vygantas. Der Umgang

Analizuojant Klaipėdos krašto sovietizacijos ištirtumo posovietinėje lietuviškoje istoriografijoje temą reikia pabrėžti, kad daugiausia buvo nagrinėjami šie klausimai: 1) karinė Sovietų Sąjungos Klaipėdos krašto okupacija ir vietinių gyventojų padėtis karo metais[73], 2) vietinių gyventojų padėtis pirmaisiais pokario metais[74], 3) vieti-

---

mit Denkmälen in Klaipėda. *Annaberger Annalen*, Nr. 7/1999, S. 95–100; VAREIKIS, Vygantas. In Wandel der Zeiten: Die Stadt Memel im 20. Jahrhundert. *Nordost-Archiv. Zeitschrift für Reginalgeschichte*. Nordost-Institut Lüneburg, 2001, s. 117–147; RŪTĖ, Aidas. Socialiniai, kultūriniai, administraciniai Klaipėdos gyvenimo bruožai 1945–1982 metais. Iš: *Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI–XX a. istorijos problemos.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis*,* t. VIII, 2001, p. 50–68; SAFRONOVAS, Vasilijus. *Klaipėdos miesto istorinės raidos bruožai*. Klaipėda, 2002; SAFRONOVAS, Vasilijus. Vykdomoji valdžia ir jos kadrų politika Klaipėdos mieste 1945–1947 metais. Iš: *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros*. Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XI, 2005, p. 113–125; SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos vietinio valdymo sistema: istorinių tyrimų būklė, problemos, perspektyvos. Iš: *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis t. XVII, 2008, p. 11–27; SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos miestas pirmaisiais dešimtmečiais po karo. Iš: *Jūrininkų rengimas Lietuvoje jūreivystės istorijos retrospektyvoje*. Klaipėda, 2008, p. 135–147; JUŠKA, Albertas. Klaipėdos sovietizacija 1945–1947 metais. *Naujasis židinys-Aidai*, Nr. 4–5, 2008; SAFRONOVAS, Vasilijus. Prarastoji Klaipėda: 1944–1969 metai. *Klaipėda 1945–1965...* Demereckas, Kęstutis; Safronovas, Vasilijus. Klaipėda, 2010, p. 6–39; SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos verslas ir pramonė 1945–1990. Iš: *Klaipėdos pramonės ir verslo istorija*. Klaipėda, 2012, p. 68–151; SAFRONOVAS, Vasilijus. Erdvės transformavimas svetimame mieste: Klaipėdos kapinių po Antrojo pasaulinio karo pavyzdys. Iš: *Klaipėdos skulptūrų parkas ir jo tapatumo iššūkiai*. Red. kolegija: Jokubavičienė, Kristina; Genys, Jonas;Kraniauskas, Liutauras; ir kt. Klaipėda, 2012, p. 32–58; BUTKUS, Tomas S.; SAFRONOVAS, Vasilijus; PETRULIS, Vaidas. *Klaipėdos urbanistinė raida 1945–1990*. Vilnius, 2015; ir kt.

73 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 357–358; KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Lietuvininkai istorijos įvykių verpetuose (demografiniu požiūriu). Iš: *Potsdamas ir Karaliaučiaus kraštas.* Red. Bakanienė, Danutė. Vilnius, 1996, p. 77–95; JUŠKA, Albertas. Mažlietuvių evakuacija ir genocidas 1944–1951 metais. *Tiltai*, 1998, 2–3 (4–5), p. 75–85; АРБУШАУСКАЙТЕ, Аруне. Коренное гражданское население Клайпедского края в условиях советской оккупации. *Tiltai*, 1998, Nr. 2–3 (4–5), 86–98; ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. Klaipėdos krašto repatriantai: jų statuso bruožai. Iš: *Socialinės grupės: raiška ir ypatumai*. Ats. red. Vosyliūtė, A. . Vilnius, 1998, p. 89–98; ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. „Klaipėdos krašte nėra nė vienos šeimos, iš kurios nubūtų kas nors atimta“. Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje; faktai ir istorinės įžvalgos. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XVIII*, 2009, p. 322–330.

74 JUŠKA, Albertas. Mažlietuvių evakuacija ir genocidas 1944–1951 metais. *Tiltai*, 1988, 2–3 (4–5), p. 75–85; АРБУШАУСКАЙТЕ, Аруне. Коренное гражданское население Клайпедского края в условиях советской оккупации. *Tiltai*, 1998, Nr. 2–3 (4–5), p. 87–97; ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 372–398; ARBUŠAUSKAITĖ,

nių gyventojų repatriacija 1945–1950 m.[75], 4) kaimiškųjų vietovių apgyvendinimas 1945–1948 m.[76], 5) administraciniai-teritoriniai pertvarkymai ir valdymo organai 1944–1947 m.[77], 6) vokiečių tautybės asmenų iškeldinimas 1951 m.[78], 7) Evangelikų liuteronų bažnyčios padėtis 1945–1960 m.[79] ir 8) represinių struktūrų organizavimas ir jų veikla 1945–1953 m.[80] Nors tyrinėtojai yra palietę turto, sovietinės ūkio sistemos funkcionavimo ir vietinių gyventojų pilietinės priklausomybės bei jų išvykimo į Vakarų ir Rytų Vokietijas 1958–1960 m. klausimus, tačiau išsamiau šių problemų nenagrinėjo. Visus šiuos klausimus, įvedant naują tyrimo aspektą – naujų gyventojų atkėlimą (perkėlimą) į Klaipėdos kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos regionų ir Sovietų Sąjungos respublikų bei jų adaptaciją šiame krašte, bandyta sujungti ir kartu išnagrinėti kolektyvinėje monografijoje *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*[81] (toliau – kolektyvinė monografija). Tačiau Klaipėdos krašte vykę procesai šioje monografijoje didele dalimi yra paremti

---

Arūnė Liucija. „Klaipėdos krašte nėra nė vienos šeimos, iš kurios nebūtų kas nors atimta“. Iš: *Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos*. Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVIII, 2009, p. 322–330.

75 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija ir jos ypatumai 1945–1950 metais. Iš: *Lietuvininkai ir Mažoji Lietuva amžių būvyje: konferencijos pranešimai*. Klaipėda, 1989, p. 35–43; KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945–1990 m. *Lituanistica,* t. 2 (6), 1991, p. 35–48.

76 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 357–358; MASILIAUSKIENĖ, Daiva. Klaipėdos krašto naujakuriai pokario metais: ką apie juos žinome? Iš: *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVII, 2008, p. 165–179; KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 148–221.

77 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos kraštas ir jo ypatumai 1944–1947 metais. Iš: *Lietuvos istorijos metraštis*. 2000 metai. Vilnius, 2011, p. 257–276.

78 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. „Kaliningrado vokiečių“ klausimo išsprendimas (?): Lietuva, 1951-ieji metai. Iš: *Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVIII, 2009, p. 207–230.

79 JUŠKA, Albertas. *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda, 1997; HERMANN, Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*. Vilnius, 2001, p. 77–82; PETKŪNAS, Darius. *The Represion of the Evangelical Lutheran Church in Lithuania during the Stalinist Era.* Klaipėda, 2011; KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 338–353.

80 MAČIULSKIS, Mantas. Die Tätigkeit des MVD-MGB im Memelland in den Nachkriegsjahren (1945–1953) *Annaberger Annalen*, Nr. 7/1999, S. 65–94; *Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone*. Sud. Vinciūnienė, Sabina. Klaipėda, 2009.

81 KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 1–471.

istoriografija, riboto laikotarpio (1945–1950 m.) ir apimties archyvine medžiaga (daugiausia naudojami apskričių vykdomųjų komitetų posėdžių protokolai ir nutarimai) bei užrašytais interviu metu gautais subjektyviais gyventojų prisiminimais (didelė dalis apklaustųjų nebuvo tiesioginiai procesų liudininkai arba aprašomuoju laikotarpiu jie buvo mažamečiai ir nepilnamečiai), o didelė dalis išvadų daroma remiantis ne Klaipėdos krašto, bet kitų Rytų Prūsijos teritorijos dalių, po Antrojo pasaulinio karo atitekusių Lenkijai ir Sovietų Sąjungai, atvejais. Be to, šios monografijos darbo struktūra ir temų pasirinkimas iš esmės yra sudaryti remiantis 1990–1991 m. Kaliningrado srityje atlikto mokslinio tyrimo, kurio tikslas buvo išsiaiškinti, kaip „dalis Rytų Prūsijos ir jos pagrindinis miestas Kaliningradas tapo sovietiniai“[82], pavyzdžiu. Vis dėlto nors šioje monografijoje išsamiai išanalizuotas skirtingų bendruomenių įsikūrimo pokariniame Klaipėdos krašte klausimas, liko nepaliestas toks svarbus klausimas, kaip skirtingų bendruomenių tarpusavio santykiai. Tai rodo, jog šiuolaikinėje lietuviškoje istoriografijoje dar egzistuoja „nepatogių“ klausimų ir temų.

Posovietinei lietuviškai istoriografijai būdinga ir tai, kad dauguma gyventojų padėtį Klaipėdos krašte po 1945 m. tyrinėjančių mokslininkų vadovaujasi dar prieškario Lietuvoje suformuluotais teiginiais apie Klaipėdos krašto lietuviškumą, ištakomis „siekiantį“ viduramžius[83], kuris yra skiriamas nuo didlietuviško tik tuo, kad formavosi kitoje politinėje aplinkoje ir tarpukariu buvo siejamas su regioniniu identitetu[84]. Natūralu, kad, analizuodami veiksnius, turėjusius įtakos daugumos vietinių Klaipėdos krašto gyventojų apsisprendimui XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje išvykti į Vakarų ir Rytų Vokietijas, daugelis mokslininkų nurodo gana abstrakčias materialines[85], psi-

---

82 *Восточная Пруссия глазами советских переселенцев. Первые годы Калининградской области в воспоминаниях и документах.* 2-е издание, исправленое и дополненное. Руководитель авторского коллектива Костяшов, Ю.. Калининград, 2003, л. 3.

83 VILEIŠIS, Vincas. *Tautiniai santykiai Mž. Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje*. Kaunas, 1935; VALSONOLAS, Rudolfas. *Klaipėdos problema*. Vilnius, 1989.

84 ŽALYS, Vytautas. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m.* Lüneburg, 1993, p. 10–16; VAREIKIS, Vygantas. Memellander / Klaipėdiškiai Identity and German-Lithuanian Relations in Lithuania Minor in the Nineteenth ant Twentieth centuries. *Sociologija. Mintis ir veiksmas,* t. 7, Nr. 1–2, 2001, p. 54–65; Plačiau apie lietuviškos tapatybės kontūrus: *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Sud. Čiubrinskas,Vytis; Kuznecovaitė, Jūratė. Kaunas, 2008, p. 1–188; SAFRONOVAS, Vasilijus. Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Klaipėdoje. Iš: *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVII. Klaipėda, 2008, p. 79–99; BARTNINKAS, Saulius; SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos krašto gyventojų pronacistinių orientacijų XX a. 4-ajame dešimtmetyje vertinimo problema. Iš: *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVII. Klaipėda, 2008, p. 101–119.

85 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 371; HERMANN, Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė.* Vilnius, 2000, p. 91; KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva;

chologines ir kultūrines[86] priežastis arba vietiniams gyventojams nepriimtiną sovietinę politiką bei ideologiją[87]. Tokį lietuviškos istoriografijos, skirtos Klaipėdos krašto sovietizacijai nagrinėti, pobūdį galima būtų paaiškinti modernia Lietuvos teisėtyrininkų pozicija, kad sovietinės Lietuvos, įėjusios į Sovietų Sąjungos sudėtį, teisinė padėtis nėra susijusi su Lietuvos valstybingumo tęstinumu[88].

Nagrinėjant Klaipėdos krašto sovietizacijos temą, reikėtų kritiškai įvertinti ir iki šiol dominuojantį istorinį pasakojimą apie krašto sovietizaciją, kuriame vyrauja toks istorinių įvykių perteikimo kontekstas, kuriuo palaikomi vieningos okupuotos Lietuvos, sovietinio teroro ir gyventojų rezistencijos diskursai, formuojama jiems atitinkama istorinė sąmonė[89]. Todėl, neanalizuojant Klaipėdos krašto sociokultūrinio išskirtinumo kitos Lietuvos teritorijos dalies atžvilgiu problemos, stengiamasi atkreipti dėmesį į sovietinės sistemos ydas, išryškinti patį okupacijos faktą ir su juo susijusį terorą, represijas bei rezistenciją. Kitaip tariant, formuojant istorinę atmintį, remiamasi Lietuvos sovietinės okupacijos paradigma, kurioje didžiausias dėmesys atkreipiamas į tuos sovietizacijos Klaipėdos krašte aspektus, kurie nesusiję su Klaipėdos krašto integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį problema, bet yra susiję su represinių struktūrų veikla ir jos rezultatais, trėmimais, ginkluota ir neginkluota rezistencija ir pan.[90]

LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 353.

86 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 397.

87 АРБУШАУСКАЙТЕ, Аруне. Коренное гражданское население Клайпедского края в условиях советской окупации. *Tiltai*, Nr. 2–3. 1998, p. 96.

88 MAKSIMAITIS, Mindaugas; VANSEVIČIUS, Stasys. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius, 1997; BAUŽA, Česlovas; SETKAUSKIS, Petras. *Lietuvos valstybingumas XX amžiuje. Atkūrimas ir tęstinumas*. Vilnius, 2002, p. 7; ŽALIMAS, Dainius. *Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės*. Vilnius, 2005, p. 305–306.

89 ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*. Vilnius, 1995; MAČIULSKIS, Mantas. Die Tätigkeit des MVD-MGB im Memelland in den Nachkriegsjahren (1945–1953) *Annaberger Annalen*. Nr 7/1999, S. 65–94; PUZINAVIČIUS, Bronius. *Sovietinis okupacinis režimas sovietinėje Lietuvoje 1953–1965 metais.* Vilnius, 2001; *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Antras, papildytas leidimas. Sud. Anušauskas, A.; Banionis, J.; Bauža, Č. Vilnius, 2007; STARKAUSKAS, Juozas. *Represinių struktūrų ir komunistų partijos bendradarbiavimas įtvirtinant okupacinį režimą Lietuvoje 1944–1953 m.* Vilnius, 2007; ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Teroras 1940–1958 m*. Vilnius, 2012; MĖLYNAUSKAS, Stasys. *Macikai: sugrįžimas atminties takais.* Šilutė, 2014; *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse.* Vilnius, 2015.

90 Būdingas tokios prieigos pavyzdys yra kolektyvinė monografija *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Plačiau žr.: KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 223–248.

Dėl tokio istorinių įvykių pateikimo ir jų analizės pobūdžio istoriniame pasakojime kyla anomalijų. Pavyzdžiui, 1945–1955 m. vykęs naujų gyventojų atkėlimas (perkėlimas) į Klaipėdos kraštą iš kitų Lietuvos regionų ir Sovietų Sąjungos respublikų bei 1958–1960 m. daugumos vietinių Klaipėdos krašto gyventojų išvykimas į Vakarų ir Rytų Vokietijas yra vertinami kaip natūralūs procesai ir nagrinėjami kaip Lietuvos gyventojų migracija[91]. Tai, kad šie migraciniai procesai buvo tiesioginė sovietinės Klaipėdos krašto okupacijos ir jo integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį pasekmė, nėra akcentuojama. Dar vienas su Klaipėdos krašto sovietizacija susijęs klausimas – „trofėjų ekonomika“ – nagrinėjamas kaip karo pasekmė[92]. Tai, kad šis reiškinys yra susijęs su Klaipėdos krašto politinės priklausomybės kaita, t. y. priešo (Vokietijos) teritorijos dalies prijungimu prie sovietinės Lietuvos, taip pat nėra akcentuojama[93]. Tokias išvadas galima daryti, įvertinus šiuolaikinę lietuvišką istoriografiją, kurioje nėra prieštaravimo tarp kokybinės prieškarinės Lietuvos ir pokarinės Lietuvos teritorinės sudėties[94], kurioje neatsižvelgiama į sociokultūrinius kitų Lietuvos regionų bei Klaipėdos krašto skirtumus[95] ir kurioje yra tik vienas Lietuvos sovietizacijos naratyvas[96]. Be to, būtina kritiškai įvertinti tokius patriotinius teiginius, esą visa „Lietu-

---

91 TRUSKA, Liudas. *Lietuva 1938–1953 metais*. Kaunas, 1995, p. 125–129; KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Lietuvos gyventojų dinamika ir jos įtaka gyventojų skaičiui, tautiniam pasiskirstymui 5–6-ajame dešimtmetyje. *Genocidas ir rezistencija*. 1996, Nr. 1, p. 104–114; SAFRONOVAS, Vasilijus. Population of the Klaipėda Region and the Balance of Power in the Eastern Baltic Region, 1919–1960. In: *Population Displacement in Lithuania in the Twentieth Century*. *Experiences, Idetities and Legacies.* Editors: Balkelis, Tomas; Davoliūtė, Violeta. Leiden and Boston: Brill, 2016, p. 89–111; STRAVINSKIENĖ, Vitalija. *Demografiniai pokyčiai Lietuvoje 1945–1989 m. (statistinis aspektas)*. Istorija, 2016, t. 103, Nr. 3, p. 27–50; SAFRONOVAS, Vasilijus. *Migrantai ir pabėgėliai Kuršių nerijoje*. Vilnius, 2018; KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019. p. 43–97; 148–221; ir kt.

92 KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 107–126.

93 Ten pat, p. 107–109, 437.

94 Čia turima omenyje tai, kad tarpukariu Klaipėdos kraštas ne visą laiką buvo Lietuvos sudėtyje, kad būdamas Lietuvos sudėtyje Klaipėdos kraštas turėjo autonomijos statusą.

95 Čia turima omenyje skirtinga Klaipėdos krašto ir kitų Lietuvos regionų gyventojų religinė konfesija.

96 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 339–371; *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Kolektyvinė monografija. Sudarytojas Vytautas Ališauskas. Vilnius, 2006; STARKAUSKAS, Juozas. *Represinių struktūrų ir komunistų partijos bendradarbiavimas įtvirtinant okupacinį režimą Lietuvoje 1944–1953 m.* Vilnius, 2007; TININIS, Vytautas. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija (1944–1953)*. Vilnius, 2008; *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*.

vių tauta nepripažino sovietinės okupacijos ir visais būdais jai priešinosi“[97] arba kad „<...> Lietuvos sovietizavimas sukėlė masinį pasipriešinimą“[98]. Jei visi tokie teiginiai būtų objektyvi tikrovė, tuomet kokiais motyvais turėjo vadovautis Lietuvos gyventojai, pasinaudoję sovietinės santvarkos jiems suteiktomis galimybėmis įgyti turto be atlygio arba pasikeisti savo socialinį statusą? Nepakankamai apgalvotas ir toks teiginys, esą „po Stalino mirties ir jo asmens kulto pasmerkimo XX SSKP suvažiavime sovietinės Lietuvos vadovai <...> neturėjo intereso peržiūrėti savo nesenus politinius sprendimus“[99], nes jie buvo „atsidūrę valdžioje Stalino dėka“[100]. Greta šios priežasties reikėtų nurodyti ir tai, kad pokarinė sovietinės Lietuvos okupacija bei Klaipėdos krašto prijungimas prie sovietinės Lietuvos taip pat buvo įvykdyti Stalino dėl jo *realpolitik* kurso. Tad Stalino mirtis 1953 m. ir jo asmens kulto pasmerkimas 1956 m. galėjo grėsti ne tik valdžios praradimu sovietinės Lietuvos elitui, bet ir sovietinės Lietuvos teritorinių ribų kvestionavimu ar net jų revizija, nes iki Stalino asmens kulto pasmerkimo jo 1945 m. sausio 28 d. įsakymas dėl Klaipėdos „grąžinimo“ buvo pagrindinis „visiško Tarybų Lietuvos išvadavimo“ mito elementas. Ištraukus šį elementą galėjo netekti pagrindo ne tik idėjinė sovietinės Lietuvos teritorijos sudarymo su Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda, kaip „lietuviškų žemių sujungimo“, koncepcija, bet galbūt ir keistis jos teritorinė sudėtis. Juo labiau kad Lietuvos teritorija per 25 metus, skaičiuojant nuo 1920 m. iki 1945 m., vidutiniškai kito kas penkerius metus. Akivaizdu, kad sovietinės Lietuvos vadovybė turėjo atsižvelgti į šią problemą, nes ji kėlė susirūpinimą tai Lietuvos visuomenės daliai, kuri buvo pasinaudojusi sovietinės valdžios jai suteikta galimybe persikelti, pavyzdžiui, į Klaipėdos kraštą. Todėl galima suabejoti teiginiu, kad tarp Lietuvos gyventojų plito tik „antistalininė, antisovietinė tautosaka“, o valdžios vykdomas „darbininkų ir kolūkiečių“ Stalino garbinimas tebuvo sovietinė propaganda[101].

Vyr. redaktorius ANUŠAUSKAS, Arvydas. Vilnius, 2005, p. 387–396; SIRUTAVIČIUS, Vladas. Sovietizacijos ypatybės Lietuvoje 1945 m. vasarą. Lietuvos SSR Pirmasis inteligentų suvažiavimas. Iš: *Stalininis režimas Lietuvoje*. Sud. Laukaitytė, Regina. Vilnius, 2014, p. 11–38; VASKELA, Gediminas. Lietuvos ūkis TSRS ir Rytų Pabaltijyje XX amžiaus 5–6 dešimtmečiais. Iš: *Stalininis režimas Lietuvoje*. Sud. Laukaitytė, Regina. Vilnius, 2014, p. 225–248; STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Demografiniai pokyčiai Lietuvoje 1945–1989 m. (statistinis aspektas). *Istorija*, 2016, t. 103, Nr. 3, p. 27–50; SAFRONOVAS, Vasilijus. *Migrantai ir pabėgėliai Kuršių nerijoje*. Vilnius, 2018; ir kt.

97 TININIS, Vytautas. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija (1944–1953)*. Vilnius, 2008, p. 14.

98 POCIUS, Mindaugas. Įvadas. Iš: *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai. Dokumentų rinkinys.* Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2015, p. 14.

99 LAUKAITYTĖ, Regina. Stalino asmens kulto adaptacija ir demontavimas Lietuvos SSR. Iš: *Stalininis režimas Lietuvoje 1944–1953 m.* Vilnius, 2014, p. 174.

100 Ten pat, p. 171.

101 Ten pat, p. 167.

Aptariant šiuolaikinę lietuvišką istoriografiją, skirtą Klaipėdos kraštui nagrinėti, taip pat pasigendama socioekonominio pobūdžio tyrimų, susijusių su sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimu, o esami tyrimai yra lokalūs ir apžvalginio pobūdžio. Šiame kontekste reikėtų paminėti Silvos Pocytės darbą, skirtą Agluonėnų kaimo atvejui išnagrinėti, kuriame autorė viena pirmųjų atskleidė ne tik šio kaimo „ūkinio gyvenimo“ sovietmečiu bruožus, bet ir išryškino dviejų kultūrinių gyventojų grupių – „vietinių“ ir „atvykėlių“ – koegzistenciją po 1945 m.[102]

Be to, nagrinėjant Klaipėdos krašto apgyvendinimą tiek naujais, tiek vietiniais gyventojais, nėra atkreipiamas dėmesys į politinius ir teisinius šios problemos aspektus. Tai ypač liečia tuos krašto apgyvendinimo klausimus, kurie yra susiję su Klaipėdos krašte likusio turto problema. Juk įtraukus Klaipėdos kraštą į sovietinės Lietuvos sudėtį krašte liko didelis kiekis kilnojamojo ir nekilnojamojo turto, kurį paliko į Vakarus pasitraukę vietiniai gyventojai. Toks turtas, kaip „trofėjinis“, tapo sąjunginės valstybės nuosavybė ir buvo panaudotas Klaipėdos krašto apgyvendinimui naujais gyventojais, atvykusiais (persikėlusiais) iš kitų sovietinės Lietuvos vietų ir Sovietų Sąjungos respublikų, skatinti. Deja, šio Klaipėdos krašto sovietizacijos aspekto nėra palietę Lietuvos valstybingumo bei teisės teorijos ir nuosavybės santykių transformacijos Lietuvoje problemas nagrinėjantys teisėtyrininkai[103].

Kalbant apie užsienio istoriografiją, skirtą Klaipėdos krašto sovietizacijai, reikia pabrėžti, kad didžiąją jos dalį sudaro vokiečių arba vokiškai parašyti Klaipėdos krašto kilmės autorių darbai. Natūralu, kad vokiškoje istoriografijoje skiriamas ypatingas dėmesys tiems klausimams, kurie susiję su teisine Klaipėdos krašto priklausomybės SSRS ar sovietinei Lietuvai problema ir vietinių gyventojų padėtimi bei požiūriu į jų tapatybę. Pavyzdžiui, Heinrichas Kurschatas pabrėžė, kad Klaipėdos krašto gyventojai visais laikais pasižymėjo lojalumu vokiečių valdžiai, todėl nepaisant Vokietijos po 1939 m. krašte vykdytos delituanizavimo politikos, „dar viena ar dvi kartos, ir lietuvių kalba būtų savaime išnykusi“[104]. Vokiškai istoriografijai būdinga ir tai, kad Klaipėdos kraštas nagrinėjamas ne sovietinės Lietuvos, bet Rytų Prūsijos kontekste, ir tai, kad nagrinėjamas visas Klaipėdos kraštas, neišskiriant Klaipėdos miesto atvejo. Istorikas Andreasas Kossertas atkreipia dėmesį į lietuviškai ir lenkiškai istoriografijai būdingą praeities mitologizavimą. Tokioje istoriografijoje istorijos tęstinumas, kaip atspirties taškas Lietuvos ir Lenkijos teisėms į Rytų Prūsijos žemes pagrįsti, aiškinamas vokiečių *„Drang nach Osten“* agresija ir atsaku į ją – Žalgirio mūšiu[105]. Be to, A. Kossertas

---

102 POCYTĖ, Silva. *Agluonėnai. Kaimas istorijos pagairėje (1939–1990)*. Klaipėda, 1994, p. 25–150.

103 ANDRULIS, V. ; MAKSIMAITIS, M.; PAKALNIŠKIS, V.; PEČKAITIS, J.; ŠENAVIČIUS, A. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius, 2002; PAKALNIŠKIS, Vytautas; VAITKEVIČIUS, Stasys. *Nuosavybės santykių transformacija Lietuvoje 1989–1992 m*. Vilnius, 2013; ir kt.

104 KURSCHAT, Heinrich A. *Das Buch Vom Memelland.* Oldenburg, 1968, S. 127.

105 KOSSERT, Andreas. *Ostpreussen: Geschichte und Mythos*. München, 2007, S. 5–448.

atkreipė dėmesį į tai, kad mentalinio Rytų Prūsijos teritorijų pasisavinimo procese komunistinės ideologijos ir katalikiškos opozicijos jai sąveika neprieštaravo tokiam praeities mitologizavimui[106]. Todėl, nepaisant istoriškai susiformavusio „kolektyvinės Rytprūsių nacijos atminties formos“[107] pobūdžio, Lietuvoje po 1945 m. buvo kuriama visiškai kita, išskirtinai didlietuviškomis etnocentristinėmis pažiūromis grįsta, Klaipėdos krašto istorija[108]. Tokioje istorijoje vietiniams Klaipėdos krašto gyventojams, t. y. klaipėdiškiams[109], buvo numatytas tik istorinio tęstinumo regimybės krašte sudarymo vaidmuo. Tačiau klaipėdiškių netenkino tokia padėtis, todėl dauguma jų pasirinko išvykti į Vokietiją, o krašte pasilikusi nedidelė jų dalis, anot A. Kosserto, liko gyventi „vidinėje emigracijoje“[110].

Arthuras Hermannas[111] knygoje *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė,* stengdamas „<...> rašyti nešališkai ir be nacionalinio patoso“, palietė Klaipėdos krašto apgyvendinimo problematiką[112].. Didžiausią dėmesį skirdamas klaipėdiškių, tiek lietuvių, tiek vokiečių kilmės, tarpusavio sąlyčio taškams istorijoje parodyti, jis priėjo išvadą, kad skirtingas tautines gyventojų grupes Klaipėdos krašte vienijo Evangelikų liuteronų bažnyčia, ir pabrėžė, kad didžiausią įtaką vietinių gyventojų apsisprendimui išvykti iš gimtinės padarė Bažnyčios susilpnėjimas po 1945 m.[113] Tačiau išvesdamas represinį sovietinės Lietuvos politikos pobūdį Evangelikų liuteronų bažnyčios atžvilgiu, A. Hermannas neakcentuoja to, kad egzistavo ir skirtingų gyventojų grupių interesų konfliktas, kylantis dėl skirtingų tautinių ir kultūrinių grupių sugyvenimo vienoje erdvėje. Apie tuos kitoms tautinėms ir kultūrinėms grupėms priklausiusius asmenis, pavyzdžiui, rusus ir iš kitos Lietuvos dalies atsikėlusius gyventojus bei jų buvimą pokariniame Klaipėdos krašte autorius neužsimena.

Neatsiejama vokiečių autorių publikacijų, skirtų Klaipėdos krašto raidos po 1945 m. problemoms aptarti, dalis yra krašte likusių ar iš jo pasitraukusių klaipėdiškių patirčių aprašymas. Per asmeninę klaipėdiškių patirtį ar jų liudijimus yra atskleidžiamas Klaipėdos krašte vykusių pokyčių dramatizmas[114]. Šiuo požiūriu ypač vertingi Ruthos Kibelkos darbai, skirti Sovietų Sąjungai atitekusios Rytų Prūsijos, kartu

106 Ten pat, S. 14.

107 Ten pat, S. 10.

108 Ten pat, S. 367–368.

109 Vietiniams Klaipėdos krašto gyventojams įvardyti, kaip ir dauguma vokiečių autorių, A. Kossertas vartoja *klaipėdiškio* sąvoką.

110 KOSSERT, Andreas. *Ostpreussen: Geschichte und Mythos*. München, 2007, S. 365.

111 Disertacijoje, A. Hermanas yra priskiriamas prie vokiškos istoriografijos, nepaisant to, kad jis 1944–1958 m. gyveno sovietinėje Lietuvoje, nes rašė gyvendamas Vokietijoje ir rašė daugiausia vokiškai.

112 HERMANN, Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*. Vilnius, 2000, p. 17, 45.

113 Ten pat, p. 90.

114 LACHAUER, Ulla. *Rytprūsiški likimai.* Vilnius, 2004, p.5–285; SCHÖN, Heinz. *Flucht aus Ostpreußen 1945. Die Menchenjagd der Roten Armee*. Kiel, 2001, S. 5–382; ir kt.

ir Klaipėdos krašto, sovietizacijai nagrinėti[115]. Remdamasi Klaipėdos krašte likusių vietinių gyventojų gyvenimo istorijomis ir archyviniais šaltiniais, autorė atskleidžia klaipėdiškiams kritinius gyvenimo momentus: sugrįžimą ir įsikūrimą „mirusiame krašte“[116], daugumos vietinių gyventojų išvykimą į Vakarų ir Rytų Vokietijas[117] bei likusiųjų krašte likimą iki šių dienų. Nors R. Kibelka nenurodo galimų sąsajų tarp naujos katalikų bažnyčios statymo ir evangelikų liuteronų Jokūbo bažnyčios nugriovimo Klaipėdos mieste 1959 m., tačiau jos argumentai atskleidžia būtent tokį Klaipėdos krašto virsmą. Taip pat autorė kelia retorinius klausimus, kuriuos apibendrintai būtų galima įvardyti taip: ar galėjo kitaip susiklostyti klaipėdiškių likimas krašte po 1945 m.?[118] Atsakymai į juos lieka hipotetiniai.

Apie rusišką ir lenkišką istoriografiją, skirtą padėčiai nuo Vokietijos atskirtoje Rytų Prūsijos teritorijos dalyje nagrinėti, reikėtų pasakyti, kad šių šalių mokslininkai daugiausia dėmesio skiria tiems Rytų Prūsijos regionams, kurie 1945 m. atiteko Lenkijai ir RSFSR.

Sociokultūrinių ir socioekonominių procesų, vykusių po 1945 m., ištirtumo požiūriu daugiausia pažengę yra lenkų tyrinėtojai, kurie dar XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje pradėjo nagrinėti gyventojų migracinius procesus. Istoriko Stanisławo Zyromskio skaičiavimu vien tik į Varmijos vaivadiją (apskritį) 1945 m. iš SSRS persikėlė 150 000 lenkų tautybės gyventojų[119]. Kitas istorikas – Andrzejus Saksonas – nurodė, kad Lenkijai atitekusiose teritorijose vyko „ruralizacijos“ procesas, kai iš SSRS, taip pat ir sovietinės Lietuvos, į Lenkiją persikėlę miestų gyventojai dažniausiai buvo apgyvendinami kaimiškosiose vietovėse[120]. Reikėtų pabrėžti, kad Klaipėdos krašto miestuose nuo 1945 m. vyko atvirkštinis procesas, kai miestiečius pakeitė kaimiečiai. Tokį procesą galima apibūdinti marksistine terminologija – kaip miestų „barbarizaciją“. Tačiau iki šiol šiuolaikinėje lietuviškoje istoriografijoje šis Klaipėdos krašto sovietizacijos aspektas nėra net paliestas. Krašte po 1945 m. vykę migraciniai procesai yra nagrinėjami ne socialiniu, bet tautiniu arba etniniu požiūriais, t. y. paviršutiniškai.

---

115 KIBELKA, Ruth. *Vilko vaikai. Kelis per Nemuną*. Vilnius, 2000; KIBELKA, Ruth. *Ostpreußens Schicksalsjahre 1944–1948*. Berlin, 2000; KIBELKA, Ruth. *Memelland: Fünf Jahrzehnte Nachkriegsgeschichte*. Berlin, 2002, S. 7–239.

116 KIBELKA, Ruth. *Memelland: Fünf Jahrzehnte Nachkriegsgeschichte*. Berlin, 2002, S. 39

117 Autorė klaipėdiškių išvykimą į Vokietiją nevadina repatriacija, nors tuometiniame viešajame diskurse tokios sąvokos būta.

118 KIBELKA, Ruth. *Memelland: Fünf Jahrzehnte Nachkriegsgeschichte*. Berlin, 2002, S. 56–57, 172.

119 ZYROMSKI, Stanisław. *Procesy migracyjne w wojwodztwie Olsztynskim w latach 1945–1949*. Olsztyn, 1971, s. 53.

120 SAKSON, Andrzej. *Od Kłajpedy do Olsztyna. Wspólsześni mieszkańcy byłych Prus Wschodnich: Kraj Kłajpedzki, Obwód Kaliningradzki, Warmia i Mazury.* Poznań, 2011, s. 120–127.

Lenkiškoje istoriografijoje Vakaruose ir Šiaurėje „atgautų žemių“ integracija į Lenkijos sudėtį, kaip ir Klaipėdos krašto integracija į sovietinės Lietuvos sudėtį bei šios teritorijos priklausomybės Lietuvai pagrindimas[121], buvo ir yra mitologizuojama. Antai istorikas Januszas Jasinskis nurodė, kad nors 1945 m. lenkai žinojo, jog Vokietijos teritorijų Vakaruose ir Šiaurėje prijungimas prie Lenkijos buvo kompensacija už prarastas žemes Rytuose, tačiau visą laiką tiek patys lenkai, tiek valstybinė propaganda argumentavo jų priklausomybę Lenkijai „amžinu vakarinių ir šiaurinių teritorijų lenkiškumu“[122]. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad komunistinės sistemos žlugimas paveikė lenkišką istoriografiją taip, kad atsirado darbų, kuriuose yra nagrinėjamos į Lenkijai atitekusios Rytų Prūsijos teritoriją atsikėlusių (perkeltų) ir šioje teritorijoje likusių vietinių gyventojų trauminės patirtys.

Rusijos Federacijos tyrinėtojai taip pat daug dėmesio skiria sociokultūriniams ir socioekonominiams procesams, vykusiems SSRS atitekusioje Rytų Prūsijos teritorijos dalyje. Pavyzdžiui, dar 1962 m. Energija Kolganova atskleidė Kaliningrado srities apgyvendinimo bruožus[123]. Tad skirtingai nuo sovietinės Lietuvos istoriografijos, kurioje buvo konstatuojamas tik pats Klaipėdos krašto apgyvendinimo naujais gyventojai faktas, Kaliningrado srities apgyvendinimo procesas sovietmečiu Rusijos visuomenei nebuvo *terra incognita*. Tačiau išsamesnis SSRS perduotos teritorijos integracijos į RSFSR sudėtį procesų tyrimas prasidėjo tik „persitvarkymo“ laikotarpio pabaigoje.

Rusiškoje istoriografijoje plačiai nagrinėjamos tokios probleminės temos kaip Rytų Prūsijos teritorijos dalies perdavimas SSRS[124], Kaliningrado srities ir valdymo

---

121 V. Safronovas nurodė, kad „<...> sąvoka „Mažoji Lietuva“ tebeturi iredentinių implikacijų“. Plačiau žr.: SAFRONOVAS, Vasilijus. *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriniame regione; Prūsijos Lietuvos atvejis.* Vilnius, 2015, p. 251.

122 JASINSKI, Janusz. Kwestia pojęcia Ziemie Odzsyskane. In: *Ziemie Odzyskane/Ziemie Zachodnie i Północne 1945–2005. 60 lat w granicach państwa polskiego.* Praca zbiorowa pod redakcją Andrdzieja Saksona. Poznań, 2006, s. 25.

123 КОЛГАНОВА, Энергия. Заселение Калининградской области. *Учённые записки Калининградского государственного педагогического института*. Вып. 8. Калининград, 1962, с. 155–157.

124 *Кенигсберг-Калининград: город, история*. Ред. коллегия: Маслов, В.; Ефремов, Л.; Сергеев, В.; Тецлав, С. Калининград, 2005; КАМЕНЕВА, Ирина. Кенигсберг мог стать Балтийском. *Балтийский алманах*. Калининград, 2005, с. 5–7; ЗОЛОВ, Александр. Вопрос о Кенигсберге на переговорах «Большой тройки» в годы Второй мировой войны. Из: *Калининградской области – 60: этапы истории, проблемы развития.* Калининград, 2006, с. 36–49; ir kt.

organų sudarymas[125] bei jos apgyvendinimas[126], sovietinės ūkio sistemos įvedimas ir jos funkcionavimas[127] bei atskirų ūkio subjektų raida, švietimo ir kultūros problemos. Pavyzdžiui, Marina Klemeševa ir Jevgenijus Maslovas nagrinėjo valdžios religinę politiką ir įvairių konfesinių bendruomenių padėtį Kaliningrado srityje[128]. Be to, pla-

125 ГАЛЬЦОВ, В.; ИСУПОВ, В.; КУЛАКОВ, В. ir kt. *Восточная Пруссия. С древнейших бремен до конца второй мировой войны*. Исторические очерки. Документы. Материалы. Kolektyvinė monografija. Калининград, 1996; ЗОЛОВ, Александр. *Калининград, Россия: Документально-аналитический отчерк*. Калининград, 1996; КРЕТИНИН, Г; БРЮШИНКИН, В; ГАЛЬЦОВ, В. *Очерки истории Восточнои Пруссии*. Kolektyvinė monografija. Калининград, 2002; МАСЛОВ, В.;ЗЮБАНОВ, В.; КОМАРЕВЦЕВ, Б.; ЛАЗАРЕВА, Н. *История выборов в Калининградской области (1946–2006 гг.)*. Калининград, 2007; КРЕТИНИН, Геннадий. Ещё раз о военных комендантурах Кёнигсбергского особого военного округа в 1945–1946 годах. *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта*. 2009, Вып. 12, с. 88–92; КОСТЯШОВ, Юрий. *Секретаная история Калининградской области*. Калининград, 2009; ФЁДОРОВА, Ольга; КРЕТИНИН, Геннадий. О посвевоенном восстановлении Калининградской области: к вопросу о конфликте властей. *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта.* 2010, Вып. 12, с. 64–70; МАСЛОВ, Виталий. Переименование районных центров Калининградской области в 1946 году. *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта.* 2014, Вып. 12, с. 58–69; КРЕТИНИН, Геннадий. К вопросу о создании системы советского государственного управления на территории Калининградской области. *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта.* 2018, Вып. 1, с. 82–87; ir kt.

126 Г. ШЕНДЕРЮК. Социальхый портрет переселенца. *Калининградские архивы*. Вып. 3. Калининград, 1998, с. 180–184; КОСТЯШОВ, Юрий. Онациональной структуре, этнографическом облике и социокультурной адаптации советских переселенцев в Калининградской области (1945–1950 гг.). *Национальные отношения в новое и новейшее время: теория и политическая практика*. Сборник научных трудов. Ответственный ред. Сергеев, В. Калининград, 2000, с. 66–78; КОСТЯШОВ, Юрий. Советизация Восточной Пруссии после войны. Iš: *Mažoji Lietuva – paribio kultūros tyrimai*. Sud. Blažienė, G.; Morozova, N.; Zabarskaitė, J. Vilnius, 2012, p. 183–206; СОЛОГУБОВ, А. Переселенец как Homo Scientis: эпистемологический аспект освоения Калининградской области. *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта.* 2012, Вып. 6, с. 39–46; МАСЛОВ, Виталий. Подготовка в 1946 году постановления Совета Министров СССР О заселении сельских районов Калининградской области. *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта.* 2013, Вып. 6, с. 134–140; ir kt.

127 ГЕРГЕЛЬ, О.; ПОЛХ, П. Структура производства и управление АПК Калининградской области в исторической эволюции (1945–1993). *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта*. 2009, Вып. 12, с. 75–82; КОСТЯШОВ, Юрий. Личные подсобные хозяйства: из истории повседневности Калининградских переселенческих колхозов (1946–1953 годы). *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта*. 2014, Вып. 12, с. 70–77.

128 КЛЕМЕШЕВА, Марина. Религиозная обстановка в Калининградской области в первые послевоенные годы. *Калининградские архивы*. Вып. 1 1998, 172–179; МАСЛОВ,

čiai narinėjama Kaliningrado srities gyventojų identiteto problematika[129] ir atminties kultūra[130]. Vis dėlto rusiškoje istoriografijoje dominuoja socioekonominio pobūdžio tyrimai, kurie neretai apima ir Klaipėdos miesto raidą pirmaisiais pokario dešimtmečiais[131]. Reikėtų pabrėžti, kad nors rusiška istoriografija pasižymi didele nagrinėjamų temų įvairove ir tyrimų gausa, tačiau iki šiol plačiau nėra nagrinėjama sovietinio režimo represijų politika Kaliningrado srities gyventojų ne vokiečių atžvilgiu. Šališką ir politiškai motyvuotą Rusijos mokslininkų poziciją Kaliningrado srityje vykusių procesų atžvilgiu galima įžvelgti V. Sergejevo straipsnyje, skirtame Kaliningrado srities istorijos tyrimams apžvelgti. Reaguodamas į J. Maslovo teiginį, jog „tikinčiųjų kova

---

Евгений. Национальные аспекты религиозной политики СССР в первые послевоенные годы (По материалам Калининградской области). *Национальные отношения в новое и новейшее время: теория и политическая практика*. Сборник научных трудов. Ответственный ред. Сергеев, В. Калининград, 2000, с. 79–98; МАСЛОВ, Евгений. Религия и политика в новейшей истории Калининградской области: теоритические аспекты проблемы. *Проблемы исторических и филосефских наук. Материалы постоянных наычных семинаров*. Калининград, 2001, с. 68–77; МАСЛОВ, Евгений. Заселение Калининградской области и формирование религиозной структуры населения. *Балтийские исследования*. Сборник научных трудов. Вып. 1. Калининград, 2002, с. 17–33; МАСЛОВ, Евгений. Неправославное население Калининградской области в религиозно-политической истории региона 1948–1958 годов. *Балтийские исследования*. Сборник научных трудов. Вып. 2. Калининград, 2002, с. 29–54; ir kt.

129 ПОПАДИН, Александр. Калининградец: проблема идентичности. *Запад России*. № 2 (10), 1994, с. 106–116; *Восточная Пруссия глазами советских переселенцев. Первые годы Калининградской области в воспоминаниях и документах.* 2-е издание, исправленое и дополненное. Руководитель авторского коллектива - Костяшов, Ю. Калининград, 2003.

130 ДЕМЕНТЬЕВ, Илья. «Что я могу знать?»: формирование дискурсов о прошлом калининградской области в советский период (конец 1940-х – 1980-е годы). *Люди и тексты. Исторический альманах*. № 6, 2014, с. 175–218; ДЕМЕНТЬЕВ, Илья. «Разделённая история»: изучение исторической политики на землях бывшей Восточьной Пруссии в свете современных дискуссий. *Балтийский регион*. № 4 (26), 2015, с. 105–120; КРЕТИНИН, Геннадий. Импликацитная память, или вновь о немецком населении Кёнигсберга во время осады крепости в феврале – апреле 1945 года. *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта*. 2016, Вып. 2, с. 16–23; МАСЛОВ, Виталий. Советская академическая наука и формирование исторической памяти при переименовании населенных пунктов Калининградской области. *Историческая экспертиза*. № 3, 2016, с. 100–107; ДЕМЕНТЬЕВ, Илья. Идентичьность и коллективная память калининградцев в зеркале современных польских исследований. *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта*. 2019, Вып. 2, с. 104–112; ir kt.

131 КРЕТИНИН, Геннадий; ФЁДОРОВА, Ольга. Клайпедский край после окончания второй мировой войны. Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XVIII*, 2009, p. 252–266; КРЕТИНИН, Геннадий. В составе Литовского Совнархоза. *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта*. 2014, Вып. 12, с. 70–77.

už religinio gyvenimo laisvę buvo vienintelis masinio ir politinio judėjimo pavyzdys“ Kaliningrado srityje 1946–1958 m., V. Sergejevas nurodė, kad „toks vertinimas yra per daug kategoriškas ir ne visai korektiškas“[132].

Taip pat svarbu pabrėžti, kad, nagrinėjant Kaliningrado srities istoriją, rusiškoje istoriografijoje stengiamasi pabrėžti šios Rusijos teritorijos sąsajas su buvusia Rytų Prūsija, tačiau ne atskleisti jos vokišką praeitį, bet atvirkščiai – tam, kad išryškintų jos istorines sąsajas su RSFSR, jos „rusiškas šaknis“[133]. Natūralu, kad trūkstant istorinių ir kultūrinių argumentų RSFSR teisėms į šią teritoriją pagrįsti plačiai naudojamas geopolitinis argumentas, kuriuo bandoma sudaryti Rytų Prūsijos, kaip buvusios kultūrų paribio teritorijos, dėl kurios praeityje buvo kovojama ginklu, vaizdinys. Tad 1945 m. įvykęs „Kenigsbergo miesto ir greta esančio rajono“ perdavimas SSRS yra pateikiamas kaip šimtus metų šiame regione „nebūtos“ geopolitinės padėties stabilizacija.

Sąvokų apibrėžimai. Disertacijoje vartojamų sąvokų apibrėžimai yra nustatomi pagal istorizmo principą.

Klaipėdos kraštas

Galėtų pasirodyti, kad disertacijos pavadinimas yra kiek klaidinantis, nes pavadinime vartojama *Klaipėdos krašto* sąvoka, kuri neatitinka tuometinės tikrovės. Po 1945 m. Klaipėdos kraštas, kaip teisinė kategorija, neegzistavo. *Klaipėdos krašto* sąvokos pasirinkimą lėmė keletas priežasčių. Pirma, disertacijoje yra nagrinėjama sovietinės Lietuvos teritorija, kuri iki 1945 m. jai nepriklausė, tačiau iki 1939 m. buvo prieškarinės Lietuvos sudėtyje ir turėjo Klaipėdos krašto autonominį statusą. Perkeliant *Klaipėdos krašto* sąvoką iš prieškario į pokario laikotarpį, siekiama pabrėžti Lietuvos teisių į šią teritoriją tęstinumą. Antra, 1945 m. į sovietinės Lietuvos sudėtį įtraukta buvusio Klaipėdos krašto teritorija administracinio-teritorinio padalijimo požiūriu kito taip, kad ji buvo sujungta su gretimomis, istoriškai su ja nesusijusiomis, sovietinės Lietuvos teritorijos dalimis. *Klaipėdos krašto* sąvokos vartojimas padeda apsibrėžti tyrimo lauko ribas, laikyti jas nekintamomis. Trečia, *Klaipėdos krašto* sąvoka, vienaip ar kitaip, viešai istoriografijoje ir dokumentuose buvo vartojama visą disertacijoje tiriamą laikotarpį. Tai galima paaiškinti tuo, kad tuo metu prie sovietinės Lietuvos prijungtoje teritorijoje gyveno daug vietinių gyventojų, kurie save identifikavo

[132] V. Sergerjevas nepaaiškina ką jis turėjo omenyje taip teigdamas. Todėl, sprendžiant iš straipsnio konteksto, galima manyti, jog autoriui nepatiko religinio gyvenimo siejimas su pasipriešinimu režimui. Plačiau žr.: СЕРГЕЕВ, В. Исследование истории Калининградской области в 90-е годы XX в. – начале XXI в. Сборник статей. Из: *Калининградской области – 60: этапы истории, проблемы развития.* Калининград, 2006, Калининград, 2006, с. 29.

[133] КРЕТИНИН, Геннадий. *Война и мир: исследования по российской и всеобщей истории*. Отв. редактор. О. Дементьев. Калининград, 2018; СЕРГЕЕВ, В.; ТАНЫШИНА, Н. Восточная Пруссия между французским «молотом» и русской «наковальней»: Наполеоновский период. *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта*. 2018, Вып. 1, с. 86–93; ir kt.

su šia teritorija, kurioje jie buvo gimę ir užaugę, susiformavo jų asmenybė ir tapatybė. Ir atvirkščiai, dauguma pokariu į šią teritoriją persikėlusių gyventojų ją laikė vokiška, ne sava. Tad tuo metu *Klaipėdos krašto* sąvokos vartojimas tarp gyventojų buvo natūralus ir suprantamas reiškinys, padedantis jiems susivokti tiek teritorinėje, tiek kultūrinėje erdvėje. Šiuo požiūriu *Klaipėdos krašto* sąvokos vartojimas disertacijoje negali būti vertinamas kaip nusižengimas istorizmo principams. Pagaliau, nors nuo 1945 m. Klaipėdos kraštas neegzistuoja kaip teisinė kategorija, tačiau iki šiol *Klaipėdos krašto* sąvoka yra nusakomas šio Lietuvos regiono istoriškumas, kurį vis dar pabrėžia gamtinis ir kultūrinis kraštovaizdis, architektūrinė specifika bei kultūros reliktai.

Sovietizacija

Klaipėdos krašte vykę socioekonominės ir sociokultūrinės transformacijos procesai iš esmės reiškė krašto integraciją į sovietinės Lietuvos sudėtį. Tokia integracija paprastai apibūdinama kaip sovietizacija. Kita vertus, sovietizacijos samprata, kilusi dėl dvilypės jos reikšmės, suponuoja labiau neigiamą nei objektyvią konotaciją. Tokios sovietizacijos sampratos laikęsis Mykolas Romeris pabrėžė, kad „Lietuvos sovietizacija – tai buvo ne pačios Lietuvos evoliucijos padarinys, bet svetimų, nuslopinusių Lietuvos valstybę pajėgų darbas, kuriam buvo paruošta tam tikra neva pačios Lietuvos aktų inscenizacija, o kuris iš tikrųjų rėmėsi brutalia, į Lietuvos teritorija įvesta ginkluota jėga, kurios veikimas buvo dengiamas sovietinės *quasi* demokratijos ir *quasi* federacijos melu ir klasta“[134]. Vis dėlto disertacijoje *sovietizacijos* sąvoka suprantama kaip integracinis ir unifikacinis procesas. Autorius stengiasi vengti išankstinių politizuotų ir ideologizuotų nusistatymų, atsiriboti nuo moralinio ir ideologinio procesų vertinimo ir siekia analizuoti Klaipėdos krašto sovietizacijos procesus ne moralumo, bet tuo metu egzistavusios tvarkos teisėtumo ir legitimumo požiūriu.

Vietinis gyventojas

Klaipėdos krašto gyventojui apibūdinti pasirinkta sąvoka *vietinis gyventojas*. Tokia sąvoka atitinka 1945–1960 m. tiek viešajame diskurse, tiek valdžios dokumentuose vartotą terminą krašto gyventojams apibūdinti. Klaipėdos krašto *vietinio gyventojo* samprata reiškia krašto gyventojus, kurie gyveno šioje teritorijoje nuo gimimo iki 1945 m. bei vėliau gimusius jų vaikus. Sąvoka *vietinis gyventojas* apima tiek lietuvių, tiek vokiečių tautybės gyventojus ir Klaipėdos krašto optantus 1939–1940 m., pasitraukusius į prieškario Lietuvą ir prijungus Klaipėdos kraštą prie sovietinės Lietuvos sugrįžusius atgal. *Vietinių gyventojų* kategorijai nėra priskiriami prieškarinės Lietuvos piliečiai, kurie po 1923 m. atvyko į Klaipėdos kraštą ir čia įsigijo nekilnojamojo turto, tačiau po 1939 m.

[134] ROMERIS, Mykolas. *Lietuvos sovietizacija 1940 metais. Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas*. Vilnius, 2011, p. 70.

anšliuso turėjo iš jo išvykti, ir kurie po 1945 m. vėl apsigyveno krašte. Taip pat *vietiniais gyventojais* nėra laikomi tokie gyventojai, kurie karo metu buvo atvykę į Klaipėdos kraštą darbams iš prieškario Lietuvos ir po karo apsigyveno krašte.

Naujakuriai ir persikėlėliai

Disertacijoje taip pat būtina apibūdinti į Klaipėdos kraštą atvykusius naujus gyventojus. Lietuviškoje istoriografijoje nėra nusistovėjusios bendros sąvokos, kuria būtų apibūdinami į Klaipėdos kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos ar Sovietų Sąjungos respublikų atvykę gyventojai. Paprastai istoriografijoje vartojama sąvoka *naujakurys* apima visus į kraštą atsikėlusius gyventojus, tiek apsigyvenusius kaimiškosiose vietovėse, tiek miestuose. Siekiant išsamiau ištirti atvykusių gyventojų padėtį, būtina tiksliau apibrėžti į Klaipėdos kraštą atvykusius gyventojus, juos diferencijuoti pagal atvykimo laiką ir pagrindą, nes tai lėmė jų tiek teisinę, tiek turtinę padėtį. Tad atvykę gyventojai disertacijoje yra skirstomi į dvi kategorijas: naujakurius ir persikėlėlius. Sąvoka *naujakurys* reiškia naują krašto gyventoją, atvykusį iš kitų sovietinės Lietuvos regionų pagal LKP(b) CK Biuro 1945 m. kovo 13 d. bei LKP(b) CK Biuro ir LKT 1945 m. birželio 20 d. priimtus nutarimus ir krašte asmeninės nuosavybės teise įgijusį nekilnojamojo turto, t. y. nuosavą ūkį. Sąvoka *persikėlėlis* reiškia asmenį, po 1945 m. sausio 28 d. atvykusį į Klaipėdos kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos regionų ir Sovietų Sąjungos respublikų. Šiai gyventojų kategorijai priskiriami įvairūs darbininkai ir specialistai (rus. *инженерно-технические рабочие*) bei tarnautojai. Daugelis jų apsigyveno Klaipėdos krašto miestuose ir miesteliuose. *Persikėlėliais* taip pat yra vadinami gyventojai, 1951–1956 m. atvykę į Klaipėdos kraštą iš Rytų ir Pietryčių Lietuvos regionų pagal sovietinės Lietuvos valstybinės ekonomikos plėtojimo ir vystymo programą. Svarbu pabrėžti, kad po 1945 m. sausio 28 d. ir 1951–1956 m. į Klaipėdos kraštą atvykusiems gyventojams *persikėlėliams* valstybė nesuteikė neatlygintinos asmeninės nuosavybės teisės į krašte likusį nekilnojamąjį turtą, bet skyrė jiems lengvatinius kreditus būstui įsigyti arba naujam būstui statytis.

Repatriacija

Vietinių gyventojų migraciniams procesams apibūdinti vartojama *repatriacijos* sąvoka[135]. Ji taikoma tiek 1945–1950 m. vykusiam vietinių gyventojų sugrįžimui iš Vokietijos okupacinių zonų, tiek 1958–1960 m. vykusiam daugumos jų išvykimui į Vakarų ir Rytų Vokietijas nusakyti. *Repatriacijos* sąvokos pasirinkimą lėmė aplinkybė, kad iki šiol Lietuvoje nėra nusistovėjusios repatriacijos sampratos: pagal ką yra tapatinami gy-

[135] Tarptautinių žodžių žodyne *repatriacija* reiškia „<...> užsienio valstybėje esančių kt. valstybės piliečių grąžinimas (ar grįžimas) į jų valstybę pagal juos išleidžiančios ir priimančios valstybių susitarimą“. Plačiau žr.: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Redaktorė SVETIKIENĖ, Dovilė. Vilnius, 2013, p. 706.

ventojai – pagal jų kilmės vietą ar jų pilietinę priklausomybę. Pavyzdžiui, kolektyvinėje monografijoje 1958–1960 m. vykęs vietinių gyventojų migracinis procesas, „žvelgiant iš bendro Lietuvos ir Klaipėdos krašto konteksto“ ir motyvuojant tuo, kad „<...> tik taip galima suvokti, jog krašto senbuviai nebuvo ir negalėjo būti atsitiktiniai ir svetimi pokario Klaipėdos krašte“, yra „<...> vadinamas *išvykimu*, *išvažiavimu*, o ne *repatriacija*“[136]. Tokia pozicija išreiškia daugiau jausminį proceso pojūtį, nei nusako jo teisinę prigimtį. Dar daugiau painiavos, sprendžiant šią problemą, sukelia faktas, kad 1939 m. Klaipėdos kraštas tapo Vokietijos dalimi, o krašto gyventojai – Vokietijos piliečiais. Toks buvo jų pasirinkimas. 1945 m. prijungus Klaipėdos kraštą prie sovietinės Lietuvos, dauguma vietinių Klaipėdos krašto gyventojų iki 1948 m. pradžios neturėjo SSRS pilietybės. Tad jei laikysimės pozicijos, kad 1945–1951 m. vykusi repatriacija reiškia sugrįžimą į jų kilmės vietą, tai po 1948 m. sugrįžę vietiniai gyventojai negali būti vadinami repatriantais, nes jie sugrįžo pagal pilietinę priklausomybę SSRS. Ir atvirkščiai, jei repatriacija reiškia sugrįžimą pagal pilietinės priklausomybės požymį, tai iki 1948 m. sugrįžę vietiniai gyventojai negali būti vadinami repatriantais, nes jie nebuvo SSRS piliečiai. Ši problema išryškėjo dar sovietmečiu, kai iki 1946 m. gyventojų migraciniai procesai buvo vadinami *reevakuacija*, o nuo 1946 m. – *repatriacija*. Analogiškai komplikuota situacija yra ir dėl 1958–1960 m. vykusios vietinių gyventojų migracijos. 1957 m. SSRS leido išvykti iš šalies jos piliečiams, o Vakarų ir Rytų Vokietijos sutiko juos priimti pagal jų 1939 m. rugsėjo 1 d. turėtą Vokietijos Reicho pilietybės požymį[137]. Tad jei laikysimės pozicijos, kad SSRS leido gyventojams išvykti pagal kilmės vietos požymį, tuomet kyla klausimas, kokiu pagrindu juos priėmė Vakarų ir Rytų Vokietijos. Kita vertus, vietinių gyventojų migracinių procesų vertinimo problema neišnyksta ir tuo atveju, jeigu yra sutapatinami kilmės vietos ir pilietinės priklausomybės kriterijai. Bet kuriuo atveju šių kriterijų taikymas yra teisinio pobūdžio dalykas, nes tai pirmiausia yra tarpvalstybinio susitarimo objektas, o gyventojų pasirinkimas (apsisprendimas) – antraeilis dalykas.

Teisinės turto ir nuosavybės sąvokos

Disertacijoje išsamiau nagrinėjami klausimai, susiję su Klaipėdos krašte likusio turto problematika, atliekama nuosavybės teises reglamentuojančių teisės aktų ir jų taikymo analizė. Tai tarpdisciplininio tyrimo dalis, todėl disertacijoje būtina apibrėžti teisines sąvokas: a) *teisės aktais* laikomi VKP (b) CK, LKP (b) CK[138], SSRS ir LSSR LKT[139] nutarimai bei SSRS ir Lietuvos SSR AT Prezidiumo įsakai ir nutarimai, taip pat vietinės valdžios nutari-

[136] KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 371.

[137] Šis požymis apima ir asmenis išvykusius pagal teisę į šeimų susijungimą.

[138] Nuo 1952 m. lapkričio mėn. SSKP ir LKP.

[139] Nuo 1946 m. kovo mėn. Ministrų Tarybos (MT).

mai, sprendimai, potvarkiai ir pan.; b) *turtu* laikomos visos materialinės vertybės; c) *nuosavybe* laikoma fiziniam ar juridiniam asmeniui priklausantis turtas. Aptariamuoju laikotarpiu egzistavo trys nuosavybės formos: *valstybinė, kooperatinė-kolūkinė ir asmeninė;* d) *nuosavybės teisės* turinį sudaro *valdymo, naudojimo ir disponavimo* teisių grupės. *Nuosavybės teisės* objektas nėra turtas, o teisinių santykių (su)reguliavimas; e) *trofėjumi* vadinamas bet koks karo metu iš priešo atimtas kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas; f) *bešeimininkiu turtu* vadinamas visas kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas, kurį be priežiūros paliko jo savininkas; g) *išmarinis turtas* yra toks turtas, kurio nuosavybės teisės atitenka valstybei, jei mirus turto savininkui neatsiranda tiesioginių turto paveldėtojų.

Ginamieji teiginiai

1. Klaipėdos krašto tapsmas sovietinės Lietuvos teritorijos dalimi nebuvo savaiminė duotybė ar istorinės tiesos atstatymas, bet buvo Antrojo pasaulinio karo metu sovietinės Lietuvos vadovybės vykdytos lietuviško iredentizmo politikos, Sovietų Sąjungos vadovybės geopolitinių siekių Vakaruose, SSRS pergalės prieš nacistinę Vokietiją bei pokarinės Lietuvos sovietizacijos politikos, kuria siekta panaikinti socioekonominį, sociokultūrinį ir net geografinį Klaipėdos krašto išskirtinumo kitos sovietinės Lietuvos teritorijos dalies atžvilgiu požymius, rezultatas.

2. Visi Klaipėdos krašto kaimo vietovėse 1945–1960 m. vykę migraciniai procesai buvo inicijuoti politiniais Sovietų Sąjungos ir sovietinės Lietuvos vadovybių sprendimais, kuriais siekta ne tik pakeisti krašto gyventojų sudėtį, bet ir užsitikrinti naujųjų krašto gyventojų daugumos sovietinio režimo palaikymą. Vykdydama tokią politiką, sovietinės Lietuvos vadovybė rėmėsi socialiniu ir kultūriniu požiūriais gausiausia Lietuvos visuomenės dalimi – nepasiturinčiais kaimo gyventojais, atvykusiais (persikėlusiais) į Klaipėdos kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos vietų.

3. Klaipėdos krašto sovietizaciją, kaip sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimą, palengvino krašte likęs kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas, kuris visas priklausė valstybei. Planingas turto paskirstymas žemės ūkio subjektams (gyventojams, įmonėms, organizacijoms ir pan.), visuomeninio žemės ūkio sektoriaus mažinimas ir valstybinio žemės ūkio sektoriaus plėtimas Klaipėdos krašte įgalino sovietinę Lietuvos vadovybę socioekonomiškai ir sociokultūriškai integruoti kraštą į sovietinės Lietuvos sudėtį.

4. Sovietinė kultūrinė ir antireliginė politika Klaipėdos krašte turiniu ir pobūdžiu atliko iš kitos sovietinės Lietuvos dalies atsikėlusių (persikėlusių) gyventojų daugumos palaikymo funkciją. „Tarybų Lietuvos išvadavimo“ mitas ir jį sudarantis Klaipėdos „išvadavimo“ elementas turėjo suteikti naujai Klaipėdos krašto gyventojų daugumai gyvenimo saugumo krašte jausmą ir stiprinti jų lojalumą sovietiniam režimui. Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykdyta kultūrinė ir antireliginė politika įgalino sovietinės Lietuvos vadovybę pakeisti Klaipėdos krašto sociokultūrinę tapatybę, paverčiant Klaipėdos kraštą sociokultūriškai unifikuotos sovietinės Lietuvos teritorijos dalimi.

I.

Klaipėdos krašto tapsmo sovietinės Lietuvos dalimi probleminiai klausimai ir teisiniai aspektai

Nagrinėjant tokias temas kaip Lietuvos sovietizacija įprasta pateikti tam tikras istorinės raidos politinės, ūkinės ar visuomeninės padėties charakteristikas. Tačiau situacijos, buvusios Lietuvoje ir Klaipėdos krašte iki 1939 m. kovo 22 d., lyginimas su padėtimi po 1945 m. sausio 28 d. yra komplikuotas, nes situacijų kaita iš esmės vyko *force majeure* aplinkybėmis, t. y. karo metu. Tokių situacijų pateikimas yra metodologiškai problemiškas, nes: 1) šiuo laikotarpiu Lietuvos teritorinė sudėtis keitėsi tris kartus, 2) vertinant situacijas negalima ignoruoti Lietuvos ir Vokietijos susitarimo dėl Klaipėdos krašto perdavimo Vokietijai bei prieškarinės Lietuvos ir Sovietų Sąjungos susitarimo dėl Vilniaus ir Vilnius krašto „grąžinimo“. Atsižvelgiant į tai, disertacijos autoriaus nuomone, šios problemos nagrinėjimas turėtų būti atskiro tyrimo objektas. Tad disertacijoje reikėtų trumpai apžvelgti tik tai, kas įvyko Lietuvoje ir Klaipėdos krašte 1939–1945 m.

1939 m. kovo 23 d. Klaipėdos kraštas buvo inkorporuotas į Vokietijos Reicho (toliau – Vokietija) sudėtį ir neteko jokio savarankiškumo. Net krašto pavadinimas buvo vartojamas tik kaip istorinės Rytų Prūsijos teritorijos dalies kitapus Nemuno apibūdinimas. Tai, kaip keitėsi Klaipėdos kraštas nacistinės Vokietijos sudėtyje, iki šiol mažai tyrinėta, bet yra žinoma, kad krašte vyko delituanizacija[140], administraciniai-teritori-

[140] ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939–1944)*. Klaipėda, 2010, p. 129–213.

niai pertvarkymai[141], o krašto ištekliai – tiek žmogiškieji, tiek ekonominiai – buvo pajungti karo reikmėms tenkinti. Pagaliau 1944 m. pabaigoje didžioji dalis Klaipėdos krašto gyventojų buvo evakuota į Vokietijos gilumą[142].

Padėtis likusioje Lietuvos dalyje taip pat kito, tačiau šie pokyčiai buvo ne tiek dramatiški, kiek radikalūs. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, 1939 m. spalio 10 d. Sovietų Sąjunga „grąžino“ Lietuvai Vilnių ir Vilniaus kraštą, o 1940 m. birželio 15 d. okupavo visą Lietuvą ir netrukus ją aneksavo. Prasidėjo visuomeninio ir ūkinio gyvenimo pertvarkymai – santvarkos keitimas, sovietizacija. Tačiau sovietinėms reformoms Lietuvoje dar nesibaigus, 1941 m. birželio 22 d. kilo Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karas, kurio metu Vokietija okupavo sovietinę Lietuvą ir pavertė ją „Ostlando“ provincijos dalimi. Tad sovietinė Lietuva, kaip „valstybė“, nustojo egzistuoti. Trejus vokiečių okupacijos metus sovietinės Lietuvos teritorijoje vyko procesai, kuriuos yra sunku apibūdinti: viena vertus, buvo šalinami sovietizacijos pėdsakai ir vykdomas masinis žydų tautybės asmenų naikinimas, kita vertus, Lietuva buvo išnaudojama Vokietijos karo reikalams. Iki 1944 m. liepos mėn., kai sovietų kariuomenė (Raudonoji armija) įžengė į vokiečių okupuotos sovietinės Lietuvos teritoriją, Lietuva nė iš tolo nepriminė tos Lietuvos, kokia ji buvo nepriklausomybės metais, ir tuo labiau tos, kokia ji buvo Sovietų Sąjungos sudėtyje 1940–1941 m.

Todėl 1945 m. pradžioje įtraukus Klaipėdos krašto teritoriją į sovietinės Lietuvos sudėtį, kuri pati Sovietų Sąjungos buvo atkurta vos prieš 5 mėnesius, o jos teritorija visiškai „išvaduota“ tik prieš du mėnesius, pateikti kažkokį prieškario padėties pavyzdį yra sudėtinga, juo labiau kad dar tebevyko karas ir egzistavo pačios Lietuvos valstybės pripažinimo problema. Dėl šios aplinkybės tikslinga retrospektyviai apžvelgti ir išanalizuoti tik tuos klausimus, kurie yra susiję su Klaipėdos krašto politinės priklausomybės ir krašto administracinės-teritorinės sistemos kaita, nes su šiais Klaipėdos krašto sovietizacijos aspektais yra susiję procesai, lėmę Klaipėdos krašto sovietizacijos ypatumus. Kitaip tariant, pirmiausia reikėtų pabandyti atsakyti į klausimus: kaip Klaipėdos kraštas tapo sovietinės Lietuvos dalimi ir kaip buvo įvedama sovietinė administracinė-teritorinė sistema – Klaipėdos krašto sovietizacijos pagrindas? Atsakymas į šiuos klausimus yra tiek darbo prologas, tiek pagrindas aiškinantis Klaipėdos krašte po 1945 m. vykusias socioekonomines ir sociokultūrines transformacijas.

1.1. Klaipėdos krašto virsmas iš iredentinės teritorijos į savą 1941–1945 m.

Lietuviško iredentizmo atsiradimas yra siejamas su XIX a. pabaigoje susiformuota „lietuviško pasaulio“ erdvės koncepcija, paremta lietuviškai kalbančių gyventojų

[141] BUTTKEREIT, Walter. *Der Kreis Heydekrug*. Manheim, 1976.

[142] KURSCHAT, Heinrich A. *Das Buch vom Memelland, Oldenburg*, 1968, S. 204–212; VAREIKIS, Vygantas. *Klaipėda XX amžiuje.* Klaipėda, 1993, p. 50–54.

apgyvendintos teritorijos Rusijos imperijoje ir Prūsijoje bendryste. Pagal šią koncepciją, „Didžiosios Lietuvos“ samprata apėmė lietuvių gyvenamąsias žemes Rusijos imperijoje, o „Mažosios Lietuvos“ – Rytų Prūsijoje. Šių „vieningos“ Lietuvos dalių atsiradimą lėmė lietuviškasis istorinis naratyvas, kuriame „vokiečiai“ buvo kaltinami dėl Lietuvos suskilimo į dvi dalis. Toks istorinio pasakojimo pobūdis, kaip nurodo V. Safronovas, „<...> vertė esamą Lietuvos „suskilimą“ priimti kaip laikiną ir skatino kelti klausimą, kiek ilgai jis tęsis“[143].

„Didžiosios“ ir „Mažosios“ Lietuvos sujungimo idėja iškilo Pirmojo pasaulinio karo metu, kai dėl karo veiksmų buvo pažeistas Rusijos ir Vokietijos tarpvalstybinės sienos *status quo*[144]. Karo metu išryškėjo du priešingi „Didžiosios“ ir „Mažosios“ Lietuvos sujungimo scenarijai. Jei Rusija laimėtų karą prieš Vokietiją, tai „Mažoji Lietuva“ turėtų būti prijungta prie Rusijos sudėtyje buvusios „Didžiosios Lietuvos“, jei Vokietija, – tai „Didžioji Lietuva“ turėtų tapti Vokietijos dalimi. Taigi abiem atvejais tikėtasi, jog Lietuva bus suvienyta, tačiau skirtingose politinėse erdvėse – Rusijos imperijos arba Vokietijos Reicho sudėtyje[145].

Plačiau nesigilinant į lietuviško iredentizmo raišką po 1918 m., pakanka pasakyti, kad nuo nepriklausomos Lietuvos valstybės susikūrimo pradžios iki Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karo pradžios 1941 m. lietuviško iredentizmo raiška priklausė nuo geopolitinės didžiųjų Lietuvos kaimynių – Vokietijos ir Sovietų Sąjungos – valstybių pozicijos. Tai turėjo poveikį lietuviško iredentizmo raiškai net ir tuomet, kai Lietuva buvo nepriklausoma ir jai priklausė Klaipėdos kraštas, ir tuomet, kai Lietuva buvo Sovietų Sąjungos dalis[146]. Pavyzdžiui, 1940–1941 m. sovietinės Lietuvos vadovybė atsisakė lietuviškos iredentizmo politikos, tačiau tai lėmė ne jos pozicija, o Sovietų Sąjungos ir Vokietijos geopolitiniai susitarimai, sudarę tvirtą dviejų totalitarinių valstybių sąjungą[147].

---

143 SAFRONOVAS, Vasilijus. *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriniame regione. Prūsijos Lietuvos atvejis*. Vilnius, 2015, p. 137–138, 140.

144 „Didžiosios“ ir „Mažosios“ Lietuvos sujungimo idėjos genezę liudijo 1914 m. rugpjūčio 17 d. konservatyvių pažiūrų lietuvių politikos veikėjų pareiškimas Rusijos valdžiai („Gintarinė deklaracija“), kuriame buvo išreikštas tiek lojalumas Rusijai, tiek viltis dėl Rytų Prūsijoje gyvenusių „kraujo brolių“ prijungimo prie Rusijoje gyvenusios „lietuvių tautos“ dalies. Plačiau žr.: ЛАУРИНАВИЧЮС, Чесловас. О Литовской политике во время Первой мировой войны: территориально-геополитический аспект. In *Empires and Nationalisms in the Great War: Interactions in East-Central Europe.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XXXI, 2015, p. 137–154.

145 SAFRONOVAS, Vasilijus. *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriniame regione. Prūsijos Lietuvos atvejis.* Vilnius, 2015, p. 142–143.

146 BUKAVICKAS, Rubenas. Iredentinis diskursas Tarybų Lietuvos spaudoje 1941–1945 metais: nuo teritorinių pretenzijų iki „lietuviškų žemių sujungimo“. *Istorija*, 2017, t. 107, Nr. 3, p. 86–87.

147 Ten pat, p. 66.

Natūralu, kad prasidėjus Vokietijos karui su Sovietų Sąjunga vėl buvo aktualizuotas lietuviškas iredentizmas. Tik šį kartą jis buvo aktualizuotas jau kaip sovietinės Lietuvos iredentizmas – sovietinės politikos elementas, turėjęs konsoliduoti lietuvius prieš vokiečius Sovietų Sąjungos kare su Vokietija. 1942–1943 m. sovietinės Lietuvos iredentizmas buvo aktualizuojamas simboline – „antrojo Žalgirio“ – reikšme. Nors sovietinės Lietuvos vadovybės pasisakymuose retkarčiais buvo minimi Klaipėda ir Klaipėdos kraštas, tačiau ne keliant konkrečias teritorines pretenzijas Vokietijai, o pabrėžiant lietuvių ir kitų sovietinių tautų bendradarbiavimą kovoje su „vokiškaisiais okupantais“ ir „lietuvių tautos naikintojais“[148]. Tokia sovietinės Lietuvos vadovybės politika iredentinių teritorijų atžvilgiu formaliai rėmėsi sovietine Konstitucija, pagal kurią užsienio reikalų sritis priklausė sąjunginės vyriausybės kompetencijai. Galima pateikti du pavyzdžius, kuriuose buvo aiškiai išreikšta Sovietų Sąjungos vadovybės pozicija teritoriniais klausimais pirmais karo metais. 1941 m. rugsėjo 24 d., prisijungdama prie Atlanto chartijos, Sovietų Sąjunga pareiškė, kad ji „<...> savo užsienio politiką nekintamai vykdė ir vykdys, remdamasi taikių ir kaimyniškai draugiškų santykių siekiu su visomis šalimis, gerbiančiomis jos sienų vientisumą ir neliečiamybę, yra pasirengusi teikti visokeriopą pagalbą tautoms, tapusioms agresijos aukomis ir kovojančioms dėl savo tėvynės nepriklausomybės“[149]. 1941 m. lapkričio 6 d. J. Stalinas pabrėžė: „Pas mus nėra ir negali būti tokių karo tikslų kaip svetimų teritorijų užgrobimas, svetimų tautų pavergimas <...>. Mūsų pirmutinis tikslas yra išvaduoti mūsų teritorijas ir mūsų tautas nuo vokiečių fašistų priespaudos.“[150] Tokios pozicijos Sovietų Sąjungos vadovybė laikėsi iki 1943 m. pabaigoje įvykusios Teherano konferencijos, kurioje pirmą kartą aukščiausiu lygiu buvo aktualizuoti teritoriniai klausimai. Vis dėlto epizodiškas Klaipėdos ar Klaipėdos krašto paminėjimas sovietinėje propagandoje suponavo mintį, jog sovietinės Lietuvos vadovybė neatsisako pretenzijų į šią Vokietijos teritorijos dalį.

Sovietinės Lietuvos iredentizmo politika įgijo oficialų pobūdį 1944 m. pradžioje. 1944 m. sausio 28 d. – vasario 1 d. vykusioje SSRS AT X sesijoje buvo priimtas įstatymas dėl respublikinių Gynybos ir Užsienio reikalų komisariatų steigimo, kuriuo Sovietų Sąjungos respublikoms buvo suteikta daugiau „suverenumo“. Istoriografijoje šio įstatymo reikšmė Lietuvai dažniausiai pateikiama nevienareikšmiškai – kaip Sovietų Sąjungos vadovybės vykdytos užsienio politikos kurso keitimas, siekiant su-

148 Ten pat.

149 *1941 г. сентября 24, Лондон. – Декларация правительства СССР, оглашенная на межсоюзной конференции, о присоединении СССР к Атлантической хартии. СССР и Литва в годы Второй мировой войны. Том II. Литва в политике СССР и в международных отношениях (август 1940 – сентябрь 1945 гг.).* Vilnius, 2012, p. 489.

150 Сталин, И. В. Доклад на торжественном заседании Московского Совета депутатов трудящихся с партийными и общественными организациями города Москвы 6 ноября 1941 года. Из: СТАЛИН, И. В. *Сочинения.* Т. 15. Москва, 1997, с. 82.

stiprinti SSRS pozicijas tarptautinėje arenoje ir įteisinti sovietinės Lietuvos aneksiją, ir kaip sovietinės Lietuvos „suverenumo“ stiprinimą. Pavyzdžiui, Vladas Sirutavičius šių įstatymų priėmimą analizuoja sovietinės Lietuvos savarankiškumo galimybių kontekste – kaip Sovietų Sąjungos vadovybės politikos sovietinių respublikų atžvilgiu pasikeitimą, paskatinusį „autonomiškumo ir vietininkiškumo“ tendencijas sovietinėje Lietuvoje[151]. Bet Lietuvos teritorinių pokyčių aspektu ši sesija nėra deramai įvertinta. Manytume, kad vertinant šių įstatymų reikšmę sovietinei Lietuvai reikėtų atkreipti dėmesį į po X sesijos radikaliai pasikeitusią sovietinės Lietuvos vadovybės retoriką, kai buvo pradėtos reikšti atviros teritorinės pretenzijos Vokietijai, nors Sovietų Sąjungos vadovybė tokių pretenzijų viešai nereiškė. Tad kokių tikslų, inicijuodama sovietinės Lietuvos „suverenumo“ stiprinimą, siekė Sovietų Sąjungos vadovybė?

1944 m. kovo 24 d. laikraštyje *Tarybų Lietuva* buvo išspausdintas J. Paleckio straipsnis, skirtas penktosioms Klaipėdos krašto „užgrobimo“ metinėms paminėti, kuriame jis pareiškė: „lietuvių tauta niekuomet nepripažino ir nepripažins šios nuo amžių jai priklausančios žemės – Klaipėdos krašto – užgrobimo. Sutriuškinus hitlerinę Vokietiją, Lietuvių tauta, kaip pilnateisis tarybinių tautų šeimos narys ir aktyvus dalyvis kovoje prieš hitlerizmą, pasieks teisingo jos vakarinių sienų problemos išsprendimo“[152]. Raudonajai armijai artėjant prie Sovietų Sąjungos vakarinių sienų, 1944 m. gegužės 1 d. J. Stalinas išleido įsakymą, kuriame pabrėžė: „Dabar svarbiausia yra išvalyti nuo fašistinių grobikų visą mūsų žemę ir atstatyti Tarybų Sąjungos valstybės sieną <...>“[153]. Nepaisant to, dar Raudonajai armijai neįžengus į Vokietijos okupuotą sovietinės Lietuvos teritoriją, sovietinės Lietuvos vadovybė jau ėmė viešai reikšti pretenzijas ir į kitą Rytų Prūsijos teritorijos dalį anapus Nemuno. 1944 m. gegužės mėn., A. Sniečkus pabrėžė, kad „kiekvienam lietuvių patriotui <...> rūpi ne tik išvaduoti Lietuvą, bet ir padidinti jos teritoriją, grąžinant vokiečių užgrobtas lietuvių žemes“[154]. 1944 m. rugpjūčio 2 d. sovietinės Lietuvos vadovybė jau oficialiai paskelbė apie „lietuviškų žemių išvadavimo“ pradžią[155].

---

151 SIRUTAVIČIUS, Vladas. Sovietizacijos ypatybės Lietuvoje 1945 m. vasara. Lietuvos SSR pirmasis inteligentų suvažiavimas. Iš: *Stalininis režimas Lietuvoje 1944–1953 m.* Sud. Laukaitytė, Regina. Vilnius, 2014, p. 14–15; SIRUTAVIČIUS, Vladas. Ar buvo Justas Paleckis tautinis komunistas? (Keli bruožai politinei biografijai. 1944–1953 m.). *Lietuvos istorijos studijos*, 2014, 34, p. 90–91; SIRUTAVIČIUS, Vladas. Politinė simbolika stalininėje Lietuvoje. LSSR himnų istorijos 1944–1950 m. *Kultūros barai*, Nr. 11, 2018, p. 81–83.

152 Klaipėdos užgrobimo penkerių metų sukaktis. Justas Paleckis. *Tarybų Lietuva*, Nr. 12(291), 1944, kovo 24, l. 2.

153 Vyriausiojo Karo Vado Įsakymas Nr. 70, 1944 m. gegužės 1 d., Maskva. *Tiesa*, Nr. 18 (79), 1944, gegužė, l.

154 Lietuvių tautos uždaviniai šiuo lemiamu momentu. A. Sniečkus LKP (b) CK sekretorius. *Tiesa*, Nr. 19 (30), 1944, gegužė, , l. 1.

155 Lietuvos piliečiai! *Tarybų Lietuva*, Nr. 40(315), 1944, rugpjūčio 24, l. 1.

Lietuvos SSR AT III sesijoje, vykusioje 1944 m. rugpjūčio 29–30 d. Vilniuje, buvo paskelbta apie sovietinės Lietuvos atkūrimą ir inicijuota nauja – radikali – jos sovietizacija, taip pat iškeltas sovietinės Lietuvos teritorijos revizijos klausimas. Sesijoje kalbėdamas apie „lietuviškų žemių išvadavimą ir tolesnius Lietuvos liaudies uždavinius kovoje su vokiškaisiais grobikais“ J. Paleckis pareiškė: „Tarybų Sąjungos laimėjimas yra ir Tarybų Lietuvos lietuvių tautos laimėjimas. Tik Tarybų Sąjungos tautų eilėse būdama lietuvių tauta gali patenkinti savo teisėtus siekimus teritoriniu atžvilgiu. Jau artinasi laikas, kada lietuvių tauta, eidama po Tarybų Lietuvos vėliava, kartu su visomis tarybinėmis tautomis pasieks galutinio laimėjimo, sujungs visas lietuviškas žemes.“[156] Jis taip pat pabrėžė: „Mūsų artimiausias uždavinys yra pabaigti Tarybų Lietuvos išvadavimą. Mes turime ištiesti pagalbos ranką mūsų broliams lietuviams, kenčiantiems Hitlerio jungą Klaipėdos krašte ir Rytprūsiuose.“[157] Kitas aukštas sovietinės Lietuvos vadovybės atstovas, Lietuvos SSR liaudies komisarų tarybos pirmininkas Mečys Gedvilas, kalbėdamas apie respublikinių Gynybos ir Užsienio reikalų liaudies komisariatų steigimą, buvo atsargesnis ir išreiškė tvirtą įsitikinimą tik tuo, kad sovietinei Lietuvai priklausys Vilniaus ir Klaipėdos kraštai: „Tarybų Lietuvai grįžo jos senoji sostinė Vilnius, lygiai taip grįš ir jos lietuviškas Pabaltijo pajūris – vokiečių pagrobtoji Klaipėda.“[158]

Pasibaigus Lietuvos SSR AT III sesijai *Tiesos* vedamajame *Tolimesnis žingsnis lietuvių tautos valstybingumą stiprinant* buvo atskleista tikroji Gynybos ir Užsienio reikalų komisariatų paskirtis. Straipsnyje rašoma: „Tarybų Lietuva taip pat dalyvauja garbingajame Tėvynės kare, ir ji bus didžiosios pergalės prieš hitlerizmą dalyvė. Prie derybų stalo po karo Tarybų Lietuvos atstovai pateiks hitlerinei Vokietijai rūsčią savo sąskaitą už visus jai padarytus nuostolius ir skriaudas. Ir tam reikalui taip pat yra būtinas Užsienio Reikalų Liaudies Komisariato įsteigimas. Tik Tarybų Sąjungos padedama Lietuva atgavo savo senąją sostinę Vilnių ir Vilniaus kraštą. Tačiau lietuviškųjų žemių surinkimo į vieną kamieną uždavinys dar neišspręstas. Nekalbant jau apie reikalą išvaduoti hitlerinę vergovę tebevelkančius Žemaičius, mūsų tautai iškyla uždavinys atgauti vokiškųjų imperialistų užgrobtą Klaipėdos kraštą, taip pat atsiimti lietuviškuosius Rytprūsių rajonus, kurių žemė gausiai aplaistyta krauju mūsų senolių, didvyriškai ištisus šimtmečius kovojusių dėl savo laisvės. Visiems šiems uždaviniams

---

156 Lietuvos žemių išvadavimas ir tolimesni Lietuvos liaudies uždaviniai kovoje su vokiškaisiais grobikais. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininko drg. J. Paleckio pranešimas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos III Sesijoje 1944 metų rugpjūčio mėn. 29 d. *Tiesa*, Nr. 50 (111), 1944, rugsėjo 4, l. 4.

157 Ten pat, l. 4.

158 Sąjunginio Respublikinio Lietuvos TSR Gynybos Liaudies Komisariato ir Sąjunginio Respublikinio Lietuvos TSR Užsienio Reikalų Liaudies Komisariato įsteigimas. Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos Pirmininko drg. Mečio Gedvilo Pranešimas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos III Sesijoj 1944 metų rugpjūčio mėn. 30 d. *Tiesa*, Nr. 52 (113), 1944, rugsėjo 6, l. 4.

išspręsti, be abejojimo, daug padės Lietuvos TSR Užsienio Reikalų Liaudies Komisariato įsteigimas.“[159]

Taigi, Lietuvos SSR AT III sesija praktikoje įkūnijo SSRS AT X sesijoje jai suteiktą „suverenumą“, kuriuo Sovietų Sąjungos vadovybė siekė įgyvendinti karinius ir politinius tikslus: suteikti sovietinei Lietuvai kare su Vokietija ir kitomis sąjungininkams priešiškomis valstybėmis kovojusios „valstybės“ statusą, kuris garantuotų jai teisę į karo metu patirtos žalos atlyginimą bei Klaipėdos krašto ir kitos Rytų Prūsijos dalies anapus Nemuno prijungimą prie sovietinės Lietuvos. Be to, atkurdama sovietinės Lietuvos „valstybingumą“ ir suteikdama jai daugiau „suverenumo“, Sovietų Sąjungos vadovybė perkėlė savo strateginę teritorinių siekių Vakaruose iniciatyvą iš centro į periferiją. Tuo Sovietų Sąjungos vadovybė inicijavo sovietinės Lietuvos vadovybės iredentizmo politiką, nukreiptą teritorijoms Vakaruose įgyti ir sukūrė teisinę regimybę, jog pretenzijos į Vokietijos teritoriją yra ne jos, bet „lietuvių tautos“ reikalas, į kurį negalima neatsižvelgti. Neatsitiktinai 1944 m. pradžioje prie sovietinės Lietuvos nuolatinės atstovybės Maskvoje buvo sudaryta komisija taikos sutartims ir pokarinei santvarkai parengti, kurios užduotis buvo nustatyti naują vakarinę atkuriamos sovietinės Lietuvos sieną. Remdamasi lietuviškos kilmės vietovardžių paplitimu Rytų Prūsijoje, komisija siekė nustatyti sovietinei Lietuvai priskirtinos Vokietijos teritorijos dalį[160].

Svarbu pabrėžti, kad, reikšdama teritorines pretenzijas, sovietinės Lietuvos vadovybė kalbėjo ne sovietinės Lietuvos, bet „lietuvių tautos“, kuriai ji neva atstovavo, vardu. Kadangi sovietinės Lietuvos vadovybė tinkamiausia politine santvarka „lietuvių tautai“ laikė „tarybinę“, todėl Klaipėdos kraštas, kaip ir kitos „lietuvių gyvenamos žemės“, buvo laikomas „tarybiniu“. Be to, „tarybinės“ santvarkos Lietuvoje atkūrimas ir jos išplėtimas į visas lietuviškomis laikytas žemes už sovietinės Lietuvos teritorinių ribų bei jų sujungimas sovietinės Lietuvos sudėtyje buvo pristatomas kaip „lietuvių tautos išgelbėjimas“ nuo neva esančio „pavergimo“ ir gresiančio „išnaikinimo“. Būtent tai buvo priežastis ir tikslas „išvaduoti“ Klaipėdos kraštą ir jį „sujungti“ su kitomis, jau „išvaduotomis“, „lietuvių gyvenamosiomis žemėmis“[161]. „Lietuvių gyvenamų žemių“ ir jų „sujungimo“ į vieną sovietinę Lietuvą idėjines koncepcijas sovietinės Lietuvos vadovybė pasiskolino iš Rusijos istoriografijos. Sovietinės Lietuvos vadovybė pristatė save kaip istorinės misijos vykdytoją – vienintelę jėgą, galinčią ir turinčią „išvaduoti“ visas vokiečių „užgrobtas lietuvių žemes“[162]. Kita vertus, sovietinės Lietuvos vadovybė

[159] Tolimesnis žingsnis lietuvių tautos valstybingumą stiprinant. *Tiesa*, Nr. 55 (116), 1944, rugsėjo 9, l. 1.

[160] SAFRONOVAS, Vasilijus. *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriniame regione: Prūsijos Lietuvos atvejis*. Vilnius, 2015, p. 234.

[161] BUKAVICKAS, Rubenas. Klaipėdos kraštas Tarybų Lietuvos sudėtyje 1945–1948 metais: probleminiai klausimai ir teisiniai aspektai. *Istorija*, 2018, t. 110, Nr. 2, p. 24.

[162] BUKAVICKAS, Rubenas. Iredentinis diskursas Tarybų Lietuvos spaudoje 1941–1945 metais: nuo teritorinių pretenzijų iki „lietuviškų žemių sujungimo“. *Istorija*, 2017, t. 107, Nr. 3, p. 87.

neslėpė, kad „lietuviškų žemių sujungimas“ teritoriniu požiūriu reiškė naujo valstybinio darinio sukūrimą. Ji nuolat tai pabrėždavo: greta „išvadavimo“ akcentuodavo sovietinės Lietuvos su Vilniumi ir Klaipėda „valstybingumo atkūrimo“ reikšmę, o sovietinės Lietuvos „atkūrimą“ dangstė „lietuvių tautos“ vardu, ir siekė prilyginti jį „tautų apsisprendimo teisei“, nes kito teisinio pagrindo sovietinei Lietuvai su Vilniumi ir Klaipėda „atkurti“ sovietinės Lietuvos vadovybė neturėjo. Ir nors sovietinės Lietuvos vadovybė nurodė, kokiu būdu ir priemonėmis bus keičiama sovietinės Lietuvos teritorinė sudėtis bei numatė, kad sovietinės Lietuvos teritorinės ribos plėsis į vakarus, t. y. į Vokietijos teritoriją, tačiau iki 1944 m. pabaigos dar nežinojo, kokios jos bus pasibaigus karui. Vis dėlto tai neužkirto kelio teritorinėms pretenzijoms reikšti.

Po Lietuvos SSR AT III sesijos sovietinės Lietuvos vadovybės pretenzijų į iredentines teritorijas akcentavimas viešoje erdvėje tapo įprastu reiškiniu. Tačiau kai 1944 m. spalio mėn. Raudonoji armija įžengė į Rytų Prūsijos teritoriją ir užėmė beveik visą Klaipėdą kraštą, sovietinės Lietuvos vadovybės iredentizmo politika pradėjo keistis. Tiek sąjunginėje, tiek respublikinėje spaudoje buvo ypač išryškinti karo veiksmai kitoje Rytų Prūsijos dalyje, anapus Nemuno, tačiau be jokių užuominų apie šios Vokietijos teritorijos lietuviškumą ar jos sąsajas su sovietine Lietuva. Klaipėdos krašto užėmimas buvo minimas epizodiškai ir taip pat neakcentuojant jo priklausomybės sovietinei Lietuvai[163]. Vis dėlto pirmoje sovietinės Lietuvos vadovybės reakcijoje į karo veiksmų eigą Klaipėdos krašte ir kitoje Rytų Prūsijos dalyje anapus Nemuno buvo išreikštas lūkestis, kad abi šios teritorijos atiteks sovietinei Lietuvai. 1944 m. spalio 28 d., laikraštyje *Tarybų Lietuva* buvo paskelbtas Rytų Prūsijos žemėlapis (įskaitant Klaipėdos krašto teritoriją), kuriame dauguma vokiškų vietovardžių buvo surašyti lietuvių kalba. Žemėlapio komentare rašoma: „Lietuvių tauta su dideliu pasitenkinimu ir susidomėjimu seka pergalingus Raudonosios armijos žygius Rytų Prūsijoje, kurių išdavoje Lietuva vėl atgaus savo Baltijos uostą ir lietuviškas žemes.“[164]

Nuo 1944 m. lapkričio mėn. sovietinės Lietuvos vadovybė nustojo atvirai reikšti pretenzijas į iredentines teritorijas. Iki Klaipėdos užėmimo spaudoje nebuvo publikuotas nė vienas straipsnis, skirtas Klaipėdos krašto ar kitos Rytų Prūsijos dalies anapus Nemuno sąsajoms su sovietine Lietuva pabrėžti. Tokį sovietinės Lietuvos vadovybės politikos pasikeitimą galima aiškinti geopolitinės padėties pasikeitimu. Pirmiausia tam įtakos turėjo Sovietų Sąjungos vadovybės pozicija SSRS sienų klausimu. 1944 m. lapkričio 7 d. J. Stalinas išleido įsakymą, kuriuo jis pripažino Sovietų Sąjungos, kartu ir sovietinės Lietuvos, teritorijos pagal 1941 m. birželio 22 d. padėtį „išvadavimą“[165]. Vadinasi, tuo metu Sovietų Sąjungos vadovybė laikėsi nekintamos

---

163 Ten pat, p. 76–78.

164 Minimą Rytų Prūsijos žemėlapį galima suprasti kaip nuorodą į tai, kokias teritorijas pretendavo užimti sovietinė Lietuva. Plačiau žr.: Rytų Prūsija. *Tarybų Lietuva*, Nr. 110(385), 1944, spalio 28, l. 3.

165 BUKAVICKAS, Rubenas. Iredentinis diskursas Tarybų Lietuvos spaudoje 1941–1945 metais: nuo teritorinių pretenzijų iki „lietuviškų žemių sujungimo“. *Istorija*, 2017, t. 107, Nr. 3, p. 76.

pozicijos SSRS sienų klausimu, kad Antrojo pasaulinio karo pradžioje įvykęs SSRS sienų vakaruose pasikeitimas yra teisėtas ir nekvestionuojamas. Kita vertus, Raudonajai armijai peržengus SSRS sienų ribas, aktualizavosi Lenkijos teritorijos perstūmimo iš rytų į vakarus klausimas. Tuo metu šio klausimo sprendimas buvo sąjungininkų dienotvarkėje, tačiau aiškaus susitarimo iki Krymo konferencijos nebuvo. Be to, Vakarų sąjungininkai tvirtai laikėsi pozicijos, kad visi teritoriniai klausimai turi būti sprendžiami tik taikos konferencijoje pasibaigus karui. Sąjungininkai taip pat sutarė, kad iki Vokietijos kapituliacijos jie neviešins savo teritorinių pretenzijų į Vokietijos teritorijas[166]. Neatsitiktinai Potsdamo konferencijoje J. Stalinas turėjo aiškintis sąjungininkams, kodėl Sovietų Sąjunga, neturėdama susitarimo su sąjungininkų vyriausybėmis, leidžia lenkams užiminėti dalį jai skirtos Vokietijos okupacinės zonos[167]. Todėl Klaipėdos krašto savinimasis galėjo atrodyti pirmalaikis. Antra, Raudonajai armijai užėmus dalį Vokietijos teritorijos paaiškėjo, kad joje beveik nėra likusių gyventojų. Ši aplinkybė turėjo kelti susirūpinimą tiek Sovietų Sąjungos, tiek sovietinės Lietuvos vadovybėms, nes Klaipėdos krašto ir kitos Rytų Prūsijos dalies anapus Nemuno įtraukimo į sovietinės Lietuvos sudėtį atveju šioms teritorijoms apgyvendinti būtų reikėję didelių žmogiškųjų išteklių, kurių sovietinė Lietuva neturėjo: karo metu ji neteko daug gyventojų ir dar reikėjo spręsti Vilniaus ir Vilniaus krašto apgyvendinimo klausimą, nes įvykdžius lenkų tautybės gyventojų iškėlimo planą ši sovietinės Lietuvos dalis liktų retai apgyvendinta. Antai anksčiau minėta komisija sovietinės Lietuvos pokarinėms sienoms Vakaruose nustatyti dar 1944 m. pradžioje padarė išvadą, kad visai „lietuviškai“ Rytų Prūsijos daliai anapus Nemuno apgyvendinti sovietinė Lietuva neturės tiek gyventojų ir kad sovietinė Lietuva laiko prioritetiniu Vilniaus apgyvendinimą[168]. Tai reiškia, kad tuo metu Sovietų Sąjungos vadovybė dar neturėjo aiškaus sprendimo dėl šios Vokietijos teritorijos dalies politinės priklausomybės po karo.

Vis dėlto Klaipėdos krašto politinės priklausomybės klausimas tuo metu jau buvo išspręstas, ir tai rodo ne tik 1944 m. spalio 10 d. J. Stalino skambutis A. Sniečkui, „kad virš Klaipėdos bus iškelta Lietuvos TSR vėliava“[169], nuo 1944 m. spalio mėn. vidurio į krašto teritoriją siunčiamos sovietinės Lietuvos civilinės valdžios operatyvinės grupės bei įvairių įstaigų, žinybų ir organizacijų įgaliotiniai, bet ir LKP(b) CK IV plenumas, vykęs 1944 m. gruodžio 27–30 d., kuriame buvo svarstyti ideologinės indoktrinacijos tarp Lietuvos gyventojų stiprinimo klausimai, susiję su sovietinės Lietuvos 1940–1941 m. sienų ribose „išvadavimo“ pabaiga.

---

166 *Тегеран–Ялта–Потсдам. Сборник документов*. Сост. Санакоев, Ш.; Цыбулевский, Б. Москва, 1970, с. 118.

167 Ten pat, c. 267–268.

168 LAURINAVIČIUS, Česlovas. Lietuvos valstybingumo galimybių mozaika: 1944 metai. Iš: *Lietuva Antrajame pasauliniame kare.* Sud. Anušauskas, A.; Laurinavičius, Č. Vilnius, 2007, p. 190.

169 PALECKIS, Justas. *Pergalės saliutas. Karo metų užrašai*. Vilnius, 1985, p. 188.

1944 m. gruodžio 30 d. LKP(b) CK IV plenumas priėmė kreipimąsi į J. Staliną, kuriame išreiškė padėką už sovietinės Lietuvos „išvadavimą“[170]. Plenume kalbėjęs A. Sniečkus pabrėžė, kad „<...> mūsų partinės organizacijos turi plačiai aiškinti reikšmę tokių faktų kaip lietuvių tautos ilgų metų lūkesčio išpildymas – grąžinimas Lietuvos valstybei jos senosios sostinės Vilniaus, sugrąžinimas Lietuvai vokiečių atplėšto Klaipėdos krašto ir visų lietuviškųjų žemių sujungimas“[171]. Vadinasi, 1944 m. pabaigoje sovietinės Lietuvos vadovybė jau žinojo, kad į sovietinės Lietuvos sudėtį nebus įtraukta kita Rytų Prūsijos dalis anapus Nemuno. Tad paaiškėjus galutinei sovietinės Lietuvos teritorinei sudėčiai, sovietinės Lietuvos vadovybė atsisakė iredentizmo politikos ir ėmėsi naujo kurso, nukreipto į ideologinį Klaipėdos krašto pasisavinimą ir Vilniaus su Klaipėda „sujungimo“ atkurtos sovietinės Lietuvos „valstybės“ sudėtyje mitologizavimo.

Pirma kartą Klaipėdos krašto virsmas iš iredentinės teritorijos į savą buvo atskleistas Raudonajai armijai užėmus Klaipėdą. Ta proga 1945 m. sausio 29 d. per Vilniaus radiją kalbėjęs J. Paleckis sakė: „Didi ir neužmirštama diena lietuvių tautai bus 1945 metų sausio 28 diena, kada iš didžiosios mūsų Tėvynės Tarybų Sąjungos sostinės Maskvos nuskambėjo Vyriausiojo kariuomenės vado įsakymas dėl lietuvių miesto Klaipėdos išvadavimo, o sykiu su tuo ir dėl visos Tarybų Lietuvos išvadavimo. <...> Senasis Vilnius, Kaunas ir visa Tarybų Lietuva sveikina išvaduotąją Klaipėdą. Po 700 metų pirmą kartą vienoj lietuviškoj valstybėj susijungia Vilnius, Kaunas ir Klaipėda. Po Tarybų Lietuvos vėliava mūsų kraštas susijungė ir tapo vieningas.“[172]

Klaipėdos krašto, kaip sovietinės Lietuvos teritorijos dalies, „išvadavimo“ ir „lietuviškų žemių sujungimo“ idėjinė koncepcija oficialiai buvo įtvirtinta 1945 m. vasario 3 d. Tą dieną Vilniuje vykusiame iškilmingame posėdyje, skirtame „visos Tarybų Lietuvos išvadavimui iš vokiškųjų grobikų jungo“ paminėti[173], kalbėjęs J. Paleckis pabrėžė, kad „šiandien čia susirinkom iškilmingai pažymėti didžiojo lietuvių tautai istorinio įvykio – visų Tarybų Lietuvos žemių sujungimo, Tarybų Lietuvos galutinio išvadavimo“[174]. Klaipėdos „išvadavimą“ M. Gedvilas įvertino taip: „<...> Didvyriška Raudonoji armija, vykdydama didžiojo Stalino įsakymą, nesulaikomai veržiamasi į Vakarus, išlaisvino lietuvišką miestą Klaipėdą ir tuo pačiu baigė visiškai vaduoti Lietuvą nuo hitlerinio brudo. <...> Vieningos lietuvių valstybės ribose sujungti Vilnius, Kaunas ir Klaipėda.“[175] Atsižvelgiant į tai, 1945 m. vasario 9 d. sovietinės Lietuvos

[170] Maskva. Kremlius. Draugui Stalinui. *Tiesa*, Nr. 2 (532), 1945, sausio 3, l. 1.

[171] *Lietuvos Komunistų Partijos (bolševikų) IV Plenumas.* Vilnius, 1945, p. 46–47.

[172] PALECKIS, Justas. *Pergalės saliutas. Karo metų užrašai*. Vilnius, 1985, p. 202–203.

[173] Iškilmingas galutinio Lietuvos TSR išvadavimo minėjimas sostinėje. *Tarybų Lietuva,* Nr. 29(465), 1945, vasario 6, l. 1.

[174] PALECKIS, Justas. *Pergalės saliutas. Karo meto užrašai*. Vilnius, 1985, p. 207.

[175] Istorinis lietuvių tautos laimėjimas. Lietuvos TSR LKT Pirmininko drg. M. Gedvilo pranešimas 1945 m. vasario 3 d. Vilniuje, iškilmingame Lietuvos TSR Vyriausybės ir visuomeninių organizacijų atstovų susirinkime, skirtame visos Tarybų Lietuvos išvadavimui iš vokiškųjų grobikų jungo. *Tiesa,* Nr. 30 (560), 1945, vasario 8, l. 2.

vadovybė – J. Paleckis, M. Gedvilas ir A. Sniečkus – kreipėsi „į lietuvių tautą“, informuodama ją apie sovietinės Lietuvos „išvadavimo“ pabaigą, kad atkurtos sovietinės Lietuvos sudėtyje „sujungiami“ Vilnius ir Klaipėda[176].

Nors po Klaipėdos miesto užėmimo sovietinės Lietuvos vadovybė atsisakė teritorinių pretenzijų politikos, tačiau iredentizmo apraiškų Lietuvos visuomenėje neslopino. 1945 m. sausio 31 d. laikraštyje *Tarybų Lietuva* buvo išspausdintas straipsnis apie Mažąją Lietuvą, kuriame buvo rašoma: „Galingosios Raudonosios armijos nuolatinių pergalių dėka, šimtmečiais vokiečių engta ir trypta lietuvių žemė vakaruose, taip vadinamoji Mažoji Lietuva, šiandien vėl laisva ir gali grįžti prie savo motinos laisvosios Tarybų Lietuvos.“[177] Kaip oficialų prašymą prijungti prie sovietinės Lietuvos kitą Rytų Prūsijos dalį anapus Nemuno galima vertinti pirmojo „Lietuvos TSR darbo valstiečių suvažiavimo“ dalyvių 1945 m. kovo 29 d. priimtą viešą laišką J. Stalinui, kuriame buvo sakoma: „Tamstos vadovaujamos šauniosios Raudonosios armijos pergalių dėka šiandien jau matome laisvą visą mūsų Tarybų Lietuvą su sostine Vilniumi ir senuoju uostu Klaipėda, kurį 1939 metais hitlerininkai pagrobė iš lietuvių. Didvyriškoji Raudonoji armija išvarė vokiškuosius grobikus ir iš Rytprūsių, kurie nuo amžių buvo lietuviška žemė. Apie tai ir šiandien primena lietuviškieji tokių Rytprūsių miestų vardai kaip Tilžė (Tilzit), Pilkalnis (Pilkallen), Skaisgiris (Skaisgirren), Įsrūtis (Instergurg), Gumbinė (Gumbinnen), Vėluva (Wehlau), Labguva (Labjau) ir kiti.“[178] Galima būtų manyti, kad toks kitos Rytų Prūsijos dalies anapus Nemuno paminėjimas turėjo įtikinti J. Staliną, jog sovietinė Lietuva yra pajėgi ir pasiryžusi jį apgyvendinti bei įsisavinti. Kita vertus, teritoriniu požiūriu etnocentriškos ir didlietuviškos Lietuvos visuomenės nuotaikos neprieštaravo oficialiam karo meto diskursui – pasiekti galutinę pergalę prieš Vokietiją.

Vis dėlto lietuviško iredentizmo apraiškas po Klaipėdos užėmimo galima būtų paaiškinti tuo, kad Lietuvos visuomenė suvokė Lietuvą kaip „lietuviškų žemių“ visumą ir tikėjosi, kad prie „atkurtos“ sovietinės Lietuvos bus prijungti ne tik Vilniaus ir Klaipėdos kraštai, bet ir kita Rytų Prūsijos dalis anapus Nemuno[179]. Tikėtina, kad tokį Lietuvos suvokimą visuomenėje galėjo paveikti ne sovietinės Lietuvos vadovybės vykdyta iredentizmo politika, bet istoriškai nepastovi Lietuvos teritorinė sudėtis. Be to, dar tebevyko karas ir buvo galimi įvairūs sovietinės Lietuvos teritorinės sudėties variantai.

---

176 Į lietuvių tautą. *Tiesa,* Nr. 32 (562), 1945, vasario 10, l. 1.

177 Mažoji Lietuva – lietuvių kultūros ir literatūros lopšys. *Tarybų Lietuva*, Nr. 24 (460), 1945, sausio 31, l. 3.

178 Pirmojo Lietuvos TSR darbo valstiečių suvažiavimo laiškas. Maskva, Kremlius. Tarybų Sąjungos Maršalui Draugui Stalinui. *Tiesa,* Nr. 77 (607), 1945, balandžio 4, l. 4.

179 BUKAVICKAS, Rubenas. Iredentinis diskursas Tarybų Lietuvos spaudoje 1941–1945 metais: nuo teritorinių pretenzijų iki „lietuviškų žemių sujungimo“. *Istorija*, 2017, t. 107, Nr. 3, p. 74.

1.2. Klaipėdos krašto tapsmas sovietinės Lietuvos dalimi

Klaipėdos krašto įtraukimo į sovietinės Lietuvos sudėtį teisiniams aspektams nėra skiriamas dėmesys. Tačiau siekiant išsiaiškinti, kaip Klaipėdos kraštas tapo sovietinės Lietuvos dalimi, būtina išnagrinėti SSRS ir Lietuvos SSR teisines procedūras naujoms teritorijoms į jų sudėtis įtraukti. Tad teiginys, kurį bus bandoma pagrįsti šiame disertacijos poskyryje, yra tas, jog Klaipėdos krašto įtraukimas į sovietinės Lietuvos sudėtį buvo susijęs tiek su SSRS ir sovietinės Lietuvos aukščiausiųjų valdžių legitimacija, tiek su SSRS ir Lietuvos SSR konstitucijų tekstų pataisymais ir jų papildymais.

Kalbant apie SSRS ir sovietinės Lietuvos valdžių legitimaciją reikia pabrėžti, kad demokratinėse valstybėse pagrindinis valstybės valdžios, kaip vieno iš trijų valstybės požymį sudarančių elementų, legitimacijos būdas yra rinkimai. Šiuo požiūriu SSRS, kurioje buvo deklaruota, kad jos politinė, visuomeninė ir ekonominė santvarka yra pati „demokratiškiausia“, rinkimai vertinti kaip sovietinės santvarkos tvarumo įrodymas. Atsižvelgdama į tai, Sovietų Sąjungos vadovybė skyrė ypatingą dėmesį pirmiesiems pokariniams rinkimams, juolab kad SSRS aukščiausiosios valstybės valdžios rinkimai buvo antrieji ir pirmieji po karo[180], pakeitusio ne tik geopolitinį jėgų balansą pasaulyje, bet ir Sovietų Sąjungos sienas[181].

Pirmieji pokariniai rinkimai Sovietų Sąjungoje vyko 1946 m. vasario 10 d. Šiuose rinkimuose Sovietų Sąjungos pergalė buvo pagrindinis rinkimų į SSRS AT leitmotyvas. „Mums, rinkėjams, ši aplinkybė turi svarbią reikšmę, nes ji padeda mums greitai ir objektyviai įvertinti partijos ir jos žmonių veiklą ir padaryti teisingas išvadas“, – taip savo kalboje prieš rinkimus Komunistų partijos vaidmenį karo metais apibūdino J. Stalinas[182]. Sovietų Sąjungos vadovybė teikė ypatingą reikšmę šiems rinkimams, nes vertino juos kaip sovietinių tautų valios išraišką ir pergalės organizatorių bei vykdytojų valdžios įtvirtinimą[183], t. y. kaip sąjunginės valdžios legitimaciją. Sovietinei Lietuvai šie rinkimai buvo svarbūs dėl dviejų priežasčių: 1) rinkimais pabrėžtas sovietinės Lietuvos „valstybės suverenumas“ (SSRS Konstitucijos ribose); 2) rinkimais patvirtinama jos „sąjunga“ su kitomis sovietinėmis respublikomis arba priklausomybė SSRS[184]. Natūralu, kodėl pirmą kartą po rinkimų sušauktoje SSRS AT I sesijoje kalbė-

---

180 ЗАСЛАВСКИЙ, Сергей. Первые послевоенные выборы 10 февраля 1946 года. *Журнал о выборах*, № 2, 2011, с. 57.

181 BUKAVICKAS, Rubenas. Klaipėdos kraštas Tarybų Lietuvos sudėtyje 1945–1948 metais: probleminiai klausimai ir teisiniai aspektai. *Istorija*, 2018, t. 110, Nr. 2, p. 34

182 СТАЛИН. И. В. Речь на предвыборном собрании избирателей Сталинского избирательного округа города Москвы 9 февраля 1946 года. Из: *Сталин, И. В. Полное собрание сочинений*. Том 16. Москва, 1997, с. 3.

183 *Заседания Верховного Совета СССР (первая сессия) 12–19 марта 1946 г. Стенографический отчет.* Москва, 1946, с. 15–47.

184 Stalino Konstitucija – užtikrina valdžią liaudžiai. Justas Paleckis. *Tiesa,* Nr. 282 (812), 1945, gruodžio 5, l. 2

jęs M. Gedvilas pareiškė: „Rinkimai į TSRS Aukščiausiąją Tarybą <...> buvo politinis egzaminas mūsų tautai, ir ji išlaikė šį egzaminą.“[185] Tad šiuos rinkimus galima vertinti ir kaip J. Stalino pažado, 1943 m. duoto F. Rooseveltui, tesėjimą[186].

Po rinkimų į SSRS AT prasidėjo rinkimai į Lietuvos SSR AT. 1947 m. vasario 9 d vykę rinkimai taip pat buvo svarbūs, nes jie reiškė respublikinės valdžios legitimaciją. Kartu tai buvo ir sovietinės Lietuvos politinės sistemos, ir priklausomybės Sovietų Sąjungai patvirtinimas. Sovietinės santvarkos legitimacijos požiūriu ypatingą reikšmę turėjo 1948 m. sausio 18 d. rinkimai į Lietuvos SSR vietines tarybas, kuriais formaliai buvo įtvirtinta sovietinė santvarka ir sudaryta Lietuvos visuomenės dalyvavimo valdymo procese regimybė[187].

1946 m. ir 1947 m. rinkimų kampanijos sovietinėje Lietuvoje vyko pergalės Antrajame pasauliniame kare kontekste, akcentuojant „lietuviškų žemių sujungimą“. Kita vertus, be kokybinio sovietinės Lietuvos sudėties pasikeitimo, šiuose rinkimuose buvo akcentuojamas sovietinės Lietuvos „valstybingumo atkūrimas“. Iliuziją, kad prieškarinės Lietuvos valstybingumas nėra nutrūkęs, bet yra tęsiamas, sustiprino rinkimų kampanijų metu atliekamas prieškarinės Lietuvos himnas[188].

Vis dėlto sovietinės Lietuvos vadovybės rinkimų retorikos pagrindinis tikslas buvo persvazija. Būdingas tokios retorikos pavyzdys yra M. Gedvilo pasisakymas Klaipėdos „išvadavimo“ ir rinkimų į Lietuvos SSR AT išvakarėse. 1947 m. sausio 28 d. vykusiame susitikime su rinkėjais jis kalbėjo taip: „Bolševikai visuomet sakė, kad Vilnius turi priklausyti Lietuvai. Smetona Vilnių prarado, tarybų valdžia grąžino. Bolševikai sakė, Klaipėda turi būti lietuviška, – Smetona atidavė Klaipėdą Hitleriui, tarybų valdžia Klaipėdą vėl grąžino. Buržuazinė valdžia prarado Vilnių savo gyvavimo pradžioje. Klaipėdą – savo gyvavimo pabaigoje. Tarybų valdžia sujungė visas prarastas lietuviškas žemes į vieną valstybę.“[189] Tokia retorika sovietinės Lietuvos vadovybė siekė ne tik įtikinti Lietuvos visuomenę balsuoti už sovietinę santvarką, bet taip pat norėjo pabrėžti savo indėlį, transformuojant sovietinės Lietuvos teritorinę sudėtį[190].

1948 m. rinkimų kampanijos į Lietuvos SSR vietines tarybas metu sovietinės Lietuvos vadovybė jau nebeakcentavo Sovietų Sąjungos pergalės prieš Vokietiją ir „atkurto valstybingumo“, bet išaukštino sovietinę santvarką kaip vienintelį „lietuvių tautos klestėjimo“ garantą. Sovietinės Lietuvos vadovybės pasikeitusiai retorikai įta-

185 Deputato M. Gedvilo kalba (Telšių rinkiminė apygarda). *Tiesa*, Nr. 69 (903), 1946, kovo 23, l. 5.

186 BUKAVICKAS, Rubenas. Klaipėdos kraštas Tarybų Lietuvos sudėtyje 1945–1948 metais: probleminiai klausimai ir teisiniai aspektai. *Istorija*, 2018, t. 110, Nr. 2, p. 35.

187 Ten pat, p. 35.

188 Ten pat, p. 36.

189 Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Pirmininko drg. M. Gedvilo kalba, pasakyta Kauno 14 rinkiminės apylinkės apygardos rinkėjų susirinkime. *Tiesa,* Nr. 27 (1165), 1947, vasario 1, l. 2.

190 BUKAVICKAS, Rubenas. Klaipėdos kraštas Tarybų Lietuvos sudėtyje 1945–1948 metais: probleminiai klausimai ir teisiniai aspektai. *Istorija*, 2018, t. 110, Nr. 2, p. 36.

kos turėjo 1947 m. lapkričio 27–29 d. Vilniuje vykęs LKP(b) CK XV plenumas, kuriame buvo iškeltas tikslas – indoktrinuoti Lietuvos visuomenę sovietinės santvarkos galia[191]. Toks rinkimų agitacijos pobūdis taip pat rodė sovietinės Lietuvos vadovybės vykdomos politikos kurso pasikeitimą, kurį galima apibūdinti kaip perėjimą nuo karo pasekmių įveikos, arba „vokiečių okupacijos padarinių likvidavimo“ politikos, prie socialistinės visuomenės kūrimo, arba Sovietų Sąjungos vidaus jėgų konsolidavimo politikos. Todėl Klaipėdos „išvadavimo“, „grąžinimo“ ir „lietuviškų žemių sujungimo“ paminėjimas šiuose rinkimuose neturėjo praktinės reikšmės[192].

Nagrinėjant SSRS ir Lietuvos SSR konstitucijų tekstų pataisymus ir jų papildymus reikia pabrėžti, kad pirmas žingsnis, įtvirtinant Sovietų Sąjungos ir sąjunginių respublikų teritorinių ribų pasikeitimą, buvo SSRS AT I sesija, vykusi 1946 m. kovo 12–19 d. Šioje sesijoje buvo sudaryti įstatymų leidžiamosios (AT) ir vykdomosios valdžios (LKT) bei Aukščiausiojo Teismo organai ir priimtas pirmasis pokarinis penkmečio planas. Tokiu būdu Sovietų Sąjungoje buvo atnaujinta visų aukščiausiųjų valdžios organų veikla ir nustatytos valstybės pokarinio vystymosi gairės. SSRS AT priimtame įstatyme „Dėl TSRS penkmečio plano liaudies ūkiui atkurti ir išvystyti 1946–1950 m.“ buvo paminėta Karaliaučiaus sritis, esanti RSFSR sudėtyje, tačiau ne kaip jos dalis, o kaip RSFSR prižiūrėti patikėta Sovietų Sąjungos teritorija[193]. Neaiški Karaliaučiaus srities administracinė-teritorinė priklausomybė taip pat buvo paminėta M. Gedvilo toje pačioje sesijoje pasakytoje kalboje. Jis pabrėžė, kad „Nemuno išnaudojimu netarpiškai suinteresuota ne vien Lietuva, bet ir Baltarusija bei Karaliaučiaus sritis“[194].

Karaliaučiaus srities priklausomybės klausimas buvo išspręstas 1946 m. balandžio 7 d., kai, įgyvendinant pokarinio penkmečio plano įstatymą, SSRS AT Prezidiumas priėmė įsaką „Dėl Karaliaučiaus srities sudarymo RTFSR sudėtyje“. Netrukus po to, kai 1946 m. birželio 20–25 d. vykusioje RSFSR AT VII sesijoje buvo patvirtintas šios respublikos su Karaliaučiaus sritimi „atkūrimo ir išvystymo“ planas bei priimtas 1946 m. valstybės biudžetas, SSRS AT Prezidiumas priėmė įsaką dėl Karaliaučiaus miesto ir Karaliaučiaus srities pervadinimo Kaliningrado miestu ir Kaliningrado sritimi[195]. Atkreiptinas dėmesys, kad pagal įsaką „Dėl Karaliaučiaus srities sudarymo RTFSR sudėtyje“ nauja sritis buvo sudaroma Karaliaučiaus miesto teritorijoje ir greta esančiuose rajonuose su centru Karaliaučiaus

---

191 XV Lietuvos KP(b) CK plenumas. *Tiesa,* Nr. 287 (1424), 1947, gruodžio 7, l. 2.

192 BUKAVICKAS, Rubenas. Klaipėdos kraštas Tarybų Lietuvos sudėtyje 1945–1948 metais: probleminiai klausimai ir teisiniai aspektai. *Istorija*, 2018, t. 110, Nr. 2, p. 36.

193 Закон о пятилетнем плане восстановления и развития народного хозяйства СССР на 1946–1950 гг. *Заседания Верховного Совета СССР (первая сессия) 12–19 марта 1946 г. Стенографический отчет.* Москва, 1946, с. 406.

194 Deputato M. Gedvilo kalba (Telšių rinkiminė apygarda). *Tiesa*, Nr. 69 (903), 1946, kovo 23, l. 5.

195 «*О переименовании города Кенигсберга в город Калининград и Кенигсбергской области в Калининградскую область». Указ от 4 июля 1946 г.* Сборник Законов СССР и Указов Президиума ВС СССР. 1938 г. – июль 1956 г. Ред. Мандельштам, Л. И. Москва, 1956, с. 47.

mieste, t. y. iš 14 rajonų su Karaliaučiaus miestu[196]. Tokia teisės akto formuluotė skyrėsi nuo Potsdamo konferencijoje priimto nutarimo, kuriuo Sovietų Sąjungai perduota Rytų Prūsijos teritorijos dalis buvo įvardyta ne daugiskaitos, bet vienaskaitos forma – kaip Karaliaučiaus miestas ir greta esantis rajonas. Todėl negalima vienareikšmiškai teigti, kad šie teritoriniai apibrėžimai reiškia tą patį teritorinį objektą – Kaliningrado sritį. Kritiškai reikėtų vertinti ir minėtą SSRS MT nutarimą. Šiuo nutarimu SSRS MT teikė SSRS AT Prezidiumui tvirtinti įsako projektą „Dėl Karaliaučiaus srities sudarymo Karaliaučiaus miesto teritorijoje ir greta esančiuose rajonuose su centru Karaliaučiaus mieste ir jos įtraukimo į Rusijos TSFR sudėtį“. Tokia teisės akto formuluotė gali reikšti, jog taip buvo sprendžiamas ne viso Karaliaučiaus miesto ir greta esančio rajono administracinio-teritorinio sutvarkymo ir jo integracijos į RSFSR sudėtį klausimas, bet tik tos „rajono“ dalies, kuri nebuvo įtraukta į sovietinės Lietuvos sudėtį. Šią problemą aktualizuoja Klaipėdos krašto priklausomybės klausimas. Jo perdavimas sovietinei Lietuvai nebuvo įformintas teisės aktais ir šis klausimas nebuvo keliamas teritoriniuose sąjungininkų susitarimuose.

Kitas žingsnis, sprendžiant Sovietų Sąjungos teritorinių ribų pasikeitimą, buvo SSRS AT III sesija. Šio klausimo sprendimas buvo pagrindinis SSRS Konstitucijos redakcijos keitimo tikslas, nes tuo siekta įtvirtinti Sovietų Sąjungos teritorinius laimėjimus[197].

Sovietų Sąjungos naujų teritorinių ribų įtvirtinimo klausimas SSRS AT III sesijoje buvo sprendžiamas kaip sąjunginių respublikų administracinis-teritorinis sutvarkymas[198]. Šioje sesijoje buvo nutarta patvirtinti SSRS AT Prezidiumo nuo 1941 m. kovo 1 d. iki 1947 m. vasario 20 d. priimtus teisės aktus, „kurie atitinka dabar esantį administracinį-teritorinį suskirstymą“[199]. Baigiant kodifikuoti Sovietų Sąjungos teritoriją, 1947 m. vasario 25 d. AT priėmė naują SSRS Konstitucijos redakciją, kurioje atsispindėjo į Rusijos, Ukrainos ir Baltarusijos sovietinių respublikų sudėtis įtrauktos naujos teritorijos, pavyzdžiui, Kaliningrado, Užkarpatės ir Gardino sritys[200]. Sovietinės Lietuvos teritorijos pasikeitimai SSRS Konstitucijoje neatsispindėjo, nes joje buvo fiksuojami tik sudaromi arba panaikinami nauji kraštai ir sritys. Tokiu atveju kyla klausimas, kokiu teisiniu pagrindu ir kaip į sovietinės Lietuvos sudėtį buvo įtrauktas Klaipėdos kraštas?

Kadangi SSRS buvo sąjunginė valstybė, pirmiausia buvo konsoliduojami ir kodifikuojami sąjunginio lygmens norminiai teisės aktai[201]. Remdamasi tuo, SSRS aukš-

---

196 КРЕТИНИН, Геннадий. Военные комендатуры 3-его Белорусского фронта в Восточной Пруссии (октябрь 1944 – май 1945 года). *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта.* Вып. 12. Калининград, 2011, с. 73.

197 BUKAVICKAS, Rubenas. Klaipėdos kraštas Tarybų Lietuvos sudėtyje 1945–1948 metais: probleminiai klausimai ir teisiniai aspektai. *Istorija*, 2018, t. 110, Nr. 2, p. 42.

198 Ten pat, l. 43.

199 *Заседания Верховного Совета СССР (третья сессия) 20–25 февраля 1947 г. Стенографический отчет.* Москва, 1947, с. 346–347.

200 Ten pat, p. 384–385; TSRS Konstitucijos (Pagrindinio Įstatymo) teksto pakeitimų bei papildymų Įstatymas. *Tiesa,* Nr. 50 (188), 1947, kovo 1, l. 2–3.

201 Jei laikysimės prielaidos, kad sąjunginių respublikų administraciniai-teritoriniai žinynai yra

čiausioji valstybės valdžia inicijavo, o sąjunginių respublikų aukščiausioji valstybės valdžia atliko atitinkamus darbus. Vykdydama 1947 m. vasario 26 d. SSRS AT Prezidiumo nutarimą „Dėl sąjunginių respublikų Konstitucijų teksto pakeitimo ir pataisymo“, Lietuvos SSR AT 1947 m. kovo 13 d. priėmė nutarimą „Dėl Redakcinės Komisijos Lietuvos TSR Konstitucijos tekstui pakeisti bei papildyti sudarymo“. Redakcinės komisijos pirmininku buvo paskirtas Lietuvos SSR MT pirmininko pavaduotojas Vladas Niunka[202]. Konkretus terminas Konstitucijos redakcijai pakeisti nebuvo nustatytas, tačiau naują redakciją turėjo patvirtinti Lietuvos SSR AT. Aukščiausiųjų valdžios organų legitimacijos požiūriu, tai buvo galima padaryti tik po rinkimų į Lietuvos SSR vietines tarybas, kurios simbolizavo visišką sovietinės santvarkos įsigalėjimą arba jos atkūrimą. Tad po 1948 m. sausio 18 d. rinkimų buvo sušaukta Lietuvos SSR AT III sesija. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad ši sesija, vykusi balandžio 5–7 d., buvo subordinuota RSFSR AT II sesijai, vykusiai kovo 10–13 d. Taip pat svarbu pabrėžti, kad RSFSR AT II sesijoje, svarstant Konstitucijos redakcijos pakeitimo klausimą, buvo pabrėžta, kad „nauja sritis – Kaliningrado – sudaryta ir įtraukta į RTFSR sudėtį dėl pergalės prieš hitlerinę Vokietiją ir Rytų Prūsijos likvidacijos“[203]. Lietuvos SSR AT III sesijoje, svarstant Konstitucijos naujos redakcijos tvirtinimo klausimą, V. Niunka sakė: „1945 m. sausio 28 d. pergalingoji Tarybinė Armija grąžino lietuvių tautai hitlerinių grobikų atplėštą lietuviškąjį Klaipėdos kraštą: Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritis ir Klaipėdos miestą.“[204] Tuo jis pripažino, kad Klaipėdos kraštas įtrauktas į sovietinės Lietuvos sudėtį legitimaus užkariavimo būdu. Tiesa, iki 1948 m. sovietinės Lietuvos aukščiausiosios valstybės valdžios teisės aktuose nebuvo minima 1945 m. sausio 28 d. data, nors „Tarybų Lietuvos išvadavimo“ mitologemoje J. Stalino įsakymas buvo įsitvirtinęs nuo Klaipėdos užėmimo dienos. Ši data teisės aktuose atsirado tik po 1947 m. gruodžio 16 d., kai SSRS AT Prezidiumas priėmė įsaką dėl Sovietų Sąjungos pilietybės suteikimo buvusiems Klaipėdos krašto gyventojams lietuviams, kuriame pirmą kartą sąjunginiu mastu buvo paminėta 1945 m. sausio 28 d.[205] Sovietinės Lietuvos aukščiausiosios valstybės valdžios pastangos teisiškai įtvirtinti *1945 m. sausio 28 d*. sąvokos vartojimą rodo jos siekį suteikti karinei Klaipėdos užėmimo reikšmei teisės akto dėl Klaipėdos krašto „grąžinimo“ sovietinei Lietuvai galią, nes 1947 m. pabaigoje žlugus sąjungininkų deryboms dėl taikos sutarties su Vokietija

teisės kodeksai, sudaryti siekiant konsoliduoti norminius teisės aktus, tai TSRS ir sovietinių respublikų Konstitucijų teksto pakeitimų ir papildymų tikslas buvo juos kodifikuoti, siekiant pabrėžti Tarybų Sąjungos ir sąjunginių respublikų teritorinį vientisumą ir neliečiamybę.

202 Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Įstatymas. *Tiesa,* Nr. 66 (1204), 1947, kovo 19, l. 2.

203 *Заседания ВС РСФСР 2-го созыва. Вторая Сессия (10–13 марта 1948 г.).* Москва, 1948, с. 204.

204 Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Trečioji sesija. 1948 m. balandžio mėn. 5–7 d. Stenogramos. Vilnius, 1949, p. 136.

205 SSRS AT Prezidiumo Įsakas „Dėl tvarkos Lietuvos TSR Klaipėdos miesto, Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių lietuvių tautybės nuolatiniams gyventojams TSRS pilietybę įsigyti“. *LCVA*, f. R-758, ap. 3, b. 14, l. 4.

kito teisinio pagrindo sovietinės Lietuvos teisėms į Klaipėdos kraštą pagrįsti nebuvo[206]. Be to, naujos sąvokos vartojimo įtvirtinimas rodė valdžios siekį pašalinti teisinę koliziją, atsiradusią dėl teisiškai neapibrėžtos Klaipėdos krašto priklausomybės ir jo statuso vertinimo esant sovietinės Lietuvos dalimi. Pavyzdžiui, iki 1948 m. Klaipėdos krašto teritorijoje atliktų administracinio-teritorinio pobūdžio pakeitimų laikas buvo nurodomas pagal faktinę nutarimo priėmimo datą, tačiau vėliau jis buvo pakeistas į 1945 m. sausio 28 d., nors šią dieną nebuvo priimtas joks teisės aktas, kuriuo būtų sudarytos Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskritys bei jose esantys valsčiai kaip sovietinės Lietuvos dalys[207]. Kita vertus, 1945 m. sausio 28 d. minimos apskritys egzistavo kaip Rytų Prūsijos administracinio-teritorinio vieneto dalys[208]. Vadinasi, į sovietinės Lietuvos sudėtį buvo įtraukta ne istorinio Klaipėdos krašto teritorija, bet Rytų Prūsijos teritorijos dalis. Iš to išvada, kad Klaipėdos kraštas sudarė SSRS perduoto „Karaliaučiaus miesto ir greta esančio rajono“ dalį. Taip pat svarbu pabrėžti, kad minėto SSRS AT Prezidiumo įsako priėmimą inicijavo Lietuvos SSR AT Prezidiumas, tokiu būdu bandęs spręsti Klaipėdos krašto gyventojų lietuvių pilietybės klausimą[209], kilusį dėl J. Stalino įsakymo spragos, kai sovietinei Lietuvai „grąžinus“ Klaipėdos kraštą jo gyventojai liko Vokietijos piliečiai. Tai, kad šio klausimo sprendimu susirūpinta iš karto po Prūsijos valstybės panaikinimo[210], ir tai, kad SSRS AT Prezidiumo įsakas

---

206 Tai, kad sąjungininkams nepavyks sudaryti taikos sutarties su Vokietija, galutinai tapo aišku URM tarybos V sesijoje, vykusioje Londone 1947 m. lapkričio 25 d. – gruodžio 15 d. Plačiau žr.: Vakarų šalių delegacijos nesutinka pradėti ruošti taikos sutartį su Vokietija. *Tiesa*, Nr. 287 (1424), 1947, gruodžio 7, l. 3.

207 1949 m. Lietuvos SSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyne nurodyta, kad Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskritys ir jose esantys valsčiai sudaryti 1945 m. sausio 28 d. Visų kitų Lietuvos SSR apskričių ir valsčių sudarymo laikas nurodytas pagal faktišką jų sudarymo datą. Plačiau žr.: *Lietuvos TSR administratyvinis-teritorinis padalinimas pagal 1949 m. sausio 1 d. padėtį.* Vilnius, 1949.

208 Išskyrus Pagėgių apskritį, kuri 1939 m. spalio 1 d. buvo panaikinta ir įtraukta į Rytų Prūsijos provincijos Gumbinės apygardos Tilžės–Ragainės apskritį. Plačiau žr. Verordnung über die Gliederung des Memellandes in Stadt und Landkreise. Vom 24. August 1939. *Reichsgesetzblatt*. Teil I. 26. August 1939, Nr. 146, S. 1453–1454.

209 Постановление Президиума ВС Литовской ССР «Об обращении с ходательством в Президиум Верховного Совета СССР об издании Указа о порядке приобретения гражданства СССР лицам литовской национальности, коренными жителями г. Клайпеда, Клайпедского, Пагегского и Шилутского уездов Литовской ССР». 30 июня 1947 г. *LCVA*, f. R.–758, ap. 2, b. 10, l. 89–90.

210 Lietuvos SSR AT Prezidiumo nutarimas kreiptis į SSRS AT Prezidiumą dėl SSRS pilietybės suteikimo buvusiems Klaipėdos krašto gyventojams lietuviams buvo parengtas 1947 m. balandžio 30 d. Plačiau žr.: Постановление Президиума ВС Литовской ССР «Об обращении с ходательством в Президиум Верховного Совета СССР об издании Указа о порядке приобретения гражданства СССР лицам литовской национальности, коренными жителями г. Клайпеда, Клайпедского, Пагегского и Шилутского уездов Литовской ССР». 30 апреля 1947 г. *LCVA*, f. R.–758, ap. 3, b. 14, l. 1–3.

buvo priimtas 1947 m. pabaigoje prasidėjusio vokiečių iškėlimo iš Kaliningrado srities kontekste, galėtų reikšti, jog taip buvo baigiamas spręsti SSRS perduoto Karaliaučiaus miesto ir greta esančio rajono, įskaitant Klaipėdos krašto teritoriją, sutvarkymo klausimas.

1. 3. Prieškarinės ir sovietinės Lietuvos administracinių-teritorinių sistemų raidos bruožai 1918–1960 m.

Administracinis-teritorinis suskirstymas nuo seno yra neatsiejama bet kurios valstybės dalis, išreiškiantis politinę-administracinę valstybės organizavimo ir jos valdymo struktūrą. Tokia struktūra yra vertikali ir sudaroma pagal administracinių-teritorinių junginių bei juos atitinkančių politinių institutų hierarchijos principą, kai administraciniai-teritoriniai junginiai yra skirstomi žemėjančia tvarka nuo didžiausio iki mažiausio, valdymo struktūroje žemesnio lygio (periferinę) valdžią subordinuojant aukštesnei (centrinei) valdžiai. Apie valstybės teritorijos skirstymą Antanas Merkys rašė: „Viename centre koncentruojamas bendras valstybės valdymas. <...> Vietos gyventojų reikalams tvarkyti ir sėkmingiau vykdyti valdžios, kaip valstybės elemento, funkcijas tenka kraštą padalyti į administracinius vienetus.“[211]

Valstybės teritorinio padalijimo sandaros požiūriu, valstybę gali sudaryti ne tik įvairus administracinių-teritorinių vienetų skaičius, bet ir skirtingi tokių vienetų dydžiai bei gyventojų skaičius juose. Prieškario Lietuvoje taip ir buvo. 1934 m. Šiaulių apskrityje gyveno 176 000, o Seinų – 38 000 gyventojų. Molėtų valsčiuje gyveno 16 000, o Paupinės – 1 600 gyventojų. Dėl to skaičiuota, kad mažesnius administracinius-teritorinius vienetus valdyti yra tris keturis kartus brangiau nei didesnius[212]. Klaipėdos krašto atveju jo administracinis-teritorinis suskirstymas, lyginant su kitais prieškario Lietuvos regionais, buvo labai smulkus. Pavyzdžiui, vidutinis vienos iš trijų krašto apskričių plotas buvo 932 kv. km, apskrityse vidutiniškai esant 22 valsčiams. Kitoje prieškario Lietuvos teritorijos dalyje 1932 m. vidutinis apskrities plotas sudarė 2 718 kv. km, apskrityje vidutiniškai esant apie 11 valsčių[213]. Atsižvelgiant į tai, prieškario Lietuvoje Klaipėdos krašto teritorinis suskirstymas buvo laikomas neracionaliu[214]. Tačiau prieškario Lietuva neturėjo politinių svertų Klaipėdos krašto administraciniam-teritoriniam suskirstymui pakeisti. Todėl teritorinio valdymo optimizavimas vykdytas tik kitoje prieškarinės Lietuvos teritorijos dalyje ir tik nedaug

211 A. Merkys. Administracinis Lietuvos padalinimas. *Savivaldybė*. Nr. 1, 1935, vasaris, p. 1.

212 Ten pat, p. 1–2.

213 Plačiau žr.: A. Gerutis. Kaip iki šiol Klaipėdos savivaldybės gyvavo. *Savivaldybė*. Nr. 8(135), 1934 (XII), rugpjūtis, p. 7–8; VAITEKŪNAS, Stasys. *Lietuvos teritorija ir gyventojai*. Vilnius, 1998, p. 81.

214 A. Gerutis. Kaip iki šiol Klaipėdos savivaldybės gyvavo. *Savivaldybė*. Nr. 8(135), 1934, rugpjūtis, p. 8.

mažinant valsčių skaičių apskrityse. Pavyzdžiui, 1924 m. viduryje buvo 289 valsčiai[215], o 1939 m. pradžioje – 247[216].

Administraciniai-teritoriniai vienetai gali turėti savivaldą ir net politinę autonomiją. Tokia situacija taip pat buvo prieškario Lietuvoje, kai Klaipėdos kraštas sudarė autonominį vienetą, turėjusį 4 savivaldybes (Klaipėdos miestas, Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskritys)[217], o likusioje prieškario Lietuvos dalyje buvo 20 apskričių ir 4 miestai, turintys savivaldybes[218]. Tad Klaipėdos krašto savivaldybės veikė atskirai ir nepriklausomai nuo kitos prieškario Lietuvos dalies. Be to, Klaipėdos krašto savivaldybės tvarkėsi kitaip nei kitoje prieškarinės Lietuvos dalyje, nes jų veikla buvo organizuota pagal Vokietijos įstatymus, priimtus XIX a. antrojoje pusėje[219], ir pagal kuriuos Klaipėdos krašte teritorinę savivaldą turėjo net kaimai ir seniūnijos (vok. *Gemeinde*)[220]. Prieškarinėje Lietuvoje buvo atvirkščiai. 1931 m. priėmus naują Vietos savivaldybės įstatymą visi prieškarinės Lietuvos administraciniai-teritoriniai vienetai neteko realios savivaldos[221], o apskričių valdymas iš dalies buvo vykdomas pagal „rusų imperijos“ įstatymus[222].

Svarbu pabrėžti, kad administracinę-teritorinę sistemą formuoja etnokultūrinis, istorinis, demografinis ir gamtinis-geografinis veiksniai. Tačiau prieškario Lietuvos ir Klaipėdos krašto administracinių-teritorinių sistemų sudarymą taip pat lėmė ir politinis veiksnys: kai 1918 m. buvo pradėta kurti nepriklausoma Lietuvos valstybė ir kai nuo Vokietijos atskirtoje teritorijoje 1920 m. pradžioje buvo sudarytas Klaipėdos kraštas[223]. Praktikoje prieškario Lietuvos administracinis-teritorinis suskirstymas formavosi „valsčių apsisprendimo būdu“, kaizerinės Vokietijos okupacijos metais vokiečių administracijos priimtais nutarimais ir prieškario Lietuvos „ministerių asme-

---

215 Lietuvos gyventojų skaičius valsčiais (galutiniai surašymo daviniai). *Savivaldybė*. Nr. 6–7(13–14), 1924 m. birželio–liepos mėn., p. 28–31.

216 Apskričių ir valsčių sąrašas. *Vyriausybės Žinios*. Nr. 514, 1935 m. gruodžio 14 d, p. 5–8; Apskričių ir valsčių sąrašo pakeitimas. *Vyriausybės Žinios*. Nr. 635, 1939 m. kovo 9 d., p. 57.

217 A. Gerutis. Kaip iki šiol Klaipėdos savivaldybės gyvavo. *Savivaldybė*. Nr. 8(135), 1934, rugpjūtis, p. 7.

218 A. Merkys. Administracinis Lietuvos padalinimas. *Savivaldybė*. Nr. 1, 1935 (I), vasaris, p. 1.

219 A. Gerutis. Kaip iki šiol Klaipėdos savivaldybės gyvavo. *Savivaldybė*. Nr. 8(135), 1934 (XII), rugpjūtis, p. 7.

220 LAZAUSKIENĖ, Aistė. Vietos savivaldybių specifika Klaipėdos krašte. *Tiltai*. 2005, 29(4), p. 147.

221 *Savivaldybių žinynas*. Sudarė ir redagavo Jakobas, A., Jocaitis, V. Kaunas, 1932, p. 17–50.

222 SURVILA, Aleksandras. Nepriklausomosios Lietuvos valstybės administracija. Iš: *Lietuva 1918–1938.* Redagavo Kemežys, Vincas. Kaunas, 1990, p. 107.

223 Klaipėdos krašto, kaip atskiro regiono, funkcionavimo pradžia yra laikoma Santarvės šalių Klaipėdos krašto teritorijai valdyti paskirto prancūzų generolo Dominique Odry potvarkis, išleistas 1920 m. vasario 17 d., kuriuo jis įsteigė Direktoriją, sudarytą iš šešių Klaipėdos krašto gyventojų, kuriems pavedė administruoti bei valdyti kraštą. Plačiau žr.: CHANDAVOINE, Isabelle. *Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920–1932).* Vilnius, 2003, p. 35.

ninėmis ambicijomis“. „Kai kurie ministeriai norėjo, kad artimiausiame jo gimtinės miestelyje būtų paliktas apskrities centras“[224], – nurodė A. Merkys. Klaipėdos krašto suskirstymas formavosi labiau istoriškai. Išskyrus tai, kad, Klaipėdos kraštą atskyrus nuo Rytų Prūsijos pagal gamtinį-geografinį požymį, Šilutės apskritis neteko dalies savo teritorijos, kuri liko dešinėje Nemuno upės pusėje. Savo ruožtu Rytų Prūsijos Tilžės-Ragainės apskritis neteko dalies savo teritorijos kairėje Nemuno upės pusėje, kurioje buvo suformuota nauja Pagėgių apskritis. Nors šioje apskrityje išliko buvęs administracinis-teritorinis suskirstymas, tačiau ji neteko ekonominio ir kultūrinio centro – Tilžės. Vietoje jos suformuotas naujas centras – Pagėgiai – tapo tik Pagėgių apskrities administracinio-teritorinio valdymo centru. Taigi, prieškario Lietuvos ir Klaipėdos krašto administraciniai-teritoriniai vienetai formavosi dvejopu būdu – savaime ir dirbtinai.

Bet kuriuo atveju abiejose teritorijose po Pirmojo pasaulinio karo susiformavo regioninis identitetas, nes šios teritorijos ilgą laiką buvo politiškai ir teritoriškai nekintamoje padėtyje. Nenuostabu, kad jų gyventojai ėmė save tapatinti su šiais administraciniais-teritoriniais vienetais. Taip 1929 m. Klaipėdos krašto gubernatoriaus pareigas ėjęs A. Merkys savo *pro memoria* rašė, kad Klaipėdos krašto mokyklose „Vaikai visai nežino Lietuvos rubežių, upių, miestų <...>“, kad mokiniai manė, jog Lietuvos sostinė yra „Moskau“[225]. Toks gyventojų identifikavimasis pagal etnokultūrinį, istorinį, demografinį ir gamtinį-geografinį požymius suformavo skirtingus administracinius-teritorinius regionus kaip politines sistemas. Kokią reikšmę valstybei turi tokie skirtumai, rodo Klaipėdos krašto gyventojus tarpukariu apėmusios separatistinės nuotaikos, labiau žinomos kaip „Klaipėdos problema“[226], kurių prieškario Lietuva nesugebėjo kontroliuoti.

1939 m. kovo 23 d. prieškarinės Lietuvos teritorija sumažėjo nuo 55 700 kv. km iki 52 800 kv. km[227]. Klaipėdos kraštą inkorporavus į Vokietijos Reicho sudėtį, buvo panaikintas autonominis krašto statusas. Be to, 1939 m. spalio 1 d. panaikinta Pagėgių apskritis, kurios teritorija buvo prijungta (grąžinta) prie istoriškai susiformavusios Tilžės-Ragainės apskrities, taip pat sustambinti Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskrityse buvę valsčiai. Pavyzdžiui, Klaipėdos apskrities valsčių skaičius buvo sumažintas nuo 22 iki 7, Pagėgių – nuo 27 iki 11, Šilutės – nuo 17 iki 11[228]. Nepaisant to, Klaipėdos krašto administracinė-teritorinė gyventojų tapatybė nepasikeitė. 1939 m. gegužės 1 d.

224 A. Merkys. Administracinis Lietuvos padalinimas. *Savivaldybė*. Nr. 1, 1935 (I), vasaris, p. 1.

225 DEVIATNIKOVAITĖ, Ieva. Klaipėdos krašto valdymas: Gubernatorius. *LOGOS* 95, 2018, balandis, p. 68.

226 Plačiau žr.: VALSONOKAS, Rudolfas. *Klaipėdos problema*. Vilnius, 1989; ŽALYS, Vytautas. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m.* Lüneburg, 1993.

227 *Lietuvos TSR ekonominė geografija*. Red. Meškauskas, K. ir Tarvydas, St. Vilnius, 1957, p. 102.

228 BUTTKEREIT, Walter. *Der Kreis Heydekrug*. Manheim, 1976, S. 88–92.

Klaipėdos krašto apskritis įtraukus į Rytų Prūsijos provincijos Gumbinės apygardą, Vokietijos teisės aktuose ir toliau buvo vartojama *Klaipėdos krašto* (vok. *Memelland*, *Memelgebiet*) sąvoka, kuria pabrėžta šios Vokietijos teritorijos dalies istorinė ir teritorinė specifika[229].

Po Klaipėdos krašto perdavimo Vokietijai prieškarinės Lietuvos administracinis-teritorinis suskirstymas dar kartą keitėsi. 1939 m. pabaigoje prie prieškarinės Lietuvos prijungus Vilnių su Vilniaus kraštu apskričių skaičius joje padidėjo dviem apskritimis – Švenčionėlių ir Vilniaus. Taigi prieškarinės Lietuvos teritorija rytuose padidėjo apie 6 480 kv. km[230]. 1940 m. rugpjūčio 3 d. inkorporavus sovietinę Lietuvą į Sovietų Sąjungos sudėtį, jos teritorijos plotas dar padidėjo 2 647 kv. km[231]. Po šių pakitimų sovietinės Lietuvos teritorija išaugo iki 62 300 kv. km[232].

Iki nacistinės Vokietijos okupacijos pradžios 1941 m. sovietinės Lietuvos administracinis-teritorinis suskirstymas iš esmės daugiau nesikeitė: Vilniaus krašto teritorijoje buvo sudaryta dar viena – Švenčionių – apskritis, vietoj seniūnijos buvo įvestas apylinkės administracinis vienetas, o administracinio-teritorinio suskirstymo ir apskričių bei valsčių ribų nustatymas perėjo Lietuvos SSR AT Prezidiumo kompetencijai[233]. Remiantis 1940 m. lapkričio 12 d. priimtu Lietuvos SSR AT Prezidiumo įsaku „Dėl vietinių valstybinės valdžios organų sudarymo Lietuvos TSR apskrityse, valsčiuose, miesteliuose ir apylinkėse“, 1940 m. pabaigoje buvo sudarytos 23 apskritys, 36 miestai, 267 valsčiai ir 2 866 apylinkės[234]. Tad kartu su aukščiausiu – respublikos – administraciniu-teritoriniu vienetu sovietinėje Lietuvoje buvo įvesta penkių lygių administracinė-teritorinė valdymo sistema[235]. Svarbu pabrėžti, kad sovietinės Lietuvos administraciniai-teritoriniai pertvarkymai buvo vykdomi ne savarankiškai, bet pagal SSRS AT Prezidiumo 1938 m. kovo 16 d. nurodymą, kuris įtvirtino tvarką, pagal kurią jokie pertvarkymai buvo negalimi „<...> be išankstinio SSRS Aukščiausiosios Tary-

---

229 Verordnung über erbhofrechtliche Dorfchriften in den Reichsgauen der Ostmark, in den sudetendeutschen Gebieten und im Memelland. Vom 25. September 1941. *Reichsgesetzblatt*. Teil I, 29. September 1941, Nr. 109, S. 585–586.

230 Savivaldybininkai sveikina išlaisvintuosius brolius! *Savivaldybė*. Nr. 10(57), 1939 spalis, p. 289.

231 VAITEKŪNAS, Stasys. *Lietuvos teritorija ir gyventojai*. Vilnius, 1998, p. 52.

232 Ten pat, p. 14.

233 DAUGURDAS, Vidmantas; MAČIULYTĖ, Jurgita. Decentralizacija ir teritorinė savivalda Lietuvoje. *Politologija*, 2006/3 (43), p. 96.

234 DOMAŠEVIČIUS, Kęstutis. *Tarybinio valstybingumo vystymasis Lietuvoje*. Vilnius, 1966, p. 92.

235 Sovietinės Lietuvos administracinėje-teritorinėje hierarchijoje buvo dar vienas lygmuo – miesto rajonas. Į rajonus buvo dalijami respublikinės priklausomybės miestai: Vilnius, Kaunas, Šiauliai ir Klaipėda. Disertacijoje šis lygmuo nėra išskiriamas, nes 1946–1960 m. miestų rajonų skaičius buvo nedidelis ir jis nuolat mažėjo. Pavyzdžiui, 1948 m. miestų rajonų buvo 8, o 1959 m. – 4.

bos Prezidiumo informavimo ir be pasitarimo su juo <...>“[236]. Kitaip tariant, bet kokie sovietinėje Lietuvoje vykdomi administraciniai-teritoriniai pertvarkymai turėjo būti patvirtinti Maskvoje. Tokia praktika išliko ir po sovietinės Lietuvos atkūrimo 1944 m. ir visą disertacijoje nagrinėjamą laikotarpį.

Administracinės-teritorinės sistemos atkūrimas „išvaduotoje“ sovietinėje Lietuvoje, taip pat ir Klaipėdos krašte, buvo viena iš pagrindinių pokarinės Lietuvos sovietizacijos sąlygų, nes ši sistema sudarė sovietinės valstybinės santvarkos karkasą – pagrindą, ant kurio organizuojamas naujas visuomenės gyvenimas. Nuo pat pradžių sovietinės Lietuvos administracinė-teritorinė sistema, jau apimanti 65 200 kv. km teritoriją, buvo pertvarkoma pagal „demokratinio centralizmo“ principą, kuris reiškė jos pertvarkymą taip, kad atitiktų griežtai centralizuotą Sovietų Sąjungos politinę, ekonominę bei kultūrinę sistemą, užtikrintų politinio, ekonominio ir kultūrinio pobūdžio sprendimų priėmimą ir jų vykdymą. Tokios sistemos tvarumą ir sklandų jos funkcionavimą turėjo užtikrinti komandinė valdymo sistema, kai kiekvienam administraciniam-teritoriniam vienetui faktiškai vadovavo sovietinės Lietuvos komunistų partijos nariai.

Tačiau sovietinės Lietuvos administracinės-teritorinės sistemos atkūrimas ir jos pertvarkymas užsitęsė. Be to, 1945–1953 m. vykdyti administracinės-teritorinės sistemos pertvarkymai turėjo valdymo decentralizacijos bruožų. Tam buvo keletas priežasčių. „Išvadavus“ sovietinę Lietuvą iš nacistinės Vokietijos okupacijos, sovietinės Lietuvos vadovybė pirmiausia siekė perimti karo metu padidėjusios sovietinės Lietuvos teritorijos kontrolę ir įvesti visai jos teritorijai vienodą administracinę-teritorinę sistemą, kokia ji buvo sovietinėje Lietuvoje iki 1941 m. birželio 22 d. Tokios sistemos atkūrimas turėjo palengvinti tiek Vilniaus ir Klaipėdos krašto teritorijų integraciją į sovietinės Lietuvos sudėtį, tiek jų ir visos Lietuvos sovietizaciją. Atsižvelgiant į tai, sovietinėje Lietuvoje buvo ne tik atkurtas prieškarinis administracinis-teritorinis suskirstymas, bet jis dar labiau susmulkintas, padidinant apskričių, apskrities pavaldumo miestų ir apylinkių skaičių. Nuo 1944 m. pabaigos iki 1947 m. vidurio sovietinės Lietuvos teritorijoje buvo sudaryta 30 apskričių, 5 respublikinio ir 56 apskrities pavaldumo miestai, 320 valsčių[237] bei 3 081 apylinkė[238]. Administracinės-teritorinės sistemos pertvarkymas taip pat buvo susijęs su sovietinės Lietuvos legitimacijos procesu, kuris formaliai baigėsi 1948 m. sausio 18 d., kai tą dieną vykusiuose rinkimuose į Lietuvos SSR vietos tarybas buvo išrinktos apskričių, miestų, rajonų, valsčių, apylinkių ir gyvenviečių tarybos. Šių rinkimų išvakarėse šiek tiek pakito administracinių-teritorinių vienetų skaičius, tačiau

---

236 Выписка из протокола заседания № 3 Президиума ВС СССР от 16.IV.1938 г. «О порядке разрешения вопросов административно-территориального деления в союзных республиках». *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 373, l. 44.

237 Обяснительная записка к картотеке. 1947 m. rugpjūčio 9 d. *LCVA*, f. R-363, ap. 1, b. 316, l. 40.

238 Справка о апилинках Литовской ССР. Проект. *LCVA*, f. R-758, ap, 4, b. 328, l. 68.

administracinė-teritorinė sistema nesikeitė. 1949 m. pradžioje sovietinėje Lietuvoje buvo 41 apskritis, 5 respublikinio ir 49 apskrities pavaldumo miestai, 320 valsčių bei 2 774 apylinkės[239]. Nedidelis administracinės-teritorinės sistemos vienetų pakeitimas taip pat buvo susijęs su sovietinės Lietuvos vadovybės siekiu pasiruošti masinei žemės ūkio kolektyvizacijai, kai didinant apskričių ir mažinant apylinkių skaičių buvo išlyginami iki tol buvę administracinių-teritorinių vienetų dydžių netolygumai, tuo optimizuojant gyventojų pasiskirstymą ir administracinį jų valdymą.

Atkūrus ir legitimavus sovietinės Lietuvos administracinę-teritorinę sistemą bei optimizavus jos valdymą, pradėta tokios sistemos sovietizacija, kuri buvo baigta 1950 m. birželio 20 d., kai sovietinės Lietuvos teritorijoje buvo įvesta SSRS administracinio-teritorinio valdymo sistema. Pagal ją, sovietinėje Lietuvoje buvo sudarytos 4 sritys, 5 srities ir 65 rajoninio pavaldumo miestai, 87 rajonai ir 2 755 apylinkės[240]. Vietoje apskričių ir valsčių įvedus srities ir rajono administracinius-teritorinius vienetus, iš esmės buvo decentralizuota sovietinės Lietuvos administracinio-teritorinio valdymo sistema, nes sukūrus Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių sritis jų ribose buvę miestai ir rajonai iš tiesioginio respublikinio pavaldumo perėjo į regioninį (srities lygmens) pavaldumą. Sovietinės Lietuvos teritorijos išskaidymas į regionus motyvuotas tuo, kad „buržuazinėje Lietuvoje buvęs administracinis-teritorinis padalinimas į apskritis ir valsčius buvo sudaromas atsižvelgiant į valdančiosios buržuazijos ir tautininkų partijos interesus: jis buvo aiškiai antidemokratiškas, paremtas nepasitikėjimu liaudies masėmis. Visa valdžia buvo sukoncentruota centre, pilnai užgrobta tautininkų. Šis padalinimas ignoravo ekonominius ir kultūrinius gyventojų interesus“[241]. Beje, šiuolaikinėje lietuviškoje istoriografijoje nurodoma, kad toks prieškarinės Lietuvos administracinis-teritorinis suskirstymas „buvo labai artimas centralizuotam autoritarinių valstybių modeliui, tačiau sudėtingu istoriniu laikotarpiu, esant komplikuotai geopolitinei padėčiai, pateisinamas“[242]. Tokia pozicija yra artima oficialiai Smetonos režimo politikai valstybinės santvarkos Lietuvoje klausimu. 1936 m. smetoninė propaganda skelbė, kad „<...> negali būti grįžimo prie senos tvarkos, prie partijų viešpatavimo. Partijų rietenos ir pareinąs iš jų valdžios nepastovumas šiandien <...> verčia galvoti apie vykdomosios valdžios sustiprinimą. Lietuvai, dėl jos pavojingos geopolitinės padėties, valdžios nepastovumas gali būti stačiai pražūtingas“[243]. Vadinasi, re-

239 *Lietuvos TSR administratyvinis-teritorinis padalinimas pagal 1949 m. sausio 1 d. padėtį.* Vilnius, 1949, p. 5.

240 Сводная таблица административно-территориальных еденицъ по СССР на 1 января 1951 года. *СССР. Административно-территориальное деление Союзных Республик на 1 января 1951 года.* Москва, 1951, с. V.

241 К вопросу об областном делении Литовской ССР. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 90, l. 73.

242 DAUGURDAS, Vidmantas; MAČIULYTĖ, Jurgita. Decentralizacija ir teritorinė savivalda Lietuvoje. *Politologija*, 2006/3 (43), p. 96.

243 Mūsų valstybės santvarka turi atitikti tautos būdo ir gyvenimo savybes. *Kultūra,* Nr. 4 (150), 1936, balandis, p. 270–271.

gioninės valdymo sistemos įvedimas sovietinėje Lietuvoje, bent jau formaliai, atrodė kaip žingsnis administracinės-teritorinės sistemos demokratizacijos link.

Tačiau tikrasis regioninės valdymo sistemos įvedimo tikslas, pasak J. Stalino, buvo „priartinti partinį-tarybinį ir ūkinį-kooperatinį aparatą prie rajono ir apylinkės tam, kad būtų gauta galimybė laiku išspręsti opius žemės ūkio, jo pakėlimo, jo rekonstrukcijos klausimus“[244]. Paprasčiau tariant, regioninės valdymo sistemos įvedimo tikslas buvo Lietuvos kaimo sovietizacija. Svarbu pabrėžti, kad iš trijų sovietinių „Pabaltijo“ respublikų regioninė valdymo sistema buvo įvesta tik Lietuvoje. Galima daryti prielaidą, kad tai nulėmė ne sovietinės Lietuvos teritorijos dydis, kuris buvo didesnis nei sovietinių Latvijos ar Estijos teritorijos, bet istoriškai nevienalytė jos teritorija ir agrarinis ūkio pobūdis. Pavyzdžiui, 1939 m. Lietuvoje (be Klaipėdos krašto) buvo 2 925 300 gyventojų, iš kurių 2 250 000, arba 76,9 proc., gyveno kaime[245]. 1940 m. sovietinių Latvijos ir Estijos respublikų kaimo vietovėse atitinkamai gyveno 65 ir 66 proc. gyventojų. Po karo, 1945 m., sovietinės Lietuvos kaimo gyventojai sudarė net 84 proc. visų sovietinės Lietuvos gyventojų[246]. 1950 m. sausio 1 d. sovietinės Lietuvos kaimo gyventojų skaičius sumažėjo iki 1 844 800, arba iki 71,4 proc.[247]. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad Lietuvos kaimo gyventojų mažėjimas 1946–1959 m. vyko ne natūraliai, bet mechaniškai, kai kaimo vietovių sąskaita buvo plečiamos miestų ribos, kai didesni kaimai buvo pertvarkomi į miesto arba miesto tipo gyvenvietes[248]. Nors sovietinės Lietuvos kaimo gyventojų skaičius ir toliau nuosekliai mažėjo, tačiau ne taip greitai, kaip sovietinėse Latvijoje ir Estijoje[249]. 1959 m. sovietinės Lietuvos kaime gyveno 61 proc., o Latvijos ir Estijos – po 44 proc. gyventojų[250]. Be to, sovietinės Lietuvos kaime vyravo vienkiemių sistema. 1948 m. sausio 1 d. duomenimis, sovietinėje Lietuvoje buvo 392 tūkst. pavienių valstiečių ūkių[251]. Pradėjus sovietinės Lietuvos žemės ūkio kolektyvizaciją ši aplinkybė tapo bene didžiausia kliūtimi, siekiant perimti kaimo kontrolę ir įvesti sovietinę žemės ūkio sistemą. Anot LKP(b)

---

244 Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos dešimtosios metinės. *Komunistas,* Nr. 7 (403), 1950, liepa, p. 10.

245 MEŠKAUSKAS, Kazimieras. *Tarybų Lietuvos industrializavimas.* Vilnius, 1960, p. 55.

246 NAVICKAS, K.; SURBLYS, K.; BARKAUSKIENĖ, Z. ir kt. *Socialistinės visuomenės susiformavimas ir raida Tarybų Lietuvoje (1940–1980)*. Darbo vadovas ir redaktorius Navickas, K. Vilnius, 1980, p. 118.

247 SURBLYS, Konstantinas. *Lietuvos visuomenės socialinės struktūros raida: Iš LKP patirties formuojant išsivysčiusią soc. visuomenę.* Vilnius, 1985, p. 69.

248 Обяснительная записка к отчету по форме «Р» численности населения по Литовской ССР по состоянию на 1 января 1948 г. *LCVA*, f. R-363, ap. 1, b. 314, l. 263.

249 SURBLYS. Konstantinas. *Lietuvos visuomenės socialinės struktūros raida: Iš LKP patirties formuojant išsivysčiusią soc. visuomenę.* Vilnius, 1985, p. 67.

250 *Вестник статистики.* № 1. Москва, 1970, с. 21.

251 TAMOŠIŪNAS, Julius. *Lietuvos žemės ūkio raida ir jos problemos (Kapitalizmo ir socializmo epocha).* Vilnius, 1974, p. 122.

Šiaulių srities komiteto sekretoriaus Motiejaus Šumausko, „Vienkiemiai trukdo tolesniam žemės ūkio vystymuisi, trukdo pritaikyti priešakinę žemės ūkio techniką, kliudo žemėtvarkai, trukdo tolesniam organizaciniam-ūkiniam kolūkių stiprinimui ir materialinei-kultūrinei kolūkiečių gerovei kelti“[252]. Vienas iš būdų šiai problemai spręsti buvo perkelti vienkiemius į kaimo gyvenvietes. Tačiau tam reikėjo didelių investicijų ir laiko. Pavyzdžiui, 1950 m. sovietinėje Lietuvoje iš vienkiemių į gyvenvietes buvo perkelti tik 462 gyvenamieji namai[253], kai pagal sovietinės Lietuvos vadovybės planą iki 1955 m. reikėjo perkelti 190 tūkst. vienkiemių. Jų perkėlimui A. Sniečkus ir M. Gedvilas prašė J. Stalino skirti sovietinei Lietuvai 200 mln. rb[254]. Tad regioninė valdymo sistema turėjo pagreitinti Lietuvos kaimo sovietizacijos ir jo integracijos į bendrą sovietinės Lietuvos, taip pat ir SSRS, ūkio sistemą procesus. Šiuo tikslu sovietinės Lietuvos teritorija buvo suskaidyta į keletą istoriškai susiformavusių ekonominių ir kultūrinių regionų, kurių centrai buvo didieji sovietinės Lietuvos miestai, kuriems suteikti srities administracinio-teritorinio vieneto statusai. Pradžioje ketinta sudaryti penkias sritis: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Panevėžio ir Šiaulių. Tačiau galutiniame variante buvo atsisakyta Panevėžio srities idėjos.

Vis dėlto – ir tai yra dar viena priežastis, dėl kurios užsitęsė administracinės-teritorinės sistemos pertvarkymas, – regioninė valdymo sistema sovietinėje Lietuvoje politiškai ir ekonomiškai nepasiteisino. Šį Lietuvos sovietizacijos aspektą taip pat reikėtų panagrinėti išsamiau, nes šiuolaikinėje lietuviškoje istoriografijoje sričių panaikinimo priežasčių vertinimas yra perimtas iš sovietinės istoriografijos, kurioje buvo nurodoma, kad sritys panaikintos dėl to, jog „sričių organizavimas tokioje nedidelėje respublikoje, kokia yra Lietuvos TSR, nebuvo tikslingas“[255].

Regioninės valdymo sistemos įvedimas praktikoje tapo galimas ne tik sudarius ir legitimavus visų lygių administracinės-teritorinės valdžios organus, bet ir įvykdžius žemės ūkio kolektyvizaciją. Tačiau masinė kolektyvizacija sukėlė žemės ūkio nuos-

---

252 M. Šumauskas. Šiaulių srities partinė organizacija kovoje už tolesnį žemės ūkio pakilimą. *Komunistas,* Nr. 3 (411), 1951, kovas, p. 40.

253 № 180. Справка о сельском и колхозном строительстве в колхозах Литовской ССР по состоянию на 1 ноября 1950 г. *Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник документов и материалов*. Редколегия: Беляускас, Ф.; Вайткявичюс, Б.; Даунене, В. ir kt. Москва, 1984, с. 408.

254 72. 1950 m. spalio 7 d., Vilnius. – A. Sniečkaus ir M. Gedvilo tarnybinis raštas J. Stalinui dėl kolūkinių gyvenviečių kūrimo ir vienkiemių naikinimo. *Lietuvos sovietizavimas 1947–1953 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Mindaugas POCIUS, Vilnius, 2018, p. 312–314.

255 DOMAŠEVIČIUS, Kęstutis. *Tarybinio valstybingumo vystymasis Lietuvoje*. Vilnius, 1966, p. 113. Palyginti žr.: PUZINAVIČIUS, Bronius. *Sovietinis okupacinis režimas Lietuvoje 1953–1965 metais.* Vilnius, 2001, p. 38; TININIS, Vytautas. Lietuvos ūkio integravimas į SSRS. Iš: *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vyr. redaktorius ANUŠAUSKAS, Arvydas. Vilnius, 2005, p. 427; ir kt.

mukį, kuris pristabdė viso sovietinės Lietuvos ūkio augimą[256]. Be to, administracijos darbuotojų trūkumas arba jų nekompetencija, dalies gyventojų aktyvi rezistencija, valstybinių ir visuomeninių žemės ūkio subjektų stambinimas sukėlė sisteminę administracinių-teritorinių vienetų valdymo krizę, kurią gilino tiek iki 1953 m. pradžios išsitęsęs administracinės-teritorinės sistemos įvedimas, tiek pati regioninio valdymo sistema. Nors regioninė valdymo sistema buvo griežtai centralizuota ir pagal vertikalę pavaldi respublikos valdžiai, tačiau tokia sistema negalėjo išspręsti vidinių konfliktų, kylančių regionuose dėl gretutinių administracinių-teritorinių vienetų viršenybės. Pvyzdžiui, srityse kilo administracinės viršenybės tarp miestų ir rajonų problema, kurią aštrino tai, kad daugelyje miestų buvo sąjunginio ir respublikinio pavaldumo ūkio subjektų bei visuomeninių organizacijų ir žinybų, nepavaldžių nei miestų, nei sričių, nei rajonų administracijoms. Be to, žemiausi, bet gausiausi administraciniai-teritoriniai vienetai – apylinkės – egzistavo formaliai, nors joms teko praktinė kaimo sovietizacijos našta. Ekonominiu požiūriu, šie prieštaravimai pasireiškė tuo, kad kiekvienas aukščiau esantis administracinis-teritorinis vienetas reikalavo iš žemiau esančio vieneto daugiau produkcijos, savo ruožtu stengdamasis mainais duoti kuo mažiau žaliavos (išteklių). Ir atvirkščiai – kiekvienas žemiau esantis administracinis-teritorinis vienetas siekė atiduoti aukščiau esančiam vienetui kuo mažiau produkcijos, bet norėjo iš jo gauti kuo daugiau išteklių. Ši problema buvo tiesiogiai susijusi su sovietinio biurokratizmo fenomenu. Pasak Gavriilo Popovo, „administracinės sistemos biurokratizmo jėgą sudaro ne tik gigantiškas represijų aparatas, bet ir teisė valdyti milžiniškus materialinius išteklius, jos įsiveržimas į materialinės gerovės paskirstymo santykių reguliavimą“[257]. Nors visos sovietinio biurokratizmo rūšys – partinio, valstybinio ir visuomeninių organizacijų aparato – buvo suaugusios į vientisą organizmą, buvo susipynusios, sąveikavo ir palaikė viena kitą, tačiau visos biurokratizmo rūšys jungėsi ir funkcionavo teritoriniu pagrindu. Dėl to, formavosi tam tikras teritorinis biurokratizmas. Pavyzdžiui, sovietinėje Lietuvoje įvedus regioninę valdymo sistemą buvo sukurtas naujas 12 712 kv. km dydžio Klaipėdos srities administracinis-teritorinis vienetas, kurį valdė 418 darbuotojų turintis nomenklatūrinis aparatas[258]. Dar 1 150 pareigybių sudarė srities partijos komiteto nomenklatūrą[259]. Kaip praktiškai pasireiškė toks biurokratizmas sovietinėje Lietuvoje, galima iliustruoti Šilutės apskrities atveju. 1950 m. balandžio mėn. pabaigoje Šilutės apskrityje dirbo speciali LKP(b) CK brigada, kurios tikslas buvo ištirti apskrities vadovybės veiklą. Po savaitę trukusio tyrimo nustaty-

256 TININIS, Vytautas. Lietuvos ūkio integravimas į SSRS. Iš: *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vyr. redaktorius ANUŠAUSKAS, Arvydas. Vilnius, 2005, p. 436.

257 ПОПОВ, Гавриил. Об эволюции бюрократизма и путях его преодоления. *Наука и Жизнь*. №. 10, октябрь, 1988, с. 29.

258 Список должностей входящих в номенклатуру Исполнительного Комитета Клайпедского Областного Совета депутатов трудящихся. *KLRVA*, f. 1, ap. 1, b. 4, l. 5–11.

259 ANTANAITIS, Kastytis. *Lietuviškoji sovietinė nomenklatūra.* Kaunas, 1998, p. 21.

ta, kad visa Šilutės apskrities, Šilutės miesto bei visuomeninių organizacijų ir žinybų vadovybė, įskaitant apskrities LKP(b) komiteto pirmąjį sekretorių ir prokurorą, piktnaudžiavo tarnybine padėtimi ir rūpinosi asmeniniais reikalais, sudarė „uždarą ratą“[260]. Kita vertus, tokia padėtis Šilutės apskrityje susidarė dėl nepotizmo. 1945 m. balandžio mėn. Šilutės apskrities LKP(b) komiteto pirmuoju sekretoriumi buvo paskirtas Šiaulių apskrities LKP(b) komiteto organizacinio skyriaus vedėjas Antanas Olšauskas[261]. Iki 1946 m. liepos mėn. vidurio įvairiais keliais į Šilutės apskritį atvyko Šiauliuose 1944–1945 m. kartu su A. Olšausku dirbę Šiaulių miesto VK pirmininkas Mykolas Mažeika[262] ir Šiaulių miesto VK pirmininko pavaduotojas Antanas Guiskis[263], kurie atitinkamai užėmė aukštas Šilutės apskrities VK pirmininko bei Šilutės apskrities Darbo jėgos apskaitos ir paskirstymo biuro vedėjo (nuo 1947 m. gegužės mėn. Šilutės miesto VK pirmininko) pareigas. Tad radikaliems administraciniams-teritoriniams pertvarkymams priešinosi vietinė partinė nomenklatūra ir biurokratija. Apie problemas, kylančias dėl administracinio-teritorinio pertvarkymo, dar 1935 m. A. Merkys rašė: „Pabandykite šiandien panaikinti bet kurią apskritį ir prijungti ją prie kitos apskrities. Pirmoj eilėj šauks valdininkai, kuriems grėstų vietų nustojimas, vėliau pasipils delegacijos iš apskrities centro, kurie turėjo pelno ar patogumų iš to, kad apskrities centras buvo jų mieste, ir dėlei visų tų aplinkybių reikalas sustos. Ir kuo tolyn, tuo šis reikalas bus sunkiau ir sunkiau išsprendžiamas, o mokėjimas šimtų tūkstančių ir toliau tęsis“[264]. Dėl tokių priežasčių, pavyzdžiui, 1948 m. prasidėjęs Klaipėdos apskrities centro – Klaipėdos miesto – perkėlimo į Gargždus procesas formaliai baigėsi tik 1952 m. viduryje, nors praktikoje šis procesas išsitęsė iki 1958 m. gegužės 15 d., kai Gargždams buvo suteiktos „miesto tipo gyvenvietės teisės“[265].

---

260 GRIGALAVIČIUS, Juozas. *Kai Lietuvoje šeimininkavo stalinistai. Atsiminimai. 1944–1953.* Vilnius, 1991, p. 112–124.

261 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos kraštas ir jo ypatumai 1944–1947 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2000 metai. Vilnius, 2011, p. 272.

262 1945 m. spalio 30 d., Lietuvos SSR AT Prezidiumo įsaku, M. Mažeika buvo paskirtas Šilutės apskrities VK pirmininku. *LCVA*, f. R-758, ap. 2, b. 9, l. 59.

263 Iki 1945 m. gegužės 5 d. A. Guiskis dirbo Šiaulių miesto Karių šeimų aprūpinimo skyriaus vedėju. 1946 m. liepos 15 d. Šilutės apskrities VK išsikvietė A. Guiskį iš Kauno. Plačiau žr.: Padėkime mūsų karių šeimoms. *Raudonoji vėliava,* Nr. 15. 1944, gruodžio 13, l. 2; Lietuvos SSR AT Prezidiumo Įsakas dėl apskričių ir respublikinės priklausomybės miestų vykdomųjų komitetų patvirtinimo. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Žinios*. Nr. 2(12). 1945, birželio 21, l. 3; Šilutės apskrities VK Posėdžio Protokolas Nr. 26. 1946 m. rugpjūčio 17 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 3, l. 115.

264 A. Merkys. Administracinis Lietuvos padalinimas. *Savivaldybė*. 1935 (I), Nr. 1, vasaris, p. 2.

265 Informacija apie Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakais padarytus administracinio-teritorinio suskirstymo pakeitimus nuo 1949 metų iki 1959 metų vasario 1 d. *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai.* Atsakingas redaktorius Bikelis, P. Vilnius, 1959, p. 1029.

Sovietinis biurokratizmas ir nepotizmas kėlė didelį sovietinės Lietuvos vadovybės susirūpinimą, nes jie buvo giliai įsišakniję administracinėje valdymo sistemoje. Apie nepatenkinamą regioninės valdymo sistemos funkcionavimą LKP(b) VII suvažiavime, vykusiame 1952 m. rugsėjo 22–25 d., kalbėjęs A. Sniečkus ne kartą atvirai pabrėžė, kad „Lietuvos KP(b) sričių komitetai vis dar toli gražu nepakankamai vadovauja partijos rajonų ir miestų komitetams“, kad „Ministerijų partinės organizacijos turi <...> stiprinti kovą su biurokratizmu ir vilkinimu“, kad „darbuotojų parinkimas remiantis bičiuliškais santykiais, asmeniniu atsidavimu ir giminyste yra nesuderinamas su buvimu partijoje“, kad „<...> į vadovaujančius postus buvo skiriami silpni ir neturintieji iniciatyvos darbuotojai“[266]. Jis taip pat nurodė, kad „<...> daugelis komunistų kritikavo <...> sričių, miestų ir rajonų vykdomuosius komitetus už tai, kad jų darbe yra formalizmo ir biurokratizmo elementų“[267].

Be to, regioninės valdymo sistemos įvedimas, kaip naujų administracinių-teritorinių vienetų, visuomeninių organizacijų ir žinybų bei ūkio subjektų struktūrų kūrimas, taip pat pareikalavo daug organizacinio darbo ir finansinių išlaidų. Pavyzdžiui, vien naujų darbo vietų statybai papildomai buvo skirta 17 mln. rb, ryšių ir radijo tinklų plėtimui – 3 mln. rb, baldams įsigyti – 5 mln. rb. Įdomu tai, kad baldų įsigijimas naujoms sričių ir rajonų valdymo struktūroms nebuvo numatytas 1950 m. baldų gamybos plane. Dėl to susidariusią fondinę baldų trūkumo problemą ketinta išspręsti viršijant baldų gamybos planą[268]. Problemas, kylančias dėl padidėjusių administracinės ir ūkio valdymo išlaidų, iš dalies turėjo išspręsti ne tik papildomos pajamos, gaunamos iš planinių užduočių viršijimo, bet ir 1950 m. pradžioje sąjunginiu mastu inicijuota administracinės ir ūkio valdymo sistemos optimizavimo politika. Pagal ją, kasmet iki 5 proc. buvo mažinamas įvairių valstybinių įstaigų, visuomeninių organizacijų ir žinybų biurokratinis aparatas, o atleisti darbuotojai, kaip specialistai, turėjo būti siunčiami į kaimą apylinkių ir žemės ūkio subjektų veiklai pagerinti. Natūralu, kad šis procesas palietė ir partinę nomenklatūrą. 1951 m. nuo 2 788 iki 2 108 buvo sutrumpintas LKP(b) CK nomenklatūros sąrašas[269]. Be to, 1950 m. sovietinėje Lietuvoje buvo inicijuotas žemės ūkio subjektų stambinimo procesas. Taip nuo 1950 m. balandžio mėn. iki 1953 m. liepos mėn., vietoje 6 568 smulkių kolūkių sudaryti 2 287 stambūs kolūkiai. Taigi nuo 438 ha iki 1 940 ha padidėjo vidutinis kolūkio žemės plotas[270]. Dėl šios priežasties didelė dalis žemės ūkio subjektų peržengė apylinkių administracines-teritorines ribas. 1953 m. liepos mėn. duomenimis, iš 2 751 apylinkės tik 347,

266 LKP(b) Centro Komiteto ataskaita. LKP(b) CK Sekretoriaus drg. A. Sniečkaus LKP(b) VII suvažiavime. *Komunistas,* Nr. 9(429), 1951, rugsėjis, p. 13, 24–26.

267 Ten pat, p. 30.

268 Совет Министров Литовской ССР. Постановление от 31 июля 1950 г. № 626, «О мероприятиях, связанных с образованием областей и районов в Литовской ССР». *LCVA*, f. R-768, ap. 5, b. 558, l. 49–59.

269 ANTANAITIS, Kastytis. *Lietuviškoji sovietinė nomenklatūra.* Kaunas, 1998, p. 14.

270 M. Šumauskas. Respublikos žemės ūkio tolesnio pakėlimo uždaviniai. *Komunistas.* Nr. 7(439). 1953, liepa, p. 24.

arba 12,7 proc., apylinkių ribos sutapo su kolūkių ribomis[271]. Žemės ūkio subjektų ir apylinkių ribų nesutapimo problema dar labiau išryškėjo įvedus apylinkių biudžetus ir panaikinus sritis. Tad netrukus imta kurti apylinkių stambinimo planus. Pradžioje buvo planuojama panaikinti 1 490, arba 54,2 proc., apylinkių. Skaičiuota, kad jas panaikinus vidutinis apylinkės teritorijos dydis bus nuo 30 iki 75 kv. km ir tokioje teritorijoje bus nuo 1 000 iki 1 500 gyventojų. Kita vertus, sovietinės Lietuvos vadovybė pripažino, kad toks stambinimas yra tik administracinės-teritorinės sistemos centralizacijos pradžia, nes sąjunginiu mastu sovietinės Lietuvos administracinis-teritorinis suskirstymas vis dar buvo per smulkus[272]. Pavyzdžiui, 1950 m. Lietuvos SSR teritorija sudarė tik 31,41 proc. Baltarusijos SSR teritorijos, tačiau sovietinėje Lietuvoje buvo 233 apylinkėmis daugiau, nei jų buvo sovietinėje Baltarusijoje[273]. Tokį sovietinės Lietuvos administracinio-teritorinio skirstymo pobūdį nulėmė sovietinės ūkio sistemos ypatumai, kai žemės ūkio subjektai visais požiūriais buvo primityvūs, kai vyravo vienkiemių sistema ir nebuvo kolūkinių gyvenviečių. Dėl to, sovietinės Lietuvos vadovybės nuomone, apylinkių nebuvo galima per daug didinti, bet buvo būtina jas stiprinti finansiškai[274]. Tad po žemės subjektų stambinimo vyko apylinkių stambinimo procesas, nes žemės ūkio subjektų ribos turėjo sutapti su apylinkių ribomis. Nors 1950–1953 m. apylinkių ribų keitimas vyko tik pasiūlymų ir projektų lygyje, tačiau realiai ir nepertraukiamai vykstantis žemės ūkio subjektų stambinimas dar labiau didino apylinkių neveiksmingumą, kurį didele dalimi nulėmė tai, kad apylinkės neturėjo savo biudžetų ir dėl to buvo visiškai priklausomos nuo rajono. Sovietinė Lietuvos vadovybė numatė spręsti šią problemą įvesdama apylinkių biudžetus. 1952 m. gegužės 26 d. Lietuvos SSR MT priėmė nutarimą nuo 1953 m. sausio 1 d. įvesti apylinkių biudžetus[275]. Tačiau biudžetai buvo įvesti tik 1 136 iš 2 751 apylinkės. Taip Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonuose (be Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės, Rusnės ir Šilutės miestų) buvo sudaryta po 10 biudžetinių apylinkių[276], nors apylinkių

[271] J. Paleckio ir M. Gedvilo raštas SSRS AT Prezidiumo pirmininkui K. Vorošilovui dėl Lietuvos SSR apylinkių (kaimo tarybų) sustambinimo ir jų ribų sutvarkymo. 1953 m. liepos mėn. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 145, l. 1.

[272] Ten pat, l. 2.

[273] 1950 m. liepos mėn. Lietuvos SSR buvo 2 755, o Baltarusijos SSR – 2 522 apylinkės. Plačiau žr.: Перечень проектируемых областей и сельских районов Литовской ССР и наименование районных центров. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 327, l. 22.

[274] Paleckio ir M. Gedvilo raštas SSRS AT Prezidiumo pirmininkui K. Vorošilovui dėl Lietuvos SSR apylinkių (kaimo tarybų) sustambinimo ir jų ribų sutvarkymo. 1953 m. liepos mėn. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 145, l. 2.

[275] Lietuvos SSR MT 1952 m. gegužės 26 d. Nutarimas Nr. 472 „Dėl apylinkių (kaimų) biudžetų“. *Lietuvos TSR Aukčiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakų, ir Vyriausybės nutarimų Chronologinis rinkinys. III Tomas, 1951–1952.* Vilnius, 1957, p. 407–408.

[276] Priekulės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 297. 1953 m. balandžio 29 d. *KLRVA*, f. 184, ap. 1, b. 31, l. 255; Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 258. 1953 m. balandžio 25 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 25, l. 42.

buvo ženkliai daugiau: Klaipėdos r. – 26, Pagėgių r. – 27, Priekulės r. – 29, o Šilutės r. – net 42 apylinkės[277]. Tokia padėtis susidarė dėl to, kad sovietinės Lietuvos vadovybė ryžosi įvesti biudžetus tik tose apylinkėse, kurios administraciniu ir organizaciniu požiūriais buvo stipriausios[278]. Praktikoje biudžetinės apylinkės buvo sudaromos buvusių valsčių centruose[279] ir tose apylinkėse, kuriose iš esmės buvo pasibaigęs kolūkių stambinimo procesas. Taip būtų galima paaiškinti, kodėl daugiausia biudžetinių apylinkių buvo sudaryta Klaipėdos krašto teritorijoje, o ne prie jo prijungtoje Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje. Pavyzdžiui, 1953 m. Klaipėdos ir Priekulės rajonuose buvo po 8, Šilutės – 7, o Pagėgių – 10 biudžetinių apylinkių, kurios įėjo į Klaipėdos krašto teritoriją. Reikėtų pabrėžti, kad po naujų rinkimų į Lietuvos SSR vietos tarybas, vykusių 1955 m. vasario 27 d., Šilutės rajone, toje rajono dalyje, kuri anksčiau neįėjo į Klaipėdos krašto teritoriją, buvo sudarytos dar 5 biudžetinės apylinkės. Taigi Šilutės rajone sudaryta 15 biudžetinių apylinkių: 7 istorinėje Klaipėdos krašto dalyje ir 8 Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje. 1955 m. Šilutės rajono biudžete 6-ioms iš 8-ių apylinkių, buvusių Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje, buvo skirta 236 400 rb dotacija, kuri sudarė 45,45 proc. bendro šių apylinkių biudžeto pajamų dalį[280]. Vadinasi, administracinės-teritorinės sistemos sovietizacijos, o kartu ir žemės ūkio subjektų stambinimo procesai sparčiau vyko Klaipėdos krašte, nei prie jo prijungtoje Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje. Kita vertus, toks biudžetinių apylinkių sudarymas prieštaravo administracinio-teritorinio lygiateisiškumo principui, nes visos apylinkių tarybos buvo išrinktos visuotinių rinkimų būdu, tačiau ne visos išrinktos apylinkių tarybos turėjo savo biudžetus.

Vis dėlto anksčiau minėta A. Sniečkaus kalba LKP(b) VII suvažiavime buvo rimtas signalas, jog regioninė valdymo sistema nepagerino nei administracinės-teritorinės, nei sovietinės ūkio sistemos funkcionavimo, bet atvirkščiai – jas komplikavo; regioninės valdymo sistemos įvedimas ne tik išbalansavo sovietinės Lietuvos administracinės-teritorinės sistemos valdymą, bet ir sujaukė nusistovėjusių materialinių išteklių paskirstymo santykių reguliavimą. Kita vertus, LKP(b) VII suvažiavime buvo konstatuota kolektyvizacijos pabaiga. Tai reiškia, kad regioninės valdymo sistemos misija – Lietuvos kaimo sovietizacija – buvo baigta. Galima daryti prielaidą, kad po kolektyvizacijos vykęs žemės ūkio subjektų ir apylinkių stambinimas ir apylinkių tarybų savarankiškumo didinimas savaime kėlė srities administracinio-teritorinio ly-

---

277 Kartu su prie Klaipėdos krašto prijungtoje Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje buvusiomis apylinkėmis.

278 Pagėgių rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 129. 1953 m. balandžio 27 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 34, l. 87.

279 Klaipėdos Srities DŽDT VK Sprendimas Nr. 417 „Dėl apylinkių (kaimo) Tarybų biudžetų“. 1952 m. birželio 19 d. *KLRVA*, f. 1, ap. 1, b. 102, l. 65.

280 Šilutės rajono DŽD Tarybos III-ojo šaukimo II-osios sesijos protokolas. 1955 m. balandžio 26 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 57, l. 107–108.

gmens tikslingumo klausimą, nes ženkliai sumažinus žemės ūkio subjektų ir apylinkių skaičių juos buvo galima valdyti tiesiogiai iš centro per rajonus. Bet kuriuo atveju galutinis šio klausimo sprendimas priklausė Maskvai.

Nežinia, kaip būtų pakrypę tolesni įvykiai, jei nebūtų miręs J. Stalinas. Jo mirties dieną, 1953 m. kovo 5 d., vykusiame SSKP CK plenumo, SSRS MT ir SSRS AT Prezidiumo posėdyje buvo priimta nutarimų, turėjusių užtikrinti valdžios ir sovietinės sistemos stabilumą, jų nekintamumą. Būtent tai pabrėžė bendras ir vos 40 min. trukęs visų SSRS aukščiausiųjų valdžios organų posėdis, kuriame dalyvavo ir A. Sniečkus. Naujos Sovietų Sąjungos vadovybės pasirinktas kursas pirmą kartą viešai buvo atskleistas J. Stalino laidotuvėse. Kovo 9 d. vykusiame gedulingame mitinge kalbėjęs G. Malenkovas pabrėžė: „Mūsų šventa pareiga yra ir toliau be paliovos ir visapusiškai stiprinti mūsų didžiąją socialistinę valstybę, taikos ir tautų saugumo tvirtovę.“[281] Konkrečiai ūkio valdymo kontrolės srityje Sovietų Sąjungos vadovybė nutarė sujungti daugumą strateginių ministerijų[282]. Vykdant SSRS AT IV sesijoje, vykusioje 1953 m. kovo 15 d., priimtą įstatymą „Dėl SSRS ministerijų pertvarkymo“[283], 1953 m. balandžio 23 d. Lietuvos SSR AT priėmė įsaką „Dėl Lietuvos SSR sąjunginių-respublikinių ministerijų pertvarkymo“, kuriuo, pavyzdžiui, į vieną Žemės ūkio ministeriją įtraukė Tarybinių ūkių ir Miškų ūkio ministerijas, SSRS paruošų ministerijos įgaliotinio Lietuvos SSR, Melioracijos, Kaimų ir kolūkių statybos, Medžioklės ūkio ir Perkėlimo valdybas[284]. Be to, 1953 m. gegužės 28 d. Lietuvos SSR AT Prezidiumas priėmė įsaką, kuriuo panaikino sritis, bet paliko rajoninę valdymo sistemą[285]. Tad sovietinėje Lietuvoje grįžta prie labiau centralizuotos ir valdymo požiūriu tvaresnės – 4 lygių – administracinės-teritorinės sistemos: respublika, miestas, rajonas ir apylinkė[286].

---

281 Gedulo mitingas Raudonojoje Aikštėje. Josifo Visarionovičiaus Stalino laidotuvių metu. Draugo G. M. Malenkovo kalba. *Komunistas,* Nr. 3(435), 1953, kovas, p. 11.

282 Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Centro Komiteto Plenumo, TSR Sąjungos Ministrų Tarybos, TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo bendro posėdžio Nutarimas. *Komunistas*. Nr. 3(435), 1953, kovas, p. 5–9.

283 Закон о преобразовании министерств СССР. 15 марта 1953 г. *Заседание Верховного Совета СССР (четвертая сессия). 15 марта 1953 г. Стенографический отчёт*. Москва, 1953, с. 25–26.

284 PUZINAVIČIUS, Bronius. *Sovietinis okupacinis režimas Lietuvoje 1953–1965 metais*. Vilnius, 2001, p. 38.

285 Informacija apie Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakais padarytus administracinio-teritorinio suskirstymo pakeitimus nuo 1949 metų iki 1959 metų vasario 1 d. *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai.* Atsakingas redaktorius Bikelis, P. Vilnius, 1959, p. 1026.

286 Šiuolaikinėje lietuviškoje istoriografijoje akcentuojama tik trijų (sritis, rajonas, apylinkė) ir dviejų (rajonas, apylinkė) lygių sovietinės Lietuvos administracinės-teritorinės sistemos. Nėra išskiriamas respublikos ir miestų lygmuo. Plačiau žr.: VAITIEKŪNAS, Stasys. *Lietuvos teritorija ir gyventojai*. Vilnius, 1998; DAUGURDAS, Vidmantas; MAČIULYTĖ, Jurgita. Decentralizacija ir teritorinė savivalda Lietuvoje. *Politologija*, 2006/3 (43); ir kt.

Apie tokios sistemos įvedimą sovietinės Lietuvos teisininkas Kęstutis Domaševičius rašė: „Sustiprinti kadrais rajoniniai vietiniai valdžios organai, vadovaujami centrinių valstybinės valdžios ir valdymo organų, gali betarpiškai spręsti joms iškylančius uždavinius.“[287] Vėliau, 1957 m. kovo 13 d., kalbėdamas Lietuvos SSR AT V sesijoje apie sovietinėms respublikoms suteiktą teisę savarankiškai vykdyti administracinius-teritorinius pertvarkymus, J. Paleckis pabrėžė, kad vykdant juos bus galima „<...> atidžiau atsižvelgti į kiekvienos respublikos ypatybes ir specifiką“[288]. Žinant tai, kad prieškario Lietuvoje įsigalėjusio autoritarizmo laikotarpiu buvo įvestas centralizuotos valstybės modelis, motyvuojant tuo, kad „būdama Rusijos dalis <...>“ Lietuva „<...> nesinaudojo liberališkos santvarkos vaisiais“ ir dėl to esą jai buvo svetima „kontinentinio parlamentarizmo“ santvarka[289], galima teigti, kad sovietinės Lietuvos vadovybės pozicija sovietinės Lietuvos administracinės-teritorinės sistemos klausimu buvo artima arba tapati A. Smetonos vykdytai politikai. Ko gero, tai buvo vienintelis, nerepresinis būdas sovietinės Lietuvos teritorijoje vykusiems socioekonominiams ir sociokultūriniams procesams kontroliuoti, sovietinės Lietuvos teritorijai konsoliduoti.

Tačiau po 1957 m. vasario 5–12 d. vykusios SSRS AT VI sesijos, kurioje buvo įtvirtintas sovietinių respublikų politinių ir ekonominių teisių išplėtimas[290], sovietinėje Lietuvoje vėl buvo atnaujinta regioninio valdymo sistema[291]. Tokią sistemą sudarė vienas sovietinės Lietuvos ekonominis-teritorinis rajonas, padalintas į Vakarų, Vidurio ir Rytų Lietuvos ekonominius-geografinius rajonus[292]. Ekonominiais sumetimais sudaryto rajono tikslas pirmiausia buvo sustiprinti ir pagerinti sovietinės Lietuvos administracinį ir ūkio valdymą bendrame SSRS reformų kontekste. Dėl to įvairios didžiųjų miestų VK organizacijos buvo sujungtos į Vietinio ūkio valdybas[293], o kai-

287 DOMAŠEVIČIUS, Kęstutis. *Tarybinio valstybingumo vystymasis Lietuvoje*. Vilnius, 1966, p. 113.

288 J. Paleckio kalba Lietuvos SSR AT V sesijoje. 1957 m. kovo 13 d. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos (ketvirtojo šaukimo) Penktoji sesija. 1957 m. kovo 12–13 d. Stenogramos*. Vilnius, 1957, p. 116.

289 Mūsų valstybės santvarka turi atitikti tautos būdo ir gyvenimo savybes. *Kultūra,* Nr. 4 (150), 1936, balandis, p. 269–270.

290 *Засенания Верховного Совета СССР четвертого созыва. Шестая сессия (5–12 февраля 1957 г.) Стенографический отчет.* Москва, 1957, с. 1–725.

291 Lietuvos SSR MT 1957 m. birželio 6 d. Nutarimas Nr. 261 „Dėl Lietuvos TSR Liaudies ūkio tarybos sudarymo“. *Lietuvos TSR Įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakų ir Vyriausybės Nutarimų chronologinis rikinys VI tomas, 1957.* Vilnius, 1958, p. 141–142.

292 *Lietuvos TSR ekonominė geografija*. Red. Meškauskas, K. ir Tarvydas, St. Vilnius, 1957, p. 138–139.

293 Lietuvos SSR MT 1957 m. rugpjūčio 1 d. Nutarimai Nr. 400–404 „Dėl Kauno, Panevėžio, Druskininkų, Klaipėdos ir Vilniaus miestų VK Vietinių ūkio valdybų organizavimo“. *Lietuvos TSR Įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakų ir Vyriausybės Nutarimų chronologinis rikinys VI tomas, 1957.* Vilnius, 1958, p. 189–192.

miškuosiuose rajonuose – supaprastintas rajonų VK aparatas[294] ir pan. Todėl rajonų biudžetuose buvo sumažintos valdymui skirtos lėšos. Pavyzdžiui, Šilutės rajono 1957 m. biudžete valdymo išlaidoms buvo skirta 14 000 rb, arba 1,84 proc. mažiau lėšų, nei jų buvo skirta 1956 m.[295] Kita vertus, 1957 m. lapkričio 21 d. Lietuvos SSR AT priėmė įstatymą, kuriuo suteikė apylinkių taryboms juridinio asmens teises, nustatė jų teises ir pareigas ir pan.[296], t. y. pašalino iki tol egzistavusį apylinkių nelygiavertiškumą, įtvirtino jų „savivaldą“.

Visa tai ir nuo 1954 m. vidurio prasidėję apylinkių stambinimo bei rajonų ribų keitimo procesai rodo, kaip praktikoje buvo vykdomas naujas SSRS vadovybės kursas sovietinėje Lietuvoje. Tokį kursą galima apibūdinti kaip sovietinės Lietuvos administracinio ir ūkio valdymo centralizaciją. Šiuo požiūriu reikėtų kritiškai vertinti Broniaus Puzinavičiaus teiginius, esą sričių įvedimas dar labiau sustiprino sovietinės Lietuvos administracinio ir ūkio valdymo centralizaciją, o jų panaikinimas reiškė decentralizaciją[297]. B. Puzinavičius suplakė į viena du skirtingus administracinio ir ūkio valdymo reformų kontekstus: sovietinės Lietuvos ir SSRS. Iš tiesų, stalinizmo laikotarpiu, 1944–1953 m., sovietinėje Lietuvoje vyko administracinės ir ūkio valdymo sistemos sovietizacija, kuriai buvo būdingos decentralizacijos tendencijos. Postalininės reformos, vykdytos 1953–1959 m., inicijavo Sovietų Sąjungos administracinio ir ūkio valdymo sistemos decentralizaciją, o sovietinėje Lietuvoje – jų centralizaciją. Pavyzdžiui, 1953 m. sausio 1 d. sovietinėje Lietuvoje buvo 19 sąjunginių-respublikinių ministerijų, 4 sritys, 1 respublikinio, 6 srities ir 63 rajoninio pavaldumo miestai, 87 rajonai ir 2 734 kaimiškosios apylinkės[298], o 1959 m. vasario 1 d. – 8 sąjunginės-respublikinės ministerijos, 4 respublikinio ir 81 rajoninio pavaldumo miestai, 79 rajonai ir 1 206 apylinkės. Kita vertus, šiame pavyzdyje pateiktas respublikinio ir rajoninio pavaldumo miestų skaičiaus padidėjimas, sričių panaikinimas ir rajonų bei apylinkių skaičiaus sumažėjimas rodo, kaip sovietinėje Lietuvoje buvo stiprinama rajoninė val-

---

294 Lietuvos SSR MT 1957 m. kovo 11 d. Nutarimas Nr. 114 „Dėl Lietuvos TSR kaimiškų rajonų vykdomųjų komitetų aparato struktūros“. *Lietuvos TSR Įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakų ir Vyriausybės Nutarimų chronologinis rikinys VI tomas, 1957.* Vilnius, 1958, p. 64.

295 Šilutės rajono DŽD Tarybos IV-ojo šaukimo III-oji sesija. 1957 m. balandžio 12 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 74, l. 87.

296 Lietuvos SSR AT Įstatymas „Dėl Lietuvos TSR apylinkės Darbo žmonių deputatų Tarybos nuostatų patvirtinimo ir dėl Lietuvos TSR Konstitucijos (pagrindinio įstatymo) 62 straipsnio panaikinimo“. 1957 m. lapkričio 21 d. *Lietuvos TSR Įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakų ir Vyriausybės Nutarimų chronologinis rikinys VI tomas, 1957.* Vilnius, 1958, p. 256–267.

297 PUZINAVIČIUS, Bronius. *Sovietinis okupacinis režimas Lietuvoje 1953–1965 metais.* Vilnius, 2001, p. 37–38.

298 Kartu su miestų rajonų 7 apylinkėmis iš viso buvo 2 751 apylinkė.

dymo sistema, mažinami regionų ekonominio ir kultūrinio vystymosi netolygumai, t. y. vykdoma sovietinės Lietuvos socioekonominė ir sociokultūrinė unifikacija.

Regioninės valdymo sistemos panaikinimas ir rajoninės valdymo sistemos įvedimas taip pat padėjo efektyviau spręsti bendrą sovietinės Lietuvos valdymo problemą, kurią buvus 1953 m. gegužės 26 d. konstatavo SSKP CK Prezidiumas, nurodęs šešias priemones šiai problemai spręsti: viena iš jų – „nacionalinių kadrų“ skaičiaus didinimas[299]. Tad postalininės reformos ne tik inicijavo sovietinės Lietuvos administracinės ir ūkio valdymo centralizacijos procesus, bet ir sudarė sąlygas stiprinti sovietinės Lietuvos kultūrinę tapatybę.

Taip pat svarbu pabrėžti, kad 1945–1957 m. vykęs sovietinės Lietuvos administracinės-teritorinės sistemos pertvarkymas vyko lėtai. Pavyzdžiui, 1950 m. viduryje iškilusi valstybinių ir visuomeninių žemės ūkio subjektų teritorijų nesutapimo su apylinkių administracinių-teritorinių vienetų ribomis problema iš dalies buvo išspręsta tik 1954 m. gegužės 25 d., kai Lietuvos SSR AT Prezidiumas priėmė įsaką „Dėl Lietuvos TSR apylinkių sustambinimo“[300]. Vykdant šį nutarimą, iki 1955 m. sausio 1 d. buvo panaikinta 1 516 kaimiškųjų apylinkių[301]. Apylinkių mažinimo vajaus metu Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonuose jų skaičius sumažintas nuo 124 iki 55[302]. Be to, Lietuvos SSR AT Prezidiumas 1955 m. liepos 1 d. ir 1959 m. sausio 23 d. įsakais sovietinėje Lietuvoje panaikino 8 rajonus[303]. Lėtą administracinių-teritorinių reformų eigą pirmiausia galima paaiškinti tuo, kad administraciniai-teritoriniai pertvarkymai prasidėdavo kaskart, kai buvo priimami sovietinės Lietuvos socioekonominio ir sociokultūrinio vystymo perspektyviniai planai. Natūralu, kad jų rengimas ir vykdymas

---

299 98. 1953 m. gegužės 26 d., Maskva. – SSRS KP CK Prezidiumo nutarimas „Lietuvos SSR klausimai“. *Lietuvos sovietizavimas 1947–1953 m.: VKP(b) CK dokumentai. Dokumentų rinkinys.* Sudarė ir parengė Mindaugas Pocius. Vilnius, 2018, p. 426–429.

300 Informacija apie Lietuvos SSR AT Prezidiumo Įsakais padarytus administracinio-teritorinio suskirstymo pakeitimus nuo 1949 metų iki 1959 metų vasario 1 d. *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai.* Atsakingas redaktorius P. Bikelis. Vilnius, 1959, p. 1026.

301 Iš viso, kartu su Vilniaus ir Kauno miestų rajonų (apylinkių) apylinkėmis buvo panaikintos 1 525 apylinkės. Административно-территориальное деление Литовской ССР на 1 января 1955 г. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 445, l. 13. Informacija apie Lietuvos SSR AT Prezidiumo Įsakais padarytus administracinio-teritorinio suskirstymo pakeitimus nuo 1949 metų iki 1959 metų vasario 1 d. *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai.* Atsakingas redaktorius Bikelis, P. Vilnius, 1959, p. 1029.

302 Lietuvos SSR AT Prezidiumo Informacijos-statistikos skyriaus vedėjo P. Bikelio informacija Informacijos-statistikos skyriaus prie SSRS AT Prezidiumo vedėjui P. Tumanovui apie Lietuvos SSR AT Prezidiumo 1954 m. gegužės 25 d. įsako vykdymą 1955 m. sausio 1 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 445, l. 6–8, 11–13.

303 Informacija apie Lietuvos SSR AT Prezidiumo Įsakais padarytus administracinio-teritorinio suskirstymo pakeitimus nuo 1949 metų iki 1959 metų vasario 1 d. *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai.* Atsakingas redaktorius Bikelis, P. Vilnius, 1959, p. 1026–1027.

užtrukdavo kelerius metus. Pavyzdžiui, 1946 m. pradėti administraciniai-teritoriniai pertvarkymai buvo baigti 1950 m., o pradėti 1950 m. – baigti 1955 m. ir t. t. Pagaliau administraciniai-teritoriniai pertvarkymai buvo tiesiogiai susiję su administracinės-teritorinės sistemos legitimacijos procesu. Nors nuo 1950 m. sovietinės Lietuvos administracinės-teritorinės sistemos pertvarkymas buvo nuolatinis procesas, tačiau realūs pertvarkymai vyko tik pasibaigus miestų, rajonų ir apylinkių tarybų kadencijoms, kurių trukmė buvo dveji metai. Atsižvelgiant į tai, baigiantis vietos tarybų kadencijoms Lietuvos SSR AT Prezidiumas išleisdavo įsakus, kuriais panaikindavo egzistavusius arba sudarydavo naujus administracinius-teritorinius vienetus. Tad 1950–1959 m. vykę rinkimai į vietos tarybas kaskart vykdavo pagal pasikeitusį administracinį-teritorinį suskirstymą. Taip 1955 m. vasario 27 d. vykusiuose rinkimuose į Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonų vietos tarybas buvo išrinktos 55 apylinkės tarybos: Klaipėdos rajone – 12, Pagėgių – 14, Priekulės 15 ir Šilutės – 14. Šie rinkimai skyrėsi nuo ankstesnių tuo, kad jų metu buvo renkamos jau biudžetinės apylinkių tarybos. Tokias tarybas jau būtų galima vadinti „savivaldybėmis“. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad po šių rinkimų biudžetinių apylinkių skaičius Klaipėdos krašto teritorijoje šiek tiek sumažėjo, bet jų ženkliai padaugėjo prie krašto prijungtoje Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje. Tačiau vėlgi skirtingai nuo Klaipėdos krašto teritorijos, kur biudžetinės apylinkės buvo įkurtos buvusių valsčių vietose, prie krašto prijungtoje Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje naujos biudžetinės apylinkės buvo sudarytos sustambintų apylinkių vietose. Tokiu būdu buvo baigtas tiek Klaipėdos krašto teritorijoje, tiek prie jo prijungtoje Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje buvusių administracinių-teritorinių vienetų dydžių išlyginimo procesas. Kadangi administracinių-teritorinių vienetų sudarymo ir jų pertvarkymo tvarka sovietinėje Lietuvoje iki 1960 m. daugiau nesikeitė, galima teigti, kad sovietinės administracinės-teritorinės valdymo sistemos, taip pat Klaipėdos krašte ir prie jo prijungtoje Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje, optimizacija ir jos legitimacija, t. y. sovietizacija, buvo baigta tik 1955 m.

Disertacijoje nagrinėjamu laikotarpiu paskutinė sovietinės Lietuvos administracinės-teritorinės valdymo sistemos reorganizacija prasidėjo 1959 m. pabaigoje. Siekdama optimizuoti sąjunginėse respublikose 1957 m. organizuotų ekonominių-teritorinių rajonų veiklą, SSRS vadovybė atnaujino administracinio valdymo išlaidų mažinimo politiką. Tad taupant lėšas ir dar labiau centralizuojant ūkio subjektų valdymą, sovietinės Lietuvoje imta mažinti administracijos ir ūkio subjektų biurokratinį aparatą. Taip 1959 m. spalio mėn. sovietinės Lietuvos vadovybė inicijavo 14 rajonų, tarp kurių buvo ir Priekulės rajonas, panaikinimą. Tuo siekta 945 etatais sumažinti administracinio valdymo aparatą ir sutaupyti 10 406 000 rb[304]. Tačiau tai buvo tik rajonų skaičiaus

[304] LKP(b) CK partinių organų skyriaus vedėjo V. Bieliausko, laikinai einančio Lietuvos SSR MT reikalų valdybos inspekcijos vietinių Tarybų klausimais viršininko pareigas A. Slapšio ir Lietuvos SSR AT Prezidiumo sekretoriaus S. Naujalio pažyma apie 14 kaimiškų rajonų panaikinimą. 1959 m. spalio 3 d. *LCVA*, R-754, ap. 13, b. 649, l. 1–3.

mažinimo pradžia. 1959–1962 m. rajonų skaičius buvo sumažintas nuo 79 iki 44. Kaip teigia Vidmantas Daugirdas ir Jūratė Mačiulytė, „sovietinės valdžios vykdytas teritorinių vienetų stambinimas didino valdymo centralizaciją, o dažna kaita trukdė formuotis teritorinei tapatybei“[305]. Tačiau taip teigdami jie neįvertinto fakto, kad Lietuvos teritorinė sudėtis iki 1941 m. ir po 1945 m. nebuvo tapati. Atsižvelgiant į tai, galima teigti kitką, – kad 1945–1960 m. sovietinėje Lietuvoje vykdyti administraciniai-teritoriniai pertvarkymai stiprino jos teritorijos su Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda konsolidaciją, formavo sovietinės Lietuvos teritorinę ir kultūrinę tapatybę. Žvelgiant iš šiandieninės perspektyvos, tokią sovietinės Lietuvos vadovybės politiką reikėtų vertinti teigiamai.

Tokie yra prieškarinės ir sovietinės Lietuvos administracinės-teritorinės sistemos raidos bruožai 1918–1960 m. Žemiau bus parodyta, kaip praktikoje buvo diegiama sovietinės Lietuvos administracinė-teritorinė sistema Klaipėdos krašte ir kaip radikaliai ji transformavo krašto teritorinę tapatybę.

1.4. Klaipėdos krašto administraciniai-teritoriniai pertvarkymai 1944–1960 m.

1944 m. spalio 5 d. Raudonoji armija įžengė į Klaipėdos krašto teritoriją ir iki 1945 m. vasario 5 d. visiškai ją užėmė[306]. Sovietų Sąjungos Klaipėdos krašto karinės okupacijos metu LKP(b) CK biuras 1944 m. lapkričio 24 d. priėmė nutarimą „Dėl Klaipėdos krašto administracinio paskirstymo“, kuriuo sprendė Rytų Prūsijos teritorijos kairėje Nemuno upės pusėje civilinio administravimo problemą. Kaip minėta, Klaipėdos kraštą įtraukus į Vokietijos sudėtį, buvo panaikinta Pagėgių apskritis. Viena jos teritorijos dalis įtraukta į Tilžės-Ragainės apskritį, kita prijungta prie Šilutės apskrities[307]. Tad istoriniu požiūriu Klaipėdos krašto teritorijoje išliko tik dvi prieškario padėtį atitinkančios apskritys: Klaipėdos ir Šilutės. Atsižvelgdama į tai, sovietinės Lietuvos vadovybė nutarė dalį buvusios Pagėgių apskrities teritorijos – Lauksargių, Smalininkų ir Viešvilės valsčius – prijungti prie Tauragės apskrities, tuo išplečiant jos teritoriją iki Nemuno upės. Likusi buvusios Pagėgių apskrities teritorija – Katyčių, Natkiškių, Pagėgių, Piktupėnų, Rukų ir Vilkiškių valsčiai – turėjo būti jungiami prie

305 DAUGURDAS, Vidmantas; MAČIULYTĖ, Jurgita. Decentralizacija ir teritorinė savivalda Lietuvoje. *Politologija*, 2006/3 (43), p. 98.

306 SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos užėmimo istorijos 1944–1945 metais: kontroversijos. Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XVIII*, 2009, p. 145–146.

307 BUTTKEREIT, Walter. *Der Kreis Heydekrug*. Manheim, 1976, S. 88–92.

Šilutės apskrities[308]. Vykdant šį nutarimą, buvo panaikinta Pagėgių apskrities VK ir KP(b) operatyvinė grupė, prieš tai turėjusi atkurti Pagėgių apskritį[309].

Sovietinės Lietuvos vadovybės rimtą ketinimą integruoti Klaipėdos kraštą į sovietinės Lietuvos sudėtį pagal tokį krašto administracinį-teritorinį suskirstymą, koks jis buvo kraštui esant Vokietijos sudėtyje, liudija 1945 m. vasario pabaigoje Lietuvos SSR Finansų liaudies komisariato (toliau – FLK) parengti Klaipėdos miesto, Klaipėdos ir Šilutės apskričių biudžetų 1945 m. projektai [310]. Tačiau Tauragės apskrities vykdomojo komiteto nutarimų, priimtų po 1944 m. lapkričio 24 d., analizė rodo, kad nauji valsčiai nebuvo įtraukti į jos sudėtį. Nauji valsčiai taip pat nebuvo įtraukti į Šilutės apskritį. Kita vertus, nuo 1944 m. gruodžio 26 d. buvusios Pagėgių apskrities teritorijoje veikė „Pagėgių apskrities Lauksargių valsčiaus Vykdomasis Komitetas“[311], kurio egzistavimo faktas irgi prieštaravo 1944 m. lapkričio 24 d. LKP(b) CK biuro nutarimui. Padėtis kiek paaiškėjo 1945 m. vasario 9 d., kai LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą, kuriuo nutarė „Klaipėdos srityje palikti esamą administracinį suskirstymą į tris apskritis: Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės“[312]. Be to, buvo nutarta organizuoti administracinio-teritorinio valdymo organus. Apskričių vykdomiesiems komitetams sudaryti skirta po 10, o valsčių – po 5 žmones[313]. Vykdant šį nutarimą, oficialiai pradėjo veikti Klaipėdos ir Šilutės apskričių VK, kurie, kaip apskričių VK ir KP(b) operatyvinės grupės, rezidavo Klaipėdos krašte nuo 1944 m. lapkričio mėn. pradžios. Pagėgių apskrities VK oficialiai pradėjo veiklą tik 1945 m. kovo 10 d.[314] Tačiau tai nereiškė, kad Klaipėdos krašte buvo įvedamas toks administracinis-teritorinis suskirstymas, koks jis buvo kraštui esant prieškarinės Lietuvos sudėtyje.

Svarbu pabrėžti, kad iki 1945 m. vasario mėn. pradžios jungtinės Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės VK ir KP(b) operatyvinės grupės veikė ne savarankiškai, nes jų veiklą ribojo kariškiai, kurie Klaipėdos kraštą laikė Vokietijos teritorija[315]. Taip 1944 m. gruo-

308 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 352.

309 Спецсообщение. 1945 m. balandžio 7 d. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1323, l. 4ap.

310 Lietuvos SSR Finansų liaudies komisaro A. Drobnio raštas LKT dėl Klaipėdos miesto, Pagėgių ir Šiutės apskričių biudžetų 1945 m. tvirtinimo. 1945 m. vasario 21 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 92, l. 33.

311 L.T.S.R. Pagėgių Apskr. Lauksargių valsč. Vykdomojo Komiteto darbuotojams Algų lapas nuo 1944 m. gruodžio 26 d. iki 1945 m. gegužės mėn. *KLRVATAF*, f. 316, ap. 1, b. 2, l. 1.

312 Об административном делении Клаипедской области. 9.II.1945 г. Протокол № 30 заседания Бюро ЦК КП(б) Литвы, 5–9 февраля 1945 г. *LYA*, f. 1771, ap 8, b. 35, l. 10.

313 Бюро ЦК КП(б) Литвы. Постановление № от 9 февраля 145 г. «О разработке мероприятий по восстановлению дминистративного апарата и народного хозяйства в Клайпедской области». *LCVA,* f. R-755, ap. 2, b, 35, l. 36.

314 Pagėgių apskrities VK ir apskrities LKP(b) Komiteto 1945 m. kovo mėn. 10 d. Nutarimas Nr. 1. *LCVA*, f. R-754, ap. 4a, b. 12, l. 9–10.

315 ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais.* Vilnius, 1995, p. 172.

džio 4 d. 1-ojo Pabaltijo „fronto karo taryba uždraudė“ Šilutės apskrities VK „<...> priimti į darbą Klaipėdos krašto gyventojus“[316]. Be to, Fronto karo tarybos nutarimu, 1945 m. sausio 16 d. visi Klaipėdos krašto teritorijoje buvę civiliai gyventojai, įskaitant civilinės administracijos, ūkinių organizacijų ir represinių žinybų darbuotojus, buvo evakuoti nuo kelio linijos Klaipėda–Tilžė „4–5 kilometrus į Lietuvos teritorijos gilumą“ (į rytinius Saugų ir Ramučių valsčių pakraščius), bet neperžengiant Klaipėdos krašto sienos[317]. Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės VK galėjo veikti savarankiškai tik po to, kai frontas pasistūmėjo į kitą Rytų Prūsijos teritorijos dalį anapus Nemuno upės ir Šilutės miestą paliko karo komendantas, o tai įvyko sausio 24 d. Nepaisant to, Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių civilinės administracijos atstovai ir toliau vadovavosi iš esmės „vokišku“ administraciniu-teritoriniu suskirstymu, pagal kurį, pavyzdžiui, Pagėgių ir Šilutės apskrityse buvo po 11 valsčių: Šilutės apskrityje – Kintų, Jonaičių, Saugų, Paleičių, Rūdynų, Ramučių, Pašyšių, Rusnės, Vyžių, Šilutės ir Šilutės miesto[318], Pagėgių apskrityje – Galdzonų, Katyčių, Lauksargių, Natkiškių, Pagėgių, Piktupėnų, Rukų, Smalininkų, Usėnų, Vilkiškių ir Viešvilės[319].

1945 m. kovo 13 d. LKP(b) CK biuras nutarė pasiųsti į Klaipėdos kraštą 64 valsčių VK ir 175 apylinkių pirmininkus[320]. Tačiau 1945 m. balandžio mėn. pradžioje LKT parengė nutarimo „Dėl Klaipėdos krašto žemių įsisavinimo“ projektą, kuriame buvo nurodyta pasiųsti į Klaipėdos kraštą tik 40 valsčių VK pirmininkų[321]. Šio projekto tvirtinimo metu 1945 m. balandžio pradžioje LKT ir LKP(b) CK biuras parengė tris nutarimų projektus kiekvienai Klaipėdos krašto apskričiai, kuriais planavo įpareigoti Tauragės (15), Kretingos (9), Telšių (3), Alytaus (5), Lazdijų (2), Utenos (3) ir Ukmergės (3) apskričių VK atrinkti ir pasiųsti į Klaipėdos kraštą 40 valsčių VK pirmininkų: po

316 Докладная Записка о проведенной работе Шилутской Опертативной группой НКВД ЛССР с 1/XII/1944 г. по 1/II/1945 г. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1612, l. 9ap.

317 Ten pat, l. 11.

318 Докладная Записка о проделанной работе Шилутской Оперативной группой НКВД ЛССР с 1/XII/1944 г. по 1/II/1945 г. 1945 m. kovo 3 d. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1612, l. 9.

319 Спецсообщение. 1945 m. balandžio 7 d. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1323, l. 4ap.

320 Приложение № 1 к постановлению Бюро ЦК КП(б) Литвы № 35/6 от 13.III.1945 г. “О заселении Клайпедского края”. *LYA*, f. 1771, ap. 8, b. 52, l. 64.

321 Постановление СНК СССР от .... 1945 г. «Об освоении земель Клаийпедского края». *LCVA*, f. R-132, ap. 12, b. 5, l. 68–69. Šio teisės akto projektas turėjo būti parengtas iki 1945 m. balandžio 10 d., nes tą dieną LKP(b) CK V plenume pasisakęs M. Gedvilas jau kalbėjo apie 9 600 valstiečių šeimų perkėlimą į Klaipėdos kraštą, t. y. apie tokį šeimų skaičių, kuris buvo nurodytas teisės akto projekte. Be to, 1945 m. balandžio mėn. pradžioje. LKP ir LKP(b) CK biuras parengė tris nutarimo projektus dėl Klaipėdos krašto apgyvendinimo, kurių turinys iš esmės sutapo su SSRS LKT nutarimo projektu. Plačiau žr.: Dėl pavasario sėjos įvykdymo. Iš Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos Pirmininko drg. M. Gedvilo pranešimo Lietuvos KP(b) CK V Plenume 1945 m. balandžio 10 d. *Tiesa,* Nr. 88 (618), 1945, balandžio 17, l. 3.

13 į Klaipėdos ir Šilutės apskritis, 14 – į Pagėgių apskritį[322]. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad LKP(b) CK biuro 1944 m. lapkričio 24 d. ir 1945 m. vasario 9 d. nutarimai buvo deklaratyvaus pobūdžio ir neturėjo jokios praktinės reikšmės, išskyrus tai, kad jais buvo inicijuota Klaipėdos krašto integracija į sovietinės Lietuvos sudėtį ir administracinės-teritorinės struktūros krašte kūrimas.

Neapibrėžtas Klaipėdos krašto administracinis-teritorinis suskirstymas išliko iki 1945 m. birželio 8 d., kai LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą padalinti Klaipėdos krašto teritoriją į tris apskritis ir 47 valsčius: Klaipėdos ir Pagėgių apskrityse po 16, o Šilutės – 15. Be to, buvo nutarta krašto teritorijoje sudaryti 5 apskrities pavaldumo miestus: Pagėgių, Priekulės, Rusnės, Smalininkų ir Šilutės[323]. Taip valsčiai buvo baigti pertvarkyti tik 1945 m. rugsėjo mėn., nors iki galo šis nutarimas nebuvo įgyvendintas. Pavyzdžiui, Šilutės apskrityje išvis nebuvo sudarytas Paleičių valsčiaus VK, o Klaipėdos apskrities Juodkrantės valsčiaus VK buvo sudarytas tik 1947 m. balandžio mėn.[324], kai tuo pat metu prie Klaipėdos krašto teritorijos buvo prijungti Tauragės apskrities Švėkšnos, Vainuto ir Žemaičių Naumiesčio valsčiai bei Kretingos apskrities Endriejavo, Gargždų ir Veiviržėnų valsčiai[325]. Be to, iki 1947 m. nebuvo sudaryti miestų VK. Tad kodėl sovietinės Lietuvos vadovybės pozicija Klaipėdos krašto administracinio-teritorinio suskirstymo klausimu 1944–1947 m. buvo nenuosekli? Taip pat kodėl išsitęsė naujų valsčių kūrimas arba jie išvis nebuvo įsteigti ir kodėl prie Klaipėdos krašto buvo prijungta dalis Tauragės ir Kretingos apskričių teritorijos?

Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad 1944–1945 m. LKP(b) CK biuro nutarimai dėl Klaipėdos krašto administracinio-teritorinio suskirstymo buvo priimti karo metu ir jais buvo sprendžiami krašto operatyvinio valdymo klausimai. Tokie nutarimai paprastai būdavo derinami su VKP(b) CK, nes Klaipėdos krašto integracija į sovietinės Lietuvos sudėtį buvo politinės reikšmės įvykis. Sąjunginę Klaipėdos krašto integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį reikšmę taip pat pabrėžė tai, kad svarbiausius nutarimus dėl krašto integracijos sąlygų priėmė

---

322 Постановление Совнаркома Литовской ССР от 21 апреля 1945 г. «о неотложных мерах по востановлению земель Клайпедского Уезда». *LCVA*, f. R-132, ap. 13, b. 5, l. 25–26; Постановление Совнаркома Литовской ССР от 21 апреля 1945 г. «о неотложных мерах по востановлению земель Шилутского Уезда». *LCVA*, f. R-132, ap. 13, b. 5, l. 27–28. Постановление Совнаркома Литовской ССР от 21 апреля 1945 г. «о неотложных мерах по востановлению земель Пагегского Уезда». *LCVA*, f. R-132, ap. 13, b. 5, l. 29–30.

323 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos kraštas ir jo ypatumai 1944–1947 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2000 metai. Vilnius, 2001, p. 263.

324 Klaipėdos apskrities VK 1947 m. gegužės mėn. 26 d. posėdžio Protokolas Nr. 14. Dėl išskyrimo lėšų Juodkrantės valsčiaus vykdomajam komitetui 1947 m. II ketvirčiui. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 13, l. 90.

325 Lietuvos SSR AT Prezidiumo įsakas „dėl Lietuvos TSR Tauragės ir Kretingos apskričių sumažinimo“. *Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Žinios*. 1947, balandžio 26, Nr. 8–9(63–64), l. 6.

SSRS AT Prezidiumas ir SSRS LKT. Vis dėlto sovietinės Lietuvos vadovybė atliko vietinio (sąjunginiu mastu) teritorinio valdymo funkciją, todėl jai priklausė teisės aktų, kaip nutarimų projektų, parengimo kompetencija. Tačiau norint parengti bet kokį nutarimo projektą ir jį realizuoti praktikoje, reikėjo išanalizuoti padėtį Klaipėdos krašte. Vienas pirmųjų klausimų, kuriuos tokiu būdu teko spręsti sovietinės Lietuvos vadovybei, buvo Klaipėdos krašto administracinis-teritorinis suskirstymas.

Taigi pirmaeilis Klaipėdos krašto integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį ir jo sovietizacijos uždavinys buvo krašto administracinio-teritorinio valdymo organizavimas, nes krašte beveik nebuvo likę gyventojų. Ši aplinkybė, viena vertus, tapo gera proga be kliūčių įvesti krašte tokį administracinį-teritorinį suskirstymą, kuris atitiktų sovietinės Lietuvos reikalavimus. Antra vertus, gyventojų trūkumas kėlė krašto administracinio-teritorinio valdymo problemą. Dėl to 1944 m. pabaigoje LKP(b) CK biuras nutarė prijungti negyvenamas buvusios Pagėgių apskrities teritorijos dalis prie Tauragės apskrities. Likusioje Klaipėdos krašto teritorijoje, kurioje dar buvo likę gyventojų, nutarta sudaryti Klaipėdos ir Šilutės apskritis. Po šių administracinių-teritorinių pakeitimų 1944 m. gruodžio 25 d. į M. Gedvilą kreipėsi Šilutės apskrities VK pirmininkas Horstas Taleikis, kuris prašė prie Šilutės apskrities prijungti Tauragės apskrities Švėkšnos ir Žemaičių Naumiesčio valsčius. „Geriausias kelias išgelbėti padėtį būtų dviejų gretimų Didž. Lietuvos valsčių – Švėkšnos ir Naumiesčio – pervedimas Šilutės apskr. sąstatan. Tuom Šilutės apskritis gautų savo dispozicijon rajonus su tam tikru žmonių perteklium. Buvusio parubežiaus gyventojai pažįsta Klaipėdos krašto sąlygas. Dauguma jų mielai važiuotų į Šilutės apskritį. Iš šių valsčių būtų galima tuojau perkelti kelis šimtus darbininkų – kūlimo ir kt. darbams; atrinkti kadrus milicijai ir kitoms apsaugos organizacijoms; specialistus įmonėms atstatyti. <...> Patiems Naumiesčio ir Švėkšnos valsčiams pervedimas į Šilutės aps. sudėtį būtų labai naudingas. Jie galėtų naudotis mūsų pašarų, malkų ir kt. atsargomis; pagaliau susisiekimas su Šilute žymiai patogesnis negu su Taurage (14 ir 25 km atst. gerais plentais vietoj 60 ir 80 km vieškeliu)“, taip savo prašymą argumentavo Šilutės apskrities vadovybė[326]. Šis prašymas nebuvo patenkintas. Tad šis prašymas ir 1944 m. lapkričio 24 d. LKP(b) CK biuro nutarimas dėl Klaipėdos krašto administracinio-teritorinio sutvarkymo atskleidžia tik tiek, kad pirmaisiais Klaipėdos krašto okupacijos mėnesiais sovietinės Lietuvos vadovybė neturėjo nei aiškaus krašto administracinio-teritorinio suskirstymo, nei jo apgyvendinimo plano, todėl sprendė tik krašto operatyvaus valdymo organizavimo problemą.

Padėtis pasikeitė po Klaipėdos užėmimo. Vykdydama LKP(b) CK biuro 1945 m. vasario 9 d. priimtą nutarimą „Dėl priemonių parengimo atkurti administracinį apara-

[326] Šilutės apskrities VK pirmininko Horsto Taleikio ir pavaduotojo Štukevičiaus raštas Lietuvos SSR LKT pirmininkui M. Gedvilui dėl Švėkšnos ir Naumiesčio valsčių prijungimo prie Šilutės apskrities. 1945 m. gruodžio 25 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4a, b. l.

tą ir liaudies ūkį Klaipėdos srityje“[327], Lietuvos SSR AT Prezidiumo reikalų valdyba 1945 m. vasario 20 d. įpareigojo Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių VK pateikti duomenis apie jų žinioje esančių teritorijų administracinį-teritorinį padalijimą realiu laiku, nurodant gyventojų skaičių ir jų pasiskirstymą. Kartu LKT įpareigojo Klaipėdos miesto, Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių VK pateikti savo siūlymus dėl administracinio-teritorinio valdymo organizavimo bei nurodyti, jų manymu, apskričių administravimui reikalingą etatų skaičių. Pavyzdžiui, Pagėgių apskrities VK planavo palikti esamus 11 valsčių, nes, anot apskrities VK pirmininko Antano Inčiūros, „pagal senus 1926 m. davinius, Pagėgių apskr. buvo paskirstytas į 26 valsčius, kas jokiu būdu nesutampa su kitų Didž. Lietuvos apskričių administratyviniu paskirstymu“[328]. Laikantis tokios pozicijos, gegužės 25 d. Pagėgių apskrities VK patvirtino apskrities mokyklų tinklo sąrašą, pritaikytą 11 valsčių[329]. 1945 m. gegužės mėn. Šilutės apskrities VK pateikė LKT 11 valsčių ir 73 apylinkių – iš viso 146 etatų – projektą[330]. Klaipėdos apskrities VK 1945 m. gegužės 17 d. raštu kreipėsi į LKT, kad ši patvirtintų 16 valsčių ir 64 apylinkių etatus, iš viso 240 etatų sąrašą[331]. Reikėtų pabrėžti, kad Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių VK planavo gauti tokį valsčių ir apylinkių darbuotojų etatų skaičių, koks jis buvo maksimaliai galimas pagal administracinio valdymo nomenklatūrą: valsčiaus VK – 7, o apylinkės – 2 etatai. Remiantis iš apskričių VK gauta informacija ir jų pageidavimais, LKT sudarė Klaipėdos krašto administracinio-teritorinio valdymo projektus, kuriuos derino su Lietuvos SSR FLK, nes tai buvo susiję su tiesioginėmis finansinėmis išlaidomis administracijos aparatui išlaikyti. Dėl to 1945 m. birželio 2 d. FLK raštu kreipėsi į LKT, kad ši patikrintų jos patvirtintą bendrą Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių bei valsčių etatų projektą, pagal kurį trijose apskrityje turėjo būti po 69, o 63 valsčiuose – po 5 etatus, ir jį išsiųstų Valstybinei

---

327 Šis nutarimas buvo parengtas po LKP(b) CK biuro posėdžio, vykusio 1945 m. vasario 9 d., kuriame buvo priimtas nutarimas „Dėl priemonių atstatyti Klaipėdos m., Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskričių administracinį aparatą ir liaudies ūkį“ ir, kuriame nutarta iki vasario 20 d. kreiptis į VKP(b) CK, kad šis patvirtintų LKP(b) CK biuro priimtą nutarimą. Tačiau, VKP(b) CK išsiųstame nutarimo projekte „Klaipėdos m., Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritys“ buvo pakeistos į „Klaipėdos sritį“. Be to, nutarimo projekte nebuvo nurodyta konkreti nutarimo data, nes LKP(b) CK biuras nežinojo, kada ir, ar išvis VKP(b) CK patvirtins šį nutarimą. Plačiau žr.: Сов. секретно. Проект. Бюро ЦК КП(б) Литвы Постановление от «...» февраля 1945 г. «О разработке мероприятий по восстановлению административного аппарата и народного хозяйства в Клайпедской области». *LCVA*, f. R-755, ap. 2, b. 35, l. 36–38.

328 Pagėgių apskrities VK pirmininko Antano Inčiūros raštas Lietuvos SSR LKT. 1945 m. kovo 23 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4a, b. 12, l. 4.

329 Pagėgių apskrities VK Nutarimas Nr. 10 „Dėl švietimo įstaigų atidarymo Pagėgių apskrityje“. 1945 m. gegužės 25 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4a, b. 12, l. 27.

330 Šilutės apskrities VK etatų sąrašas. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 288, l. 125–132.

331 Штатное расписание Клайпедского Уездного Исполнительного Комитета Совета депутатов трудящихся Лит. ССР. 17.V.1945 г. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 288, l. 104–109.

etatų komisijai prie SSRS LKT tvirtinti[332]. 1945 m. birželio 11 d. LKT pirmininko pavaduotojas Marijonas Gregorauskas raštu kreipėsi į Valstybinę etatų komisiją Maskvoje, kad ši patvirtintų kiek didesnį VK etatų skaičių: po 99 etatus trims apskritims ir po 5 etatus 63 valsčiams[333].

Pateikti Klaipėdos krašto administracinio-teritorinio valdymo organizavimo eigos pavyzdžiai liudija ne tik vietinės valdžios ir sovietinės Lietuvos vadovybės skirtingą situacijos krašte matymą, bet ir tai, kad administracinio-teritorinio suskirstymo klausimo sprendimas priklausė nuo finansinių išteklių. Neatsitiktinai SSRS AT XI sesijoje, vykusioje 1945 m. balandžio 25 d. Maskvoje, M. Gedvilas prašė skirti „<...> Klaipėdos ir Klaipėdos srities ūkiui ir kultūrai atstatyti <...> 49 mln. rb, padidinant dotaciją iš sąjunginio biudžeto 45 mln. rb“[334]. Kol nebuvo patvirtintas Klaipėdos krašto finansavimas, 1945 m. birželio 7 d. SSRS LKT skyrė sovietinei Lietuvai Klaipėdos krašto reikalams II metų ketvirtyje 8 mln. rb ir įpareigojo Lietuvos SSR LKT iki birželio 25 d. parengti „Klaipėdos miesto, Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės atstatymo ir ūkio bei kultūros įstaigų išvystymo veiksmų planą“[335]. Tačiau galutinis šio klausimo sprendimas užsitęsė iki 1945 m. pabaigos. Ir tai galėjo būti susiję ne tik su finansinėmis problemomis, kylančiomis sovietinei Lietuvai dėl krašto integracijos į jos sudėtį, užsitęsusia padėties Klaipėdos krašte analize, bet taip pat su tarptautine teise. Pokarinės sovietinės Lietuvos atveju Sovietų Sąjungos vadovybė, kaip sovietinės Lietuvos „teisių garantas ir gynėjas“, turėjo atsižvelgti į tai, kad JAV nepripažino Lietuvos inkorporacijos į SSRS sudėtį 1940 m. teisėtumo[336], kad Didžioji Britanija pripažino SSRS teritorines ribas tik pagal 1941 m. birželio 22 d. padėtį[337], t. y. be Klaipėdos krašto. Be to, sąjungininkų susitarimai dėl Vokietijos teritorijų perdavimo Lenkijai ir SSRS buvo pasiekti tik Potsdamo konferencijoje, t. y. 1945 m. rugpjūčio pradžioje, tačiau su išlyga, kad šie susitarimai bus baigti įforminti pagal tarptautinėje teisėje įtvirtintą praktiką karams užbaigti – pokarinėje taikos konferencijoje[338]. Nors šie susitarimai

---

332 Lietuvos SSR FLK raštas LKT dėl Klaipėdos krašto vykdomųjų komitetų etatų projekto suderinimo. 1945 m. birželio 2 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 288, l. 93.

333 Lietuvos SSR LKT pirmininko pavaduotojo Marijono Gregorausko raštas Valstybinei etatų komisijai prie SSRS LKT. 1945 m. birželio 11 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 288, l. 78–79.

334 *Одиннадцатая сессия Верховного Совета СССР. 24–27 апреля 1945 г. Стенографический отчет.* Москва, 1945, с. 60.

335 СНК СССР. Распоряжение № 8847-рс от 7 июня 1945 г. *LCVA*, f. R-754, ap. 14, b. 14, l. 28.

336 ŽALIMAS, Dainius. *Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės.* Vilnius, 2005, p. 91.

337 *Great Britain and Soviet Russia (Treaty of Alliance), 11 June 1942.* Prieiga per internetą [žiūrėta 2019-08-16]: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1942/jun/11/great-britain-and-soviet-russia-treaty#S5CV0380P0_19420611_HOC_475>

338 Pranešimas apie Trijų Didžiųjų Valstybių Konferenciją Berlyne. *Tiesa,* Nr. 179 (709), 1945, rugpjūčio 3, l. 2.

nebuvo patvirtinti, tačiau jie vis tiek buvo legitimūs; JT Chartijoje, įsigaliojusioje 1945 m. spalio 24 d., buvo įtvirtinta nuostata, kad sąjungininkų priimti sprendimai priešiškų valstybių atžvilgiu yra nekvestionuojami[339]. Taip būtų galima paaiškinti, kodėl į sovietinės Lietuvos biudžetą, parengtą 1945 m. gegužės mėn., nebuvo įtrauktas Klaipėdos kraštas[340], kodėl Sovietų Sąjungos vadovybė nepatvirtino Lietuvos SSR AT 1945 m. gegužės mėn. parengto įstatymo projekto „Dėl Klaipėdos krašto administracinio sutvarkymo“[341] ir kodėl visus nutarimus dėl Klaipėdos krašto administracinio-teritorinio suskirstymo 1944–1945 m. priėmė LKP(b) CK. Tad Klaipėdos krašto administracinį-teritorinį skirstymą komplikavo tiek sovietinės Lietuvos priklausomybė nuo SSRS finansinių išteklių, tiek neapibrėžta Klaipėdos krašto padėtis kraštą okupavus Sovietų Sąjungai ir jį įtraukus į sovietinės Lietuvos sudėtį. Atsižvelgiant į tai, reikėtų paneigti tokį istoriografinį teiginį, esą viena iš valsčių ir apskričių Klaipėdos krašte lėto kūrimo priežasčių buvo „valdžios pareigūnų nerangumas“[342]. Vis dėlto neišspręstas Klaipėdos krašto administracinio-teritorinio suskirstymo klausimas nebuvo kliūtis jį integruoti į sovietinę Lietuvą.

Netrukus po to, kai sąjungininkai perėmė Vokietijos valdymą, 1945 m. birželio 12 d. SSRS LKT priėmė slaptą nutarimą Nr. 1403 „Dėl valstiečių ūkių perkėlimo į Klaipėdos kraštą“, kurio vykdymą pavedė Lietuvos SSR LKT ir LKP(b) CK. 1945 m. birželio 20 d. LKT ir LKP(b) CK priėmė iš esmės SSRS LKT tapatų nutarimą „Dėl valstiečių ūkių ir žemės ūkio darbininkų perkėlimo į Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritis iš kitų Lietuvos TSR apskričių“, kuriuo apskričių vykdomiesiems ir KP(b) komitetams nurodė „perkelti <...> 64 valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkus“[343]. Tačiau šio teisės akto priede buvo nurodyta perkelti tik 52 VK pirmininkus: 47 valsčių ir 5 miestų[344]. Ši pataisa buvo padaryta atsižvelgiant į 1945 m. birželio 8 d. LKP(b) CK biuro nutarimą. Tokį teisės aktuose nurodytų valsčių VK skaičiaus neatitikimą galima būtų paaiškinti tuo, kad iki pat 1945 m. birželio 20 d. nebuvo aiškumo dėl Klaipėdos krašto administracinio-teritorinio suskirstymo į valsčius. Vadinasi, nuo 1945 m. vasario 9 d. iki 1945 m. vidurio formaliai laikytasi prieškarinio Klaipėdos krašto administracinio-teritorinio suskirstymo tęstinumo linijos, ir tokios linijos šalininkas buvo ne sovietinės Lietuvos, bet Sovie-

339 BUKAVICKAS, Rubenas. Klaipėdos kraštas Tarybinės Lietuvos sudėtyje 1945–1948 metais: probleminiai klausimai ir teisiniai aspektai. *Istorija*. 2018, t. 110, Nr. 2, p. 45.

340 Lietuvos SSR Valstybinio biudžeto 1945 metams įstatymas. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Žinios*. 1945, birželio 1, Nr. 1(11), l. 4–5.

341 Įstatymas Dėl Klaipėdos krašto administracinio sutvarkymo. Projektas. *LCVA*, f. R-758, ap. 3, b. 6, l. 2–3.

342 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos kraštas ir jo ypatumai 1944–1947 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2000 metai. Vilnius, 2001, p. 263.

343 Lietuvos SSR LKT ir LKP(b) CK nutarimas Nr. 128 „Dėl valstiečių ūkių ir žemės ūkio darbininkų perkėlimo į Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritis iš kitų Lietuvos TSR apskričių“. 1945 m. birželio 20 d. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 232.

344 Ten pat, p. 237.

tų Sąjungos vadovybė. Kita vertus, 1945 m. birželio 12 d. ir 20 d. priimtuose teisės aktuose nurodytas valsčių VK skaičius neįpareigojo sovietinės Lietuvos vadovybės atkurti Klaipėdos krašte visus 64 valsčius. Juo labiau kad toks krašto administracinis-teritorinis suskirstymas buvo per smulkus ir kad administracinių-teritorinių klausimų sprendimas formaliai priklausė Lietuvos SSR AT Prezidiumo kompetencijai. Tad kol nebuvo įstatymu įtvirtinto Klaipėdos krašto administracinio-teritorinio suskirstymo į valsčius, sovietinės Lietuvos vadovybė ir toliau vykdė operatyvų krašto valdymą ir sprendė sovietinei Lietuvai priimtinos administracinės-teritorinės valdymo struktūros sudarymo klausimą. Juo labiau kad iki 1945 m. pabaigos Valstybinė etatų komisija prie SSRS LKT nebuvo patvirtinusi administracinio valdymo etatų skaičius visai sovietinei Lietuvai.

Kaip minėta, naujų valsčių kūrimas Klaipėdos krašte užsitęsė arba jie išvis nebuvo įsteigti, taip pat nebuvo sudaromi miestų VK. Be to, iki 1948 m. pradžios nebuvo sudaromos apylinkių tarybos. Viena iš priežasčių, kodėl taip buvo, – Klaipėdos krašto apgyvendinimo procesas. Kaip šis procesas koregavo Klaipėdos krašto administracinį-teritorinį suskirstymą ir administracinių vienetų funkcionavimą praktikoje 1945–1947 m., galima atskleisti valsčių, miestų ir apylinkių organizavimo atvejais.

Pagal 1947 m. birželio 10 d. patvirtintą Klaipėdos apskrities valsčių biudžetų pajamų planą, 1947 m. 15 valsčių vidutiniškai teko po 66 160 rb, o Juodkrantės – 1 600 rb pajamų. Išlaidos skyrėsi dar labiau. 15 valsčių vidutinės biudžeto išlaidos siekė 213 535 rb, o Juodkrantės – 43 000 rb. Reikėtų pabrėžti, kad toks didelis skirtumas valsčių biudžetuose tarp pajamų ir išlaidų buvo galimas dėl to, kad didžiąją jų biudžetų dalį sudarė pajamos, gaunamos kaip dotacija iš apskrities biudžeto. Vidutinis dotacijos dydis, tenkantis vienam valsčiui, buvo 136 827 rb. Ši suma valsčiaus biudžete vidutiniškai sudarė 64 proc. išlaidų. Juodkrantės valsčiui teko 41 400 rb dotacija, kuri sudarė net 96,28 proc. biudžeto išlaidų. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad didžioji dalis visiems Klaipėdos apskrities valsčiams tenkančių biudžeto išlaidų buvo skirta administracijai išlaikyti ir organizaciniams klausimams spręsti[345]. Paprastai biudžeto pajamos tokioms išlaidoms buvo gaunamos iš vietos įplaukų, surenkamų iš gyventojų ir ūkio subjektų mokesčių. Tačiau iki 1948 m. dauguma Klaipėdos apskrityje buvusių valstybinio ir visuomeninio ūkio subjektų buvo organizacinėje stadijoje. Be to, apskrityje trūko gyventojų. Antai 1945 m. lapkričio 9 d. duomenimis, Juodkrantės valsčiuje iš viso nebuvo gyventojų[346], o 1947 m. liepos 1 d. jų buvo 105[347]. Šiame

[345] Klaipėdos apskrities VK Nutarimas Nr. 200 „Dėl Klaipėdos Apskrities Vykdomojo Komiteto ir valsčių V. K. 1947 m. vietinio biudžeto patvirtinimo, valsčių vykdomųjų komitetų pajamų rūšių ir jų dydžio priskyrimo ir priskyrimo valsčiams finansuojamų įstaigų“. 1947 m. birželio mėn. 10 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 13, l. 116–118.

[346] Klaipėdos Apskr. vietinių ir atvykusių šeimų ir gyvulių žinios. 1945.XI.9. *LCVA*, f, R-754, ap. 4, b. 25, l. 2.

[347] Klaipėdos Apskrities Valsčių Vykdomųjų Komitetų ir Apylinkių sąrašas su gyventojų skaičiumi. 1947 m. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 89, l. 33.

kontekste taip pat reikėtų paminėti Šilutės apskrities Paleičių valsčiaus atvejį. 1946 m. birželio mėn. Paleičių valsčiuje buvo 36[348], o 1947 m. rugsėjo 10 d. – 49 gyventojai[349]. Nesant gyventojų, Šilutės apskrities VK 1946 m. įtraukė Paleičių valsčių į Sausgalvių valsčiaus sudėtį, o laisvą dirbamąją žemę perdavė Šilutės ir Klaipėdos apskričių valstybinio ūkio subjektams[350]. Be to, dalis Paleičių valsčiaus teritorijos buvo perduota kariškiams, kurie šioje bei gretimose Sausgalvių ir Plaškių valsčių teritorijose įsirengė karinį poligoną[351]. Taigi neproporcingai didelis skirtumas tarp pajamų ir išlaidų Klaipėdos apskrities valsčių biudžetuose iš esmės susidarė dėl gyventojų trūkumo. Natūralu, kad visi Klaipėdos apskrities valsčiai buvo dotuojami iš apskrities biudžeto, o Juodkrantės valsčius beveik visiškai buvo išlaikomas iš apskrities biudžeto. Analogiška situacija buvo Pagėgių ir Šilutės apskrities valsčiuose.

Kita vertus, valsčių išlaikymo problema susidarė ne dėl gyventojų trūkumo, o dėl netolygaus jų pasiskirstymo. Pavyzdžiui, 1947 m. balandžio mėn. duomenimis, Šilutės apskrities 9 valsčiuose vidutiniškai gyveno po 445 gyventojus, o 6 valsčiuose – po 1 204 gyventojus[352]. Tokia padėtis susidarė dėl to, kad į Klaipėdos kraštą atvykstantys (persikeliantys) gyventojai galėjo laisvai rinktis, kur jiems apsigyventi. Pavyzdžiui, 1945 m. lapkričio 10 d. duomenimis, Klaipėdos apskrities Plikių valsčiuje buvo likę 8, Vaidaugų – 9, Dovilų – 2 neapgyvendinti ūkiai, o Kretingalės, Sendvario ir Triušelių valsčiuose tokių ūkių išvis nebuvo[353]. Daugiausia tuščių ūkių Klaipėdos krašte buvo likę valsčiuose, esančiuose pagal Nemuno upę, Kuršių marias ir Baltijos jūrą. Pavyzdžiui, Šilutės apskrities Skirvytėlės valsčiuje buvo 161, Kintų – 82 neapgyvendinti ūkiai, o Pagėgių apskrityje, turinčioje 16 valsčių, iš 594 tuščių ūkių 293 buvo trijuose valsčiuose: Viešvilės, Galdzonų ir Rukų[354]. Tokią gyventojų pasiskirstymo disproporciją Klaipėdos krašto teritorijoje lėmė tai, kad nauji gyventojai mieliau rinkosi gyvenimui tas krašto vietas, kurios buvo arčiau buvusios sienos su Didžiąja Lietuva, arčiau miestų ir tradicinio ūkininkavimo požiūriu labiau arimams tinkamą žemę. Tad mažai

348 Šilutės apskr. Valsčių ir jų apylinkių Sąrašas. 1946 m. birželio mėn. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 6, l. 24ap.

349 Šilutės Apskrities senųjų valsčių ūkinės žinios – 1947 metams rugsėjo 10 dienai. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 43, l. 5.

350 Протокол № 35 Обединенного Заседания Шилутского Уисполкома и Укома КП(б) Литвы от 29 октября 1946 года Об использовании своодных земель волостейь Палеичай и Саусгальвяй. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 1, l. 149–149ap.

351 9 300 ha žemės ploto, esančio Paleičių, Andrulių ir Sausgalvių valsčiuose, perdavimo kariniam daliniui Nr. 33512 Aktas. 1946 m. liepos 2 d. *LCVA*, f. 754, ap. 13, b. 77, l. 68–69.

352 Šilutės apskrities VK raštas Lietuvos SSR AT Prezidiumo sekretoriui S. Pupeikiui apie Šilutės apskrities gyventojų skaičių ir jų pasiskirstymą pagal valsčius. 1947 m. gegužės 30 d. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 89, l. 94.

353 Lietuvos SSR Žemės ūkio banko kontoros Kreditavimo skyriaus viršininko Viktoro Šerio pranešimas apie gyventojų perkėlimo į Klaipėdos kraštą finansavimą ir gyventojų kreditavimą. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 169–169ap.

354 Ten pat, l. 170.

apgyvendinti ir dėl to ekonomiškai nerentabilūs valsčiai egzistavo formaliai arba jie išvis nebuvo sudaryti.

Klaipėdos krašte taip pat formaliai buvo sudaromi ir funkcionavo miestai bei apylinkės, nors jie, kaip žemiausio administracinio-teritorinio lygmens grandys, buvo sovietinės valdžios pagrindas. Pagal Lietuvos SSR Konstituciją, miestų ir apylinkių tarybos buvo sudaromos atsižvelgiant į gyventojų skaičių. Pavyzdžiui, viena teritorinė, miestelio ar gyvenvietės apylinkės taryba buvo sudaroma, kai minimalus apylinkės gyventojų skaičius siekė 500, bet neviršijo 2 000[355]. Tačiau iki 1948 m. pradžios tokį reikalavimą atitiko tik valsčių teritoriniai vienetai bei miestai, ir tai ne visi. Pavyzdžiui, pagal miestų klasifikaciją, Priekulės, Rusnės ir Smalininkų miestai buvo priskiriami 1 000 gyventojų turinčių apskrities pavaldumo miestų kategorijai. Tikrovėje 1947 m. gegužės mėn. duomenimis, Priekulėje gyveno 645, Rusnėje – 373 ir Smalininkuose – 336 gyventojai. Tuo pačiu metu Pagėgiuose gyveno 1 537[356], o Šilutėje – 6 738 gyventojai[357], kai pagal miestų klasifikaciją šie miestai, kaip apskričių centrai, buvo priskiriami 2 000 gyventojų turinčių miestų kategorijai. Svarbu pabrėžti, kad nustatant miesto kategoriją buvo taikomas toks kriterijus, pagal kurį tik 25 proc. miesto gyventojų galėjo užsiimti žemės ūkiu[358]. Tačiau iki 1947 m. pabaigos šį kriterijų atitiko tik vienintelis Klaipėdos miestas. Pavyzdžiui, 1947 m. lapkričio 1 d. duomenimis, Šilutės mieste buvo 4 885 gyventojai, kurie neturėjo tiesioginio ryšio su žemės ūkiu, o 1 691, arba 34,62 proc., gyventojų buvo tiesiogiai su juo susiję[359]. Šiuo požiūriu iki 1948 m. visi Klaipėdos krašto apskričių miestai labiau priminė kaimus. Be to, visi miestai, išskyrus Klaipėdą, neturėjo teisinio statuso. LKP(b) CK biuro 1945 m. birželio 8 d. nutarimas buvo realizuotas tik 1946 m. rugpjūčio 3 d., kai Lietuvos SSR AT Prezidiumas priėmė įsaką „Dėl Lietuvos TSR gyvenamųjų vietovių klasifikavimo“[360]. Tačiau praktikoje šis teisės aktas buvo realizuotas tik 1947 m. pradžioje. Dėl to iki 1947 m. nebuvo skiriami etatai miestų administracijai sudaryti, o miestų valdymo funkcijas atliko apskričių VK.

---

355 Rinkiminė apylinkė. *Raudonasis Švyturys*. 1945, gruodžio 26, Nr. 2, l. 3; Rinkimų į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą nuostatai. *Raudonasis Švyturys*. 1946, gruodžio 3, Nr. 201(203), l. 1–2.

356 Klaipėdos apskrities VK pirmininko S. Juozapavičiaus pranešimas Lietuvos SSR AT Prezidiumui apie pasiruošimą rinkimams į SSRS AT. 1946 m. sausio 20 d. *LCVA*, f. R-348, ap. 1, b. 44, l. 49.

357 1947 m. žinios apie apskričių, valstiečių ūkių ir apylinkių teritorijos dydį, apylinkių, kiemų ir gyventojų skaičių. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 88, l. 176, 183, 194.

358 Nuo 1945 m. sovietinėje Lietuvoje buvo taikomos RSFSR miestų klasifikacijos nuostatos. Plačiau žr.: Городские и сельскийе поселения. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 74, l. 1–2.

359 Šilutės miesto Maisto produktų aprūpinamųjų kontingentų apyskaita. 1947 m. lapkričio 1 d. *KLRVA*, f. 244, ap. 2, b. 3, l. 21.

360 Dėl Lietuvos TSR gyvenamųjų vietovių klasifikavimo. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Žinios.* 1946, rugpjūčio 5, Nr. 17 (36), l. 5–6.

Klaipėdos krašto apylinkėse taip pat buvo labai mažai gyventojų. 1947 m. balandžio 1 d. duomenimis, Šilutės apskrityje vidutinis apylinkės gyventojų skaičius buvo 206,5[361], Pagėgių apskrityje – 268,4[362]. Klaipėdos apskrityje, 1947 m. rugpjūčio mėn. duomenimis, vidutinis apylinkės gyventojų skaičius buvo 235,4[363]. Tad gyventojų trūkumas lėmė ir nedidelį apylinkių skaičių bei jų skaičiaus nepastovumą. 1945 m. spalio 1 d. duomenimis, Klaipėdos apskrityje buvo 56, Pagėgių – 45, Šilutės – 60 apylinkių[364], t. y. beveik tiek, kiek jų 1945 m. birželio mėn. buvo numatęs sudaryti LKP(b) CK biuras[365]. 1946 m. vasario 1 d. duomenimis, Klaipėdos apskrityje buvo 65[366], Pagėgių – 58[367], o Šilutės – 56 apylinkės[368]. Be to, keisdavosi apylinkės, kai vienos nustodavo egzistuoti, atsirasdavo naujų. Sovietinės Lietuvos mastu pirmos administracinės-teritorinės reformos išvakarėse, 1947 m. lapkričio mėn. pradžioje, Klaipėdos apskrityje buvo 65[369], Pagėgių – 59[370], Šilutės – 54[371], iš viso – 178 apylinkės. Natūralu, kad apylinkės buvo sudaromos formaliai ir visai išlaikomos iš valsčių biudžetų.

Pirmaisiais pokario metais neapibrėžtas Klaipėdos krašto valsčių, miestų ir apylinkių teisinis statusas pasireiškė ne tik formaliu jų sudarymu ir funkcionavimu, bet ir didele vadovaujančiojo aparato darbuotojų kaita. Pavyzdžiui, 1946 m. Klaipėdos apskrityje „dėl nesugebėjimo vadovauti“, „dėl darbo drausmės ardymo“ ir „dėl politinio nepasitikėjimo“ buvo atleisti 48 vadovai: 14 valsčių VK pirmininkų, 1 VK pirmininko pavaduotojas, 4 VK sekretoriai, 22 apylinkių pirmininkai ir 7 apylinkių sekretoriai[372]. Pagėgių apskrityje nuo 1947 m. sausio 1 d. iki rugpjūčio 1 d. pasikeitė

361 Šilutės apskrities gyvenamų vietovių ir gyventojų skaičius. 1947 m. balandžio 1 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 6, l. 13–15.

362 Pagėgių apskrities VK raštas Lietuvos SSR AT Prezidiumui apie Pagėgių apskrities valsčių ir miestų gyventojų skaičių. 1947 m. gegužės 14 d. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 89, l. 59.

363 Klaipėdos Apskrities Valsčių Vykdomųjų Komitetų Apylinkių sąrašas su gyventojų skaičiumi. 1947 m. rugpjūčio 26. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b, 89, l. 32.

364 Сведения об укомплектованности руководящих кадров уездных аппаратов на 1 ноября 1945 года. *LYA*, f. 1771, ap. 8, b. 272, l. 26–28.

365 1945 m. birželio mėn. Klaipėdos krašto apskritimas, apylinkėms sudaryti, buvo skirti 212 apylinkės pirmininkų etatai: Klaipėdos – 56, Pagėgių – 96, Šilutės – 60. Plačiau žr.: Сведения об укомплектованности руководящих кадров уездных аппаратов на 1 ноября 1945 года. *LYA*, f. 1771, ap. 8, b. 272, l. 26–28.

366 Pagrindinės žinios apie Klaipėdos apskritį. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 527, l. 79.

367 Pagrindiniai daviniai apie Pagėgių apskritį. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 527, l. 53–54.

368 Šilutės apskr. Valsčių ir jo apylinkių Sąrašas. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 6, l. 24–25ap.

369 Klaipėdos apskrities DŽDT VK Nutarimas Dėl apylinkių organizavimo padidintuose Priekulės, Dovilų ir Kretingalės valsčiuose. *Raudonasis Švyturys,* Nr. 268(493), 1947, lapkričio 25, l. 2.

370 Сведения о количестве апилонок и населённых пунктов по Пагегскому уезду. 8 ноября 1947 г. *KLRVATAF*, f. 623, ap. 1, b. 16, l. 7.

371 Šilutės apskrities VK slaptas raštas Lietuvos SSR AT Prezidiumui dėl Šilutės apskrities valsčių sustambinimo projekto. 1947 m. rugsėjo 15 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 6, l. 21–23.

372 Valsčių Vykdomųjų K-tų Vadovaujančių darbuotojų socialinis sąstatas. 1947 m. vasario 13 d. *LCVA*, R-754, ap. 4, b. 898, l. 22.

14 valsčių VK pirmininkų, 25 apylinkių pirmininkai. Be to, tik 6 iš 16 valsčių VK pirmininkų kandidatūros turėjo apskrities vykdomojo ir partijos komitetų patvirtinimą[373]. Kita vertus, taip buvo dėl tos pačios priežasties – gyventojų, o ypač – vadovaujančiojo personalo, trūkumo. Todėl 1945–1947 m. valsčių ir apylinkių pirmininkais daugiausia buvo skiriami raštingi naujakuriai. Tačiau tik praėję bandomąjį laikotarpį naujakuriai buvo tvirtinami eiti valsčių VK ir apylinkių pirmininkų pareigas, ir tokių atvejų buvo nedaug.

Vis dėlto sovietinės administracinės-teritorinės valdymo sistemos legitimacijos požiūriu, neapibrėžtas Klaipėdos krašto administracinis-teritorinis suskirstymas ir formalus jo funkcionavimas bei didelė administracinio aparto darbuotojų kaita 1945–1947 m. nebuvo kliūtis kraštui sovietizuoti, nes visų administracinių-teritorinių vienetų sudarymą ir jų valdymą tiesiogiai organizavo sovietinės Lietuvos vadovybė. Lietuvos SSR Konstitucijoje numatyti rinkimai į vietos tarybas iki 1948 m. nevyko. Tad valsčių ir apylinkių VK buvo sudaromi tik tam, kad jie galėtų vietoje vadovauti „visam ūkiniam ir kultūriniam gyvenimui“[374]. Dėl to, analizuojant Klaipėdos krašto administracinio-teritorinio suskirstymo raidą 1944–1947 m., taip pat būtina atkreipti dėmesį į pirmųjų sovietinių rinkimų organizavimą Klaipėdos krašto teritorijoje, nes tai buvo susiję ne tik su Klaipėdos krašto administracinio-teritorinio suskirstymo optimizavimo procesu ir su „demokratinio centralizmo“ įvedimu, arba krašto administracinės-teritorinės valdymo sistemos formalia legitimacija, bet ir su krašto integracija į sovietinės Lietuvos teritorinę sudėtį.

Pirmieji sovietiniai rinkimai Klaipėdos krašte vyko 1946 m. vasario 10 d. Rinkimams į SSRS AT Klaipėdos apskrityje buvo sudaryta 14[375], Pagėgių apskrityje – 14[376] ir Šilutės apskrityje – 7[377] valsčių rinkimų apylinkės, nors formaliai valsčių buvo daugiau: Klaipėdos apskrityje – 16, Pagėgių – 16, Šilutės – 15. Tik rinkimų į Lietuvos SSR AT, vykusių 1947 m. vasario 9 d., metu Klaipėdos krašto teritorijoje buvo sudaryta tiek rinkimų apylinkių, kiek iš viso buvo valsčių, t. y. 47. Toks pokytis rodė gyventojų skaičiaus augimą valsčiuose. Tačiau miestų apylinkių skaičius nepakito.

---

373 Išrašas iš Pagėgių apskrities VK posėdžio Protokolo Nr. 20 „dėl kadrų stovio ir jų auklėjimo“. 1947 m. rugpjūčio mėn. 12 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 6, l. 68.

374 Apylinkės Darbo Žmonių Deputatų Tarybos Vykdomasis Komitetas. *Šilutės tiesa,* Nr. 57 (71), 1947, rugpjūčio 2, l. 3.

375 Klaipėdos Apskrities Vykdomojo Komiteto Nutarimas Nr. 48. *Raudonasis Švyturys,* Nr. 1, 1945, gruodžio 19, l. 3.

376 Pagėgių apskrities VK Nutarimas Nr. 48 „dėl sudarymo rinkiminių apylinkių rinkimams į TSRS Aukščiausiąją Tarybą“. 1945 m. lapkričio mėn. 20 d. *LCVA*, f. R-348, ap. 1, b. 3, l. 81–84.

377 Šilutės apskrities vykdomojo komiteto jungtinio posėdžio Protokolas Nr. 20. 1945 m. gruodžio 3 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 1, *l.* 176–178; Šilutės apskrities Vykdomojo Komiteto Nutarimas Nr. 41 Apie rinkimines apylinkes rinkimams į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą Šilutės mieste ir apskrityje. *Šilutės tiesa,* Nr. 14, 1946, gruodžio 30, l. 1–2.

1946 m. ir 1947 m. rinkimuose buvo sudarytos dvi miestų apylinkės: Pagėgių ir Šilutės. Mažai gyventojų turintys Priekulės, Rusnės ir Smalininkų miestai buvo įtraukti į Priekulės, Pagėgių ir Šilutės valsčių rinkimų apylinkes.

Be to, rinkimų į SSRS AT ir rinkimų į Lietuvos SSR AT metu Klaipėdos krašto teritorijoje esantys valsčiai buvo jungiami į rinkimų apylinkes taip, kad jie atitiktų rinkimams keliamus reikalavimus, nes daugelyje valsčių nebuvo tiek gyventojų, kad juose būtų galima organizuoti atskirus rinkimus. Rinkimų apylinkių sudarymą sunkino ir tai, kad iki 1948 m. pradžios dauguma vietinių gyventojų negalėjo dalyvauti rinkimuose, nes jie neturėjo SSRS, taip pat Lietuvos SSR, pilietybės[378]. Kaip praktikoje vietinių gyventojų problema darė įtaką rinkimų apylinkių ir administracinių-teritorinių vienetų sudarymui bei jų funkcionavimui, gerai iliustruoja Šilutės apskrities Aukštumalės valsčiaus atvejis. Aukštumalės valsčius buvo organizuotas 1945 m. viduryje. Nepaisant to, 1946 m. ir 1947 m. rinkimų metu Aukštumalės valsčius buvo įtrauktas į Šilutės valsčiaus rinkimų apylinkę. Vėliau, 1947 m. pabaigoje, pagal valsčių stambinimo planą, Aukštumalės valsčius buvo įtrauktas į Kintų valsčių, ir jo vietoje sudaryta atskira apylinkė. Tačiau motyvuojant tuo, kad ten gyvenantys „vietiniai žmonės“ neturi teisės balsuoti, 1948 m. gruodžio mėn. Aukštumalės apylinkė buvo panaikinta[379]. Vis dėlto nors šios apylinkės gyventojai buvo jokių pilietinių teisių neturintys „vokiečiai“, Šilutės apskrities VK bandė spręsti šios gyvenamosios vietovės administracinio valdymo problemą, nes ji buvo gamtiniu-geografiniu požiūriu atskirta (pelkėta ir potvynių užliejama teritorija) nuo kitų apskrities gyvenamųjų vietovių[380]. Juo labiau kad ši teritorija, apimanti 49,75 kv. km plotą, buvo viena didžiausių Klaipėdos krašte, nes šioje teritorijoje, 1947 m. rugsėjo mėn. duomenimis, buvo 320 gyventojų[381].

Svarbu pabrėžti, kad pagal Lietuvos SSR Konstituciją rinkimai buvo organizuojami teritorinėse apygardose, kuriose gyveno 15 000 gyventojų[382]. Kadangi, 1946 m. sausio 20 d. duomenimis, Klaipėdos apskrityje buvo tik 5 144, Pagėgių – 8 445[383], o Šilutės – 4 813[384] rinkėjai, įskaitant kariškius, bet be vietinių gyventojų, Pagėgių ir

---

378 Apie vietinių gyventojų padėti Klaipėdos krašte plačiau žr. 2 skyrių.

379 Šilutės apskrities Kintų valsčiaus DŽD Tarybos Sesijos Protokolas Nr. 3(7). 1949 m. liepos mėn. 4 d. Priedėlis Nr. 8. Dėl Aukštumalės apylinkės sudarymo. *KLRVA*, f. 127, ap. 1, b. 61, l. 14.

380 Šilutės apskrities VK raštas Lietuvos SSR AT Prezidiumui dėl Aukštumalės apylinkės sudarymo. 1948 m. gruodžio 23 d. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 93, l. 104.

381 Šilutės apskrities VK raštas Lietuvos SSR AT Prezidiumui dėl Šilutės apskrities apylinkių sustambinimo projekto. 1947 m. rugsėjo 20 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 6, l. 10.

382 Rinkimų į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą nuostatai. *Tiesa,* Nr. 278 (1112), 1946, lapkričio 29, l. 2

383 Pagėgių apskrities VK pirmininko A. Inčiūros pranešimas Lietuvos SSR AT Prezidiumui apie pasiruošimą rinkimams į SSRS AT. 1946 m. sausio 20 d. *LCVA*, f. R-348, ap. 1, b. 44, l. 60.

384 Šilutės apskrities VK pirmininko M. Mažeikos pranešimas Lietuvos SSR AT Prezidiumui apie pasiruošimą rinkimams į SSRS AT. 1946 m. sausio 20 d. *LCVA*, f. R-348, ap. 1, b. 44, l. 80.

Šilutės apskritys buvo įtrauktos į Tauragės rinkimų apygardą Nr. 337, kurioje buvo renkami deputatai į SSRS Tautybių tarybą (toliau – SSRS TT)[385]. Tik Klaipėdos apskrityje buvo sudaryta atskira rinkimų apygarda Nr. 326[386], nes šioje Klaipėdos krašto dalyje buvo Klaipėdos miestas, kuriame, 1946 m. vasario 2 d. duomenimis, buvo 17 363 rinkėjai[387], įskaitant kariškius, bet be vietinių gyventojų. Beje, į Klaipėdos rinkimų apygardą buvo įtraukta Kretingos apskritis, turėjusi su kariškiais 46 819 rinkėjų[388]. Tokiu būdu, viena vertus, pabrėžta Klaipėdos miesto respublikinė ir regioninė reikšmė, kita vertus, parodyta, kad Klaipėdos kraštas neturi jokio administracinio-teritorinio statuso.

Taip pat svarbu nurodyti, kad 1946 m. vasario 10 d. rinkimuose buvo renkami ir deputatai į SSRS AT. Tačiau skirtingai nuo rinkimų į SSRS TT, kuriuose buvo renkami 25 sovietinės Lietuvos atstovai, rinkimuose į SSRS AT buvo renkami tik 10 deputatų. Todėl rinkimams į SSRS AT buvo sudaromos didesnės teritorinės apygardos, apimančios 300 000 gyventojų[389]. Atsižvelgiant į tai, vienu metu vykusiuose rinkimuose į SSRS TT ir AT Pagėgių ir Šilutės apskritys buvo įtrauktos į Tauragės rinkimų apygardą Nr. 641[390], o Klaipėdos apskritis – į Telšių rinkimų apygardą Nr. 637[391]. Neabejotina, nors šiuose rinkimuose dalyvavę rinkėjai praktikoje neturėjo jausti jokio nepatogumo ir skirtumo, išskyrus tai, kad rinkimų metu jiems reikėjo pildyti skirtingus – baltus ir mėlynus – balsavimo biuletenius ir pažymėti skirtingus kandidatus, tačiau šių rinkimų organizavimas sovietinės Lietuvos vadovybei suteikė praktinės patirties, kuria remiantis buvo vykdomas tiek Klaipėdos krašto, tiek likusios sovietinės Lietuvos administracinis-teritorinis pertvarkymas. Tad nepakankamas rinkėjų skaičius ir netolygus jų pasiskirstymas Klaipėdos krašto teritorijoje buvo viena iš priežasčių, kodėl 1947 m. balandžio 16 d. prie krašto buvo prijungta dalis Kretingos ir Tauragės apskričių teritorijų ir kodėl 1947 m. lapkričio 6 d. buvo sustambinti Klaipėdos krašto apskrityse buvę valsčiai. Tiesa, realus teritorijų susijungimas įvyko tik 1948 m. pra-

---

385 Lietuvos SSR AT Prezidiumo Įsakas Dėl Apygardų rinkiminių komisijų rinkimams į Tautybių Tarybą nuo Lietuvos TSR sudėties patvirtinimo. *Tiesa,* Nr. 281 (811), 1945, gruodžio 2, l. 2.

386 Ten pat, l. 1.

387 Klaipėdos miesto VK pirmininko Viktoro Bergo pranešimas Lietuvos SSR AT Prezidiumui apie pasiruošimą rinkimams į SSRS AT. 1946 m. vasario 2 d. *LCVA*, f. R-348, ap. 1, b. 44, l. 50.

388 Kretingos apskrities VK informacija apie rinkėjų skaičių Kretingos apskrityje. 1946 m. sausio 14 d. *LCVA*, R-348, ap. 1, b. 15, l. 46.

389 Dveji TSRS Aukščiausiosios Tarybos rūmai – Sąjungos Taryba ir Tautybių Taryba. *Raudonasis Švyturys*. Nr. 4(6), 1946, sausio 12, l. 3.

390 Lietuvos SSR AT Prezidiumo Įsakas „Dėl apygardų rinkiminių komisijų rinkimams į Sąjungos Tarybą nuo Lietuvos TSR sudėties patvirtinimo“. *Tiesa,* Nr. 284 (814), 1945, gruodžio 7, l. 2.

391 Ten pat, l. 1.

džioje, kai buvo išrinktos teritoriškai padidėjusių Klaipėdos ir Šilutės apskričių bei sustambintų valsčių ir apylinkių vietos tarybos, kai buvo sudaryti bendri Klaipėdos ir Šilutės apskričių bei prie jų prijungtų Kretingos ir Tauragės apskričių valsčių biudžetai. Tačiau sujungimas nepanaikino Klaipėdos krašto istorinės administracinės-teritorinės ribos, nes Klaipėdos krašto ir prie jo prijungtų Kretingos ir Tauragės apskričių valsčių ribos išliko tokios pat, kokios jos buvo iki šių teritorijų sujungimo.

Vis dėlto tikroji Kretingos ir Tauragės apskričių teritorijos dalių prijungimo prie Klaipėdos krašto priežastis buvo nulemta dviejų tarpusavyje susijusių veiksnių, kuriuos reikėtų panagrinėti išsamiau. Pirma, tai nepakankamai greitas Lietuvos ūkio sovietizacijos tempas, kurį 1946 m. spalio 5 d. konstatavo VKP(b) CK Orgbiuras, pabrėžęs, kad „Lietuvos KP(b) CK ir Ministrų Taryba pilnai neišnaudojo ekonominės politikos kaime ir konkrečiai Žemės įstatymo, kurio tikslas pulti buožes“[392]. Iš tiesų didžiausia sovietinės Lietuvos problema buvo iki 1949 m. pradžios užsitęsusi Žemės reforma, dėl kurios iš esmės vėlavo žemės ūkio kolektyvizacijos pradžia. Kuo skubiau spręsti šią problemą vertė 1946 m. didelę Sovietų Sąjungos dalį apėmusi sausra ir dėl to gautas itin mažas žemės ūkio produktų derlius, juo labiau kad sovietiniai ideologai tvirtino, jog socialistinė žemės ūkio sistema yra vienintelis ir užtikrintas būdas nederliaus keliamų problemų ateityje išvengti. Greičiau užbaigti žemės reformą ir pradėti masinę kolektyvizaciją sovietinėje Lietuvoje taip pat vertė tiek SSRS 1946–1950 m. penkmečio planas „liaudies ūkiui atkurti ir išvystyti“[393], tiek jam subordinuotas sovietinės Lietuvos penkmečio planas „liaudies ūkiui atkurti ir išvystyti“[394]. Tad neatsitiktinai 1947 m. vasario mėn. vykusiame VKP(b) CK plenume buvo priimtas nutarimas „Dėl priemonių žemės ūkiui pokariniu laikotarpiu pakelti“, turėjęs „<...> užtikrinti tokį žemės ūkio pakilimą, kuris įgalintų trumpiausiu laiku sudaryti maisto gausumą mūsų gyventojams, žaliavos gausumą lengvajai pramonei ir reikalingų valstybinių maisto bei žaliavų rezervų sukaupimą“[395]. Vykdant šį nutarimą, 1947 m. balandžio 12 d. LKP(b) CK XIII plenumas priėmė nutarimą, kuriuo, atsižvelgdamas į sovietinei Lietuvai keliamus reikalavimus ir vietos sąlygas, įpareigojo sovietinės Lietuvos partines ir visuomenines organizacijas bei ministerijas ir vietinius valdžios organus kuo greičiau užbaigti Žemės reformą ir vesti aktyvią sovietinės žemės ūkio sistemos

---

392 71. 1946 m. spalio 5 d., Maskva. – VKP(b) CK Orgbiuro nutarimas „Dėl Lietuvos KP(b) CK darbo“. *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai. Dokumentų rinkinys*. Sudarė ir parengė Mindaugas Pocius. Vilnius, 2015, p. 556–565.

393 SSRS Valstybinio Plano Komisijos pranešimas apie valstybinio plano liaudies ūkiui atkurti ir išvystyti įvykdymo 1946 m. rezultatus. *Tiesa,* Nr. 21 (1159) 1947, vasario 25, l. 2.

394 1946–1950 metų penkmečio plano Lietuvos TSR liaudies ūkiui atkurti ir išvystyti Įstatymas. *Tiesa,* Nr. 191 (1023). 1945, rugpjūčio 16, l. 1–5.

395 Dėl priemonių žemės ūkiui pokariniu laikotarpiu pakelti. VKP(b) CK Plenumo nutarimas, priimtas pagal draugo Andrejevo pranešimą. *Svarbiausių nutarimų žemės ūkio klausimais rinkinys*. Sud. Paščenko, S. ir Sokolovas, A. Vilnius, 1951, p. 7.

propagandą[396]. Kitaip tariant, LKP(b) CK skyrė ypatingą dėmesį greitesniam Lietuvos žemės ūkio sovietizavimui. Tačiau vykdydama žemės ūkio sovietizaciją, sovietinės Lietuvos vadovybė susidūrė su kadrų ir organizacinio darbo apskrityse, valsčiuose ir apylinkėse trūkumais bei dalies gyventojų aktyvia rezistencija[397]. Ypač bloga padėtis buvo vakarinėje sovietinės Lietuvos dalyje, konkrečiai – Tauragės apskrityje[398]. A. Sniečkus pateikė šios apskrities atvejį kaip VKP(b) CK 1947 m. vasario mėn. nutarimo nevykdymo pavyzdį[399]. Vienas iš būdų šioms problemoms spręsti, kurį numatė sovietinės Lietuvos vadovybė, buvo stiprinti vietinę, pirmiausia partinę, valdžią. Šio klausimo sprendimas buvo tiesiogiai susijęs su skirtingų administracinių-teritorinių vienetų dydžių ir netolygaus gyventojų pasiskirstymo problemų sprendimu. 1947 m. gegužės mėn. LKP(b) CK kadrų sekretorius Danijilas Šupikovas nurodė, kad „kiekvienas valsčius turi nuo 6 iki 22 apylinkių (kaimų) tarybų ir vidutiniškai vienijančių 1 600 valstiečių ūkių, daugiausia vienkiemių tipo, su 11 tūkstančių hektarų ariamos žemės. Valsčiuose yra nuo 3 ligi 20 tūkstančių gyventojų“, ir pabrėžė, kad „visa tai kelia didelių reikalavimų partinei vadovybei valsčiuose“[400]. Ypač ryškus skirtumas buvo tarp Klaipėdos, Pagėgių, Šilutės apskričių ir joms kaimyninių Tauragės bei Kretingos apskričių. Pavyzdžiui, 1947 m. balandžio 1 d. duomenimis, Klaipėdos krašto teritorijoje buvo 43 655 gyventojai: Klaipėdos apskrityje (be Klaipėdos ir Priekulės miestų) – 16 171, Pagėgių apskrityje (be Pagėgių ir Smalininkų miestų) – 15 587 ir Šilutės apskrityje (be Šilutės ir Rusnės miestų) – 11 897. Iki Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos teritorijos dalies sujungimo krašto plotas sudarė 2 818 kv. km (be Klaipėdos miesto): 1 064 – Klaipėdos apskrities, 939 kv. km – Pagėgių apskrities ir 815 kv. km – Šilutės apskrities[401]. Taigi Klaipėdos krašto teritorijoje viename kv. km vidutiniškai buvo 15,49 gyventojų. Kretingos ir Tauragės apskričių padėtis buvo priešinga. 1947 m. sausio 1 d. duomenimis, Kretingos apskrities plotas buvo 2 633 kv. km, kuriuose vidutiniškai buvo 37,66 gyventojai, o Tauragės apskrities plotas buvo 3 266 kv. km, kuriuose vidutiniškai buvo 29,89 gyventojų[402]. Atsižvelgiant į tai, vietinės valdžios organų stiprinimas ir žemės ūkio sovietizavimo procesų intensyvinimas buvo

396 Ten pat, p. 84–86.

397 74. 1946 m. lapkričio 23 d., Vilnius. – J. Paleckio kalba LKP(b) CK XI plenume. *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai. Dokumentų rinkinys*. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2015, p. 579–580.

398 P. Oleka, S. Petrovas. Ką parodė Tauragės partinės organizacijos patikrinimas. *Komunistas,* Nr. 3. 1947, kovas, p. 69.

399 A. Sniečkus. Teisingai derinti politinį vadovavimą su ūkinių uždavinių vykdymu. *Komunistas,* Nr. 4. 1947, balandis, p. 13–15.

400 D. Šupikovas. Lietuvos KP(b) valsčių komitetų sudarymas ir kaimo partinių organizacijų uždaviniai. *Komunistas*. Nr. 5. 1947, gegužė, p. 23.

401 A. Gerutis. Kaip iki šiol gyvavo Klaipdos krašto savivaldybės. *Savivaldybė*. 1934 m. (XII), Nr. 8(135), rugpjūtis, p. 8.

402 Численость населения Литовской ССР 1946 г. *LCVA*, f. R-363, ap. 1, b. 162, l. 105.

neatsiejami nuo tolygaus valdymo naštos paskirstymo. Be abejonės, šios problemos sprendimas taip pat turėjo padėti efektyviau spręsti ir antisovietinio pasipriešinimo, ypač išplitusio Kretingos ir Tauragės apskrityse, problemą, nes ten vykęs antisovietinis pasipriešinimas plito ir į Klaipėdos krašto teritoriją. Kadangi palyginti nedidelėje Klaipėdos krašto teritorijoje buvo platus represinių struktūrų tinklas ir čia telkėsi gausūs kariuomenės daliniai, tai organizuoti ir vykdyti kovą su antisovietiniu pasipriešinimu iš šios teritorijos buvo lengviau, nei tai sekėsi daryti represinių struktūrų padaliniams, įsikūrusiems Kretingos ir Tauragės miestuose[403]. Tad dalies kaimyninės Didžiosios Lietuvos teritorijos prijungimas prie Klaipėdos krašto buvo neišvengiamas. Taip 1947 m. balandžio 16 d. prie Klaipėdos apskrities buvo prijungti Kretingos apskrities Endriejavo (163 kv. km), Gargždų (202 kv. km) ir Veiviržėnų (156 kv. km) valsčiai, kurių bendras plotas sudarė 521 kv. km. Prie Šilutės apskrities prijungti Tauragės apskrities Švėkšnos (264 kv. km), Vainuto (178 kv. km) ir Žemaičių Naumiesčio (215 kv. km) valsčiai, kurių bendras plotas buvo 657 kv. km. Taigi Klaipėdos krašto teritorija padidėjo iki 3 996 kv. km, arba 1 178 kv. kilometrais[404]. Svarbu pabrėžti, kad Kretingos ir Tauragės apskričių teritorijos dalių prijungimas prie Klaipėdos krašto nebuvo skirtas vien tik krašto problemoms spręsti. Štai 1947 m. spalio 21 d. nuo Kretingos apskrities buvo atskirta ir perduota Plungės apskričiai 498 kv. km dydžio teritorija. Tą pačią dieną nuo Tauragės apskrities buvo atskirta ir perduota Jurbarko apskričiai 263 kv. km dydžio teritorija. Tuo pačiu pertvarkymu nuo Pagėgių apskrities buvo atskirti Smalininkų ir Viešvilės valsčiai, kurie taip pat buvo prijungti prie Jurbarko apskrities. Dėl to, Pagėgių apskrities plotas sumažėjo iki 858 kv. km, t. y. 61 kv. km[405]. Šie pavyzdžiai taip pat atskleidžia tai, kad apskričių administraciniais-teritoriniais pertvarkymais siekta ne tiek optimizuoti gyventojų skaičių apskrityse, kiek išlyginti apskričių teritorines ribas. Dėl to buvo naikinami apskričių teritoriniai įsiterpimai arba išsikišimai ir suvienodinami atstumai iki apskričių centrų. Tai aiškiai rodo iki administracinių-teritorinių pertvarkymų 1945–1947 m. buvusi Kretingos apskrities Endriejavo, Gargždų ir Veiviržėnų valsčių, Tauragės apskrities Švėkšnos, Vainuto ir Žemaičių Naumiesčio valsčių bei Pagėgių apskrities Smalininkų ir Viešvilės valsčių padėtis šių apskričių centrų atžvilgiu.

---

403 157. Ištraukos iš LKP(b) Centro komiteto biuro posėdžio nutarimo apie politinę padėtį Kretingos rajone. 1946 m. rugpjūčio 3 d.; 158. Ištraukos iš LKP(b) Centro komiteto posėdžio nutarimo dėl priemonių stiprinant kovą su Lietuvos ginkluotoju pasipriešinimu. 1947 m. balandžio 14 d. *Lietuvos partizanų Žemaičių apygarda 1945–1953 m. Dokumentų rinkinys.* Red. kolegija: Gregoraitis, V.; Masiulionytė, R.; Maslauskienė, N. ir kt. Vilnius, 2010, p. 319–322.

404 *Lietuvos TSR administratyvinis-teritorinis padalinimas pagal 1949 m. sausio 1 d. padėtį.* Vilnius, 1949, p. 28–30, 54–57, 84–85, 134–137.

405 Отчет об административно-территориальных делениях областей, краев, АССР за 2 полугодие 1947 г. *LCVA*, R-363, ap. 1, b. 316, l. 37.

Taigi po 1947 m. balandžio 16 d. ir spalio 21 d. pertvarkymų Klaipėdos krašto teritorija (be Klaipėdos miesto) padidėjo nuo 2 818 kv. km iki 3 935 kv. km (be Smalininkų ir Viešvilės valsčių). Natūralu, kad sujungus į vieną Klaipėdos kraštą ir dalį Didžiosios Lietuvos teritorijos padidėjo ne tik naujų Klaipėdos ir Šilutės apskričių plotas, bet ir jų gyventojų skaičius. Taip nuo 43 655 iki 79 493 (be Klaipėdos krašto miestų), arba 35 838 gyventojais, padidėjo naujų Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių gyventojų skaičius. Tačiau dirbtinai sujungtoje teritorijoje gyventojų pasiskirstymas automatiškai nepasikeitė, t. y. netapo tolygus. Dėl teritorijos padidėjimo arba sumažėjimo keitėsi tik naujų Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių bei jų teritorijose buvusių miestų biudžetai, kurie taip pat padidėjo. Pavyzdžiui, pagal Šilutės apskrities 1950 m. vietinio biudžeto pajamų planą sustambintiems Juknaičių, Kintų, Saugų ir Šilutės valsčiams buvo sudarytas 828 200 rb pajamų planas, o prijungtiems Švėkšnos, Vainuto ir Žemaičių Naumiesčio valsčiams – net 1 274 100 rb pajamų planas[406]. Šis pavyzdys patvirtina tai, kad praėjus pustrečių metų nuo Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos teritorijos dalies sujungimo gyventojų pasiskirstymas naujai sudarytoje teritorijoje išliko toks pat, koks jis buvo iki šių teritorijų sujungimo. Tad Didžiosios Lietuvos teritorijos dalimi didinant Klaipėdos ir Šilutės apskričių teritorijas arba Pagėgių apskritimi didinant Jurbarko apskrities teritoriją, keitėsi gyventojų bendrai sukuriamo produkto dydis, bet ne gyventojų pasiskirstymas.

Nors po 1947 m. balandžio 16 d. ir spalio 21 d. vykdytų administracinių-teritorinių pertvarkymų padidėjo Klaipėdos krašto teritorija ir gyventojų skaičius, tačiau gyventojų pasiskirstymas nepasikeitė. Kita vertus, prie Klaipėdos krašto prijungus dalį Didžiosios Lietuvos teritorijos, išryškėjo valsčių dydžių netolygumai. Pavyzdžiui, istorinėje Klaipėdos krašto teritorijos dalyje vidutinis valsčiaus plotas sudarė 59,96 kv. km, o prie krašto prijungtoje Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje vidutinis valsčiaus plotas buvo 196,33 kv. km. Nors administracinio-teritorinio suskirstymo netolygumai buvo būdingi visai sovietinei Lietuvai, tačiau tokie smulkūs valsčiai buvo tik Klaipėdos krašte. Atsižvelgiant į tai, 1947 m. lapkričio 6 d. Lietuvos SSR AT Prezidiumas nutarė sustambinti istorinėje Klaipėdos krašto teritorijos dalyje buvusius Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskričių valsčius taip, kad jų dydis atitiktų prie krašto prijungtoje Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje buvusių valsčių dydį. Dėl to Klaipėdos apskrityje buvo panaikinta 13[407], Šilutės – 11[408], o Pagėgių – 10[409] valsčių. Panaikintų

406 Šilutės apskrities DŽDT VK Sprendimas Nr. 328. 1949 m. lapkričio 25 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 28, l. 61.

407 Dauperų, Sendvario, Vaidaugų, Karklininkų, Kalotės, Plikių, Triušelių, Dituvos, Mieželių, Poškų, Vilkyčių, Nidos ir Juodkrantės valsčiai.

408 Sakučių, Aukštumalės, Pašyšių, Andrulių, Sausgalvių, Paleičių, Žemaitkiemio, Ramučių, Traksėdžių, Kulėšų ir Skirvytės valsčiai.

409 Stubrių, Natkiškių, Lauksargių, Pagėgių, Lumpėnų, Žukų, Sokaičių, Galdzonų, Plaškių ir Usėnų valsčiai.

valsčių vietoje sudaryta 11 naujų valsčių: Klaipėdos apskrityje – 3[410], Pagėgių – 4[411], Šilutės – 4[412] valsčiai. Kartu buvo sustambintos apylinkės: Klaipėdos apskrityje nuo 65 iki 21[413], Pagėgių apskrityje nuo 58 iki 24[414], Šilutės apskrityje nuo 56 iki 21[415]. Kadangi toks valsčių ir apylinkių stambinimas buvo atliktas tik istorinėje Klaipėdos krašto teritorijoje, galima teigti, kad tai pirmiausia buvo susiję su valdžios stiprinimo ir administracinio valdymo išlaidų mažinimo politika bei pasiruošimu masinei kolektyvizacijai. Kitaip tariant, tai buvo susiję su administracinio ir ūkio valdymo optimizacija. Vadinasi, valsčių ir apylinkių stambinimas buvo socioekonominių procesų pasekmė. Antra vertus, galima teigti, kad Klaipėdos krašte vykdytas valsčių ir apylinkių stambinimas buvo susijęs administracinės-teritorinės sistemos legitimacijos procesu, t. y. su artėjančiais rinkimais į Lietuvos SSR vietos tarybas, nes kai kuriuose valsčiuose ir apylinkėse vis dar buvo nepakankamas gyventojų skaičius, kad juose būtų galima įdiegti sovietinį „demokratinio centralizmo“ principą, t. y. kad valdžią būtų galima rinkti iš „apačios“. Tad Klaipėdos krašto ir dalies Didžiosios Lietuvos teritorijos sujungimo nereikėtų sieti su Klaipėdos krašte 1945–1947 m. vykusiais demografiniais procesais, o valsčių stambinimo – vien tik su krašto apgyvendinimo problema. Atsižvelgiant į tai, reikėtų paneigti tokias prielaidas neva prie Klaipėdos krašto prijungdama dalį Didžiosios Lietuvos teritorijos sovietinės Lietuvos vadovybė siekė „<...> labiau išlaikyti krašto apgyvendinimo proceso kontrolę savo, o ne centrinės valdžios rankose, didinant „krašto gyventojų“ skaičių iš prijungtų teritorijų ir tuo mažinant darbo migrantų iš kitų sovietinių respublikų poreikį“, neva Klaipėdos krašte vykdytas valsčių stambinimas „<...> leido ženkliai ir greitai padidinti gyventojų skaičių Klaipėdos krašto teritorijoje esančiose apskrityse ir taip formaliai įgyvendinti sovietinės valdžios planus sparčiai apgyvendinti kraštą“[416]. Kita vertus, tokios prielaidos gali būti neatmestinos, jeigu laikysimės Lietuvos sovietinės okupacijos paradigmos, t. y. jei visur ir visame įžvelgsime „piktus“ Maskvos kėstus sovietinės Lietuvos atžvilgiu. Disertacijos autoriaus nuomone, Klaipėdos krašto apgyvendinimo problemos taip pat nereikėtų sieti su kitataučių, daugiausia rusų tautybės, problema, o reikėtų ją sieti su Lietuvos visuomenės socialinės sudėties ir sovietinės Lietuvos urbanizacijos problema pirmaisiais pokario metais. Antai 1945 m. vasario 23 d. sovietinės Lietuvos vadovybės inicijuotas darbo jėgos mobilizacijos planas Vilniaus miestui „perimti“ iki

410 Dovilų, Kretingalės ir Priekulės valsčiai.
411 Katyčių, Piktupėnų, Stoniškių ir Vilkiškių valsčiai.
412 Kintų, Juknaičių, Saugų ir Šilutės valsčiai.
413 Klaipėdos apskritis. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 102, l. 11.
414 Pagėgių apskritis. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 102, l. 19.
415 Šilutės apskritis. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 102, l. 30.
416 KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 435.

1945 m. birželio 28 d. buvo įvykdytas tik 2,7 proc.[417], nors sovietinės Lietuvos vadovybė buvo numačiusi šiam reikalui iš sovietinės Lietuvos apskričių pritraukti dešimtis tūkstančių gyventojų[418], nors buvo vykdoma aktyvi propagandinė kampanija, raginanti „Lietuvos valstiečius <...> padėti atstatyti hitlerinių okupantų sugriautą senąją sostinę – Gedimino miestą – Vilnių“[419]. Tad, palyginti su Klaipėdos kraštu, 1945 m. vykęs Vilniaus miesto apgyvendinimo procesas praktiškai nevyko. Akivaizdu, kad sovietinės Lietuvos vadovybė negalėjo palikti tokį svarbų Vilniaus atstatymo darbą vien tik vokiečių karo belaisviams, o sovietinės Lietuvos sostinės kūrimą – savieigai. Sovietinės Lietuvos vadovybė suprato miestų apgyvendinimo problemą, kylančią dėl Lietuvos visuomenės socialinės sudėties ir sovietinės Lietuvos agrarinio ūkio pobūdžio. Nepaisant to, kad sovietinė Lietuvos vadovybė, pasak Michailo Suslovo, „itin jautriai reagavo į rusų darbuotojus, kad tik daugiau rusų darbuotojų neatsirastų“[420], 1945 m. birželio 12 d. LKT priėmė potvarkį, kuriuo nustatė leidimų gyventojams, norintiems įvažiuoti į sovietinės Lietuvos teritoriją iš kitų Sovietų Sąjungos vietų, išdavimo tvarką. Pagal ją apskričių ir miestų VK buvo suteikta teisė išduoti leidimus įvažiuoti į jų apskritis ir miestus tik darbininkų ir tarnautojų šeimoms ir tik su sąlyga, kad tokius prašymus pateiks suinteresuotos įmonės, įstaigos ir organizacijos[421]. Tokiu būdu sovietinės Lietuvos vadovybė ėmė skatinti ne valstiečių, bet darbininkų ir tarnautojų atvykimą (perkėlimą) iš kitų Sovietų Sąjungos vietų. Kitaip tariant, į sovietinę Lietuvą iš kitų Sovietų Sąjungos vietų atvykstančiais (persikeliančiais) gyventojais sovietinė Lietuvos vadovybė sprendė ne kaimo vietovių apgyvendinimo, bet miestų ir miestelių apgyvendinimo problemą, nes šios problemos sprendimas buvo tiesiogiai susijęs su kvalifikuotos darbo jėgos ir specialistų bei sovietinei santvarkai lojalių gyventojų trūkumu sovietinėje Lietuvoje. Dėl to dauguma kitataučių, atvykusių į sovietinę Lietuvą, taip pat ir Klaipėdos kraštą, kūrėsi miestuose ir miesteliuose, mašinų ir traktorių stotyse (toliau – MTS) bei tarybiniuose ūkiuose.

Antra Kretingos ir Tauragės apskričių teritorijos dalių prijungimo prie Klaipėdos krašto priežastis yra susijusi su veiksniu, kurį galima suformuluoti kaip klausimą, kodėl toks sujungimas įvyko taip vėlai – tik 1947 m. balandžio 16 d., nors jau 1944 m. pabaigoje buvo aišku, kad Klaipėdos kraštas, koks jis buvo iki 1939 m., po jo okupa-

---

417 СНК Литовской ССР. Постановление № 407-с от 31 июля 1945 г. «О ходе выполнения постановления Совнаркома Литовской ССР и Центрального Комитета КП(б) Литвы по обеспечению рабочей силой предприятуй наркоматов и ведомств в. гор. Вильнюс». *LCVA*, f. R-754, ap. 11, b. 17, l. 79

418 STRAVINSKIENĖ, Vitalija. *Tarp gimtinės ir tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.).* Vilnius, 2011, p. 187.

419 Garbingi darbo valstiečių uždaviniai. *Tiesa,* Nr. 75 (605), 1945, balandžio 1, l. 1.

420 *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas .Vilnius, 2015, p. 259–260.

421 СНК Литовской ССР. Постановление № 324-с от 12 июня 1945 г. «О порядке выдачи разрешений на везд в Литовскую ССР». *LCVA*, f. R-754, ap. 11, b. 17, l. 69.

cijos 1945 m., toks nebus? Atsakymą į šį klausimą gali pateikti tarptautinis kontekstas. 1947 m. vasario 10 d. sąjungininkai pasirašė taikos sutartis su buvusiomis Vokietijos sąjungininkėmis: Bulgarija, Italija, Rumunija, Suomija ir Vengrija[422]. Tuo buvo įtvirtintos naujos tarpvalstybinės sienos Europoje. Netrukus, kaip minėta, 1947 m. vasario 25 d. SSRS AT III sesija priėmė SSRS Konstitucijos teksto pakeitimų bei papildymo įstatymą, kuris įtvirtino Sovietų Sąjungos teritorinius pasikeitimus, įvykusius Antrojo pasaulinio karo metu ir jam pasibaigus. Be to, 1947 m. vasario 25 d. Kontrolinė taryba priėmė istorinį Įstatymą dėl „Prūsijos valstybės likvidavimo“[423]. Akivaizdu, kad šių teisės aktų priėmimas nebuvo sutapimas ar atsitiktinumas. Taip pat neatsitiktinai 1947 m. kovo 22 d. *Tiesoje* buvo išspausdintas J. Paleckio straipsnis, skirtas „Klaipėdos atplėšimui“ paminėti, juo labiau kad jis pasirodė Maskvoje vykusios sąjungininkų URM Tarybos sesijos, patvirtinusios Rytų Prūsijos valstybės likvidaciją, metu. Straipsnyje J. Paleckis nė žodžiu neužsiminė apie Klaipėdos krašto autonomiją, bet pabrėžė, kad Klaipėdos kraštas priklausė Lietuvai ir kad krašto praradimas padarė „lietuvių tautai“ „moralinę“ ir „ekonominę“ žalą, kurią ji neva „kentėjo 8 metus“. Baigdamas straipsnį jis pabrėžė: „Šiandien mes turime būti kupini pasiryžimo daugiau dirbti savo krašto atstatymo darbą, kad greičiau likviduotume karo pasekmes visose srityse. Šiandien mes esame tikri, kad tarybinėj valstybėj, didžiojo Stalino genijaus nušviesta, lietuvių tauta žengs į naujas pergales.“[424] Tad viena iš užtrukusio Kretingos ir Tauragės apskričių teritorijos dalių prijungimo prie Klaipėdos krašto priežasčių buvo susijusi su užsitęsusiu Antrojo pasaulinio karo padarinių Europoje įteisinimo procesu, konkrečiai – pokarinės Europos valstybių sienų nustatymu.

Dalies Didžiosios Lietuvos teritorijos prijungimas prie Klaipėdos krašto turi dar vieną probleminį aspektą, kuris yra susijęs su visapusiškos Klaipėdos krašto tapatybės naikinimu. Pirmajame sovietinės Lietuvos administracinio-teritorinio suskirstymo žinyne pagal 1949 m. sausio 1 d. padėtį (toliau – 1949 m. žinynas) yra nurodytas mažesnis Klaipėdos krašto valsčių plotas, nei jis buvo iki valsčių stambinimo 1947 m. pabaigoje. Pavyzdžiui, žinyne nurodyta, kad Šilutės apskrities Juknaičių, Kintų, Saugų ir Šilutės valsčiai kartu su Šilutės ir Rusnės miestais apėmė 668 kv. km plotą, kai bendras visų valsčių plotas iki juos stambinant buvo 815 kv. km. Bendras Pagėgių apskrities Katyčių, Piktupėnų, Stoniškių ir Vilkiškių valsčių bei Pagėgių miesto plotas žinyne sumažėjo nuo 939 kv. km iki 762 kv. km, nors pagal žinyną nuo Pagėgių apskrities buvo atskirta tik 45 kv. km dydžio teritorija[425]. Klaipėdos apskrities valsčių plotas žinyne sumažėjo nuo 1 064 kv. km iki 684 kv.

---

422 Taikos sutartys su buvusiais Vokietijos sąjungininkais. *Tiesa,* Nr. 45 (1183). 1947, vasario 22, l. 6.

423 Kontrolinės Tarybos Vokietijoje įstatymas dėl Prūsijos valstybės likvidavimo. *Tiesa,* Nr. 54 (1192). 1947, kovo 5, l. 3.

424 Justas Paleckis. Klaipėdos atplėšimą prisiminus. *Tiesa,* Nr. 69 (1207). 1947, kovo 22, l. 5.

425 *Lietuvos TSR administratyvinis-teritorinis padalinimas pagal 1949 m. sausio 1 d. padėtį.* Vilnius, 1949, p. 54–57. 84–86,

km. Dėl tokios transformacijos nuo 2 818 kv. km iki 2 114 kv. km (be Klaipėdos miesto, Smalininkų ir Viešvilės valsčių), arba 704 kv. kilometrais, sumažėjo istorinė Klaipėdos krašto teritorijos dalis. Iki šiol ši problema istoriografijoje nebuvo aptarta. Vienintelė plačiau nagrinėjusi Klaipėdos krašto administracinius-teritorinius pertvarkymus N. Kairiūkštytė atskleidė tik naujų Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių sudarymo eigos ir jų pertvarkymo ypatumus 1944–1947 m. bei apskričių teritorijų padidėjimo faktą. Remdamasi dalies Kretingos ir Tauragės apskričių teritorijos prijungimu prie Klaipėdos krašto, autorė padarė išvadą, jog po 1947 m. vykdytų pertvarkymų Klaipėdos krašto „<...> pavadinimas tapo istorine kategorija“[426]. Tačiau tokia išvada yra nepakankamai pagrįsta, nes jau 1945 m. Klaipėdos kraštas neturėjo jokio statuso.

Tad kodėl po valsčių stambinimo istorinio Klaipėdos krašto teritorija iš tiesų sumažėjo ir kas rodo, kad Klaipėdos krašto pavadinimas tapo istorine kategorija? Atsakant į šiuos probleminius klausimus, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių Žemės ūkio skyrių 1947–1949 m. sudarytose kasmetinėse ataskaitose apie jų teritorijoje buvusių žemės naudmenų paskirstymą buvo nurodomas toks pat arba artimas 1939 m. padėčiai Klaipėdos krašto plotas, kuris tuo metu buvo 2 818 kv. km (be Klaipėdos miesto). Pavyzdžiui, Pagėgių apskrities žemėtvarkos skyriaus duomenimis, 1947 m. sausio 1 d. Pagėgių apskrities plotas buvo 937 kv. km, jį sudarė 7 kv. km miestų (Pagėgių – 5 ir Smalininkų – 2), 707 kv. km valsčių ir apylinkių bei 223 kv. km valstybinio miško teritorijos[427]. 1948 m. lapkričio mėn. duomenimis, jau be Smalininkų ir Viešvilės valsčių, Pagėgių apskrities plotas sumažėjo iki 763,32 kv. km, arba 173,68 kv. kilometrais. Tačiau 1949 m. lapkričio mėn. Pagėgių apskrities plotas padidėjo iki 773,32 kv. km[428]. Šilutės apskrities žemėtvarkos skyriaus duomenimis, 1947 m. balandžio 1 d. apskrities teritorija su Šilutės ir Rusnės miestais sudarė 812,39 kv. km plotą, kuriame buvo 89,41 kv. km miško ir net 312,91 kv. km „kito“ ploto. 1947 m. lapkričio 1 d. duomenimis, jau kartu su Švėkšnos, Vainuto ir Žemaičių Naumiesčio valsčiais, Šilutės apskrities plotas padidėjo iki 1 460,06 kv. km[429]. Klaipėdos apskrities žemėtvarkininkai taip pat nurodė tikrovei artimus Klaipėdos apskrities ploto duomenis. 1947 m. liepos 1 d. duomenimis, kartu su Endriejavo, Gargždų ir Veiviržėnų valsčiais Klaipėdos apskritis padidėjo

---

426 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos kraštas ir jo ypatumai 1944–1947 metais. *Lietuvos istorijos metraštis. 2000 metai.* Vilnius, 2001, p. 262–268, 271.

427 Список волостей, апилинковых советов и городов на 1 января 1947 г. Уезд Пагегский. *KLRVATAF*, f. 623, ap. 1, b. 8, l. 1–2.

428 Pagėgių apskrities DŽDT VK Sprendimas Nr. 258 „Dėl vienkartinės ataskaitos, apie žemės pasiskirstymą, Pagėgių apskrityje, pagal žemės naudotojus ir žemėveikslius tvirtinimo“. 1949 m. lapkričio 18 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b, 30, l. 147. Palyginti žr.: *Lietuvos TSR administratyvinis-teritorinis padalinimas pagal 1949 m. sausio 1 d. padėtį.* Vilnius, 1949, p. 84–85.

429 Šilutės apskrities DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 39. 1949 m. lapkričio 18 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 5, 60.

nuo 1 064 kv. km iki 1 490 kv. km. 1948 m. lapkričio mėn. duomenimis, Klaipėdos apskrities teritoriją sudarė 1 422,66 kv. km, tarp jų 36,30 kv. km „kitos žemės“[430], o 1949 m. – net 1 618,36 kv. km plotą, kuriame buvo 66,23 kv. km „kitos žemės“[431]. Nors 1947–1949 m. žemėtvarkininkų atlikti Klaipėdos krašto teritorijos ploto skaičiavimai buvo artimi tikrovei, tačiau jų pateikti duomenys apie apskričių teritorijos plotus nebuvo pastovūs. Taip buvo dėl to, kad: 1) žemėtvarkininkams trūko profesinės kompetencijos, 2) vyko žemės reforma ir 3) intensyvus valstybinio žemės fondo paskirstymo bei jo perskirstymo procesas.

Klaipėdos krašto apskričių žemėtvarkininkų pateiktais duomenimis rėmėsi administracinių-teritorinių pertvarkymų statistiką atliekantis SSRS Valstybinio plano centrinės statistikos valdybos Lietuvos SSR padalinys. Taigi pagal oficialią statistiką, 1948 m. sausio 1 d. duomenimis, Klaipėdos apskritis apėmė 1 574 kv. km plotą, arba padidėjo 510 kv. km, Pagėgių apskritis, be Smalininkų ir Viešvilės valsčių, apėmė 858 kv. km plotą, arba sumažėjo 61 kv. km, o Šilutės apskritis apėmė 1 503 kv. km plotą, arba padidėjo 688 kv. km. Iš viso pagal oficialią statistiką Klaipėdos kraštas ir prie jo prijungta Didžiosios Lietuvos teritorijos dalis apėmė 3 935 kv. km plotą[432]. Taigi atmetus prie Klaipėdos krašto prijungtas teritorijas ir pridėjus nuo jo atskirtą teritoriją, krašto teritorija beveik atitiko jos istorinį – 2 818 kv. km – plotą (be Klaipėdos miesto). Nepaisant to, kaip minėta, 1949 m. žinyne nurodytas 2 114 kv. km, arba 704 kv. km mažesnis, istorinių Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių teritorijos plotas. Skirtumą tarp apskričių ploto, kurį fiksavo žemėtvarkininkai bei oficiali statistika, ir ploto, kuris buvo nurodytas 1949 m. žinyne, galima paaiškinti tuo metu sovietinėje Lietuvoje egzistavusia teritorijos ploto skaičiavimo metodika. Pagal ją, istorinio Klaipėdos krašto teritoriją sudarė ne 2 848 kv. km, bet 2 434 kv. km[433]. Į šį plotą buvo įskaičiuota Klaipėdos miesto teritorija, bet nebuvo įskaičiuotas Kuršių marių plotas, kuris sudarė 414 kv. km[434]. Tačiau 1949 m. žinyne į Klaipėdos krašto teritorijos plotą

---

430 Klaipėdos apskrities DŽDT VK Sprendimas Nr. 1004 „Dėl vienkartinės žemės apskaitos patvirtinimo apskrityje“. 1948 m. lapkričio 26 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 28, l. 87;

431 Klaipėdos apskrities DŽDT VK 1949 m. lapkričio 11 d. posėdžio Protokolas Nr. 27. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 44, l. 16. Palyginti žr.: *Lietuvos TSR administratyvinis-teritorinis padalinimas pagal 1949 m. sausio 1 d. padėtį.* Vilnius, 1949, p. 54–57.

432 Отчет об административно-территориальных делениях областей, краев, АССР за 2 полугодие 1947 г. *LCVA*, R-363, ap. 1, b. 316, l. 37,39.

433 Klaipėdos krašto pagrindiniai duomenys. *Statistikos Biuletenis.* Nr. 3(185). 1939, kovas, p. 91. 1968 m. sovietinėje Lietuvoje Klaipėdos krašto plotas nurodytas 2 451 kv. km. Plačiau žr.: Klaipėdos kraštas. Iš: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. II tomas.* Vilnius, 1968, p. 154.

434 Prieškario Lietuvoje Kuršių marių plotas buvo 414 kv. km. Plačiau žr.: Klaipėdos krašto pagrindiniai duomenys. *Statistikos Biuletenis.* Nr. 3(185). 1939, kovas, p. 91. Sovietinėje Lietuvoje, 1968 m.duomenimis, Kuršių marių plotas buvo 413 kv. km. Plačiau žr.: Kuršių marios. Iš: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. II tomas.* Vilnius, 1968, p. 264.

nebuvo įtraukta Klaipėdos miesto teritorija, kuri 1946–1947 m. į jo teritoriją įtraukus Girulių gyvenvietę bei Nidos ir Juodkrantės valsčius[435], padidėjo nuo 30 kv. km iki 97 kv. km, arba 67 kv. km[436]. Be to, žinyne nebuvo nurodytas apie 200 kv. km dydžio plotas, kurį sudarė valstybiniai miškai, pelkės, durpynai, upės, ežerai, žemė po pastatais ir pan. Paprasčiau tariant, žinynas fiksavo tik ūkio subjektų valdomą žemės plotą, o valstybės žinioje likusi ir respublikinės reikšmės miesto – Klaipėdos – teritorija buvo nenurodoma. Toks teritorijos ploto skaičiavimas buvo panašus į prieškario Lietuvoje egzistavusią Klaipėdos krašto teritorijos ploto skaičiavimo metodiką. Tačiau skirtingai nuo prieškario Lietuvoje pateikiamų duomenų, kuriuose atsispindėjo visas Klaipėdos krašto teritorijos plotas, sovietinėje Lietuvoje buvo nurodyta tik dalis jo. Įdomu tai, kad žinyne trūkstamas 704 kv. km plotas niekaip neatsispindėjo bendrame sovietinės Lietuvos teritorijos plote, kuris 1949 m. buvo 65 200 kv. km[437]. Kaip nurodant mažesnį Klaipėdos krašto teritorijos plotą buvo galima gauti tikrovę atitinkantį visos sovietinės Lietuvos teritorijos plotą, yra kitas klausimas. Remiantis 1949 m. žinyne pateikta informacija apie Klaipėdos kraštą, galima teigti, kad nenurodant viso Klaipėdos krašto teritorijos ploto sovietinės Lietuvos vadovybė panaikino ir geografinį Klaipėdos krašto požymį, galintį išskirti jį iš kitos sovietinės Lietuvos teritorijos dalies. Šiuo požiūriu 1949 m. žinynas yra reikšmingas tuo, kad jame buvo užfiksuota jau unitarinės sovietinės Lietuvos administracinė-teritorinė padėtis. Vadinasi, oficialiai Klaipėdos krašto pavadinimas tapo istorine kategorija 1949 m.

Nuo 1948 m. iki 1950 m. vidurio Klaipėdos krašto teritorijoje jokie administraciniai-teritoriniai pertvarkymai nevyko, nors šiuo laikotarpiu visoje sovietinėje Lietuvoje aukščiausią fazę pasiekusi kolektyvizacija aktualizavo žemės ūkio subjektų ir apylinkių ribų nesutapimo problemą. Tačiau šios problemos sprendimas buvo susijęs su visos Lietuvos žemės ūkio sovietizacijos problema, kuriai spręsti buvo įvesta srities administracinio-teritorinio valdymo sistema.

1950 m. birželio 20 d. sukūrus 12 712 kv. km[438] ploto Klaipėdos sritį, Klaipėdos krašto teritorija buvo padalinta į keturis rajonus: Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės. Rajonai apėmė beveik tokį patį Klaipėdos krašto teritorijos plotą, koks jis buvo suformuotas 1947 m. pabaigoje vykusių administracinių-teritorinių pertvarky-

---

435 Oficialiai į Klaipėdos miesto teritoriją buvo įtrauktos Nidos, Preilos ir Juodkrantės vasarvietės. Plačiau žr.: Lietuvos SSR AT Įsakas „Dėl Nidos, Preilos ir Juodkrantės vasarviečių priskyrimo Klaipėdos miesto darbo žmonių deputatų Tarybos priklausomybėn“. 1947 m. lapkričio 12 d. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Žinios.* Nr. 36–37(91–92). 1947 m. lapkričio 13 d., l. 12.

436 Отчет об административно-территориальных делениях областей, краев, АССР за 2 полугодие 1947 г. *LCVA*, R-363, ap. 1, b. 316, l. 37.

437 *Lietuvos TSR administratyvinis-teritorinis padalinimas pagal 1949 m. sausio 1 d. padėtį.* Vilnius, 1949, p. 5.

438 Клайпедская область. *Административно-территориальное деление Союзных Республик на 1 января 1951 года.* Москва, 1951, с. 314.

mų metu, t. y. sudarė 3 271 kv. km dydžio teritoriją (be Klaipėdos miesto). Klaipėdos krašto rajonizacija taip pat beveik nepalietė apylinkių, kurių bendras skaičius – 124[439] – išliko toks, koks jis buvo susiformavęs po 1947 m. lapkričio mėn. vykusio administracinio-teritorinio pertvarkymo. Tačiau sudarius naują Priekulės rajoną, kuris buvo sudarytas iš dalies Klaipėdos ir Šilutės apskričių, keitėsi apylinkių pasiskirstymas rajonuose. Pavyzdžiui, Klaipėdos rajone apylinkių skaičius sumažėjo nuo 44 iki 21, o Šilutės rajone – nuo 56 iki 42. Naują Priekulės rajoną sudarė 29 apylinkės: perduotų iš Klaipėdos apskrities – 15 ir iš Šilutės apskrities – 14[440]. Naujai sudarytų Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonų plote istorinio Klaipėdos krašto teritorijos dalis sudarė 64,63 proc. Tiesa, formuojant Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonus, Klaipėdos krašto teritorija sumažėjo apie 20 kv. km. Tai įvyko, kai prie Pagėgių rajono buvo prijungta 50 kv. km dydžio buvusios Tauragės apskrities teritorijos dalis (Margiškių, Sartininkų ir Trumpininkų apylinkės), kai prie Klaipėdos rajono buvo prijungta dar viena, 33 kv. km dydžio, buvusios Plungės apskrities teritorijos dalis (Jurjonų ir Šakinių apylinkės) ir kai nuo Klaipėdos rajono buvo atskirta ir prie Rietavo rajono prijungta 103 kv. km dydžio buvusio Endriejavo valsčiaus teritorijos dalis (žr. Priedai, 1 lentelė).

Klaipėdos srities sudarymas ir Klaipėdos krašto rajonizacija gali padėti atsakyti ne tik į klausimą, kaip sovietinės Lietuvos vadovybė ketino spręsti Klaipėdos krašto žemės ūkio sovietizacijos problemą, bet taip pat, kodėl Klaipėdos krašto apskritys buvo suskaidytos į 4 rajonus? Sudarant Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonus, pirmiausia buvo pašalinti akivaizdūs socioekonominiai skirtumai – gyventojų ir ūkių skaičiaus pasiskirstymo netolygumai, kurie atsirado prie Klaipėdos krašto prijungus dalį Didžiosios Lietuvos teritorijos. Pavyzdžiui, 1947 m. pradžioje gyventojų skaičiaus skirtumas, tenkantis 1 kv. km tarp Klaipėdos krašto ir prie jo prijungtos Didžiosios Lietuvos teritorijos dalies buvo 2,18 kartų. Ir šis skirtumas buvo Klaipėdos krašto nenaudai. 1950 m. sausio 1 d. duomenimis, projektuojamuose Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonuose vidutinis gyventojų skaičiaus pasiskirstymo 1 kv. kilometre skirtumas tarp Klaipėdos krašto ir prie jo prijungtos teritorijos dalies sumažėjo iki 24,39 proc. (žr. Priedai, 2–5 lentelės). Toks gyventojų skaičiaus pasiskirstymo 1 kv. km skirtumo mažėjimas tapo galimas reformavus tris Klaipėdos krašto apskritis į 4 rajonus[441]. Pagal teritorijos plotą ir gyventojų skaičių suformuotuose rajonuose vi-

---

439 Kartu su prie Klaipėdos krašto prijungta Didžiosios Lietuvos teritorijos dalimi.

440 Lietuvos SSR AT Prezidiumo Įsakas „dėl Lietuvos TSR administracinio-teritorinio padalijimo“. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Žinios.* Nr. 10–11(109–110), 1950, sausio 19, l. 6–7.

441 Gyventojų skaičiaus pasiskirstymo 1 kv. km skirtumo mažėjimui turėjo įtakos ir masiniai gyventojų trėmimai, kai prie Klaipėdos krašto prijungtoje Didžiosios Lietuvos teritorijoje buvo ištremta kelis kartus daugiau gyventojų nei jų buvo ištremta iš Klaipėdos krašto. Plačiau, žr.: ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Teroras, 1940–1958.* Vilnius, 2012.

dutinis gyventojų skaičius 1 kv. km buvo 23,47, ir pagal šį rodiklį rajonai vidutiniškai skyrėsi tik 25 proc. Akivaizdu, kad sudarant rajonus sovietinės Lietuvos vadovybė siekė išlyginti socioekonominius skirtumus, buvusius Klaipėdos krašte ir prie jo prijungtoje Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje, sukurti vienodus arba panašius socioekonominius potencialus turinčius administracinius-teritorinius vienetus. Kita vertus, Klaipėdos krašto rajonizacija sumažino urbanizacijos lygį, kai nuo 21,93 proc. iki 11,89 proc. arba beveik per pusę sumažėjo miestams tenkanti rajonų gyventojų dalis. Svarbu pabrėžti, kad vėliau miestų gyventojų skaičius nuolat augo. Tačiau ne natūraliai, o mechaniškai, kai buvo plečiama miestų teritorija.

1950 m. viduryje reformuotos Klaipėdos krašto ir prie jo prijungtos Didžiosios Lietuvos teritorijos dalies bendras teritorijos plotas nesikeitė iki 1960 m. Tačiau rajonų teritorijos plotas ir rajonų skaičius nebuvo pastovūs. Pavyzdžiui, 1950 m. lapkričio 1 d. duomenimis, Pagėgių rajono teritorija apėmė 811,76 kv. km[442], Šilutės – 1 095,85 kv. km[443], o naujo – Priekulės – rajono – 875 kv. km plotą[444]. 1959 m. vasario 1 d. duomenimis, Pagėgių rajono teritorijos plotas buvo 816 kv. km, Priekulės – 872 kv. km, o Šilutės – 1 209 kv. km. Rajonų teritorijos dydžio nepastovumą ir tokio nepastovumo priežastis gerai iliustruoja Šilutės rajono atvejis. Pavyzdžiui, 1951 m. lapkričio 1 d. duomenimis, Šilutės rajono teritorija padidėjo iki 1 222,14 kv. km, t. y. 124,59 kv. kilometrais[445]. Tačiau 1952 m. lapkričio 1 d. duomenimis, rajono teritorija sumažėjo iki 1 204,23 kv. km, arba 113,1 kv. kilometrais[446]. Tokia Šilutės rajono teritorijos dydžio kaita, viena vertus, vyko dėl žemės ūkio subjektų neteisingai vedamos žemės, esančios jų žinioje, apskaitos[447]. Antra vertus, Šilutės rajono teritorijos dydis kito ir dėl žemės ūkio subjektų valdomos teritorijos nuolatinio optimizavimo proceso. Pavyzdžiui, 1951 m. Priekulės rajonui buvo perduota į šio rajono teritoriją įsiskverbusi 560 ha dydžio Šilutės tarybinio ūkio teritorija. 1952 m. kovo 13 d. Tauragės ra-

442 Klaipėdos srities Pagėgių rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 76 „Dėl ataskaitos apie žemės paskirstymą Pagėgių rajone, pagal žemės naudotojus ir žemėveiklius, tvirtinimo“. 1950 m. lapkričio 13 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 1, l. 198.

443 Šilutės rajono DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 9. 1950 m. lapkričio 18 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 1, l. 106.

444 Priekulės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 330 „Dėl vienkartinės ataskaitos Priekulės rajono teritorijoje pasiskirstymo žemėveiksliais, formos Nr. 22, 1950 m. lapkričio mėn. 1 dienai, tvitrinimo“. 1950 m. gruodžio 7 d. *KLRVA*, f. 184, ap. 1, b. 4, l. 265.

445 Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 550 „Dėl paskirstymo vienkartinės žemės apskaitos pagal formą Nr. 22 1951 m. lapkričio mėnesio 1 d.“ 1951 m. gruodžio 17 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 13, l. 146.

446 Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 694 „Dėl paskirstymo vienkartinės žemės apskaitos pagal formą Nr. 22 1952 m. lapkričio mėnesio 1 d.“ 1952 m. lapkričio 29 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 17, l. 196.

447 Paaiškinimas prie vienkartinių žinių apie žemės paskirstymą pagal naudotojus ir žemėveikslius 1952 m. lapkričio mėnesio 1 d. 1952. lapkričio 1 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 17, l. 198–207.

jonas perdavė Šilutės rajonui Balčių apylinkės Lapkasių kaimą – 26 „kiemus“. 340 ha dydžio kaimo perdavimas buvo motyvuotas tuo, kad šis kaimas dėl gamtinių kliūčių (miško) buvo atskirtas nuo Balčių apylinkei priklausančio kolūkio[448]. Priešpaskutinis disertacijoje nagrinėjamu laikotarpiu Šilutės rajono teritorijos pakitimas įvyko 1957 m. gruodžio 30 d., kai buvo nustatyta nauja riba tarp Šilutės ir Pagėgių rajonų[449]. Nauja riba buvo nustatyta išsprendus Šilutės ir Pagėgių rajonų ūkio subjektų ginčą, kuris kilo dėl to, kad Pagėgių rajono Žemaitkiemio tarybinis ūkis Šilutės rajono teritorijoje turėjo 1 102 ha dydžio Leitgirių skyrių, kad Šilutės rajono Kantariškių apylinkės Lenino vardo kolūkis Pagėgių rajone valdė 36 ha žemės plotą[450]. Išsprendus šių plotų priklausomybės klausimus Šilutės rajonas apėmė 1 209,29 kv. km dydžio teritoriją.

Nors 1953 m. gegužės 28 d. buvo panaikinta Klaipėdos sritis, tačiau tai neturėjo jokios įtakos rajono ribų kaitai, išskyrus tai, kad po šio teisės akto priėmimo Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonuose prasidėjo baigiamasis žemiausios administracinės-teritorinės sistemos grandies – apylinkės – stambinimo ir jos legitimacijos proceso etapas.

Kaip minėta, apylinkių stambinimas buvo tiesioginė žemės ūkio subjektų stambinimo pasekmė. Tai, kad apylinkių stambinimas pirmiausia buvo susijęs su socioekonominėmis priežastimis, patvirtina ir SSRS AT Prezidiumo pirmininko Nikolajaus Šverniko raštas sovietinės Lietuvos vadovybei, kuriame jis nurodė, jog stambinant apylinkes būtina, kad jų ribos sutaptų su kolūkių ribomis ir kad sumažinus apylinkių skaičių turi sumažėti bendros administracinio valdymo išlaidos[451].

1951 m. rugsėjo 10 d. duomenimis, Klaipėdos rajone buvo 15, Pagėgių – 14, Priekulės – 8, o Šilutės – 23 kolūkiai, kurių ribos peržengė buvusių apylinkių teritorines ribas[452]. Sprendžiant ūkio subjektų ir apylinkių ribų sutapimo klausimą, taikyti šie kriterijai: 1) ūkio subjektų valdoma žemė turėjo sutapti su apylinkės teritorija, 2) apylinkės centras turėjo būti apylinkės viduryje ir turėti patogų susisiekimą iki jo, 3) visuose apylinkių centruose turėjo būti mokykla, kultūros namai, biblioteka,

448 Klaipėdos srities Tauragės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 171 „Dėl Tauragės rajono apylinkių sustambinimo projekto tvirtinimo“. 1952 m. kovo 13 d. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 101, l. 171–172.

449 Ten pat, p. 1028.

450 Pagėgių rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 369 „Dėl apylinkinės sienos pakeitimo tarp Šilutės ir Pagėgių rajonų“. 1957 m. spalio 25 d. *LCVA*, f. R-758, ap. 3, b. 78, l. 240; Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 327 „Dėl Žemaitkiemio tarybinio ūkio Leitgirių skyriaus ir Lenino vardo kolūkio sklypo perdavimo Pagėgių rajonui“. 1957 m. rugsėjo 3 d. *LCVA*, f. R-758, ap. 3, b. 78, l. 242.

451 SSRS AT Prezidiumo pirmininko N. Šverniko raštas Lietuvos SSR AT Prezidiumo pirmininkui J. Paleckiui ir Lietuvos SSR MT pirmininkui M. Gedvilui. 1952 m. rugpjūčio 4 d. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 374, l. 64.

452 Данные о располоении территории колхозов в границах апилинок по Клайпедской области на 10 сентября 1951 года. *KLRVA*, f. 1, ap. 4, b. 15, l. 41.

ambulatorija, malūnas, elektrinė ir pan., 4) apylinkės neturėjo būti suvienodinamos pagal plotą ir gyventojų skaičių. Apie šį apylinkių sudarymo kriterijų J. Paleckis rašė: „Derlingos, tirštai apgyvendintos apylinkės savo plotu bus mažesnės negu miškingų, balotų, nederlingų žemių apylinkės.“[453]

Apylinkių stambinimo procesas prasidėjo 1950 m. ir pasiekė piką 1954 m. Šiuo laikotarpiu apylinkių skaičius Klaipėdos krašto teritorijoje sumažėjo nuo 70 iki 31[454], nors pradžioje jų tiek daug mažinti nebuvo planuota. Pavyzdžiui, remiantis nuo 1950 m. spalio mėn. iki 1951 m. kovo mėn. pradžios parengtais Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonų VK pasiūlymais dėl jų teritorijose esančių apylinkių stambinimo, 1951 m. kovo 9 d. Klaipėdos srities VK ir LKP(b) komitetas nutarė sumažinti apylinkių skaičių iki 71[455]: Klaipėdos rajone sudaryta – 15, Pagėgių – 17, Priekulės – 19, o Šilutės – 20 apylinkių[456]. Tačiau 1952 m. balandžio 8 d. Klaipėdos srities vadovybė pakeitė šį nutarimą. Pagal naują nutarimą, apylinkių skaičius buvo mažinamas tik iki 103, paliekant Klaipėdos rajone 23, Pagėgių – 28, Priekulės – 22, Šilutės – 30 apylinkių[457]. Tokią per vienerius metus įvykusią apylinkių mažinimo plano transformaciją galima būtų paaiškinti tuo, kad Klaipėdos srities vadovybė nežinojo apie sovietinės Lietuvos vadovybės planus perkelti dalį Rytų ir Pietryčių Lietuvos (Vilniaus ir Kauno sričių) gyventojų į Klaipėdos kraštą. Todėl 1951 m. parengtame apylinkių mažinimo projekte buvo atsižvelgta į nedidelį ir netolygiai pasiskirsčiusį gyventojų skaičių, taip pat didelius apylinkių teritorinius netolygumus. Tačiau kai 1951 m. kovo mėn. sovietinė Lietuvos vadovybė priėmė nutarimą dėl gyventojų perkėlimo į Klaipėdos kraštą, viskas pasikeitė. 1952 m. apylinkių mažinimo plane buvo atsižvelgta į tai, kad atvykus naujiems gyventojams padaugės gyventojų skaičius ir dėl to nereikės tiek daug mažinti apylinkių. Vis dėlto sovietinės Lietuvos bendras gyventojų perkėlimo planas buvo įvykdytas tik trečdaliu[458]. Todėl kai 1952 m. pabaigoje tapo aišku, kad tokio masto gyventojų perkėlimo akcijos nepavyks realizuoti, vėl grįžta prie radikalaus

---

453 Lietuvos SSR AT Prezidiumo pirmininko J. Paleckio raštas visų rajonų VK pirmininkams apie apylinkių stambinimo vykdymą. 1950 m. rugsėjo 13 d. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 351, l. 123–123ap.

454 Iš viso, kartu su prie Klaipėdos krašto prijungta Didžiosios Lietuvos teritorijos dalimi, apylinkių skaičius sumažėjo nuo 124 iki 55.

455 Kartu su prie Klaipėdos krašto prijungta Didžiosios Lietuvos teritorijos dalimi.

456 Klaipėdos srities DŽDT VK ir Klaipėdos srities LKP(b) komiteto biuro Nutarimas Nr. 3-s „Dėl apylinkių sustambinimo Klaipėdos srities rajonų sudėtyje“. 1951 m. kovo 9 d. *KLRVA*, f. 1, ap. 4, b. 16, l. 28–39, 43–45, 69–71.

457 Постановление исполнительного комитета Клаийпедского областного Совета депутатов трудящихся и Клайпедского комитета КП(б) Литвы № 12-с от 8 апреля 1952 г. «Об изменении границ апилинковых Советов Клайпедской области». *KLRVA*, f. 1, ap. 4, b. 28, l. 1–6.

458 STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Gyventojų perkėlimo akcija iš Rytų ir pietryčių Lietuvos 1951-1955 metais. *Lituanistica*. 2010, T. 56, Nr. 1–4(79–82), p. 54–55.

apylinkių skaičiaus mažinimo. Antai 1952 m. rugsėjo 20 d. Pagėgių rajono VK pirmininkas A. Bražionis kreipėsi į Klaipėdos srities VK, kad vietoje buvusių 27 apylinkių (su Margiškių, Sartininkų ir Trumpininkų apylinkėmis) būtų sudaromos ne 28, bet 26 apylinkės. Apylinkių skaičiaus mažinimą jis motyvavo tuo, kad naujai organizuojamose Jonikaičių apylinkėje tėra 365, o Margiškių – tik 360 gyventojų[459]. Kita vertus, daugelyje Klaipėdos krašto apylinkių vis dar esant nepakankamo gyventojų skaičiaus, kilo ne tik nedidelių apylinkių socioekonominio rentabilumo, bet ir tokių apylinkių legitimacijos problema, nes apylinkių tarybos buvo renkamos tik tokiose apylinkėse, kuriose buvo ne mažiau kaip 400 gyventojų. Pavyzdžiui, 1953 m. birželio 15 d. duomenimis, Šilutės rajono 42 apylinkėse vidutiniškai buvo po 524 gyventojus. Vėliau, iki 14 sumažinus apylinkių skaičių, vienos apylinkės vidutinis gyventojų skaičius padidėjo iki 1 628[460].

Bet kuriuo atveju Klaipėdos srities vadovybės parengtuose apylinkių skaičiaus mažinimo planuose pirmą kartą buvo numatytas Klaipėdos krašto ir prie jo prijungtos Didžiosios Lietuvos dalies teritorijų suliejimas, kai dalis Klaipėdos krašto teritorijoje buvusių kaimų buvo įtraukti į Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje buvusias apylinkes, arba atvirkščiai. Taigi 1954 m. Šilutės rajono Degučių apylinkei buvo perduoti Klaipėdos krašto Pašyšių apylinkės Drunšilių, Tautiškių ir Šilvių kaimai, o Žemaičių Naumiesčio apylinkei – Klaipėdos krašto Kulėšų apylinkės Kulėšų, Musaičių ir Tumelių kaimai. Priekulės rajono teritorijoje Inkaklių apylinkei buvo perduoti Klaipėdos krašto Berciškės apylinkės Žagatpurvių ir Virkytų kaimai[461]. Į Klaipėdos krašto Dovilų apylinkę buvo įtraukti Kvietinių apylinkės Kulių ir Kuršlaukės kaimai[462]. Toks istorinių teritorijų suliejimas turėjo ir išskirtinių atvejų. Antai pagal 1951 m. apylinkių stambinimo planą, į Pagėgių rajono Ropkojų apylinkę turėjo būti įtraukti Didžiosios Lietuvos Margiškių apylinkės Dulkių, Pašikšnių, Šikšnių ir Vilaičių kaimai. Tačiau 1954 m. Pagėgių rajono apylinkių stambinimo plane viskas pasikeitė antraip – visa Klaipėdos krašto Robkojų apylinkė buvo įtraukta į Margiškių apylinkę[463]. Tad tikrasis Didžiosios Lietuvos teritorijos dalies prijungimas prie Klaipėdos krašto įvyko 1954 m., kai buvo ištrinta fizinė riba, vis dar skyrusi Klaipėdos kraštą nuo kitos sovietinės Lietuvos teritorijos dalies.

---

459 Klaipėdos srities Vykd. Komitetui dėl apylinkių sustambinimo. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1. b. 30, l. 132.

460 Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 379 „Dėl Šilutės rajono apylinkių sustambinimo projekto tvirtinimo“. 1953 m. birželio 26 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 35, l. 172.

461 Klaipėdos srities DŽDT VK ir Klaipėdos srities LKP(b) komiteto biuro Nutarimas Nr. 3-s „Dėl apylinkių sustambinimo Klaipėdos srities rajonų sudėtyje“. 1951 m. kovo 9 d. *KLRVA*, f. 1, ap. 4, b. 16, l. 69–71.

462 Klaipėdos srities apylinkių sudėčių aprašymas. Klaipėdos rajonas. 1952 m. balandžio 8 d. *KLRVA*, f. 1, ap. 4, b. 16, l. 8.

463 Pagėgių rajono apylinkių tarybų teritorijų pertvarkymo projektas. 1954 m. kovo 5 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 46, l. 168.

1957 m. SSRS vadovybės inicijuota SSRS administracinio ir ūkio valdymo decentralizacija sovietinėje Lietuvoje pasireiškė kaip administracinio ir ūkio valdymo centralizacija. Tokia politika Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonuose pasireiškė kaip administracinio ir ūkio valdymo išlaidų mažinimas, kurį 1959 m. gruodžio 5 d. vainikavo ekonomiškai silpno bei administracinio ir ūkio valdymo išlaidų požiūriu nerentabilaus Priekulės rajono panaikinimas. Organizaciniu požiūriu, Priekulės rajono naikinimas neturėjo sukelti didelių problemų, nes šis rajonas anksčiau buvo Klaipėdos ir Šilutės apskričių teritorijos dalis ir dėl to jis buvo lengvai integruojamas į Klaipėdos ir Šilutės rajonus. Vis dėlto didžiausia Priekulės rajono naikinimo problema buvo gyventojams kylantis nepatogumas dėl Priekulės miesto administracinio, ekonominio ir kultrūrinio centro panaikinimo bei daugumos įstaigų ir visuomeninių organizacijų perkėlimo į Klaipėdos ir Šilutės miestus bei Gargždų „miesto tipo gyvenvietę“, kuri iki tol visais požiūriais neturėjo nieko bendra su Priekulės rajonu. Sovietinė Lietuvos vadovybė numatė spręsti šią problemą gerinant susisiekimą su Klaipėda, Šilute ir Gargždais. Šiuo tikslu buvo nurodyta taisyti esamus ir tiesti naujus kelius bei gerinti susisiekimą visuomeniniu transportu[464].

Panaikinus Priekulės rajoną, 452 kv. km rajono teritorijos buvo prijungti prie Klaipėdos rajono. Dėl to Klaipėdos rajono plotas padidėjo iki 1 198 kv. km (be Klaipėdos miesto). Kita, 420 kv. km dydžio, Priekulės rajono dalis buvo prijungta prie Šilutės rajono. Dėl to, Šilutės rajono plotas išaugo iki 1 629 kv. km[465] (žr. Priedai, 6, 7 lentelės). Svarbu pabrėžti, kad Priekulės rajono teritorija buvo dalijama tarp Klaipėdos ir Šilutės rajonų pagal iki 1950 m. buvusią istorinę ribą, skyrusią istorines Klaipėdos ir Šilutės apskritis. Tačiau praktikoje šios ribos nepaisyta, nes Šilutės rajonui atiteko Klaipėdos rajono pusėje buvusi 68 kv. km dydžio Vilkyčių apylinkės teritorija[466].

Po Priekulės rajono panaikinimo bendras Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės rajonų teritorijos plotas kartu su prie Klaipėdos krašto prijungta Didžiosios Lietuvos teritorijos dalimi apėmė 3 643 kv. km (be Klaipėdos miesto) teritoriją arba, lyginant su 1950 m. situacija, padidėjo 372 kv. km. Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės rajonų teritorijos plotas galėjo būti dar apie 155 kv. km didesnis, nes 1952–1959 m. Klaipėdos miesto teritorija išsiplėtė iki 150,2 kv. km, nes 1958 m. Palangos miestui buvo perduota 4,8 kv. km ploto Klaipėdos krašto Nemirsetos gyvenamoji vietovė[467]. Toks rajonų teritorijos padidėjimas įvyko ne dėl fizinio teritorijos didėjimo, bet dėl pasikeitusios teritorijos

---

464 Справка об упразднении 14 сельских районов республики. 3 октября 1959 г. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 649, l. 1–3.

465 Приложение к справке об укрупнении 14 сельских районов республики. 1959 m. spalio 3 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 649, l. 7, 9.

466 Priedėlis prie Šilutės DŽDT VK Sprendimo Nr. 9. 1960 m. sausio 21 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 100, l. 323.

467 *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai.* Ats. red. Bikelis, P. Vilnius, 1959, p. 6, 1029.

ploto skaičiavimo metodikos, kai į Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės rajonų teritorijas buvo įtraukta visa, išskyrus Kuršių marias, valstybės žemės ir miško fonduose esanti teritorija. Bet kuriuo atveju tokie administracinio-teritorinio suskirstymo ir teritorijos ploto skaičiavimo pasikeitimai neturėjo nieko bendra su istorinio Klaipėdos krašto tapatybe. Taigi XX a. 6-ajame dešimtmetyje istorinio Klaipėdos krašto teritorijoje vykę administracinio ir ūkio valdymo pertvarkymo procesai radikaliai transformavo Klaipėdos krašto teritoriją į istorinės tapatybės požiūriu bereikšmius Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės bei Šilutės rajonus ir pavertė juos integralia sovietinės Lietuvos teritorijos ir ūkio dalimi.

1959 m. pabaigoje Klaipėdos krašto teritorijoje vykę administraciniai-teritoriniai pertvarkymai buvo tik dar radikalesnių pertvarkymų pradžia. Tuo metu sovietinės Lietuvos vadovybei taip pat iškilo Pagėgių rajono administracinio ir ūkio valdymo rentabilumo klausimas. Tačiau šio klausimo sprendimas peržengia disertacijoje nagrinėjamo laikotarpio ribas.

II.

Gyventojų migracija Klaipėdos krašte 1945–1960 metais

Kaip minėta pirmojo skyriaus pradžioje, dėl Klaipėdos krašto politinės priklausomybės nepastovumo ir Antrojo pasaulinio karo veiksnio pateikti kažkokį Klaipėdos krašto padėties iki 1939 m. ir po 1945 m. pavyzdį yra ir sudėtinga, ir neobjektyvu. Tačiau, nagrinėjant gyventojų migracinius procesus Klaipėdos krašte, negalima ignoruoti fakto, kad prieškario Lietuvoje Klaipėdos kraštas turėjo autonominį statusą, kuris jam ir jo gyventojams garantavo kultūrinės tapatybės *Status quo*. Be to, būtina atsižvelgti į tai, kad pokarinė gyventojų migracija Klaipėdos krašte nebuvo natūrali, nes ją lėmė tiek karinė Sovietų Sąjungos okupacija, tiek prievartinė jo sovietizacija sovietinės Lietuvos sudėtyje. Taip pat reikėtų pasiaiškinti sovietinės Lietuvos vadovybės politiką ir jos ištakas Klaipėdos krašto apgyvendinimo klausimu, kodėl Klaipėdos kraštas buvo apgyvendintas daugiausia naujais gyventojais, atvykusiais iš kitų sovietinės Lietuvos ir Sovietų Sąjungos vietų. Tad nagrinėjant migracinius procesus pokariniame Klaipėdos krašte yra svarbu atsakyti ne tik į klausimus, susijusius su gyventojų migraciniais procesais 1945–1960 m., bet ir į klausimus, susijusius su prieškario Lietuvos tautine politika, juk sovietinės Lietuvos vadovybė deklaravo prieškarinės ir pokarinės Lietuvos tęstinumą ir tai, kad ji neva yra tikroji „lietuvių tautos“ interesų gynėja.

Taigi, siekiant išnagrinėti gyventojų migracinius procesus pokariniame Klaipėdos krašte ir atskleisti jų ypatumus, galimus priežastingumo ryšius ir pasekmes, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į prieškario Lietuvoje vykdytą nacionalinę politiką

Klaipėdos krašto atžvilgiu – kuo ji buvo paremta ir kokių tikslų ja siekta? Taip pat reikia atkreipti dėmesį į sovietinės Lietuvos vadovybės nuostatas tautiniu klausimu. Disertacijos autoriaus nuomone, tik taip galima atskleisti migracinių procesų, vykusių Klaipėdos krašte 1945–1960 m., ištakas, išryškinti Klaipėdos krašto sociokultūrinę transformaciją.

2.1. Prieškario ir sovietinės Lietuvos politikos tautiniu klausimu bruožai

Prieškario Lietuva tautiniu ir socialiniu požiūriu nebuvo vienalytė valstybė. Nepaisant to, prieškario Lietuvoje, kartu ir Klaipėdos krašte, buvo vykdoma lietuviškai etnocentriška politika, kurios ištakas bei turinį galima atskleisti prieškarinės Lietuvos gyventojų socialine sudėtimi ir jų religine konfesija. Pavyzdžiui, 1923 m. statistikos duomenimis, prieškario Lietuvoje iš 2 028 971[468] gyventojo 1 088 816 gyventojų, arba 53,66 proc. visų šalies gyventojų, dirbo žemės ūkyje[469]. Tų pačių metų surašymo duomenimis, katalikai sudarė 85,72 proc.[470] visų prieškario Lietuvos gyventojų. Prieškario Lietuvos gyventojų daugumos socialinį ir konfesinį požymius, kaip tautinės vienybės šaltinį, pabrėžė kunigas, filosofijos profesorius ir Tautininkų sąjungos ideologas Izidorius Tamošaitis. Minint 20-ąsias Lietuvos nepriklausomybės metines, jis rašė: „Žemės ūkis yra mūsų valstybės pagrindas. Norint, kad mūsų politinis medis sodriai augtų, reikia daugiau dėmesio kreipti ir labiau rūpintis mūsų žemės ūkiu. Žemės ūkio gyventojai išlaikė savo religiją, daugiausia katalikų tikybą. Mūsų kaimas išlaikė ir tautiškumą bei lietuviškumą. Mūsų ne visai jau lietuviški miestai buvo kur kas palankesni ir greitai nutausti. Kaimas šiuo atžvilgiu parodė labai daug atsparumo.“[471] Natūralu, kad kaimas buvo terpė, kurioje Katalikų bažnyčia turėjo tvirtas pozicijas ir kurioje formavosi lietuvių tautinis identitetas. Tad anuomet religijos apraiškų buvo visose gyvenimo sferose. Be to, religija, kaip vienas iš pasaulėžiūros, vertybių ir elgesio formavimo veiksnių, skyrė vienas gyventojų grupes nuo kitų bei apribojo identiteto pasirinkimo galimybes. Lietuvių nacionalinio identiteto raidą 1918–1940 m. tyrinėjęs Ramūnas Trimakas atskleidė tai, kad „religijos pirmenybė etniškumo atžvilgiu <...> nulėmė didesnį artumą tarp tos pačios tikybos žmonių, nors ir skirtingos tautybės, – katalikas lenkas lietuviui buvo artimesnis nei protestantas lietuvis“[472]. Kita vertus,

468 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymas buvo atliktas be Klaipėdos krašto.

469 Gyventojų suskirstymas gyvenimo šaltiniais. *Statistikos biuletenis*. Nr. 12, 1924, gruodis, p. 35.

470 Lietuvos gyventojų sąstatas tikybomis. *Statistikos biuletenis*. Nr. 7, 1924, liepa, p. 27.

471 Iz. Tamošaitis. Tautos vienybės kelias. Iš: *Lietuva 1918–1938.* Red. Kemežys, Vincas. Kaunas, 1990, p. 17.

472 TRIMAKAS, Ramūnas. Lietuvių nacionalinis identitetas: etniškumo ir konfesiškumo santykio problema tarpukario Lietuvos Respublikoje (1918–1940). *Sociologija: Mintis ir veiksmas*. 1999, 5(3), p. 76.

rašydamas apie prieškario Lietuvos literatūros raidą, žurnalistas ir politikas Stepas Vykintas pabrėžė, kad organizuojant naujas savivaldybes, Seimą ir pertvarkant ūkinę santvarką, „literatūra, menas, mokslas, teatras turėtų būti viso ko avangarde“, kad lietuvių „Tautinė sąmonės esmė jau nebe vien turinys, bet ir forma“[473]. Vis dėlto Lietuvos visuomenėje įsitvirtinusi tautiškumo ir religinės konfesijos koreliacija byloja apie tai, kad prieškario Lietuvoje dar nebuvo pasibaigęs modernios tautos formavimosi procesas. Jau minėtas I. Tamošaitis rašė: „Tautinis atgimimas greičiau pasiekė kaimą, veikiau jame prigijo, šaknis įleido, sustiprėjo, sutvirtėjo. Teisybė, kaimas nebuvo nutautęs. O ir tautinio atgijimo žibintą kaimui nešė ne kas kitas, o iš jo kilę susipratę lietuviai inteligentai. Tą kaimą, kurs tautiškai subrendęs pradėjo stiebtis į nepriklausomą valstybinį gyvenimą, reikėjo dar labiau kelti, stiprinti, palaikyti.“[474] Galima konstatuoti, kad prieškario Lietuvoje didžiąją jos visuomenės dalį sudarė kaimo gyventojai katalikai. Tad prieškario Lietuvoje vykdyta tautinė politika rėmėsi daugumos gyventojų vertybinėmis nuostatomis, įsitikinimais ir pasaulėžiūra, t. y. lietuviškai kalbančiais katalikais. Neatsitiktinai prieškarinės Lietuvos gyventojų tautinės sudėties svarbą valstybės politikai pabrėžė tai, kad nuo 1923 m. iki 1931 m. buvo vedama visapusiška statistinė gyventojų apskaita pagal tautybę ir konfesinę priklausomybę[475].

Taip pat reikėtų pabrėžti, kad prieškario Lietuvoje tautybė oficialiai buvo siejama su kalba[476], tačiau faktiškai tautybė tapatinta su religine konfesija. Lietuvoje gyvenę evangelikai liuteronai buvo laikomi vokiečiais, nors dauguma jų kalbėjo lietuviškai ir pasuose turėjo įrašą – „lietuvis (-ė)“[477]. Tokia nuostata buvo paremtas gyventojų, norinčių išvykti iš sovietinės Lietuvos į Vokietiją pagal 1941 m. sausio 10 d. gyventojų mainų sutartį tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos, atrankos kriterijus[478]. Remiantis šiuo kriterijumi, 1941 m. sausio–kovo mėn. sovietinę Lietuvą paliko 52 000 vokiečių[479]. Klaipėdos krašto atveju, dauguma jo gyventojų buvo evangelikai liuteronai, kurie sudarė krašto sociokultūrinės tapatybės pagrindą, o jos išlaikymą iš esmės turėjo užtikrinti 1924 m. liepos 30 d. Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuota „Klaipėdos teritorijos konvencija“[480].

---

473 Stp. Vykintas. Naujosios mūsų literatūros keliai. Iš: *Lietuva 1918–1938.* Red. Kemežys, Vincas. Kaunas, 1990, p. 163–164.

474 Iz. Tamošaitis. Tautos vienybės kelias. Iš: *Lietuva 1918–1938.* Red. Kemežys, Vincas. Kaunas, 1990, p. 17.

475 *Statistikos Biuletenis*. 1923–1939 m. [Žiūrėta 2019-02-15]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1C1B0000078024>

476 *1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija.* [Žiūrėta 2018-06-12] Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter_archyvas/dokpaieska_arch.showdoc_l?p_id=112956&p_query=&p_tr2=2>

477 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. *Gyventojų mainai tarp Lietuvos ir Vokietijos pagal 1941 m. sausio 10 d. sutartį.* Klaipėda, 2002, p. 38.

478 Ten pat, p. 67.

479 Ten pat, p. 9.

480 Lietuvos ir Britų Imperijos, Francūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos. *Vyriausybės Žinios*. 1924, rugsėjo 1, Nr. 109, p. 1–20.

1924–1939 m. didele dalimi vokišką krašto tapatybę taip pat pabrėžė oficiali lietuvių ir vokiečių dvikalbystė, senų Vokietijos įstatymų galiojimas bei krašto Evangelikų bažnyčios priklausymas Karaliaučiaus konsistorijai ir Prūsų Bažnyčiai.

Koks didžiulis kultūrinis skirtumas buvo tarp Klaipėdos krašto ir likusios prieškario Lietuvos, nepaisant jų sujungimo 1923 m., ir kokios problemos trukdė tą skirtumą pašalinti, rodo Rudolfo Valsonoko požiūris į vietinius Klaipėdos krašto valdininkus. Jo nuomone, krašto valdininkams „<...> trūksta rusų teisės kultūros pažinimo ir rusų kalbos mokėjimo“[481]. Tokia nuomonė buvo ne asmeninis R. Valsonoko požiūris į „Klaipėdos problemą“, o prieškarinės Lietuvos geopolitinės orientacijos išraiška, kurios kryptį galima atskleisti Lietuvos švietimo politika. 1925 m. birželio 23 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė „Pradžios mokyklų įstatymo pakeitimą“, kuris įtvirtino nuostatą, kad pradžios mokyklų mokytojais gali būti asmenys, kurie iki 1918 m. lapkričio 11 d.[482] buvo „išėję <...> Rusijos mokytojų seminariją ar mokytojų kursus, ar kitokiu būdu ligi to laiko įgiję mokytojo teises Rusijoj“[483]. 1916–1918 m. vokiečių okupacinės valdžios Lietuvoje rengtuose mokytojų kursuose įgytas pedagoginis išsilavinimas nebuvo pripažįstamas[484]. Natūralu, kad prieškario Lietuvoje, ignoruojant istorinę bei kultūrinę Klaipėdos krašto specifiką ir skleidžiant idėjas apie lietuvių tautinę vienybę, buvo kišamasi į krašto vidaus reikalus siekiant kraštą „atlietuvinti“. Tokia Klaipėdos krašto lituanizavimo politika patyrė nesėkmę. Lietuviškoje istoriografijoje nurodomos priežastys, kodėl prieškario Lietuvai taip ir nepavyko įsitvirtinti Klaipėdos krašte, dažniausiai yra susijusios ne su kultūriniais, bet su politiniais problemos aspektais. Iki šiol toks situacijos Klaipėdos krašte 1923–1939 m. matymas iš esmės nepaaiškina, kodėl 1938 m. gruodžio 11 d. vykusiuose rinkimuose į Klaipėdos krašto seimelį 87,14 proc. gyventojų pasisakė už vokiškas arba provokiškas partijas, tuo nulemdami krašto ateitį prieškarinės Lietuvos sudėtyje[485], kodėl po 1939 m. kovo 22 d. beveik visi Klaipėdos krašto gyventojai priėmė Vokietijos pilietybę ir kodėl iš 153 793[486] Klaipėdos krašto gyventojų tik 300 asmenų (su šeimos nariais 585 gyven-

---

481 VALSONOKAS, Rudolfas. *Klaipėdos problema.* Vilius, 1989, p. 237.

482 Šią dieną Vokietijos karinė vadovybė Kompjene pasirašė kapituliacijos aktą. Tą pačią dieną Lietuvos Valstybės Tarybos Prezidiumas patvirtino Vyriausybę. Tai reiškė Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, funkcionavimo pradžią. Plačiau žr.: YČAS, Martynas. Lietuvos vyriausybės sudarymo etapai ir jos pirmieji žingsniai. Iš: *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*. Spausdinta pagal leidinį: Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928. Kaunas, 1990, p. 63–81. Palyginti žr: RUDIS, Gediminas. Augustinas Voldemaras – nemokėjęs pralaimėti politikas. Iš: *Lietuvos Respublikos Ministrai Pirmininkai (1918–1940)*. Sud. Čepas, Ričardas. Vilnius, 1997, p. 22–23.

483 Pradžios mokyklų įstatymo pakeitimas. *Švietimo darbas*. 1925 m., Nr. 10, p. 1033–1034.

484 Ten pat, p. 1034.

485 REHBERG, Kurt. *Kampf um Memel*. Lübeck, 1992, S. 153.

486 Klaipėdos krašto pagrindiniai duomenys. *Statistikos Biuletenis*. Nr. 3(185), 1939, kovas, p. 92.

tojai) pasirinko optuoti Lietuvos pilietybę[487]. Vien tik Klaipėdos krašte veikusių provokiškų kultūrinių organizacijų ir partijų veikla[488] bei provokiškos tapatybės ideologijos skaida[489] to nepaaiškinsi. Kokia didelė buvo ši problema, atskleidžia Klaipėdos krašto *Memelländische Volkspartei* pirmininko Jozepho Krauso kalba susirinkime, vykusiame prieš rinkimus Smalininkuose 1932 m. balandžio 15 d., kuriame jis pareiškė: „Jeigu Lietuva nor ant „Lietuvos Aide“ iškelto klausymo aiškų atsakymą, tad ji tur Tautų Sąjungai pasiūlyti, įvelyti Tautų Nusisprendimo Teisę, kaip Prezidentas Vilsonas Europos Tautoms yra pažadėjęs... Toks nubalsavimas pašalintų visus abejojimus ir aiškiai parodytų, ko Klaipėdos krašto gyventojai nor ir koks nuošimtis pareiškia tokį norą. Jeigu Tautų Sąjunga leistų tokį nubalsavimą ir jeigu būtų tada pasielgta pagal tokio nubalsavimo davinius, tad turėtų tie Lietuviai teisybę, kurie sako, kad neesą nei jokių klausimų dėl Klaipėdos krašto.“[490]

Tokioje situacijoje, kai Klaipėdos krašto lituanizavimo srityje nebuvo jokio teigiamo postūmio, paprasčiausias būdas krašto lietuviškumo vaizdiniui sudaryti ir jį palaikyti buvo apeliuoti į krašto gyventojų „tautinį sąmoningumą“. Taigi 1934 m. rugpjūčio 12 d. „Tautos Vadas“ kreipėsi į „Jūros Dienos dalyvius“ Klaipėdoje pabrėždamas, kad „turime tikrojo mokslo šviesoje parodyti civilizuotam pasauliui, kad lietuvių tauta šiame pajūryje iš senų senovės yra gyvenusi, kad ne mes, o jie, erdvės ieškotojai, yra čia atėjūnai. Klaipėdiškiai ir kitos lietuvių giminės šakos, skaitykite senovės raštus ir įsitikinkite, kad šiandien skleidžiamos žinios apie Jus yra Jūsų gero vardo niekinimas“[491]. Tačiau praktikoje Klaipėdos krašto lietuviškumas, nurodant krašte gyvenančių „lietuvių“ skaičių, buvo pabrėžiamas statistiniais duomenimis. Pavyzdžiui, 1939 m. sausio 1 d. duomenimis, Klaipėdos krašte gyveno 78 445 lietuviai, arba 51 proc. visų krašto gyventojų[492]. Įdomu tai, kad į šį procentą buvo įtraukti

---

487 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. *Lietuvos optantai: klaipėdiškiai, 1939*. Klaipėda, 2001, p. 33.

488 Plačiau žr.: ŽOSTAUTAITĖ, Petronėlė. Klaipėdos krašto revanšistinės partijos 1925–1933 m. (1. Įkūrimas ir organizacinė veikla). *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai.* A serija, 1980, t. 2(71), p. 53–67; ŽOSTAUTAITĖ, Petronėlė. Klaipėdos krašto revanšistinės partijos 1925–1933 m. (2. Jų veikla sudarant krašto direktoriją). *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai.* A serija, 1980, t. 4(73), p. 23–40; BARTNINKAS, Saulius; SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos krašto gyventojų pronacistinių orientacijų XX a. 4-ajame dešimtmetyje vertinimo problema. Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XVII*, 2008, p. 101–120.

489 SAFRONOVAS, Vasilijus. „Memelenderių“ daryba, arba ideologinis 1939 metų Klaipėdos krašto aneksijos parengimas. Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XXI*, 2010, p. 32–68.

490 Ši kalba buvo platinama vokiečių ir lietuvių kalbomis. Plačiau žr.: VALSONOKAS, Rudolfas. *Klaipėdos problema.* Vilnius, 1989, p. 367. Palyginti žr.: Die Rede Spitzenkandidaten Kraus. *Memeler Dampfboot*, Nr. 90, 17. April 1932, S. 2.

491 *Taip pagerbėme savo jūrą. Savivaldybė*, Nr. 8 (135), 1934, rugpjūtis, p. 16.

492 Klaipėdos krašto pagrindiniai duomenys. *Statistikos biuletenis*, Nr. 3(185), 1939, kovas, p. 91.

35 182 „klaipėdiškiai autonomistai, kurie nenorėjo identifikuotis su žemaičiais“[493]. Nepakankant svertų Klaipėdos krašto „lietuviškumui“ įrodyti, imta pabrėžti pavardžių rašyseną, pagal kurią 1939 m. pradžioje Klaipėdos krašte buvo 65,5 proc. gyventojų, turinčių lietuviškas pavardes[494]. Tai, kad didžioji Klaipėdos krašto gyventojų „lietuvių“ dalis priklausė evangelikams liuteronams, oficialiai nebuvo akcentuojama. 1925 m. sausio 20 d. surašymo duomenimis, 91,68 proc. Klaipėdos krašto gyventojų buvo evangelikai liuteronai[495]. Paviršutinis ir politiškai angažuotas Klaipėdos krašto gyventojų tautinės sudėties matymas buvo tvirtas pagrindas už krašto gyventojus spręsti apie jų tautinę savivoką ir laikyti, kad kraštas yra „lietuviškas“.

Antrojo pasaulinio karo išvakarėse lietuviško etnocentrizmo politika tapo dar radikalesnė. 1939 m. Antanas Maceina rašė: „Padaryti mūsų valstybę tautine prasme totalinę, išplėsti tautos išvystymą, apsivalyti nuo svetimtautiškų priemaišų, žodžiu, padaryti mūsų valstybę lietuvišką yra visų mūsų uždavinys. Tai yra mūsų tautinė garbė ir pareiga.“[496] Toks lietuviško etnocentrizmo pobūdis neišnyko nei nacistinės Vokietijos okupacijos metais, nei po jos. Tačiau nacistinės okupacijos metais lietuviškas etnocentrizmas pasiekė viršūnę, kai Lietuvoje viešai buvo deklaruota, jog „žydai, burliokai, baudžiavinės ponijos likučiai ir lenkai kolonistai ir atbėgėliai yra mūsų tautos grybas, kurį reikia ko greičiausiai išpjauti“[497]. Sovietine ideologizuota maniera apie nacistinės Vokietijos okupacijos Lietuvoje laikotarpį 1944 m. pabaigoje J. Jurginis rašė: „Šiandien netenka aiškinti, ko vokiečiai siekė, pradėdami plėšikiškąjį karą. Netenka stebėtis ir nusipolitikavusių „veikėjų“, skelbusių visokius klaidingus atsišaukimus į tautą, aklumu. Neapykanta tarybinei santvarkai aptemdė jų akis, jie pasidarė okupantų samdiniais ir veikė prieš savo tautos interesus. Jie liks liūdnos praeities žmonėmis, o nuo vokiškųjų kolonistų išvalyta Tarybų Lietuva žengs nauju keliu.“[498]

Po karo Lietuvos gyventojų skirstymas pagal tautybę į savus ir priešus neišnyko. Be to, toks skirstymas lietuviams tapo priemone asmeniniams tikslams įgyvendinti. Tai ypač išryškėdavo lietuviams esant kritinėse gyvenimo situacijose. Mažosios Lietuvos „patriarchu“ vadintas Kurtas Vėlius atskleidė savo patirtį, įgytą Vokietijoje perkeltųjų asmenų stovykloje, kurioje kartu gyveno lietuviai katalikai ir evangelikai liuteronai. Pasak jo, siekdami gauti sau daugiau naudos, katalikai laikė evangelikus liuteronus „nacių šalininkais“. „Liuteris juk vokietis! Vadinasi, viskas tvarkoje, belieka greta jo pastatyti Hitlerį – ir mes jau naciai <...>. Kai kuriems katalikams taip atrodė: dukart du – keturi, ir jokios klaidos“,[499] – prisiminė K. Vėlius. Tuo metu į

493 Ten pat, p. 91.
494 Ten pat, p. 92.
495 *Statistinės žinios*, Nr. 9, 1927, gegužė 25, p. 166.
496 MACEINA, Antanas. Tauta ir valstybė. *Raštai. T. XII*. Vilnius, 2007, p. 62.
497 Apvalyti lietuvių tautą nuo grybo. *Į Laisvę,* Nr. 11,1941, liepos 7, l. 1.
498 J. Jurginis. Lietuva „Naujojoj“ Europoj. *Tiesa,* Nr. 99 (160), 1944, lapkritis 2, l. 2.
499 ANTAS Ž. *Dvyliktoji diena*. Kaunas, 2002, p. 120.

Klaipėdos kraštą gyventi atsikėlusiems (persikėlusiems) lietuviams būdingą priešiškumą ne tik vokiečiams, bet ir rusams taip pat akcentavo 1956 m. į Vakarų Vokietiją repatrijavęs „klaipėdiškis“. Straipsnelio nepasirašęs autorius rašė: „Apie lietuvius turiu patį blogiausią įspūdį per paskutinius 11 metų. Esu senas jūrininkas, daug keliavau po pasaulį. Ir dar ilgi nelaisvės metai. Jūs galite manimi tikėt, kai sakau, kad reta tauta vienija daugybę blogiausių savybių kaip ši. Tai daugiau negu aiškiai įrodė paskutiniai 11 metų. Anksčiau mes, mėmelenderiai, buvome lietuvių valstybinis priešas Nr. 1. Dabar šį vaidmenį perėmė rusas. Bet lietuvių neapykanta viskam, kas vokiška, yra tokia pat stipri kaip ir anksčiau.“[500]

Natūralu, kad antivokišką lietuvių laikyseną išnaudojo savo tikslams įgyvendinti ir sovietinės Lietuvos vadovybė. 1942 m. balandžio 26 d. Maskvoje vykusiame pirmajame „lietuvių tautos atstovų mitinge“ Lietuvos SSR AT Prezidiumo pirmininkas J. Paleckis retoriškai klausė: „Ar galima užmiršti, kaip vokiškieji fašistai terorizavo, provokavo, mušė ir žalojo lietuvius Klaipėdos krašte, nuodijo fašizmo nuodais klaipėdiečius, <...> kaip, pagaliau, plėšikišku būdu atplėšė nuo Lietuvos Klaipėdos kraštą?“[501] Kitas įtakingas sovietinės Lietuvos atstovas, Lietuvos SSR švietimo liaudies komisaro pavaduotojas J. Žiugžda, kvietė Lietuvos mokytojus ir moksleivius kilti į kovą su „hitleriniais okupantais“: „Kraujas Lietuvos moksleivių, žuvusiųjų nuo vokiškųjų grobikų rankos Klaipėdos krašte, šaukia jus!“[502] Lietuvos „išvadavimo“ iš nacistinės Vokietijos okupacijos išvakarėse, 1944 m. gegužės mėn., Lietuvos SSR teisingumo liaudies komisaras P. Pakarklis pabrėžė, kad „Vokietinimas buvo vykdomas Klaipėdos krašte ir tada, kai Klaipėda buvo sudėtinė Lietuvos valstybės dalis. O užgrobus Klaipėdos kraštą Hitleriui, vokietinimas pasiekė žvėriškumo laipsnį, net lietuviškos knygos buvo deginamos. Bet lietuviai ir tada kovojo su vokiečiais. Kovoja ir dabar“[503]. Akivaizdu, kad tokia sovietinės Lietuvos vadovybės retorika neprieštaravo prieškario Lietuvoje vyravusiems tautiniams ir politiniams stereotipams vokiečių klausimu. Vokiečio, kaip „lietuviškų žemių grobiko“ bei „lietuvių tautos pavergėjo ir naikintojo“, t. y. priešo, įvaizdis atitiko didelės Lietuvos visuomenės dalies nuostatas vokiečių klausimu. Juo labiau kad Antrojo pasaulinio karo metu visais įmanomais

---

500 Eine Leserstimme zu unserer Artikelfolge. *Memeler Dampfboot,* Nr. 15, 5. August 1956, S. 182.

501 Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininko Drg. Justo Paleckio kalba. Iš: *Lietuvių tautos atstovų mitingas, įvykęs Maskvoje 1942 m. balandžio 26 d. Atstovų kreipimasis į lietuvių tautą, sveikinimas draugui Stalinui.* Maskva, 1942, p. 4.

502 Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Švietimo Liaudies Komisaro Pavaduotojo Drg. Juozo Žiugždos kalba. Iš: *Lietuvių tautos atstovų mitingas, įvykęs Maskvoje 1942 m. balandžio 26 d. Atstovų kreipimasis į lietuvių tautą, sveikinimas draugui Stalinui.* Maskva, 1942, p. 25.

503 Prof. Pov. Pakarklis. Klaipėdos krašto vokietinimas. *Tarybų Lietuva*, Nr. 18(297), 1944, gegužės 7, l. 3.

kanalais buvo transliuojama sovietinė antifašistinė propaganda, kurioje visos galimos kaltės buvo verčiamos vokiečių tautai. Neatsitiktinai Lietuvos „išvadavimo“ metu, 1944 m. rugpjūčio mėn. pabaigoje, sovietinė Lietuvos vadovybė oficialiai prikabinto vokiečių tautai „lietuvių tautos amžino priešo“ etiketę[504], kai iš karto po sovietinės Lietuvos teritorijos „išvadavimo“ 1944 m. pabaigoje buvo paskelbti duomenys apie nacistinės Vokietijos okupacijos metu „Lietuvos Tarybų Socialistinei Respublikai“ padarytą žalą[505], kuriuose pabrėžta, kad „Lietuvių tauta turi parašyti mūsų amžinajam priešui – vokiečiui tokį kaltinamąjį aktą, kuris pilnumoje atitiktų išgyventas skriaudas. Tuo pačiu lietuvių tauta įkals vinį į karstą vokiškųjų imperialistų, kurie norėjo nušluoti nuo žemės paviršiaus mūsų tautą, o bus nušluoti patys. Galutinio ir pilno kerštо valanda artėja“[506]. Vis dėlto Potsdamo konferencijoje sąjungininkai pabrėžė, kad jie neturi tikslo išnaikinti vokiečių, kaip tautos, bet jie sutarė, kad vokiečius reikia nubausti[507].

Kita vertus, nors „lietuviškų žemių išvadavimo“ diskurse Klaipėdos krašto gyventojai buvo skiriami į lietuvius ir vokiečius, tačiau pati sovietinės Lietuvos vadovybė aiškiai suvokė, kad Klaipėdos krašto lietuviai nėra tie patys lietuviai. Kalbėdamas Lietuvos SSR AT III sesijoje apie didesnio „lietuvių tautos“ indėlio reikšmę Lietuvai kovoje su Vokietija, J. Paleckis pavadino Klaipėdos krašto lietuvius „broliais“[508]. Tad kuo laikyti vietinius Klaipėdos krašto gyventojus „lietuvius“ ir kaip su jais elgtis, tiek sovietinės Lietuvos vadovybei, tiek Lietuvos visuomenei lyg ir nebuvo klausimo – jie galėjo likti krašte, bet turėjo pripažinti „didlietuvių“ tautos viršenybę.

Taigi sovietinėje Lietuvoje, kaip ir prieškario Lietuvoje, kaimo žmonės – lietuviškai kalbantys katalikai – buvo kuriamos visuomenės pagrindas, sistemos atrama. Kadangi sovietinės Lietuvos vadovybės pozicija tautiniu klausimu iš esmės atitiko Lietuvos visuomenės daugumos nuostatas šiuo klausimu, tai Lietuvoje vykdyta sovietinė tautinė politika tiek Antrojo pasaulinio karo metais, tiek jam pasibaigus iš esmės buvo lietuviškai etnocentriška. Tačiau kitaip nei Lietuvos visuomenėje įsitvirtinusi tautiškumo

---

504 Lietuvos žemių išvadavimas ir tolimesnieji Lietuvos liaudies uždaviniai kovoje su vokiškaisiais grobikais. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininko drg. J. Paleckio Pranešimas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos III Sesijoj 1944 metų rugpjūčio mėn. 29 d. *Tiesa,* Nr. 50 (111), 1944, rugsėjo 4, l. 2.

505 Ypatingosios Valstybinės Komisijos vokiškųjų fašistinių grobikų bei jų bendrininkų piktadarybėms nustatyti ir ištirti Pranešimas apie hitlerinių grobikų nusikaltimus Lietuvos Tarybų Socialistinėje Respublikoje. *Tiesa*, Nr. 139 (200), 1944, gruodžio 24, l. 2–4.

506 Kerštо valanda artėja. *Tarybų Lietuva,* 1944, gruodžio 28, Nr. 158(433). l. 1.

507 *Тегеран–Ялта–Потсдам. Сборник документов*. Сост. Санакоев, Ш.; Цыбулевский, Б. Москва, 1970, с. 431.

508 Lietuvos žemių išvadavimas ir tolimesni Lietuvos liaudies uždaviniai kovoje su vokiškaisiais grobikais. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininko drg. J. Paleckio pranešimas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos III sesijoje 1944 m. rugpjūčio mėn. 29 d. *Tiesa*, Nr. 50 (111), 1944, rugsėjo 4, l. 4.

samprata, kurioje kalba ir tautybė tapatintos su religine konfesija, sovietinės Lietuvos vadovybė akcentavo internacionalinę tautos sampratą, kuri reiškė tautiškumą pagal bendrą kalbą ir socialinę lygybę. Dėl to sovietinės Lietuvos vadovybė nematė tapatybės konflikto tarp sovietinės Lietuvos ir Klaipėdos krašto gyventojo „lietuvio“. Tuo būtų galima paaiškinti, kodėl sovietinės Lietuvos oficialiame diskurse Lietuvos visuomenė buvo skirstoma ne pagal tautybę, o į dvi socialiniu požiūriu lygiavertes – „valstiečių“ ir „darbininkų“ – klases, kurios sudarė vieną bendrą „darbo žmonių“ klasę.

Svarbu pabrėžti, kad sovietinės Lietuvos vadovybės retorikoje, kalbant apie tautinę valstybę, daugiausia buvo vartojama „lietuvių tautos“ reikšmė, tačiau patys sovietinės Lietuvos ideologai suprato šią reikšmę kaip „socialistinę naciją“, kaip visuomenės pažangos išraišką ir, vadinasi, jos siekiamybę. Čia reikėtų paaiškinti, kaip marksizmo-leninizmo teoretikai suprato pačią „naciją“. J. Stalino supratimu, „Nacija yra istoriškai susiformavęs patvarus žmonių bendrumas, atsiradęs keturių pagrindinių požymių pagrindu, būtent: pagrindu kalbos bendrumo, teritorijos bendrumo, ekonominio gyvenimo bendrumo ir bendrumo psichinio pobūdžio, pasireiškiančiu specifiniu nacionalinės kultūros ypatybių bendrumu“[509]. O „socialistinė nacija“ bendriausia prasme, anot J. Stalino, reiškė: „Darbininkų klasės ir valstietijos sąjunga nacijos viduje kapitalizmo liekanoms likviduoti pergalingos socializmo statybos vardan; nacionalinės priespaudos liekanų panaikinimas nacijų ir nacionalinių mažumų lygiateisiškumo ir laisvo jų vystymosi vardan; nacionalizmo liekanų panaikinimas draugystės tarp tautų įgyvendinimo ir internacionalizmo įtvirtinimo vardan“[510].

Atsižvelgiant į tai, sovietinės Lietuvos vadovybė vykdė tokią ideologinę indoktrinaciją, kuri buvo mišinys lietuviškai etnocentriškos, komunistinės ir internacionalinės propagandos ir kurios tikslas buvo paversti sovietinėje Lietuvoje gyvenusias tautines mažumas, taip pat ir Klaipėdos krašto „lietuvius“, bendros lietuvių „socialistinės nacijos“ dalimi. Tačiau lietuvių „socialistinės nacijos“ formavimasis buvo tik dalis proceso. Kitaip nei turtas, kuris buvo įvardijamas pagrindine socialinės nelygybės priežastimi ir kurio problemą buvo galima išspręsti mechaniškai, t. y. panaikinat privačią nuosavybę, tautinės kalbos problemos nebuvo galima išspręsti greitai. Tad socialiniu pagrindu jungiantis įvairioms tautinėms grupėms į vieną „socialistinę naciją“ kilo titulinės kalbos klausimas, nes socialistinėje visuomenėje socialinė lygybė nereiškė kalbų lygybės. Šiuo klausimu J. Stalinas nematė jokios problemos. „Kai pasaulinė socialistinė ūkio sistema pakankamai sustiprės ir socializmas įeis į tautų buitį, kai nacijos įsitikins bendrosios kalbos pranašumais palyginti su nacionalinėmis kalbomis, nacionaliniai skirtumai ir kalbos pradės atmirti, užleisdami vietą bendrai visiems pasaulinei kalbai“[511], – nurodė jis. Suprantama, kad Sovietų Sąjungoje, kuri neva „įkūnijo didžiojo marksizmo-leninizmo dėsnį apie didžiąją proletariato vieny-

[509] STALINAS, J. V. *Raštai*, 11 t. Vilnius, 1951, p. 311.
[510] Ten pat, p. 315–316.
[511] Ten pat, p. 325.

bę“, titulinės kalbos klausimas jau buvo išspręstas – tituline kalba tapo rusų kalba, o kartu su ja tituline tapo ir rusų tauta. Tai paaiškina, kodėl Lietuvos, kartu ir Klaipėdos krašto, sovietizacijos procesai beveik nepalietė rusų tautybės asmenų, tiek istoriškai gyvenusių Lietuvoje, tiek į ją atvykusių (persikėlusių) po sovietinės Lietuvos „išvadavimo“ 1944 m., bet vienaip ar kitaip palietė visas kitas tautines mažumas, kodėl rusų tautybės gyventojai labiau nei lietuviai buvo laikomi lojaliais sovietinei santvarkai.

Taigi, nors marksizmo-leninizmo teoretikai laikėsi nuostatos, kad nacijos formuojasi socioekonominiu pagrindu, tačiau suprato, kad tai yra ilgalaikis procesas. Pereinamuoju laikotarpiu pirmiausia įvairios sovietinės Lietuvos teritorijoje gyvenusios tautos turėjo susijungti į „titulinę“ lietuvių „naciją“ tam, kad vėliau su rusų tauta priešakyje sudarytų „socialistinę naciją“. 1945 m. gruodžio 6 d. LKP(b) CK VIII plenume, kalbėdamas apie „lietuvių tautos“ perspektyvas, A. Sniečkus pabrėžė, kad „tik broliškoje Tarybų Sąjungos tautų šeimoje lietuvių tautai yra užtikrintas materialinės gerovės augimas, kultūros, tautinės pagal formą, socialistinės pagal turinį, išvystymas“[512]. Tačiau šiam tikslui įki galo įgyvendinti reikėjo atlikti tam tikrus veiksmus, kurie ypač ryškūs buvo Lietuvos sovietizacijos pradžioje. Sovietinės Lietuvos politikos nuostatas ir jos liniją tautiniu klausimu, kaip pradinį „lietuvių socialistinės nacijos“ kūrimo etapą, galima rekonstruoti keliais vieno pagrindinio lietuviško tautinio komunizmo ideologo J. Paleckio pasisakymais.

1940 m. rugpjūčio 24 d., kalbėdamas Lietuvos liaudies seimo nepaprastojoje sesijoje apie Vilniaus padėtį sovietinės Lietuvos sudėtyje, Lietuvos SSR Prezidento pareigas ėjęs J. Paleckis pabrėžė, kad „<...> jokios želigovskijados dabar nebegalės pasikartoti. Toji neapykanta, kuri aštrino Vilniuje tautinius santykius, dabar nebegalima, nes viskas paprastai ir aiškiai sprendžiama visų Lietuvoje gyvenančių tautų proletarinio solidarumo ir proletarinio sąmoningumo pagrindu“[513]. Ką J. Paleckis turėjo omenyje, viešai iškeldamas tautinių santykių problemą Vilniuje bei Vilniaus krašte ir kaip praktikoje buvo sprendžiamos tautinės problemos sovietinėje Lietuvoje, atskleidžia 1944 m. rugsėjo 22 d. pasirašytas sovietinės Lietuvos ir Lenkijos tautinio išsivadavimo komiteto susitarimas „dėl abipusiškos evakuacijos lietuvių iš Lenkijos teritorijos į Lietuvos TSR ir lenkų iš Lietuvos TSR teritorijos į Lenkiją“[514]. Po šio susitarimo J. Paleckis pareiškė: „Tarybų valdžia moko apie tautų sugyvenimą. Mes, bolševikai, mylim savo tautą daug labiau už tuos visus nacionalistus, kurie tik garsiai kalba apie tautos meilę, o myli tik savo turtą. Lietuvos ir Lenkijos reakcionieriai ilgus metus ginčijosi tarpusavyje ir darė daug žalos savo tautoms. Dabar nauja Lietuva ir nauja Lenkija sugebėjo gan greitai susitarti dėl tų ginčytinų klausimų. Tarybų Sąjungos dešimtys tautų rodo pavyzdį, kaip galima ir reikia

---

512 A. Sniečkus. Apie partinių organizacijų uždavinius ryšium su rinkimais į TSRS Aukščiausiąją Tarybą. *Komunistas*, Nr. 4, 1945, gruodis, p. 19.

513 *Lietuvos Liaudies Seimas. Stenogramos ir medžiaga.* Vilnius, 1985, p. 152.

514 Pasirašymas susitarimo. *Tiesa*, Nr. 68 (129), 1944, rugsėjo 25, l. 1.

sugyventi tarpusavyje.“[515] Beje, šiame pareiškime turto ir tėvynės meilės sugretinimas nebuvo atsitiktinis, nes pagal marksizmo-leninizmo teoriją, kuria ir vadovavosi sovietinės Lietuvos ideologai, „lietuvių tauta“ buvo regima kaip titulinė ir beklasė visuomenė, t. y. „socialistinė nacija“. Pavyzdžiui, J. Stalinas pabrėžė, kad „socialistinės nacijos yra kur kas labiau susitelkusios negu bet kuri buržuazinė nacija, nes jos yra laisvos nuo nesutaikomų klasinių prieštaravimų“[516]. Neatsitiktinai, minint 8-ąsias sovietinės Lietuvos inkorporacijos į SSRS sudėtį metines, J. Paleckis pabrėžė, kad „<...> rusas, lenkas ar žydas darbininkas yra lietuvių darbininkui tūkstantį kartų artimesnis, brangesnis už „lietuvį“ dvarininką Plechavičių, Norkaitį ar fabrikantą Vailokaitį“[517]. Kiek anksčiau, pirmųjų pokarinių rinkimų į SSRS AT ir Klaipėdos krašto prijungimo prie sovietinės Lietuvos metinių išvakarėse, J. Paleckis su dideliu patosu rašė: „Užuot buvusi suskaldyta, <...> lietuvių tauta tampa vieninga darbo žmonių visuomene, kurioje auga dviejų brolišku klasių – darbininkų ir valstiečių – bendradarbiavimas ir vienybė. O socialistinės visuomenės sukūrimas ateityje žada visišką vieningos lietuvių tautos susibūrimą į tikrai bendrą šeimyną. Tik socialistinėj santvarkoj <...> galės įsikūnyti šūkis apie Lietuvą kaip didvyrių žemę.“[518]

Taigi, pirminė „lietuvių tautos“ tapsmo „socialistine nacija“ sąlyga buvo „lietuvių tautos“, kartu ir Klaipėdos krašto, vietinių gyventojų „lietuvių“ pavertimas beklase visuomene. Nors sovietinės Lietuvos vadovybė pabrėždavo revoliucinį sovietinės santvarkos įvedimo Lietuvoje pobūdį, tačiau tokios santvarkos įvedimas, visuomenės tautinės ir socialinės sudėties transformacija buvo galima tik dėl Antrojo pasaulinio karo ir jo padarinių pasikeitus geopolitinei situacijai. Kita vertus, Sovietų Sąjungos vykdyta Lietuvos su Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda sovietizacijos politika tautiniu klausimu neprieštaravo sovietinės Lietuvos vadovybės pozicijai pokarinės Lietuvos tautinės ir socialinės sudėties klausimu.

2.2. Klaipėdos krašto apgyvendinimas naujakuriais ir persikėlėliais 1945–1948 m.

Kalbant Klaipėdos krašto apgyvendinimo tema, paprastai pirmiausia yra keliami klausimai, susiję su vietinių gyventojų repatriacija[519]. Tačiau faktai, jog 1) dar iki

[515] Tarybų valdžia yra darbo valstiečių reikalų gynėja. Kauno apskrities darbo valstiečių suvažiavimas. *Tiesa*, Nr. 76 (137), 1944, spalis 5, l. 2.

[516] Broliškoje Tarybų šalies tautų šeimoje. *Komunistas*, Nr. 6 (426), 1952, birželis, p. 1.

[517] J. Paleckis. Tikroji lietuvių tautos nepriklausomybė. *Komunistas*, Nr. 8, 1948, rugpjūtis, p. 21.

[518] Justas Paleckis. Lietuva – Lenino keliu. *Tiesa*, Nr. 18 (852), 1946, sausio 21, l. 2.

[519] SAFRONOVAS, Vasilijus. *Migrantai ir pabėgėliai Kuršių nerijoje XX a. viduryje.* Vilnius, 2018; KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIEMĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose.* Klaipėda, 2019.

Sovietų Sąjungos karinės Klaipėdos krašto okupacijos pradžios dauguma vietinių gyventojų buvo evakuoti iš krašto į Vokietijos gilumą, 2) Sovietų Sąjungai okupavus Klaipėdos kraštą pasikeitė jo politinė priklausomybė, verčia nagrinėti Klaipėdos krašte vykusius migracinius procesus kitaip – pirmiausia išnagrinėti Klaipėdos krašto apgyvendinimą naujais gyventojais, atvykusiais (persikėlusiais) iš kitų sovietinės Lietuvos ir Sovietų Sąjungos vietų.

Pirmas klausimas, kuris natūraliai kyla nagrinėjant Klaipėdos krašto apgyvendinimą ir kuris nėra keliamas istoriografijoje, yra – kodėl sovietinės Lietuvos vadovybė sprendė Klaipėdos krašto apgyvendinimo klausimą vienpusiškai, t. y. kodėl Klaipėdos kraštas buvo apgyvendintas daugiausia iš kitų sovietinės Lietuvos ir Sovietų Sąjungos vietų atvykusiais (persikėlusiais) gyventojais?

Kaip minėta, Antrojo pasaulinio karo metu sovietinės Lietuvos vadovybės deklaruotas požiūris į vokiečius neprieštaravo prieškario Lietuvoje vyravusiems tautiniams ir politiniams stereotipams vokiečių klausimu. Tad nepaisant oficialaus sovietinės Lietuvos diskurso, pabrėžiančio Klaipėdos krašto „lietuviškumą“, kraštas buvo suvokiamas kaip vokiškas. Sovietinė Lietuvos vadovybė taip pat aiškiai suvokė tikrąsias „Klaipėdos problemos“, egzistavusios 1923–1939 m., priežastis, kurios trukdė paversti kraštą visaverte prieškario Lietuvos „kūno“ dalimi. Be to, vos prieš 6 metus įvykęs Klaipėdos krašto „anšliusas“ parodė, kad beveik visi krašto gyventojai pasirinko ne „lietuvišką“, bet „vokišką“ geopolitinę ir kultūrinę orientaciją. Dėl to grįžti į prieš karą buvusią padėtį buvo ir nenorima, ir negalima. Vis dėlto grįžti į prieškarinę padėtį buvo neįmanoma, nes Antrojo pasaulinio karo metu keitėsi geopolitinė situacija, kurios pasikeitimą nulėmė tiek išaugusi SSRS karinė galia, tiek sąjungininkų susitarimai dėl pokarinės tvarkos Europoje.

Taigi, sprendžiant Klaipėdos krašto apgyvendinimo problemą, kaip ir jo politinės priklausomybės problemą, turėjo įtakos sąjungininkų derybose, vykusiose 1942–1944 m., svarstyti Prūsijos likvidavimo ir šios Vokietijos teritorijos dalies perdavimo Lenkijai ir SSRS klausimai. Nuo 1944 m. pradžios šių klausimų sprendimas buvo susietas su vokiečių gyventojų iškėlimu[520]. Rytinės Vokietijos teritorijos dalies perdavimas Lenkijai ir SSRS bei vokiečių iškėlimo iš šios teritorijos klausimai buvo plačiai svarstomi Krymo (Jaltos) konferencijoje. Apie vokiečių iškėlimą kalbėjęs W. Churchillis pabrėžė, kad „graikų ir turkų perkėlimo, vykusio po praėjusio karo, rezultatai buvo visai patenkinami“[521]. Taigi jis pritarė vokiečių gyventojų iškėlimo planui, ku-

[520] 280. 1944 г. февраля 27, Москва – Письмо А. Кларка Керра В. М. Молотову с приложением послания У. Черчиля И. В. Сталину. *СССР и Литва в годы Второй мировой войны. Том ИИ. Литва в политике СССР и в международных отношениях (август 1940 – сентябрь 1945 гг.) Сборник документов*. Составили Каспаравичюс, А.; Лауринавичюс, Ч.; Лебедева, Н. Vilnius, 2012, p. 748.

[521] *Тегеран–Ялта–Потсдам. Сборник документов*. Сост. Санакоев, Ш.; Цыбулевский, Б. Москва, 1970, с. 155.

ris užslėpta forma buvo deklaruotas konferencijos priimtoje Deklaracijoje apie išvaduotąją Europą. „Tvarkos Europoje nustatymas ir tautinio-ekonominio gyvenimo pertvarkymas <...>, – sakoma Deklaracijoje, – turi būti atsiektas tokiu keliu, kuris leis išvaduotosioms tautoms panaikinti paskutines nacizmo ir fašizmo žymes <...>.“[522] Konferencijoje, reaguodamas į tai, kaip praktikoje bus sprendžiamas Lenkijos klausimas, JAV Prezidentas Franklinas Rooseveltas pareiškė: „Lenkija bus pavyzdys to, kaip praktikoje įgyvendinami Deklaracijos apie išvaduotąją Europą principai“[523]. Todėl suprantama, kodėl 1945 m. sausio 28 d. pirmos „lenkų ir Lenkijos piliečių grupės“ išsiuntimas iš sovietinės Lietuvos į „tėviškę“[524] neturėjo jokio tarptautinio atgarsio. Natūralu, kad tokie pokarinės Europos, kartu ir sovietinės Lietuvos, sutvarkymo principai atitiko tiek sovietinės Lietuvos vadovybės, tiek didžiosios Lietuvos visuomenės dalies lūkesčius teritoriniu ir tautiniu klausimais.

Tačiau planuojami įvykiai pakrypo kitaip. Dar Krymo (Jaltos) konferencijoje J. Stalinas nurodė, kad „tose Vokietijos dalyse, kurias užima Raudonoji armija, vokiečių gyventojų beveik nėra“[525]. Iš tiesų, kai 1944 m. spalio 23 d. Raudonoji armija užėmė didžiąją Klaipėdos krašto teritorijos dalį, paaiškėjo, kad krašte beveik neliko gyventojų. Šis faktas, be abejonės, turėjo sukelti dvejopą sovietinės Lietuvos vadovybės reakciją. Viena vertus, ji turėjo būti teigiama, nes pasitraukus vietiniams gyventojams savaime išsisprendė Klaipėdos krašto vietinių gyventojų „vokiečių“ iškėlimo problema. Antra vertus, reakcija turėjo būti neigiama, nes krašte neliko vietinių gyventojų „lietuvių“, turėjusių tiek pabrėžti krašto „lietuviškumą“, tiek palengvinti krašto sovietizacijos, kaip jo integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį, procesą. Neatsitiktinai netrukus po to, kai buvo paskelbtas oficialus „Tarybinio informacijos biuro“ pranešimas apie Raudonosios armijos laimėjimus Klaipėdos krašte, *Tarybų Lietuvos* vedamajame buvo pabrėžta, kad „Prieš Lietuvos darbo žmones stovi didelis uždavinys prisidėti prie viso mūsų krašto atstatymo, prie greitesnio vokiškos okupacijos padarinių likvidavimo visoje Lietuvoje ir Klaipėdos krašte“[526]. Tai reiškia, kad jau pirmosiomis Klaipėdos krašto okupacijos dienomis sovietinės Lietuvos vadovybė suprato, jog jai iškilo kur kas sudėtingesnis „lietuviškų žemių sujungimo“ nei jų „išvadavimo“ uždavinys, paskatino ją ieškoti būdų šiai problemai spręsti. Juo labiau kad nuo 1944 m. spalio 23 d. apie padėtį Klaipėdos krašte žinojo sovietinės Lietuvos gyventojai, nes dalis jų buvo mobilizuojami vykti į Klaipėdos kraštą karo reikmėms, nes į sovietinę Lietuvą

---

522 Trijų didžiųjų sąjunginių valstybių – Tarybų Sąjungos, Jungtinės Amerikos Valstybių ir Didžiosios Britanijos – vadų konferencija Kryme. *Tiesa*, Nr. 35 (565), 1945, vasario 14, l. 2.

523 *Тегеран–Ялта–Потсдам. Сборник документов*. Сост. Санакоев, Ш.; Цыбулевский, Б. Москва, 1970, с. 174.

524 Pirmoji lenkų grupė išvyko į tėviškę. *Tiesa*, Nr. 24 (554), 1945, vasario 1, l. 1.

525 *Тегеран–Ялта–Потсдам. Сборник документов*. Сост. Санакоев, Ш.; Цыбулевский, Б. Москва, 1970, с. 155.

526 Į tolimesnį atsikūrimo etapą. *Tarybų Lietuva,* Nr. 108 (383), 1944, spalio 26, l. 1.

plūstelėjo didelis kiekis įvairaus turto, išvežamo iš Klaipėdos krašto. Taip būtų galima paaiškinti, kodėl iki Klaipėdos užėmimo sovietinėje Lietuvoje nebuvo viešinamas faktas, jog Klaipėdos krašte beveik neliko gyventojų.

Viskas radikaliai pasikeitė, kai buvo užimta Klaipėda. Kartu su euforijos ir pasididžiavimo jausmų perpildytais straipsniais ir žinutėmis, skirtais Klaipėdos „išvadavimui“ paminėti, kuriuose jau atvirai pabrėžiama, kad Klaipėda yra „mūsų“[527], buvo atskleista, kad kraštą paliko gyventojai, bet ne visi. 1945 m. vasario 1 d. *Tiesos* korespondentas J. Petrauskas rašė: „Kas nesijautė šios žemės šeimininkas, pasitraukė. O kas nenorėjo, gestapininkai varyte išvarė. Iš penkiasdešimties tūkstančių gyventojų Šilutės apskrityje liko du tūkstančiai.“[528] Tie, kas liko krašte, buvo laikomi savais. „<...> Jūs dabar neatidaloma Tarybų Lietuvos dalis, jūs tarybiniai piliečiai, jūsų teisės tokios kaip ir visų kitų tarybinių žmonių“, – taip apie sovietinės valdžios požiūrį į vietinius gyventojus 1945 m. sausio 30 d. rašė kitas *Tiesos* korespondentas Jonas Dovydaitis[529]. Tačiau apie tai, kad paraleliai jau vykstančiam sovietinės Lietuvos gyventojų persikėlimui į Klaipėdos kraštą vyksta ir vietinių gyventojų sugrįžimas, ir apie tai, kad bus organizuota vietinių gyventojų „lietuvių“ repatriacija, viešai neskelbta. Tačiau sovietinės Lietuvos spaudoje buvo pabrėžta, kad „<...> atvaduotai Klaipėdai ir kraštui reikės nemaža visokios darbo jėgos. Mes tą jėgą galėsime gauti tik iš mūsų pačių tautos“[530]. Taigi sovietinė Lietuvos vadovybė atskleidė savo planus Klaipėdos krašto apgyvendinimo klausimu: kad į Vokietijos gilumą pasitraukusių gyventojų, taip pat ir „lietuvių“, vietą bus perkelti nauji gyventojai iš sovietinės Lietuvos. Pavyzdžiui, 1945 m. vasario 15 d. vykusiame bendrame Šilutės apskrities vykdomųjų komitetų, valsčių bei apylinkių pirmininkų susirinkime buvo paskelbta: „Daugelyje ūkių, kurių šeimininkai išbėgę Vokietijon ir dabar dar negrįžę, bus apgyvendinti žmonės iš Didž. Lietuvos.“[531]

Svarbu pabrėžti, kad organizuojant ir vykdant Klaipėdos krašto apgyvendinimą, sovietinėje Lietuvoje nebuvo vykdoma atvira propagandinė kampanija, skatinanti gyventojus vykti (keltis) į Klaipėdos kraštą. Vienintelė išimtis buvo 1945 m. kovo 27–29 d. Vilniuje vykęs Pirmasis Lietuvos TSR darbo valstiečių suvažiavimas, kuriame buvo priimtas kreipimasis į pačią gausiausią Lietuvos visuomenės dalį – valstiečius ir pabrėžta: „Šventa visų Lietuvos darbo valstiečių pareiga – aktyviai prisidėti prie Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskričių žemės ūkio atstatymo ir apgyvendinimo!“[532]

---

527 САФРОНОВАС, Василиюс. О постижении Восточно-Прусского города после 1945 года. Соотношение его восприятий во всесоюзной, национальной, локальной системах значений на примере Клайпеды. *Erdvių pasisavinimas Rytų Prūsijoje XX amžiuje.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis XXIV, 2012, p. 233–235.

528 J. Petrauskas. Šilutėje. *Tiesa*, Nr. 24 (554), 1945, vasario 1, l. 4.

529 J. Dovydaitis. Per Klaipėdos Žemę. *Tiesa*, Nr. 22 (552), 1945, sausio 30, l. 4.

530 Nepamirškime pareigų. *Tarybų Lietuva*, Nr. 28 (464), 1945, sausio 31, l. 1.

531 Ištrauka iš Šilutės apskrities VK, jos valsčių VK ir apylinkių pirmininkų 1945 m. vasario 15 d. susirinkimo. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 1, l. 7.

532 Pirmojo respublikinio Tarybų Lietuvos darbo valstiečių suvažiavimo Kreipimasis į visus Tarybų Lietuvos valstiečius. 1945 m. kovo 31 d. *Tiesa*, Nr. 74 (604), 1945, kovo 31, l. 2

Toks kreipimasis ir auditorija nebuvo atsitiktiniai, nes sovietinė Lietuvos vadovybė kaimo gyventojus laikė Lietuvos visuomenės pagrindu. Ji tikėjosi iš kaimo gyventojų gauti paramą ir palaikymą sau, tik jiems mainais reikėjo kažką duoti. Dar „Memelio operacijos“ išvakarėse, 1944 m. spalio 1 d., A. Sniečkus kreipėsi į Kauno apskrities valstiečius, susirinkusius į suvažiavimą, pažadėdamas jiems, kad „<...> kovos vėliavą mūsų naujai kuriamieji pulkai atneš į visas vokiečių pagrobtas, lietuvių apgyvendintas vietas, ir neužilgo ateis laikas, kada ši vėliava suplevėsuos ir kol kas dar neatvaduotoj Žemaitijoj, Klaipėdos krašte, Rytprūsiuose, visur, kur po vokiečių letena dar tebekenčia lietuvis“[533]. Tad negalima paneigti to, kad Kauno apskrities valstiečių suvažiavime priimtas kreipimasis į Lietuvos valstiečius, kuriame buvo pabrėžta, jog „prieš mūsų kraštą stovi didelis uždavinys <...> išvaduoti visas Tarybų Lietuvos žemes su Klaipėdos kraštu“,[534] buvo sovietinė propaganda. Kitas svertas, turėjęs suteikti prielankumą sovietinei santvarkai, buvo žemės reforma, kuri iš esmės reiškė Lietuvos kaimo socialinę revoliuciją. Vėlgi, negalima paneigti to, kad turto perskirstymas, vykęs sovietinėje Lietuvoje 1944–1948 m., sustiprino sovietinės santvarkos pozicijas. Šiuo požiūriu ypač palanki sovietinei Lietuvos vadovybei padėtis buvo Klaipėdos krašte, kur turto paskirstymas iš esmės nesukėlė jokių neigiamų socialinių padarinių, nes turtas buvo įgyjamas kaip niekieno arba priešo. Tačiau sprendžiant Klaipėdos krašto apgyvendinimo klausimą, sovietinė Lietuvos vadovybė susidūrė su dideliu kiekiu be šeimininko palikto tiek kilnojamojo, tiek nekilnojamojo turto bei Klaipėdos kraštą apgyvendinti tinkamų gyventojų atrankos problemomis, mat sovietinės Lietuvos vadovybė ketino Klaipėdos krašte likusį turtą atiduoti tik sovietiniam režimui lojaliems gyventojams – „bežemiams“ ir „mažažemiams“. Dėl to, vykdant selektyvią gyventojų atranką, atvira propagandinė kampanija nebuvo reikalinga. Kita vertus, atvira propagandinė kampanija būtų komplikavusi vietinių gyventojų „lietuvių“ repatriacijos procesą ir prieštaravusi sąjungininkų susitarimui iki karo pabaigos neviešinti savo teritorinių pretenzijų Vokietijai. Tad Klaipėdos krašte likusio turto problema, selektyvi gyventojų atranka, siekis iš Vakarų susigrąžinti dalį vietinių gyventojų ir sovietinės Lietuvos vadovybės priklausomybė nuo Sovietų Sąjungos vadovybės vykdytos politikos teritoriniais klausimais buvo tos priežastys, dėl kurių atsisakyta nekontroliuojamo gyventojų persikėlimo. Taip būtų galima paaiškinti, kodėl sovietinėje Lietuvoje nebuvo vykdoma atvira propagandinė kampanija, skatinanti gyventojus keltis (vykti) į Klaipėdos kraštą.

1945 m. vasario 9 d. LKP(b) CK biuras pirmą kartą svarstė Klaipėdos krašto visaverčio integravimo į sovietinės Lietuvos sudėtį klausimą. LKP(b) CK biuro priimtame nutarime „Dėl priemonių atstatyti administracinį aparatą ir liaudies ūkį Klaipėdos krašte“ buvo numatyta perkelti į Klaipėdos kraštą gyventojų iš sovietinės Lietuvos. Klaipėdos krašto apgyvendinimas planuotas trimis kryptimis: į tarybinius ūkius, į tuš-

[533] LKP(b) CK sekr. drg. A. Sniečkaus kalba, pasakyta Kauno apskrities valstiečių suvažiavime. *Tiesa*, Nr. 76 (137), 1944, spalio 6, l. 1.

[534] Ten pat, l. 3.

čius ūkius ir į miestus. Į tarybinius ūkius ir miestus planuota pasiųsti kelis šimtus specialistų, kurie vėliau koordinuotų reikalingų specialistų atvykimą, tuo sprendžiant tarybinių ūkių ir miestų apgyvendinimo klausimus. Daugiausia gyventojų planuota perkelti į tuščius ūkius. Iki vasario 15 d. ketinta į Klaipėdos kraštą perkelti 3 000 valstiečių šeimų: iš Tauragės ir Telšių – po 1 000, iš Kretingos – 600, iš Raseinių ir Šakių apskričių – po 200. Numatytas perkelti šeimų skaičius turėjo būti paskirstytas taip: 1 200 – į Klaipėdos ir po 900 – į Pagėgių ir Šilutės apskritis. Persikėlusiems gyventojams numatyta skirti kaip norma vienai šeimai 20 ha žemės. Kita vertus, persikeliantys gyventojai buvo įpareigojami „prižiūrėti neapgyvendintus ūkius“[535]. Tai reiškia, kad perkeldama į Klaipėdos kraštą gyventojus iš kitų sovietinės Lietuvos vietų sovietinė vadovybė pirmiausia bandė spręsti krašte likusio turto apsaugos klausimą. Neatsitiktinai 1945 m. vasario 10 d. LKT priėmė potvarkį, kuriuo įpareigojo Klaipėdos krašto apskričių vykdomuosius komitetus, kad šie savo ruožtu įpareigotų atvykusius (persikėlusius) valstiečius vykdyti nuo vieno iki trijų kaimyninių ūkių apsaugą.

Tačiau praktikoje gyventojų persikėlimas į Klaipėdos kraštą nevyko, nes apskričių vadovybės, kurios buvo įpareigotos atrinkti ir pasiųsti į Klaipėdos kraštą gyventojus, šio nutarimo nevykdė. Tik Telšių apskrities vadovybė priėmė atitinkamą nutarimą pasiųsti į Klaipėdos kraštą 1 000 „darbo valstiečių šeimų“, ir tai įvyko gerokai vėliau, nei turėjo būti atlikta – iki 1945 m. kovo 15 d.[536] Kodėl nebuvo vykdomas vasario 9 d. nutarimas, galima būtų paaiškinti tuo metu buvusia sudėtinga situacija tiek sovietinėje Lietuvoje, tiek Klaipėdos krašte. Pirmiausia reikėtų pabrėžti, kad iki 1945 m. pradžios Klaipėdos kraštas nebuvo integrali sovietinės Lietuvos dalis, ir tarp šių teritorinių subjektų buvo didelis socioekonominis ir sociokultūrinis skirtumas. Klaipėdos krašto išskirtinumą sovietinės Lietuvos atžvilgiu taip pat pabrėžė tai, kad iki 1946 m. įvažiavimą į kraštą kontroliavo represinės struktūros; be leidimo įvažiuoti ir išvažiuoti nebuvo leidžiama. Tad gyventojus keltis į Klaipėdos kraštą stabdė nesaugumo ir nežinomybės baimė[537]. Ir iš tiesų tai buvo pagrįstos baimės. Antai 1945 m. balandžio mėn. pradžioje priešiškai atvykstančių (persikeliančių) gyventojų atžvilgiu nusiteikę vietiniai gyventojai Klaipėdos apskrityje „sudeginto Dituvos kaimą“, tuo trumpam pristabdydami gyventojų persikėlimo procesą[538]. Be to, sovietinės

---

535 Проект. Бюро ЦК КП(б) Литвы. Постановление № ... от ... февраля 1945 г. «О разработке мероприятий по восстановлению административного аппарата и народного хозяйства в Клаипедской области». *LCVA*, f. R-755, ap. 2, b. 35, l. 37.

536 Telšių apskrities VK ir apskrities LKP(b) Komiteto Sprendimas Nr. 7 „Dėl išsiuntimo 1 000 darbo valstiečių šeimų apsigyventi Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskrityse“. *LCVA*, f. R-754, ap. 4a, b. 56, l. 294.

537 KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 180.

538 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, l. 364–365.

Lietuvos vadovybė iš esmės netaikė jokių gyventojų persikėlimą skatinančių priemonių, tik dalijo pažadus. Antra, dėl karo padėties, ypač vakarinėse sovietinės Lietuvos apskrityse, dalis gyventojų buvo mobilizuoti karo reikmėms. Pavyzdžiui, Tauragės apskrityje nuo 1944 m. gruodžio 17 d. iki 1945 m. vasario 17 d. buvo mobilizuota 1 500 darbingo (18–50 m.) amžiaus vyrų ir moterų[539]. Kita vertus, sovietinės Lietuvos apskrityse gyventojai, kaip darbo jėga, buvo reikalingi valstybinėms pyliavoms atlikti, taip pat reikėjo vykdyti įvairių mokesčių surinkimo planus. Pagaliau reikia atsižvelgti ir į metų sezoną, kuriuo turėjo vykti gyventojų perkėlimo akcija, – žiemą. Tad į Klaipėdos kraštą galėjo keltis tik palyginti nedidelis gyventojų kontingentas. Apie tuos pirmuosius persikėlėlius I. Simonaitytė kalbėjo pirmajame sovietinės Lietuvos „inteligentų suvažiavime“, kur atvirai pareiškė: „Dabar girdžiu, kad iš Lietuvos labai daug žmonių keliasi į Klaipėdos kraštą užimti tuščius ūkius. <...> Bet jau girdėjau, kad ne vienas ten atsikėlusiųjų pirmoj eilėj pasirūpino <...> ne ūkio prižiūrėjimu, ne laukų apdirbimu, o <...> samagono varymu <...>.“[540] Ji taip pat pridūrė, kad „Klaipėdos kraštas buvo vienintelis kraštelis Lietuvoje, kur samagono niekas nežinojo. Juk ir aš pati išmokau tą žodį ištarti čia, Kaune“[541]. Ši problema nebuvo trumpalaikė, ir ją pripažino patys naujieji krašto gyventojai. 1946 m. birželio mėn. vykusiame Klaipėdos apskrities Dituvos valsčiaus naujakurių susirinkime buvo pabrėžta, kad „<...> eilė naujakurių visiškai nesirūpino gautąja žeme; jie nieko neįsėjo, o gautuosius grūdus bei pašalpas sunaudojo girtavimui“[542]. Be to, ši problema buvo būdinga ne tik naujakuriams, kurie taip pat nurodė, kad „Priekulės progimnazijos mokytojai labai girtuokliauja ir pažymius, ypač mergaitėms, stato dėl simpatijų“[543]. Prastos nuomonės apie į Klaipėdos apskritį atvykusius (persikėlusius) gyventojus buvo ir Klaipėdos apskrities VK pirmininkas Stanislovas Juozapavičius, kuris pabrėžė, kad daugelis naujakurių yra „neraštingi“, o inteligentų – „laimės ieškotojai“, esą jie „nėra sąžiningi Lietuvos piliečiai“, nes diskreditavo save ten, iš kur atvyko[544]. Pavyzdžiui, 1947 m. rugsėjo 25 d. duomenimis, vien tik Klaipėdos apskrityje, jos Klaipėdos krašto teritorijos dalyje, buvo 465 beraščiai ir 687 mažaraščiai gyventojai[545]. Taigi, dauguma į Klaipėdos kraš-

---

539 Tauragės apskrities VK ir apskrities LKP(b) Komiteto Nutarimas Nr. 15. 1944 m. gruodžio 12 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4a, b. 22, l. 28.

540 Ievos Simonaitytės kalba. 1945 m. liepos 13 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 322, l. 157.

541 Ten pat, l. 157.

542 Klaipėdos apskrities VK pirmininko S. Juozapavičiaus informacija Lietuvos SSR MT apie apskrities valsčių ir apylinkių VK veiklą 1946 m. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 8, l. 1.

543 Ten pat, l. 7.

544 Klaipėdos apskrities VK pirmininko S. Juozapavičiaus atskaitinis pranešimas Lietuvos SSR LKT apie valsčių VK ir apylinkių darbuotojus ir jų darbo pagerinimą. 1945 m. rugsėjo mėn. *KLRVA*, f. 36, ap. 5, b. 2, l. 72–73.

545 Klaipėdos apskrities VK posėdžio protokolas Nr. 28. 1947 m. rugsėjo 25 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 14, l. 249.

tą iki 1945 m. vidurio atvykusių (persikėlusių) gyventojų buvo atsitiktiniai ir menko išsilavinimo žmonės.

1945 m. kovo mėn. LKP(b) CK biuras du kartus svarstė Klaipėdos krašto apgyvendinimo klausimą. Šio klausimo sprendimo metu, kovo mėn. viduryje, Klaipėdos krašto apskritis aplankė A. Sniečkus ir M. Suslovas, kurie asmeniškai įsitikino, kokia sudėtinga situacija yra Klaipėdos krašte. Jų apsilankymo Šilutės apskrityje metu Šilutės apskrities NKVD skyriaus viršininkas S. Zacharovas informavo sovietinės Lietuvos vadovybę apie padėtį Šilutės apskrityje ir atskleidė jiems, kad yra daug sugrįžtančių vietinių gyventojų ir kad jie nėra „lietuviai“, nes jie „<...> žino tik kelis lietuvių kalbos žodžius, o suaugę ir darbingi jų šeimų nariai yra likę Vokietijoje, kas vokiečių armijoje, o kas pabėgo su vokiečiais, ir pas visus juos yra buitinis ryšys su vokiečiais“[546]. Matyt, tai turėjo lemiamą įtaką, priimant naują nutarimą dėl Klaipėdos krašto apgyvendinimo, nes kovo 13 d. LKP(b) CK biuras nutarė parinkti perkėlimui į Klaipėdos kraštą jau 13 000 „patikrintų darbo valstiečių šeimų“, arba apie 39 000 gyventojų[547]. Pagal šį nutarimą gyventojų perkėlimas turėjo būti vykdomas dviem kryptimis: į tarybinius ūkius ir į tuščius ūkius. Į tarybinius ūkius planuota perkelti tik 90 šeimų, po tris į vieną ūkį[548]. Tokį mažą į tarybinius ūkius perkeliamų gyventojų šeimų skaičių galima būtų paaiškinti tuo, kad tarybiniai ūkiai dar buvo organizacinėje stadijoje. Taigi didžiausia perkeliamų gyventojų dalis vėl teko tuštiems ūkiams apgyvendinti. Nutarime taip pat nauja buvo tai, kad buvo numatytos konkrečios gyventojų persikėlimą skatinančios priemonės: nemokamai perduoti ūkius ir iki 15 ha žemės bei pervežti į naują gyvenamąją vietą visą turėtą kilnojamąjį turtą, įskaitant gyvulius ir pašarus, suteikti vienkartinę 2 500 rb dydžio pašalpą, nurašyti skolas valstybei, dvejiems metams atidėti mokesčių mokėjimą ir kt.[549] Svarbu pabrėžti, kad, planuodama perkelti į Klaipėdos kraštą tokį didelį skaičių gyventojų, sovietinės Lietuvos vadovybė atsižvelgė į tai, kad krašte buvo likę apie 1 530 vietinių gyventojų šeimų: Klaipėdos apskrityje – 699, Pagėgių – apie 150, Šilutės – 681 (kovo mėn. duomenimis)[550]. Kita vertus, nors tuo metu sovietinės Lietuvos vadovybė dar nežinojo, kiek tiksliai yra pasitraukusių į Vokietijos gilumą vietinių gyventojų „lietuvių“, tačiau planavo juos visus susigrąžinti. Vadinasi, sovietinės Lietuvos vadovybė iš tiesų užsibrėžė sau tikslą visus Klaipėdos krašte likusius tuščius ūkius apgyvendinti išimtinai naujais gyventojais, atvykusiais (perkeltais) iš kitų sovietinės Lietuvos vietų, o sugrįžtančius vietinius

546 ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Teroras 1940–1958.* Vilnius, 2013, p. 132.

547 Приложение № 1 к постановлению СНК ЛССР и ЦК КП(б) Литвы от 13 марта 1945 г. «О заселении Клайпедского края Литовской ССР». *LYA*, f. 1771, ap. 8, b. 52, l. 63–64.

548 Проект. Бюро ЦК КП(б) Литвы. Постановление № ... от ... февраля 1945 г. «О разработке мероприятий по восстановлению административного аппарата и народного хозяйства в Клаипедской области». *LCVA*, f. R-755, ap. 2, b. 35, l. 36.

549 Ten pat, l. 64.

550 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, l. 348.

gyventojus „lietuvius“ panaudoti kaip darbo jėgą tarybiniuose ūkiuose. Mat dvejiem metams atleidus nuo mokesčių atvykusius (persikėlusius) gyventojus, iš esmės kaime nebuvo kam dirbti. Vis dėlto šis nutarimas nebuvo galutinis. Remdamasi jau pakoreguotu LKT ir LKP(b) CK biuro nutarimu, 1945 m. kovo 24 d. Tauragės apskrities VK priėmė nutarimą pasiųsti į Pagėgių apskritį 2 000 valstiečių ir žemės ūkio darbininkų šeimų, suteikiant kiekvienai šeimai vienkartinę 2 000 rb išmoką bei 5 000 rb lengvatinę paskolą (žr. Priedai, 8 lentelė)[551].

1945 m. kovo 23 d. LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą kreiptis į SSRS LKT, kad ši patvirtintų naują, jau pakeistą, nutarimo dėl Klaipėdos krašto apgyvendinimo projektą[552]. SSRS LKT svarstyti pateiktas LKT ir LKP(b) CK biuro nutarimo projektas skyrėsi nuo kovo 13 d. LKP(b) CK biuro nutarimo, nes jame buvo numatyta perkelti tik 9 600 šeimų: į tuščius ūkius – 8 000 ir į tarybinius ūkius – 1 600. Be to, šiame projekte buvo numatytas kur kas platesnis ir įvairesnis gyventojų persikėlimą skatinančių priemonių spektras. Pavyzdžiui, be anksčiau minėtų lengvatų, persikeliantiems gyventojams buvo žadama galimybė parduoti paliekamus namus, nemokamus žemės ūkio inventorių ir karvę (arba telyčią), taip pat suteikti vienkartinę 3 000 rb pašalpą ir 8 000 rb. paskolą bei visiems persikėlėliams paskirstyti 26 000 vienetus įvairių rūbų, avalynės ir patalynės, gaunamos „iš užsienio“, ir kt.[553] Taigi šis sovietinės Lietuvos vadovybės nutarimas rodo, kad anksčiau taikytų priemonių, skatinančių gyventojus keltis į Klaipėdos kraštą, nepakako.

Apie naujo gyventojų perkėlimo plano įgyvendinimą 1945 m. balandžio 10 d. LKP(b) CK V plenume kabėjo M. Gedvilas, kuris pabrėžė, kad gyventojų perkėlimas į Klaipėdos kraštą turi būti įvykdytas per „dekadą“, t. y. per 10 dienų, kad „<...> perkeltieji būtų savo vietose ir galėtų pradėti pavasario sėją“[554]. Šiam tikslui įgyvendinti M. Gedvilas nurodė gyventojų perkėlimą vykdančių apskričių vadovybėms vesti tarp gyventojų aktyvią agitaciją, pabrėžiant, kad „Klaipėdos kraštas didžiausioj savo daly turi derlingą dirvą. Krašte geri gyvenamieji ir ūkiniai pastatai, dideli žiemkenčiais užsėti plotai ir pūdymai, puikiausios pievos. Liko ir kai kuris kiekis žemės ūkio inventoriaus“. Nauja M. Gedvilo kalboje buvo ir tai, kad persikėlimui tinkamų „darbo valstiečių ir žemės ūkio darbininkų“ atranka turėjo būti vykdoma pagal jų „sąžiningumo“ ir „darbštumo“ kriterijus[555]. Taip pat svarbu pabrėžti, kad po šio plenumo viešajame

551 Ištrauka iš Tauragės apskrities VK posėdžioProtokolo Nr. 24. 1945 m. kovo 24 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4a, b. 22, l. 72, 73ap.

552 Протокол № 35 заседания Бюро ЦК КП(б) Литвы. 1945 m. kovo 23 d. *LYA*, f. 1771, ap. 1, b. 50, l. 18.

553 Проект. Постановление СНК СССР от .... 1945 г. «Об освоении земель Клайпедского края». *LCVA*, f. R-132, ap. 13, b. 5, l. 66–68.

554 Dėl pavasario sėjos įvykdymo. Iš Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos Pirmininko drg. M. Gedvilo pranešimo Lietuvos KP(b) CK V Plenume 1945 m. balandžio 10 d. *Tiesa,* Nr. 89 (619), 1945, balandžio 17, l. 3.

555 Ten pat, l. 3.

diskurse persikėlėlius į tuščius ūkius imta vadinti naujakuriais, taip, kaip jie buvo vadinami likusioje sovietinės Lietuvos teritorijoje pagal žemės reformą.

Tačiau Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas nevyko taip sparčiai, kaip to dabar galėjo tikėtis sovietinės Lietuvos vadovybė. Pavyzdžiui, iki 1945 m. balandžio mėn. pabaigos Pagėgių ir Šilutės apskrityse apsigyveno 1 224 naujakurių šeimos, atvykusios iš Tauragės ir Raseinių apskričių: 946 šeimos apsigyveno Pagėgių, o 278 šeimos – Šilutės apskrityje[556]. Gegužės mėn. pabaigoje Pagėgių apskrityje buvo 1 661 naujakurių šeima[557], o Šilutės apskrityje birželio mėn. pradžioje – 591 naujakurių šeima[558]. Klaipėdos apskrityje gegužės 25 d. iš 2 500 numatytų apgyvendinti ūkių naujakuriais buvo apgyvendinti 787 ūkiai[559]. Taigi praėjus beveik keturiems mėnesiams nuo gyventojų perkėlimo iš kitų sovietinės Lietuvos vietovių pradžios, į Klaipėdos krašto kaimo vietoves atvyko (persikėlė) tik apie 3 000 naujakurių šeimų. Kitaip tariant, gyventojų perkėlimo planas buvo įvykdytas apie 31 proc. Toks gyventojų perkėlimo į Klaipėdos kraštą plano vykdymas ryškiai kontrastavo su procesais, vykusiais kitoje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje. Antai 1945 m. gegužės 24 d. *Tiesoje* buvo rašoma, kad sovietinėje Lietuvoje jau nebėra laisvos žemės naujakuriams, tačiau Klaipėdos krašte dar buvo. „<...> Galbūt ji gali persikelti kad ir į Klaipėdos kraštą. Ten ir trobesius, ir įrankius gautų“, – taip apie Kėdainių apskrities gyventojos nesėkmingas pastangas gauti žemės rašė M. Vėtra[560]. Akivaizdu, kad vietinės valdžios dedamų pastangų nepakako gyventojų perkėlimo planui įgyvendinti. Didele dalimi taip buvo dėl to, kad sovietinė Lietuvos vadovybė nevykdė beveik visų savo duotų pažadų naujakuriams, išskyrus skolų nurašymą, mokesčių atidėjimą, nemokamą pervežimą ir žemės ūkio inventorių bei vietos valdžios palaikymą. O svarbiausia – naujakuriams, gavusiems ūkius, nebuvo išduodami netgi nuosavybę patvirtinantys dokumentai. Pirmieji 170 naujakurių gavo „savo žemės paskyrimo dokumentus“ tik 1945 m. birželio 3 d.[561] Juos gavę Klaipėdos apskrities Pėžaičių valsčiaus naujakuriai įgijo teisę „amžinai“ naudotis jiems paskirta žeme, bet ne pastatais. Pavyzdžiui, 1945 m. birželio 4 d. Lietuvos SSR AT Prezidiumo sekretoriato Juridinis skyrius pareiškė Lietuvos SSR AT Prezidiumui nuomonę, kad 1945 m. kovo 24 d. Tauragės apskrities nutarimas, pagal kurį į Pagėgių apskritį „persikeliantiems duodama iki 15 ha žemės, gyvenamus namus

---

556 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, l. 358.

557 KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 156.

558 P. Jankauskas. Šilutės gyvenimas. *Tiesa,* Nr. 155 (685), 1945, liepos 5, l. 4.

559 Klaipėdos miesto NKGB skyriaus viršininko kapitono Leono Mačėno informacinis pranešimas Lietuvos SSR NKGB komisarui Guziavičiui apie naujakurių atsikėlimą, sėją ir gyventojų nuotaikas. *LYA*, f. 41, ap. 1, b. 1114, l. 99.

560 Mikas Vėtra. Pasikalbėjimas su naujakuriais. *Tiesa,* Nr. 119 (649), 1945, gegužės 24, l. 3.

561 Stalino teisingas žodis. *Tiesa,* Nr. 145 (675), 1945, birželio 23, l. 2.

ir žemės ūkio inventorių jų nuosavybei“, prieštarauja Lietuvos SSR Konstitucijai, nes naujakuriams perduotas turtas buvo valstybės nuosavybė, o žemė gali būti skiriama tik „naudotis nemokami ir neribotam laikui“, t. y. be asmeninės nuosavybės teisės įgijimo[562]. Nors naujakuriai negalėjo žinoti visų sovietinių teisinių turto įgijimo vingrybių, tačiau jie tikrai žinojo, kad jiems perduotas turtas jiems nepriklauso; „Ūkio perdavimo akte“ buvo aiškiai parašyta, kad naujakuriui perduotas visas turtas yra jam perduotas „laikinai valdyti“[563] arba išvis nenurodyta turto perdavimo sąlyga. Tad į Klaipėdos kraštą atvykę naujakuriai turėjo jaustis iš dalies apgauti ir neužtikrinti dėl ateities, juo labiau kad tebevyko karas. Be to, naujakuriai turėjo jausti sociokultūrinį diskomfortą, kurį sudarė artimoje kaimynystėje gyvenę vietiniai gyventojai, nes jų ir naujakurių iki 1945 m. vidurio buvo maždaug po lygiai (žr. Priedai, 9 lentelė).

Iš tiesų, Klaipėdos krašte likę ir grįžtantys vietiniai gyventojai buvo viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl strigo krašto apgyvendinimo naujakuriais eiga. Pavyzdžiui, 1945 m. rugpjūčio 2 d. V. Pisarevas rašė M. Suslovui, kad „grįžtantys valstiečiai savavališkai užima savo ūkius ir veda antitarybinę agitaciją persikėlėliams, kad visi buvę savininkai grįš iš Vokietijos į savo ūkius, o jus visus iš čia iškels“, taigi – nėra prasmės čia kurtis pastoviam gyvenimui[564]. Vis dėlto šiame kontekste reikėtų išskirti Pagėgių apskrities atvejį, kuriame nuo pat jos apgyvendinimo pradžios dominavo naujakuriai. Pavyzdžiui, 1945 m. balandžio 7 d. duomenimis, Pagėgių apskrityje buvo 1 103 gyventojai: 56 vietiniai ir 1 047 naujieji atvykėliai (žr. Priedai, 10 lentelė). Tai yra atsakymas į klausimą, kodėl Pagėgių apskrities apgyvendinimas, palyginus su Klaipėdos ir Šilutės apskričių apgyvendinimu, gyventojais, atvykusiais (persikėlusiais) iš kitų sovietinės Lietuvos vietų, vyko sparčiausiai ir sklandžiausiai.

Pagrindinė priežastis, dėl kurios sovietinės Lietuvos vadovybė negalėjo vykdyti savo naujakuriams duotų pažadų, buvo susijusi su finansinių išteklių stoka. Nors so-

---

562 Lietuvos SSR AT Prezidiumo Juridinio skyriaus vedėjo nuomonė Lietuvos SSR AT Prezidiumui apie 1945 m. kovo 24 d. Tauragės apakrities protokolą Nr. 24. 1945 m. birželio 4 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 171, l. 10. Plačiau žr.: Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucija (Pagrindinis Įstatymas). *Vyriausybės Žinios*. Nr. 730, 1940, rugsėjo 10, p. 5997; Pagal 1922 m. RSFSR CK, kuris sovietinėje Lietuvoje galiojo iki 1949 m., nuosavybę į statinius buvo galima įgyti tik tuo atveju, jeigu buvo gauta teisė naudotis žeme ant kurios stovi arba bus statomi statiniai. Kadangi žemė po statiniais buvo valstybės nuosavybė ji buvo suteikiama nuomos pagrindais ir tik terminuotam laikotarpiui: mūriniams pastatams 49 metai, mediniams ir kt. pastatams – 20 metų. Plačiau žr.: *Гражданский Кодекс Р.С.Ф.С.Р. 1922 г.* II Право застройки. Ст. 71.

563 Tauragės apskrities atveju 1945 m. naujakurims išduoti „Ūkio perdavimo aktai“ vėliau buvo ištaisyti, ranka nubraukiant įrašą – „laikinai valdyti“. Plačiau žr.: *KLRVATAF*, f. 619, ap. 1.

564 35. 1945 m. rugpjūčio 2 d., Vilnius. – V. Pisarevo pažyma M. Suslovui apie SSRS Liaudies Komisarų Tarybos nutarimo „Dėl valstiečių ūkių perkėlimo į Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritis iš kitų Lietuvos SSR apskričių“ įgyvendinimą. *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2015, p. 290.

vietinė Lietuvos vadovybė parengė gyventojų perkėlimo planą ir derino jį su sąjungine vyriausybe[565], tačiau nespėjo gauti jo patvirtinimo iki 1945 m. balandžio 27 d., kai buvo priimtas SSRS valstybės biudžetas 1945 m. Taip buvo dėl to, kad nebuvo žinoma bendra padėtis Klaipėdos krašte. Kokia bus Klaipėdos krašto integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį kaina finansine išraiška, nebuvo žinoma ir 1945 m. gegužės 29–31 d. vykusioje Lietuvos SSR AT III sesijoje, nes Klaipėdos kraštas nebuvo įtrauktas į Lietuvos SSR „valstybės“ biudžetą 1945 m. Kita vertus, Klaipėdos krašto apgyvendinimas buvo sąjunginės reikšmės problema, nes pagal Lietuvos SSR Konstituciją Klaipėdos krašto sovietinės Lietuvos sudėtyje nebuvo, nes gyventojų perkėlimas organizuotas karo metu ir neatsižvelgiant į sąjungininkų susitarimus Vokietijos gyventojų perkėlimo klausimu. Tad bet kuriuo atveju gyventojų perkėlimo į Klaipėdos kraštą klausimo sprendimas priklausė sąjunginės vyriausybės kompetencijai. Kodėl SSRS LKT tik 1945 m. birželio 12 d. oficialiai inicijavo Klaipėdos krašto apgyvendinimą, būtų galima paaiškinti ir geopolitinės situacijos pasikeitimu. SSRS LKT nutarimas dėl Klaipėdos krašto apgyvendinimo buvo priimtas kartu su keliais kitais teisės aktais, išplaukiančiais iš birželio 5 d. sąjungininkų panaikinto Vokietijos valstybingumo fakto.

Taigi 1945 m. birželio 12 d. SSRS LKT priėmė nutarimą „Dėl valstiečių ūkių perkėlimo į Klaipėdos kraštą“, kuris buvo parengtas pagal LKT ir LKP(b) CK biuro pateiktą Klaipėdos krašto apgyvendinimo projektą. Šiuo nutarimu SSRS LKT nustatė Klaipėdos krašto apgyvendinimo sąlygas, skyrė reikalingų lėšų jo apgyvendinimui įgyvendinti ir pavedė jo vykdymą sovietinės Lietuvos vadovybei. Vykdydamas SSRS LKT nutarimą, 1945 m. birželio 20 d. LKT ir LKP(b) CK biuras priėmė nutarimą „Dėl valstiečių ūkių ir žemės ūkio darbininkų perkėlimo į Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritis iš kitų Lietuvos TSR apskričių“. Šis nutarimas, viena vertus, buvo subordinuotas SSRS LKT nutarimui, kita vertus, skyrėsi nuo anksčiau parengto LKT ir LKP(b) CK nutarimo projekto. Esminis skirtumas tarp šių teisės aktų buvo tas, kad 1945 m. birželio 20 d. nutarime gyventojų perkėlimo akcijai įvykdyti buvo skirta 31 mln. rb (24 mln. vienkartinėms pašalpoms ir 7 mln. rb pervežimo išlaidoms)[566], o nutarimo projekte šiems tikslams buvo numatyta skirti 40 mln. rb (36 mln. rb vienkartinėms pašalpoms ir 4 mln. rb pervežimo išlaidoms)[567]. Dėl to vienkartinės išmokos buvo sumažintos nuo 3 000 rb iki 2 500 rb. Taip pat sumažėjo lengvatinės paskolos dydis (nuo 8 000 rb iki 4 000 rb) ir jos grąžinimo terminas (nuo 7 iki 5 m.) ir nebeliko nemoka-

565 Tiksli LKT ir LKP(b) CK nutarimo projekto pateikimo SSRS LKT data nėra žinoma, tačiau jis turėjo būti pateiktas ne anksčiau kaip 1945 m. kovo 23 d. (LKP(b) CK biuro nutarimo kreiptis į SSRS LKT data) ir ne vėliau kaip balandžio 10 d. (LKP(b) CK V plenumo pradžia).

566 Lietuvos SSR LKT ir LKP(b) CK Nutarimas Nr. 128 „Dėl valstiečių ūkių ir žemės ūkio darbininkų perkėlimo į Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritis iš kitų Lietuvos TSR apskričių“. 1945 m. birželio 20 d. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 232.

567 Ten pat, p. 232.

mos žemės ūkio inventoriaus įgjimo sąlygos. Svarbu pabrėžti, kad lengvatų mažinimo iniciatorius buvo sąjunginė vyriausybė, ir šis mažinimas tęsėsi iki pat 1945 m. birželio 20 d. Pavyzdžiui, 1945 m. birželio 19 d. SSRS Mėsos ir pieno pramonės komisariatas išleido įsakymą, kuriuo pakeitė karvių lengvatinio įsigijimo tvarką: vietoje sovietinės Lietuvos vadovybės numatyto dvejų metų lengvatinio laikotarpio (1945–1946 m.) nustatytas vienerių metų (1945 m.) laikotarpis karvėms įsigyti[568]. Antra, 1945 m. birželio 20 d. nutarime buvo nustatytos tik tuščių ūkių apgyvendinimo sąlygos, o nutarimo projekte – tuščių ir tarybinių ūkių apgyvendinimo sąlygos. Kita vertus, nutarimo priede nurodytas 9 600 perkeliamų šeimų skaičius buvo suskirstytas pagal apgyvendinimo kryptis: į tuščius (8 300 šeimų) ir į tarybinius ūkius (1 300 šeimų)[569]. Taigi nutarimas patvirtino atvykstančių gyventojų diferenciaciją pagal jų socialinę padėtį tam, kad būtų galima nustatyti, kam ir kokios lengvatos priklauso.

Iki 1945 m. liepos 20 d. į Klaipėdos kraštą atvyko (persikėlė) 3 854 šeimos, arba gyventojų perkėlimo planas buvo įvykdytas 40,15 proc.[570] Rugpjūčio 20 d. atvykusių (persikėlusių) šeimų padaugėjo iki 4 583, arba 47,7 proc., rugsėjo 15 d. – iki 4 767, arba 49,7 proc.[571] Nors ir nežymiai augantis, gyventojų atvykimas (persikėlimas) į Klaipėdos kraštą sustojo metų pabaigoje. 1945 m. lapkričio 1 d. duomenimis, į Klaipėdos kraštą atvyko (persikėlė) 5 794 šeimos, arba 24 818 gyventojų. Tuo metu Klaipėdos krašte dar buvo likę 1 389 neapgyvendinti ūkiai (žr. Priedai, 11–13 lentelės).

Tačiau į tuos ūkius, kurių dauguma dėl karo veiksmų buvo likę be gyvenamųjų pastatų, niekas keltis nenorėjo. Ši aplinkybė buvo viena iš priežasčių, kodėl 1945 m. pabaigoje gyventojų atvykimas (persikėlimas) iš kitų sovietinės Lietuvos vietų stipriai sulėtėjo. Taigi, gyventojų perkėlimo planas, skaičiuojant nuo 1945 m. balandžio mėn. pradžios, per aštuonis mėnesius buvo įvykdytas tik 60,35 proc.[572], ir nebuvo objektyvių prielaidų krašto apgyvendinimą užbaigti greitai.

---

568 Приказ по Народному Комиссариату мясной и молочной промышлености СССР от 19 июня 1945 г. «О продаже скота крестьянским хоз-вам Клайпедского, Шилутского и Пагегского уездов, переселяемых из других уездов Литовской ССР». *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 191, l. 51.

569 Lietuvos SSR LKT ir LKP(b) CK Nutarimas Nr. 128 „Dėl valstiečių ūkių ir žemės ūkio darbininkų perkėlimo į Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritis iš kitų Lietuvos TSR apskričių“. 1945 m. birželio 20 d. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 232.

570 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, l. 358.

571 KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p.159.

572 1945 m. lapkričio 26 d. LKT nutarime dėl gyventojų perkėlimo į Klaipėdos kraštą plano įvykdymą buvo nurodyta, kad į Klaipėdos kraštą persikėlė 5 399 šeimos arba gyventojų perkėlimo planas buvo įvykdytas 64,2 proc. Plačiau žr.: СНК Литовской ССР, Постановление № 687 от 26 ноября 1945 г. «О выполнении постановления СНК Литовской ССР и ЦК КП(б) Литвы от 20 июня 1945 г. № 128 о заселении

Pagal sovietinės Lietuvos apskritims paskirstytus gyventojų perkėlimo į Klaipėdos kraštą planus, blogiausiai gyventojų perkėlimą vykdė Rytų ir Pietryčių Lietuvos apskritys. Pavyzdžiui, gyventojų perkėlimo planą Ukmergės apskritis įvykdė 10,8 proc., Alytaus – 13,7 proc., Utenos – 14,5 proc., Lazdijų – 20 proc. Dėl nepatenkinamai vykdomo gyventojų perkėlimo plano sovietinės Lietuvos vadovybė priekaištavo šioms apskritims, kad jos veda „silpną“ gyventojų agitaciją, nevykdo finansinių įsipareigojimų persikeliantiems gyventojams ir blogai organizuoja jų pervežimą[573]. Iš tiesų, sovietinės Lietuvos vadovybės nurodymų nevykdžiusių apskričių atvejus galima būtų paaiškinti palyginti dideliu apskričių atstumu nuo Klaipėdos krašto ir tuo, kad šie sovietinės Lietuvos regionai neturėjo bendros sienos su Klaipėdos kraštu. Vadinasi, kultūriškai šios teritorijos buvo izoliuotos viena nuo kitos. Tai buvo viena pagrindinių priežasčių, kodėl šių apskričių gyventojai vengė keltis į Klaipėdos kraštą tiek 1945–1947 m., tiek naujos – 1951–1956 m. – gyventojų perkėlimo akcijos metu. Neatsitiktinai nuo 1945 m. gegužės mėn. sovietinės Lietuvos vadovybė rengė tokių apskričių gyventojams, pavyzdžiui, Jonavos, Utenos ir Ukmergės apskričių, pažintines „ekskursijas“ į Klaipėdos kraštą. Kita vertus, iš šių apskričių į Klaipėdos kraštą vyko daugiausia Lietuvos rusai (sentikiai), kurių didelė dalis buvo Suvalkų „lietuviai“, 1941 m. perkelti į sovietinę Lietuvą iš vokiečių okupuotos Lenkijos pagal SSRS ir Vokietijos gyventojų mainų sutartį. Dėl 1944 m. sovietinėje Lietuvoje kilusios ginkluotos rezistencijos, nukreiptos prieš sovietinį režimą, kuris buvo asocijuojamas su neapykanta viskam, kas rusiška, ši Lietuvos gyventojų grupė tapo vienu iš rezistentų taikinių. Todėl šie gyventojai buvo priversti ieškoti saugesnės vietos gyventi. Po vienos tokios ekskursijos į Šilutės apskritį iš karto pareiškė norą persikelti 53 sentikių šeimos. Norinčiųjų buvo tiek daug, kad sovietinė Lietuvos vadovybė gavo iš vietinės valdžios pasiūlymą apgyvendinti dalį Klaipėdos krašto vien tik Lietuvos rusais (sentikiais). Tačiau sovietinė vadovybė nurodė vykdyti gyventojų perkėlimą bendra tvarka. Vis dėlto, disertacijos autoriaus manymu, pagrindinė gyventojų perkėlimo plano nevykdymo priežastis buvo susijusi su pinigais.

1945 m. liepos mėn. pradžioje iš sąjunginio biudžeto sovietinei Lietuvai buvo skirta pinigų gyventojų perkėlimui vykdyti. Tačiau dar nebuvo žinoma, kaip bus vykdomas gyventojų perkėlimo finansavimas, pavyzdžiui, kaip bus išmokamos vienkartinės 2 500 rb dydžio pašalpos (toliau – pašalpos) gyventojams: ar jų išvykimo, ar jų atvykimo vietose?[574] Be to, Klaipėdos krašto apskrityse nebuvo nei Valstybinio, nei

---

Клаипедского края». *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 142.

573 СНК Литовской ССР, Постановление № 687 от 26 ноября 1945 г. «О выполнении постановления СНК Литовской ССР и ЦК КП(б) Литвы от 20 июня 1945 г. № 128 о заселении Клаипедского края». *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 142.

574 SSRS Žemės ūkio banko Lietuvos respublikos kontoros Finansavimo skyriaus viršininko pranešimas LKT apie tai, kad LKT yra skirtas 31 mln. rb. kreditas skirtas gyventojams perkelti į Klaipėdos kraštą. 1945 m. liepos 10 d. *LCVA*, f. 754, ap. 4, b. 86, l. 29.

Žemės ūkio banko skyrių, kurie turėjo vykdyti gyventojų perkėlimo akcijos finansavimą vietoje. Tiesa, 1945 m. kovo mėn. Klaipėdos mieste buvo atidarytas Žemės ūkio banko skyrius, tačiau, neturėdamas pakankamai pinigų, jis nevykdė jokių plataus masto finansinių operacijų. Pašalpų mokėjimas anksčiausi prasidėjo Klaipėdos apskrityje – 1945 m. rugpjūčio 22 d. Pašalpų išmokėjimo tempai buvo labai lėti, nes strigo įplaukos į bankų skyrius. Pavyzdžiui, vien tik per 1945 m. spalio mėn. pašalpas gavo 314 Klaipėdos ir Šilutės apskričių persikėlėlių, o Pagėgių apskrityje – 248[575]. Natūralu, kad tokiais tempais išmokant pašalpas iki 1946 m. sausio 1 d. jas gavo tik 3 326 naujakurių ir persikėlėlių šeimos, arba 34,65 proc.: Klaipėdos apskrityje – 1 262, Pagėgių – 1 078, Šilutės – 986. 1945 m. gruodžio 31 d. nepanaudotos lėšos grįžo į sąjunginį biudžetą, ir pašalpų mokėjimas sustojo[576]. Reikėtų pabrėžti, kad nors didžioji dalis persikėlusiems gyventojams, tiek apsigyvenusiems tuščiuose ūkiuose, tiek tarybiniuose ūkiuose, skirtų lėšų nebuvo panaudota, tačiau lėšos, skirtos gyventojų pervežimui, buvo išnaudotos beveik 100 proc. 1945 m. lapkričio 30 d. duomenimis, iš 7 000 000 rb, skirtų gyventojams pervežti, buvo išnaudota 6 360 000 rb, arba 90,86 proc.[577] Tad gyventojų pervežimas į Klaipėdos kraštą toliau nebuvo finansuojamas. Tai reiškia, kad 1945 m. pabaigoje gyventojų perkėlimo akcija neteko vieno iš veiksnių, galinčių motyvuoti gyventojus keltis į Klaipėdos kraštą.

Galimybė gauti pašalpą greta nemokamo nekilnojamojo turto įgijimo net tik skatino gyventojus keltis į Klaipėdos kraštą, bet ir sulaikė juos nuo tokio žingsnio. Pašalpos paėmimas reiškė persikėlusios šeimos pritvirtinimą prie jo gyvenamosios vietos (ūkio), nes savavališkai pakeisdama gyvenamąją vietą tokia šeima turėdavo grąžinti išmokėtą pašalpą. Žinoma, to niekas nenorėjo daryti, nes pašalpos grąžinimas reiškė ir nemokamai įgyto turto praradimą. Kita vertus, dėl nesklandaus pašalpų mokėjimo sovietinės Lietuvos vadovybei nepavyko įgyvendinti jos plano apgyvendinti tarybinius ūkius gyventojais, atsikėlusiais iš kitų sovietinės Lietuvos vietų. Pagal 1945 m. birželio 20 d. nutarimą, visiems į Klaipėdos kraštą persikeliantiems gyventojams, nepriklausomai nuo jų socialinės padėties, ar tai būtų bežemis, mažažemis valstietis, ar tai būtų žemės ūkio darbininkas, buvo išmokama pašalpa. Tačiau, kaip minėta, iki 1945 m. vasaros pabaigos pašalpų mokėjimas nevyko. Tad į Klaipėdos kraštą atvykę

---

575 SSRS Žemės ūkio banko Lietuvos respublikos kontoros Kreditavimo skyriaus viršininko Viktoro Šerio pranešimas Žemės ūkio banko kontoros valdytojui apie naujakurių persikėlimo finansavimo eigą ir padėtį Klaipėdos krašto apskrityse. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 167–167a.

576 SSRS Žemės ūkio banko Lietuvos respublikos kontoros valdytojo G. Kaznačejskijaus raštas LKT pirmininko pavaduotojui A. Sokolovui dėl būtinybės 1946 m. atnaujinti pašalpų mokėjimus gyventojams persikėlusiems į Klaipėdos kraštą. 1946 m. sausio 2. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 125.

577 Priedėlis prie Lietuvos SSR LKT 1945 m. lapkričio 30 d. potvarkio Nr. 30. Išlaidos, susijusios su valstiečių perkėlimu į Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskričius paskirstymo lentelė. *LCVA*, f, R-364, ap. 1, b. 14, l. 193ap.

(persikėlę) gyventojai išvis nesitikėjo gauti kokių nors išmokų. Pinigų trūko ir kreditams suteikti, nors patys gyventojai 1945 m. jų neėmė. Tokia padėtis ypač paveikė į tarybinius ūkius vykusius gyventojus, kurie, žinodami miglotą pašalpų gavimo perspektyvą, iš karto kėlėsi gyventi į tuščius ūkius, juo labiau kad jų buvo daug[578]. Vėlgi, taip elgtis juos skatino materialinės naudos siekimas sau. Dėl to tarybiniams ūkiams priklausantys ūkiai daugiausia stovėjo tušti ir neprižiūrimi arba vėl buvo apgyvendinti buvusiais savininkais – „suvokietėjusiais lietuviais <...>, grįžtančiais iš Vokietijos“[579].

Nors 1945 m. vasaros pabaigoje pašalpos mokėti pradėtos, tačiau jos buvo išmokamos nereguliariai, nes Žemės ūko banko skyriai Klaipėdoje, Šilutėje ir Pagėgiuose ne visada turėjo pinigų. Kadangi apskričių Žemės ūkio banko skyriai pinigus gaudavo iš Valstybinio banko skyrių Klaipėdoje ir Tauragėje, jie buvo labai priklausomi nuo šių skyrių ir neretai pinigus gaudavo tik už kyšius. Pavyzdžiui, buvo skundžiamasi, kad Valstybinio banko Tauragės skyriaus, kuriam priklausė Pagėgių apskrities apgyvendinimo finansavimas, „valdytoja (moteris)“ išduodanti pinigus tik, „kai gaunanti kokių dovanų“[580]. Vis dėlto sunkiausia pašalpos gavimo procedūros dalis teko naudos gavėjams – naujakuriams ir persikėlėliams. Jiems norint gauti pašalpą, pirmiausia reikėjo gauti pašalpos skyrimo pažymėjimą, kurį buvo galima gauti tik valsčių VK paliudijus, kad pašalpos prašytojas yra „teisėtai“ atvykęs (persikėlęs) į naują gyvenamąją vietą, ir gavus apskrities VK patvirtinimą. Paskui naujakurys arba persikėlėlis turėjo varstyti Žemės ūkio banko skyriaus duris, kol gaudavo ilgai lauktą pašalpą. Tad pašalpos gavimo procedūra išsitęsdavo neribotą laiką. Antra, norint greičiau gauti pašalpą, reikėjo stoti į Žemės ūkio kredito draugiją, nes joms pirmiausia buvo skiriami pinigai ir joms buvo suteikta teisė vydyti pašalpų naujakuriams išmokėjimą. Įvesdama tokią tvarką, sovietinės Lietuvos vadovybė pasielgė labai apdairiai, nes paskatino naujakurius aktyviai stoti į tokias draugijas, nes paprastai naujakuriai vengė jungtis į bet kokias sovietines kooperatines organizacijas. Ir tai dar ne pabaiga. Draugijos pirmiausia mokėjo pašalpas nuo „vagysčių“, kurios buvo labai paplitusios Klaipėdos krašte, nukentėjusioms ir daugiavaikėms naujakurių šeimoms. Kad nekiltų ginčų tarp

578 SSRS Žemės ūkio banko Lietuvos respublikos kontoros Kreditavimo skyriaus viršininko Viktoro Šerio pranešimas Žemės ūkio banko kontoros valdytojui apie naujakurių persikėlimo finansavimo eigą ir padėtį Klaipėdos krašto apskrityse. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 169.

579 35. 1945 m. rugpjūčio 2 d., Vilnius. – V. Pisarevo pažyma M. Suslovui apie SSRS Liaudies Komisarų Tarybos nutarimo „Dėl valstiečių ūkių perkėlimo į Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritis iš kitų Lietuvos SSR apskričių“ įgyvendinimą. *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2015, p. 289–290.

580 SSRS Žemės ūkio banko Lietuvos Respublikos kontoros Kreditavimo skyriaus viršininko Viktoro Šerio pranešimas Žemės ūkio banko kontoros valdytojui apie naujakurių persikėlimo finansavimo eigą ir padėtį Klaipėdos krašto apskrityse. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 166.

atvykėlių (persikėlėlių), buvo sudaromos ilgos, kelių šimtų, prašytojų eilės pašalpai gauti. Dėl tokios pašalpos gavimo tvarkos pinigų negavo tie gyventojai, kurie neturėjo persikėlimą patvirtinančių dokumentų, ir tie, kurie persikėlė į Klaipėdos kraštą 1945 m. pabaigoje[581]. Pašalpų taip pat negaudavo į tarybinius ūkius persikėlę gyventojai, nes 1945 m. birželio 20 d. nutarime jiems tokia lengvata nebuvo numatyta.

Pašalpų mokėjimas į Klaipėdos kraštą atvykusiems (persikėlusiems) gyventojams buvo atnaujintas 1946 m. balandžio mėn., kai SSRS MT iš savo rezervinio fondo skyrė sovietinei Lietuvai 1946 m. pirmajam ketvirčiui 6 184 000 rb. Pagal atnaujintą tvarką, pinigų skyrimas turėjo būti planuojamas iš anksto, nustatomi visi gyventojai, kurie iki atvykimo (persikėlimo) į Klaipėdos kraštą buvo gavę pašalpas arba turėjo nepanaikintų finansinių įsipareigojimų valstybei ten, iš kur jie buvo atvykę[582]. Pavyzdžiui, 34 naujakuriai, atvykę į Klaipėdos kraštą iš Ukmergės apskrities, anksčiau buvo gavę paskolų ir pašalpų, kurių bendra suma siekė 20 000 rb, arba vidutiniškai vienam naujakuriui teko po 588 rb finansinių įsipareigojimų valstybei[583]. Tokiems gyventojams pateikus prašymus dėl pašalpos gavimo, buvo siūloma išskaičiuoti iš pašalpos anksčiau gautą arba skolingą sumą arba išvis atsisakyti pašalpos. Iki 1946 m. pabaigos Šilutės ir Pagėgių apskrityse buvo nustatyti 206 asmenys (po 103 kiekvienoje apskrityje), neteisėtai gavę pašalpas, ir imtasi priemonių joms išieškoti, nors, pavyzdžiui, Pagėgių apskrityje pusė tokių gavėjų buvo išvykę „nežinoma kryptimi“, t. y. buvo metę savo ūkius[584]. Svarbu pabrėžti, kad beveik visos „blogos“ pašalpos buvo išmokėtos 1945 m., kai, pasinaudoję silpna valdžios kontrole, paskolas gavo ne tik naujakuriai, kurie laikė „samdinius“ arba pateikė fiktyvius žemės gavimo pažymėjimus, bet ir vietos valdžios atstovai: valsčių VK pirmininkai, partorgai, LKP(b) instruktoriai ir pan. Taip Klaipėdos apskrityje naujakurio pašalpą gavo „apskrities MGB ir MVD viršininkai Kličius, Kilinskas ir Treikauskas, LKP(b) instruktoriai Glicas ir Kubelinskas, valsčių VK pirmininkai Miškinis ir Šaulys“[585]. Tad nuo 1946 m. vidurio sugriežtinta naujai išmokamų ir jau išmokėtų

---

581 SSRS Žemės ūkio banko Šilutės skyriaus vyr. buhalterio Martyno Talekio raštas SSRS Žemės ūkio banko Lietuvos kontorai dėl greitesnio įsiskolinimo naujakuriams už neišmokėtas pašalpas likvidavimo. 1946 m. kovo 23 d. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 101.

582 SSRS Žemės ūkio banko Kredito skyriaus informacija Žemės ūkio banko Lietuvos respublikos kontoros valdytojui G. Kaznačejskijui apie pašalpų naujakuriams finansavimo atnaujinimą ir jų išmokėjimo sąlygas. 1946 m. alandžio 2 d. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 105.

583 Išvykusių žemės ūkiui iš Ukmergės apskrities į Klaipėdos kraštą asmenų gavusių paskolos-pašalpos Sąrašas. *LCVA*, R-364, ap. 1, b. 14, l. 162.

584 SSRS Žemės ūkio banko Pagėgių skyriaus valdytojo informacija Lietuvos Kontoros valdytojui G. Kaznačejskijui apie naujakuriams išduotų pašalpų pagrįstumo patikrinimą. 1946 m. gruodžio 18 d. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 25.

585 Klaipėdos apskrities VK pirmininko pavaduotojo Charino raštas Lietuvos SSR MT pirmininko pavaduotojui V. Niunkai apie naujakuriams skirtų pašalpų išmokėjimo pagrįstumą. 1946 m. lapkričio 15 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4. b. 296, l. 292.

pašalpų kontrolė turėjo pagreitinti pašalpų išdavimą, padaryti ją skaidresnę. Tačiau tai buvo pavėluota priemonė, nes krašte beveik nebuvo likę tinkamų apgyvendinti tuščių ūkių. Be to, krašte ženkliai padaugėjo vietinių gyventojų.

Natūralu, kad 1946 m. gyventojų persikėlimas į Klaipėdos kraštą iš esmės sustojo. Pavyzdžiui, iki 1946 m. pabaigos į Šilutės apskritį iš viso atvyko (persikėlė) 1 675 naujakuriai, iš jų 1 534 atvyko (persikėlė) 1945 m., o 141 – 1946 m.[586] Tačiau vėlgi 1946 m. vietos valdžia atsisakė išmokėti pašalpas 200 „naujakuriams“: 172 pateikusiems prašymus ir negavusiems pašalpų 1945 m. ir 28 pateikusiems prašymus ir negavusiems pašalpų 1946 m. Taigi faktiškai naujakurių buvo tik 1 475, nors 1945 m. viduryje į Šilutės apskritį jų planuota perkelti 3 200. Reikėtų pabrėžti, kad 1946 m. į Klaipėdos kraštą atvykusių (persikėlusių) gyventojų skaičiaus mažėjimas iš tiesų nebuvo toks mažas, nes dėl naujakurių paliekamų ūkių į jų vietas atvykdavo nauji gyventojai. Kokia galėjo būti naujų „savininkų“ kaita, galima iliustruoti Pagėgių apskrities atveju. 1945–1948 m. šioje apskrityje pasikeitė net apie 1 200 „šeimininkų“, arba apie 40 proc. naujakurių. Tiesa, didžioji jų dalis pasikeitė 1948 m., kai apskrityje prasidėjo masiniai trėmimai ir kolektyvizacija arba kai vieni buvo ištremti, o kiti nenorėjo stoti į kolūkius. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad nuo 1946 m. į Klaipėdos kraštą atvykstantys (persikeliantys) gyventojai siekė ne materialinės naudos. Pavyzdžiui, 1946 m. padaugėjo į tarybinius ūkius atvykusių (persikėlusių) gyventojų. Viena jų dalis siekė pasislėpti krašte nuo sovietinio persekiojimo už tai, kad jų šeimos nariai arba jie patys buvo siejami su ginkluota antisovietine rezistencija. Kita gyventojų dalis, jaunuoliai, siekė išvengti karinės tarnybos sovietinėje armijoje, nes dirbantys tarybiniuose ūkiuose pirmaisiais pokario metais nebuvo imami į kariuomenę[587]. Į naujakurių pamestus ūkius atvykdavo (persikeldavo) ir nuo antisovietinės rezistencijos besislapstantys represinių struktūrų pareigūnai. Pavyzdžiui, 1947 m. balandžio 5 d. į Šilutės apskrities Juknaičių valsčiaus VK kreipėsi Šiaulių apskrities Meškuičių valsčiaus Meškuičių kaimo gyventojas J. E., kuris prašė skirti jam ir jo šeimai ūkį Juknaičių kaime. Pareiškime jis nurodė: „Aš nuo 1945 m. tarnavau Meškuičių milicijos tarnautoju iki šio laiko, bet kaip esu nukentėjęs nuo banditų, mano šeima prašosi ramesnės vietos apsigyventi.“[588]

Iki 1947 m. balandžio 25 d. į Klaipėdos kraštą iš viso persikėlė 5 754 šeimos ir. planuota 1947 m dar perkelti 1 200 šeimų[589]. Pavyzdžiui, Klaipėdos apskrities VK siekė 1947 m.

586 SSRS Žemės ūkio banko Šilutės skyriaus vyr. buhalterio Martyno Talekio raštas Šilutės apskrities VK apie naujakuriams 1945–1946 m. išduotų pašalpų patikrinimą. 1946 m. gruodžio 30 d. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 19–20.

587 K. J. pasakojimas. Užrašyta 2004 m. Stankiškiai. Autoriaus asmeninis archyvas.

588 J. E. pareiškimas dėl žemės ir ūkio gavimo. 1947 m. balandžio 5 d. *KLRVA*, f. 127, ap. 1, b. 32, l. 15.

589 Lietuvos SSR MT Reikalų valdybos valdytojo V. Mickevičiaus pranešimas Lietuvos SSR MT pirmininko pavaduotojams V. Pisarevui ir L. Liaudžiui apie į Klaipėdos kraštą persikėlusių gyventojų ir ūkių neturinčių karvių sakičių. 1947 m. balandžio 25 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 659, l. 1.

„apskrityje papildomai apgyvendinti ne mažiau 300 naujakurių šeimų“[590]. Tačiau tokie planai liko tik planais – iki 1948 m. pradžios į Klaipėdos kraštą persikėlusių šeimų skaičius padidėjo tik 110. Atsižvelgiant į tai, galima daryti prielaidą, kad nepavykęs Klaipėdos krašto apgyvendinimas lėmė Sovietų Sąjungos vadovybę imtis aktyvesnių priemonių vietiniams gyventojams iš Vakarų susigrąžinti, o vėliau – imtis Rytų ir Pietryčių Lietuvos gyventojų perkėlimo į Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonus akcijos.

Galutinius gyventojų perkėlimo į Klaipėdos kraštą akcijos rezultatus galima apibendrinti duomenimis apie žemės reformos įgyvendinimą Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskrityse. Pavyzdžiui, 1948 m. pradžioje Klaipėdos krašte buvo 5 872 naujakurių šeimos, persikėlusios į kraštą iš kitos sovietinės Lietuvos teritorijos dalies: į Klaipėdos apskritį – 1 543[591], į Pagėgių – 2 869[592] ir Šilutės – 1 460[593]. Tai sudarė 70,76 proc. naujakurių šeimų, planuotų apgyvendinti tuščiuose ūkiuose. Skaičiuojant vidutinį naujakurio šeimos narių skaičių po 4 asmenis, išeitų, kad iki 1948 m. į Klaipėdos kraštą atvyko (persikėlė) apie 23 500 naujakurių. Tačiau dar negalima atsakyti į klausimą, kiek persikėlėlių apsigyveno tarybiniuose ūkiuose, nes jų darbuotojų apskaita buvo vedama tik pagal pareigybes ir bendrą gyventojų skaičių, neišskiriant vietinių gyventojų ir persikėlėlių. Pavyzdžiui, 1948 m. vasario mėn. duomenimis, Klaipėdos krašte 16 tarybinių ūkių buvo paskirti 903 ūkiai. Iš jų Klaipėdos apskrityje 7 tarybiniams ūkiams buvo paskirti 104 ūkiai, kuriuose, 1947 m. lapkričio 26 d. duomenimis, buvo 1 105 gyventojai[594]. 1948 m. sausio 1 d. duomenimis, Šilutės apskrities tarybiniame ūkyje „Uostadvaris“ buvo apie 250 gyventojų: 122 darbuotojai ir maždaug tiek pat vaikų iki 16 m bei suaugusiųjų, kuriems buvo daugiau kaip 60 m..[595] Iš viso Klaipėdos krašto tarybiniuose ūkiuose 1948 m. pradžioje galėjo būti 4 000–5 000 gyventojų.

Vertinant naujų gyventojų persikėlimo išraišką pagal gyventojų skaičių, nuo 1945 m. kovo mėn. iki 1948 m. kovo mėn. į Klaipėdos kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos ir Sovietų Sąjungos vietų atvyko (su vietiniais gyventojais, bet be miestų gyventojų) 43 049 gyventojai: į Klaipėdos apskritį – 16 171[596], į Pagėgių – 15 587[597] ir

---

590 S. Juozapavičius. Apskrities VK pirmininkas. Žvelgiant į antrus naujojo stalininio penkmečio metus. *Raudonasis Švyturys,* Nr. 1(226), 1947, sausio 1, l. 2.

591 Klaipėdos apskrities Žinios apie valstybinio žemės fondo paskirstymą. 1948 m. vasario 10 d. *LCVA*, R-61, ap. 2, b. 2, l. 322.

592 Pagėgių apskrities Žinios apie valstybinio žemės fondo paskirstymą. 1948 m. vasario 21 d. *LCVA*, R-61, ap. 2, b. 2, l. 327ap.

593 Šilutės apskrities Žinios apie valstybinio žemės fondo paskirstymą. 1948 m. sausio 1 d. *LCVA*, R-61, ap. 2, b. 2, l. 336.

594 Priedėlis Nr. 2 prie Klaipėdos apskrities VK posėdžio protokolo Nr. 33. 1947 m. lapkričio 26 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1 b. 15, l. 147.

595 Šilutės apskrities tarybinio ūkio „Uostadvaris“ 1947 m. metinė ataskaita. *KLRVA*, f. 267, ap. 1, b. 3, l. 16.

596 Klaipėdos apskrities apylinkių DŽDT Sąrašas. 1948 m. kovo 16 d. *LCVA*, f. R-758 ap. 4, b. 103, l. 22–23.

597 Žinios apie Pagėgių apskrities apylinkes. 1948 m. kovo 13 d. *LCVA*, f. R-758 ap. 4, b. 103, l. 42.

į Šilutės apskritį – 11 291[598]. Deja, atsakyti į klausimą, koks buvo įvairių gyventojų grupių skaičius 1948 m., taip pat yra problemiška, nes nuo 1947 m. demografinę statistiką vykdžiusios institucijos jau nebediferencijavo Klaipėdos krašto gyventojų pagal jų kilmės vietą. Tad remiantis LKP(b) CK sekretoriaus Kazimiero Liaudžio pažyma, pagal kurią 1945 m. balandžio 20 d. Klaipėdos krašte buvo 1 420 vietiniais gyventojais apgyvendintų ūkių, arba maždaug 4 500–5 000 vietinių gyventojų[599], ir istoriografijoje pateiktu hipotetiniu 7 300–8 300[600] vietinių gyventojų repatriantų skaičiumi, galima teigti, kad 1948 m. pradžioje naujakuriai ir persikėlėliai sudarė apie 71 proc. Klaipėdos krašto kaimo vietovių gyventojų.

2.3. Vilniaus ir Kauno sričių gyventojų perkėlimas į Klaipėdos kraštą 1951–1956 m.

1951 m. kovo 26 d. Lietuvos SSR MT ir LKP(b) CK priėmė nutarimą dėl Vilniaus ir Kauno sričių gyventojų perkėlimo į Šiaulių ir Klaipėdos sritis. Tokiu būdu sovietinės Lietuvos vadovybė inicijavo naują gyventojų perkėlimo į Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonus akciją, nors iš tiesų gyventojų perkėlimo akcija buvo parengta SSRS gyventojų perkėlimo, ypač plačiai taikyto stalinizmo laikotarpiu, kontekste. Tokio pobūdžio gyventojų perkėlimai SSRS buvo plačiai taikomi kaip būdas darbo jėgai telkti liaudies ūkio statybos objektuose[601]. Svarbu pabrėžti, kad gyventojų perkėlimas į Klaipėdos sritį 1951–1956 m. vyko išimtinai į Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonus. Tik iki 20 šeimų 1952–1953 m. buvo perkelta į tris Švėkšnos apylinkės kolūkius, kurie buvo ne Klaipėdos krašto teritorijos dalyje, o priklausė Priekulės rajonui. Be to, 1953–1955 m. iki 40 šeimų buvo apgyvendinta Kretingos rajone. Taigi, gyventojų perkėlimo akcijos metu daugiausia persikėlusių šeimų apsigyveno Klaipėdos krašto teritorijos dalyje. Todėl šią gyventojų perkėlimo į Klaipėdos sritį akciją galima vertinti kaip antrąją Klaipėdos krašto apgyvendinimo bangą. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad gyventojų perkėlimas vyko dviem kryptimis – į žemės ūkio kolūkius ir žvejų kolūkius (arteles).

Vienas iš pagrindinių motyvų, lėmusių naują sovietinės Lietuvos gyventojų perkėlimo akciją, buvo socioekonominis aspektas. Rytų ir Pietryčių Lietuvoje (toliau – Vilniaus sritis), kur dėl nepalankių gamtinių sąlygų (miškingos, pelkėtos ir smėlingos

---

598 Šilutės apskrities DŽD Tarybų pavadinimai ir žinios apie apylinkes. 1948 m. kovo mėn. *LCVA*, f. R-758 ap. 4, b. 103, l. 63–65.

599 Справка о заселении уездов Клайпедского края по состоянию на 20 июля 1945 года. 1945 m. rugpjūčio mėn. *LCVA*, f. R-755, ap. 2, b. 34, l. 284.

600 KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 80.

601 BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. Kolektyvizacijos užbaigimas Pietryčių Lietuvoje: valstiečių šeimų perkėlimas. *Lietuvos istorijos metraštis*. 1989. Vilnius, 1990, p. 76.

vietovės) buvo labai mažai dirbamos žemės, o esama žemė buvo nederlinga[602]. Be to, Vilniaus ir Kauno, iš kur taip pat buvo perkeliami gyventojai, srityse buvo santykinis gyventojų perteklius. Vilniaus srityje gyventojų perteklių lėmė tai, kad didelė dalis vietos gyventojų, turėjusių išvykti į Lenkiją, į ją neišvyko. Dėl šios priežasties 1946 m. buvo atsisakyta plataus masto gyventojų perkėlimo į Vilniaus kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos vietų[603]. Kita vertus, 1951 m. pradžioje šioje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje buvo tik 87 proc. kolektyvizuotų ūkių, kai kitose sovietinės Lietuvos srityse kolektyvizacija siekė 94–98 proc.[604] Vilniaus srityje kolektyvizacija vyko lėčiau, ir tai lėmė dvi objektyvios priežastys: 1) gyventojų viltys išvykti į Lenkiją ir 2) vyraujanti vienkiemių sistema[605]. Šiuo požiūriu Šiaulių ir Klaipėdos srityse, į kurias buvo nukreipta gyventojų perkėlimo akcija, padėtis buvo kitokia. Šiame kontekste išsiskyrė Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonai, kuriuose buvo daug derlingos žemės ir, svarbiausia, trūko gyventojų, galinčių ją visiškai išnaudoti. M. Gregorausko duomenimis, Klaipėdos, Pagėgių ir Priekulės rajonuose 100 ha teko 10,1–13, o Šilutės rajone – 16,1–19 darbingų kolūkiečių, o Pietryčių Lietuvos rajonuose 100 ha – 19,1–22 ir daugiau darbingų kolūkiečių[606]. Be to, Klaipėdos miesto, Priekulės ir Šilutės rajonuose buvo didelių ir itin žuvingų vandens plotų, kurie taip pat nebuvo iki galo išnaudojami. Taigi, pasak Vitalijos Stravinskienės, „persikėlėliai turėjo kompensuoti darbo jėgos trūkumą“[607].

1951–1956 m. gyventojų perkėlimo akciją į Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonus lyginant su 1945–1948 m. vykusia gyventojų perkėlimo akcija į Klaipėdos kraštą reikėtų pabrėžti, kad naujas gyventojų perkėlimo planas buvo parengtas geriau. Du mėnesiai iki gyventojų perkėlimo akcijos pradžios, 1951 m. kovo 31 d. Lietuvos SSR MT priėmė nutarimą, kuriuo nustatė įvairias ir aiškiai apibrėžtas lengvatas persikeliantiems gyventojams. Taip pat aiškiai nurodė, kokias socialines garantijas jie gaus, atvykę į naują gyvenamąją vietą. Tačiau skirtingai nuo ankstesnės gyventojų perkėlimo akcijos, naujos gyventojų perkėlimo akcijos metu nebuvo išmokamos vienkartinės pašalpos (iki 1953 m.) ir nesuteikta nemokama teisė įgyti nekilnojamojo turto asmeninės nuosavybės teise. Vietoj jo persikeliantiems asmenims buvo suteikia-

602 STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Gyventojų perkėlimo akcija iš Rytų ir Pietryčių Lietuvos 1951–1955 metais. *Lituanistica*. 2010. T 56 Nr. 1–4(79–82), p. 44.

603 Ten pat, p. 44.

604 BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. Kolektyvizacijos užbaigimas Pietryčių Lietuvoje: valstiečių šeimų perkėlimas. *Lietuvos istorijos metraštis*. 1989. Vilnius, 1990, p. 68.

605 55. 1950 m. kovo 29 d., Vilnius. – A. Trofimovo informacinis raštas VKP(b) CK Žemės ūkio skyriaus vedėjui Aleksejui Kozlovui „Dėl kolektyvizacijos eigos ir kolūkių būklės Lietuvos SSR“. *Lietuvos sovietizavimas 1947–1953 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2018, p. 272.

606 GREGORAUSKAS, Marijonas. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis*. Vilnius, 1960, p. 319.

607 STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Gyventojų perkėlimo akcija iš Rytų ir Pietryčių Lietuvos 1951–1955 metais. *Lituanistica*. 2010. T 56 Nr. 1–4(79–82), p. 44.

mos įvairios socialinės garantijos ir įvairūs lengvatiniai kreditai, pavyzdžiui, kreditas dvejiems metams įsigyti 300 kg maistinių grūdų, 3 000 rb dydžio paskola penkeriems metams namo ir ūkinių pastatų remontui, 8 000 rb dydžio paskola aštuoneriems metams namo su ūkiniais pastatais statybai, 1 000 rb dydžio paskola penkeriems metams karvei įsigyti ir kt.[608] Nauja buvo ir tai, kad persikėlėlių šeimoms buvo išduodamas „persikėlimo bilietas“, kuris pagreitino ir palengvino tiek persikėlėlių šeimoms, tiek įvairioms vietos įstaigoms ir organizacijoms klausimų, susijusių su persikėlėlių šeimomis, sprendimą bei apibrėžė persikėlusių šeimų teisinę padėtį naujoje vietoje. Tai buvo ypač svarbu totalinės gyventojų kontrolės sąlygomis. Be to, sovietinės Lietuvos vadovybė numatė vesti plačią propagandinę kampaniją, raginančią gyventojus, ypač Vilniaus srities, keltis į kitus sovietinės Lietuvos regionus. Panašiai kaip ir 1945–1947 m. pirmosios gyventojų perkėlimo akcijos metu buvo organizuojamos pažintinės ekskursijos į Klaipėdos kraštą, sudarytos galimybės persikeliančių šeimų atstovams iš anksto atvykti į naują gyvenamąją vietą ir ją paruošti kitų šeimos narių atvykimui[609]. Pavyzdžiui, gyventojų perkėlimo pradžioje, 1951 m. gegužės 28 d., Daugų rajono VK pirmininkas informavo Pagėgių VK pirmininką, kad jo rajono vadovybė siunčia į Pagėgių rajoną „<...> ekskursiją apžiūrėjimui ir susipažinimui su vietovėmis ir sąlygomis persikeliantiesiems nuolatiniam gyvenimui <...>“[610]. Taip pat yra svarbu pabrėžti, kad persikėlėlius priimančių rajonų vadovybės iš anksto buvo informuojamos apie tai, kas, kiek ir kada atvyksta. Pagal tautybę daugiausia persikėlusių gyventojų buvo lietuviai, lenkai ir rusai. Tikėtina, kad daugelis jų nemokėjo gerai rašyti lietuviškai arba buvo mažaraščiai. Persikėlėlių rašytų pareiškimų dėl jų priėmimo į žemės ūkio ir žvejų kolūkius arba skundų analizė rodo, kad būtent taip ir buvo. Pagal socialinę padėtį didžioji dalis persikėlusių šeimų buvo kaimo gyventojai žemdirbiai ir žemės ūkio darbininkai (žr. Priedai, 14 lentelė)[611].

Pasiruošimas perkelti gyventojus Klaipėdos krašte prasidėjo 1951 m. balandžio 17 d. Pagal gyventojų perkėlimo planą, perkeliamos šeimos turėjo būti apgyvendinamos ekonomiškai stipriausiuose Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonų žemės ūkio kolūkiuose. Pavyzdžiui, Šilutės rajone iš 36 kolūkių persikėlėliams apgyvendinti buvo atrinkti 12. Be to, Šilutės rajone, kaip ir kitose Klaipėdos krašto vietose, buvo pakankamai erdvių – „dviejų galų“ ir kokybiškų – mūrinių namų, kurie turėjo palengvinti persikėlusių šeimų apgyvendinimo problemos sprendimą. Todėl visų kolūkių vadovy-

608 Постановление № 248 СМ Литовской ССР от 31 марта 1951 г. «О льготах лицам, переселяющимся в 1951 г.». *LCVA*, R-293, ap. 1, b. 1, l. 44–45.

609 Priemonės žvejų perkėlimo plano įvykdymui 1951 metais užtvirtinti. 1951 m. spalio 16 d. *LCVA*, f. R-293, ap. 1, b. 1, l. 57.

610 Daugų rajono VK raštas Pagėgių rajono VK pirmininkui apie iš Daugų rajono į Pagėgių rajoną siunčiamą ekskursiją. 1951 m. gegužės 28 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 16, l. 139.

611 Telmano vardo žvejų artelės naujai atkeltų šeimų sąrašas. 1952 m. *LCVA*, f. R-293, ap. 6, b. 16, l. 34.

bėms buvo nurodyta inventorizuoti visą jų žinioje esantį gyvenamąjį fondą ir paruošti jį naujiems gyventojams apgyvendinti. Nustačius kolūkiui priklausančiuose namuose ir butuose gyvenusius ne kolūkio narius, nurodyta juos iškelti[612]. Kartu buvo inicijuotas gyvenamųjų namų, skirtų persikeliančioms šeimoms apgyvendinti, statybos procesas. Statomi namai turėjo būti tipiniai ir statomi kolūkinėse gyvenvietėse arba tose vietose, kur buvo numatoma įkurti tokias gyvenvietes. Namų statyba apėmė ir atokiose vietose buvusių medinių namų perkėlimą į kolūkines ar centrines gyvenvietes. Tačiau tokių namų Klaipėdos krašto teritorijoje buvo nedaug, ir ši aplinkybė tapo viena iš priežasčių, kodėl prasidėjus gyventojų perkėlimo akcijai iškilo perkeltųjų šeimų apgyvendinimo problema, nes persikėlėliai negalėjo būti apgyvendinami vienkiemiuose. Tokiu būdu sovietinė Lietuvos vadovybė sprendė ne tik gyventojų perkėlimo, bet ir kolūkinių gyvenviečių statybos arba vienkiemių naikinimo problemas.

Vykdant sovietinės Lietuvos vadovybės nurodymą, 1951 m. balandžio 23 d. Klaipėdos srities vadovybė priėmė sprendimą, kuriuo inicijavo žemės ūkio kolūkių pasiruošimą priimti persikeliančias šeimas. Pagal planą, Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonų kolūkiai turėjo pasiruošti priimti 500 persikeliančių šeimų iš Vilniaus srities. Be to, šių rajonų valdžios ir kolūkių atstovai buvo įpareigoti vykti į Vilniaus sritį ir ten agituoti (verbuoti) tenykščius gyventojus keltis į Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonus. Vis dėlto svarbiausia pasiruošimo dalis buvo susijusi su gyvenamųjų namų, skirtų persikeliančioms šeimoms, statyba, nes rajonų kolūkiuose nebuvo tiek laisvo gyvenamojo ploto, kad jame būtų galima apgyvendinti visas perkeliamas šeimas. Todėl rajono žemės ūkio kolūkiams buvo nustatytas planas pastatyti ir suremontuoti 750 „gyvenamų objektų“[613]. Netrukus vykdydama SSRS MT 1951 m. gegužės 22 d. nutarimą dėl žvejybos pramonės vystymo sovietinėje Lietuvoje, gegužės 30 d. Lietuvos SSR MT ir LKP(b) CK priėmė nutarimą dėl žvejų perkėlimo į Klaipėdos miesto ir Šilutės rajono žvejų kolūkius[614]. Pagal šį nutarimą, iki 1951 m. pabaigos į Klaipėdos kraštą reikėjo perkelti dar 200 šeimų: 120 – iš Vilniaus srities ir 80 – iš Kauno srities[615]. Taigi iš viso 1951 m. planuota perkelti į Klaipėdos, Pagėgių,

612 Perkėlimo reikalų valdybos prie Lietuvos SSR MT įgaliotinio Šilutės rajonui A. Liskovo ataskaita Lietuvos SSR MT pirmininko pavaduotojui V. Pisarevui apie pasiruošimą perkeliamų šeimų apgyvendinimui Šilutės rajone. *LCVA*, f. R-293, ap. 6, b. 16, l. 15–16.

613 Постановление № 9-с Исполнительного Комитета Клайпедского областного Совета депутатов трудящихся и Клайпедский областной Комитет КП(б) Литвы от 3 апреля 1951 г. «О подготевке и проведении переселения хозяйств колхозников и крестян-единоличников в Клайпедский, Пагегский, Шилутский и Прекульский районы Клайпедской области». *KLRVA*, f. 253, ap. 6, b. 1, l. 1–2.

614 Lietuvos SSR MT ir LKP(b) CK Nutarimas Nr. 450 „Dėl priemonių užtikrinančių SSRS MT 1951 m. gegužės 22 d. nutarimo Nr 1719 Dėl žuvies sugavimo ir žuvies konservų gamybos padidinimo Lietuvos SSR įvykdymo“. 1951 m. gegužės 30 d. *LCVA*, f. R-293, ap. 1, b. 1, l. 164.

615 Lietuvos SSR MT Nutarimas Nr. 895 „Dėl priemonių, užtikrinančių žvejų perkėlimo plano įvykdymą 1951 metais“. 1951 m. spalio 16 d. *LCVA*, f. R-293, ap. 1, b. 1, l. 100.

Priekulės ir Šilutės rajonus 700 šeimų. Bendras į žemės ūkio ir žvejų kolūkius perkeliamų šeimų planas pasiskirstė taip: 225 – Klaipėdos miestui ir rajonui, 200 – Pagėgių, 100 – Priekulės ir 175 – Šilutės rajonams.

Tačiau nepaisant gerai parengto gyventojų perkėlimo plano, sovietinės Lietuvos vadovybė susidūrė su ta pačia problema, kokia ji buvo pirmosios gyventojų perkėlimo į Klaipėdos kraštą akcijos metu. Vietos valdžia nepakankamai arba išvis nevykdė centrinės valdžios nurodymų[616] ir nepakako savarankišką gyventojų persikėlimą skatinančių priemonių. Dėl to gyventojų perkėlimo planas nuo pat pradžios buvo vykdomas blogai. Pavyzdžiui, iki rugsėjo 1 d. į Pagėgių rajoną atvyko 28 šeimos, kurias sudarė 112 asmenų[617], o iki metų pabaigos iš viso į Pagėgių rajoną atvyko tik 72 šeimos, arba 259 asmenys[618]. Dar blogiau gyventojų persikėlimas vyko į žvejų kolūkius. Pavyzdžiui, 1951 m. į Klaipėdos miesto „Pasieniečio“ ir „Baltijos aušros“ žvejų kolūkius, įsikūrusius Nidos ir Preilos gyvenvietėse, vietoje plane numatytų perkelti 75 šeimų, persikėlė tik 3 šeimos, arba 4 proc.[619] Į Šilutės rajono „Rozos Liuksemburg“ žvejų kolūkį, gavusį 20 šeimų priėmimo planą, 1951 m. lapkričio 4 d. atvyko tik 6 šeimos, kurias sudarė 28 asmenys[620]. Tokia gyventojų persikėlimo tendencija išliko iki 1952 m. vidurio (žr. Priedai, 15 lentelė).

Blogas gyventojų perkėlimo plano vykdymas buvo rimtas signalas sovietinės Lietuvos vadovybei, kad tokio masto gyventojų perkėlimo akcijos nepavyks įgyvendinti. Atsižvelgdama į tai, bet siekdama toliau tęsti gyventojų perkėlimą, sovietinė Lietuvos vadovybė sumažino bendrą gyventojų perkėlimo planą 1952 m. iki 350 šeimų: Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonų žemės ūkio kolūkiams iki 50, Klaipėdos miesto ir rajono žvejų kolūkiams iki 125, o Šilutės rajono žvejų kolūkiams – ik 25. Taip pat iki 350 buvo sumažintas bendras gyvenamųjų namų statybos planas[621]. Tokios priemonės turėjo teigiamą rezultatą. Vyriausioji perkėlimo valdyba prie SSRS MT deklaravo, kad bendras gyventojų perkėlimo planas sovietinėje Lietuvoje 1952 m. buvo įvykdytas 103,1 proc.[622] (žr. Priedai, 16 lentelė).

---

616 Lietuvos SSR MT Nutarimas Nr. 807 „Dėl persikėlimo plano vykdymo eigos Vilniaus srities Druskininkų ir Eišiškių rajonuose“. 1955 m. rugsėjo 14 d. *LCVA*, f. R-293, ap. 1, b. 1, l. 35–37.

617 Pagėgių rajono ataskaita apie persikėlėlių priėmimą ir jų ūkinį įtaisymą 1951 m. rugsėjo 1 d. *KLRVATAF*, f. 635, ap. 1, b. 1, l. 1.

618 Pagėgių rajono ataskaita apie persikėlėlių priėmimą ir jų ūkinį įtaisymą 1951 m. gruodžio 25 d. *KLRVATAF*, f. 635, ap. 1, b. 1, l. 7.

619 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė L. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, l. 385.

620 Žvejų kolūkio Roza Liuksemburg vardo visuotinio narių susirinkimo Protokolas Nr. 14. 1951 m. lapkričio 25 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 10, l. 44.

621 План приёма и распределения семей переселенцев и план подготовки жилых домов на 1952 г. 1952 m. kovo 31 d. *LCVA*, f. R-293, ap. 1, b. 4, l. 11.

622 Приказ № 142 Главного переселенческого управления при СМ СССР от 22 декабря 1952 г. «О ходе выполнения плана переселения и хозяйственного устройства

Atsižvelgiant į tai, 1952 m. spalio 29 d. Lietuvos SSR MT kiek padidino gyventojų perkėlimo planą. Be to, gyventojų perkėlimui skatinti nuo 1953 m. buvo įvesta vienkartinės išmokos lengvata (200 rb šeimos galvai ir po 100 rb kiekvienam šeimos nariui) ir iki 12 000 rb padidintas kreditas namui statytis bei iki 1 500 rb – karvei įsigyti[623]. Tikėtasi, kad šios priemonės paskatins daugiau gyventojų keltis į Klaipėdos kraštą. Pavyzdžiui, 1953 m. į Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonus planuota perkelti 400 šeimų: po 200 į žemės ūkio ir žvejų kolūkius. Tačiau vietinė valdžia, atsižvelgdama į vietos sąlygas, šį planą pakoregavo. Pavyzdžiui, 1953 m. sausio 7 d. Klaipėdos srities VK nutarė paskirstyti perkeliamas šeimas kitaip: iki 300 padidinti į žemės ūkio kolūkius ir iki 100 sumažinti į žvejų kolūkius perkeliamų šeimų skaičių (žr. Priedai, 17, 18 lentelės). Tačiau naujos priemonės jau nebeturėjo teigiamo postūmio, nes per 1953 m. gyventojų perkėlimo planas vėl buvo keičiamas jį mažinant. Pavyzdžiui, 1953 m. balandžio mėn. nuo 120 iki 80 šeimų buvo sumažintas gyventojų perkėlimo planas Pagėgių rajonui[624].

Svarbu pabrėžti, kad 1953 m., mažinant perkeliamų šeimų planą, gyvenamųjų namų statybos planas mažintas nedaug, ir labiausiai jis buvo mažinamas žemės ūkio kolūkiams. Pavyzdžiui, Šilutės rajono Vietinio liaudies ūkio išvystymo plane 1953 m. buvo numatyta į rajoną perkelti tik 46 šeimas: į žemės ūkio kolūkius – 31, į žvejų – 15. Tačiau namų statybos planas sumažintas iki 65, paliekant žemės ūkio kolūkiams 31, o žvejų kolūkiams – 34 namų statybos planą[625]. Dėl to sumažinus perkeliamų į žemės ūkio kolūkius šeimų planą atsilaisvinusios namų statybos lėšos buvo nukreiptos namams žvejų kolūkiuose statyti[626]. Toks namų statybos plano pakeitimas rodo pasikeitusius sovietinės Lietuvos vadovybės prioritetus, kai didesnis dėmesys buvo skiriamas gyventojams į žvejų kolūkius perkelti. SSRS partinės vadovybės direktyvose dėl Sovietų Sąjungos „išvystymo“ 1951–1955 m. sovietinei Lietuvai buvo keliamas uždavinys žuvies sugavimą padidinti net 3,9 karto[627]. Dėl to sovietinės Lietuvos vadovybė buvo užsimojusi per dvejus trejus metus paversti Klaipėdos sritį Lietuvos SSR žuvies pramonės centru. Kita vertus, į žvejų kolūkius perkeliamų šeimų skaičiaus mažinimas 1953 m. atskleidžia tai, kad žvejų kolūkiuose trūko gyvenamųjų patalpų, kurias būtų galima atnaujinti arba pritaikyti perkeltųjų šeimoms apgyvendinti. Tad

переселенцев в 1952 году и о подготовке к переселению в 1953 г. в Литовской ССР». *LCVA*, f. R-293, ap. 1, b. 5, l. 211.

623 STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Gyventojų perkėlimo akcija iš Rytų ir Pietryčių Lietuvos 1951–1955 metais. *Lituanistica*, 2010, t. 56, Nr. 1–4 (79–82), p. 46.

624 Klaipėdos srities Pagėgių rajono ataskaita apie persikėlusiųjų priėmimą ir jų ūkinį įtaisymą 1953 m. balandžio 1 d. *KLRVATAF*, f. 635, ap. 1, b. 12, l. 2.

625 Šilutės rajono Vietinio liaudies ūkio išvystymo Valstybinis planas 1953 m. *KLRVA*, f. 253, ap. 6, b. 9, l. 35.

626 План приёма и размещения семей переселенцев и план подготовки жилых домов на 1952 год. 1952 m. kovo 31 d. *LCVA*, f. R-293, ap. 1, b. 4, l. 11.

627 Partijos XIX suvažiavimo direktyvos dėl penktojo penkmečio plano TSRS išvystyti 1951–1955 m. m. *Komunistas,* Nr. 8(428), 1952, rugpjūtis, p. 6.

didesnio skaičiaus perkeltųjų šeimų nukreipimas į žemės ūkio kolūkius buvo laikina priemonė, siekiant pasiruošti didelio masto gyventojų perkėlimui į žvejų kolūkius ateityje. Neatsitiktinai, pavyzdžiui, 1954 m. buvo sudarytas Šilutės rajono Ventės ir Šturmų kaimų „<...> detalus gyvenvietės išvystymo planas“, pagal kurį naujoje žvejų gyvenvietėje iki 1959 m. planuota apgyvendinti 150 naujų šeimų – iš viso apie 750 žmonių[628].

1952 m. planas įvykdytas ir viršytas didele dalimi buvo dėl gana didelio į Klaipėdos kraštą parsikėlusių šeimų skaičiaus. Pavyzdžiui, 1952 m. į žvejų kolūkius „Pasienietis“ ir „Baltijos aušra“ persikėlė atitinkamai 61 ir 48 šeimos[629]. Į 13 Šilutės rajono kolūkių iki 1952 m. liepos 1 d. jau buvo persikėlusios 158 šeimos: į 11 žemės ūkio kolūkių – 84 ir į 2 žvejų kolūkius – 74[630]. Į Pagėgių rajono žemės ūkio kolūkius 1952 m. persikėlė net 120 šeimų, arba 413 asmenų[631]. Intensyvus gyventojų persikėlimo procesas tęsėsi iki 1953 m. liepos mėn. Pavyzdžiui, iki 1953 m. liepos mėn. į Šilutės rajono žemės ūkio ir žvejų kolūkius atsikėlė 245 šeimos, kurios buvo apgyvendintos 12 žemės ūkio kolūkių ir 2 žvejų kolūkiuose: 132 – žemės ūkio kolūkiuose ir 113 – žvejų kolūkiuose[632]. Vis dėlto 1952 m. rudenį persikeliančių šeimų skaičius ėmė mažėti, o nuo 1953 m. liepos mėn. – beveik sustojo. Be to, prasidėjo atvirkštinis procesas, kai persikėlę gyventojai pradėjo bėgti iš savo naujų gyvenamųjų vietų. Pavyzdžiui, nuo 1951 m. liepos mėn. iki 1953 m. liepos mėn. iš Šilutės rajono kolūkių „išvyko“ 39 šeimos[633]. Nuo 1951 m. iki 1956 m. liepos 2 d. iš Pagėgių rajono žemės ūkio kolūkių „pabėgo“ 54 šeimos[634]. Tad kodėl sulėtėjo persikėlimo į Klaipėdos kraštą procesas ir kodėl persikėlę gyventojai pradėjo iš jo bėgti?

Istoriografijoje išskiriamos pagrindinės dvi problemos, su kuriomis susidūrė į Klaipėdos kraštą iš Vilniaus ir Kauno sričių persikėlę gyventojai: blogos buitinės-ūkinės sąlygos ir komplikuoti santykiai su vietiniais gyventojais[635]. Tačiau tik V. Stra-

628 BUKAVICKAS, Rubenas. Kintų valsčius 1945–1960 m.: atrasta ir prarasta žemė. IV d. Demografiniai pasikeitimai. *Šilainės sodas*, 2010, p. 54.

629 SAFRONOVAS, Vasilijus. *Migrantai ir pabėgėliai Kuršių nerijoje XX amžiaus viduryje.* Vilnius, 2018, p. 111.

630 Šilutės rajono kolūkiuose ir žvejų artelėse priimtos persikėlusių šeimos. 1952 m. liepos 1 d. *KLRVA*, ap. 253, b. 1, l. 38, l. 13

631 Pagėgių rajono ataskaita apie persikėlėlių priėmimą ir jų ūkinį įtaisymą 1953 m. sausio 1 d. *KLRVATAF*, f. 635, ap. 1, b. 7, l. 1.

632 Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 570 „Dėl Šilutės rajono persikėlusiųjų šeimų ūkinio įkurdinimo ir įdarbinimo patikrinimo rezultatų tvirtinimo“. 1953 m. spalio 30 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 29, l. 212.

633 Ten pat, l. 212.

634 Pagėgių rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 197 „Dėl priemonių persikėlėlių įkurdinimui pagerinti rajono kolūkiuose 1955 m.“ 1955 m. birželio 3 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 57, l. 226.

635 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė L. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, l. 388; STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Gyven-

vinskienė susiejo šias problemas su persikėlėlių sprendimu sugrįžti į „<...> ankstesnes gyvenamąsias vietoves“. Kitų autorių darbuose, pavyzdžiui, A. Arbušauskaitės ir V. Safronovo, yra nagrinėjamas tik lokalus – Kuršių nerijos – atvejis, neparodantis visos Klaipėdos krašto situacijos, arba autoriai tokių faktų neakcentavo. Vis dėlto analizuojant gyventojų persikėlimo proceso sulėtėjimą ir persikėlusių gyventojų bėgimo priežastis, reikėtų atkreipti dėmesį į tris aspektus: sociokultūrinę aplinką, persikėlusių šeimų buitinę ir materialinę padėtį bei J. Stalino mirtį.

Taigi į Klaipėdos kraštą persikėlusios šeimos atsidūrė kitoje, jiems iš esmės priešiškoje, sociokultūrinėje aplinkoje. Pavyzdžiui, dar gyventojų perkėlimo akcijos pradžioje buvęs Reevakuacijos reikalų skyriaus prie Lietuvos SSR LKT viršininkas, o dabar Persikėlimo valdybos prie Lietuvos SSR MT įgaliotinis Šilutės rajonui A. Liskovas gyventojų perkėlimą tiesiogiai siejo su vietinių gyventojų problema. „Jei nekolūkiečiai[636] bus iškelti iš kolūkio užimamų pastatų, pirmiausia atsilaisvins nemažas skaičius namų, kuriuose bus galima apgyvendinti papildomai nemažą skaičių persikėlėlių, antra, kolūkiai apsivalys nuo visokio brudo, kuris platina įvairius gandus, pavyzdžiui, kad į Šilutės rajono kolūkius bus perkelti Vilniuje surinkti įvairūs vagys ir sukčiai, kurie vogs ir plėš vietinius kolūkiečius ir žudys tuos, kurie skųs, ypač vokiečius. Kaip tik pusė Šilutės rajono kolūkiečių, tai vokiečiai, kurie labai bijo lenkų“, – taip savo ataskaitoje apie Šilutės rajone vykdomą pasiruošimą priimti persikeliančias šeimas rašė A. Liskovas[637]. Vadinasi, perkeliamos šeimos turėjo būti apgyvendinamos daugiausia tuose namuose, kuriuose gyveno vietiniai gyventojai. Neatsitiktinai, jau vykstant gyventojų perkėlimo akcijai, po Šilutės rajono kolūkius, kuriuose daugumą sudarė vietiniai gyventojai, važinėjo Šilutės rajono Žemės ūkio banko skyriaus valdytojas Jonas Kybrancas, kuris, kaip vietinis gyventojas, aiškino jiems apie gyventojų perkėlimo „naudą kolūkiui“[638]. Atvykstančių naujų gyventojų nelaukė ir kiti, jau anksčiau Klaipėdos krašte įsikūrę, gyventojai. Pavyzdžiui, 1952 m. rugsėjo 26 d. Pagėgių miesto geležinkelio stotyje tarp atvykusių iš Pabradės rajono persikėlėlių ir juos pasiimti atvykusių žemės ūkio kolūkio „Jūra“ atstovų kilo incidentas, kurio metu kolūkio

---

tojų perkėlimo akcija iš Rytų ir Pietryčių Lietuvos 1951–1955 metais. *Lituanistica*. 2010. T 56 Nr. 1–4(79–82), p. 47; SAFRONOVAS, Vasilijus. *Migrantai ir pabėgėliai Kuršių nerijoje XX amžiaus viduryje.* Vilnius, 2018, p. 110–111, 118–121; KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 173–175.

636 A. Liskovas turojo omenyje tarybinio ūkio darbininkus, kurių dauguma buvo vietiniai gyventojai.

637 Perkėlimo reikalų valdybos prie Lietuvos SSR MT įgaliotinio Šilutės rajonui A. Liskovo ataskaita Lietuvos SSR MT pirmininko pavaduotojui V. Pisarevui apie pasiruošimą perkeliamų šeimų apgyvendinimui Šilutės rajone. *LCVA*, f. R-293, ap. 6, b. 16, l. 16.

638 Šilutės rajono Kintų apylinkės žemės ūkio kolūkio „Komjaunuolis“ visuotinio narių susirinkimo Protokolas Nr. 8. 1951 m. lapkričio 11 d. *KLRVA*, f. 169, ap. 1, b. 5, l. 57.

mašinos vairuotojas atvykėliams pareiškė: „Koks velnias jus čia nešė? Atvažiavot čia, tai verksit.“[639] Pagaliau 1953 m. vasarą Šilutės rajono VK oficialiai pripažino, kad „trečdalis“ persikėlusių šeimų išvyko dėl blogų gyvenimo sąlygų ir kad persikėlėliai skundžiasi tuo, jog „<...> iš brigadininkų ir šiaip vietinių gyventojų pusės kartais pajaučia užgavimą žodžiais ir panašiai“[640].

Kalbant persikėlusių šeimų buitinės ir materialinės padėties tema, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad persikėlusios šeimos atvyko iš miškingų, nederlingų vietovių ir vienkiemių, ir tai, kad Klaipėdos krašte beveik visos jos buvo apgyvendintos namuose – „butuose“, kuriuose gyvendavo kelios šeimos. Pavyzdžiui, 1955 m. sausio 1 d. duomenimis, Pagėgių rajono kolūkiuose tik 10,18 proc. persikėlusių šeimų gyveno „savo“ namuose. Be to, 1951 m. gruodžio 25 d. duomenimis, 67,28 proc. į Pagėgius persikėlusių šeimų turėjo paėmusios „maisto paskolas“, o 1953 m. sausio 1 d. duomenimis, tokias paskolas paėmė jau 100 proc. persikėlusių šeimų. Į žvejų kolūkius persikėlusių šeimų padėtį sunkino tai, kad daugeliui jų nebuvo skiriami pasodybiniai sklypai, nes žvejų kolūkiai neturėjo pakankamai dirbamos žemės. Tad didžioji dalis persikėlusių šeimų buvo labai neturtingos, ir kolūkiuose gaunamų pajamų joms nepakako pragyventi. Svarbu pabrėžti, kad gyvenantieji „savo“ namuose (ūkiuose), netgi su persikėlėlio paskola naujai pastatytuose, galėjo įgyti asmeninės nuosavybės teisę į namą (ūkį) tik su sąlyga, jei tokio namo (ūkio) valdytojas išdirbs kolūkyje penkerius metus. Kaip svetima sociokultūrinė aplinka ir persikėlusių šeimų socialinė bei materialinė padėtis veikė jų padėtį naujoje gyvenamojoje vietoje ir dalies persikėlusių šeimų apsisprendimą bėgti iš Klaipėdos krašto, galima iliustruoti Šilutės rajono žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ atveju.

Nuo pat žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ įsteigimo 1948 m. birželio 20 d. iki gyventojų perkėlimo pradžios kolūkio pagrindą sudarė vietiniai gyventojai[641]. Pradėjus atvykti persikėlėlių šeimoms, kolūkio nariai kėlė sąlygą, kad „<...> į mūsų kolūkį būtų skiriamos tik žvejų šeimos arba asmenys, kurie yra pilnai susipažinę su žvejyba“[642]. Žvejų kolūkio nariai taip pat reikalavo, kad iš tarybiniam ūkiui „Uostadvaris“ priklausančių namų (ūkių) Mingės kaime būtų iškelti visi jo darbininkai tam, kad jų vietoje būtų apgyvendintos perkeltosios šeimos. Kita vertus, žvejų kolūkis reikalavo, kad tarybinis ūkis leistų jam priklausančiuose namuose (ūkiuose) Ventės kaime pasilikti

639 Gražiai sutiko iš Pabradės rajono Vilniaus srities – perkeltųjų šeimas. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 30, l. 288.

640 Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 570 „Dėl Šilutės rajono persikėlusiųjų šeimų ūkinio įkurdinimo ir įdarbinimo patikrinimo rezultatų tvirtinimo“. 1953 m. spalio 30 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 29, l. 212.

641 BUKAVICKAS, Rubenas. Rozos Liuksemburg žvejų artelės steigimas pokariniame Kintų valsčiuje arba kolektyvizacijos pradžia pamaryje. Iš: *Šilainės istorijos*. Klaipėda, 2009, p. 179–181.

642 Šilutės rajono Kintų apylinkės žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ visuotinio narių susirinkimo Protokolas Nr. 1. 1952 m. sausio 21 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 14, l. 8.

gyventi 6 vietinių gyventojų žvejų šeimoms[643]. Į žvejų reikalavimus nebuvo atsižvelgta. Tik 1955 m. gegužės mėn. tarybinis ūkis perdavė žvejų kolūkiui visus jam priklausančius namus (ūkius) Mingės ir Ventės kaimuose. Kol nebuvo išspręsta ši problema ir pastatyti namai perkeltosioms šeimoms, žvejų kolūkio nariai gyveno labai blogomis sąlygomis. Pavyzdžiui, 1951 m. žvejų kolūkio teritorijoje buvo 83 gyventojai, kurie sudarė 44 šeimas[644], o 1952 m. žvejų kolūkio teritorijoje jau buvo 224 gyventojai, kurie sudarė 70 šeimų[645]. Dėl to tarp persikėlusių šeimų ir vietinių gyventojų kildavo buitinių nesutarimų ir konfliktų. Vis dėlto didžiausių nesutarimų ir konfliktų priežastis tarp skirtingų gyventojų grupių buvo susijusi su darbo santykiais. Pavyzdžiui, 1952 m. gegužės 15 d. vyko išplėstinis žvejų kolūkio narių susirinkimas, kuriame dalyvavo ir Lietuvos SSR žuvies pramonės ministro pavaduotojas Vaclovas Mickevičius, kuriam persikėlėliai pareiškė, kad jie yra „<...> nauji žmonės ir nežino žvejybos vietų, todėl visai mažai uždirba“, nors „šiaip visu kuo yra pilnai aprūpinami“. Iš tiesų, žvejų kolūkyje buvo nustatyta tvarka, pagal kurią naujiems žvejams pradžioje buvo skiriamas 0,7 pajaus koeficientas, nuo kurio buvo skaičiuojamas atlyginimas už sugautą žuvį, o eilinis žvejys gaudavo 0,9 koeficientą. Kada ir ar iš viso naujam žvejui bus suteiktas didesnis darbo atlygis, priklausė nuo to, kaip greitai jis sugebės perprasti marių žvejo amatą ir vykdyti jam skirtus žuvies sugavimo planus. Beje, tiems žvejams, kurie nevykdė jiems skirto žuvies sugavimo plano, buvo skiriamos piniginės baudos. Tačiau dauguma persikėlėlių gerai neišmanė žvejo amato (dažniausiai jiems buvo skiriamas darbas su statomaisiais arba traukiamaisiais tinklais) ir negalėjo ištverti sunkaus marių žvejo darbo, todėl likdavo krante dirbti pagalbinių darbų, už kuriuos vėlgi buvo mažai mokama. Persikėlę „žvejai“ tokia tvarka ir savo padėtimi buvo labai nepatenkinti ir reikalavo lygių teisių. 1953 m. sausio 6 d. žvejų kolūkį aplankęs Klaipėdos srities VK pirmininko pavaduotojas Jurgis Baščiulis pabrėžė, kad „Perkeltiesiems žvejams reikia padėti, leisti jiems įsisavinti žvejybos žinias, padėti jiems be išimčių, ar jis atsikėlęs, ar senas gyventojas. Pas kai kuriuos žvejus dar tebėra sena įsigalėjusi supuvusio fašizmo nuomonė, kurie į atkeltųjų žvejų apgyvendinimą žiūri nepatenkinamai“[646]. Tie persikėlėliai, kurie nesugebėjo prisitaikyti (išgyventi) ir pareiškė norą išeiti iš žvejų kolūkio, buvo atleidžiami, o kai kurie jų net buvo išmesti, nors formaliai persikėlėlių nebuvo galima atleisti. Pirmieji 1952 m. palikę žvejų kolūkį persikėlėliai motyvavo savo apsisprendimą tuo, kad jie neplanuoja čia ilgai gyventi, yra silpnos sveikatos ir turi nekilnojamojo turto ten, iš kur buvo atvykę. Pavyzdžiui, persikėlėlis K. P. prašėsi

643 Ten pat, p. 2–3.

644 Lietuvos TSR Liaudies Ūkio Taryba, Vidaus vandenų eksloatacijos V-ba, R. Liuksemburg vardo žvejų kolūkis. 1951 m. metinė ataskaita. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 11, l. 3–4.

645 Lietuvos TSR Liaudies Ūkio Taryba, Vidaus vandenų eksloatacijos V-ba, R. Liuksemburg vardo žvejų kolūkis. 1952 m. metinė ataskaita. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 20, l. 3–4.

646 Šilutės rajono Kintų apylinkės žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ visuotinio narių susirinkimo Protokolas Nr. 1. 1953 m. sausio 16 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 20, l. 6.

atleidžiamas iš kolūkio dėl to, kad „turi nervų uždegimą ir prie žvejybos toliau dirbti nebegali“[647]. Šios priežastys buvo rimtas pagrindas pasitraukti iš žvejų kolūkio, nes, pavyzdžiui, persikėlėlis, nutaręs pasilikti ir statytis „antrą“ namą, prarasdavo teisę į „pirmąjį“, nes paskola namo statybai persikėlėliui buvo išduodama su sąlyga, kad jis „likviduos“ ankstesnėje gyvenamojoje vietoje turėtą nekilnojamąjį turtą. Likę persikėlėliai, tie, kurie neturėjo nekilnojamojo turto, taip pat nebuvo tikri dėl savo ateities naujoje gyvenamojoje vietoje, nes, neturėdami pakankamų darbinių įgūdžių ir dėl to gaudami mažas pajamas, jie vengė imti paskolas namo statybai arba būsto remontui. Šis aspektas XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje turėjo lemiamą įtaką itin didelei persikėlusių šeimų migracijai tiek kolūkio, tiek Kintų apylinkės, tiek Šilutės rajono, tiek Klaipėdos krašto ribose. Pavyzdžiui, 1951–1955 m. vien tik žvejų kolūkį „Roza Liuksemburg“ paliko 39 proc. persikėlusių šeimų (žr. Priedai, 19 lentelė).

Reikėtų pabrėžti, kad namų statybos pradžioje kolūkiai stengėsi ją vykdyti savo jėgomis, nes taip buvo galima sutaupyti. Pavyzdžiui, 1952 m. tipinio žvejų namo „K-3“ (88 kv. m) projekto sąmatinė statybos vertė buvo 33 124 rb[648]. Savarankiškai pirmųjų namų statybą pradėjęs žvejų kolūkis planavo juos pastatyti už 13 000–15 500 rb[649], tačiau dėl medžiagų, darbo jėgos ir statybų priežiūros techninio specialisto trūkumo negalėjo užbaigti jų statybos. Namų statybas tęsusi Respublikinė statybos tresto Klaipėdos statybos aikštelė Nr. 5 dėl statybinių medžiagų, darbuotojų ir apyvartinių lėšų trūkumo statybas vilkino. Pagal sutartį, iki 1953 m. gruodžio 31 d. ši statybos įmonė turėjo pastatyti Ventės kaime 25 namus (ūkius). Vieno namo statybos sąmatinė vertė siekė 15 186 rb[650]. Iki 1955 m. vasario mėn. buvo pastatyta 20 namų, tačiau nė vienas nebuvo tinkamas gyventi[651]. „Valdiškai“ atlikti dabai buvo labai blogos kokybės, ypač namų vidaus įrengimas. „Pečiai baigia griūti, pečių vidus padarytas iš šiferio, durys be rankenų“, – taip apie tris pirmuosius namus, pastatytus 1952 m. pabaigoje, atsiliepė jų „savininkai“[652]. Šiuo požiūriu dar blogesnė persikėlėliams skirtų namų statybos kokybė buvo kituose Šilutės rajono kolūkiuose. Pavyzdžiui, kai kada namo pamatai buvo

---

647 Roza Liuksemburg vardo žvejų kolūkio visuotinio narių susirinkimo Protokolas Nr. 1. 1954 m. sausio 7 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 28, l. 2.

648 Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 704 „Dėl Roza Liuksemburg v. žvejų artelės 1952 m. pastatytų žvejams-persikėlėliams perduotų gyvenamųjų namų statybos darbų defektų pašalinimo“. 1953 m. gruodžio 29 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 31, l. 284.

649 Šilutės rajono Kintų apylinkės žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ visuotinio narių susirinkimo Protokolas Nr. 1. 1953 m. sausio 30 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 21, l. 4.

650 Gyvenamųjų namų Nr. 18, 19, 20 persikeliantiems Ventės gyvenvietėje įkainojimas. 1952 m. gruodžio 21 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 19, l. 4.

651 Šilutės rajono Kintų aplinkės žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ valdybos posėdžio Protokolas Nr. 4. 1955 m. vasario 15 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 33, l. 1.

652 Šilutės rajono Kintų apylinkės žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ visuotinio narių susirinkimo Potokolas Nr. 1. 1953 m. sausio 16 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 20, l. 6.

liejami tik iki 0,4 m. gylio, tokių pamatų gylio reikalavimui esant 1,2 m[653], statyboms naudota šlapia mediena ir t. t.[654] Dėl to jau 1953 m. daugelyje persikėlėliams statytų namų sutrūkinėjo sienos, lubose ir grindyse atsivėrė plyšiai, o krosnių kaminai netraukė dūmo. Natūralu, kad persikėlusios šeimos tokių namų atsisakydavo[655]. Kita vertus, kokios darbo kokybės buvo galima tikėtis, jei pastatytų namų vertė vidutiniškai buvo apie 54 proc. mažesnė nei buvo numatyta projekte. Tuo būtų galima paaiškinti, kodėl tik nedidelė šio, kaip ir kitų kolūkių, persikėlėlių dalis ėmė paskolas ir statėsi sau namus (*žr.* Priedai, 20 lentelė), kodėl iš Klaipėdos krašto bėgo persikėlėliai.

Pagaliau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad „masinis“ persikėlėlių bėgimas prasidėjo 1953 m. vėlyvą pavasarį, po J. Stalino mirties 1953 m. kovo 5 d. Pavyzdžiui, 1951–1952 m. iš Pagėgių apskrities žemės ūkio kolūkių „išvyko“ 8 šeimos, o nuo 1953 m. balandžio mėn. iki 1955 m. sausio 1 d. jų pabėgo 27. Iš Šilutės rajono žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ iki 1953 m. pabėgo 2, o 1953–1954 m. – 10 šeimų. Tad viena iš persikėlusių šeimų bėgimo priežasčių galėjo būti susijusi su politinių permainų baime ir dėl to kilusiomis abejonėmis dėl tolesnio gyvenimo Klaipėdos krašte perspektyvų.

Pagal oficialią statistiką, 1951–1953 m. į Klaipėdos kraštą persikėlė 862 persikėlėlių šeimos. Iš jų 602 šeimos persikėlė į žemės ūkio kolūkius: Klaipėdos rajono – 83, Pagėgių rajono – 273, Priekulės rajono – 119 ir Šilutės rajono – 127 šeimos. 260 šeimų, arba 1 013 asmenų, persikėlė į žvejų kolūkius[656]. Iš viso iki 1954 m. į Klaipėdos kraštą persikėlė, skaičiuojant, kad vidutinis šeimos narių skaičius – 4, apie 3 500 asmenų. Reikėtų pabrėžti, kad gyventojų perkėlimas vyko ir 1954–1956 m., tačiau buvo nedidelio masto. Be to, nuo 1954 m. gyventojų perkėlimas vyko tik į žvejų kolūkius. Pavyzdžiui, 1956 m. į Šilutės rajono žvejų kolūkius buvo numatyta perkelti 15 šeimų: į kolūkį „Telmanas“ – 5, į „Roza Liuksemburg“ – 10[657]. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad 1951–1953 m. statistikoje neatsispindėjo iš Klaipėdos krašto kolūkių pabėgusios šeimos. Tokių šeimų iki 1957 m. galėjo būti apie 150. Pavyzdžiui, iki 1956 m. liepos 2 d. į Pagėgių rajoną atvyko 251 šeima, jas sudarė 999 asmenys, o 54 šeimos išvyko. Taigi 1956 m. viduryje Pagėgių rajone liko tik 197 persikėlėlių šeimos, arba apie 780 asmenų[658].

---

653 Lietuvos SSR Liaudies kontrolės ministro pavaduotojo P. Fedorovičiaus raštas SSRS Žemės ūkio banko Lietuvos SSR kontoros valdytojui G. Kaznačevskijui dėl nepatenkinamo perkeliamų šeimų kreditavimo. 1954 m. liepos 9 d. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 155, l. 7.

654 Šilutės rajono Kintų aplinkės žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ visuotinio narių susirinkimo Protokolas Nr. 3. 1954 m. sausio 25 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 27, l. 15–16.

655 SSRS Žemės ūkio banko skyriaus raštas Šilutės rajono VK dėl persikeliančių šeimų atsisakymo priimti blogos kokybės namus. 1953 m. gruodžio 16 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 31, l. 286.

656 Šeimų perkėlimo plano įgyvendinimas 1951–1953 m. *LCVA*, f. R-293, ap. 18, b. 1, l. 83.

657 Šilutės rajono DŽDT VK ir LKP Šilutės rajono Sprendimas Nr. 91 „Dėl 1955 m. valstybinio plano Šilutės rajono vietinės priklausomybės ūkiui išvystyti patvirtinimo“. 1955 m. kovo 2 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 6, b. 12, l. 66.

658 Pagėgių rajono ataskaita apie persikėlėlių priėmimą ir jų ūkinį įtaisymą žemės ūkyje ir žvejų kolūkiuose 1952 m. liepos 2 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 74, l. 1.

Kiek iš viso iki 1957 m. į Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonus persikėlė šeimų ir kiek jų liko, reikėtų atlikti išsamesnį tyrimą. Nepaisant to, atsižvelgus į tai, kiek į Klaipėdos kraštą persikėlė šeimų 1951–1953 m. ir apytikrį iki 1957 m. iš krašto pabėgusių šeimų skaičių bei hipotetinį 1954–1956 m. į kraštą persikėlusių šeimų skaičių, kurių galėjo būti apie 100, galima teigti, kad 1951–1956 m. į Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonus persikėlė apie 800 šeimų, arba apie 3 200 gyventojų. Toks palyginti nedidelis naujų gyventojų skaičius iš esmės nepakeitė socioekonominės ir sociokultūrinės situacijos, susiformavusios Klaipėdos krašte 1945–1951 m., tačiau pablogino buitines-ūkines gyvenimo sąlygas vietiniams gyventojams. Kita vertus, gyventojų perkėlimo akcija paskatino naujų namų statybos kaimo vietovėse procesą, kuris nuo 1945 m. buvo visiškai sustojęs. Kadangi buvo statomi tipiniai mediniai namai, iš nebūdingos Klaipėdos kraštui medžiagos, nebūdingos formos bei tūrio ir tik gyvenvietėse, tokia namų statyba keitė istoriškai susiformavusią gyvenamųjų vietų infrastruktūrą ir kraštovaizdį.

1956 m. sovietinė Lietuvos vadovybė ėmėsi kito, jau seniai visos sovietinės Lietuvos mastu pribrendusio, bet iki tol oficialiai nevykdomo, projekto – gyventojų perkėlimo iš vienkiemių į kolūkines gyvenvietes. Šiam procesui skatinti buvo skirta įvairių lengvatų, pavyzdžiui, persikėlimo išlaidų kompensavimas ir mokesčių nurašymas. Be to, vienkiemių perkėlimo į kolūkines gyvenvietes akcijai vykdyti buvo pradėtos naudoti lėšos, paimtos iš kredito fondo, skirto persikėlėlių namų statybai. Dėl to problemos nebuvo, nes, pirma, tokie kreditai didele dalimi nebuvo išnaudojami, antra, kolūkinių gyvenviečių statyba buvo prioritetinis sovietinės Lietuvos vadovybės uždavinys. Tad gyventojų perkėlimo, kuris iki 1956 m. jau buvo faktiškai sustojęs, tolesnis finansavimas neteko prasmės. 1957 m. sovietinės Lietuvos vadovybė nutraukė namų statybos, skirtos persikėlusiems gyventojams, kreditavimo programą[659]. Žinoma, gyventojų persikėlimas į Klaipėdos kraštą tęsėsi, tačiau kitokiu mastu ir forma. Taip pasibaigė antroji organizuota gyventojų perkėlimo į Klaipėdos kraštą banga.

2.4. Vietinių gyventojų repatriacija 1945–1951 m.

1944 m. spalio mėn. Raudonoji armija peržengė Vokietijos sieną Rytų Prūsijoje ir greitu tempu skverbėsi gilyn, tuo paskatindama Klaipėdos krašto gyventojų evakuaciją į Vokietijos gilumą. Kadangi karo metais Vokietijos teritorijoje įvairiais būdais atsidūrė daug SSRS piliečių, taip pat ir sovietinės Lietuvos, Sovietų Sąjungos vadovybei iškilo jų sugrąžinimo klausimas. Jau 1944 m. spalio 4 d. SSRS LKT priėmė nutarimą dėl SSRS piliečių apskaitos ir jų grąžinimo organizavimo vykdymo. Vykdydama šį nutarimą, sovietinės Lietuvos vadovybė pirmiausia turėjo išsiaiškinti, kiek

[659] SAFRONOVAS, Vasilijus. *Migrantai ir pabėgėliai Kuršių nerijoje XX amžiaus viduryje.* Vilnius, 2018, p. 110.

sovietinės Lietuvos gyventojų yra atsidūrę Vokietijoje[660]. Tokių duomenų rinkimas prasidėjo tik 1945 m. sausio mėn. pradžioje ir tęsėsi iki birželio mėn. Pavyzdžiui, iki 1945 m. balandžio 20 d. iš sovietinės Lietuvos į Vokietiją „išvestų“ gyventojų apskaita buvo vykdoma tik 12-oje apskričių[661]. Nepaisant to, jau 1945 m. kovo mėn. sovietinės Lietuvos vadovybė turėjo apytikrį – 50 000 – iš sovietinės Lietuvos, kartu ir Klaipėdos krašto, „išvestų“ gyventojų skaičių[662]. Tačiau kiek gyventojų buvo „išvesta“ iš Klaipėdos krašto, nežinota iki birželio mėn. Pavyzdžiui, Reevakuacijos skyriaus prie Lietuvos SSR LKT (toliau – Reevakuacijos skyrius) sudarytose ataskaitose apie iki 1945 m. birželio mėn. grįžusius sovietinės Lietuvos gyventojus išvis nebuvo nurodomas grąžintinų Klaipėdos krašto vietinių gyventojų skaičius. Fiksuotas tik periodiškai grįžtančių vietinių gyventojų skaičius. Pirmą kartą grąžintinų Klaipėdos krašto vietinių gyventojų skaičius buvo pateiktas 1945 m. birželio 15 d. ataskaitoje, kurioje buvo nurodyta, kad iš Klaipėdos krašto „jėga išvesti“ 27 000 gyventojų: 14 000 iš Klaipėdos apskrities, 8 000 – iš Pagėgių apskrities ir 5 000 – iš Šilutės apskrities[663]. Pavėluotas duomenų teikimas apie „jėga išvestus“ vietinius gyventojus aiškintas tuo, kad 1939 m. kraštas buvo okupuotas vokiečių[664]. Vis dėlto kaip būtų galima paaiškinti, kodėl sovietinės Lietuvos vadovybė nustatė būtent tokį į Klaipėdos kraštą grąžintinų vietinių gyventojų skaičių?

Siekiant atsakyti į šį probleminį klausimą, reikėtų dar kartą atkreipti dėmesį į sovietinės Lietuvos vadovybės politiką Lietuvos gyventojų tautinės ir socialinės sudėties klausimu. Kaip minėta, sovietinės Lietuvos vadovybė deklaravo Klaipėdos krašto „lietuvių“ teisę likti krašte. Be to, sovietinės Lietuvos vadovybė deklaravo, kad Klaipėdos kraštas bus apgyvendintas „darbininkais ir valstiečiais“, kuriuos ji laikė sovietinei

660 SSRS piliečių repatriacijos reikalų prie SSRS LKT Įgaliotinio pavaduotojo generolo leitenanto Golubevo raštas Lietuvos SSR LKT pirmininkui M. Gedvilui dėl SSRS piliečių apskaitos organizavimo ir jos vykdymo. 1944 m. gruodžio 5 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 44, l. 1.

661 Laikinai einančio Reevakuacijos skyriaus prie Lietuvos SSR LKT viršininko pareigas A. Liskovo ataskaita SSRS piliečių repatriacijos reikalų prie SSRS LKT Įgaliotinio pavaduotojui generolui leitenantui Golubevui apie Reevakuacijos skyriaus prie Lietuvos SSR LKT iki 1945 m. balandžio 20 d. atliktą darbą. 1945 m. balandžio mėn. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 44, l. 108.

662 Lietuvos SSR LKT pirmininko pavaduotojo V. Niunkos raštas SSRS piliečių repatriacijos reikalų prie SSRS LKT Įgaliotiniui generolui papulkininkui Golikovui apie SSRS piliečių, išvežtų į Vokietiją, priėmimo ir aprūpinimo organizavimą. 1945 m. kovo 12 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 44, l. 18.

663 Pranešimas apie Lietuvos SSR piliečių fašistinių plėšikų laikinosios okupacijos metu jėga išvarytų ir grįžtančių į tėvynę kiekį. 1945 m. birželio 15 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 44, l. 181.

664 Reevakuacijos reikalų skyriaus prie LSSR LKT laikinai einančio viršininko A. Liskovo raštas Repatriacijos reikalų prie SSRS LKT Įgaliotinio valdybos Registracijos ir apskaitos skyriui apie iš Klaipėdos krašto išvarytų gyventojų skaičių. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 44, l. 162.

santvarkai lojaliais gyventojais. Pavyzdžiui, 1945 m. sausio 30 d. *Tiesos* vedamajame buvo pabrėžta, kad „Raudonoji armija grąžino Klaipėdą Lietuvai. Ir grąžino ne senajai buržuazinei, bet tarybinei, darbininkų ir valstiečių Lietuvai <...>. Ta Lietuva mokės vertinti ir valdyti Klaipėdą. Ta Lietuva suvaldys vokiečius kapitalistus bei dvarininkus, kaip ji suvaldė lietuvius kapitalistus ir dvarininkus. Ta Lietuva pastatys prie valdžios Klaipėdoje pagrindinius krašto gyventojus darbininkus ir valstiečius“[665]. Tad nustatydama į Klaipėdos kraštą grąžintinų vietinių gyventojų skaičių, sovietinės Lietuvos vadovybė galėjo remtis tik Klaipėdos krašte gyvenusiais lietuviais, juo labiau kad dauguma krašto lietuvių buvo „<...> vidutiniai ir smulkūs valstiečiai bei žemės ūkio darbininkai“[666]. Kadangi dėl totalinės gyventojų evakuacijos ir karo sąlygų nebuvo įmanoma tiksliai nustatyti, kiek Klaipėdos krašto vietinių gyventojų atitinka sovietinės Lietuvos natūralizacijos kriterijus, galima daryti prielaidą, kad, nustatant potencialiai grąžintinų į Klaipėdos kraštą vietinių gyventojų skaičių, sovietinė Lietuvos vadovybė rėmėsi prieškarine statistika apie krašto gyventojų tautinę sudėtį. Pavyzdžiui, 1925 m. sausio 20 d. duomenimis, Klaipėdos krašte buvo 37 636, arba 26,57 proc., lietuviai. Remiantis šiais duomenimis ir atmetus galimą kare žuvusių bei krašte likusių gyventojų skaičių, buvo galima išvesti potencialų grąžintinų vietinių gyventojų lietuvių skaičių, t. y. 27 000 (žr. Priedai, 21 lentelė). Toks skaičiavimas neprieštarauja situacijai, buvusiai Klaipėdos krašte 1945 m. vasario–balandžio mėn., kai Klaipėdos apskrityje buvo likę apie 2 500[667], Pagėgių – 56[668], o Šilutės – 2 477 gyventojai[669].

Istoriografijoje išskiriami trys Klaipėdos krašto vietinių gyventojų repatriacijos laikotarpiai: 1945 m., 1946–1947 m. ir 1948–1951 m. Didžiausias dėmesys istoriografijoje yra skiriamas pirmajam ir paskutiniam repatriacijos proceso etapams, nes 1946–1947 m. repatriacijos procesas iš esmės buvo sustojęs – per dvejus metus į Klaipėdos kraštą sugrįžo apie 400 vietinių gyventojų.

Taigi pirmajam – 1945 m. – repatriacijos laikotarpiui buvo būdingas stichinis vietinių gyventojų (toliau – repatriantų) grįžimas. Tokį gyventojų repatriacijos pobūdį lėmė tai, kad 1945 m. vasario mėn. pradžioje frontui pasistūmėjus kitoje Rytų Prūsijos teritorijos dalyje anapus Nemuno į vakarus – arčiau Kenigsbergo miesto, Raudonosios armijos užnugaryje likę civiliai gyventojai natūraliai plūstelėjo atgal į Klaipė-

---

665 Tegyvuoja lietuviška tarybinė Klaipėda! *Tiesa,* Nr. 22 (552), 1945, sausio 30, l. 3.

666 ŽOSTAUTAITĖ, Petronėlė. Klaipėdos krašto revanšistinės vokiečių partijos 1925–1933 m. (I. Įsikūrimas ir organizacinė veikla). *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*, 1980, t. 2(71), p. 54.

667 Klaipėdos apskritis tarybiniame kelyje (iš pasikalbėjimo su Apskrities Vykdomojo Komiteto pirmininku drg. Juozapavičium). *Tarybų Lietuva,* Nr. 56(492), 1945, kovo 10, l. 2.

668 Lietuvos SSR Pagėgių apskrities NKVD skyriaus viršininko kapitono Aleksandro Kripaičio informacinis pranešimas Lietuvos SSR NKVD komisaro pavaduotojui Piotrui Kapralovui. 1945 m. balandžio 7 d. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1323, l. 4–4ap.

669 Докладная Записка о проделанной работе Шилутской Оперативной группой НКВД ЛССР с 1/XII/1944 г. по 1/II/1945 г. 1945 m. kovo 3 d. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1612, l. 9.

dos kraštą, į kurį pradžioje buvo galima patekti ir „nelegaliai“, o tiems, kas pateko į gyventojų filtracijos punktus, šiuo atveju Tauragėje, pakako pasakyti, kad jie esą „lietuviai“[670]. Be to, Klaipėdos ir Pagėgių apskrityse iki 1945 m. gegužės 15 d. nebuvo „repatrijuojamųjų priėmimo ir aprūpinimo punktų prie apskričių VK“ (toliau – repatriacijos punktai), o Šilutės apskrityje toks punktas buvo įsteigtas tik 1946 m. kovo mėn. Tad, kol nebuvo apskričių repatriacijos punktų, sugrįžtančių repatriantų apskaitą vykdė apskričių NKVD skyriai. Dėl to, Reevakuacijos skyriaus vedama repatriantų apskaita nebuvo išsami ir tiksli arba buvo prieštaringa. Pavyzdžiui, SSRS NKVD Tauragės priėmimo-filtravimo punktas fiksavo, kad nuo 1945 m. sausio 22 d. iki liepos 23 d. šį punktą perėjo 1 640 repatriantų, vykusių į Klaipėdos (499), Pagėgių (335) ir Šilutės (806) apskritis[671]. Reevakuacijos skyriaus duomenimis, iki 1945 m. liepos 15 d. į Klaipėdos kraštą sugrįžo 777 repatriantai: 106 – į Klaipėdos ir 671 – į Pagėgių apskritį[672]. Itin bloga repatriantų apskaita susirūpinęs Reevakuacijos skyrius repatriacijos punktams nurodė iki 1945 m. liepos 30 d. atlikti jų apskričių ir miestų ribose buvusių repatriantų įskaitą[673].

Nuo 1945 m. kovo 1 d. iki 1945 m. gruodžio 1 d. į Klaipėdos kraštą buvo sugrįžę 3 684 repatriantai: 781 – į Klaipėdos apskritį, 2 374 – į Pagėgių apskritį ir 529 – į Šilutės apskritį[674]. Tačiau istoriografijoje nurodomi ne tik kiti, bet ir prieštaringi repatriantų skaičiai. Pavyzdžiui, Klaipėdos krašto gyventojų repatriacijos procesą nagrinėjusi N. Kairiūkštytė teigė, kad 1945 m. į kraštą repatrijavo apie 4 700 vietinių gyventojų[675], nors autorės nurodytame šaltinyje, kuriuo remdamasi ji pateikė šį skaičių, tokių duomenų nėra. A. Arbušauskaitė nurodė, kad 1945–1946 m. į Klaipėdos kraštą sugrįžo 3 987 vietiniai gyventojai[676]. Įdomu tai, kad Reevakuacijos skyrius tokį repatriantų skaičių

---

670 Lietuvos SSR Šilutės apskrities NKVD skyriaus viršininko valstybės saugumo kapitono S. Zacharovo kreipimasis į Lietuvos SSR Vidaus reikalų komisaro pavaduotoją Piotrą Kapralovą. 1945 m. kovo 20 d. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1612, l. 12

671 Žinios apie lietuvių tautybės repatriantus perėjusius SSRS NKVD Tauragės priėmimo-filtravimo punktą ir siunčiamus į pastovią gyvenamąją vietą Lietuvos SSR apskrityse. Nuo 1945 m. sausio 22 iki 1945 m. liepos 23 d. *LCVA*, f. R-754, ap, 13, b. 45, l. 31.

672 Žinios apie fašistinių grobikų laikinosios okupacijos metu iš Lietuvos SSR jėga išvežtų ir grįžtančių į tėvynę SSRS piliečių kiekį. 1945 m. liepos 15 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 45, l. 9.

673 Reevakuacijos reikalų skyriaus prie Lietuvos SSR LKT viršininko raštas Klaipėdos apskrities VK pirmininkui S. Juozapavičiui dėl nesirūpinimo repatriantais ir blogos jų apskaitos. 1945 m. liepos 19 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 5, b. 5, l. 1.

674 Žinios apie fašistinių grobikų laikinosios okupacijos metu iš Lietuvos SSR jėga išvestų ir grįžtančių į tėvynę SSRS piliečių kiekį. Nuo 1945 m. kovo 1 d. iki gruodžio 1 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 10, l. 159.

675 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Lietuvininkai istorijos įvykių verpetuose (demografiniu požiūriu). Iš: *Potsdamas ir Karaliaučiaus kraštas*. Sud.Bakanienė, D. Vilnius, 1996, p. 90.

676 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. Klaipėdos krašto repatriantai: jų statuso bruožai. Iš *Socialinės grupės: raiška ir ypatumai*. Ats. red. Vosyliūtė, A. Vilnius, 1998, p. 92.

fiksavo dar 1946 m. liepos 15 d.[677] Vis dėlto A. Arbušauskaitės pateiktas repatriantų skaičius yra artimas Reevakuacijos skyriaus duomenims, pagal kuriuos iki 1947 m. sausio 1 d. į Klaipėdos kraštą sugrįžo 4 085 repatriantai[678]. Be to, istoriografijoje nėra vienos nuomonės, kiek iš viso 1945–1951 m. į Klaipėdos kraštą sugrįžo repatriantų. N. Kairiūkštytės teigimu, į Klaipėdos kraštą sugrįžo daugiau kaip 8 000[679], o A. Arbušauskaitės – apie 6 000 repatriantų[680]. Naujausiais duomenimis, 1945–1949 m. į Klaipėdos kraštą galėjo grįžti „<...> 7 300–8 300 tikrųjų krašto senbuvių repatriantų“[681]. Tad istoriografijoje pateiktus bendrus repatriantų skaičius reikėtų vertinti kritiškai.

Istoriografijoje nurodoma, kad 1945–1947 m. buvo bloga repatriantų apskaita, nes repatriantai dažnai nesikreipdavo į repatriacijos punktus, o apskričių VK vengė dirbti su repatriantais[682]. Tikslaus repatriantų skaičiaus nustatymo problema taip pat siejama su tuo, kad į Klaipėdos kraštą 1945–1948 m. sugrįžo daug „netikrų klaipėdiškių ir atsitiktinių repatriantų“, t. y. tokių repatriantų, kurie 1923–1939 m. buvo persikėlę gyventi į Klaipėdos kraštą iš kitos Lietuvos teritorijos dalies arba 1939–1944 m. buvo atvykę į Klaipėdos kraštą darbams. Negalutiniais duomenimis, Klaipėdos ir Pagėgių apskrityse tokių „repatriantų“ būta 465[683]. Be to, yra iškelta hipotezė, kad bendras 1945–1951 m. sugrįžusių į Klaipėdos kraštą repatriantų skaičius galėjo būti dar apie 40 proc. didesnis ir siekti net 9 800–11 200. Tokia hipotezė paremta tyrimu, kuriuo nustatyta, kad tarp 1 770 repatriantų, 1945–1948 m. grįžusių į Klaipėdos ir Pagėgių apskritis, buvo 1 229 vaikai, kurie neva nebuvo įtraukti į repatriantų apskaitą[684]. Tačiau toks tyrimas atliktas nepakankamai kritiškai įvertinus istoriografiją ir archyvinius šaltinius arba jų stokojant. Pavyzdžiui, Reevakuacijos skyriaus duomenimis, iki 1948 m. gegužės 15 d. į Klaipėdos ir Pagėgių apskritis sugrįžo 4 122 repatriantai, kuriuos sudarė 2 531 suaugusysis ir 1 591 vaikas[685]. Akivaizdu, kad vaikai irgi buvo

677 Žinios apie fašistinių grobikų laikinosios okupacijos metu iš Lietuvos SSR jėga išvestų ir grįžtančių į tėvynę SSRS piliečių kiekį. Nuo 1946 m. kovo mėn. iki liepos 15 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 45, l. 19.

678 Žinios apie fašistinių grobikų laikinosios okupacijos metu iš Lietuvos SSR jėga išvestų ir grįžtančių į tėvynę SSRS piliečių kiekį. Pagal 1947 m. sausio 1 d. padėtį. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 76, l. 156.

679 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Lietuvininkai istorijos įvykių verpetuose (demografiniu požiūriu). Iš: *Potsdamas ir Karaliaučiaus kraštas*. Sud. Bakanienė, D. Vilnius, 1996, p. 90.

680 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. Klaipėdos krašto repatriantai: jų statuso bruožai. Iš *Socialinės grupės: raiška ir ypatumai*. Ats. red. Vosyliūtė, A. Vilnius, 1998, p. 92.

681 KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 80.

682 Ten pat, p. 39.

683 Ten pat, p. 82–83.

684 Ten pat, p. 78–79.

685 Žinios apie fašistinių grobikų laikinosios okupacijos metu iš Lietuvos SSR jėga išvežtų ir grįžtančių į tėvynę SSRS piliečių kiekį pagal 1948 m. gegužės 15 d. padėtį. *LCVA*,

skaičiuojami, todėl hipotezę, kad sugrįžusių repatriantų skaičius galėjo būti 40 proc. didesnis, reikėtų atmesti.

Analizuojant repatriantų skaičiaus netikslumo ar jų prieštaringumo šaltiniuose ir istoriografijoje problemą, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad repatriacijos punktai 1945–1946 m. iš esmės dirbo išvien su Darbo jėgos ir apskaitos biurais prie apskričių VK (toliau – Darbo jėgos biurai), kurie vykdė gyventojų įdarbinimo funkcijas. Neatsitiktinai, kai 1946 m. repatriantų sugrįžimas labai sumažėjo, Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių repatriacijos punktai buvo likviduoti[686], o jų funkcijos perduotos apskričių Darbo jėgos biurams. Tai įvyko 1946 m. liepos mėn. Natūralu, kad repatriantų skaičius buvo nurodomas pagal du pagrindinius kriterijus – pagal bendrą jų skaičių ir socialinę padėtį. Tad pagrindinis repatriantų registracijos tikslas buvo nustatyti, kiek tarp jų yra darbingų žmonių ir kur juos nukreipti – į pramonės arba žemės ūkio sritis, nes sovietinėje „darbo rinkoje“ nebuvo laisvo darbo jėgos judėjimo, viskas vyko planingai. Tokios repatriantų apskaitos ir jų paskirstymo pavyzdys yra Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių repatriacijos punktų „suvestinės žinios“ apie jų veiklą nuo 1945 m. vasario 10 d. iki 1946 m. sausio 1 d. Pagal jas, 1945 m. į Klaipėdos kraštą iš viso sugrįžo 4 056 repatriantai. 73 proc. repatriantų grįžo į Pagėgių ir Šilutės apskritis. Apie 19 proc. repatriantų apsigyveno „savo ūkiuose“, o apie 9 proc. – miestuose. Likę apie 72 proc. repatriantų buvo apgyvendinti įvairiuose valstybiniuose ūkiuose (tarybiniuose ir pagalbiniuose ūkiuose). Tai reiškia, kad apie 91 proc. repatriantų buvo apgyvendinti kaimo vietovėse. Tiksliai nustatyti, kiek repatriantų buvo nukreipti į miestus ir kaimo vietoves, negalima, nes skirstant repatriantus pagal ūkio sritis, darbingus ir nedarbingus asmenis bei vaikus apskaitose buvo daroma klaidų. Dėl šios priežasties taip pat negalima tiksliai nustatyti, koks repatriantų skaičius buvo nukreiptas į valstybinius ūkius ir kiek jų apsigyveno „savo ūkiuose“ (žr. Priedai, 22, 23 lentelės). Be to, dar negalima atsakyti į klausimą, kylantį dėl skirtingai 1945 m. nurodomo repatriantų skaičiaus Reevakuacijos skyriaus ir repatriacijos punktų sudaromose ataskaitose. Pavyzdžiui, Reevakuacijos skyrius nurodė, kad 1945 m. pabaigoje į Pagėgių apskritį sugrįžo 2 374, o į Šilutės – 529 repatriantai, o Pagėgių ir Šilutės apskričių repatriacijos punktai pateikė priešingus duomenis, pagal kuriuos į Pagėgių apskritį sugrįžo 1 452, o į Šilutės – 1 742 repatriantai.

Tokia repatriantų apskaita buvo vedama nuo pat repatriacijos pradžios 1945 m. iki jos pabaigos 1951 m. birželio mėn., kai buvo panaikintas Klaipėdos srities perkėlimo ir Repatriacijos skyrius[687] ir jo vietoje organizuotas Perkėlimo valdybos prie Lietuvos

---

f. R-754, ap. 13, b. 154, l. 70.

686 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija ir jos ypatumai 1945–1950 m. *Lietuvininkai ir Mažoji Lietuva amžių būvyje: konferencijos pranešimai*. Klaipėda, 1989, p. 36.

687 1948 m. Reevakuacijos skyrius buvo pervadintas į Repatriacijos skyrių.

SSR MT Klaipėdos srities skyrius[688]. Be to, toks repatriantų procentinis paskirstymas pagal ūkio sritis arba miestų ir kaimo vietoves buvo būdingas visam repatriacijos laikotarpiui, nors miestuose apsigyvenusių repatriantų skaičius nuolat augo. Pavyzdžiui, 1945 m. pabaigoje į pramonės sritį arba miestus buvo nukreipta 6,17 proc. repatriantų, o 1949 m. pradžioje – 17,19 proc. Suprantama, kad didžiausia į pramonę nukreiptų repatriantų dalis – 83,75 proc. – teko Klaipėdos apskričiai, nes ten buvo Klaipėdos miestas.

Svarbu pabrėžti, kad 1948–1949 m. vykusį repatriacijos į Klaipėdos kraštą procesą stebėjo pats A. Sniečkus, kuriam Repatriacijos skyrius periodiškai teikė ataskaitas apie repatriacijos eigą. Ataskaitos taip pat buvo siunčiamos į Maskvą. Pavyzdžiui, 1948 m. lapkričio 19 d. Repatriacijos skyriaus viršininkas A. Slavinas informavo A. Sniečkų, kad nuo repatriacijos pradžios 1945 m. iki 1948 m. spalio 15 d. į Klaipėdos kraštą sugrįžo 6 519 repatriantų, o nuo 1948 m. sausio 1 d. iki spalio 15 d. į Klaipėdos kraštą sugrįžo 2 235 repatriantai: 1 323 – į Klaipėdos apskritį, 247 – į Pagėgių apskritį ir 663 – į Šilutės apskritį[689]. Iš tiesų, 1948 m. repatriantų srautas buvo neįprastai didelis. Vien tik birželio–liepos mėn. į Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskritis sugrįžo beveik 1 000 repatriantų[690]. Reaguojant į naują repatriacijos bangą, Klaipėdos miesto ir apskrities laikraštyje *Raudonasis švyturys* buvo išspausdintas straipsnis apie repatriantų sugrįžimą, kuriame pabrėžta, kad 1948 m. kovo–gruodžio mėn. „<...> per Klaipėdos repatriacijos punktą perėjo 1 654 žmonės“[691]. Susirūpinęs kas dešimt dienų į Klaipėdą atvykstančiais traukinių sąstatais, sudarytais iš 20–30 vagonų, pilnų repatriantų, Klaipėdos apskrities VK pirmininkas Jonas Kardaševičius prašė Reevakuacijos skyrių, kad repatriantai būtų nukreipiami į kitas sovietinės Lietuvos vietas, kur yra darbo jėgos trūkumas. Vietos valdžia nelaukė tokio didelio skaičiaus repatriantų ir visiškai nebuvo pasiruošusi jų priimti[692]. Dėl to, neturėdami kur apsigyventi, daugelis repatriantų savo pirmąją savaitę „tėvynėje“ gyvendavo geležinkelio stotyse. Tačiau repatriantų srautas taip pat greitai nutrūko, kaip buvo prasidėjęs.

---

688 Plačiau žr. *LCVA pažyma apie Vyriausiosios perkėlimo ir organizuoto darbininkų telkimo valdybos prie Lietuvos TSR MT fondą Nr. R-293.* [Žiūrėta 2020-01-20] Prieiga per internetą: <http://www.archyvai.lt/lt/fondai/gyventoju_registravimas/lcva_fr293.html>

689 Repatriacijos reikalų skyriaus prie Lietuvos SSR MT viršininko A. Slavino pranešimas A. Sniečkui apie Klaipėdos krašto vietinių gyventojų repatriacijos rezultatus. 1948 m. lapkričio 19 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 156, l. 43.

690 Žinios apie vokiškosios okupacijos metu iš Lietuvos SSR išvežtų ir šiuo metu grįžtančių savo tėvynėn SSRS piliečių skaičius nuo 1948 m. kovo 1 d. iki gruodžio 31 d. *LCVA*, f. R-293, ap. 6, b. 4, l. -4–5, 10.

691 Jie grįžo į Tėvynę. *Raudonasis Švyturys,* Nr. 8(837), 1949, sausio 11, l. 3.

692 Klaipėdos miesto VK pirmininko J. Kardaševičiaus raštas Lietuvos SSR MT pirmininkui M. Gedvilui ir Repatriacijos skyriaus viršininkui Slavinui. 1948 m. liepos 22 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 815, l. 188.

Nuo repatriacijos pradžios 1945 m. iki 1949 m. gegužės 1 d. į Klaipėdos kraštą sugrįžo 6 835 repatriantai: 2 767 – į Klaipėdos apskritį, 2 848 – į Pagėgių ir 1 226 – į Šilutės apskritį[693]. Dar 86 repatriantai sugrįžo iki 1949 m. pabaigos[694]. Nuo 1950 m. pradžios iki 1951 m. rugsėjo 1 d. į Klaipėdos kraštą sugrįžo tik 41 repatriantas[695]. Taigi, iš viso 1945–1951 m. į Klaipėdos kraštą sugrįžo apie 7 000 repatriantų. Tačiau jei remsimės hipotetine išvada, kad į Klaipėdos kraštą repatrijavo apie 74 proc. „kilminių krašto gyventojų“[696], galima daryti išvadą, kad 1945–1951 m. į Klaipėdos kraštą repatrijavo tik apie 5 200 vietinių gyventojų, t. y. tokių gyventojų, kurie 1939 m. buvo priėmę Vokietijos pilietybę. Bet kuriuo atveju, reikėtų atmesti 5,6 proc. repatriantų, kurie gyventojo sėslumo požiūriu nebuvo susiję su Klaipėdos kraštu, – tai 1939–1944 m. darbams į Klaipėdos kraštą atvykę Lietuvos gyventojai. Taigi, galima daryti galutinę išvadą, kad kartu su 1923–1939 m. Klaipėdos krašte apsigyvenusiais gyventojais iš kitos prieškarinės Lietuvos teritorijos dalies, 1945–1951 m. į Klaipėdos kraštą sugrįžo apie 6 600 repatriantų.

Nagrinėjant repatriacijos į Klaipėdos kraštą problemą, taip pat yra būtina atkreipti dėmesį į sugrįžusių repatriantų įsikūrimą. Istoriografijoje yra nurodoma, kad sugrįžtančiais repatriantais tiek centrinė, tiek vietinė valdžios visai nesirūpino: repatriantai negaudavo beveik jokios paramos, juos vengta priimti į darbą įmonėse, ypač pramonės, jiems nebuvo grąžinamas turtas ir, svarbiausia, iki 1947 m. pabaigos jiems nesuteikta SSRS pilietybė[697]. Tokį valdžios elgesį su repatriantais paaiškina Klaipėdos apskrities reevakuacijos punkto vedėjo Aniceto Pusvaškio pozicija repatriantų atžvilgiu. „Kadangi dauguma grįžtančiųjų, artėjant frontui ir Raudonajai armijai, išbėgo su vokiečiais ir dabar likimo priversti grįžti, todėl tokiems reevakuojamiesiems jokia didesnė parama nebuvo teikiama“, – taip 1945 m. pabaigoje apie repatriantams teikiamą

693 Žinios apie fašistinių grobikų laikinosios okupacijos metu iš Lietuvos SSR jėga išvežtų ir grįžusių į tėvynę SSRS piliečių kiekį. 1949 m. gegužės 1 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 210, l. 97.

694 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. Klaipėdos krašto repatriantai: jų statuso bruožai. Iš *Socialinės grupės: raiška ir ypatumai*. Ats. red. Vosyliūtė, A. Vilnius, 1998, p. 92.

695 Repatriacijos reikalų valdybos prie Lietuvos SSR MT viršininko A. Slavino raštas Lietuvos SSR MT pirmininko pavaduotojui V. Pisarevui dėl repatriacijos skyriaus veiklos pratęsimo. 1951 m. rugsėjo 24 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 325, l. 86.

696 KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 80.

697 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija ir jos ypatumai 1945–1950 m. *Lietuvininkai ir Mažoji Lietuva amžių būvyje: konferencijos pranešimai*. Klaipėda, 1989, p. 39–41; ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. Klaipėdos krašto repatriantai: jų statuso bruožai. Iš *Socialinės grupės: raiška ir ypatumai*. Ats. red. A. Vosyliūtė. Vilnius, 1998, p. 90–95; KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 323–326.

paramą rašė A. Pusvaškis[698]. Jis taip pat nurodė, kad 1945 m. „Klaipėdos apskrities NKVD neteisėtai, neatsižvelgdamas į repatriantų pageidavimą, specialybę, darbingumą ir kt., siunčia darbams į tarybinius ūkius įvairius specialistus, net vienišas motinas su mažais vaikais“[699]. Visiškai nuo repatriantų problemos nusišalino Šilutės apskrities vadovybė, kuri nuo 1945 m. gegužės mėn. iki 1946 m. kovo mėn. ignoravo centrinės valdžios nurodymus organizuoti apskrityje repatriacijos punktą[700].

Padėtis šiek tiek pagerėjo po 1948 m. Tačiau taip būtų galima teigti tik lyginant iki 1948 m. ir po 1947 m. sugrįžusių repatriantų aprūpinimą, jų įkurdinimą ir įdarbinimą. Kai kuriems 1948 m. ir vėliau sugrįžusiems repatriantams buvo grąžinami namai, daugeliui jų buvo išmokėtos nedidelės piniginės pašalpos ir suteiktas gyvenamas būstas bei jų kvalifikaciją atitinkantis darbas. Svarbu pabrėžti, kad nuo 1948 m. sugrįžtantiems repatriantams buvo suteikta SSRS pilietybė. Tačiau tai nekeitė jų padėties ir požiūrio į juos. Repatriantams suteikti gyvenamieji būstai neatitiko gyvenamosioms patalpoms keliamų reikalavimų, o į darbus, ypač kvalifikuotus, jie buvo priimami nenoriai – tik centrinės arba vietinės valdžios institucijoms įsikišus. Taigi į Klaipėdos kraštą grįžę repatriantai atsidūrė visais atžvilgiais nelygiavertėje palyginti su kitomis gyventojų grupėmis, atvykusiomis iš kitų sovietinės Lietuvos ir Sovietų Sąjungos respublikų vietų, padėtyje. Nepaisant to, visą laiką sovietinės Lietuvos vadovybė Vakaruose skleidė propagandą, raginančią repatriantus grįžti į Klaipėdos kraštą, kuri ypač suintensyvėjo nuo 1947 m. vidurio. Tad kodėl susidarė tokia prieštaringa situacija?

Siekiant atsakyti į šį probleminį klausimą, pirmiausia reikėtų atmesti galimą prielaidą, kad, susigrąžindama Klaipėdos krašto vietinius gyventojus, sovietinė Lietuvos vadovybė siekė politinių tikslų – pabrėžti sovietinės Lietuvos teisių į Klaipėdos kraštą tęstinumą. Nuo Klaipėdos miesto užėmimo ir visą repatriacijos laikotarpį Klaipėdos krašto politinės priklausomybės klausimas nė karto nebuvo keliamas tarptautiniu mastu. Be to, nuo 1945 m. sovietinės Lietuvos vadovybė nemanipuliavo vietiniais gyventojais tam, kad pabrėžtų Klaipėdos krašto prijungimo prie sovietinės Lietuvos teisėtumą. Tačiau egzistavo kita, tikra, problema – tai darbo jėgos trūkumas. Anksčiau buvo parodyta, kad 1945–1948 m. sovietinė Lietuvos vadovybė nesugebėjo išspręsti greito Klaipėdos krašto apgyvendinimo gyventojais, atvykusiais iš kitų sovietinės Lietuvos ir Sovietų Sąjungos respublikų. Natūralu, kad darbo jėgos trūko visose ūkio srityse. Pavyzdžiui, 1946 m. balandžio mėn. Pagėgių apskrityje trūko 1 259 tarnau-

---

698 Klaipėdos apskrities reevakuacijos punkto viršininko A. Pusvaškio žinios apie repatriantų priėmimo darbą nuo 1945 m. rugpjūčio 22 d. iki gruodžio 15 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 408, l. 42.

699 Klaipėdos apskrities reevakuacijos punkto viršininko A. Pusvaškio raštas Reevakuacijos reikalų skyriaus prie Lietuvos SSR LKT viršininkui apie reevakuacijos punkte kylančius darbo sunkumus. 1945 m. lapkričio 19 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 408, l. 40.

700 Paaiškinamasis raštas apie Šilutės apskrities VK priėmimo-aprūpinimo punkto veiklą. 1946 m. kovo mėn. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 414, l. 12.

tojų, įvairių specialistų ir darbininkų. Ypač didelis darbo jėgos trūkumas buvo žemės ūkyje, kur reikėjo 465 žemės ūkio darbininkų[701]. Tokia pati padėtis buvo ir Šilutės apskrityje, kurioje trūko 480 įvairių darbuotojų: 20 buhalterių, 10 inžinierių, 50 „kontoros darbuotojų“, 100 „įvairių amatininkų“ bei 300 žemės ūkio darbininkų tarybiniams ūkiams ir MANP[702]. Be to, Šilutės apskrityje buvo galima apgyvendinti 150 ūkių[703]. Tad sovietinės Lietuvos vadovybei teko spręsti darbo jėgos trūkumo klausimą.

Darbo jėgos pokarinėje sovietinėje Lietuvoje, kartu ir Klaipėdos krašte, trūkumo problema buvo visos pokarinės SSRS problema, nes karo metu žuvo dešimtys milijonų Sovietų Sąjungos gyventojų. Be to, šimtai tūkstančių gyventojų buvo atsidūrę Vakaruose. Svarbu pabrėžti, kad gyventojų trūkumo problemos sprendimas SSRS pirmiausia buvo politinis klausimas, nes po Vokietijos kapituliacijos tarp sąjungininkų atšalus santykiams iškilo naujo karinio konflikto pavojus. 1946 m. vasario 9 d. J. Stalinas pabrėžė, kad SSRS bus saugi, jeigu bus atstatyti nukentėję šalies rajonai, o prieškarinis pramonės bei žemės ūkio lygis bus ne tik atstatytas, bet ir viršytas[704]. Šiam tikslui greičiau pasiekti reikėjo daugiau darbo jėgos, kurią buvo galima gauti tik iš Vakarų susigrąžinus Sovietų Sąjungos gyventojus (toliau – SSRS piliečiai). Kita vertus, atsisakyti Vakaruose esančių SSRS piliečių nebuvo galima, nes ten palikti jie būtų stiprinę Vakarų sąjungininkų ekonominį ir politinį potencialą.

Kaip minėta, Sovietų Sąjungos vadovybė ėmė spręsti SSRS piliečių grąžinimo klausimą, Raudonajai armijai kirtus SSRS sieną pagal 1941 m. birželio 22 d. padėtį. Vokietijai kapituliavus, sąjungininkai padalijo Vokietiją į keturias okupacines zonas. Sovietinėje Rytų Vokietijos okupacinėje zonoje atsidūrę SSRS piliečiai, taip pat ir dalis Klaipėdos krašto vietinių gyventojų, buvo grąžinti į SSRS teritoriją iki 1945 m. pabaigos. Tačiau susigrąžinti gyventojus iš vakarinių Vokietijos okupacinių zonų buvo problemiška, nes JAV ir Didžioji Britanija savo zonose neleido Sovietų Sąjungos atstovams vykdyti prievartinės gyventojų repatriacijos[705]. Tokia padėtis buvo dėl to, kad sąjungininkai nebuvo išsprendę pokarinės Vokietijos ir Europos sutvarkymo klausimų. Sprendžiant šiuos klausimus, 1947 m. vasario 25 d. sąjungininkai likvidavo Prūsijos valstybę. Dėl to reikėjo užbaigti už Vokietijos okupacinių zonų likusių vokiečių tautybės gyventojų perkėlimą į Vokietijos okupacines zonas. Taip pat reikėjo išspręsti Vokietijos okupacinėse zonose atsidūrusių kitų šalių gyventojų klausimą,

701 Pagėgių apskr. reikalingų tarnautojų, darbininkų ir įvairių specialistų Sąrašas. 1945 m. balandžio 29 d. *LCVA*, f. R-754, ap, 4, b. 412, l. 7.

702 Mašinų ir arklių nuomos punktas.

703 Šilutės apskrities VK pirmininko M. Mažeikos raštas Reevakuacijos reikalų skyriaus pie Lietuvos SSR MT viršininkui A. Liskovui dėl darbo jėgos trūkumo. 1946 m. balandžio 24 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 42, l. 1.

704 Ten pat, l. 3.

705 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija ir jos ypatumai 1945–1950 m. *Lietuvininkai ir Mažoji Lietuva amžių būvyje: konferencijos pranešimai*. Klaipėda, 1989, p. 36.

nes mechaniškai didinant gyventojų skaičių Vokietijos okupacinėse zonose kilo tiek humanitarinio, tiek politinio pobūdžio problemų. Pavyzdžiui, 1947 m. pradžioje Vokietijos okupacinėse zonose jau buvo apie 66,5 mln. gyventojų ir dar apie 1–1,5 mln. jų ketinta perkelti iš Austrijos, Čekoslovakijos, Lenkijos, Rumunijos, SSRS, Vengrijos ir kitų valstybių, kuriose dar buvo likę vokiečių tautybės gyventojų. Toks didelis karo nusiaubtoje teritorijoje esantis ir dar padidėsiantis gyventojų skaičius Vakarų sąjungininkams kėlė rimtą susirūpinimą. Pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos okupacinėje zonoje buvo 2,5 mln. gyventojų daugiau, nei jų buvo iki karo. Pasak Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministro Ernesto Bevino, tokia padėtis susidarė dėl „<...> nuolatinės vokiečių srovės iš teritorijos, sudariusios buvusiąją Vokietiją“[706]. Iš tiesų, vien tik nuo 1945 m. rugpjūčio 1 d. iki lapkričio 1 d. iš sovietinės okupacinės zonos į britų zoną perbėgo 380 000 gyventojų[707]. Prancūzija buvo susirūpinusi tuo, kad didelis skaičius gyventojų „sustiprins Vokietijos karinį potencialą“[708]. SSRS nematė vokiečių tautybės gyventojų koncentracijos Vokietijos okupacinėse zonose problemos. A. Višinskis pareiškė, kad „Nereikia trukdyti tokių perkėlimų. Juk turi kur nors gyventi asmenys, kalbantieji vokiečių kalba!“[709] Vis dėlto didžiausia problema buvo, kaip susitarti sąjungininkams dėl vakarinėse Vokietijos okupacinėse zonose buvusių ne vokiečių tautybės gyventojų. Tokių gyventojų Prancūzijos, JAV ir Didžiosios Britanijos zonose buvo 827 000, iš kurių 221 525 buvo SSRS piliečiai[710].

Pirmą kartą aukščiausiu lygiu ši problema buvo sprendžiama sąjungininkų URM tarybos Maskvos sesijoje, vykusioje 1947 m. kovo–balandžio mėn. Perkeltųjų asmenų klausimas buvo nagrinėjamas pagal gyventojų kategorijas, kurių buvo keturios: 1. Karo belaisviai[711], 2. JTO šalių narių piliečiai[712], 3. „Perkeltieji asmenys iš priešiškų tautų tarpo“ ir 4. „Asmenys, kurie buvo ištremti arba pabėgo iš Vokietijos“[713]. Pagal tokį gyventojų skirstymą Klaipėdos krašto vietiniai gyventojai, kaip buvę Vokietijos

706 Užsienio Reikalų Ministrų Taryboje. Kovo mėn. 15 d. posėdis. E. Bevino kalba. *Tiesa,* Nr. 65 (1203), 1947, kovo 18, l. 2.

707 *Refugees and Displaced Persons*. HC Deb 08 November 1945 vol. 415 cc 1448–9. [Žiūrėta 2018-05-2] Prieiga per internetą: <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1945/nov/08/refugees-and-displaced-persons#S5CV0415P0_19451108_HOC_197>

708 Koordinaciniame komitete. Perkeltųjų asmenų klausimo svarstymas baigtas. *Tiesa,* Nr. 75 (1213), 1947, kovo 29, l. 2.

709 Ten pat, l. 2.

710 A. J. Višinskio pareiškimas dėl perkeltųjų asmenų. *Tiesa,* Nr. 65 (1203), 1947, kovo 18, l. 2.

711 Dėl karo belaisvių susitarta 1947 m. balandžio 24 d. vykusiame URM tarybos posėdyje. Sutarta, kad visi karo belaisviai bus paleisti iki 1948 m. gruodžio 31 d. Plačiau žr.: Užsienio Reikalų Ministrų Taryboje. Dėl Vokietijos karo belaisvių repatrijavimo. *Tiesa,* Nr. 99 (1237), 1947, balandžio 26, l. 3.

712 JTO narėms priklausė šalys, kurios kariavo prieš Vokietiją arba nebuvo bet kokioje sąjungoje su Vokietija.

713 Užsienio Reikalų Ministrų Taryboje. Kovo mėn. 15 d. posėdis. E. Bevino kalba. *Tiesa,* Nr. 65 (1203), 1947, kovo 18, l. 2.

piliečiai, priklausė trečiajai kategorijai. Dėl šios kategorijos gyventojų perkėlimo į Vokietijos okupacines zonas sąjungininkai galutinai buvo susitarę dar Potsdamo konferencijoje. Tad šio ir vokiečių karo belaisvių klausimo sprendimas tarp sąjungininkų nesukėlė principinių nesutarimų. Pavyzdžiui, sąjungininkai sutarė iki 1948 m. gruodžio 31 d. paleisti visus vokiečių karo belaisvius[714]. Nesutarimų tarp sąjungininkų kilo dėl JTO šalims narėms priklausančių piliečių grąžinimo. Šią situaciją komplikavo JTO Generalinės Asamblėjos 1946–1947 m. priimtos rezoliucijos dėl pabėgėlių ir perkeltųjų asmenų problemos sprendimo principų. Dauguma JTO šalių narių pripažino pabėgėlių ir perkeltųjų asmenų teisę laisvai apsispręsti, kur jie nori likti gyventi. Be to, JTO pasiūlė valstybėms sukurti teisinį pagrindą tokiems gyventojams legalizuoti[715]. Taigi JTO šalys narės pradėjo tartis dėl pabėgėlių ir perkeltųjų asmenų paskirstymo tvarkos, juo labiau kad jų pageidavo daugelis šalių, nes joms trūko darbo jėgos. Baigiant spręsti šį klausimą, 1947 m. lapkričio 17 d. JTO Generalinė Asamblėja priėmė rezoliuciją, pagal kurią, atsižvelgiant į 1946 m. lapkričio 19 d. rezoliuciją dėl religinio ir rasinio persekiojimo bei diskriminacijos nutraukimo, rekomendavo pabėgėlius ir perkeltuosius asmenis priimančioms šalims atsisakyti „nelegalios imigracijos, galinčios pažeisti draugiškus santykius tarp šalių“[716]. Akivaizdu, kad tokiomis sąlygomis, kalbant apie Klaipėdos krašto vietinius gyventojus, SSRS galėjo „gauti savo darbo jėgos dalį“ tik vieninteliu būdu – suteikdama Klaipėdos krašto vietiniams gyventojams lietuviams SSRS pilietybę ir skleisdama propagandą, skatinančią juos savanoriškai grįžti į SSRS. Šiuo požiūriu 1947 m. birželio mėn. sovietinės Lietuvos vadovybės inicijuotą naują propagandinę kampaniją Vakaruose per radiją, spaudą ir laiškus bei J. Paleckio inicijuotą SSRS pilietybės suteikimą Klaipėdos krašto gyventojams lietuviams[717] reikėtų vertinti būtent 1946–1947 m. pasikeitusių repatriacijos sąlygų kontekste.

Taigi, likvidavus Prūsijos valstybę ir tarptautiniu mastu išsprendus Vokietijos okupacinėse zonose buvusių pabėgėlių ir perkeltųjų asmenų klausimą, SSRS AT Prezidiumas 1947 m. gruodžio 16 d. priėmė įsaką, kuriuo suteikė Klaipėdos krašto vietiniams gyventojams lietuviams SSRS pilietybę. Tokiu būdu Sovietų Sąjungos vadovybė sprendė ne tik didesnio skaičiaus Klaipėdos krašto vietinių gyventojų grąžinimo arba darbo jėgos Klaipėdos krašte trūkumo problemą, bet ir patvirtino savo apsisprendimą Klaipėdos krašte likusius vietinius gyventojus, lietuvius pasilikti Sovietų Sąjungoje,

714 Dėl Vokietijos karo belaisvių repatrijavimo. *Tiesa,* Nr. 99 (1237), 1947, kovo 26, l. 3.

715 *United Nations Treaties*. Red. CHESTERMAN, Simon; MALONE, David M.; VILLALPANDO, Santiago; IVANOVIC, Alexandra. New York, 2019, p. 429–431.

716 Plačiau žr: *International co-operation for the prevention of immigration which is likely to disturb friendly relations between nations*. A/RES/136(II). C. 3. [Žiūrėta 2020-02-02] Prieiga per internetą: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/2>

717 SAFRONOVAS, Vasilijus. Polulation of the Klaipėda Region and the Balance of Power in the East Baltic Region. 1919–1960. In *Population Displacement in Lithuania in the XXth Century: Experiences*, *Identities and Legacies.* Red. Balkelis, Tomas; Davoliūtė, Violeta. 2016, p. 103.

mat iki tol jie buvo patekę į neapibrėžtą padėtį, nes neturėjo SSRS pilietybės, dėl to patyrė visapusišką diskriminaciją. Tai turėjo poveikį, nes iki 1948 m. gegužės 15 d. SSRS pilietybę priėmė 6 575 vietiniai gyventojai ir dar 486 repatriantai, nuo 1948 m. sausio 1 d. iki gegužės 15 d. sugrįžę į Klaipėdos kraštą[718]. SSRS AT Prezidiumas buvo pratęsęs Klaipėdos krašto repatriantams ir krašte likusiems vietiniams gyventojams SSRS pilietybės įgijimo terminą iki 1950 m. liepos 1 d. Vėliau pilietybės įgijimo terminas nebuvo pratęstas dėl pasikeitusios geopolitinės situacijos Europoje; 1949 m. sukūrus Federacinę ir Demokratinę Vokietijas, jų teritorijose buvę gyventojai buvo įpilietinti.

Taip būtų galima paaiškinti, kodėl Klaipėdos krašto vietinių gyventojų lietuvių repatriacijos procese buvo kelios ir skirtingos repatriacijos bangos, kodėl Klaipėdos krašto repatriantų padėtis, ypač 1945–1947 m., buvo komplikuota ir kodėl Klaipėdos krašto repatriantų padėtis buvo nelygiavertė palyginus su kitomis gyventojų grupėmis, atvykusiomis į Klaipėdos kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos ir Sovietų Sąjungos respublikų.

Apibendrinant Klaipėdos krašto vietinių gyventojų repatriacijos proceso 1945–1951 m. ypatumus, natūraliai kyla klausimas, kiek iš viso Klaipėdos krašte galėjo būti vietinių gyventojų? Iki 1947 m. Klaipėdos krašte buvo 6 262 suaugusieji vietiniai gyventojai: 5 361 – „lietuvių tautybės“ ir 901 – „vokietis“[719]. Vėlgi, jeigu remsimės skaičiavimu, kad apie 40 proc. repatriantų sudarė vaikai, tuomet 1945–1946 m. Klaipėdos krašte buvo 8 766 vietiniai gyventojai. Kadangi nuo 1947 m. sausio 1 d. iki 1951 m. rugsėjo mėn. į Klaipėdos kraštą sugrįžo dar 2 893 repatriantai, tai bendras Klaipėdos krašto gyventojų skaičius galėjo būti 11 659. Tačiau iš 1947–1951 m. sugrįžusių repatriantų reikėtų atmesti gyventojus, kurie 1923–1939 m. buvo persikėlę ir 1939–1939 m. atvykę darbams į Klaipėdos kraštą iš kitų Lietuvos vietų, tokių repatriantų buvo apie 26 proc. Tuomet 1951 m. rugsėjo 1 d. Klaipėdos krašte galėjo būti iš viso 10 907 vietiniai gyventojai. Tačiau ir šis skaičius nėra galutinis, nes jame neatsispindi 1948–1951 m. masiniai gyventojų trėmimai ir vokiečių tautybės asmenų iškėlimas į VDR 1951 metais. Atsižvelgiant į tai, reikėtų kritiškai vertinti istoriografijoje pateikiamą 15 000–20 000 vietinių gyventojų, galimai 1950 m. buvusių Klaipėdos krašte[720], skaičių.

---

718 Lietuvos SSR AT Prezidiumo pirmininko J. Paleckio raštas SSRS AT Prezidiumo pirmininkui N. Švernikui dėl SSRS pilietybės Klaipėdos krašto vietiniams gyventojams lietuviams suteikimo pratęsimo. *LCVA*, f. R-758, ap. 3, b. 14, l. 10.

719 Lietuvos SSR AT Prezidiumo Juridinio skyriaus vedėjo L. Krasausko pažyma Lietuvos SSR AT Prezidiumui apie 1945–1946 m. Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskrityse gyvenusių vietinių gyventojų skaičių. *LCVA*, f. R-758, ap. 3, b. 14, l. 9.

720 KOSSERT, Andreas. *Ostpreussen. Gerschichte und Mytos.* München, 2007, S. 365.

2.5. Socioekonominės represijos ir masiniai gyventojų trėmimai Klaipėdos krašte 1944–1952 m.

Klaipėdos krašto sovietizacijos procese radikalus Klaipėdos krašte istoriškai susiformavusios tiek ekonominio, tiek kultūrinio gyvenimo sanklodos keitimas nauja sovietine santvarka 1945–1953 m. buvo vykdomi prievarta. Jos naudojimas, nekalbant apie kovą su atvira ir ginkluota rezistencija, iš esmės buvo nukreiptas prieš dvi visuomenės narių grupes: turtiniu požiūriu materialiai pasiturinčius ir atvirai prieš naujas visuomenės gyvenimo formas pasisakančius gyventojus. Klaipėdos krašto okupacijos ir jo sovietizacijos specifika lėmė tai, kad daugiausia sovietiniam režimui neparankių gyventojų buvo kaimo vietovėse. Pagrindinę tokių gyventojų dalį Klaipėdos krašte sudarė vietiniai gyventojai, kurie socialinės kilmės požiūriu skyrėsi nuo gyventojų, atvykusių (persikėlusių) į Klaipėdos kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos vietų, nes daugelis jų iki 1945 m. buvo ūkininkai, turėję neretai ir daugiau kaip 20 ha žemės bei naudoję samdomąją darbo jėgą. Pagal sovietinę terminologiją, tokie gyventojai laikyti „buožėmis“ ir vertinti kaip „liaudies priešai“, t. y. klasiniu ir ideologiniu požiūriu iš sovietinės visuomenės daugumos – „darbininkų ir valstiečių“ – išsiskiriantys ir dėl to jai nepriimtini gyventojai. Neigiamą sovietinės valdžios požiūrį į vietinius gyventojus taip pat lėmė tai, kad vietiniai gyventojai iki 1948 m. formaliai buvo Vokietijos piliečiai, kad daugelis jų arba jų šeimos narių buvo tarnavę vokiečių kariuomenėje, priklausė įvairioms vokiškoms organizacijoms ir pan. Tad sovietinės Lietuvos vadovybei naudoti represijas prieš vietinius gyventojus iki 1948 m. ir vėliau nebuvo jokių teisinių kliūčių.

Represijos prieš vietinius gyventojus Klaipėdos krašte prasidėjo nuo pat jo okupacijos pradžios 1944 m. spalio mėn. Karinės ir represinės struktūros Klaipėdos kraštą laikė Vokietijos dalimi, todėl likę gyventojai buvo suiminėjami, kvočiami ir, nustačius jų ryšius su nacistinėmis organizacijomis arba jų priklausomybę nacionalsocialistų partijai, įkalinami, o vėliau ištremiami. Kita dalis gyventojų – 16–55 m. vyrai – buvo internuota[721]. Tačiau ir po Klaipėdos užėmimo krašto valdymą perėmus civilinei valdžiai vietiniai gyventojai nebuvo laikomi patikimais, t. y. savais. Dėl to jie nebuvo laikomi lygiaverčiais iš kitų sovietinės Lietuvos ir Sovietų Sąjungos vietų atvykusiems (persikėlusiems) gyventojams. Ypač priešiškai vietinių gyventojų atžvilgiu buvo nusiteikę iš kitos sovietinės Lietuvos atvykę (persikėlę) gyventojai (toliau – naujakuriai). Pasak V. Safronovo, „<...> naujieji gyventojai dažnai laikė vietinius gyventojus atsakingais už nacistinės Vokietijos politiką karo metu ir siekė jiems atkeršyti. Be to, neigiamą požiūrį į juos stiprino nesenų įvykių atmintis: lietuviai vis dar prisiminė daugumos Klaipėdos krašto gyventojų neištikimybę prieš karą ir jų atvirą paramą nacistinei Vokietijai“[722].

---

721 ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Teroras 1940–1958.* Vilnius, 2013, p. 109–110.

722 SAFRONOVAS, Vasilijus. Polulation of the Klaipėda Region and the Balance of Power in the East Baltic Region. 1919–1960. In *Population Displacement in Lithuania in the XXth*

Nors viešai Klaipėdos krašto gyventojų problema nebuvo eskaluojama, tačiau tokia problema egzistavo. Pavyzdžiui, 1945 m. rugsėjo mėn. į sovietinės Lietuvos vadovybę kreipėsi Klaipėdos apskrities VK pirmininkas S. Juozapavičius ir LKP(b) apskrities komiteto sekretorius Kostas Kazlauskas, kurie jos klausė: „Ar skaityti tautos išdavikais tas šeimas, kurių nariai tarnavo vokiečių kariuomenėje? Man neaiški padėtis su vietiniais gyventojais, grįžtančiais iš Vokietijos ir taip pat likusiais.“ Kartu jie pasiūlė problemos sprendimo būdą – vietinius gyventojus „<...> iškelti iš Klaipėdos krašto“[723]. Šių klausimų kėlimą ir jų sprendimo būdo paieška aktualizavo padėtis Klaipėdos krašte, pradėjus jį apgyvendinti naujakuriais, nes, vykdant krašto apgyvendinimą, sovietinės Lietuvos vadovybė pabrėžė, kad ji visapusiškai rems ir palaikys naujakurius. Tad naujakuriai galėjo reikalauti iš valdžios ne tik materialinės ir moralinės paramos, bet ir pašalinti sociokultūrinį diskomfortą, kilusį dėl vietinių gyventojų buvimo Klaipėdos krašte, juo labiau kad repatriacijos procese jų dar padaugėjo. Neatsitiktinai greta jiems rūpimų ekonominių ir kultūrinių klausimų naujakuriai vietos valdžiai keldavo ir vietinių gyventojų klausimą. Pavyzdžiui, Klaipėdos apskrities valsčiuose 1946 m. birželio 10–23 d. vyko vietinės valdžios ir naujakurių susirinkimai, kuriuose naujakuriai reikalavo iš vietinės valdžios, kad ši taikytų įstatymą „Dėl vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimo“ vietiniams gyventojams be išlygų, t. y. kad iš visų vietinių gyventojų būtų atimtas turtas arba visiems jiems būtų palikta ne daugiau kaip 5 ha žemės[724]. Paprasčiau tariant, naujakuriai siekė pažeminti vietinius gyventojus, apsunkinti jų gyvenimą. Viešai tokie naujakurių reikalavimai buvo pateikiami kaip jų priesakas „<...> griežtai kovoti su banditiniais lietuviškai-vokiškųjų buržuazinių nacionalistų likučiais“[725].

Taip pat *a priori* neigiamą sovietinės Lietuvos vadovybės nusistatymą vietinių gyventojų atžvilgiu rodo Klaipėdos krašto sovietizacijos pradžioje jos išsakyti pageidavimai Maskvai. Pavyzdžiui, 1945 m. rugpjūčio mėn. analizuojant stringančią Klaipėdos krašto apgyvendinimo naujakuriais ir persikėlėliais eigą VKP(b) CK Lietuvos biuro nariai prašė Sovietų Sąjungos vadovybės neleisti grįžti repatriantams ir „nedelsiant iškelti visus vokiečių gyventojus, dabartiniu metu esančius Klaipėdos krašto teritorijoje“[726]. Greičiau iškelti „vokiečius iš Klaipėdos krašto“ taip pat prašė sovieti-

---

Century: Experiences, *Identities and Legacies.* Red. Balkelis, Tomas; Davoliūtė, Violeta. 2016. p. 103.

723 Klaipėdos apskrities VK pirmininko S. Juozapavičiaus ir LKP(b) Klaipėdos apskrities sekretoriaus K. Kazlausko pranešimas LKT ir LKP(b) CK apie Lietuvos SSR LKT ir LKP(b) CK biuro 1945 m. birželio 20 d. nutarimo vykdymo Klaipėdos krašte. 1945 m. rugsėjo mėn. *KLRVA*, f. 36, ap. 5, b. 2, l. 6.

724 Klaipėdos apskrities VK pirmininko informacija Lietuvos SSR MT apie apskrities valsčių ir apylinkių VK veiklą 1946 m. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 8, l. 1–8.

725 Priekulės valsčiaus valstiečių-naujakurių, gavusių žemę iš tarybų valdžios, susirinkimas. *Raudonasis švyturys,* Nr. 78(80), 1946, birželis 23, l. 1.

726 35. 1945 m. rugpjūčio 2 d., Vilnius. – V. Pisarevo pažyma M. Suslovui apie SSRS LKT nutarimo „Dėl valstiečių ūkių perkėlimo į Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritis iš kitų

nės Lietuvos partinė vadovybė savo 1945 m. lapkričio 26 d. ataskaitoje VKP(b) CK apie Lietuvos sovietizacijos eigą[727]. Vietinių gyventojų klausimas keltas LKP(b) CK X plenume, vykusiame 1946 m. liepos 9–10 d., kurio metu buvo išreikštas apgailestavimas, kad vietinių gyventojų repatriacija nėra stabdoma, kad repatriantų negalima įdarbinti pramonėje, nes jos nėra, o duodant repatriantams žemės arba juos nukreipiant į darbą tarybiniuose ūkiuose visa tai yra „<...> užteršiama visokiais brudais“ (rus. *сволочи*)[728]. Tad nesant politinių sprendimų, kuriais būtų radikaliai išspręsta vietinių gyventojų problema, sovietinės Lietuvos vadovybė galėjo ir naudojo ekonomines priemones vietinių gyventojų problemai spręsti, konkrečiai dėl mokesčių, įvairių prievolių, dalies arba viso turto konfiskavimo.

1945 m. lapkričio 30 d. LKT ir LKP(b) CK priėmė nutarimą, pagal kurį Klaipėdos krašto vietiniams gyventojams, „kurių šeimos nariai tarnavo vokiečių kariuomenėje arba okupacijos metais aktyviai rėmė vokiečių grobikus ir už tai nebuvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn“, buvo sumažintas jiems duotos žemės plotas iki 5 ha[729]. Tokia teisės akto formuluotė palietė ne visus vietinius gyventojus. Tačiau dėl naujakurių valdžiai keliamų reikalavimų iki 1946 m. rudens daugumai vietinių gyventojų ne tik buvo sumažintas žemės plotas, bet ir nusavinta didelė dalis jiems priklausiusio turto. Mat mažinant žemės plotą, kartu proporcingai mažintas ir statinių skaičius arba gyvenamojo ploto dydis bei žemės ūkio inventoriaus ir gyvulių skaičius. Pavyzdžiui, 1946 m. Šilutės apskrities Ramučių valsčiuje buvo „apkarpyti“ 34 vietinių gyventojų ūkiai, kuriems bendrai nuo 216,16 ha iki 155 ha sumažintas žemės plotas. Be to, iš vietinių gyventojų paimti 4,5 gyvenamųjų namų, 5 tvartai, 1,5 klojimo ir 5,5 kitų trobesių[730]. Klaipėdos apskrities Priekulės valsčiaus Drukių apylinkėje 34 vietinių gyventojų šeimos neteko net 31 gyvenamojo namo ir 35,5 tvartų[731]. Pagėgių apskrities

---

Lietuvos SSR apskričių“ įgyvendinimą. *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Mindaugas POCIUS, Vilnius, 2015, p. 290.

727 50. 1945 m. lapkričio 26 d., Vilnius. – LKP(b) CK ataskaita VKP(b) CK dėl VKP(b) CK nutarimo „Dėl LKP(b) CK trūkumų ir klaidų vadovaujant partiniam-politiniam darbui“ įgyvendinimo. *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Mindaugas POCIUS, Vilnius, 2015, p. 382.

728 TININIS, Vytautas. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija (1944–1953).* Vilnius, 2008, p. 317.

729 Постановление № 261-сс СНК Литовской ССР и ЦК КП(б) Литвы от 30 ноября 1945 года «О проведении в жизнь закона о ликвидации последствий немецкой оккупации в сельском хозяйстве от 30 августа 1944 года в Клайпедском, Шилутском и Пагегском уездах». *LCVA*, f. R-754, ap. 11, b. 15, l. 86

730 Šilutės apskrities Ramučių valsčiaus sumažintų iki 5 ha ūkių santrauka. 1947 m. spalio 30 d. *LCVA*, f. R-61, ap. 2, b. 31, l. 91.

731 Klaipėdos apskrities Priekulės valsčiaus Drukių apylinkėje iki 5 ha sumažinti ūkiai. 1948 m. vasario 10 d. *LCVA*, f. R-61, ap. 2, b. 13, l. 120–120ap.

Katyčių valsčiuje visų pastatų neteko visi 13 „sumažintų“ vietinių gyventojų[732]. Kita vertus, buvo ir kontroversiškų situacijų. Pavyzdžiui, Pagėgių apskrities Katyčių valsčiuje 5 vietiniams gyventojams, valdžiusiems nuo 15 iki 28 ha žemės, buvo palikta nuo 10 iki 13 ha žemės, tačiau be gyvenamųjų ir ūkinių pastatų[733]. Klaipėdos apskrities Dituvos valsčiuje 6 vietiniams gyventojams, valdžiusiems nuo 32 iki 48 ha žemės, buvo palikta nuo 5 iki 15 ha žemės ir po pusę gyvenamojo namo bei ūkinių pastatų[734].

Reikėtų pabrėžti, kad dar iki 1945 m. lapkričio 30 d. nutarimo Klaipėdos krašte vietinių gyventojų atžvilgiu plačiai taikyta tokia praktika, kai iš senyvo amžiaus (vyresnių kaip 60 m. vyrų ir 55 m. moterų) ir vienišų vietinių gyventojų, ypač tų, kurie nepajėgė savo jėgomis apdirbti turimos žemės, buvo atimami ūkiai, o jie patys perkeliami į senelių (invalidų) namus[735]. 1946 m. pradžioje tokios „prieglaudos“ jau buvo įkurtos Klaipėdos apskrities Drukių ir Laugalių kaimuose bei Šilutės apskrities Šyšgirių kaime. Tokį metodą, prisidengdama sovietiniais visuomeniniais interesais, valdžia naudojo tam, kad į „nusenusių“ šeimininkų ūkius įkeltų naujakurius, juo labiau kad 1945 m. pabaigoje pradėjo trūkti jiems apgyvendinti tinkamų ūkių.

Pagal 1945 m. lapkričio 30 d. nutarimą, iš vietinių gyventojų atimtos ir naujakurio teisės, kurios jiems buvo suteiktos 1945 m. kovo–rugpjūčio mėn. Pavyzdžiui, 1946 m. Šilutės apskrities Juknaičių valsčiuje naujakurio teisių neteko „12 vietinių vokiečių“[736]. Nenuostabu, kad valdžios nemalonę užsitraukė ir Klaipėdos krašto vietiniai gyventojai optantai, 1939–1940 m. pasitraukę iš Klaipėdos krašto į Lietuvą ir 1945 m. sugrįžę atgal. Pavyzdžiui, 1946 m. liepos 22 d. Klaipėdos apskrities VK priėmė sprendimą atimti iš Priekulės valsčiaus gyventojo E. Karaliaus ūkį, kurį jis buvo gavęs 1945 m. kovo mėn.[737] Kadangi jam, kaip SSRS piliečiui, buvo suteikta naujakurio teisė ir išmokėta 2 500 rb pašalpa, valdžia, viena vertus, pareikalavo grąžinti gautus pinigus, antra vertus, dėl naujakurio teisės panaikinimo nuo 1945 m. susidariusi E. Karaliaus skola valstybei už mokesčių nemokėjimą ir valstybinių prievolių nevykdymą buvo likviduota, atimant iš jo visą turtą, išskyrus gyvulius ir asmeninius daiktus[738]. Viešai toks vietinio gyventojo tipas buvo pristatomas kaip „vilkas avies

732 Pagėgių apskrities Katyčių valsčiaus vietinių gyventojų, kuriems sumažintos žemės normos santrauka. *LCVA*, f. R-61, ap. 2, b. 21, l. 33.

733 Ten pat, l. 33.

734 Klaipėdos apskrities Dituvos valsčiaus vietinių gyventojų, kurie viršijo nustatytą žemės normą, sąrašas. *LCVA*, f. R-61, ap. 2, b. 13, l. 145ap.

735 Klaipėdos apskrities VK instruktoriaus pranešimas apskrities VK pirmininkui apie atliktą Poškų valsčiaus VK „instruktažinį patikrinimą“. 1946 m. kovo 16 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 9, l. 1.

736 Šilutės apskrities Juknaičių valsčiaus vardinis naujakurių sąrašas apylinkėmis. 1947 m. gegužės mėn. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 2, l. 15.

737 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. *Lietuvos optantai: klaipėdiškiai, 1939*. Klaipėda, 2001, l. 96–97.

738 Klaipėdos apskrities VK Nutarimas Nr. 65 „Dėl pil. Karaliaus, Andriaus, Martyno s., gyv. Priekulės valsčiuje išgyvendinimo iš neteisėtai užimto ūkio“. 1946 m. liepos 22 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 3, l. 41ap.

kailyje“[739]. Tokiu pat būdu savo ūkio ir didelės dalies turto neteko Jonas Užpurvis, tuo metu gyvenęs Šilutės apskrities Saugų valsčiaus Virkytų kaime. 1946 m. balandžio 23 d. jo žmona Elzė skundėsi Lietuvos SSR Respublikinei žemės komisijai dėl tokio valdžios sprendimo ir kartu pabrėžė, kad „<...> mes nesuprantame, dėl ko švarūs kovotojai už Lietuvą yra skriaudžiami. Nei vienas mus gal įtarinėjantis degtindaris neįrodys, kad mes nelietuviai arba nacionalistai, arba kas šiaip tokio“[740].

Tokie ir panašūs pareiškimai negelbėjo ne tik optantų, bet ir įtakingus užtarėjus turinčių vietinių gyventojų. 1946 m. kovo 10 d. I. Simonaitytė raštu kreipėsi į J. Paleckį prašydama, kad iš ūkio, buvusio Klaipėdos apskrities Poškų valsčiaus Vanagų kaime, nebūtų išvaroma jos pusseserės A. Masalskienės šeima. „Aš kilusi iš liaudies, ten gyvenau ir ten tapau tuo, kas šiandien esu: tarybinė rašytoja. Ten sukūriau pirmą eilėraštį, pirmą prieš vokiečius straipsnį ir ten pradžia ir pabaiga mano Aukštujų Šimonių likimo“, – taip savo prašymą motyvavo rašytoja[741]. Išeitis buvo rasta – „visą žemę“ (15 ha su pastatais), priklausiusią A. ir V. Masalskiams, nurodyta „perduoti naudotis rašytojai Simonaitytei Ievai“[742]. Ši istorija baigėsi tuo, kad iš šios šeimos buvo paimta 10 ha ir lygiai po pusę visų ūkyje buvusių pastatų[743].

Taip pat yra suprantama, kodėl valdžios nemalonę užsitraukė ir „baltagvardiečių“ gyventojų grupei priskirti gyventojai – tai Pirmojo pasaulinio karo rusų karo belaisviai ukrainiečiai, gyvenę Klaipėdos krašte nuo 1916 m. ir iš jo nepasitraukę 1944 m. spalio mėn. vykusios gyventojų evakuacijos metu. Empirinio tyrimo metu nustatyta, kad 1945–1946 m. savo ūkių neteko visi 6 buvusiais rusų karo belaisviais identifikuoti asmenys[744]. Vienas iš jų – P. M. – 1946 m. gegužės 4 d. raštu kreipėsi į Respublikinę žemės komisiją dėl ūkio ir žemės ūkio inventoriaus grąžinimo, tačiau jo prašymas nebuvo patenkintas[745]. Tad dauguma pastogę ir turtą praradusių vietinių gyventojų papildė įvairių valstybinių ūkių ir įmonių darbininkų gretas.

---

739 Vilkai avies kailyje. *Raudonasis Švyturys,* Nr. 133(135), 1946, rugsėjo 1, l. 1.

740 E. Užpurvienės prašymas Lietuvos SSR Respublikinei žemės komisijai dėl naujakurio teisės ir turto grąžinimo. 1946 m. balandžio 23 d. *LCVA*, f. R-61, ap. 2, b. 57, l. 123.

741 I. Simonaitytės kreipimasis į J. Paleckį dėl jos pusseserės A. Masalskienės ir jos vyro V. Masalskio ūkio likimo. 1946 m. kovo 10 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, l. 104–104ap.

742 Lietuvos SSR MT Reikalų valdytojo V. Mickevičiaus raštas Lietuvos SSR AT Prezidiumo reikalų valdybai dėl A. ir V. Masalskių žemės perdavimo I. Simonaitytei. 1946 m. balandžio 12 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 225, l. 107.

743 Klaipėdos apskrities Poškų valsčiaus Vanagų apylinkės Vanagų kaimo ūkiai sumažinti iki 5 ha. 1948 m. vasario 10 d. *LCVA*, R-61, ap. 2, b. 13, l. 95.

744 Šilutės apskrities Juknaičių valsčiaus vardinis naujakurių sąrašas apylinkėmis. 1947 m. gruodžio mėn. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 2, l. 7–25; Šilutės apskrities Kulėšų valsčiaus vardinis naujakurių sąrašas apylinkėmis. 1947 m. gruodžio mėn. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 2, l. 38–98; Šilutės apskrities Pašyšių valsčiaus vardinis naujakurių sąrašas apylinkėmis. 1947 m. gruodžio mėn. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 2, l. 110–116ap.

745 Respublikinės žemės komisijos posėdžio įvykusio 1946 m. birželio 27 d. Nutarimas Nr. 180. *LCVA*, f. R-61, ap. 2, b. 1, l. 187.

Socioekonominio pobūdžio represijos palietė ne tik vietinius gyventojus, bet ir naujakurius. Nors apgyvendinant Klaipėdos kraštą sovietinė Lietuvos vadovybė taikė socialinės kilmės ir turtinės padėties atrankos kriterijus, tačiau krašte ūkius gavo ir tokie „naujakuriai“, kurie neatitiko „bežemio ir mažažemio valstiečio“ kriterijų: vieni naujakuriai praeityje buvo „išbuožinti“ arba nebuvo atsisakę žemės ten, iš kur jie buvo atvykę, kiti plačiai naudojo samdomą darbą, aktyviai vykdė prekybą turguose ir pan. Be to, buvo tokių naujakurių ir persikėlėlių, kurie patys arba jų šeimos nariai tiesiogiai arba netiesiogiai buvo susiję su antisovietine rezistencija.

Socioekonominės represijos prieš naujakurius, kaip ir prieš vietinius gyventojus, formaliai buvo vykdomos pagal įstatymą „Dėl vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimo“. Tačiau realų postūmį imtis represijų ne tik prieš vietinius gyventojus, bet ir prieš naujakurius Klaipėdos krašte suteikė J. Stalino kalba, pasakyta 1946 m. vasario 9 d., kurioje jis nurodė naują kursą – visapusiškai stiprinti Sovietų Sąjungos karinę ir ekonominę galią. Naujas kursas taip pat reiškė SSRS perėjimą į geopolitinę konfrontaciją su buvusiais sąjungininkais. Visa tai tiek Klaipėdos krašte, tiek kitoje sovietinės Lietuvos dalyje pirmiausia pasireiškė kaip puolimas prieš „buožes“.

„Buožių“ problemą Klaipėdos krašte aktualizavo patys naujakuriai. Pavyzdžiui, Klaipėdos apskrities „antrajame valstiečių suvažiavime naujakuriai viešai įvardijo jiems priešiškus „buožinius elementus“ ir reikalavo iš jų atimti turtą[746]. Šilutės apskrities LKP(b) komiteto sekretorius A. Olšauskas taip pat pabrėžė, kad „<...> Šilutės apskrityje į naujakurių eiles buvo prasiskverbusių iš kitų apskričių atvykusių buožių. Nei apylinkių, nei valsčių vadovai apie juos nežinojo. Juos išaiškino kaimynai – tikrieji naujakuriai“[747]. Tad „buožių“ problemos aktualizavimas Klaipėdos krašte atliepė naujakurių siekį įtvirtini socialinę lygybę tarp jų.

Kryptinga ir nuosekli sovietinės Lietuvos vadovybės socialinio lyginimo politika Klaipėdos krašte prasidėjo 1946 m. vidurvasarį. Pirmuosius išaiškintus naujakurius „buožes“ nurodyta iškelti už valsčių arba apskričių ribų, t. y. ten, iš kur jie buvo atvykę. Nepaisant to, vis atsirasdavo naujų „buožių“. Sovietinė Lietuvos vadovybė tokį reiškinį siejo su kaimo gyventojų – „bežemių ir mažažemių valstiečių“ – socioekonominės padėties gerėjimu. Reikėtų pabrėžti, kad nauja kaimo visuomenė valdžios buvo regima kaip „vidutiniokai valstiečiai“. Žemės reforma įgalino sovietinę Lietuvos vadovybę sukurti tokį kaimo gyventojų socioekonominį sluoksnį, jos vykdoma socioekonominė politika – palaikyti tokį sluoksnį nekintamą, kad niekas ateityje neperžengtų vidutinio socioekonominio statuso ribos. 1946 m. lapkričio 22 d. kalbėdamas LKP(b) XI plenume A. Sniečkus pabrėžė, kad „mes turime padėti vidutiniokui ne tik pakelti savo ūkį į naują lygį, bet taip pat neleisti, kad iš vidutinioko išaugtų

---

746 Antrajam apskrities valstiečių suvažiavimui pasibaigus. *Raudonasis švyturys,* Nr. 86(88). 1946, liepos 4, l. 1.

747 Kelias į pasisekimą. LKP(b) Šilutės apskrities komiteto sekretorius A. Alšauskas. *Tiesa,* Nr. 178 (1012), 1946, rugpjūtis 1, l. 2.

buožė“[748]. Šiai problemai spręsti nuo 1946 m. buvo įvestos valstybinės prievolės, o 1947 m. antrojoje pusėje, kai daugumai naujakurių pasibaigė dvejų metų mokesčių atidėjimo laikas, buvo įvesti progresiniai žemės ūkio mokesčiai[749]. Didesnių mokesčių mokėtojai buvo nustatomi pagal „buožinių ūkių požymių“ nustatymo instrukciją, pagal kurią visi buožinių ūkių charakteristiką atitinkantys gyventojai, tiek naujakuriai, tiek vietiniai, buvo traukiami į „buožinių“ ūkių sąrašus ir papildomai apmokestinami[750]. Kasmet kartais didėjančių valstybinių prievolių ir mokesčių naštos nepakeliantys gyventojai prarasdavo dalį arba visą turtą. Tie Klaipėdos krašto gyventojai, kurie nesugebėjo arba nenorėjo prisitaikyti prie naujų socioekonominių gyvenimo sąlygų, mesdavo savo ūkius ir „išvykdavo nežinoma kryptimi“. Tokie reiškiniai Klaipėdos krašte ypač buvo paplitę 1947–1949 metais. Tačiau sovietinė Lietuvos vadovybė neapsiribojo vien tik socioekonominėmis represijomis prieš „buožes“.

1945–1953 m. Klaipėdos krašte, kaip ir kitoje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje, plačiai naudota priemonė kaimo gyventojų socioekonominei lygybei palaikyti buvo tremtis. Vytautas Tininis pabrėžė, kad „trėmimais buvo siekiama pašalinti aktyviausias, sąmoningiausias, opozicines gyventojų grupes ir ištisus socialinius sluoksnius, atimti ir užvaldyti jų turtą, įbauginti lietuvių tautą ir užgniaužti bet kokį pasipriešinimą okupaciniam režimui“[751]. „Kartu iš esmės tai buvo tautos genocidas“, – pabrėžė L. Truska[752]. Tačiau vertinant gyventojų trėmimus Klaipėdos krašte, disertacijoje yra atsižvelgiama į krašto specifiką, kai krašto apgyvendinimo procese susidūrė skirtingos socialinės kilmės ir kultūros gyventojų grupės. Todėl trėmimai Klaipėdos krašte yra vertinami kaip priemonė: 1) valdžiai užsitikrinti naujos krašto gyventojų daugumos palaikymą, 2) sumažinti sociokultūrinę trintį tarp naujakurių ir vietinių gyventojų ir, svarbiausia, 3) pagreitinti Klaipėdos krašto sovietizacijos ir jo integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį procesus. Tad kodėl sovietinė Lietuvos vadovybė kelis pokario metus nesiėmė radikalių priemonių Klaipėdos krašto sovietizacijos procesams trukdantiems veiksniams pašalinti?

Istoriografijoje yra išskiriamos trys „vėluojančios“ tremties Klaipėdos krašte priežastys: 1) pirmaisiais pokario metais krašte trūko darbo jėgos, 2) valdžia klaidingai manė, kad ji kontroliuoja visas gyventojų grupes arba padėtį krašte, 3) iki Kretingos

---

748 № 81. Из доклада секретаря ЦК КП(б) Литвы А. Снечкуса на пленуме ЦК КП(б) Литвы. *Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник документов и материалов*. Редколегия: Беляускас, Ф.; Вайткявичюс, Б.; Даунене, В. ir kt. Москва, 1984, с. 148.

749 GREGORAUSKAS, Marijonas. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis.* Vilnius, 1960, p. 136.

750 TRUSKA, Liudas. Socialinė-ekonominė ir kultūrinė sovietų valdžios politika. *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vyr. redaktorius ANUŠAUSKAS, Arvydas. Vilnius, 2005, p. 278–279.

751 TININIS, Vytautas. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija (1944–1953).* Vilnius, 2008, p. 61.

752 TRUSKA, Liudas. *Lietuva 1938–1953 metais.* Kaunas, 1995, p. 149.

ir Tauragės apskričių dalių prijungimo prie Klaipėdos krašto šioje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje nebuvo ginkluotos rezistencijos ir kartu „ideologinių lojalumo problemų“, kokios jos buvo likusioje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje[753]. Disertacijoje laikomasi pozicijos, kad pagrindinė Klaipėdos krašte „vėluojančio“ gyventojų trėmimo priežastis buvo užsitęsusi žemės reforma.

Klaipėdos krašte vykdyta žemės reforma reiškė krašto apgyvendinimą sovietinei santvarkai lojaliais gyventojais ir normuotą krašte likusio turto paskirstymą. Kitoje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje žemės reforma reiškė socialinę revoliuciją kaime, nes jos metu buvo keičiama socialinė kaimo struktūra, vyko normuotas turto perskirstymas. Abiem atvejais žemės reformos tikslas buvo bendras – suformuoti ir palaikyti vidutinį kaimo gyventojų socioekonominį sluoksnį ir parengti sąlygas sovietinei žemės ūkio sistemai įvesti, t. y. pasirengti masinei kolektyvizacijai. Kitaip tariant, žemės reforma buvo perėjimo iš privačių santykių žemės ūkyje į socialistinius arba visuomeninius proceso dalis.

Tačiau žemės reforma tiek Klaipėdos krašte, tiek kitoje sovietinės Lietuvos dalyje užsitęsė iki 1949 m. Be to, žemės reforma atskleidė gyventojus ir jų grupes, kurių buvimas lėtino žemės ūkio sovietizacijos procesus. Tad masiniai gyventojų trėmimai buvo ta priemonė, kuria iš esmės buvo užbaigtas vidutinio kaimo gyventojo socioekonominio sluoksnio formavimas, sumažinta socialinė įtampa, kilusi dėl socialinės kaimo struktūros keitimo, sociokultūrinė trintis, atsiradusi dėl skirtingų gyventojų kultūrinių ir etninių grupių sugyvenimo, ir pagreitinta kolektyvizacija.

Pirmieji gyventojų trėmimai Klaipėdos krašte buvo nukreipti prieš gyventojus, siejamus su ginkluota rezistencija. Natūralu, kad daugiausia tokių gyventojų buvo vietiniai. Pavyzdžiui, 1948 m. gegužės 22–23 d. Šilutės apskrityje vykdytų trėmimų metu iš Kintų valsčiaus buvo ištremta 12 šeimų, kurias sudarė 38 asmenys. Iš jų 9 šeimos, arba 28 asmenys, buvo vietiniai gyventojai. Saugų valsčiuje ištremtos 29 šeimos, iš kurių 23 šeimos, arba 67 asmenys, buvo vietiniai gyventojai. Beveik visi 1948 m. iš Saugų valsčiaus ištremti gyventojai – tiek vietiniai, tiek naujakuriai – buvo susiję su antisovietine rezistencija[754]. Akcentuotina, kad 1948 m. iš Kintų ir Saugų valsčių ištremti vietiniai gyventojai sudarė apie 43 proc. visų iš Šilutės apskrities 1948–1952 m. ištremtų vietinių gyventojų[755]. Kiti vietiniai gyventojai buvo ištremti dėl „netinkamos“ jų socialinės kilmės arba juos kompromituojančios praeities. Pavyzdžiui,

---

753 KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 231–232.

754 Справка о бандитской деятельности немецко-литовской банды «Петра Бовари» и результатах борьбы по ее разгрому. По состоянию на 25 апреля 1948 г. *LYA*, f. V-5, ap, 1, b. 3257, l. 7–9.

755 *1941–1952 metų Lietuvos trėmimai. Šilutės rajonas.* Sudarytojas Vidaus reikalų ministerija. Nepublikuota, p. 1–23.

iš Šilutės apskrities Šilutės valsčiaus Rusnės miestelio ištremta M. Bertulaitienė buvo Heinricho Bertulaičio, nuo 1939 m. sausio 23 d. ėjusio Klaipėdos krašto Direktorijos pirmininko pareigas[756], žmona, o jos trys sūnūs buvo tarnavę „SS“ kariniuose daliniuose. Dėl šių priežasčių 1958 m. atsisakyta ją paleisti iš jos tremties vietos RSFSR Krasnojarsko krašte[757]. Iš Šilutės apskrities Kintų valsčiaus Kiškių kaimo 1948 m. ištremtas M. Gižas buvo kaltinamas tuo, kad „nuo 1934 m. turėjo 30 ha žemės, Smetonos laikais, kaipo aktyvus 1914–1918 metų karo dalyvis, buvęs sužeistas, gaudavo mėnesinę pensiją. Smetoniniais laikais buvo ūkininkų draugijos sekretorius. <...> Jo sūnus Gižas Pranas[758] tarnavo hitlerinėje armijoje, dalyvavo fronte nuo 1942 iki 1944 metų ir buvo sužeistas, antras jo sūnus taip pat tarnavo hitlerinėje armijoje ir yra be žinios dingęs“[759]. Reikėtų pabrėžti, kad tokią informaciją represinių organų struktūros galėjo gauti tik iš vietinių gyventojų. Tai patvirtina paties M. Gižo pareiškimas Lietuvos SSR MT, kuriame jis reiškė protestą dėl jo ištrėmimo „į Sibirą“ ir reikalavo jį ir jo šeimą grąžinti „į namus“ bei grąžinti iš jo konfiskuotą turtą. „Hitlerio valdymo metu buvau susipratęs lietuvis, užtat hitlerininkų persekiojimą galiu dokumentiškai įrodyti. <...> Jeigu man užmetama, kad slepiu arba prilaikau banditus, turiu panaikinti tokį šmeižtą. Mano pareiškimo teisingumą galima duoti išaiškinti saugumo organams, bet neklausyti tokių žmonių, kur pirma buvo S.A., N.S.D.A.P. ar panašių hitlerininkų, kurie pirma dirbo judošiaus darbą, o šiandien dirba tą patį darbą, bet teisingų tarybinių žmonių“, – rašė M. Gižas[760]. Vadinasi, pokariniame Klaipėdos krašte ne tik tarp naujakurių ir persikėlėlių, bet ir tarp vietinių gyventojų nebuvo bendrystės arba solidarumo. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad kultūrinė atskirų gyventojų grupių bendrystė, galėjusi palaikyti tradicinėmis vertybėmis, papročiais ir tikėjimais grįstus žmonių tarpusavio ryšius, valdžios visais būdais buvo slopinama, tų vertybių vietoje diegiant visoms gyventojų grupėms bendras komunistiškai ideologizuotas kultūrines naujoves, kurioms dar reikėjo laiko, kad jos taptų visuomenės narius telkiančia ir juos vienijančia jėga. Be to, staigi Klaipėdos krašto politinės priklausomybės kaita pirmaisiais pokario metais sukūrė politinį vakuumą, kėlusį visoms gyventojų grupėms laikinumo, nepastovumo ir dėl to nesaugumo bei baimės jausmus. Tokia situacija atitinka anglų filosofo Thomaso Hobbeso teorines įžvalgas, pagal kurias žmonėms, patenkantiems į prigimtinę būklę, t. y. į tokią padėtį, kurioje nėra pilietinės būklės (civilizuotos visuomenės) ir dėl to nėra asmeninio saugumo jausmo, svarbiausias tikslas yra jų fizinis

[756] Bertulaičio Direktorija perėmė pareigas. *Vakarai,* Nr. 19 (929), 1939, sausio 23, l. 1.

[757] Lietuvos SSR VRM spec. skyriaus viršininko pavaduotojo E. Švarco raštas RSFSR Krasnojarsko krašto VK VR skyriaus viršininko pavaduotojui Čaščinui dėl M. Bertulaitienės paleidimo iš tremties vietos. 1958 m. vasario 14 d. *LYA*, f. V-5, ap. 1, b. 3305, l. 25.

[758] Francas.

[759] Kintų valsčiaus Sakučių apylinkės Kiškių kaimo gyventojo M. Gižo charakteristika. 1949 m. vasario 18 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 3, b. 12, l. 11.

[760] Kintų valsčiaus Sakučių apylinkės Kiškių kaimo gyventojo M. Gižo pareiškimas Lietuvos SSR MT. Pareiškimo nuorašas. 1948 m. spalio 10 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 3, b. 3, l. 6.

išlikimas[761]. Tad gyventojų bendradarbiavimas su nauja valdžia ir paklusimas jai arba prisitaikymas prie naujos politinės santvarkos buvo nulemtas jų asmeninio saugumo, neliečiamybės prigimtinio poreikio.

1949 m. kovo 24–26 d. Klaipėdos krašte vykusių trėmimų metu iš krašto daugiausia tremti „buožės“, kurių didžiąją dalį sudarė naujakuriai. Tad 1949 m. vietinių gyventojų buvo ištremta kur kas mažiau nei 1948 m. Vis dėlto Pagėgių apskrities atvejis išsiskyrė iš bendro Klaipėdos krašto konteksto, nes šioje apskrityje, palyginus su Klaipėdos ir Šilutės apskritimis, buvo mažiau vietinių gyventojų valdomų ūkių ir mažiau gyventojų, kurie buvo siejami su antisovietine rezistencija. Pavyzdžiui, 1948 m. iš Pagėgių apskrities buvo ištremtos tik trys vietinių gyventojų šeimos, kurias sudarė 10 asmenų, o 1949 m. – 28 šeimos, kurias sudarė 81 asmuo[762].

1950–1952 m. trėmimai Klaipėdos krašte išsiskyrė tuo, kad jų metu daugiausia tremti atvirą nepasitenkinimą sovietine santvarka reiškę gyventojai ir 1951–1952 m. iš Vilniaus ir Kauno sričių į Klaipėdos kraštą persikėlę gyventojai, nes tarp jų buvo asmenų, kurie buvo susiję su antisovietine rezistencija.

Iš viso 1948–1952 m. iš istorinės Klaipėdos krašto teritorijos dalies buvo ištremti 1 455 gyventojai: 569 naujakuriai ir persikėlėliai bei 886 vietiniai gyventojai. Taigi ištremtieji vietiniai gyventojai sudarė apie 61 proc. visų iš Klaipėdos krašto ištremtų gyventojų (žr. Priedai, 24 lentelė). Tokia ištremtų gyventojų proporcija buvo logiškas sovietinės Lietuvos vadovybės vykdytos Klaipėdos krašto sovietizacijos politikos, kuria siekta sociokultūriškai transformuoti kraštą, padaryti jį integralia sovietinės Lietuvos dalimi, rezultatas.

Svarbu pabrėžti, kad disertacijoje pateikti duomenys apie bendrus iš Klaipėdos krašto ištremtų gyventojų skaičius bei jų pasiskirstymą pagal gyventojų grupes nėra galutiniai. Iki šiol istoriografijoje ir publikuotuose šaltiniuose nėra patikimų duomenų apie Klaipėdos krašte vykusius trėmimus ir jų rezultatus, nes juose pateikta informacija yra prieštaringa arba klaidinga. Pavyzdžiui, istoriografijoje pateiktas bendras iš Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių ištremtų gyventojų skaičius nesutampa su publikuotuose informaciniuose šaltiniuose pateiktais ištremtų gyventojų skaičiais. Be to, išsamiau yra išnagrinėti tik du – 1948 ir 1949 m. – gyventojų trėmimai, ir tik Klaipėdos rajono atvejai. Tad norint nustatyti tikslų Klaipėdos krašte 1948–1952 m. vykusių gyventojų trėmimų mastą, reikia atskiro tyrimo. Taip pat reikia tyrimo, kuris atskleistų ištremtų gyventojų palikto turto mastą ir turto realizacijos ypatybes. Dabar galima pateikti tik vienetinį pavyzdį apie iš Pagėgių apskrities ištremtų gyventojų palikto turto mastą. Pavyzdžiui, 1949 m. kovo 24–26 d. ištemtos 85 šeimos paliko 137 įvairius pastatus (46 gyvenamuosius namus, 42 tvartus, 46 arklides ir kt.), 50 vienetų įvairaus žemės ūkio inventoriaus (sėjamosios, pjaunamosios, kuliamosios ir grė-

[761] HOBBES, Thomas. *Leviatanas*. Vilnius, 1999, p. 135–144.

[762] Список кулацких и бандитских семей выселеных по Пагегскому уезду Литовской ССР. 1949 m. balandžio 6 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 3, b. 6, l. 27–29.

bimo mašinos), 59 arklius, 147 galvijus, 149 kiaules, 175 avis ir ožkas, 187 įvairius paukščius, 55 t bulvių, 68 t įvairių grūdinių kultūrų, 14,6 t šieno, 8,4 t įvairių daržovių, 60 bičių šeimų ir įvairių baldų, kurių bendra vertė siekė 20 232 rb[763].

Be to, yra nedaug žinoma apie vietinių gyventojų sugrįžimo iš tremties vietų į Klaipėdos kraštą 1950–1959 m. mastą bei jų sugrįžimo ir įsikūrimo krašte ypatybes. Žinoma tik tiek, kad nuo 1950 m. vietiniai gyventojai buvo paleidžiami iš tremties vietų, tačiau be nekilnojamojo turto grąžinimo teisės ir apribojant jų teises apsigyventi ten, iš kur jie buvo ištremti. Kita vertus, chruščiovinio atšilimo laikais prasidėjusio vietinių gyventojų paleidimo iš tremties vietų metu Klaipėdos krašte likę vietiniai gyventojai primygtinai prašė tremtinių negrįžti atgal, bet ragino juos kuo greičiau vykti tiesiai į Vokietiją[764], mat po 1957 m. VFR ir SSRS susitarimo vietiniams gyventojams atsirado galimybė tiesiogiai repatrijuoti iš tremties vietų į VFR ir VDR. Tačiau kiek tokių tremtinių tiesiogiai iš tremties vietų repatrijavo ir kiek tarp jų buvo ištremtų iki 1948 m., nėra žinoma.

Vis dėlto 1958–1960 m. vykusi Klaipėdos krašto vietinių gyventojų repatriacija į Vakarų ir Rytų Vokietijas yra svarbi, siekiant atskleisti XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje Klaipėdos krašte vykusias socioekonomines ir sociokultūrines transformacijas.

2.6. Vietinių gyventojų repatriacija į Vakarų ir Rytų Vokietijas 1958–1960 m. ir jos socioekonominės bei sociokultūrinės pasekmės

Istoriografijoje paprastai nurodoma keletas tarpusavyje susijusių politinio, ekonominio, socialinio ir kultūrinio pobūdžio priežasčių, dėl kurių didelė dalis Klaipėdos krašto vietinių gyventojų 1958–1960 m. repatrijavo į Vakarų ir Rytų Vokietijas. Teigiama, kad išvykusiems vietiniams gyventojams repatriacija suteikė galimybę „palengvinti savo būklę ir surasti naują tėvynę“[765] bei „išsaugoti tapatybę“[766], kad vietinių gyventojų repatriacija reiškė „senbuvių bendruomenės susilpninimą, jų marginalizavimąsi, asimiliaciją, įsiliejimą į naują visuomenę, prisitaikant prie sovietinės gyvenimo aplinkos“[767] ir net „tautos dalies praradimą“[768]. Disertacijoje laikomasi nuostatos,

---

763 Pagėgių apskrities VK pirmininko Alekso Baltaičio informacija Lietuvos SSR MT pirmininkui M. Gedvilui apie Pagėgių apskrityje 1949 m. kovo 24–26 d. vykdytų gyventojų trėmimų rezultatus. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 3, b. 6, l. 12–13.

764 H. G. pasakojimas. Užrašyta autoriaus 2010 m. Šilutė.

765 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš: *Lietuvininkų kraštas.* Kaunas, 1995, p. 371.

766 KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 70.

767 Ten pat, p. 371.

768 HERMANN, Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*. Vilnius, 2000, p. 75.

kad vietinių gyventojų repatriaciją lėmė Klaipėdos krašto politinės priklausomybės ir gyventojų sudėties pasikeitimas. Atsižvelgiant į tai, vietinių gyventojų repatriaciją reikėtų vertinti ne kaip vietinių gyventojų skaičiaus krašte sumažėjimą ir juo labiau ne kaip lietuvių tautos dalies netektį, bet kaip Klaipėdos krašto sociokultūrinės transformacijos pabaigą, kai repatrijavus daugumai vietinių gyventojų kraštas tapo kultūriškai beveik niekuo neišsiskiriančia sovietinės Lietuvos dalimi.

Galima tik spėlioti, kaip būtų susiklostęs vietinių gyventojų likimas Klaipėdos krašte, jeigu ne 1957 m. liepos 23 d. VFR iniciatyva prasidėjusios derybos su SSRS dėl visų vokiečių, buvusių SSRS teritorijoje, repatriacijos į Vakarų Vokietiją. Šių derybų rezultatas – 1958 m. balandžio 8 d. VFR ir SSRS susitarimas dėl Sovietų Sąjungos teritorijoje buvusių asmenų, nuo 1939 m. kovo 23 d. iki 1941 m. birželio 21 d. turėjusių Vokietijos Reicho pilietybę, išvykimo į Vakarų Vokietiją. Tai reiškė, kad beveik visi Klaipėdos krašto vietiniai gyventojai galės repatrijuoti į VFR arba VDR. Sovietų Sąjungos vadovybė sutiko išleisti 12 000 asmenų iš „Memelio“ tik nustačius, kad jie tikrai yra vokiečiai. Šių derybų eigą nagrinėjusi Tatjana Ilarionova pabrėžė, kad Sovietų Sąjungos vadovybė nusileido Vakarų Vokietijos reikalavimui tik dėl sunkios SSRS socioekonominės padėties, kurioje ji atsidūrė 6-ojo dešimtmečio viduryje, kai „<...> dėl sisteminės krizės, apėmusios visas gyvenimo sritis, pradėjo trūkti maisto produktų, krito pramonės efektyvumas, kankinančiai sunkiai vyko naujų idėjinių šalies orientyrų paieška“[769].

XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje prasidėjęs vietinių gyventojų repatriacijos procesas vyko sovietinės Lietuvos, kartu ir Klaipėdos krašto, žemės ūkio ekonominio pakilimo laikotarpiu ir naujo – 1959–1965 m. – septynmečio plano vykdymo pradžioje. Tad ženklus darbo jėgos sumažėjimas dėl prasidėjusios vietinių gyventojų repatriacijos komplikavo tiek žemės ūkio sektoriaus augimą, tiek septynmečio plano vykdymą. Juo labiau kad sovietinės Lietuvos vadovybė kėlė tikslą šį planą įvykdyti „maždaug per penkerius metus“[770]. Be to, šis procesas vyko augančios geopolitinės įtampos tarp NATO ir sovietinio bloko (Varšuvos pakto) šalių kontekste. Tuo, viena vertus, būtų galima paaiškinti, kodėl 1957 m. Sovietų Sąjungos vadovybė atkakliai priešinosi Vakarų Vokietijos reikalavimui paleisti iš SSRS visus buvusius Vokietijos Reicho piliečius, kodėl SSKP XXI suvažiavime buvo įvardyta „Pagrindinė ateinančio septynmečio problema – laimėti kiek galima daugiau laiko taikiame ekonominiame socializmo lenktyniavime su kapitalizmu“[771]. Kita vertus, taip būtų galima paaiškinti sovietinės Lietuvos socioekonominės ir sociokultūrinės politikos Klaipėdos krašte pasikeitimą, kai 6-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo liberalizuota nekilnojamojo turto pirkimo-par-

769 ИЛАРИОНОВА, Татьяна. *Реабилитация: трудный путь из тупика. Проблема российских немцев в советско-западногерманских переговорах 1957–1958 гг.* [Žiūrėta 2012-01-02] Prieiga per internetą: <http://www.memo.ru/history/nem/Chapter18.htm>

770 GREGORAUSKAS, Marijonas. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis*. Vilnius, 1960, p. 415.

771 Kovos už septynmetį avangarde. *Komunistas*, Nr. 2 (416), 1959, vasaris, p. 4.

davimo tvarka, kai buvo pradėta visuomeninio ūkio subjektų reorganizacija į valstybinius ūkius ir kai buvo vykdoma Vakarų Vokietiją menkinanti propaganda.

Taigi žinia apie galimybę išvykti į Vakarų Vokietiją nebuvo staigmena vietiniams gyventojams, nes visą disertacijoje nagrinėjamą laikotarpį Klaipėdos krašte vyko didesnio ar mažesnio masto vietinių gyventojų migracija. Pavyzdžiui, 1946–1953 m. iš Klaipėdos krašto į Vakarų ir Rytų Vokietijas išvyko 362 vietiniai gyventojai[772]. Be to, 1949–1951 m. Pagėgių apskrityje (nuo 1950 m. birželio mėn. – rajone) veikė vokiečių tautybės asmenų, 1945–1946 m. atsidūrusių sovietinės Lietuvos teritorijoje iš kaimyninės Rytų Prūsijos (Kaliningrado srities), surinkimo punktas. Iš jo Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės rajonuose surinkti vokiečių tautybės asmenys 1951 m. gegužės mėn. buvo išvežti į Rytų Vokietiją[773]. Apie tai Klaipėdos krašto vietiniai gyventojai gerai žinojo, nes dalis jų stengėsi tokiu būdu patys ištrūkti tiek iš sovietinės Lietuvos, tiek iš SSRS. Kita vertus, buvo ir tokių vietinių gyventojų, kurie prisitaikė prie gyvenimo sąlygų sovietinėje Lietuvoje ir pareiškė norą pasilikti Klaipėdos krašte. Nauja viltis išvykti (toliau – repatriacija) daugumai vietinių gyventojų atsirado XX a. 6-ojo dešimtmečio viduryje, kai atšilo SSRS ir Vakarų Vokietijos santykiai.

1955 m. sausio 25 d. SSRS AT priėmė vienašališką nutarimą „Dėl karo padėties su Vokietija nutraukimo“. Tų pačių metų rugsėjo mėn. SSRS užmezgė diplomatinius santykius su VFR, o metų pabaigoje Maskvoje, viešbutyje „Metropolis“, buvo atidaryta VFR ambasada. Pasikeitusią Sovietų Sąjungos vadovybės politiką Vakarų Vokietijos ir vokiečių atžvilgiu taip pat rodė už sunkius karo nusikaltimus nuteistų vokiečių karo belaisvių paleidimas iš kalėjimų[774], laisvo judėjimo SSRS ribose suteikimas represuotiems vokiečiams[775] bei pagerėjęs laiškų ir siuntinių, siunčiamų iš Vakarų Vokietijos į Klaipėdos kraštą, pristatymas. Be to, nuo 1956 m. padaugėjo pavienių vietinių gyventojų išvykimo į Vakarų Vokietiją atvejų, prasidėjo masinis tremtinių paleidimas iš jų tremties vietų. Tad pasikeitusią SSRS ir Vakarų Vokietijos santykių atmosferą netruko pajusti ir vietiniai gyventojai.

Ypač didelį sujudimą tarp vietinių gyventojų sukėlė 1956 m. pasirodžiusios asmens anketos, kuriose buvo renkamos žinios apie buvusius Vokietijos piliečius. Šias anketas neoficialiai platino ir rinko VFR pasiuntinybė Maskvoje[776]. Vietinių gyventojų susido-

---

772 VAREIKIS, Vygantas. *Klaipėda XX a.* Klaipėda, 1993, p. 68.

773 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. „Kaliningrado vokiečių“ klausimo išsprendimas (?): Lietuva, 1951-ieji metai. *Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos*. Acta Historica Universitatis Klaipedensis XVIII, 2009, p. 215.

774 ТЕРЕХОВ, Владислав. К 60-летию установления дипломатических отношений с ФРГ. *Международная жизнь*. Сентябрь, 2015, с. 67–69.

775 ГЕРМАН, Аркадий. Немцы СССР на спецпоселении. *Международные отношения*. 2014 Т. 14, вып. 2., с. 46.

776 ИЛАРИОНОВА, Татьяна. *Реабилитация: трудный путь из тупика. Проблема российских немцев в советско-западногерманских переговорах 1957–1958 гг.* [Žiūrėta 2012-01-02] Prieiga per internetą: <http://www.memo.ru/history/nem/Chapter18.htm>

mėjimas šiomis anketomis buvo toks didelis, kad reaguodama į jas vietos valdžia ėmė aiškinti vietos gyventojams apie SSRS ir Vakarų Vokietijos santykių atšilimą, kaip jis palies vietinius gyventojus. Pavyzdžiui, 1956 m. birželio 7 d. Šilutės rajono milicijos viršininkas B. Bukelis Kintų apylinkės Mingės kaime susirinkusiems vietiniams gyventojams „<...> davė paaiškinimus į klausimus dėl išvažiavimo į Vokietiją“[777].

Anketas užpildę vietiniai gyventojai nuo 1957 m. iš VFR pasiuntinybės Maskvoje gaudavo pranešimus, kuriais jie buvo informuojami apie tai, kad jiems yra suteikta VFR pilietybė ir kokios yra jų išvykimo į Vakarų Vokietiją sąlygos. Pavyzdžiui, 1958 m. gruodžio 1 d. Šilutės rajono Kintų apylinkės Vabalų kaimo gyventojas F. K. gavo pranešimą, kuriame buvo dokumentas patvirtinta, kad jam ir jo šeimos nariams 1957 m. liepos 30 d. buvo suteikta VFR pilietybė (vok. *Bundesrepublik Deutschland Staatsangehoerigkeitsurkunde*) ir instrukcija dėl pasų (vok. *Heimatschein-Staatsangehoeringkeitsausweis*) išsiėmimo tvarkos bei išvažiavimo sąlygų[778]. Beveik visi vietiniai gyventojai, kurie gavo tokius pranešimus, pateikė Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės rajonų milicijos skyriams prašymus dėl leidimo išvykti į Vakarų Vokietiją ir ėmė ruoštis išvykti. Kiek iš viso vietinių gyventojų pateikė tokius prašymus, nėra žinoma. Istoriografijoje nurodoma, kad leidimus repatrijuoti gavo 6 156 vietiniai gyventojai. Iš jų 5 703 repatrijavo į Vakarų Vokietiją, o 453 – į Rytų Vokietiją[779]. Tačiau repatriantų buvo daugiau. Istoriografijoje klaidingai nurodomas bendras 1958–1960 m. repatrijavusių gyventojų skaičius, nes jame neatsispindi repatriantų vaikai (iki 16 m.), kurių buvo apie 30 proc.[780] Tad bendras 1958–1960 m. repatrijavusių Klaipėdos krašto vietinių gyventojų skaičius buvo apie 8 000. Toks repatriantų skaičius iš esmės atitinka Heinricho Kurschato pateiktus duomenis, pagal kuriuos iki 1961 m. rugsėjo 30 d. į Vakarų Vokietiją repatrijavo 9 466 vietiniai gyventojai[781]. Dėl to reikėtų kritiškai vertinti A. Hermanno pateiktą „persikėlusių iš Klaipėdos krašto į Vokietijos Federatyvinę Respubliką klaipėdiškių“ skaičių, kad 1956–1969 m. persikėlė 8 232 asmenys[782]. Šiuo laikotarpiu kartu su vaikais į Vakarų Vokietiją galėjo repatrijuoti apie 10 700 vietinių gyventojų.

Reikėtų pabrėžti, kad iki šiol Klaipėdos krašto vietinių gyventojų repatriacijos į Vakarų ir Rytų Vokietijas 1958–1960 m. tema plačiau nenagrinėta. Kita vertus, daugelis dokumentų, susijusių su šio laikotarpio vietinių gyventojų repatriacija, dar nėra

777 Roza Liuksemburg vardo žvejų kolūkio visuotinio narių susirinkimo Protokolas Nr. 5. 1956 m. birželio 7 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 36, l. 28

778 1958 m. gruodžio 1 d. VFR ambasados Maskvoje pranešimas Vabalų kaimo gyventojui F. K. dėl galimybės laisvai išvykti į Vokietiją su šeima. Asmeninis autoriaus archyvas.

779 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. Коренное гражданское население Клайпедского края в условиях советской окупации. *Tiltai*, Nr. 2–3. 1998, p. 96.

780 Istoriografijoje vaikai yra įtraukti į bendrą išvykusių gyventojų skaičių, kaip „iš jų“, nors dokumentuose vaikai buvo skaičiuojami atskirai nuo išvykusiųjų skaičiaus, kaip „be to“.

781 KURSCHAT, Heinrich A. *Das Buch vom Memelland*. Oldenburg, 1968, S. 235.

782 HERMANN, Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*. Vilnius, 2000, p. 76.

prieinami tyrinėtojams. Vis dėlto siekiant atskleisti ne tik 1958–1960 m. Klaipėdos krašte vykusios repatriacijos proceso ypatumus, bet ir šiuo laikotarpiu vykusias socioekonomines ir sociokultūrines transformacijas, disertacijoje pasirinktas lokalus – Šilutės rajono Kintų apylinkės – atvejis. Ši apylinkė pasirinkta neatsitiktinai, nes joje gyveno visame Klaipėdos krašte didžiausia vokiečių tautybės, arba SSRS pilietybės nepriėmusių, vietinių gyventojų dalis. Be to, Kintų apylinkė buvo viena iš gausiausiai vietiniais gyventojais apgyvendintų Klaipėdos krašto vietovių. 1958 m. pradžioje šioje apylinkėje vietiniai gyventojai sudarė apie 34 proc. visų apylinkės gyventojų: iš 2 419 gyventojų 823 buvo vietiniai[783].

Pirmieji Kintų apylinkės vietiniai gyventojai gavo leidimus repatrijuoti 1957 m. Tai buvo pavieniai, nuo šeimų atskirti vaikai (paaugliai) ir asmenys, neturintys SSRS pilietybės, t. y. vokiečiai, kurių dauguma gyveno kompaktiškai Aukštumalės, Rugulių ir Vabalų kaimuose. Pavyzdžiui, 1958 m. spalio mėn. pradžioje Rugulių kaime dar buvo 53 vokiečių tautybės vietiniai gyventojai, o 1959 m. pradžioje jų jau nebeliko[784]. Masinė vietinių gyventojų repatriacija Kintų apylinkėje prasidėjo 1958 m. rudenį. Iki 1960 m. vidurio iš Kintų apylinkės repatrijavo 494 vietiniai gyventojai. Dar 29 vietiniai gyventojai per šį laikotarpį mirė arba išvyko[785] už apylinkės ribų. Dėl to vietinių gyventojų skaičius apylinkėje sumažėjo 523 gyventojais, arba apie 64 proc. Reikėtų pabrėžti, kad paraleliai repatriacijos procesui šioje apylinkėje vyko intensyvi vidinė migracija, kurios metu į apylinkę iš kitų Klaipėdos krašto ir likusios sovietinės Lietuvos teritorijos dalies atvyko (persikėlė) beveik tiek pat gyventojų, kiek jų repatrijavo. Tad 1960 m. viduryje Kintų apylinkėje liko 300 vietinių gyventojų, kurie sudarė apie 12 proc. visų apylinkės gyventojų (žr. Priedai, 25 lentelė).

Vietinių gyventojų repatriacijos laikas buvo apribotas iki vienerių metų, bet vėliau jis buvo pratęstas iki 1960 m. sausio 1 d.[786] Nepaisant to, repatriacija vyko ir 1960 m. Dvejus su pusę metų vykęs Klaipėdos krašto vietinių gyventojų repatriacijos procesas iš esmės išsitęsė dėl biurokratinių procedūrų ir buitinių kliūčių. Viena vertus, vietiniams gyventojams reikėjo gauti leidimą išvykti iš SSRS, atsiskaityti su valstybe ir surinkti tai patvirtinančias pažymas, antra vertus, vietiniams gyventojams kolūkiečiams reikėjo susigrąžinti iš kolūkių savo pajaus dalį, kuri buvo grąžinama tik metų pabaigoje. Bet svarbiausia – vietiniams gyventojams reikėjo parduoti nekilnojamąjį turtą. Teisė parduoti repatrijuojantiems gyventojams priklausantį turtą buvo įtvirtinta SSRS ir Vakarų Vokietijos susitarime. Taigi ribodama repatriacijos terminą, Sovie-

783 BUKAVICKAS, Rubenas. *Šilutės apskrities Kintų valsčius 1945–1960 m.: raidos bruožai.* 2010, p. 34. Bakalauro baigiamasis darbas. Saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje.

784 Rugulių kaimo ūkinė knyga. 1958 m. sausio 1 d. – 1960 m. gruodžio 31 d. *KLRVA*, f. 475, ap. 2, b. 31, l. 1–48.

785 Vietiniai gyventojai dažniausiai išvykdavo už apylinkės ribų pas giminaičius arba pažįstamus tam, kad vėliau kartu repatrijuotų.

786 HERMANN, Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*. Vilnius, 2000, p. 90.

tų Sąjungos vadovybė iš anksto negalėjo numatyti repatriacijos procesą lėtinančių objektyvių priežasčių, juo labiau kad repatriacija buvo vykdoma individualiai.

Natūralu, kad biurokratines ir buitines kliūtis greičiau įveikė ir repatrijavo tie vietiniai gyventojai, kurie neturėjo SSRS pilietybės, skolų valstybei ir nekilnojamojo turto. Šiuo požiūriu žemės ūkio ir žvejų kolūkiams priklausantiems vietiniams gyventojams, turėjusiems nekilnojamojo turto, buvo sunkiau. Pavyzdžiui, 1958 m. birželio 5 d. žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ valdyba gavo Mingės kaimo gyventojo V. Nopeno prašymą dėl jo atleidimo iš kolūkio bei pajinio įnašo grąžinimo. Kolūkio valdyba pasiūlė V. Nopenui „<...> kreiptis į Žvejų kolūkių ir MŽS[787] valdybą dėl sutikimo išmokėti jam pajaus įnašus sąryšyje su jo išvykimu į užsienį“[788]. Praėjus penkiems mėnesiams, lapkričio 2 d., V. Nopenas buvo atleistas iš žvejų kolūkio ir netrukus, 1959 m. sausio mėn. pradžioje, išvyko į Vakarų Vokietiją[789]. Tiesa, 1958 m. gruodžio 7 d. jis už 17 000 rb pardavė savo nekilnojamąjį turtą Mingės kaime: „<...> vieno aukšto mūrinį gyvenamąjį namą iš penkių kambarių ir dviejų virtuvių, bendro ploto 74 kv. m, su ūkiniais pastatais, medinis tvartas ir medinė daržinė (tvartas ir daržinė po vienu stogu), ir kiemo įrenginiais <...>“. Kitą žvejų kolūkio narį – H. K. – atsisakyta atleisti iš kolūkio, nes jis buvo skolingas „<...> už nupirktą iš kolūkio namą“[790]. Iš tiesų 1958 m. pavasarį H. K. iš žvejų kolūkio išsimokėtinai įsigijo namą, kurio 1957 m. atsisakė persikėlėlis V. P.[791] Nėra rasta duomenų, kaip H. K. išsprendė šią problemą, tačiau 1959 m. vasarą jis repatrijavo į Vakarų Vokietiją.

Svarbu pabrėžti, kad XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje tik apie 60 Kintų apylinkės vietinių gyventojų turėjo asmeninės nuosavybės teisę į nekilnojamąjį turtą patvirtinančius dokumentus ir beveik visi jie buvo žemės ūkio arba žvejų kolūkių nariai. Pastaroji aplinkybė varžė jų teisę laisvai disponuoti jiems priklausančiu nekilnojamuoju turtu, nes pagal kolūkio įstatus kolūkiams priklausė tokio turto įsigijimo pirmenybės teisė[792]. Tokia pati sąlyga buvo taikoma ir ne kolūkio nariams. Dėl to norintys parduoti savo nekilnojamąjį turtą vietiniai gyventojai pirmiausia turėjo kreiptis į kolūkio vadovybę. Tačiau Kintų apylinkės kolūkiai atsisakydavo pirkti vietinių gyventojų parduodamą nekilnojamąjį turtą, nes kolūkiai patys turėjo daug nekilnojamojo turto, o parduodamas turtas buvo toli nuo centrinių gyvenviečių, arba neturėjo lėšų tokiam turtui įsigyti. Tokioje situacijoje kolūkiai siūlė repatrijuojantiems gyventojams par-

787 Motorinė žvejybos stotis.

788 Roza Liuksemburg vardo žvejų artelės kolūkio valdybos posėdžio ir atviro partorganizacijos susirinkimo Protokolas Nr. 6. 1958 m. birželio 5 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 47, *l.* 24–25

789 Mingės kaimo ūkinė knyga. 1958 m. sausio 1 d. – 1960 m. gruodžio 31 d. *KLRVA*, f. 475, ap. 2, b. 28, l. 43.

790 R. Liuksemburg v. žvejų kolūkio valdybos posėdžio Protokolas Nr. 10. 1958 m. rugsėjo 1 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 46, l. 41.

791 Rozos Liuksemburg v. žvejų kolūkio valdybos posėdžio Protokolas Nr. 4. 1958 m. kovo 19 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 46, l. 21.

792 *Pavyzdiniai žemės ūkio artelės įstatai*. Vilnius, 1948, p. 34, 42.

duoti jiems priklausantį nekilnojamąjį turtą kitiems kolūkio nariams arba susirasti pirkėją ne kolūkio narį, bet su sąlyga, kad toks pirkėjas taps kolūkio nariu. Pavyzdžiui, žvejų artelės „Roza Liuksemburg“ valdyba leido Mingės kaimo gyventojai M. Babelienei parduoti savo tvartą „<...> tik tuo atveju, jeigu įrodys nuosavybę dokumentaliai ir ras pirkėją vietoje, kolūkio narį“[793]. 1958 m. gegužės 30 d. į Kintų apylinkės kolūkį „Černiachovskis“ kreipėsi Kintų miestelio gyventoja B. Švelnytė, kuri siūlė „<...> kolūkiui pirkti jos trobesius: vieno aukšto medinį gyvenamą namą, mūrinį tvartą su prijungta prie jo daržine“. Kolūkis atsisakė išpirkti jos pastatus, bet sutiko leisti juos įsigyti K. M., atvykusiai iš Šilalės rajono Pajūrio apylinkės Džiaugėnų kaimo. Naujai kolūkio narei Kintų miestelyje kolūkis skyrė 1 200 kv. m (12 arų) žemės sklypą[794]. Akcentuotina, kad nekilnojamąjį turtą buvo galima parduoti tik su sąlyga, kad kolūkis skirs pirkėjui žemę, ant kurios stovi parduodami pastatai. Tad nekilnojamojo turto pardavimo-pirkimo procedūra prasidėdavo tik po to, kai apylinkės VK patvirtindavo žemės sklypo skyrimą nekilnojamojo turto pirkėjui.

1958–1960 m. tik apie 15 Kintų apylinkės vietinių gyventojų pardavė jiems priklausantį nekilnojamąjį turtą, nors galėjusių jį parduoti buvo dvigubai daugiau. Buvo kelios objektyvios priežastys, dėl kurių vietiniai gyventojai negalėjo parduoti jiems priklausančių pastatų. Pirmiausia iki 6-ojo dešimtmečio pabaigos dauguma vietinių gyventojų neturėjo „Liaudies“ teismo pripažintos ir rajono VK patvirtintos nuosavybės teisės į nekilnojamąjį turtą, t. y. nuosavybės teisę patvirtinančių dokumentų. Gyvenant kolūkyje, šis aspektas beveik neturėjo jokios reikšmės, nes kolūkiai paprastai pripažindavo vietinių gyventojų teisę į jų valdomą nekilnojamąjį turtą, jeigu jie gyveno pastatuose iki krašto apgyvendinimo pradžios, t. y. 1945 m. balandžio mėn. Kolūkiams buvo patogu ir naudinga, kai gyventojai patys mokėjo privalomąjį nekilnojamojo turto mokestį (ančdelinį draudimą), prižiūrėjo ir remontavo pastatus. Kita vertus, nekilnojamojo turto draudimo mokesčius mokantys gyventojai nemokėjo kolūkiui nuomos mokesčio, bet galėjo patys nuomoti dalį gyvenamojo ploto. Situacija pasikeitė, kai vietiniai gyventojai pareiškė norą repatrijuoti ir parduoti jų valdomą nekilnojamąjį turtą, kuris, kaip manė jie, priklausė jiems. Tuomet paaiškėjo, kad didžioji dalis tokio turto buvo įtraukta į kolūkių „Černiachovskis“, „Komjaunuolis“ ir „Roza Liuksemburg“ balansą kaip „bešeimininkiai“ pastatai ir dėl to jų gyventojams nepriklausantys. Pavyzdžiui, 1955 m. lapkričio 30 d. Šilutės rajono VK perdavė Kintų apylinkės valstybinio ir visuomeninio žemės ūkio subjektams 273 įvairios paskirties pastatus: tarybiniam ūkiui „Uostadvaris“ 81 gyvenamąjį namą ir 110 ūkinių pastatų, kolūkiui „Černiachovskis“ – 28 gyvenamuosius ir 34 ūkinius pastatus, kolūkiui „Komjaunuolis“ – 29 gyvenamuosius ir 16 ūkinių pastatų, žvejų kolūkiui

[793] Roza Liuksemburg vardo žvejų artelės valdybos posėdžio Protokolas Nr. 2. 1959 m. sausio 30 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 47, l. 6

[794] Lietuvos SSR Šilutės raj. Kintų apyl. Černiachovskio vardo kolūkio visuotinio narių susirinkimo Protokolo išrašas. 1958 m. gegužės 30 d. *KLRVA*, f. 289, ap. 1, b. 35, l. 19

„Roza Liuksemburg“ – 13 gyvenamųjų ir 18 ūkinių pastatų, o Kintų „invalidų namams“ – 5 gyvenamuosius ir 6 ūkinius pastatus[795]. Šiuose pastatuose daugiausia gyveno 1945–1951 m. repatriantai ir krašte likę vietiniai gyventojai, kurie buvo netekę savo ūkių arba namų. Didelė dalis tokių šeimų ir pavienių asmenų, ieškodami pastogės ir pragyvenimo šaltinio, buvo atvykę į Kintų apylinkę iš Klaipėdos miesto ir kitų Klaipėdos krašto vietų. Empirinio tyrimo metu nustatytas tik vienas atvejis, kai Kintų apylinkėje vietiniam gyventojui buvo pripažinta teisė į „bešeimininkį“ nekilnojamąjį turtą. Pavyzdžiui, 1957 m. liepos 27 d. Šilutės apskrities VK priėmė sprendimą, kuriuo pripažino kolūkio „Komjaunuolis“ narės O. S. nuosavybės teisę į gyvenamąjį namą ir du ūkinius pastatus Kiškių kaime, kuriuose ji su šeima gyveno nuo 1945 m. gegužės 14 d.[796] Tad nuosavybės teisę į nekilnojamąjį turtą išsaugojo tik tie vietiniai gyventojai, kurie 1944 m. pabaigoje nebuvo pasitraukę iš Klaipėdos krašto, t. y. iš jiems priklausančių ūkių, ir turintys nuosavybės teisę patvirtinančius dokumentus. Tačiau tokių vietinių gyventojų buvo nedaug. Antra, vietinių gyventojų nekilnojamojo turto pardavimą komplikavo tai, kad 1958 m. kolūkiai patys pradėjo pardavinėti jiems priklausantį nekilnojamąjį turtą, ir tai jie darė mažomis kainomis bei palankiomis sąlygomis. Pavyzdžiui, kolūkis „Černiachovskis“ 1958 m. birželio mėn. turėjo 48 parduodamus gyvenamuosius namus, kurių kaina siekė nuo 150 iki 12 000 rb. Be to, namus perkantiems kolūkiečiams kolūkis suteikdavo 3 metų išsimokėjimo lengvatą[797]. Nenuostabu, kad tokiomis sąlygomis gyvenamuosius namus ir ūkinius pastatus noriai pirko ne tik patys kolūkiečiai, bet ir atvykėliai iš kitų vietų, daugiausia Vakarų Lietuvos regiono. Trečia, sovietinėje Lietuvoje, kaip ir visoje SSRS, kolūkiečiams nebuvo išduodami asmens pažymėjimai (toliau – pasas). Pasų neturintys kolūkiečiai ne tik negalėjo laisvai išvykti už kolūkio, apylinkės ar rajono ribų, bet ir kitoje vietoje įsigyti nekilnojamojo turto, nes paso neturintiems gyventojams nebuvo skiriami žemės sklypai, kuriuose stovėjo parduodamas nekilnojamasis turtas. Nepaisant to, siekdami pritraukti kuo daugiau darbo jėgos, kolūkiai, apylinkių ir rajonų VK bei milicijos skyriai dažnai tarpusavyje susitardavo ir ignoruodavo įstatymų nustatytą nekilnojamojo turto pirkimo-pardavimo bei žemės sklypų skyrimo tvarką ir išduodavo nekilnojamąjį turtą perkantiems kolūkiečiams visus reikalingus dokumentus ir netgi pasus. Tokia nekilnojamojo turto įgijimo praktika buvo itin paplitusi Vilniaus krašte, kur į Lenkiją repatrijuojančių gyventojų parduodamą nekilnojamąjį turtą mielai pirko gyventojai,

---

795 Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 506 „Dėl patvirtinimo Kintų apylinkės DŽDT sesijos protokolo iš 1954 m. spalio mėn. 28 d. “Dėl bešeimyninių namų perdavimo“. 1955 m. lapkričio 30 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 62, l. 316–318.

796 Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 257 „Dėl dalinio Šilutės rajono DŽDT vykdomojo komiteto 1955 m. lapkričio 30 d. sprendimo Nr. 506 pakeitimo“. 1957 m. liepos 27. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 79, l. 231.

797 Černiachovskio vardo kolūkio valdybos posėdžio Prorokolas Nr. 13. 1958 m. birželio 18 d. *KLRVA*, f. 289, ap. 1, b. 36, l. 31–32.

atvykę iš kitų sovietinės Lietuvos vietų[798]. Tikėtina, tokia praktika buvo paplitusi ir Klaipėdos krašte, kuriame dėl vietinių gyventojų repatriacijos taip pat atsirado didelė nekilnojamojo turto pasiūla ir radikaliai keitėsi sociokultūrinė aplinka. Bet kuriuo atveju gyventojų judėjimo apribojimas neigiamai atsiliepė perkant ir parduodant nekilnojamąjį turtą. Ketvirta, vietinių gyventojų parduodamas nekilnojamasis turtas buvo pakankamai brangus, kad jį galėtų įsigyti to paties kolūkio, apylinkės ar rajono gyventojai, arba toks turtas buvo gamtiniu ir susisiekimo požiūriais nepatraukliose vietose. Tad gerose vietose ir geros būklės parduodamą nekilnojamąjį turtą daugiausia pirko iš kitų vietų atvykę (persikėlę) gyventojai, kurie už gyvenamąjį namą su ūkiniais pastatais mokėjo nuo 6 000 iki 24 000 rb. Natūralu, kad tokių „turtingų“ pirkėjų buvo nedaug. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje Kintų apylinkės nekilnojamojo turto „rinkoje“ buvo didelė pasiūla, ribotas pirkėjų skaičius ir nelygiavertė konkurencija.

Dėl šių priežasčių didelė dalis repatrijuojančių gyventojų savo turtą dovanodavo Kintų apylinkėje pasiliekantiems vietiniams gyventojams[799] arba tiesiog jį palikdavo (pamesdavo). Buvo tokių vietinių gyventojų, kurie primygtinai reikalavo, kad kolūkiai arba apylinkių ir rajonų VK oficialiai perimtų iš jų nekilnojamąjį turtą ir duotų jiems tai patvirtinančias pažymas[800]. Repatrijuojantys gyventojai taip elgėsi, nes tikėjosi, kad tai bus garantija, jog už „prarastą“ nekilnojamąjį turtą jiems tikrai bus kompensuota Vakarų Vokietijoje. Tačiau valdžia tokios praktikos netaikė. Kita vertus, buvo tokių atvejų, kai repatrijuojantys gyventojai palikdavo jiems priklausantį nekilnojamąjį turtą laikinai priežiūrai, tuo atveju, jeigu jie sugalvotų grįžti atgal. Tokiai teisei išsaugoti repatrijuojantis gyventojas sudarydavo notariškai patvirtintą sutartį su asmeniu, kuriam laikinai prižiūrėti iki sugrįš šeimininkas buvo paliekamas nekilnojamasis turtas. Pagal sovietinius įstatymus, tokio turto patikėjimo terminas buvo trys mėnesiai. Pasibaigus šiam terminui repatriantas prarasdavo teisę į paliktą nekilnojamąjį turtą. Tuomet pagal pirmenybės teisę nuosavybės teisę į paliktą turtą galėjo įgyti jį laikinai valdęs asmuo. Taip savo namą Kintų apylinkės Pricmų kaime paliko A. Klimkaitienė, kuri taip ir negrįžo iš Vakarų Vokietijos. Ir tokių atvejų Klaipėdos krašte buvo ne vienas. Tad ne visi repatrijuojantys gyventojai buvo tikri, kad jie tikrai pasiliks Vakarų ar Rytų Vokietijoje. Tuo būtų galima paaiškinti, kodėl dalis repatriantų neatsisakė SSRS pilietybės.

---

798 Lietuvos SSR MT slaptas Nutarimas Nr. 246-s „Dėl priemonių piliečių pastatų pardavimui kai kuriuose rajonuose sutvarkyti“. 1958 m. birželio 7 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 11, b. 170, l 239–240.

799 Mastblydžių, Raudžių, Pricmų kaimų ūkinė knyga. 1958 m. sausio 1 d. – 1960 m. gruodžio 31 d. *KLRVA*, f. 475, ap. 2, b. 27, l. 8, 30.

800 Šilutės rajono VK Finansų skyriaus raštas Lietuvos SSR FM dėl paaiškinimo, kaip elgtis su į Vokietiją išvykstančio gyventojo P. Grikšaičio paliekamais pastatais. 1958 m. gegužės 27 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 3, b. 119, l. 60.

Kitas svarbus vietinių gyventojų repatriacijos aspektas susijęs su sovietinėje biurokratinėje sistemoje išplitusia korupcija, kurios mastą lėmė planinis sovietinės ekonomikos pobūdis, visuotinis deficitas ir biurokratų siekis užsitikrinti materialinį aprūpinimą savo veiklai[801]. Nenuostabu, kad 1958–1960 m. vykusi vietinių gyventojų repatriacija daugeliui vietinės valdžios atstovų tapo nauju pasipelnymo šaltiniu.

Repatrijuojantys gyventojai didelę dalį pinigų, gautų už parduotą nekilnojamąjį turtą, gyvulius, pašarus, baldus, namų apyvokos daiktus, drabužius ir kt., išleisdavo reikalingoms pažymoms ir dokumentams gauti, t. y. kyšiams. Šis reiškinys buvo taip išplitęs, kad valdžia negalėjo jo ignoruoti. 1959 m. sausio 10 d. Šilutės rajono laikraštyje *Leninietis* pasirodė kritinis straipsnis apie tuometinį Kintų apylinkės VK pirmininką Albiną Debesiūną – „Gudragalvis Kintų ungurys“[802]. Šiame feljetono stiliaus straipsnyje buvo rašoma: „Kas iš apylinkės kitur ruošiasi išvykti, tai žuvelei reikia rublius duoklei taupyti. Be šimto, o kuri riebesnė, be 200–300 ir daugiau rublių ungurys nenoriai pasirašo ant popierių. Prašė žuvelė K. V. iš Pricmų kaimo prieš išvykstant sutvarkyti dokumentus ir sumokėjo 150 rub., iš to paties kaimo M. Ž. ir M. C. iš Kintų iškaulijo po šimtinę <...> Negana to, <...> ant M. B. iš Suvernų kaimo taip užsiplūdo, kad paėmė 200 rub. ir geruoju pareikalavo perleisti gyvenamąjį lizdą.“[803] Iš tiesų, vietinių gyventojų repatriacijos metu vietinės valdžios atstovai, ypač Šilutės rajono VK ir Traksėdžių apylinkės VK, taip smarkiai buvo įsisukę į „pažymų verslą“, kad už pinigus išduodavo net pažymėjimus, patvirtinančius vietinių gyventojų „vokiečių tautybę“ ir „Vokietijos pilietybę“[804]. R. Kibelka atskleidė faktus, kad Vilniuje už 10 000 rb buvo galima gauti asmens be pilietybės pasą, kuris suteikė teisę repatrijuoti į Vakarų Vokietiją, o Šilutės rajono Pasų skyriuje už 4 000 rb buvo galima gauti leidimą repatrijuoti į Vakarų Vokietiją[805]. Dėl vietinės valdžios atstovų piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi dalis vietinių gyventojų net atsisakė repatrijuoti, nes pabūgo su repatriacija susijusių didelių finansinių išlaidų[806]. Kita vertus, sovietinėje biurokratinėje sistemoje buvo spragų. Nemažai repatrijavusių gyventojų liko skolingi valstybei 1958–1959 m. nesumokėtą žemės mokestį, kurį vėliau nurašė rajonų vykdomieji komitetai.

---

801 IVANAUSKAS, Vilius. Sovietinių biurokratų darbo etika, neformalios rutinos ir planavimo sistemos trūkumai (Lietuvos atvejis). *Filosofija. Sociologija*, 2006, Nr. 4, p. 10.

802 Gudragalvis Kintų ungurys. *Leninietis*, Nr. 3, 1959, sausio 10, l. 3.

803 Ten pat, l. 3.

804 Lietuvos SSR MT pirmininko pavaduotojo J. Grigalavičiaus raštas Šilutės, Pagėgių, Klaipėdos ir Priekulės rajonų VK pirmininkams dėl neteisėtai gyventojams išduodamų pažymėjimų apie jų tautinę ir pilietinę priklausomybę. 1957 m. gegužės 9 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 4443, l. 173.

805 KIBELKA, Ruth. *Memelland. Fünf Jahrzehnte Nachkriegsgeschichte.* Berlin, 2002, S. 98–99.

806 H. G., V. K., V. D. pasakojimas.. Užrašyta 2002–2014 m. Šilutė, Stankiškiai, Pagėgiai. Autoriaus asmeninis archyvas.

Dėl vietinių gyventojų repatriacijos tiek Kintų apylinkėje, tiek visame Klaipėdos krašte iškilo darbo jėgos trūkumo problema. Pavėluota sovietinės Lietuvos vadovybės reakcija į tai rodo, kad ji nesitikėjo, jog vietinių gyventojų repatriacija įgaus didelį mastą, ir nebuvo pasiruošusi, tokiam įvykių posūkiui. 1958 m. rugsėjo 4 d. Lietuvos SSR MT išsiuntinėjo raštą rajonų VK „Dėl gyvenamųjų namų bei ūkinių pastatų, išvykstančių piliečių iš Lietuvos TSR į Vokietijos Demokratinę ir Federatyvinę respublikas, realizavimo“, ir juo rajonų VK nurodė sudaryti komisijas, kurios nustatytų „visus išvykstančius į Vokietiją piliečius, turinčius savo gyvenamuosius namus bei ūkinius pastatus ir <...>“, užtikrintų „<...> jų tinkamą realizavimą <...>“[807]. Rajonų VK buvo nurodyta imtis priemonių, kad repatrijuojančių gyventojų parduodamą nekilnojamąjį turtą galėtų įsigyti „kolūkiečiai ir darbininkai“, neturintys gyvenamųjų namų. Be to, rajonų VK nurodyta imtis priemonių, kad visuomeninio ir valstybinio ūkio subjektai išpirktų repatrijuojančių gyventojų parduodamą turtą, kad jį vėliau galėtų parduoti naujiems „kolūkiečiams ir darbininkams“. Tokiu būdu sovietinės Lietuvos vadovybė siekė ne tik išlaikyti esamą darbo jėgą, bet ir pritraukti naujos[808].

Šis sovietinės Lietuvos vadovybės nurodymas pirmiausia inicijavo nuosavybės teisės į nekilnojamąjį turtą pripažinimo procesą, kuris, kaip bendra tvarka, padėjo daugeliui tiek vietinių gyventojų, tiek buvusių naujakurių atstatyti arba įgyti nuosavybės teisę į nekilnojamąjį turtą ir gauti tai patvirtinančius dokumentus. Pavyzdžiui, 1959 m. liepos 30 d. Pagėgių rajono Griežpelkių apylinkėje nuosavybės teisė į nekilnojamąjį turtą buvo pripažinta 136 gyventojams, iš jų nuosavybės teisę gavo 21 vietinis gyventojas. 32 ūkiai, kaip „bešeimininkiai“, buvo perduoti valstybinio ir visuomeninio ūkio subjektams[809]. Tačiau nuosavybės teisės į turtą pripažinimo procesas užsitęsė. Tuo būtų galima paaiškinti, kodėl Klaipėdos krašte daugiausia nekilnojamojo turto pardavimo-pirkimo sandorių buvo sudaryta XX a. 6-ojo ir 7-ojo dešimtmečių sandūroje, kodėl iki 1960 m. vidurio Klaipėdos krašte išsitęsė vietinių gyventojų repatriacijos procesas. Pavyzdžiui, 1960 m. į Klaipėdos rajoną atvyko (persikėlė) 1 416 gyventojų, o išvyko 2 149[810].

Nagrinėjant vietinių gyventojų repatriacijos procesą, taip pat svarbu atkreipti dėmesį į ideologinį repatriacijos aspektą – kaip vietinių gyventojų repatriacija buvo nušviečiama vietinėje spaudoje ir kokių tikslų siekė sovietinės Lietuvos vadovybė, viešindama vietinių gyventojų repatriaciją?

---

807 Priekulės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 321 „Dėl gyvenamųjų namų ir ūkinių pastatų realizavimo išvykstančių piliečių iš Lietuvos TSR“. 1958 m. spalio 10 d. *KLRVA*, f. 184, ap. 1, b. 71, l. 63.

808 Lietuvos SSR MT pirmininko Eduardo Ozarskio raštas rajonų VK pirmininkams dėl išvykstančių į Vokietiją piliečių turto inventorizacijos organizavimo. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, l. 5042, l. 14–15.

809 Pagėgių rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 262 „Dėl pastatų priklausomybės nustatymo Griežpelkių apylinkėje“. 1959 m. liepos 30 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 96, p. 104–119

810 Klaipėdos rajono gyventojų mechaninis judėjimas 1960 m. *KLRVA*, f. 486, ap. 1, b. 44, l. 1–14.

Reikėtų pabrėžti, kad viso disertacijoje nagrinėjamo laikotarpio metu sovietinės Lietuvos vadovybė nuolat akcentavo Vilniaus ir Klaipėdos kraštų sujungimo „Tarybų Lietuvos“ sudėtyje reikšmę kaip „lietuvių tautos ilgamečių lūkesčių išsipildymą“ ir pabrėžė, kad tai buvo pasiekta padedant kitoms sovietinėms tautoms SSRS sudėtyje, kad SSRS yra „lietuvių tautos išlikimo ir jos klestėjimo“ garantas. Tuo sovietinės Lietuvos vadovybė siekė, kad „lietuvių tauta“ patirtų „sujungimo katarsį“, turėjusį veikti „tautą“ konsoliduojančiai. Be to, beveik viso nagrinėjamo laikotarpio metu egzistavo dviejų priešiškų sistemų – „socialistinės ir kapitalistinės“ – geopolitinė konfrontacija – „šaltasis karas“. Tad dalies sovietinės Lietuvos gyventojų išvykimas į Vakarų Vokietiją neatitiko sovietinių ideologinių nuostatų. Dėl to 1958–1960 m. vykusi Klaipėdos krašto vietinių gyventojų repatriacija centrinėje spaudoje nebuvo nušviečiama. Tačiau vietinis lygmuo buvo visai kas kita. Klaipėdos krašto vietinių gyventojų repatriacija tiesiogiai ir neigiamai palietė visus Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonų ūkio sektorius. Tad vietinė spauda negalėjo nutylėti repatriacijos reiškinio.

Iki 1959 m. Klaipėdos krašte vykusi vietinių gyventojų repatriacija nebuvo viešinama. Tik 1959 m. pradžioje, kai išryškėjo tikrasis repatriacijos mastas, o staigus Klaipėdos krašto gyventojų skaičiaus mažėjimas ėmė grėsti socioekonominio regiono – Vakarų Lietuvos – stabilumui, rajoninėje spaudoje pasirodė propagandinio pobūdžio straipsnių apie jau išvykusius arba besiruošiančius išvykti vietinius gyventojus[811]. Akcentuotina, kad daugelis rajoninėje spaudoje paskelbtų straipsnių apie į Vakarų Vokietiją išvykusius vietinius gyventojus buvo paremti repatrijavusių gyventojų laiškais. Tuo siekta didesnio įtaigumo. Vienas pirmųjų tokio pobūdžio straipsnių pasirodė Šilutės rajono laikraštyje *Leninietis*. 1959 m. vasario 25 d. buvo išspausdintas rašinys apie „klaipėdiškius“ – „Kur tikroji laimė?“. Straipsnio autorius J. Bakšas klausė į Vokietiją išvykti besiruošiančio senuko A. Skrabo iš Kintų apylinkės Kiškių kaimo, „<...> kas geriau: lietuviški lašiniai ar menka kapitalistų pašalpa, savi namai ar vokiškasis lageris <...>“, ir kaip bauginantį „neteisingo“ pasirinkimo pavyzdį pateikė ištrauką iš repatrijavusios gyventojos laiško, kuriame neva buvo rašoma taip: „<...> Gyvena kaime, lagery. Trylika šeimų vienam name sukimšti. Klaipėdiškio daugiau nė vieno. Kiti tokie pat klajokliai iš Lenkijos. Šneka lenkiškai. Turi faneromis atskirtą mažytį kambarėlį. Visi per mėnesį gauna 60 markių pašalpos. Gerai, kad trečias vaikas mažylis, tai jam dar primeta 30 markių. Iš tų pinigų reikia maitintis. Maistas brangus. Sviesto kilogramas kainuoja 8 markes. Tenka margariną valgyti. Apie lašinius nieko nerašo. Vietiniai vokiečiai pyksta. Sako, kam atvykot mūsų margariną valgyti. Duktė parašė, jog dažnai verkia, verkia. Vyro giminės žadėjo butą, bet kai nuvyko, nieko negavo.“[812] Priekulės rajono laikraštyje *Lenino keliu* buvo cituojamas buvusio Priekulės rajono Dituvos apylinkės Lingių kaimo gyventojo E. Skvirblio laiškas iš

[811] BUKAVICKAS, Rubenas. Kintų valsčius 1945–1960 m.: atrasta ir prarasta žemė. III d. Tarybinis viešumas – ideologinio poveikio priemonė. *Šilainės sodas.* 2010, p. 48.

[812] Kur tikroji laimė? *Leninietis*, Nr. 16, 1959, vasario 25, l. 3.

Vakarų Vokietijos, kuriame jis neva rašė: „<...> gaunu kiekvieną mėnesį 48 markes bedarbio pašalpą, bet už šiuos pinigus ir vienas prie geriausių norų nepragyvensi, o ką kalbėti apie šeimą. Čia maistas brangus. Brangūs ir butai. Savo santaupas jau baigiu ir nežinau, kaip toliau reikės gyventi. Dieną ir naktį galvoju apie Lietuvą, apie savo namus.“ Jo praradimams dėl repatriacijos išryškinti straipsnyje nurodyta, kad jis „<...> dirbo Priekulės tarybiniame ūkyje kiaulių fermoje. Geras uždarbis leido įsigyti daug baldų ir kiltų vertingų namų apyvokos daiktų. Be to, E. Skvirblys dar laikė karvę, kiaules, daug paukščių. Kaip keletas kitų, taip ir jis patikėjo paskalomis apie gerą gyvenimą Vakarų Vokietijoje“[813].

Taip pat reikėtų pabrėžti, kad tokiems rašiniams buvo būdingas ironiškas ir pašiepiantis rašinių stilius. Pavyzdžiui, apie repatrijuoti besiruošiančius vietinius gyventojus buvo rašoma taip: „<...> Jurkšaičiai, Gibėnai ir kiti šarlatanai klaipėdiškiams sukvaršijo galvas. Šiandien suvokietėję lietuvininkai nežino nė savo tautybės, nė pilietybės, nors ir nemoka padoriai vokiškai kalbėti. Blaškosi, o nežino ko. Prieš trylika metų daugelis jų, karo audros nublokštų į Vokietiją, verkšleno, maldavo, jog jie tikri lietuvininkai, jų tėvai, tėvų tėvai kalbėjo tik lietuviškai. Sugrįžo išbadėję, išalkę, liesais veidais. Čia vėl įsigijo karvutę, paršiuką, tapo tikrais savo krašto šeimininkais. Pripildę savo skrandžius sočiais lietuviškais lašiniais, vėl pareiškė: „Mes vokiečiai“. Ieško senų metrikų, hitleriškų kenkarčių[814], rašo giminėms, pažįstamiems į Vakarus.“[815] Apie jau repatrijavusius gyventojus rašyta, kad „<...> sunki, varginga išeivių dalia. Vakarais jie susirenka, verkia, meldžiasi, tačiau dievas nepadeda. Skursta lageriuose, išsišiepę plonai tepa ant duonos margariną, skystą marmeladą, kanda, bet veliasi kąsnis burnoj, atrodo, jog gerklėj pasilieka tas margarinas, – toks jis neskanus, nepriprastas <...>“[816].

Be to, rajoninėje spaudoje buvo sudaromas vaizdinys, jog dauguma repatrijavusių gyventojų nori sugrįžti atgal. Pavyzdžiui, 1959 m. gegužės 31 d. Pagėgių rajono laikraštyje *Raudonasis artojas* buvo išspausdintas straipsnis apie buvusius Pagėgių vidurinės mokyklos auklėtinius, 1958–1959 m. kartu su tėvais repatrijavusius į Vakarų Vokietiją ir neva išreikusius nusivylimą Vokietijos švietimo sistema, bedarbyste ir dėl to neva norinčius grįžti atgal į „Tarybinę Lietuvą“, neva jie prašantys: „Leiskit į Tėvynę, leiskit pas savus! <...>“[817]. Kitame šio laikraščio straipsnyje „Kam Vakaruose gera gyventi“ pabrėžta, kad gerai gyvena tik tie repatriantai, kurie buvo „hitlerinių okupantų talkininkai, <...> nes varnas varnui akies nekerta“[818]. Nenuostabu, kad 1959 m. gegužės mėn. iš Vakarų Vokietijos sugrįžusio vietinio gyventojo A. Šlionio atvejis

813 Štai, koks tas buržuazinis „rojus“! *Lenino keliu,* Nr. 38(838), 1959, gegužės 13, l. 2.
814 Vok. asmens pažymėjimas.
815 Gyvenu, o atrodau – lyg mirusi. *Leninietis*, Nr. 35, 1959, gegužės 1, l. 2.
816 Noriu likti Lietuvoje. *Leninietis,* Nr. 29, 1959, balandžio 11, l. 3.
817 Vakarų Vokietija – ne jų tėvynė. *Raudonasis artojas,* Nr. 43(872), 1959, gegužės 31, l. 2–3.
818 Kam Vakaruose gara gyventi. *Raudonasis artojas,* Nr. 58(887), 1959, liepos 28, l. 3.

pirmiausia buvo paviešintas respublikiniu mastu. Spaudoje cituoti jo neva pasakyti žodžiai: „Praėjusį rudenį, išvykdamas su šeima į Vakarų Vokietiją, padariau didelę klaidą.“[819] Akivaizdu, kad toks vietinių gyventojų repatriacijos pateikimas spaudoje turėjo tikslą sumažinti repatrijuojančių gyventojų skaičių.

Kitas būdas vietinių gyventojų repatriacijai pristabdyti buvo viešas gąsdinimas ir bauginimas. Pavyzdžiui, Šilutės laikraštyje *Leninietis* buvo išspausdintas straipsnis „Klaipėdiečiai-klajūnai gegužį sutinka už grotų“, kuriame buvo aprašomas 1958 m. lapkričio 1 d. iš Kiškių kaimo pas sūnų į Vakarų Vokietiją su žmona išvykusio vietinio gyventojo atvejis. „Dar žiauresnis, liūdnesnis buvusio „Komjaunuolio“ kolūkio fermos vedėjo Martyno Preikšo likimas <...>. Kokia ji niekšinga, ta išgirtoji laisvė! Nieko, rodos, blogo jis nepadarė, nieko neužmušė, nenuskriaudė. O sėdi ir saulės nemato! Ir tik todėl, kad Lietuvoje jis buvo apylinkės deputatu, kad dirbo fermos vedėju, penėjo, anot nacistų, raudoniesiems bekonus... <...>“, – taip apie jo padėtį Vakarų Vokietijoje rašyta vietinėje spaudoje[820]. Pagėgių rajono laikraštyje *Raudonasis artojas* keltas retorinis klausimas: „Ar verta važiuoti į Vakarus? Ten vėl, Adenauerio palaikomi, šeimininkauja hitlerininkai, vėl į kalėjimus grūdami tie, kurie protestuoja prieš atgimstantį fašizmą.“[821] Tokie straipsniai turėjo priversti rimtai susimąstyti pirmiausia tuos vietinius gyventojus, kurie buvo pritapę prie sovietinio gyvenimo būdo, pavyzdžiui, tokius kaip M. H. ir E. R., kurios 1955 m. buvo išrinktos į Šilutės rajono DŽD Tarybą[822], arba H. C., kuris nuo 1959 m. dirbo asmeniniu „Kintų Žuvininkystės ūkio“ direktoriaus Jono Čiulados vairuotoju[823].

Kita vertus, spaudoje publikuoti straipsniai atskleidžia, kad Klaipėdos krašte buvo nemažai vietinių gyventojų, kurie nesiruošė repatrijuoti arba buvo neapsisprendę, ką daryti, ir tai, kad repatrijuojantys gyventojai ragino tokius gyventojus nepasilikti krašte ir visiems kartu repatrijuoti. „Kaimynai, pasiryžę išvykti į Vakarų Vokietiją, pyksta šėlsta lyg vilnys mariose: vadina jį išdaviku, bolševiku, grasina, esą „Mes sugrįšim, o tau, šėtone, tada parodysim... <...> Šilutės rajono milicijos skyriui jis parašė pareiškimą, jog visam laikui nori likti prie Kuršių marių krantų. <...> Jis žino, kad Vakaruose jo laukia tik lageris, margarinas, skurdas“, – taip apie Kintų apylinkės Ventės kaimo vietinio gyventojo V. Meškio atvejį buvo rašoma spaudoje[824].

Daugelis šeimų, nusprendusių repatrijuoti į Vakarų arba Rytų Vokietiją, susidurdavo su ypač skaudžia problema – vaikų nenoru išvykti. Tai liudija laikraščio *Leninietis* straipsnyje aprašytas į Vokietiją su tėvais išvykusio berniuko namų ilgesys: „<...> Ne

819 Sugrįžti gali kiekvienas. *Raudonasis artojas,* Nr. 48(877), 1959, birželio 18, l. 3.
820 Gyvenu, o atrodo – lyg mirusi. *Leninietis*, Nr. 35, 1959, gegužės 1, l. 2.
821 Skirtingos nuomonės. *Raudonasis artojas*, 1959, rugsėjo 9, Nr. 70 (899), l. 2–3.
822 Šilutės rajono DŽD Tarybos III-ojo šaukimo I-oje sesijoje dalyvavusių deputatų sąrašas. 1955 m. kovo 10 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 57, l. 14.
823 PEKARSKAS, Alfonsas. *Kintų lobiai.* Vilnius, 1984, p. 9.
824 Gyvenu, o atrodo – lyg mirusi. *Leninietis*, Nr. 35, 1959, gegužės 1, l. 2.

vien duktė verkia, gailisi. Jos trylikametis sūnus <...> buvusiam bendraklasiui Stanaičiui rašo: „Man labai nuobodu. Aš norėčiau atgal, bet kaip. ...Mūsų mokykloj yra ne taip, kaip pas jus. Čia mes negauname atostogų tris mėnesius <...>.“[825] Problemos su nepilnamečiais vaikais buvo išsprendžiamos šeimoje, bet pilnametystės (16 m.) sulaukę vietinių gyventojų vaikai buvo tikras galvos skausmas jų tėvams. Paaugliška pasaulėžiūra, pirmoji meilė, o ypač sovietinės ideologijos poveikis buvo pagrindinės priežastys, dėl kurių vietinių gyventojų šeimose kildavo nesutarimų dėl repatriacijos. Kokia lengvai pažeidžiama buvo jaunoji karta, atskleidžia laikraščio *Leninietis* straipsnis „Teisingas tavo kelias, Martynai“ apie aštuoniolikmetį M. Banžerį iš Kiškių kaimo: „<...> Kai klaipėdiečiai susirgo „karštlige“ – vykimu į Vakarų „rojų“, jaunasis Martynas manė, kad vis tai tuščios šnekos ir kad tokia diena niekad neateis. Motinai nežinant, jis įstojo į VLKJS gretas. <...> Vienodai slinko dienos, savaitės, mėnesiai. Martynas susidomėjo gyvenimu Vakaruose: skaitė laikraščius, klausė radijo. „Ne, ten ne rojus, ten kapitalo šalis, ten vyrauja nedarbas“, – padarė išvadą šis mąstantis jaunuolis.“ Straipsnyje daroma išvada, kad „<...> ir Elzei Banžerienei, ir jos sūnui Martynui – keliai atviri. Bet laimingas taps tik tas, kuris eis teisingiausiu keliu. Šis kelias yra tik vienas – socialistinis kelias, nubrėžęs naujas gaires į šviesią žmonijos ateitį“[826]. Vis dėlto ši šeima, kaip ir anksčiau minėtas V. Meškis su savo šeima, vėliau repatrijavo į Vakarų Vokietiją. Naujųjų Klaipėdos krašto gyventojų paklausti, kodėl vietiniai gyventojai neleidžia savo vaikams laisvai apsispręsti, kur jiems likti, repatrijuojantys gyventojai sakė: „Mes dar galime taip nugyventi, bet palikti čia vaikus – ne.“[827] Koks buvo kai kurių vietinių gyventojų požiūris į Klaipėdos krašte pasikeitusią sociokultūrinę aplinką, rodo pirmojo žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ pirmininko A. M. šeimos atvejis. 1960 m. šiai šeimai repatrijavus į Vakarų Vokietiją, paaiškėjo, kad viena iš A. M. dukterų yra nėščia. Gimęs vaikas buvo atiduotas į prieglaudą, motyvuojant tuo, kad „mes neauginsime žemaičio vaiko“[828].

Taigi, nors 1959–1960 m. rajoninėje spaudoje buvo skleidžiama Vakarų Vokietiją menkinanti ir sovietinę santvarką aukštinanti propaganda, kuria siekta sulaikyti kuo daugiau vietinių gyventojų arba minimizuoti repatriantų skaičių, tačiau tokia propaganda daugumai vietinių gyventojų neturėjo didesnės įtakos jiems apsisprendžiant repatrijuoti ar ne. Atsižvelgiant į anksčiau pateiktą vietinių gyventojų skaičių XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje, galima daryti prielaidą, kad šio dešimtmečio pabaigoje Klaipėdos krašte galėjo likti 4 500–5 500 vietinių gyventojų.

Svarbu pabrėžti, kad sovietinė propaganda turėjo ir kitą tikslą – ne tik kuo daugiau sulaikyti vietinių gyventojų, bet ir suteikti naujiesiems Klaipėdos krašto gyventojams

825 Kur tikroji laimė? *Leninietis,* Nr. 16, 1959, vasario 25, l. 3.

826 Teisingas tavo kelias, Martynai. *Leninietis*, Nr. 52, 1959, liepos 1, l. 3.

827 A. V. pasakojimas. Užrašyta 2008 m. sausio 7 d. Vilnius. Autoriaus asmeninis archyvas.

828 V. D., V. K. ir H. G. pasakojimas. Užrašyta 2002–2014 m. Pagėgiai, Stankiškiai, Šilutė. Autoriaus asmeninis archyvas.

moralinį pranašumą prieš repatrijuojančius gyventojus. Šis tikslas buvo pasiektas: tarp naujakurių ir persikėlėlių vyravo tvirtas įsitikinimas, kad vietiniai gyventojai išvyksta tik paveikti priešiškos propagandos bei grasinimų susidoroti ir kad išvyksta ne lietuviai, bet vokiečiai[829]. Tad sovietinę propagandą būtų galima vertinti ir kaip priemonę sovietinei santvarkai lojaliems vietiniams gyventojams nustatyti.

1958–1960 m. vykusi Klaipėdos krašto vietinių gyventojų repatriacija taip pat pagreitino socioekonomines reformas: gyventojų buitinių gyvenimo sąlygų gerinimo ir visuomeninių ūkio subjektų reorganizavimo į valstybinius ūkius procesus. Manytina, kad tai padėjo išspręsti darbo jėgos trūkumo problemą, kilusią dėl vietinių gyventojų repatriacijos.

Iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos Klaipėdos krašte kolūkiečiai ir tarybinių ūkių darbininkai gyveno ypač blogomis buitinėmis sąlygomis. Pavyzdžiui, iki 1958 m. Kintų apylinkės kolūkyje „Černiachovskis“ buvo didelis gyvenamojo ploto trūkumas. Dalis kolūkiečių gyveno net tvartuose[830], kiti nuomojosi kambarius. Tokį gyvenimą šio kolūkio narė A. P. prisiminė taip: „Glaudėmės kambarėlyje, kurį nuomavome iš kaimyno. Geras jis buvo žmogus, <...> bet, būdavo, kai tik išgeria, tuoj atlapoja mūsų kambario duris, sustoja ant slenksčio ir ima šaukti: ‑ Nešdinkitės iš mano trobos! Mikliai! O rytojaus dieną ‑ kad nors žodį apie išvijimą. Mes gyvenome kaip pelės po šluota.“[831]

Sovietinės Lietuvos gyventojų buitinių gyvenimo sąlygų gerinimas buvo vienas iš būdų sovietinei žemės ūkio sistemai stiprinti 1951–1955 m. penkmetyje[832]. Šiame penkmetyje visoje sovietinėje Lietuvoje buvo pastatyta 3 860 „individualių“ gyvenamųjų namų, kurių vidutinis plotas sudarė 50 kv. m[833]. Tačiau Klaipėdos krašte naujų gyvenamųjų namų statyba kaimo vietovėse praktiškai nevyko. 1952–1955 m. Klaipėdos krašte buvo pastatyta apie 30 gyvenamųjų namų, ir dauguma jų buvo skirti iš Vilniaus ir Kauno sričių persikėlusioms šeimoms apgyvendinti. Pavyzdžiui, nuo 1953 m. pradžios iki 1955 m. birželio mėn. Pagėgių rajone buvo pradėti statyti 58 gyvenamieji namai, iš jų baigti statyti tik šeši[834]. Tokia padėtis buvo dėl to, kad valstybiniu mastu

---

829 S. J. pasakojimas. Užrašyta 2007 m. sausio 11 d. Klaipėda. Autoriaus asmeninis archyvas.

830 „Černiachovskio vardo“ kolūkio valdybos posėdžio protokolas Nr. 13. 1958 m. birželio 18 d. *KLRVA*, f. 289, ap. 1, b. 36, l. 31–32.

831 PUCILAUSKIENĖ, Vanda. Pagarba žmonėms, meilė žemei. Iš*: Jonas Čiulada*. Vilnius, 1976. p. 76.

832 LKP(b) Centro Komiteto ataskaita. LKP(b) CK Sekretoriaus drg. A. Sniečkaus ptanešimas LKP(b) VII suvažiavime. *Komunistas,* Nr. 9 (429), 1952 m., rugsėjis, p. 21–22.

833 Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto ataskaita. Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto sekretoriaus drg. A. Sniečkaus pranešimas Lietuvos Komunistų partijos IX suvažiavime. *Komunistas,* Nr. 1 (469), 1956 m. sausis, p. 16.

834 Pagėgių rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 197 „Dėl priemonių persikėlėlių įkurdinimui pagerinti rajono kolūkiuose 1955 m.“ 1955 m. birželio 3 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 57, l. 226.

statant gyvenamuosius namus trūko statybinių medžiagų, statybai skirtos lėšos buvo išskaidomos po daugelį objektų, o dauguma pastatytų namų dėl blogos jų kokybės, buvo netinkami gyventi[835]. Kita vertus, daugelyje kolūkių dėl nuolatinio jų stambinimo arba reorganizavimo į tarybinius ūkius proceso nebuvo parinktos kolūkinių gyvenviečių vietos arba jos kito. Dėl to vėlavo kolūkinių gyvenviečių projektavimo darbai, jų tvirtinimas. Be to, daugelis Klaipėdos krašto kolūkių ekonomiškai nebuvo pajėgūs savarankiškai vykdyti plataus masto gyvenamųjų namų statybų. Pavyzdžiui, 1956 m. Pagėgių rajone iš 15 kolūkių gyvenamųjų namų statybą vykdė tik trys, kurie statė 26 namus[836]. Patys gyventojai Klaipėdos krašte iki 1956 m. gyvenamųjų namų kaimo vietovėse nestatė, nes neturėjo tam pakankamai lėšų ir galimybės pasinaudoti valstybės teikiamais kreditais. Be to, naujus gyvenamuosius namus buvo galima statytis tik kolūkinėse gyvenvietėse. Nors 1956 m. vasario 11 d. LKP ir Lietuvos SSR MT priėmė nutarimą „Dėl priemonių Lietuvos TSR žemės ūkiui pakelti“, kuriuo į kolūkines gyvenvietes persikėlę kolūkiečiai iki trejų metų buvo atleidžiami nuo žemės mokesčių ir valstybinių prievolių, išskyrus pieno, ir jiems buvo suteikiami kreditai statyboms, tačiau kolūkiečių persikėlimas į kolūkines gyvenvietes netapo masiniu reiškiniu. Pavyzdžiui, Pagėgių rajono vadovybė 1959 m. planavo perkelti į 11 kolūkių centrines gyvenvietes 32 kolūkiečių šeimas[837].

Sovietinės Lietuvos gyventojų darbo ir buitinių gyvenimo sąlygų gerinimas taip pat buvo vienas iš prioritetinių sovietinės Lietuvos vadovybės tikslų 1956–1960 m. penkmetyje. Šiame kontekste SSKP CK 1957 m. vasario mėn. plenume inicijuotas sovietinės Lietuvos ekonominio savarankiškumo didinimas praktikoje buvo vykdomas kaip pramonės ir žemės ūkio gamybos bei statybų optimizavimas. Vienas iš būdų, kaip pagerinti gyventojų buitines gyvenimo sąlygas buvo pradėti statyti valstybinius gyvenamuosius namus. Tokių gyvenamųjų namų statybos procesą SSRS 1957 m. rugpjūčio mėn. inicijavo SSKP ir SSRS MT[838]. Tačiau, kol nebuvo išvystytas statybos, ypač statybinių medžiagų gamybos, sektorius buvo skatinamos tokios gyvenamųjų namų statybos, kurias buvo galima vykdyti iš statybinių medžiagų gaunamų griaunant senus ir apleistus pastatus. Be to, visuomeninio ir valstybinio ūkio subjektams buvo leista pardavinėti gyventojams senus ir apleistus pastatus, kurių išlaikymas jiems buvo nuostolingas. Tad pasikeitus sovietinės Lietuvos vadovybės politikai nekilnojamojo turto atžvilgiu Klaipėdos krašte esantys valstybinio ir visuomeninio

---

835 Įgyvendinti TSKP CK gruodžio Plenumo nutarimus. *Komunistas,* Nr. 1 (481), 1957, sausis, p. 4.

836 Pagėgių rajono DŽCT VK Sprendimas Nr. 103 „Dėl Pagėgių rajono Žemės ūkio banko kreditavimo plano 1956 metams“. 1956 m. kovo 6 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 67, l. 229.

837 Pagėgių rajono DŽDT VK ir LKP rajono komiteto Nutarimas Nr. 142 „Dėl papildomų priemonių kolūkiečiams, besikeliantiems iš vienkiemių į kolūkių gyvenvietes remti“. 1959 m. balandžio 28 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 95, l. 138.

838 Didis rūpinimąsis liaudies gerove. *Komunistas,* Nr. 8(488), 1957, rugpjūtis, p. 3-7.

ūkio subjektai nuo 1958 m. ėmė pardavinėti jiems priklausantį nekilnojamąjį turtą, ko anksčiau nebuvo. Tokia sovietinės Lietuvos vadovybės politika nekilnojamojo turto atžvilgiu pasiteisino, nes turto įsigijimas asmeninės nuosavybės teise pagerino kolūkiečių buitines gyvenimo sąlygas, sustiprino kolūkio narių ryšį tiek su kolūkiu, tiek su gyvenamąja vietove ir pritraukė naujų kolūkio narių. Be to, iš nekilnojamojo turto realizavimo gaunamos pajamos padėjo spręsti finansines žemės ūkio kolūkių problemas. Tačiau ne visi kolūkiai turėjo pakankamai nekilnojamojo turto, kad jį galėtų parduoti, ir ne visi kolūkiai buvo ekonomiškai patrauklūs, kad jų parduodamą turtą pirktų vietiniai arba atvykę (persikėlę) kolūkiečiai. Pavyzdžiui, Kintų apylinkėje nekilnojamojo turto pardavimą 1958–1960 m. daugiausia vykdė kolūkiai „Černiachovskis“ ir „Komjaunuolis“. Žvejų kolūkyje „Roza Liuksemburg“ situacija buvo kur kas sudėtingesnė, nes šiame kolūkyje kolūkiečiai gyveno po 2–4 šeimas viename name. Geresnes gyvenimo sąlygas turėjo tik tie žvejų kolūkio nariai, kurie buvo įsigiję 1952–1955 m. persikėlėliams statytus namus arba juos nuomojosi už 40–50 rb mėnesinį mokestį[839]. Nors vietinių gyventojų repatriacijos procese žvejų kolūkyje taip pat pagerėjo kolūkiečių buitinės gyvenimo sąlygos, tačiau ėmė stigti darbo jėgos. Per pusantrų metų, nuo 1958 m. pradžios iki 1959 m. vidurio, žvejų kolūkio narių skaičius sumažėjo nuo 314 iki 118[840]. Tokios tendencijos jau 1958 m. viduryje paskatino žvejų kolūkį ieškoti išeičių. Vienas iš būdų, kaip išspręsti darbo jėgos trūkumą, buvo optimizuoti kolūkio veiklą, jungiant jį su žvejų kolūkiu „Telmanas“, kuris sprendė analogiškas problemas. Tačiau kolūkiui „Telmanas“ atsisakius jungtis su kolūkiu „Roza Liuksemburg“ į vieną Valstybinį žuvininkystės ūkį,[841] sovietinė Lietuvos vadovybė nusprendė sujungti žvejų kolūkį „Roza Liuksemburg“ su ekonominių sunkumų turinčiais žemės ūkio kolūkiais „Černiachovskis“ ir „Komjaunuolis“. Tokiu būdu buvo suformuotas iš esmės visiškai naujo tipo ūkio subjektas – Valstybinis Kintų žuvininkystės ūkis[842], neturintis siauros ūkinės specializacijos, kuriame už darbą buvo atsiskaitoma pinigais ir kuriame darbuotojas turėjo teisę į pasodybinį sklypą bei judėjimo laisvę. Šiuo požiūriu valstybinis ūkis radikaliai skyrėsi nuo kolūkio, kuriame už darbą buvo atsiskaitoma daugiausia natūra (šienu, mėsa, daržovėmis ir pan.) ir neskaidriai (skaičiuojant darbadienius) varžoma judėjimo už kolūkio ribų laisvė. Be to, valstybinio ūkio statusas įgalino ūkį vykdyti didelio masto statybas, tiek gyvenamųjų namų, tiek ūkinių pastatų, ir melioracijos darbus, plėsti gamybą. Tad naujo valstybinio ūkio sudarymas, kaip

839 Rozos Liuksemburg v. žvejų kolūkio valdybos posėdžio Protokolas Nr. 4. 1958 m. kovo 19 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 46, l. 15

840 Lietuvos TSR Liaudies Ūkio Taryba, Vidaus vandenų eksloatacijos V-ba, R. Liuksemburg vardo žvejų kolūkis. 1959 m. metinė ataskaita. 1959 m. birželio 1 d. *KLRVA*, f 172 ap.1, b. 43, l. 1–4.

841 Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 52. 1958 m. vasario 19 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 87, l. 131.

842 R. Liuksemburg v. žvejų kolūkio valdybos posėdžio Protokolas Nr. 10. 1958 m. rugsėjo 1 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 46, l. 41.

geros darbo ir gyvenimo vietos atsiradimas, paskatino intensyvius vidinės migracijos procesus ne tik Kintų apylinkės ribose, bet visame Vakarų Lietuvos regione. Reikėtų pabrėžti, kad naujų gyventojų atvykimo (persikėlimo) mastas Klaipėdos krašte beveik prilygo repatrijavusių gyventojų mastui. Tačiau naujų gyventojų atvykimas (persikėlimas) vyko ne organizuotai, kaip 1945–1947 m. ir 1951–1956 m., o buvo vykdomas atskirų žemės ūkio subjektų, organizacijų ir įstaigų iniciatyva, jų kanalais. Taip vien tik į Kintų miestelį nuo 1958 m. pabaigos iki 1960 m. vidurio atvyko apie 170 naujų gyventojų, kurių trečdalis buvo statybininkai[843]. Naujų gyventojų padidėjo net gamtiniu požiūriu naujiems gyventojams nepatraukliose ir anksčiau daugiausia vietiniais gyventojais apgyvendintose vietose. Pavyzdžiui, per vienus metus, nuo 1959 m. vidurio iki 1960 m. vidurio, Mingės kaime apsigyveno 76 nauji gyventojai[844]. Dėl to 1960 m. rudenį čia pradėjo veikti pradžios mokykla, kuri neveikė nuo 1956 m. rugsėjo mėn., kai, motyvuojant tuo, kad šioje mokykloje mokosi daugiausia vietinių gyventojų vaikai (15)[845], ji buvo uždaryta[846]. Vis dėlto daugumai vietinių gyventojų repatrijavus, Kintų apylinkėje prasidėjo daugelio kaimų, tokių kaip Aukštumalė, Bložiai, Gaicai, Ruguliai, Vabalai ir kt., nykimo procesas. Kita vertus, repatriacija ir visuomeninių ūkio subjektų reorganizacija į valstybinį ūkį keitė naujo Kintų apylinkės centro statybos planą. Pagal 1954 m. parengtą Ventės ir Šturmų kaimų „išvystymo planą“, šiuose kaimuose iki 1959 m. buvo numatyta apgyvendinti 150 naujų šeimų, arba 750 žmonių. Naujo apylinkės centro formavimą taip pat liudijo tai, kad šių kaimų teritorijoje buvo suprojektuotas „poilsio parkas“, kurio centre turėjo stovėti „paminklas vadui“, t. y. J. Stalinui[847]. Tačiau Ventės ir Šturmų kaimų „naujųjų Vasiukų“ planas nebuvo įgyvendintas.

Tokie procesai buvo būdingi visam Klaipėdos kraštui, ir jų priežastys buvo tos pačios – vietinių gyventojų repatriacija ir visuomeninių ūkio subjektų stambinimas arba visuomeninių ūkio subjektų reorganizavimas į valstybinius ūkius. Pavyzdžiui, 1958 m. birželio 10 d. Šilutės apskrities VK nutarimu žvejų kolūkis „Telmanas“ buvo reorganizuotas į Rusnės žuvininkystės ūkį[848]. 1958 m. lapkričio 29 d. Priekulės rajo-

---

843 Kintų kaimo ūkinės knygos. 1958 m. sausio 1 d. – 1960 m. gruodžio 31 d. *KLRVA*, f. 475, ap. 2, b. 20–24.

844 BUKAVICKAS, Rubenas. *Šilutės apskrities Kintų valsčius 1945–1960 m.: raidos bruožai*. 2010, p. 29. Bakalauro baigiamasis darbas. Saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje.

845 V. B., 1948–1955 m. ėjusios Stankiškės ir Mingės kaimų pradinių mokyklų mokytojos pareigas, pasakojimas. Užrašyta 2007 m. sausio 21 d. Šeduva. Autoriaus asmeninis archyvas.

846 Šilutės rajono DŽD Tarybos III-ojo šaukimo VIII-osios sesijos protokolas. 1956 m. birželio 24 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 66, l. 115.

847 BUKAVICKAS, Rubenas. Kintų valsčius 1945–1960 m.: atrasta ir prarasta žemė. IV d. Demografiniai pasikeitimai. *Šilainės soda*s, 2010, p. 54.

848 Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 189 „Dėl Telmano vardo žvejų artelės likvidavimo ir žemės, pastatų, inventoriaus bei gyvulių perdavimo Rusnės valstybiniam žuvininkystės ūkiui“. 1958 m. birželio 10. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 89, l. 13.

no LKP komiteto biuras ir rajono DŽDT VK priėmė nutarimą, kuriuo nutarė žvejų kolūkio „Kirovas“ pagrindu, prie jo prijungus žemės ūkio kolūkio „Gegužės 1-oji“ Svencelės kaimą ir dalį Drevernos kaimo bei Klaipėdos mėsos kombinato Jokšų pagalbinio ūkį, įsteigti Valstybinį žuvininkystės ūkį. „<...> Žuvininkystės ūkiui toliau racionaliai vesti ir sutrumpinus žvejybos laiką Kuršių mariose, taip pat atsižvelgiant į tai, kad apie 41 žvejų šeima išvyksta iš artelės ir į jų vietą bus priimami žemės ūkio darbininkai, iškyla reikalas žvejams užsiimti ir žemės ūkiu“, – taip naujo tipo ūkio organizavimo būtinybę motyvavo Priekulės rajono vadovybė[849].

Taigi, nuosavybės teisės į turtą pripažinimas, turto pardavimo-pirkimo liberalizavimas ir valstybinio ūkio sektoriaus kaimo vietovėse plėtimas išsprendė tai, ko sovietinės Lietuvos vadovybei anksčiau padaryti nebuvo pavykę, t. y. per labai trumpą laiką pritraukti į Klaipėdos kraštą daug naujų gyventojų. 1960 m. liepos 7 d. Šilutės DŽDT VK informavo Lietuvos SSR MT, kad „buvusių valsčių centruose vietinių Tarybų balanse gyvenamųjų pastatų, kuriuos būtų galima parduoti piliečiams bei organizacijoms, nėra“[850].

[849] Priekulės rajono DŽDT VK ir LKP Priekulės rajono komiteto Nutarimas Nr. 408 „Dėl suorganizavimo rajone Valstybinio Žuvininkystės ūkio“. 1958 m. lapkričio 29 d. *KLRVA*, f. 184, ap. 1, b. 71, l. 210.

[850] Šilutės rajono DŽDT VK pirmininko pavaduotojo M. Ignatavičiaus raštas Lietuvos SSR MT. 1960 m. liepos 7 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 5333, l. 123.

III.

Klaipėdos krašte likusio turto problema ir jos sprendimas 1944–1960 metais

1944 m. birželio mėn. Raudonoji armija įžengė į vokiečių okupuotos sovietinės Lietuvos teritoriją. Liepos 13 d. ji užėmė Vilniaus, rugpjūčio 1 d. – Kauno miestus ir toliau veržėsi į Vakarus. Raudonosios armijos užnugaryje liko ne tik dalis nuo priešo „išvaduotos“ sovietinės Lietuvos teritorijos, bet ir trofėjinis turtas, kurį atsitraukdama paliko vokiečių kariuomenė. Pagal karo įstatymus ir papročius į priešo teritoriją įžengusi kariuomenė turi teisę į priešui priklausantį turtą, kurį paprastai sudaro karinė arba karui tinkanti ginkluotė ir amunicija[851]. Nuo 1943 m. balandžio mėn. trofėjinio turto surinkimu rūpinosi specialiai tam sudaryti kariuomenės daliniai[852].

Paskui Raudonąją armiją į sovietinės Lietuvos teritoriją įžengusiai civilinei valdžiai taip pat reikėjo spręsti turto klausimą, nes dėl karo veiksmų daug turto – tiek kilnojamojo, tiek nekilnojamojo – liko be šeimininko. 1944 m. rugpjūčio 26 d. Lietuvos SSR LKT priėmė nutarimą „Dėl pamesto ir bešeimininkio turto apskaitos ir sunaudojimo“, kuriuo nustatė tokio turto apskaitos, apsaugos, įvertinimo ir jo realizavimo

---

851 Plačiau žr.: *Convention (IV) respecting the Laws and War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907* [žiūrėta 2019-04-15]. Prieiga per internetą: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=4D47F92DF3966A7EC12563CD002D6788>

852 СЕМИРЯГА, Михаил. *Как мы управляли Германией. Политика и жизнь*. Москва, 1995, p. 116.

tvarką. Pagal šį nutarimą, „pamesto ir bešeimininkio“ turto apskaitą reikėjo atlikti per dvi savaites nuo teritorijos „išvadavimo“ pradžios ir saugoti jį 3 mėn. Neatsiradus savininko, toks turtas galėjo būti realizuotas, pavyzdžiui, parduodant jį gyventojams už grynus pinigus arba skiriant kaip paramą, taip pat perduodant jį įvairioms valstybinėms įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms[853], t. y. ūkio subjektams. Tokiu būdu iš esmės buvo sprendžiamas tik kilnojamojo turto klausimas. Be šeimininko likusio nekilnojamojo turto klausimas buvo sprendžiamas pagal SSRS LKT 1943 m. balandžio 17 d. priimtą nutarimą Nr. 404 „Dėl patvirtinimo tvarkos nacionalizuoto, konfiskuoto, išmarinio ir bešeimininkio turto apskaitai ir sunaudojimui“ bei jam vykdyti skirtą SSRS FLK instrukciją, priimtą 1943 m. gegužės 31 d. Remiantis šiais teisės aktais, be šeimininko likusio turto kategorijai buvo priskirtas ir toks turtas, kurio šeimininkas buvo žinomas, tačiau be valdžios organų leidimo buvo išvykęs už SSRS ribų arba slapstėsi netoliese[854].

Be šeimininko pripažintas nekilnojamasis turtas tapdavo valstybės nuosavybe ir būdavo perduodamas ūkio subjektams, įtraukiant turto vertę į jų balansą, nemokamai. Svarbu pabrėžti, kad pagal tuo metu sovietinėje Lietuvoje galiojusį RSFSR Civilinį Kodeksą (toliau – CK) valstybė galėjo be teismo sankcijos nusavinti bet kokį be šeimininko likusį turtą, jei per 3 mėnesius neatsirasdavo jo savininkas[855]. Nekilnojamojo turto atveju vietos Taryba, kurios teritorijoje buvo toks turtas, turėjo gauti liudininkų parodymą, kad pastatai tikrai yra be šeimininko, ir apie tai paskelbti vietos laikraštyje. Paskui vietos Tarybos galėjo kreiptis į Lietuvos SSR LKT dėl leidimo perimti tokį turtą į savo fondą. LKT priėmus teisės aktą dėl konkretaus nekilnojamojo turto pripažinimo be šeimininko, toks turtas tapdavo valstybės nuosavybe ir buvo perduodamas į vietos Tarybos fondą, t. y. turtas buvo municipalizuojamas. Akcentuotina, kad iki 1948 m.,

---

853 Lietuvos SSR LKT 1944 m. rugpjūčio 26 d. Nutarimas Nr. 82 „Dėl pamesto ir bešeimininkio turto apskaitos ir sunaudojimo“. *Lietuvos TSR Įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakų ir Vyriausybes nutarimų chronologinis rinkinys. I tomas. 1940–1947.* Vilnius, 1956, p. 87–88.

854 *Постановление № 404 С Н К СССР от 17 апреля 1943 г. «Об утверждении положения о порядке учета и использовании национализированного, конфискованного, вымороченого и бесхозяйного имущества».* [Žiūrėta 2018-06-01] Prieiga per internetą: <http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4419.htm>

855 1922 m. Rusijos SFSR CK buvo panaikintas turto skirstymas į kilnojamąjį ir nekilnojamąjį, nes buvo panaikinta privati žemės nuosavybė. Plačiau žr.: *Гражданский Кодекс Р.С.Ф.С.Р.*, Ст. 21, Приложение, с. 4; Pagal 1922 m. Rusijos SFSR CK, individualaus namo statytojas neįgydavo nuosavybės teisės į statinį ir negalėdavo laisvai disponuoti juo, tačiau individualaus namo statytojas turėjo statybos teisę (mūriniams pastatams 49 metams, kitiems – 20 metų), kurią jam suteikdavo žemės valdytojas, t. y. valstybinė įstaiga, pavyzdžiui, Komunalinio ūkio valdyba. Tad tokio namo savininkas galėjo laisvai disponuoti tik statybos teise. Kitaip tariant, savininkas galėjo disponuoti tik jam valdyti suteiktu žemės plotu, ant kurio stovi jo statiniai. Plačiau žr.: *Гражданский Кодекс Р.С.Ф.С.Р.*, Ст. 71, Приложение, с. 12–13.

kai vietos Tarybų funkcijas vykdė paskirtieji miestų ir apskričių vykdomieji komitetai, ir po 1948 m., kai pradėjo veikti išrinktos vietos Tarybos, įstatymais nustatytos turto municipalizacijos tvarkos nebuvo laikytasi. Tokia padėtis, sprendžiant klausimus, susijusius su bešeimininkiu turtu, išliko iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos. Dėl to turtą praradę ir jį susigrąžinti norėję gyventojai kreipdavosi į teismą. Tačiau daugeliu atvejų teismo priimti sprendimai jiems nebūdavo palankūs, nes sprendžiant tokio pobūdžio bylas pirmiausia vadovautasi Lietuvos SSR Konstitucijoje įtvirtinta „visuomenės interesų“ prieš „asmeninius interesus“ viršenybe. Be to, teismo priimti sprendimai buvo politiškai ir ideologiškai motyvuoti. Vykdomosios ir teismų valdžios menkinantis požiūris į asmeninį turtą buvo ypač ryškus stalinizmo laikotarpiu. Tai lėmė tiek objektyvios, tiek subjektyvios priežastys. Galima išskirti keletą tiesioginių ir netiesioginių veiksnių, nuo kurių priklausė asmeninės nuosavybės teisės į be šeimininko pripažintą turtą grąžinimas. Stalinizmo laikotarpiu vyko: a) vietinės administracinės-teritorinės ir valdymo sistemų kūrimas, b) intensyvi ir didelio masto gyventojų migracija, c) aktyvi ir ginkluota gyventojų rezistencija bei valdžios represijos, d) ūkio pertvarkymas socialistiniais pagrindais, e) teisinės bazės tobulinimas ir asmeninės nuosavybės teisės į prarastą turtą grąžinimo tvarkos nustatymas, t. y. buvo kuriamas turto grąžinimo precedentas, arba pavyzdys. Kita vertus, dėl stalinizmo laikotarpiu vykdytų represijų prieš gyventojus ir masinės kolektyvizacijos be šeimininko likusio turto netgi padaugėjo.

Priešingai stalinizmo laikotarpiui, atšilimo laikotarpiu asmeninės nuosavybės teisės į prarastą turtą grąžinimo klausimo sprendimas palengvėjo, ir tai sietina su pokarinės suirutės įveika, su radikalios socialinės revoliucijos pabaiga, su Stalino kulto pasmerkimu ir su ekonominėmis reformomis. Natūralu, kad režimo įsitvirtinimas ir jo pasikeitimas (sušvelnėjimas) sukėlė naują turto restitucijos bangą ir pagreitino sprendimų turto grąžinimo klausimu priėmimą. Vis dėlto atšilimo laikotarpiu, sprendžiant asmeninės nuosavybės teisės į prarastą turtą grąžinimo klausimą, remtasi tais pačiais – varžančiais arba ribojančiais asmeninės nuosavybės teisę – įstatymais. Pavyzdžiui, buvo ribojamas asmeninės nuosavybės teise valdomo turto dydis ir disponavimas juo. Be to, ribotas arba draustas turto grąžinimas iš tremties grįžtantiems gyventojams. Tad atšilimo laikotarpiu asmeninės nuosavybės teisės į prarastą turtą grąžinimas netapo masiniu reiškiniu. Kita vertus, 6-ojo dešimtmečio pabaigoje kaimo vietovių gyventojams buvo sudarytos palankios sąlygos tiek įteisinti jiems priklausantį nekilnojamąjį turtą, tiek jį įgyti. Tokie reiškiniai buvo itin ryškūs Klaipėdos krašte.

Reikėtų pabrėžti, kad be šeimininko likusio turto, jo grąžinimo ir įsigijimo atvejai Klaipėdos krašte yra išskirtiniai dėl dviejų tarpusavyje susijusių priežasčių. Pirma, SSRS LKT 1943 m. balandžio 17 d. ir Lietuvos SSR LKT 1944 m. rugpjūčio 26 d. nutarimai bei sovietinėje Lietuvoje nuo 1940 m. galiojęs RTFSR CK, kurie sudarė teisinį pagrindą be šeimininko likusio turto klausimams spręsti, buvo priimti SSRS teritorijoje buvusio turto klausimams spręsti. Antra, tuo metu Klaipėdos kraštas ne tik

nepriklausė nei sovietinei Lietuvai, nei SSRS, bet jis buvo SSRS priešo – Vokietijos – teritorijos dalis. Dėl to natūraliai kyla klausimai: kaip buvo sprendžiama Klaipėdos krašte likusio turto problema SSRS okupavus kraštą ir jį įtraukus į sovietinės Lietuvos administracinę-teritorinę sudėtį ir kokios buvo šio klausimo sprendimo socioekonominės ir sociokultūrinės pasekmės? Juo labiau kad kraštas buvo okupuotas ir įtrauktas į sovietinės Lietuvos sudėtį iš esmės be gyventojų, kai kraštas apgyvendintas daugiausia naujais gyventojais, atvykusiais (persikėlusiais) iš kitų sovietinės Lietuvos regionų ir Sovietų Sąjungos respublikų. Siekiant atsakyti į šiuos probleminius klausimus, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į sovietinę nuosavybės teisės doktriną. Manytina, tai yra svarbu, norint perprasti sovietinės Lietuvos vadovybės Klaipėdos krašte vykdytos politikos socioekonominėje ir sociokultūrinėje srityse logiką, – kuo ji buvo pagrįsta ir kokių tikslų ja siekta?

3.1. Teoriniai ir teisiniai sovietinės nuosavybės teisės doktrinos aspektai

Nuo Klaipėdos krašto įtraukimo į sovietinės Lietuvos sudėtį pradžios 1945 m. krašto, kaip ir visos sovietinės Lietuvos, sovietizacija buvo vykdoma pagal 1940 m. Lietuvos SSR Konstituciją ir RSFSR CK. Tai reiškė, viena vertus, kad krašte nebuvo atkuriama autonomija, kokia ji buvo kraštui būnant prieškarinės Lietuvos sudėtyje. Antra vertus, tai reiškė, kad krašte buvo įvedama nauja – sovietinė – visuomeninė santvarka.

Klaipėdos krašto sovietizacija nebuvo savitikslis Sovietų Sąjungos ir sovietinės Lietuvos vadovybių tikslas. Galutinis Klaipėdos krašto ir visos Lietuvos sovietizacijos tikslas buvo pasiekti komunizmą – aukščiausią visuomenės ekonominės formacijos išsivystymo pakopą[856]. Pagal marksistinę istorinio materializmo teoriją, komunizmą pasiekti buvo planuojama dviem etapais: sukuriant socializmą ir materialinę-techninę komunizmo bazę. Kuriant socializmą, pirmiausia reikėjo panaikinti privatinę nuosavybę – kapitalistinės visuomeninės santvarkos pagrindą. Marksizmo teoretikų teigimu, kapitalistinėje santvarkoje didesnis turtas traktuojamas kaip gyvenimo pažangos ir jo vertybių perimamumas, vadinasi, – siekiamybė. Tokioje santvarkoje turtas, kaip gamybos priemonė, naudojamas asmeninei gerovei tenkinti, o turto gausinimas, kaip asmeninės gerovės rodiklis, suteikia pagrindą socialinei nelygybei tarp visuomenės narių formuotis, nes didesniu turtu disponuojantis asmuo gali įgyti pranašumą prieš kitus visuomenės narius. Dėl to turtinė nelygybė gali ne tik skatinti visuomenės narių susvetimėjimą, bet ir iškreipti ekonominę visuomenės struktūrą – valstybės visuomeninės santvarkos pagrindą[857]. Kad tai neįvyktų, reikėjo sukurti tokią

[856] Komunizmas. Iš: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. II tomas. Vilnius, 1968, p. 184.

[857] LOZURAITIS, Albinas. *Metodologiniai marksistinės socialinės filosofijos bruožai.* Vilnius, 1986, p. 303–304.

visuomenę, kurioje gamybiniai santykiai atitiktų gamybinių jėgų išsivystymą, kurioje nebūtų kapitalizmui būdingo gamybos chaotiškumo ir krizių, kurioje visi dirbantieji turėtų darbą, kurioje nebūtų išnaudotojų ir išnaudojamųjų[858], t. y. socialistinę visuomenę. Tokios visuomenės pagrindą turėjo sudaryti socialistinė ūkio sistema, socialistinė gamybos įrankių ir priemonių nuosavybė. Socialistinėje visuomenėje gamyba turėjo būti vykdoma planingai, o žmonių poreikiai turėjo būti tenkinami pagal socialistinį turto paskirstymo principą – „iš kiekvieno pagal sugebėjimus, kiekvienam pagal darbą“[859]. Marksizmo teoretikų teigimu, socialistinėje visuomenėje aukščiausias gėris yra visuomenės turtingumas, o atskirų žmonių ir socialinių grupių padėtis bei jų tikslai tėra šalutinis dalykas[860]. Kitaip tariant, socializme visuomenės interesai buvo iškelti aukščiau atskirų individų interesų. Remiantis šiais teoriniais postulatais, buvo vykdoma Klaipėdos krašto sovietizacija.

Taigi, pagal 1940 m. Lietuvos SSR Konstituciją, kuri sudarė teisinį sovietinės santvarkos įvedimo Klaipėdos krašte pagrindą, visuomeninės santvarkos ekonominį pagrindą sudarė socialistinė ūkio sistema ir socialistinė gamybos įrankių bei priemonių nuosavybė. Nuo 1940 m. iki 1952 m. socialistinė nuosavybė sovietinėje Lietuvoje turėjo dvi nuosavybės formas: valstybinę ir kooperatinę. Valstybinė nuosavybė, kurią sudarė žemė, gamtos ištekliai, gamyklos, fabrikai, visuomeninis transportas, bankai, ryšių priemonės, stambios žemės ūkio įmonės (tarybiniai ūkiai, MTS[861] ir pan.), komunalinės įmonės ir stambūs namai miestuose bei pramonės vietovėse, buvo vertinama kaip „visos liaudies turtas“. Kooperatinę nuosavybę, kurią sudarė kooperatinių organizacijų gaminama produkcija ir joms priklausantys pastatai, buvo vertinama kaip visuomeninė nuosavybė. Greta valstybinės ir kooperatinės nuosavybių įstatymas leido „privatinius pavienių valstiečių, amatininkų ir naminių gamintojų ūkius, smulkias privatines pramonės bei prekybos įmones“. Įstatymas taip pat suteikė „piliečiams asmeninės nuosavybės teisę į jų darbo pajamas ir santaupas, į gyvenamąjį namą ir pagalbinį namų ūkį, į ūkio inventorių ir namų apyvokos daiktus, į asmeninio vartojimo ir patogumo daiktus bei <...> asmeninės nuosavybės paveldėjimo teisę“[862]. Svarbu pabrėžti, kad asmeninės nuosavybės teisė neprieštaravo socialistinės nuosavybės teisės doktrinai, nes ji buvo išvestinė iš socialistinės nuosavybės ir buvo viena iš priemonių „piliečių“ asmeniniams poreikiams tenkinti. Asmeninė nuosavybė skyrėsi nuo privačios tuo, kad ji buvo įgyjama darbu, bet ne gamybos priemone. Darbą, kaip vienintelį galimą darbingo „piliečio“ egzistencijos šaltinį, įtvirtino Lietuvos SSR

858 Dėl bazės ir antstato. *Komunistas*, Nr. 10 (406), 1950, spalis, p. 27–28.

859 M. Rodinas, J. V. Stalinas apie dėsnį dėl gamybinių santykių būtino atitikimo gamybinių jėgų pobūdžiui. *Komunistas*, Nr. 1 (433), 1953, sausis, p. 10.

860 LOZURAITIS, Albinas. *Metodologiniai marksistinės socialinės filosofijos bruožai.* Vilnius, 1986, p. 25.

861 Mašinų ir traktorių stotis.

862 *Lietuvos Valstybės Konstitucijos*. Sud. Valančius, Kazimieras Liudvikas. Vilnius, 1989, p. 4.

Konstitucijos 12 straipsnis[863]. Akcentuotina, kad sovietinėje santvarkoje darbas buvo pradinis (pirmas kartas) ir pagrindinis (legalus) nuosavybės teisės įgijimo pagrindas. Tačiau nuosavybės teisę į tam tikrą turtą taip pat buvo galima įgyti nepriklausomai nuo pirmojo turto savininko valios to turto atžvilgiu ir teisių į tą turtą. Todėl sovietiniu laikotarpiu nuosavybės teisės įgijimo pagrindas buvo nacionalizacija, konfiskacija, bešeimininkio turto perdavimas valstybei, mokesčiai, rinkliavos ir kt. Tokiu būdu nuosavybės teisę galėjo įgyti tik valstybė. Ji taip pat turėjo išskirtinę sprendimo teisę, kaip panaudoti nusavintą turtą. Ši aplinkybė valstybę išskyrė iš kitų ūkio subjektų, pavyzdžiui, kooperatinių organizacijų bei kolūkių, ir įtvirtino ypatingą, privilegijuotą jų atžvilgiu padėtį ekonominėje sferoje.

1951 m. pabaigoje greta kooperatinės nuosavybės buvo įvesta nauja nuosavybės forma – kolūkinė nuosavybė[864]. Ši nuosavybės forma papildė visuomeninę nuosavybę. Kolūkinės nuosavybės formos atsiradimas tapo galimas 1944–1948 m. įvykdžius žemės reformą, 1947–1948 m. panaikinus privačią pramonę ir prekybą bei 1948–1951 m. kolektyvizavus žemės ūkį ir apribojus asmeninės nuosavybės teisę[865]. Rašydamas apie teorinius „aukščiausio tipo valstybės – tarybinės, socialistinės valstybės“ santvarkos pagrindus, J. Stalinas pabrėžė, kad perėjimą iš „<...> buržuazinės santvarkos kaime į naują santvarką <...> pavyko atlikti todėl, kad tai buvo revoliucija iš viršaus, kad perversmas buvo padarytas esamos valdžios iniciatyva, pagrindinėms valstiečių masėms remiant“[866]. Tokiu būdu buvo išplėsta socialistinė nuosavybė kaime ir iš esmės panaikinta privati nuosavybė.

1949–1950 m. sovietinėje Lietuvoje taip pat buvo vykdyta „teisinė pastatų registracija“, kuria inventorizuotas visas valstybei priklausantis nekilnojamasis turtas[867]. Vykdant registraciją, buvo atlikta pakartotinė nacionalizacija[868]. Tai buvo ypač svarbu, nes sovietinėje Lietuvoje 1940–1941 m. vykusi nacionalizacija nebuvo baigta. Be to, tuo metu

---

863 Ten pat, p. 5.

864 1951 m. gruodžio 25–26 d. vykusioje Lietuvos SSR AT sesijoje buvo priimtas įsakas „Dėl Lietuvos TSR Konstitucijos 4–10 straipsnių pakeitimo“, kuriuo greta kooperatinės nuosavybės teisės įvesta kolūkinės nuosavybės teisė, panaikintos privačios smulkios pramonės ir prekybos įmonės. Žr.: MAKSIMAITIS, Mindaugas; VANSEVIČIUS, Stasys. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius, 1997, p. 235.

865 Pagal Lietuvos SSR Konstitucijos 1951 m. redakciją asmeninės nuosavybės teisė nebegaliojo „ūkio inventoriui“, t. y. gamybos priemonėms. Be to, kolektyvizuotų valstiečių asmeninės nuosavybės teisės buvo apribotos žemės ūkio artelės įstatais.

866 Dėl bazės ir antstato. *Komunistas*, Nr. 10 (406), 1950, spalis, p. 32.

867 Lietuvos SSR MT Nutarimas Nr. 14 „Dėl teisinės pastatų registracijos Lietuvos TSR miestuose, vasarvietėse ir kurortuose“. 1949 m. sausio 15 d. *Lietuvos TSR įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakų ir Vyriausybės nutarimų chronologinis rinkinys.* II tomas, *1948–1950.* Vilnius, 1957, p. 118–129.

868 Lietuvos SSR MT Nutarimas Nr. 247 „Dėl Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos 1940 m. lapkričio 26 d. nutarimo Nr. 353 dalinio pakeitimo“. 1949 m. balandžio 9 d. *Lietuvos TSR įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakų ir Vyriausybės nutarimų chronologinis rinkinys.* II tomas, *1948–1950.* Vilnius, 1957, p. 155–158.

Klaipėdos kraštas nepriklausė sovietinei Lietuvai. Tad „valstybė“ iki 1950 m. neturėjo teisinio pagrindo perduoti Klaipėdos krašte buvusį turtą vietinėms Taryboms, valstybinėms įstaigoms ir įmonėms bei visuomeninėms organizacijoms. Todėl po „teisinės pastatų registracijos“ ir nacionalizacijos nebuvo formalių kliūčių socialistinei ūkio sistemai įsigalėti visame sovietinės Lietuvos ūkyje. Atsižvelgiant į tai, 1951 m. gruodžio 26 d. Lietuvos SSR AT II sesija (trečiojo šaukimo) priėmė Lietuvos SSR Konstitucijos 4–10 straipsnių pakeitimus, kuriais buvo įtvirtinta „socialistinės ekonominės bazės pergalė“ ir „galutinai likviduota kapitalistinė ūkio sistema“[869]. Paprasčiau tariant, Konstitucijos teksto redakcijos pakeitimai ir pataisymai ženklino Lietuvos visuomeninės santvarkos pertvarkymo iš kapitalistinės į socialistinę pabaigą. Akcentuotina, kad šiais Konstitucijos teksto redakcijos pakeitimais ir pataisymais sovietinės Lietuvos visuomeninė santvarka buvo sulyginta su SSRS visuomenine santvarka, įtvirtinta jos 1936 m. Konstitucijoje. Vadinasi, tik 1951 m. pabaigoje sovietinė Lietuva tapo socialistine respublika.

1952–1958 m. esminių pokyčių sovietinės Lietuvos santvarkoje neįvyko. Sovietinėje istoriografijoje šis laikotarpis buvo apibūdinamas, kaip „baigiamasis socializmo statybos“ laikotarpis[870], t. y. socialistinės santvarkos įtvirtinimas. Šiuo laikotarpiu vyko tiek socialistinio ūkio sistemos, tiek komunistinės ideologinės indoktrinacijos stiprinimas. Praktikoje tai pasireiškė kaip administracinio teritorinio valdymo, valstybinių ir visuomeninių ūkio subjektų stambinimo politika, t. y. administracinės ir ūkio valdymo sistemos centralizacija. Šiam procesui buvo būdingas turto (išteklių) koncentravimas valstybinio ūkio sektoriuje, tokiu būdu visas gyventojų grupes darant visiškai priklausomas nuo jo. Kitaip tariant, turto (išteklių) koncentracija valstybės žinioje įgalino ją tapti vieninteliu planuotoju, gamintoju, darbdaviu ir gėrybių skirstytoju. Pasak Vytauto Pakalniškio, „privačios nuosavybės pašalinimas iš ekonominės sistemos sukūrė iš esmės vieno savininko – SSSR valstybės – ūkį, kuris buvo tvarkomas iš centro, nustatant, kiek ir ko turi gaminti fabrikai, kas turi nupirkti ir vartoti jų pagamintą produkciją. Dėl šių aplinkybių turtiniai santykiai buvusioje SSRS buvo reguliuojami viešosios teisės normomis“[871].

Taigi 1945–1960 m. sovietinės Lietuvos vadovybės Klaipėdos krašte vykdyta politika socioekonominėje ir sociokultūrinėje srityse buvo pagrįsta sovietine nuosavybės teisės doktrina. Remiantis ja, sovietinės Lietuvos vadovybė siekė kuo greičiau panaikinti privačią nuosavybę ir įvesti socialistinę nuosavybę. Šis tikslas buvo įgyvendintas dviem etapais. Pirmajame etape, trukusiame nuo 1945 m. iki 1951 m., buvo panaikinta privati nuosavybė ir įvesta socialistinė nuosavybė. Antrajame etape, nuosekliai

869 DOMAŠEVIČIUS, Kęstutis. *Tarybinio valstybingumo vystymasis Lietuvoje.* Vilnius, 1966, p. 124.

870 ŠADŽIUS, Henrikas. Lietuvos istorijos laikotarpio periodizacijos klausimu. *Komunistas*, Nr. 6 (504), 1966, birželis, l. 44–45.

871 PAKALNIŠKIS, Vytautas. Nuosavybės teisės doktrina ir Lietuvos Civilinis kodeksas. *Jurisprudencija*, 2002, t. 28 (20), p. 73.

plečiant valstybinės nuosavybės formos dalį ūkyje, išstumiant kitas socialistinės nuosavybės formas, buvo centralizuota administracinio ir ūkio valdymo sistema. Kitaip tariant, 1952–1958 m. Klaipėdos krašte buvo įtvirtina socialistinė santvarka.

3.2. Klaipėdos krašte likusio turto problema

1944 m. lapkričio 7 d. SSRS vyriausiasis kariuomenės vadas J. Stalinas paskelbė įsakymą, kuriuo pabrėžė SSRS teritorijos 1941 m. birželio 22 d. sienų ribose išvadavimą[872]. Nors tuo laiku Klaipėdos miestas dar buvo vokiečių rankose, tačiau likusioje Klaipėdos krašto teritorijos dalyje jau šeimininkavo Raudonosios armijos daliniai ir trofėjinės komandos, be skrupulų rinkę ir plėšę visą vertingą turtą[873]. Vienas pirmųjų Klaipėdos krašto teritorijoje įgyto turto pavyzdžių yra „trofėjinė lengvoji mašina“, kuria už prasiveržimą prie Usėnų kaimo 1944 m. spalio 11 d. buvo apdovanotas 16-osios lietuviškosios divizijos 224-ojo artilerijos pulko diviziono vadas papulkininkis P. Simonaitis[874].

Paskui Raudonosios armijos dalinius sekė iš sovietinės Lietuvos į Klaipėdos krašto teritoriją pasiųstos operatyvinės civilinės valdžios ir įvairių žinybinių organizacijų operatyvinės grupės ar jų įgaliotiniai. Jau 1944 m. spalio 11–12 d. Lietuvos SSR LKT buvo informuota, kad į „Klaipėdą“ yra pasiųsti Valstybės pajamų valdybos nemokestinių pajamų skyriaus viršininkas Stasys Stravinskas ir trys „TSRS valstybinio banko Lietuvos respublikinės kontoros“ darbuotojai, kuriems buvo keliama užduotis įvertinti Klaipėdos krašto teritorijoje likusio turto mastą ir jo pobūdį, taip pat perimti „buvusius Valst. banko skyrius“[875]. Nors karinės ir civilinės valdžios siekiai Klaipėdos krašto teritorijoje likusio turto atžvilgiu skyrėsi, tačiau turtu buvo suinteresuotos abi pusės, nes dėl totalinės gyventojų evakuacijos šioje teritorijoje buvo likęs didelis kiekis pamesto turto, tiek kilnojamojo, tiek nekilnojamojo.

1944 m. spalio viduryje į Klaipėdos krašto teritoriją atvykusi Lietuvos SSR NKVD Klaipėdos srities operatyvinė grupė, kuri greta tiesioginio darbo organizavo ir įvairaus turto gabenimą į NKVD žinybai priklausančias įstaigas Vilniuje ir Kaune, informavo savo vadovybę, kad „visą vertingą turtą <...> pasiėmė Raudonosios armijos trofėjinės komandos“[876]. Klaipėdos krašto teritorijoje likusį turtą taip pat grobstė sovietinės Lietuvos gyventojai. 1944 m. lapkričio 27 d. Pagėgių apskrities vykdomojo komi-

---

872 Vyriausiojo kariuomenės vado įsakymas. *Raudonoji vėliava*, Nr. 10, 1944 lapkričio 12, l. 1.

873 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. „Klaipėdos krašte nėra nė vienos šeimos, iš kurios nebūtų kas nors atimta“. *Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XVIII, 2009, p. 322–330.

874 STANKEVIČIUS, Algimantas. *Žūtbūtinių kovų keliais.* Vilnius, 1975, p. 120.

875 Lietuvos SSR FKT komisaro pavaduotojo J. Baltrušaičio raštas LKT. 1944 m. spalio 11 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 90, l. 5–6.

876 Valstybės saugumo operatyvinės grupės darbuotojo raportas Lietuvos SSR NKGB Klaipėdos operatyvinės grupės viršininkui Kuzminui. 1944 m. spalio 28 d. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1114, l. 4.

teto pirmininkas K. Kazlauskas informavo sovietinės Lietuvos vadovybę (Motiejų Šumauską): „Prie buv. sienos su Lietuva miesteliai ir kaimai, vienkiemiai yra beveik visai be baldų ir kito turto, nes iš Tauragės apskr. atvažiavę valstiečiai renka sau geresnį turtą.“[877] Jis taip pat nurodė, kad turto grobstymas įgavo masinį pobūdį po to, kai Raudonoji armija panaikino pasienio sargybos postus tarp Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos. 1944 m. gruodžio 3 d. pranešime K. Kazlauskas rašė: „Tauragės apskr. valstiečiai veža dar likusius baldus, javus, šieną sau. Matyti jau nedidelės žmonių grupelės, žinoma, ne Tauragės VK-to organizuotos, kurios valo daržoves netoli nuo Lauksargių“[878].

1944 m. lapkričio 19 d. Lietuvos SSR LKT pirmininkas M. Gedvilas tiesiogiai kreipėsi į J. Staliną, prašydamas perduoti Lietuvos SSR LKT karinių trofėjinių komandų Klaipėdos krašto teritorijoje surenkamą ir į rytinius SSRS rajonus išvežti ruošiamą turtą, nes jį sovietinės Lietuvos vadovybė ketino panaudoti apgyvendindama kraštą[879]. Sprendžiant iš to, kad Raudonajai armijai užėmus Klaipėdą visa dešinėje Nemuno pusėje buvusi Rytų Prūsijos teritorijos dalis buvo vertinama kaip sovietinės Lietuvos dalis[880] ir kad nuo 1945 m. vasario mėn. Klaipėdos krašto teritorijoje likusio turto apskaitą ir apsaugą vykdė civilinė valdžia, galima teigti, kad į M. Gedvilo prašymą buvo atsižvelgta. Tačiau tai nereiškė, jog Klaipėdos krašte likęs turtas buvo vertinamas kaip sovietinės Lietuvos nuosavybė.

Aktyviems karo veiksmams sovietinės Lietuvos teritorijoje pasibaigus ir Raudonajai armijai peržengus SSRS–Vokietijos sieną, trofėjinio turto klausimas tapo aktualesnis ne kariškiams, o civilinei valdžiai, nes iš Raudonosios armijos užimtos priešo (Vokietijos) teritorijos į SSRS užnugarį, taip pat ir sovietinę Lietuvą, ėmė plūsti trofėjinis turtas, kurio priėmimu ir paskirstymu turėjo pasirūpinti sovietinės Lietuvos vadovybė.

Nuo 1945 m. pradžios trofėjinis turtas oficialiai imtas vadinti „trofėjiniu liaudies ūkio turtu“ (toliau – trofėjinis turtas). Toks turtas buvo perduodamas tiek kariškiams, tiek ūkio subjektams. Pavyzdžiui, „armijų frontams“ buvo perduodami pašarai, kuras ir gyvuliai, o „Raudonosios armijos karininkų ir generolų šeimoms“ – baldai ir namų apyvokos daiktai[881]. Naują trofėjinio turto sampratą, jo įgijimo sąlygas ir tvarką nustatė SSRS LKT 1945 m. sausio 10 d. priimtas nutarimas „Dėl tvarkos trofėjiniam liaudies ūkio turtui panaudoti“[882] bei

---

877 Pagėgių apskrities VK pirmininko K. Kazlausko pranešimas LKT pirmininko pavaduotojui M. Šumauskui. 1944 m. lapkričio 27 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4a, b. 12, l. 2.

878 Ten pat, l. 1.

879 Lietuvos SSR LKT pirmininko M. Gedvilo raštras SSRS Valstybės gynimo komiteto pirmininkui J. Stalinui. 1944 m. gruodžio 19 d. *LCVA*, F. R-754, ap. 13, b. 10, l. 29.

880 Приказ Верховного Главнокомандующего Командиру войсками 1-го Прибалтийского фронта Генералу армии Баграмяну, Начальнику штаба Генерал-полковнику Курасову. *Правда*, № 25(9796), 29 января 1945, л. 1.

881 Временная инструкция о порядке расчетов за трофейное имущество. 8 февраля 1945 г. *LCVA*, f. R-164, ap. 29, b. 14, 55.

882 Ten pat, l. 55–58.

SSRS finansų liaudies komisariato „laikinoji instrukcija“, priimta 1945 m. vasario 8 d.[883] Kadangi šie teisės aktai buvo priimti netrukus po to, kai buvo išvaduota SSRS teritorija, jų priėmimas gali būti siejamas su Sovietų Sąjungos vadovybės siekiu teisiškai sureguliuoti klausimus, kylančius dėl priešo teritorijoje užvaldyto ir į SSRS gabenamo įvairaus turto įgijimo sąlygų ir tvarkos. Kartu tai gali reikšti, jog šie teisės aktai buvo skirti tik karo metu ir tik priešo teritorijoje užvaldyto turto įgijimo sąlygoms ir tvarkai nustatyti, nes jie buvo laikino pobūdžio. Bet kuriuo atveju šiais teisės aktais buvo sureguliuota iš Vokietijos į SSRS teritoriją įvežamo turto teisinė padėtis, kurią galima apibūdinti kaip „sovietinės liaudies iškovojimą“ arba tiesiog kaip karo grobį.

Trofėjinis turtas nebuvo duodamas veltui – jį gaunantis ūkio subjektas turėjo sumokėti jo vertę į SSRS valstybės biudžetą. Tokio turto apskaitos, įvertinimo ir jo realizavimo sąlygas bei tvarką nustatė SSRS Valstybės gynimo komitetas (toliau – VGK) ir SSRS LKT, ją kontroliavo – SSRS FLK, o vykdė – apskričių ir miestų VK, jų finansų skyriai. Kad būtų užtikrintas atsiskaitymas už sovietinės Lietuvos ūkio subjektams skirtą „trofėjinį liaudies ūkio turtą“, Lietuvos SSR LKT 1945 m. gegužės 22 d. priėmė nutarimą „Dėl atsiskaitymo už trofėjinį turtą tvarkos“, kuriuo nustatė tokio turto apskaitos, įkainojimo ir apmokėjimo tvarką[884]. Pagal šiam nutarimui vykdyti instrukciją, priimtą 1945 m. gegužės 31 d., trofėjinio turto kategorijai buvo priskiriamos „transporto priemonės, mašinos, įrengimai, žaliava, kuras, baldai ir t. t.“[885], t. y. tik kilnojamasis turtas. Taip pat reikia pabrėžti, kad šis nutarimas buvo taikomas tik „trofėjiniam liaudies turtui“, kurį sovietinės Lietuvos ūkio subjektai įgijo nuo 1945 m. sausio 10 d. iki birželio 1 d., t. y. tokiam turtui, kuris buvo įgytas už sovietinės Lietuvos teritorinių ribų pagal 1940–1941 m. sienų padėtį.

Sovietinės Lietuvos vadovybei teko spręsti ne tik į sovietinės Lietuvos teritoriją 1940–1941 m. sienų ribose įvežamo trofėjinio turto klausimą, bet ir Klaipėdos krašto teritorijoje likusio turto klausimą[886]. 1945 m. birželio 4°d. M. Gedvilas ir LKT reikalų valdytojas V. Mickevičius kreipėsi į Lietuvos SSR LKT dėl Klaipėdos mieste, Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskrityse esančio didelio kiekio ir įvairaus be šeimininko palikto turto. Sovietinės Lietuvos vadovybei kėlė didelį susirūpinimą tai, kad Klaipėdos krašto teritorijoje likusio turto apskaita ir jo apsauga buvo nevykdoma arba vykdoma

---

883 SSRS FLK komisaro pavaduotojo F. Uriupino ir Valstybės pajamų valdybos viršininko V. Stamo raštas Lietuvos SSR FLK komisaro pavaduotojui V. Rodionovui. 1945 m. liepos 11 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 29, b. 14, l. 97.

884 Lietuvos SSR LKT 1945 m. gegužės 22 d. Nutarimas Nr. 277 „Dėl atsiskaitymų už trofėjinį turtą tvarkos“. *Lietuvos TSR Įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakų ir Vyriausybes nutarimų chronologinis rinkinys. I tomas. 1940–1947.* Vilnius, 1956, p. 124–125.

885 Lietuvos SSR LKT Nutarimas Nr. 277 „Dėl atsiskaitymų už trofėjinį turtą tvarkos“. 1945 m. gegužės 22 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 3, b. 1, l. 133.

886 Lietuvos SSR FLK komisaro pavaduotojo V. Rodionovo ir Valstybės pajamų valdybos viršininko Abramskio raštas Lietuvos SSR LKT. 1945 m. rugsėjo 11 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 29, b. 14, l. 141.

blogai, nes finansinių organų darbuotojai buvo nepajėgūs atlikti tokio darbo[887]. 1945 m. birželio 7 d. tuo pačiu klausimu į SSRS FLK kreipėsi Lietuvos SSR FLK pirmininko pavaduotojas V. Rodionovas, kuris nurodė, kad Klaipėdos krašto teritorijoje yra didelis gyventojų „pamesto“ tiek kilnojamojo, tiek nekilnojamojo turto kiekis, kad turtas yra nesaugomas ir grobstomas, kad turto apskaitą ir jo apsaugą, ypač Klaipėdos mieste, komplikuoja didelis kariuomenės dalinių skaičius[888]. Svarbu pabrėžti, kad karo ir pirmaisiais pokario metais civilinės ir karinės valdžios bendradarbiavimas Klaipėdos krašto teritorijoje likusio turto atžvilgiu buvo komplikuotas, nes kariškiai neleisdavo civilinės valdžios atstovams inventorizuoti ir apmokestinti pas juos esančio turto[889]. Tad privalėdami atlikti tokio turto apskaitą, sovietinės Lietuvos finansinių organų atstovai turėjo tiesiogiai kreiptis į centrinę (fronto ar apygardos) kariuomenės vadovybę, kad ši duotų atitinkamus nurodymus Klaipėdos krašto teritorijoje dislokuotų karinių dalinių vadams[890]. Klaipėdos krašte likusio turto apskaitą komplikavo ir valdžios organų veiklos dubliavimas, kai, pavyzdžiui, Klaipėdos mieste turto apskaitą ir jo paskirstymą vienu metu vykdė ir miesto VK finansų skyrius, ir komisija, sudaryta iš miesto VK bei partijos komiteto atstovų[891].

1945 m. liepos 17 d. Lietuvos SSR FLK informavo SSRS FLK apie atliktą Klaipėdos miesto, Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskričių „finansinių organų“ patikrinimą, kurio metu buvo nustatyta: a) vykdomųjų komitetų finansų skyriuose dirba 5 darbuotojai (Klaipėdos miesto – 4, Šilutės apskrities – 1), b) „šiuo metu visas likęs turtas išgrobstytas“, c) ko nebuvo galima paimti, „žvėriškai sunaikinta“ (nuplėšti baldų apmušalai, iš baldų „iškapotos spynos“, suplėšyti paveikslai, gyvenamosiose patalpose laikomi gyvuliai), d) saugomuose bankų pastatuose, motyvuojant išminavimo darbais, susprogdinti seifai, e) dėl darbuotojų, transporto ir patalpų trūkumo negalima apsaugoti turto. Be to, informacijoje buvo išryškinta kariškių savivalė. Pasak šios informacijos pateikėjų V. Rodionovo ir L. Abramskio, tais atvejais, kai pavykdavo į vieną vietą suvežti saugotiną turtą, jį pasisavindavo „praeinantys kariniai daliniai“. Pavyzdžiui, jie nurodė, kad Rusnėje, buvusio teismo rūmuose, vietos valdžia sukaupė didelį kiekį turto, tarp kurio buvo „200 gerų kėdžių“. Nežinomas karinis dalinys išsivežė visą geriausią turtą, o kas liko, suniokojo (bufetus, spintas, siuvimo mašinas, fisharmonijas, paveikslus ir t. t.). V. Rodionovas ir L. Abramskis taip pat nurodė, kad Klaipėdos krašto teritorijoje likusį turtą grobstė ir kaimyninių Didžiosios Lietuvos

887 Lietuvos SSR LKT pirmininko M. Gedvilo ir LKT Reikalų valdytojo V. Mickevičiaus raštas Lietuvos SSR LKT. 1945 m. birželio 4 d. *LCVA*, f. R-164, pa. 3, b. 1, l. 151–153.

888 Lietuvos SSR FLK komisaro pavaduotojo V. Rodionovo raštas SSRS FLK komisaro pavaduotojui F. Uriupinui. 1945 m. birželio 7 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 29, b. 14, l. 87.

889 Lietuvos SSR FLK komisaro pavaduotojo V. Rodionovo raštas SSRS FLK komisaro pavaduotojui F. Uriupinui. 1945 m. birželio 26 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 29, b. 14, l. 92.

890 *LCVA*, f. R-164, ap. 29, b. 18, l. 6.

891 Lietuvos SSR FLK komisaro pavaduotojo V. Rodionovo raštas sovietinės Lietuvos vadovybei. 1945 m. birželio 27 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 37, l. 151.

apskričių gyventojai, kurie dažnai įsigydavo turto iš kariškių. Kad dalį turto savavališkai buvo pasisavinę į Klaipėdos krašto miestus atvykę tarnautojai ir darbininkai, informacijos pateikėjai vertino teigiamai, nes, pasak jų, tokį turtą „vėliau bus galima išaiškinti ir realizuoti“. Taigi, kad išspręstų visas minėtoje informacijoje iškeltas problemas, Lietuvos SSR FLK prašė SSRS FLK suteikti visą būtiną pagalbą[892]. Matyt, į šį prašymą buvo atsižvelgta, nes 1945 m. liepos 30 d. Lietuvos SSR LKT priėmė nutarimą „Dėl Klaipėdos mieste, Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskrityse esamo bešeimininkio turto apskaitos ir apsaugojimo nuo pasisavinimo ir grobimo“, pagal kurį turtui išaiškinti, surašyti, pervežti, įkainoti ir realizuoti į Klaipėdos krašto teritoriją turėjo būti pasiųsta 70 žmonių ir 11 sunkvežimių, numatytos tam reikalingos išlaidos. Visa tai turėjo būti atlikta per 45 dienas. Šiam darbui atlikti buvo siunčiami mokytojai iš Kretingos, Tauragės ir Telšių apskričių[893]. Kadangi nutarimas buvo pradėtas vykdyti tik rugpjūčio mėn. viduryje, kai dauguma mokytojų buvo įvairiuose kursuose[894], tai į Klaipėdos kraštą atvyko tik pavieniai „apskaitininkai“. Be to, atvykę jie negalėjo dirbti, nes niekas jų neinstruktavo, kaip reikia atlikti turto apskaitą[895]. Pavyzdžiui, į Šilutės apskritį atvyko 2 mokytojai iš Telšių apskrities, į Klaipėdos apskritį – 3 mokytojai iš Kretingos apskrities, kurie pabuvę vos po vieną dieną išvyko atgal[896]. Natūralu, kad 1945 m. rugpjūčio 23 d. į Lietuvos SSR FLK Valstybės pajamų valdybą kreipėsi SSRS FLK Valstybės pajamų valdyba, kuri nurodė, kad Lietuvos SSR FLK Valstybės pajamų valdyba nepatenkinamai atlieka trofėjinio turto apskaitą ir jo realizaciją, kad vėluoja arba visai nėra vykdomi mokėjimai į valstybės biudžetą[897]. Vis dėlto pagrindinė tokios padėties priežastis buvo Klaipėdos krašte likusio turto kiekis, kurį yra sunku apibūdinti žodžiais. Šios problemos sprendimą dar labiau komplikavo Klaipėdos krašte likusio turto priklausomybės vertinimo problema, mat už trofėjinį turtą jį gavęs ūkio subjektas turėjo sumokėti, o už be šeimininko likusį turtą – ne. Pagal SSRS LKT 1945 m. sausio 10 d. nutarimą, apmokėjimas už „trofėjinį liaudies ūkio turtą“ turėjo būti vykdomas iš valstybės biudžeto asignavimų ir Valstybinio banko kreditų, skirtų

892 Lietuvos SSR FLK komisaro pavaduotojo V. Rodionovo raštas SSRS FLK komisaro pavaduotojui F. Uriupinui. 1945 m. liepos 17 d. *.LCVA*, f. R-164, ap. 29, b. 14, l. 102.

893 Lietuvos SSR LKT Nutarimo Nr. ... projektas „Dėl Klaipėdos miesto, Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskrityse esamo be šeimininko turto apskaitos ir apsaugojimo nuo pasisavinimo ir grobimo“. 1945 m. liepos mėn. *LCVA*, f. R-164, ap. 3, b. 1, l. 151–153.

894 Lietuvos SSR LKT Nutarimas Nr. 277 „Dėl atsiskaitymų už trofėjinį turtą tvarkos“. 1945 m. gegužės 22 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 3, b. 1, l. 133.

895 Klaipėdos apskrities VK Finansų skyriaus vedėjo raštas Lietuvos SSR LKT. 1945 m. rugsėjo 12 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 3, b. 1, l. 130.

896 Lietuvos SSR FLK komisaro A. Drobnio raštas LKT Reikalų valdybai. 1945 m. spalio 24 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 3, b. 1, l. 128.

897 SSRS FLK Valstybės pajamų viršininko pavaduotojo V. Samoilovo ir SSRS FLK Apyvartos mokesčio skyriaus viršininko pavaduotojo Drozdovskio raštas Lietuvos SSR FLK Valstybės pajamų valdybai. 1945 m. rugpjūčio 23 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 3, b. 1, l. 118–118ap.

kapitalinėms investicijoms į įmonių, įstaigų ir organizacijų vystymą. Tad sovietinės Lietuvos ūkio subjektams, gavusiems Klaipėdos krašte likusį turtą, jo įsigijimas buvo didelė našta. Pavyzdžiui, 1945 m. pabaigoje Lietuvos geležinkeliai kėlė atsiskaitymo formos keitimo už Klaipėdos krašte nuo 1944 m. pabaigos iki 1945 m. lapkričio mėn. įgytą trofėjinį turtą, kurį daugiausia sudarė nekilnojamojo turto objektai (geležinkelio keliai, tiltai, pastatai), klausimą[898]. Kokia didelė buvo Lietuvos geležinkeliams perduoto trofėjinio turto vertė, galima nustatyti palyginus ją su sovietinės Lietuvos 1941 m. prarasto turto verte. Dėl vokiečių okupacijos sovietinė Lietuva neteko prekių, kurių bendra vertė siekė 204 mln. 883 tūkst. rb, o Lietuvos geležinkeliai Klaipėdos krašte įgijo turto, kurio vertė siekė 200 mln. rb[899]. Šiame kontekste reikia nurodyti ir tuo metu sovietinėje Lietuvoje, kartu ir Klaipėdos krašte, buvusių prekių vertės santykį. Pavyzdžiui, 1945 m. liepos–rugpjūčio mėnesį 1 litras degtinės sovietinėje Lietuvoje kainavo 150–200 rb[900], o trofėjinę kėdę Klaipėdos krašte buvo galima įsigyti už 10–20 rb[901]. Tad net ir sumažinus trofėjinio turto vertę, bendras galimas įsigyti turto kiekis viršijo sovietinės Lietuvos ūkio subjektų finansines galimybes. Be to, Klaipėdos krašto integracija į sovietinės Lietuvos sudėtį buvo nepakeliama našta Lietuvos SSR biudžetui. Kaip minėta, SSRS AT XI sesijoje M. Gedvilas prašė Klaipėdos krašto reikalams skirti finansinę paramą[902]. Kol nebuvo skirti reikalingi pinigai, Klaipėdos kraštas nebuvo įtrauktas į Lietuvos SSR valstybės 1945 m. biudžetą. Pinigų taip pat trūko Klaipėdos kraštui apgyvendinti, nes šiam tikslui įgyvendinti sovietinės Lietuvos vadovybė prašė SSRS LKT skirti 38 mln. 400 rb[903]. Ir prašomos finansinės lėšos jai buvo skirtos: 1945 m. iš SSRS rezervinio fondo Klaipėdos krašto apgyvendinimui vykdyti sovietinė Lietuva gavo 31 mln. rb[904].

Siekdama palengvinti dėl Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos tenkančią jai finansinę naštą, sovietinės Lietuvos vadovybė kėlė turto priklausomybės vertinimo klausimą. Nuo šio klausimo sprendimo priklausė ne tik finansinė Klaipėdos krašto

---

898 Lietuvos SSR FLK Valstybės pajamų valdybos viršininko L. Abramskio raštas SSRS FLK Valstybės pajamų valdybai. 1945 m. lapkričio 20 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 29, b. 14, l. 152.

899 Lietuvos SSR Prekybos LK komisaro V. Augustinaičio ir PLK finansų ir centrinės buhalterijos skyriaus viršininko Binkevičiaus raštas SSRS PLK. 1945 m. rugpjūčio 6 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 29, b. 14, l. 140.

900 Lietuvos SSR FLK Valstybės pajamų valdybos viršininko L. Abramskio ir planavimo ir prekių apyvartos skyriaus vyr. inspektoriaus N. Fonovos raštas SSRS FLK Valstybės pajamų valdybai. 1945 m. rugpjūčio 31 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 29, b. 14, l. 139.

901 Šilutės apskrities turto ir įkainavimo aktai. 1945 m. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 1–6.

902 *Одиннадцатая сессия Верховного Совета СССР. 24 апреля – 27 апреля 1945 г. Стенографический отчет.* Москва, 1945, л. 60.

903 SSRS Žemės ūkio banko Lietuvos kontoros valdytojo G. Kaznačeiskio raštas LKT pirmininko pavaduotojui D. Mamajevui. 1945 m. birželio 25 d. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 229.

904 SSRS Žemės ūkio banko Lietuvos kontoros valdytojo G. Kaznačeiskio raštas LKT pirmininko pavaduotojui A. Sokolovui. 1946 m. sausio 25 d. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 125.

integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį kaina, bet ir Klaipėdos krašto politinės priklausomybės sovietinei Lietuvai pripažinimas, t. y. prieškarinės Lietuvos ir sovietinės Lietuvos tęstinumo regimybės sudarymas. Minėtame 1945 m. birželio 7 d. rašte V. Rodionovas prašė SSRS FLK išaiškinti, kaip reikia „vertinti gyventojų Klaipėdos krašte paliktą turtą, kaip trofėjinį ar kaip be šeimininko“, nes, pasak jo, „Klaipėdos sritis, Vokietijos 1939 m. atplėšta nuo Lietuvos, iki Didžiojo Tėvynės karo *de facto* buvo Vokietijos teritorija“[905]. Beje, iki to laiko sovietinės Lietuvos vadovybė nekėlė šios problemos. Galima daryti prielaidą, jog Klaipėdos krašte likusio turto priklausomybės vertinimo problemą aktualizavo 1945 m. birželio 5 d. paskelbta SSRS, JAV, Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos deklaracija, kuria sąjungininkai panaikino Vokietijos valstybę ir perėmė jos valdymą ir kurioje buvo pabrėžta, kad sąjungininkai „<...> vėliau nustatys Vokietijos arba bet kurios jos dalies sienas“[906]. Kita vertus, kartu su deklaracija buvo paskelbta informacija, kad sąjungininkai okupuoja Vokietiją jos sienų pagal 1937 m. gruodžio 31 d. padėtį ribose, tačiau joje nebuvo atskleista, kaip bus sprendžiamas nuo Vokietijos atskirtų teritorijų klausimas[907]. Koks svarbus buvo šis klausimas sovietinės Lietuvos vadovybei, galima spręsti iš to, kad 1945 m. birželio 9 d. *Tiesos* laikraštis perspausdino *Pravdos* „Deklaracijos“ komentarą be sakinio apie pokarinį Vokietijos sienų nustatymą[908].

1945 m. liepos 11 d. Lietuvos SSR FLK išsiųstame SSRS FLK atsakyme buvo pabrėžta: „visas kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas, vokiečių paliktas Klaipėdos (Memelio) srityje, yra trofėjinis ir turi būti realizuotas už užmokestį“. Lietuvos SSR FLK taip pat buvo informuotas, kad, pagal SSRS LKT 1945 m. birželio 12 d. nutarimą Nr. 1403, į Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritis perkeliamiems valstiečiams „<...> leista skirti kiekvienai šeimai namą su sodybiniais pastatais, juos perduodant asmeninės nuosavybės teisėmis, be apmokėjimo už juos“[909]. Vėliau, 1945 m. rugpjūčio 23 d., Lietuvos SSR FLK Valstybės pajamų valdyba bus informuota, kad atsiskaitymas už Klaipėdos krašte esantį trofėjinį turtą turi būti vykdomas remiantis nauju SSRS LKT, taip pat 1945 m. birželio 12 d. priimtu nutarimu Nr. 1399–317s ir jam vykdyti 1945 m. liepos 17 d. priimta SSRS FLK instrukcija. Remiantis šiais teisės aktais, buvo nustatytos naujos trofėjinio turto panaudojimo bei atsiskaitymo už jį sąlygos ir tvarka. Nors

---

905 Lietuvos SSR FLK komisaro pavaduotojo V. Rodionovo raštas SSRS FLK komisaro pavaduotojui F. Uriupkinui. 1945 m. birželio 7 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 29, b. 14, l. 87–88.

906 Подписание Декларации о поражении Германии и о взятии на себя Верховной власти Правительствами четырех союзных держав. *Известия,* № 131(8741), 6 июня 1945 г., л. 1.

907 Ten pat, л. 3.

908 Pergalės dokumentas. *Tiesa*. 1945 m. birželio mėn. 9, Nr. 133(663), l. 1. Palyginti žr.: Документ победы. *Правда,* № 134(9905), 6 июня 1945 г., л. 1.

909 SSRS FLK komisaro pavaduotojo F Uriupkino ir SSRS FLK Valstybės pajamų valdybos viršininko Stamo raštas Lietuvos SSR FLK komisaro pavaduotojui V. Rodionovui. 1945 m. liepos 11 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 29, b. 14, l. 97.

tokio turto įgijimo sąlygos ir tvarka keitėsi nedaug, tačiau iš Klaipėdos krašto į sovietinę Lietuvą įvežamo ir Klaipėdos krašte likusio turto priklausomybės vertinimas išliko nepakitęs. Krašte likęs turtas ir toliau vertintas kaip trofėjinis. Akcentuotina, kad 1945 m. birželio 12 d. SSRS LKT priėmė dar vieną nutarimą – Nr. 1402, kuriuo įvedė naują turto kategoriją – „grąžinamas turtas ir prekinės-materialinės vertybės“. Šiuo nutarimu ir jam vykdyti 1945 m. liepos 5 d. priimta SSRS FLK instrukcija buvo nustatyta, koks turtas priklauso šiai turto kategorijai ir tokio turto įgijimo sąlygos ir tvarka. Šiuo nutarimu SSRS teritorija vertinta pagal 1941 m. birželio 22 d. sienų ribas. Tad visas 1941–1944 m. už SSRS ribų vokiečių išvežtas turtas buvo vertinamas kaip jos nuosavybė ir dėl to turėjo būti grąžintas jai. Įdomu tai, kad šiame nutarime buvo numatyta nemokama turto „grąžinimo“ sąlyga, tačiau tik tiems ūkio subjektams, kuriems toks turtas priklausė iki karo ir kurie galėjo tai įrodyti dokumentais. Nemokamai gauti turto taip pat galėjo mokslo ir švietimo įstaigos, jei toks turtas turėjo „istorinę, mokslinę ir literatūrinę-meninę vertę“. Visais kitais atvejais SSRS ūkio subjektai privalėjo sumokėti už jiems „grąžintą“ turtą ir kitas vertybes[910]. Tad Klaipėdos krašte likęs turtas nebuvo vertinamas kaip SSRS ar sovietinės Lietuvos nuosavybė, išskyrus tuos atvejus, jei toks turtas karo metais buvo įvežtas į krašto teritoriją iš SSRS, kartu ir iš sovietinės Lietuvos[911].

Vis dėlto abstrakti „grąžinamo turto ir prekinių-materialinių vertybių“ formuluotė įgalino sovietinės Lietuvos vadovybę interpretuoti Klaipėdos krašte likusį turtą vertinti kaip be šeimininko likusį turtą[912]. Tačiau tokia turto priklausomybės vertinimo interpretacija nekeitė teisinės turto padėties. Kadangi Klaipėdos krašte likusio turto teisinę padėtį ir jo įgijimo sąlygas bei tvarką galėjo keisti tik Sovietų Sąjungos vadovybė, tai 1945 m. spalio mėn. M. Gedvilas kreipėsi į SSRS LKT pirmininko pavaduotoją Nikolajų Voznesenskį, prašydamas pakeisti SSRS LKT 1945 m. birželio 12 d. nutarimo Nr. 1402 taikymą Klaipėdos miestui, Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritims. Jis prašė padaryti „išimtis“ taip, kad sovietinės Lietuvos ūkio subjektams (įmonėms, įstaigoms, organizacijoms, tarybiniams ūkiams, MTS ir pan.) būtų „leista nemokamai perduoti“ Klaipėdos krašto teritorijoje likusį tiek kilnojamąjį, tiek nekilnojamąjį turtą, t. y. leisti tokį turtą įtraukti į sovietinės Lietuvos ūkio subjektų balansą nemokamai. Taip pat prašyta „mokslinių ir muziejinių įstaigų žinion“ nemokamai perduoti visą turtą, turintį istorinę, meninę ir architektūrinę vertę (vertingus pastatus, senovinius ir meno

[910] Инструкция НКФ Союза ССР. 5 июля 1945 г. № 347. «О порядке расчетов за восвращаемые в СССР имущество и товаро-материальные ценности». *LCVA*, f. R-164, ap. 3, b. 1, l. 207–212.

[911] Lietuvos SSR FLK Valstybės pajamų valdybos viršininko L. Abramskio ir Nemokestinių pajamų skyriaus viršininko Stravinsko raštas visų Lietuvos SSR apskričių VK finansų skyriams. 1945 m. lapkričio 29 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 3, b. 1, l. 3.

[912] Lietuvos SSR 1945 m. ir vėliau priimtuose teisės aktuose Klaipėdos krašto teritorijoje likęs nekilnojamas turtas buvo vertinamas kaip be šeimininko. Trofėjiniu turtu laikytas tik kilnojamas turtas.

kūrinius bei knygas), o vietiniams VK, komunalinio ūkio butų fondui sudaryti, miestuose esančius gyvenamuosius namus, kurių naudingas plotas viršijo 220 kv. m[913]. Čia reikėtų pabrėžti, kad, pagal Lietuvos SSR AT Prezidiumo 1940 m. spalio 31 d. priimtą įsaką, valstybei buvo suteikta teisė nacionalizuoti didžiuosiuose sovietinės Lietuvos miestuose (Vilniuje, Kaune, Panevėžyje ir Šiauliuose) buvusius gyvenamuosius namus, kurių bendras plotas viršijo 220 kv. m. Kituose „miestuose ir pramonės vietovėse“ valstybė galėjo nacionalizuoti mažesnius – 170 kv. m plotą viršijusius – namus[914]. Tai gali reikšti, jog sovietinės Lietuvos vadovybė numatė, kad mažesnio ploto namai gali būti grąžinti jų buvusiems savininkams. Juo labiau kad nuo 1945 m. vidurio Lietuvos SSR LKT gaudavo Lietuvos gyventojų, turėjusių nekilnojamojo turto Klaipėdos krašte, prašymų dėl turto grąžinimo. M. Gedvilo prašymui buvo pritarta, nes 1945 m. spalio 26 d. Lietuvos SSR LKT priėmė oficialų nutarimą, kuriuo kreipėsi į SSRS LKT dėl leidimo sovietinės Lietuvos ūkio subjektams nemokamai perduoti visą Klaipėdos krašte likusį turtą[915]. Toks leidimas buvo duotas, nors tai patvirtinančių dokumentų nerasta. Vis dėlto šią hipotezę galima pagrįsti sovietinės Lietuvos finansų įstaigų, atsakingų už Klaipėdos krašte buvusių ūkio subjektų finansinių prievolių kontrolę ir jų vykdymą, dokumentais. Remiantis jais, nuo 1945 m. vasario mėn. iki 1954 m. buvo vedamos trofėjinio turto apyskaitos, kuriose fiksuota tokio turto vertė ir atsiskaitymas už jį[916]. Akcentuotina, kad šiose apyskaitose buvo fiksuojami tik baldai, namų apyvokos daiktai, žemės ūkio inventorius, įrenginiai, žaliavos ir pan., t. y. tik kilnojamasis turtas. Nekilnojamojo turto, išskyrus sugriautų ir atstatyti netinkamų statinių, apyskaita nebuvo vedama. Vadinasi, SSRS LKT leido sovietinės Lietuvos ūkio subjektams nemokamai įtraukti į jų balansą tik nekilnojamąjį turtą.

Kaip būtų galima paaiškinti, kodėl, nepaisant sovietinėje Lietuvoje palaikomų „lietuviškų žemių sujungimo“ ir „visiško Tarybų Lietuvos išvadavimo“ diskursų, Klaipėdos krašte likęs turtas buvo vertinamas kaip trofėjinis ir už tokį turtą imtas mokestis? Taip pat kodėl 1945 m. pabaigoje Klaipėdos krašte likusį nekilnojamąjį turtą leista perduoti sovietinės Lietuvos ūkio subjektams nemokamai? Atsakymą į šiuos probleminius klausimus gali pateikti Antrojo pasaulinio karo metais Sovietų Sąjungos

---

913 Lietuvos SSR LKR pirmininko M. Gedvilo raštas SSRS LKT pirmininko pavaduotojui Voznesenskiui. 1945 m. spalio mėn. *LCVA*, f. R-164, ap. 3, b. 1, l. 119–120.

914 Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1940 m. spalio 31 d. Įsakas „Dėl stambiųjų namų nuosavybių miestuose ir pramonės vietovėse nacionalizavimo“. *Lietuvos TSR įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakų ir Vyriausybes nutarimų chronologinis rinkinys*. I tomas. *1940–1947*. Vilnius, 1956, p. 39–40.

915 Lietuvos SSR LKT Nutarimas Nr. ... „Dėl turto, esamo Klaipėdos miesto, Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskričių teritorijoje, realizacijos tvarkos“. 1945 m. spalio mėn. *LCVA*, f. R-164, ap. 3, b. 1, 122.

916 Lietuvos respublikos archyvuose rasti tik Šilutės rajono DŽDT VK finansų skyriaus trofėjinio turto apyskaitos dokumentai. Plačiau žr.: *KLRVA*, f. 258, ap. 2.

vadovybės vykdyta politika teritoriniais klausimais ir sąjungininkų susitarimai Vokietijos reparacijų klausimais.

Pirmiausia reikėtų pabrėžti, kad nuo antihitlerinės koalicijos sudarymo pradžios 1941 m. iki 1945 m. pabaigos Sovietų Sąjungos vadovybė reiškė pretenzijas į Vokietijai priklausančias teritorijas, tačiau tai ji darė nevartodama tokių formuluočių kaip „teritorijų grąžinimas“ SSRS arba sovietinei Lietuvai ir pan. Be to, ji nuolat pabrėždavo savo siekį atstatyti SSRS sienas pagal 1941 m. birželio 22 d. padėtį. Tad tarptautiniu mastu Klaipėdos kraštas nebuvo laikomas teritorija, į kurią turi teisę SSRS. Antra, Krymo konferencijoje, kurioje pirmą kartą aukščiausiu lygiu buvo sprendžiamas Vokietijos reparacijų klausimas, J. Stalinas pareiškė, kad pirminiais skaičiavimais SSRS patyrė „astronominio“ dydžio žalą ir kad vien tik SSRS „tiesioginių materialių nuostolių“ suma viršija galimas gauti reparacijas[917]. Atsižvelgdama į tai, Sovietų Sąjungos vadovybė reikalavo atlyginti 10 mlrd. dolerių dydžio žalą[918], kuri sudarė pusę visos sąjungininkų numatytos gauti reparacijų sumos ir dėl kurios bendro dydžio sutarė sąjungininkai. Argumentuodamas tokį SSRS pretenzijos Vokietijai dydį, SSRS delegacijos narys Ivanas Maiskis pabrėžė, kad tai „kuklus“ reikalavimas ir kad „tarybinė vyriausybė siekia nenukrypti į fantazijas, bet stovėti ant tvirto pagrindo galimybės“[919]. Toks pareiškimas atitiko Antrojo pasaulinio karo metu Sovietų Sąjungos vadovybės vykdytą *realpolitik* kursą; Sovietų Sąjungos vadovybė laikėsi nuostatos, jog jai bus atlyginta tiek, kiek ji pati pajėgs fiziškai užvaldyti priešui priklausančios teritorijos ir turto. Tokios politikos pavyzdys yra SSRS tenkančios Vokietijos okupacinės zonos ribų, dėl kurių sąjungininkai galutinai susitarė Krymo konferencijoje, savavališkas keitimas ir vienašališkas Vokietijos teritorijos savinimasis. Antai 1945 m. vasario 20 d. SSRS VGK priėmė nutarimą, kuriuo nustatė, kad iki Taikos konferencijos Lenkijos siena eis pagal Oderio–Neisės liniją. Remiantis šiuo ir SSRS VGK 1945 m. gegužės 29 d. priimtu nutarimu, nuo 1945 m. birželio 10 d. buvo pakeistos SSRS okupacinės zonos Vokietijoje ribos[920]. Pagal jas SSRS tenkanti Vokietijos okupacinė zona buvo sumažinta, o Vokietijos teritorijos dalis į rytus nuo Oderio–Neisės linijos buvo padalinta tarp Lenkijos ir SSRS, t. y. buvo išskirta iš SSRS tenkančios Vokietijos okupacinės zonos. Įdomu tai, kad minėtame vasario 20 d. nutarime Sovietų Sąjungos vadovybė vertino „Karaliaučiaus miestą su uostu ir greta esantį rajoną“ jau kaip SSRS teri-

---

917 Duomenys apie SSRS tiesioginę materialinę žalą, kurią dėl vokiečių okupacijos patyrė SSRS, pirmą kartą viešai buvo paskelbti 1945 m. rugsėjo 13 d. Ypatingosios valstybinės komisijos duomenimis SSRS patyrė 679 mlrd. rb. dydžio žalą. Plačiau žr.: *Правда*, № 219(9990), 13 сентября 1945, л. 1–4.

918 *Тегеран–Ялта–Потсдам. Сборник документов*. Сост. Санакоев, Ш. ; Цыбулевский, Б. Москва, 1970, с. 122–123.

919 Ten pat, p. 127.

920 ЛЁШИН, Михаил, УЛЬ, М., ФОЙТЦИК, Ян. Группа советских оккупационных войск в Германии (ГСОВГ). Из: *Советская военная администрация в Германии. 1945–1949. Справочник.* Отв. ред.: Фойтцик, Я.; Доронин, А.; Царевская-Дякина, Т.; при участии: Кюнцель, Х.; Нохотович, Д. Москва, 2009, л. 66.

torijos dalį. Nenuostabu, kad Potsdamo konferencijoje JAV Prezidentas Haris Trumenas (Harry S. Truman) pareiškė priekaištą J. Stalinui, kodėl SSRS, neturėdama susitarimo su sąjungininkais, leidžia lenkams užimti dalį SSRS skirtos Vokietijos okupacinės zonos. Į tai J. Stalinas demagogiškai atsakė: „Mes negalėjome neleisti lenkiškos administracijos į vakarinius rajonus todėl, kad vokiečių gyventojai pasitraukė į vakarus paskui Vokietijos kariuomenę. Tuo tarpu lenkų gyventojai ėjo į priekį, į vakarus, ir mūsų armijai reikėjo, kad užnugaryje egzistuotų vietinė administracija.“[921] Be to, jis pareiškė, kad „ant popieriaus kol kas tai vokiečių teritorijos, bet *de facto* – tai lenkų teritorijos“[922]. Galima teigti, kad jeigu sąjungininkai būtų pateikę klausimą dėl Klaipėdos krašto perdavimo sovietinei Lietuvai, jie būtų gavę analogišką arba panašų atsakymą.

Galutinis susitarimas Vokietijos reparacijų klausimu buvo pasiektas Potsdamo konferencijoje. Sąjungininkai susitarė dėl reparacijų principo, kad reparacijos bus skaičiuojamos ne pinigine verte, o turto apimtimi, t. y. natūra. Jie taip pat sutarė, kad pirmenybė gauti reparacijas bus suteikta SSRS, JAV ir Didžiajai Britanijai[923], kad sąjungininkų pretenzijos Vokietijai dėl nuostolių atlyginimo bus patenkintos iš kiekvienai okupuojančiai šaliai tenkančios okupacinės zonos ir užsienyje esančio Vokietijos turto (aktyvų)[924]. Nors sąjungininkai nesutarė dėl turto vertinimo ir koks turtas turi būti priskirtas reparacijų kategorijai, tačiau jie sutarė, kad šie klausimai bus išspręsti per šešis mėn., t. y. iki 1946 m. vasario mėn. Svarbu pabrėžti, kad sprendžiant Vokietijos reparacijų klausimą sąjungininkai vertino Vokietiją 1937 m. gruodžio 31 d. sienų ribose. Šioje teritorijoje likusio turto priklausomybė buvo aiški, bet nuo jos atskirtose teritorijoje ir užsienyje likusio Vokietijos turto priklausomybę dar reikėjo nustatyti. Remiantis Potsdamo susitarimu, 1945 m. spalio 30 d. Kontrolinė taryba, šalių nugalėtojų sudaryta Vokietijos teritorijai valdyti, priėmė įstatymą „Dėl užsienyje esančio vokiško turto valdymo perėmimo“. Pagal šį įstatymą, Vokietija neteko viso nuo jos atskirtoje teritorijoje ir užsienyje buvusio turto (aktyvų), kuris priklausė Vokietijos valstybei ir „vokiečių tautybės asmenims“. Įstatyme buvo nurodyta, kad „vokiečių tautybės asmenimis“ yra laikomi asmenys, kurie po 1939 m. rugsėjo 1 d. turėjo Vokietijos pilietybę, išskyrus piliečius tos šalies, kurią po 1937 m. gruodžio 31 d. „užgrobė“ Vokietija[925]. Galima būtų manyti, kad po 1939 m. kovo 22 d. Klaipėdos krašte likęs turtas nepriklausė Vokietijos valstybei ir kad 1939 m. kovo 23 d. Vokietijos pilietybę įgiję Klaipėdos krašto gyventojai nepriklausė „vokiečių tautybės asmenų“ kategorijai.

---

921 *Тегеран–Ялта–Потсдам. Сборник документов*. Сост. Санакоев, Ш.; Цыбулевский, Б. Москва, 1970, с. 267.

922 Ten pat, p. 268.

923 Ten pat, p. 341.

924 *Тегеран–Ялта–Потсдам. Сборник документов*. Сост. Санакоев, Ш.; Цыбулевский, Б. Москва, 1970, с. 392.

925 Вступление во владение и распоряжение германским имуществом за границей. *Правда*, № 265 (10036), 5 ноября 1945, л. 4.

Tokiu atveju Klaipėdos krašte likęs turtas negalėjo būti priskirtas reparacijų kategorijai ir nusavinamas, bet turėjo būti grąžintas jo savininkams. Tačiau Klaipėdos krašto gyventojams, ir tik lietuvių tautybės, SSRS pilietybė buvo suteikta 1947 m. gruodžio 16 d. ir visas krašto teritorijoje likęs turtas buvo vertinamas kaip trofėjinis. Tai reiškia, kad Sovietų Sąjungos vadovybė Klaipėdos krašto gyventojus laikė Vokietijos piliečiais, o krašte likusį turtą – SSRS priklausančia reparacijų dalimi. Be to, tai gali reikšti, kad tarptautinės teisės požiūriu Sovietų Sąjungos vadovybė nelaikė 1939 m. kovo 22 d. Vokietijos Reicho ir Lietuvos Respublikos sutarties dėl Klaipėdos krašto perdavimo Vokietijai krašto užgrobimu ir kad sovietinė Lietuva nėra Lietuvos Respublikos teisių į Klaipėdos kraštą perėmėja. Išeina, kad Klaipėdos kraštas buvo vertinamas kaip SSRS perduota Vokietijos teritorija. Tokios pozicijos Klaipėdos krašto priklausomybės vertinimo klausimu sąjungininkai laikėsi ir Niurnbergo karo nusikaltimų tribunole, vykusiame nuo 1945 m. lapkričio 14 d. iki 1946 m. spalio 1 d., kur Klaipėdos kraštas nebuvo vertinamas kaip sovietinės Lietuvos dalis, kur Klaipėdos krašto „inkorporacija“ į Vokietijos sudėtį buvo kvalifikuota kaip Versalio sutarties 99 straipsnio pažeidimas. Be to, 1947 m. kovo–balandžio mėn. Maskvoje vykusioje sąjungininkų Užsienio reikalų ministrų tarybos IV sesijoje, kurioje buvo svarstomas taikos sąlygų su Vokietija klausimas, SSRS reiškė pretenzijas Vokietijai tik dėl žalos, kurią ši padarė SSRS, neturinčiai Klaipėdos krašto[926]. Taip pat svarbu pabrėžti, kad minėtame Kontrolinės tarybos įstatyme buvo įtvirtinta nuostata, jog įstatymas nėra taikomas sąjungininkų (SSRS, JAV, Prancūzijos, Didžiosios Britanijos ir jos dominijų, kolonijų bei Indijos) jurisdikcijoje esančiam Vokietijos valstybės ir „vokiečių tautybės asmenims“ priklausančiam turtui (toliau – Vokietijos turtas)[927]. Tai reiškia, kad: a) SSRS ir už Vokietijos ribų likusioje teritorijoje, kurią 1945 m. užvaldė SSRS, visas Vokietijos turtas priklausė SSRS be išlygų, b) toks turtas sudarė SSRS tenkančią Vokietijos reparacijų dalį, c) tokio turto apimčių ir jo vertės nustatymo niekas, išskyrus šalį valdytoją, negalėjo nekontroliuoti, d) tokio turto priklausomybės vertinimas buvo SSRS vidaus reikalas[928]. Panaši padėtis, sprendžiant Vokietijai priklausančio turto klausimą, buvo iki Potsdamo konferencijos pabaigos, nes iki tol tarp sąjungininkų nebuvo susitarimo dėl Vokietijos teritorijų perdavimo Lenkijai ir SSRS bei dėl už Vokietijos ribų likusio turto. Todėl iki 1945 m. rugpjūčio 2 d. iš Vokietijos teritorijos išvežtas turtas buvo vertinamas ne kaip SSRS tenkanti Vokietijos reparacijų dalis, o kaip trofėjinis turtas, dėl to nebuvo vertinamas kaip žalos atlyginimas[929]. Tai sudarė palankias sąlygas nekon-

926 BUKAVICKAS, Rubenas. Klaipėdos kraštas Tarybų Lietuvos sudėtyje 1945–1948 metais: probleminiai klausimai ir teisiniai aspektai. *Istorija*, 2018, t. 110, Nr. 2, p. 29.

927 Вступление во владение и распоряжение германским имуществом за границей. *Правда*, № 265(10036), 5 ноября 1945, л. 4.

928 Ten pat, l. 4.

929 СЕМИРЯГА, Михаил. *Как мы управляли Германией. Политика и жизнь*. Москва, 1995, с. 144.

troliuojamai plėšti Vokietijai priklausantį turtą. Tuo ypač naudojosi SSRS, kuri buvo suinteresuota iš Vokietijos teritorijos išgabenti kuo daugiau turto[930]. Tačiau sąjungininkams sutarus dėl Vokietijos reparacijų vykdymo natūra ir dėl Lenkijos teritorijos išplėtimo šiaurės ir vakarų kryptimis bei „Karaliaučiaus miesto ir gretimo rajono“ perdavimo SSRS, Sovietų Sąjungos vadovybės politika už Vokietijos teritorijos ribų likusio turto klausimu pasikeitė. Ir tai sietina ne su Klaipėdos krašto „suvereniteto grąžinimu“ sovietinei Lietuvai, bet su naujų teritorijų vakaruose įgijimu, jų integracija į SSRS. Taip būtų galima paaiškinti, kodėl iki Potsdamo konferencijos pabaigos Sovietų Sąjungos vadovybė vertino Klaipėdos krašto teritorijoje likusį turtą kaip trofėjinį ir kodėl 1945 m. pabaigoje Klaipėdos krašto teritorijoje likęs nekilnojamasis turtas buvo perduotas sovietinės Lietuvos ūkio subjektams nemokamai.

Taigi, Raudonajai armijai „išvadavus“ sovietinę Lietuvą ir į jos administracinę-teritorinę sudėtį įtraukus Klaipėdos kraštą, sovietinės Lietuvos vadovybė susidūrė tiek su krašte likusio turto priklausomybės problema, kai turtas buvo vertinamas ne kaip sovietinei Lietuvai priklausanti nuosavybė, o kaip Vokietijos turtas, t. y. trofėjinis turtas, tiek su turto perėmimo problema, kai sovietinė Lietuva finansiškai buvo nepajėgi įsigyti tokio turto. Vis dėlto Klaipėdos krašte likusio turto vertinimo ir sovietinės Lietuvos finansinių įsipareigojimų už šioje teritorijoje įgytą turtą vykdymo analizė nėra šio darbo tikslas, tad išsamiau šie aspektai nebus nagrinėjami. Čia svarbu išsiaiškinti, kaip sovietinės Lietuvos vadovybė sprendė Klaipėdos krašte likusio turto klausimą 1945–1960 m.? Klausimas svarbus, siekiant atskleisti (išryškinti) sociokultūrinių ir socioekonominių transformacijų, vykusių po Klaipėdos krašto įtraukimo į sovietinės Lietuvos sudėtį, specifiką.

3.3. Kilnojamojo turto inventorizavimas ir jo realizavimas 1945–1953 m.

1944 m. lapkričio 1 d. SSRS NKVD Vyriausioji pasienio kariuomenės valdyba davė LKP(b) CK ir LKT leidimą komandiruoti į Klaipėdos kraštą „partinius ir tarybinius darbuotojus“. Pirmiausia į Klaipėdos kraštą atvyko operatyvinės civilinės valdžios grupės, kurias sudarė Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskričių VK darbuotojai. Pradžioje jos buvo įsikūrusios Šilutės mieste. Lapkričio viduryje Klaipėdos apskrities VK persikėlė į Priekulę, o Pagėgių apskrities VK – į Pagėgius. Viena pagrindinių užduočių, keliamų apskričių VK, buvo Klaipėdos krašte likusio turto apskaita ir jo apsauga. Svarbu pabrėžti, kad iki 1945 m. kovo mėn. Klaipėdos krašto teritorija buvo fronto zonoje, todėl civilinės valdžios organų veikla buvo stipriai varžoma kariškių,

930 БОЛДЫРЕВ, Роман. *Советская оккупационная политика в Германии 1945–1949*. Экономический аспект. Saarbrücken, 2011, с. 22–23.

kurie ne tik turėjo pirmenybės teisę į krašte paliktą turtą, bet ir jautėsi čia kaip šeimininkai. Dėl tokios padėties krašto teritorija iš esmės buvo nusiaubta[931].

Nepaisant to, civilinės valdžios organai stengėsi apsaugoti tai, kas dar buvo likę vertingo, – tiek kilnojamąjį, tiek nekilnojamąjį turtą. Likęs kilnojamasis turtas buvo suvežamas į saugojimo vietas, kurios buvo ne tik Priekulėje, Šilutėje ir Pagėgiuose, bet ir didesnėse gyvenvietėse bei stambesniuose ūkiuose. Trūkstant darbo jėgos, turto surinkimu ir jo apsauga rūpinosi milicija. Kita vertus, turto surinkimas vyko neorganizuotai, nes jį kaupė ne tik civilinės valdžios organai, bet ir į Klaipėdos kraštą komandiruoti įvairių įmonių ir organizacijų įgaliotiniai iš sovietinės Lietuvos, kurie čia kūrė savo įmonių ir organizacijų „filialus“, pavyzdžiui, kooperatinių organizacijų „Lietūkis“, „Maistas“ ir „Pienocentras“ padalinius. Labai dažnai krašte rastas turtas buvo išgabenamas į sovietinę Lietuvą ir ten realizuojamas siekiant asmeniškai pasipelnyti. Pavyzdžiui, „Vaisių perdirbimo tresto Įgaliotinis Klaipėdos kraštui“ Lenkovičius, 1944 m. lapkričio mėn. Šilutės mieste perėmęs 4 įmones, buvo kaltinamas „trofėjų rinkimu ir spekuliacija“[932], kad jo vadovaujama organizacija „<...> pasidarė tikra parazitinė organizacija, kuri dirba vien tiktai siaurų, asmeninių interesų naudai“[933]. Natūralu, kad turto grobstymu taip pat užsiėmė pavieniai asmenys ir kariškiai. Turto grobstymas buvo įgavęs tokį mastą, kad turtas buvo atiminėjamas net iš krašte likusių vietinių gyventojų. 1944 m. lapkričio 26 d. Lietuvos SSR NKVD Klaipėdos operatyvinės grupės viršininkas valstybės saugumo kapitonas Kuzminas informavo Lietuvos SSR valstybės saugumo liaudies komisarą Aleksandrą Guzevičių, kad „Vokietijos piliečiams priklausančio turto vagystėmis sistemingai užsiima likusios lenkės, buvę kumečiai[934], gretimų Klaipėdos kraštui Lietuvos SSR gyventojai, taip pat kariškiai“[935]. Padėtis nepasikeitė ir tada, kai 1945 m. vasario mėn. pradžioje Klaipėdos krašto valdymą perėmė civilinės valdžios organai. 1945 m. kovo 20 d. Šilutės apskrities NKVD viršininkas valstybės saugumo kapitonas S. Zacharovas rašė Lietuvos SSR NKVD komisariato pavaduotojui valstybės saugumo komisarui Piotrui Kapralovui, kad „kiekvieną dieną yra sulaikomi marodieriai, kurie atvažiuoja rinkti „trofėjų“: išima

---

931 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. „Klaipėdos krašte nėra nė vienos šeimos, iš kurios nebūtų kas nors atimta“. *Antrojo Pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos*. Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XVIII, 2009, p. 323–330.

932 Ištrauka iš Šilutės apskrities VK posėdžio Protokolo. 1945 m. vasario 13 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 1, l. 3.

933 Ten pat, l. 1.

934 1944 m. lapkričio 6 d. Lietuvos SSR NKVD liaudies komisarui A. Guzevičiui rašytoje ataskaitoje buvo pabrėžta, kad 1944 m. spalio mėn. evakavus daugumą Klaipėdos krašto gyventojų, krašte liko daugiausia „beturčiai ir kumečiai“. *LYA*, f. K-1, ap. 3, b. 1209, l. 7ap.

935 Lietuvos SSR NKVD Klaipėdos operatyvinės grupės viršininko kapitono Kuzmino atskaitinis pranešimas Lietuvos SSR NKVD komisarui A. Guzevičiui apie Klaipėdos operatyvinės grupės veiklą nuo 1944 m. lapkričio 25 d. iki gruodžio 5 d. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1114, l. 64ap.

iš namų duris, langus, krosnių koklius, veža šieną, bulves ir pan. Visa tai kaimynai iš Tauragės apskrities. Ten su tuo jokios kovos nevedama, bet dažnai padedama. Sulaikytieji asmenys turi valsčių VK pažymas, kuriose nurodyta, kad jie atvyko paimti šieno arkliams, kuriuos neva pas juos paliko Raudonoji armija ir pan.“[936]. Iš tiesų, iki 1945 m. kovo mėn. pabaigos Klaipėdos krašto teritorijoje plačiai praktikuotas toks turto pasisavinimo būdas, kai iš Kretingos ir Tauragės apskričių į kraštą buvo siunčiamos žmonių grupės, oficialiai įgaliotos parvežti žemės ūkio produktų, technikos, inventoriaus ir „kito visuomeninio turto“. Ir tai jos darė ne savo, bet centrinės valdžios nurodymu. Pavyzdžiui, 1944 m. spalio 22 d. LKP(b) CK įpareigojo Tauragės apskrities VK pasiųsti į Pagėgių apskritį 1 300 žmonių su 195 vežimais[937], kurie nuimtų laukuose likusį derlių. Natūralu, kad kartu su derliumi buvo išvežamas ir visas kitas turtas. 1945 m. kovo 23 d. Pagėgių apskrities Žemės ūkio skyriaus vedėjas skundėsi Lietuvos SSR LKT, jog tuo laiku, kai Tauragės apskrities VK siuntė į Pagėgių apskritį žmones, „<...> vyko didžiausias paliktų be šeimininkų ūkių apiplėšimas“[938]. Be to, turto grobstytojai darėsi vis išradingesni ir gerai organizuoti. Minėtame rašte S. Zacharovas nurodė, kad Šilutės apskrityje „iki kovo 16 d. veikė ginkluota dizertyrų grupė, kurią sudarė 21 asmuo ir kuriai vadovavo vyr. leitenantas. Apsimesdama paruošų surinkimu, grupė organizavo gyventojų plėšimą. Kartu su ja girtuokliavo ir rengė pramogas su moterimis buvęs Šilutės miesto NKVD operatyvinės grupės viršininkas leitenantas Nikulinas ir kapitonas Doninas iš apskrities karinio komisariato“[939]. Buvo atvejų, kai pavykdavo išaiškinti trofėjinio turto grobstytojus ir juos sulaikyti. 1945 m. rugsėjo 20 d. Šilutės apskrities Vartotojų sąjungoje buvo išaiškinta „socialistinės nuosavybės“, t. y. valstybinio turto, grobstytojų grupė, kuri 1945 m. sausio mėn. vykusios inventorizacijos metu nuslėpė didelį kiekį trofėjinių maisto produktų ir pramoninių prekių, 1944 m. lapkričio ir gruodžio mėn. suvežtų į Vartotojų sąjungos bazę Šilutėje. Tiriant šį nusikaltimą, buvo išaiškinti trys „nelegalūs“ sandėliai, kuriuose rasta: 400 kg kiaušinių ir pieno miltelių, 2 statinės valgomosios sodos, 3 t rašomojo popieriaus, 500 kg sriubos koncentrato, 12 statinių įvairių dažų[940]. Vis dėlto kol Klaipėdos krašto teritorija nebuvo visiškai apgyvendinta, bešeimininkio turto grobstymas

936 Šilutės apskrities NKVD viršininko valstybės saugumo kapitono S. Zacharovas raštas Lietuvos SSR NKVD komisariato pavaduotojui valstybės saugumo komisarui Piotrui Kapralovui. 1945 m. kovo 20 d. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1612, l. 12.

937 Tauragės apskrities Darbo žmonių atstovų VK ir LKP(b) apskrities komiteto protokolas Nr. 9. 1944 m. spalio 28 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4a, b. 23, l. 12.

938 Pagėgių apskrities VK pirmininko K. Kazlausko pranešimas LKT pirmininko pavaduotojui M. Šumaukui. 1944 m. lapkričio 27 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4a, b. 12, l. 2.

939 Šilutės miesto NKVD operatyvinės grupės viršininko leitenanto Nikitino ataskaitinis pranešimas Lietuvos SSR NKVD komisarui J. Bartašiūnui. 1945 m. vasario 3 d. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1612, l. 10ap–11.

940 Lietuvos SSR NKVD komisaro J. Bartašiūno pranešimas LKT pirmininkui M. Gedvilui. 1945 m. lapkričio 15 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 41, l. 117–118.

buvo tapęs įprastu reiškiniu. Turtą grobstė ir naujakuriai, kurie pasisavindavo turtą iš gretimų dar neapgyvendintų ūkių[941], nors formaliai jie buvo įpareigoti juose esantį turtą saugoti.

Svarbu pabrėžti, kad disertacijoje Klaipėdos krašte likusio turto inventorizavimo ir jo realizavimo problema nagrinėjama daugiausia Šilutės apskrities atveju, nes autoriui nepavyko rasti Lietuvos archyvuose saugomų dokumentų, kurie būtų susiję su analogiškais reiškiniais, vykusiais Klaipėdos ir Pagėgių apskrityse.

Taigi pagal išlikusius Šilutės miesto ir apskrities kilnojamojo turto surašymo aktus, pagrindinę Klaipėdos krašte surenkamo ir saugomo turto dalį sudarė baldai ir žemės ūkio inventorius. Kilnojamojo turto inventorizacija Klaipėdos krašte prasidėjo 1945 m. vasario mėn. Anksčiausiai turto inventorizacija buvo pradėta Šilutės apskrityje, kur pirmas „vokiškų baldų“ inventorizacijos aktas buvo surašytas Šilutės mieste vasario 21 d.[942]. Iki 1945 m. gegužės 8 d. Šilutės apskrities VK komunalinio ūkio skyrius Šilutės mieste surašė 102 „bešeimininkio turto“ inventorizacijos aktus[943]. Nuo 1945 m. birželio mėn. iki gruodžio 31 d. Šilutės mieste ir apskrityje buvo surašyti dar 232 trofėjinio turto inventorizacijos aktai[944]. Klaipėdos ir Pagėgių apskrityse trofėjinio turto inventorizacija prasidėjo tik 1945 m. balandžio mėn. Pagėgių apskrityje likusio turto inventorizacija vėlavo, nes apskrities VK pradėjo veikti nuo 1945 m. kovo 10 d.[945] Be to, iki 1945 m. vidurio ne visose Klaipėdos krašto vietovėse buvo sudaryti administracinio-teritorinio valdymo organai, o ten, kur jie buvo, vietos valdžią sudarė tik pirmininkas ir sekretorius arba vienas pirmininkas. Kitų vietinės valdžios organų nebuvo. Šis aspektas turėjo lemiamą reikšmę sprendžiant Klaipėdos krašte likusio turto klausimą, nes visas krašte likęs turtas buvo valstybės nuosavybė, kuria turėjo pasirūpinti vietos valdžios organai. Jų užduotis buvo atlikti turto apskaitą ir jo perdavimą gyventojams, įvairioms valstybinėms įstaigoms, įmonėms, žinyboms ir organizacijoms. Kadangi miestų ir apskričių VK turėjo pasirūpinti ne tik kilnojamuoju, bet ir nekilnojamuoju turtu, tai vietos valdžia tiesiog fiziškai negalėjo per trumpą laiką

---

941 Pagėgių apskrities VK ir apskrities LKP(b) komiteto Nutarimas Nr. 1. 1945 m. kovo 10 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 1, l. 2.

942 Акт № 1. составлен 2го февраля лицами Уездного Исполкома Комунального отдела заведующим т. Драздаускас Бронюс <...> сотрудниками комунального отдела т. Щербаковой Екатерины <...> и представителями из милиции т. Станисловаитисем Иосифом в квартире Рачкас (Račkus) Якубас <...> и Рачкас Товадорис (Teodoras) <...> в том что у нуих находится мебель которая оставлена после бежавших немцах. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 6, l. 34.

943 Šilutės apskrities VK Komunalinio ūkio skyriaus surašymo aktų bešeimininkio turto Sąrašas. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 13, l. 223–225.

944 Surašymo ir įkainavimo aktas Nr. 232. 1945 m. gruodžio 30 d. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 8, l. 204.

945 Lietuvos SSR Pagėgių apskrities VK ir apskrities LKP(b) biuro Nutarimas Nr. 1. 1945 m. kovo 10 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4a, b. 12, l. 10.

atlikti tokio didelio darbo, juo labiau kad trūko darbo jėgos, kvalifikuotų specialistų ir aiškių direktyvų, kaip atlikti turto inventorizaciją. Dėl to kilnojamojo turto apskaita, apsauga ir jo realizacija, ypač kaimo vietovėse, vyko formaliai.

1945 m. inventorizuotas tik toks turtas, kuris buvo sandėliuose, gyventojui, įstaigai, įmonei, žinybai ir organizacijai perduotame ar jų užimtame ūkyje, pastate ar bute. Pavyzdžiui, nuo 1945 m. kovo mėn. iki rugpjūčio mėn. naujakuriams surašomuose „ūkio perdavimo aktuose“ buvo surašomi ūkyje esantys baldai ir žemės ūkio inventorius. Trofėjinį turtą turintis ar jį perimantis valstybinio ūkio subjektas pasirašydavo tokį aktą, pagal kurį jis tapdavo atsakingas už turto apsaugą. Paprastai tokį aktą pasirašydavo valstybinio ūkio subjektui atstovaujantis asmuo: įgaliotinis, direktorius, vedėjas ir pan. Iki 1945 m. vidurio nebuvo aiškios atsiskaitymo už trofėjinį turtą Klaipėdos krašte tvarkos, tad inventorizuojamas turtas nebuvo įvertinamas, tik nurodomas turto vienetų skaičius ir apibūdinama turto būklė, pavyzdžiui, geras, blogas, vidutinis, tvarkingas, apgadintas, reikalingas remontas ir pan. Trofėjinį turtą valdančios įstaigos, įmonės, žinybos ir organizacijos faktiškai buvo laikomos turto savininkėmis, tačiau nuosavybės teisę įgydavo tik tada, kai už jį sumokėdavo. Tačiau teisės aktais nustatytos turto įsigijimo už pinigus tvarkos nebuvo laikomasi, nes, taikant tokią tvarką, į kraštą jį apgyvendinti tiesiog nebūtų vykstama, nes tam paprasčiausiai būtų reikėję pinigų...

Atsižvelgiant į tai, atvykstantiems (persikeliantiems) gyventojams trofėjinis turtas buvo perduodamas „laikinai apsaugai“. Pavyzdžiui, naujakuriai perimdavo kilnojamąjį turtą kaip jiems valdyti perduoto ūkio sudedamąją dalį. Kita vertus, naujakuriai buvo įpareigojami ne tik prižiūrėti jiems perduotus, bet ir saugoti greta esančius nuo vieno iki trijų tuščius ūkius. Tiesa, sprendžiant iš ūkių perdavimo aktų, tokia tvarka Klaipėdos krašte neprigijo, nes tokiuose aktuose buvo įrašomas tik naujakurio ūkis.

Gyventojai, norintys įsigyti jų gyvenamuose pastatuose ar ūkiuose esantį turtą, turėjo rašyti prašymą. Pavyzdžiui, Šilutės apskrities Saugų valsčiaus Virkytų kaimo vietinė gyventoja Greta Kalvienė 1945 m. birželio 15 d. prašė leisti jai nusipirkti „Bremės ūkyje“, kuriame ji apsigyveno, rastus daiktus[946]. Vėliau ir naujakuriai turėjo susimokėti už jiems perduotą žemės ūkio inventorių ir baldus, nes, pagal 1945 m. birželio 20 d. Lietuvos SSR LKT ir LKP(b) CK nutarimą, jiems nebuvo taikoma nemokamo kilnojamojo turto įsigijimo lengvata. Tiesa, dalis į Klaipėdos kraštą atvykusių naujakurių su savimi atsivežė savo turto. Kad šis turtas nebūtų apmokestinamas, Žemės ūkio skyriaus darbuotojai buvo įpareigoti registruoti naujakurių atsivežtą turtą[947].

---

946 Šilutės apskrities Saugų valsčiaus Virkytų kaimo gyventojos G. Kalvienės pareiškimas Šilutės apskrities VK finansų skyriui dėl leidimo įsigyti turtą esantį „Bremės ūkyje“. 1945 m. birželio 15 d. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 13, l, 263.

947 Pagėgių apskrities VK ir apskrities LKP(b) biuro Nutarimas Nr. 4. 1945 m. balandžio 16 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 1, l. 4.

Žemiau bus parodyta, kad tokia registracija nebuvo visuotina, t. y. buvo formali arba išvis nebuvo vykdoma.

1945 m. pabaigoje sustiprėjus vietos valdžios organams ir iš esmės baigus apgyvendinti Klaipėdos kraštą, valdžia pagaliau ėmėsi spręsti trofėjinio turto klausimą. Tai buvo ypač svarbu, nes 1945 m. pabaigoje buvo sudaryti Klaipėdos krašto apskričių – Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės – biudžetai, kurių pajamų dalį sudarė pajamos, gautos realizavus trofėjinį turtą, ir kurios buvo naudojamos mokytojų, medikų ir kt. atlyginimams išmokėti. Pavyzdžiui, 1947 m. Klaipėdos apskrities biudžete buvo numatyta gauti 100 000 rb pajamų „iš valstybinio turto realizacijos“[948].

Vykdant Lietuvos SSR FLK 1945 m. lapkričio 29 d. nurodymą, Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių VK finansų skyriai turėjo atlikti viso be šeimininko likusio kilnojamojo turto inventorizaciją: perimti tiek žinomą, tiek nežinomą turtą, jį įkainoti ir realizuoti. Svarbu pabrėžti, kad trofėjinio turto inventorizacija vyko visoje sovietinėje Lietuvoje ir buvo vykdoma pagal SSRS LKT 1943 m. balandžio 17 d. nutarimą Nr. 404 „Dėl nacionalizuoto, konfiskuoto, išmarinio ir bešeimininkio turto apskaitos ir sunaudojimo tvarkos patvirtinimo“. Kadangi šiame teisės akte nebuvo trofėjinio turto kategorijos, tai Klaipėdos krašte inventorizuojamo turto surašymo ir įkainojimo aktuose paprastai buvo papildomai įrašoma, kad inventorizuojamas turtas yra „trofėjinis“. Tokia tvarka dokumentai pildyti iki kovo 23 d. Vėliau, toks turtas įvardytas jau kaip „bešeimininkis“[949].

Visuotinė kilnojamojo turto inventorizacija Šilutės apskrityje prasidėjo 1946 m. sausio 2 d., Pagėgių apskrityje – po 1946 m. kovo 9 d.[950] ir tęsėsi iki 1946 m. pabaigos. Trofėjinio turto inventorizacija užsitęsė dėl darbuotojų trūkumo ir didelės darbo apimties. Pavyzdžiui, nuo sausio 2 d. iki kovo 25 d. Šilutės mieste buvo surašyta 215 trofėjinio turto aktų. Bendra Šilutės mieste surašyto trofėjinio turto vertė siekė 119 609 rb. Šilutės apskrityje nuo kovo 5 d. iki kovo 26 d. buvo surašyti 178 trofėjinio turto aktai, kurių bendra vertė siekė 61 592 rb. Iš viso Šilutės mieste ir apskrityje 1946 m. buvo surašyti 393 trofėjinio turto aktai, kurių bendra vertė siekė 181 201 rb[951].

---

948 Klaipėdos apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 12. 1947 m. balandžio 6 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 13, l. 74.

949 Šilutės rajono DŽDT VK Finansų skyrius. Konfiskuoto, bešeimininkio ir kito, perėjusio valstybės žinion, turto apskaitos, įkainojimo ir realizavimo aktai, susirašinėjimas su finansinėmis įstaigomis, žinybomis ir piliečiais turto vertės grąžinimo klausimais, turto aprašymo, įkainojimo ir realizavimo aktų apskaitos knyga. 1945–1953 m. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 14, l. 1–30.

950 Pagėgių apskrities VK nutarimas Nr. 25 „Dėl darbo organizacijos trofėjiniam liaudies ūkio turtui ir prekiniai materialinėms vertybėms perimti, įkainuoti ir realizuoti“. 1946 m. kovo 9 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 3, l. 49.

951 Šilutės rajono DŽDT VK Finansų skyrius. Konfiskuoto, bešeimininkio ir kito, perėjusio valstybės žinion, turto apskaitos, įkainojimo ir realizavimo aktai, susirašinėjimas su finansinėmis įstaigomis, žinybomis ir piliečiais turto vertės grąžinimo klausimais, turto

Tofėjinio turto inventorizacija buvo vykdoma apeinant visus ūkio subjektus ir tikrinant pas juos esantį kilnojamąjį turtą: ar ūkio subjektas turi nuosavybę įrodančius dokumentus arba liudininkų parodymus, kad pas jį esantis turtas yra jo nuosavybė, ar atsiskaityta su valstybe už 1945 m. gautą trofėjinį turtą. Išaiškintas neapmokėtas arba naujas trofėjinis turtas buvo paliekamas vietoje, jei valstybinio ūkio subjektas ar gyventojas, pas kurį buvo rastas toks turtas, sutikdavo už jį sumokėti. Tokiu atveju buvo surašomas naujas turto „aprašymo ir įkainojimo aktas“. Reikėtų pabrėžti, kad tik pusė Šilutės apskrities naujakurių, pas kuriuos buvo rasta trofėjinio turto, sutiko jį įsigyti. Tikėtina, kad toks turtas buvo menkavertis. Tad trofėjinis turtas, kurio atsisakė naujakuriai, buvo išvežamas į prekybos sandėlius ir parduodamas. Be to, apie 90 proc. Šilutės miesto gyventojų, pas kuriuos buvo rasta trofėjinio turto, taip pat atsisakė jį įsigyti[952]. Tokį miesto gyventojų elgesį galima būtų paaiškinti didele gyventojų migracija ir kilnojamojo turto koncentracija bei nekilnojamojo turto nuosavybe, kai 1945 m. Šilutėje buvo tik šeši „nuosavi“ namai. Tad miesto gyventojai nebuvo suinteresuoti įsigyti kilnojamąjį turtą, kuris buvo jiems nepriklausančiame name ar bute ir, tikėtina, buvo blogos būklės. Paprasčiau buvo užvaldyti be priežiūros paliktą turtą ir juo naudotis, juo labiau kad tokio turto buvo daug ir jis nebuvo tinkamai prižiūrimas. Sprendžiant tokią problemą, 1945 m. gegužės 15 d. Klaipėdos miesto VK priėmė viešą ir privalomą nutarimą, kuriuo įpareigojo miesto ūkio subjektus saugoti jų žinioje esantį turtą. Miesto VK vieneriems metams uždraudė gadinti, pervežinėti iš vienos vietos į kitą, mainyti, išvežti už miesto ribų bet kokį turtą ir savavališkai naudoti statybines medžiagas[953]. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad 1946 m. Šilutės mieste ir apskrityje vykdytos trofėjinio turto inventorizacijos metu vietiniams gyventojams nebuvo surašomi trofėjinio turto aktai, nors 1945 m. tokių atvejų būta daug. Tokį reiškinį būtų galima paaiškinti tuo, kad pradžioje jiems buvo paliekamas trofėjinis turtas tik jo apsaugai, o vėliau, kai atsirado daugiau gyventojų, toks turtas iš jų buvo paimtas. Vietiniai gyventojai galėjo turėti savo turtą tik tuo atveju, jeigu jie nebuvo pasitraukę iš krašto 1944 m. Visais kitais atvejais vietiniai gyventojai galėjo įsigyti turto tik jį nusipirkdami. Šiuo požiūriu vietinių gyventojų atžvilgiu buvo vykdoma diskriminacinė politika. Kita vertus, dauguma vietinių gyventojų gyveno tarybiniams ūkiams priklausančiuose pastatuose, tad juose buvęs kilnojamasis turtas buvo ūkio nuosavybė.

Vykdant turto inventorizaciją, valdžios atstovams buvo nurodyta sulaikyti trofėjinį turtą gabenančius asmenis (civilius ir karišKius), o turtą pristatyti į apskričių VK finansų skyrius. Tuo siekta apsaugoti trofėjinį turtą nuo grobstymo ir išvežimo už apskričių ribų. Pagal šią tvarką, 1947 m. vasario 7 d. Pagėgių apskrities Piktupėnų

---

aprašymo, įkainojimo ir realizavimo aktų apskaitos knyga. 1945–1953 m. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 14, l. 1–30.

952 Ten pat, l. 1–12.

953 Klaipėdos miesto VK privalomas Nutarimas Nr. 23. 1945 m. gegužės 15 d. *KLRVA,* f. 104, ap. 1, b. 1, l. 22.

valsčiaus milicija konfiskavo to paties valsčiaus Kreivėnų kaimo gyventojo K. Mašiūno vežamus daiktus: 1 šieno pjovimo mašiną, 2 plūgus, 5 vežimo ratus ir 2 tekėlus (diskinius galąstuvus). Gavus paliudijimą, kad konfiskuotas „trofėjinis turtas“ buvo pirktas, ir vietos valdžios sprendimą, kad turtas turi būti grąžintas jo savininkui, 1947 m. birželio mėn. milicijoje buvo rasta tik šieno pjovimo mašina...[954]

Trofėjinį turtą turintys, bet už jį nesumokėję gyventojai negalėjo būti tikri, kad iš jų nebus pareikalauta tą turtą grąžinti. 1945 m. pabaigoje Šilutės apskrities VK nurodė komunalinio ūkio skyriui surinkti Šilutėje iš miesto ligoninės paimtas „<...> geležines lovas ir kt., kas dabar yra pas gyventojus kaipo trofėjinis turtas“[955]. 1947 m. sausio 16 d. Šilutės apskrities VK priėmė nutarimą iš Šilutės miesto gyventojų paimti pianinus, rojalius bei fisharmonijas ir perduoti juos Šilutės apskrities Švietimo skyriui. Tokių muzikos instrumentų Šilutės mieste buvo 11[956]. Pavyzdžiui, 1949 m. vasario 19 d. iš J. J. buvo paimta firmos „Liebmann Orgel“ fisharmonija, kuri buvo perduota Šilutės pradinei mokyklai suremontuoti ir naudotis[957]. Kodėl tokie palyginti brangūs daiktai kaip muzikos instrumentai taip ilgai buvo pas gyventojus? Taip buvo todėl, kad valdžia neturėjo tinkamų patalpų (šiltų ir sausų) muzikos instrumentams laikyti. Palikdama tokį turtą gyventojams, valdžia taip tikėjosi jį išsaugoti[958].

Valstybinės įstaigos, įmonės, žinybos ir organizacijos atsiskaitė su valstybe už trofėjinį turtą, kurį jos įgijo 1945–1946 m. Tačiau gyventojai dėl įvairių priežasčių negalėjo arba atsisakė sumokėti už trofėjinį turtą. 1949 m. pabaigoje Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių VK finansų skyriai ėmėsi žygių gyventojų skoloms už trofėjinį turtą išieškoti. Štai keletas pavyzdžių, kaip vyko skolos išieškojimas Šilutės apskrityje. 1946 m. kovo mėn. Šilutės miesto gyventojas J. Z. skundėsi, kad pas jį vasario 26 d. atvykusi komisija aprašė ir įkainojo jo nuosavus baldus, kurie, pasak atsakovo, buvo jo atsivežti iš Tauragės, o likę „rasti Šilutės mieste“[959]. Šilutės apskrities Juknaičių

954 Pagėgių apskrities Piktupėnų valsčiaus VK mokesčių inspektoriaus padėjėjo raštas Pagėgių apskrities VK Finansų skyriaus vedėjui dėl K. Mačiūno turto grąžinimo. 1947 m. rugpjūčio 6 d. *KLRVATAF*, f. 636, ap. 2, b. 14, l. 42.

955 Šilutės rajono DŽDT VK Finansų skyrius. Konfiskuoto, bešeimininkio ir kito, perėjusio valstybės žinion, turto apskaitos, įkainojimo ir realizavimo aktai, susirašinėjimas su finansinėmis įstaigomis, žinybomis ir piliečiais turto vertės grąžinimo klausimais, turto aprašymo, įkainojimo ir realizavimo aktų apskaitos knyga. 1945–1953 m. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 1, l. 191.

956 Šilutės apskrities VK posėdžio protokolas Nr. 1. 1947 m. sausio 16 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 4, l. 2.

957 Turto surašymo ir įkainavimo aktas Nr. 11. 1949 m. vasario 19 d. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 5, l. 29–30.

958 Lietuvos SSR FLK komisaro A. Drobnio ir Valstybės pajamų valdybos viršininko L. Abramskio raštas visų apskričių VK finansų skyriams. 1945 m. sausio 19 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 3, l. 1, l. 452–452ap.

959 Šilutės miesto gyventojo J. Z. pareiškimas Šilutės apskrities DŽDT VK finansų skyriui dėl nepagrįsto reikalavimo susimokėti už jam priklausantį turtą. 1949 m. vasario 7 d. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 12, l. 118.

valsčiaus Klugonų kaimo gyventojas J. U. atsisakė mokėti už trofėjinį turtą, pareikšdamas, kad visą turtą jis įsigijo asmeniškai[960]. To paties kaimo vietinis gyventojas M. Ponelis 1949 m. lapkričio mėn. buvo paduotas į teismą dėl 140 rb skolos už šieno pjovimo mašiną, kurios inventorizacijos metu 1946 m. ji buvo nusidėvėjusi 70 proc., išieškojimą[961]. 1950 m. sausio 14 d. Šilutės apskrities Juknaičių valsčiaus Šėrių kaimo gyventojas J. J. apskundė Lietuvos SSR Aukščiausiajam Teismui Šilutės apskrities „Liaudies teismo“ nuosprendį, pagal kurį jis turėjo sumokėti „valstybei“ 370 rb už trofėjinį turtą. Skunde jis nurodė, kad 290 rb vertės turtas (šieno grėbimo ir pjovimo mašinos, maniežas, poriniai – plūgas, akėčios ir rogės) buvo perduotas kolūkiui „Viltis“, kai jis stojo į kolūkį, ir kad jis yra sumokėjęs 80 rb už baldus[962]. Vis dėlto J. J. turėjo sumokėti už trofėjinį turtą, nes jis buvo įtrauktas į kolūkio nedalomąjį fondą ir formaliai priklausė J. J.[963]

Reikėtų taip pat atkreipti dėmesį į trofėjinio turto vertę ir jo realizavimo ypatumus. 1945 m. viduryje pradėjus įkainoti trofėjinį turtą, jis buvo įvertinamas nebrangiai. Pavyzdžiui, 1945 m. birželio 29 d. „kariniam daliniui l. p. 33502“ buvo perduotas turtas, rastas birželio 21 d. Šilutėje, palėpėje, viename iš Sodų gatvės namų. Rastas turtas įkainotas taip: 2 paveikslai po 20 rb už vieną, 2 vazos po 8 rb už vieną, 160 didelių lėkščių po 4 rb už vieną, 18 mažų lėkščių po 1 rb už vieną, 5 įvairios stiklinės lėkštės po 3 rb už vieną, vienas vidutinio dydžio puodas už 30 rb, 2 seni kibirai po 25 rb už vieną, 6 dubenys po 6 rb už vieną, vidutinio dydžio vonelė už 40 rb ir t. t.[964]

Naujakuriams, įstaigoms, įmonėms, žinyboms ir organizacijoms trofėjinis turtas buvo perduodamas be antkainio. Į prekybą perduotam trofėjiniam turtui – baldams ir namų apyvokos daiktams – paprastai buvo taikomas 100 proc. antkainis. Pavyzdžiui, 1945 m. gruodžio 30 d. į Šilutės apskrities kooperatinės prekybos sąjungai priklausančią baldų parduotuvę buvo perduotas 80 rb vertės „bufetas alui“, kuris buvo parduodamas už 160 rb, 15 kėdžių, kurių bendra vertė siekė 75 rb, buvo parduodamos po 10 rb už vieną, 20 rb vertės senas fotelis – už 40 rb ir t. t.[965] Be to, viešai realizuojamas

960 Šilutės apskrities Juknaičių valsčiaus Klugonų kaimo gyventojo J. U. pareiškimas Šilutės apskrities DŽDT VK finansų skyriui dėl nepagrįsto mokesčio už turtą reikalavimo. 1949 m. rugsėjo 19 d. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 11, l. 82.

961 Šilutės apskrities VK finansų skyriaus Valstybės pajamų inspektoriaus raštas Šilutės apskrities 1-am Liaudies teismui dėl 140 rb. išieškojimo iš M. Ponelio už trofėjinį turtą. 1949 m. lapkričio 12 d. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 8, l. 189, 201.

962 J. J. kasacinis skundas Lietuvos SSR Aukščiausiojo teismo civilinių bylų kolegijai. 1949 m. gruodžio 28 d. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 5, l. 92.

963 Šilutės apskrities VK finansų skyriaus vedėjo ir Valstybės pajamų inspektoriaus pranešimas J. J. raginantis jį susimokėti už trofėjinį turtą. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 5, l. 90.

964 Surašymo ir įkainojimo Aktas Nr. 166. 1945 m. birželio 21 d. / spalio 29 d. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 10, l. 182, 186.

965 Surašymo ir įkainavimo Aktas Nr. 232. 1945 m. gruodžio 30 d. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 8, l. 203–204.

turtas dažniausiai buvo blogos būklės, turėjo aukštas kainas ir dėl to buvo nelikvidus. 1946 m. balandžio mėn. pradžioje Pagėgių apskrities VK priėmė nutarimą, kuriuo įpareigojo apskrities Vartotojų sąjungos vadovybę nukainoti visą trofėjinį turtą, esantį tiek „trofėjinėje parduotuvėje“, tiek „trofėjinėje bazėje“. Tuo siekta dviejų tikslų: realizuoti ilgai neparduodamą valstybės turtą ir padidinti vietinio biudžeto įplaukas[966].

Vis dėlto negalima tvirtinti, jog visas trofėjinis turtas buvo blogos būklės ir kad jį sudarė tik baldai, namų apyvokos daiktai ir žemės ūkio inventorius. Natūralu, kad vertingiausi daiktai nebuvo inventorizuoti, o buvo išgrobstyti. Antai kuriant Klaipėdos kraštotyros muziejų, neslėpta, kad didelė dalis vertingo turto buvo pas miesto gyventojus arba buvo išvežta iš miesto[967]. 1949 m. pradžioje „atsiliepę“ į muziejininkų raginimą atnešti muziejui muziejinę vertę turinčius daiktus, Klaipėdos miesto finansų skyriaus darbuotojas J. Vydūnas atnešė „porą išmirusių gyvūnų ragų“ ir „suakmenėjusį jūrų gyvūną“, o miesto komunalinio ūkio darbuotojas J. Tverijonas – „grąžino į muziejų mamuto šonkaulį, atgabentą iš Juodkrantės“[968]. Tačiau toks gyventojų elgesys greičiau buvo išimtis nei taisyklė. Ypač daug turto buvo prisigrobę valdžios atstovai.

1950 m. balandžio mėn. Šilutėje dirbo LKP(b) CK brigada, kurios užduotis buvo ištirti Šilutės apskrities aukščiausios vykdomosios ir partinės valdžios piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi. 1950 m. gegužės 6 d. buvo patikrinta Šilutės apskrities partijos komiteto sekretoriaus A. Olšausko „sodyba“. „Septyniuose kambariuose, erdviame rūsyje ir sandėlyje“ buvo rasta turto[969], kurio vertė siekė 9 109 rb 50 kap. Tarp rasto trofėjinio turto buvo paveikslų, skulptūrų, sidabrinių stalo įrankių, įvairių indų, veidrodžių, laikrodžių, muzikos instrumentų, kilimų, baldų ir kt. Dauguma rastų daiktų buvo po kelis ar keliolika vienetų. Įdomu tai, kad gegužės 13 d. šis turtas buvo perkainotas padidinant jo vertę iki 17 351 rb[970]. Pavyzdžiui, kampinės odinės sofos (3x3 m) kaina nuo 300 rb padidinta iki 1 200 rb[971]. Trofėjinio turto inventorizacijos dieną A. Olšauskas parašė vietos partijos komitetui prašymą, prašydamas leisti jam nusipirkti dalį „trofėjinio turto“[972]. Jam pavyko ne tik išsipirkti vertingiausius daiktus, bet ir

966 Решение № 85 Пагегского Уездного исполнительного комитета Депутатов трудящихся от 30 марта 1946 года «О выполнении плана завоза виноводочных изделий Употребсоюзом в 1-квартале 1946 г.». *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 3, l. 92.

967 Atkurkime Klaipėdos muziejų – kraštotyros lobyną. *Raudonasis švyturys,* Nr. 296(816), 1948, gruodžio 15, l. 3.

968 Atkursime Kraštotyros muziejų. *Raudonasis švyturys,* Nr. 74 (903), 1949, balandžio 10, l. 3.

969 GRIGALAVIČIUS, Juozas. *Kai Lietuvoje šeimininkavo stalinistai. Atsiminimai 1944–1953.* Vilnius, 1991, p. 113.

970 Šilutės miesto Vartotojų kooperatyvui perduoto turto sąskaita Nr. 10. 1950 m. gegužės 6 d. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 1, l. 13.

971 Turto perkainavimo aktas Nr. 97. 1950 m. gegužės 6 d. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 1, l. 15.

972 A. Olšausko prašymas Šilutės apskrities LKP(b) komiteto sekretoriui, kuriuo prašyta „padėti“ išsipirkti trofėjinį turtą. 1950 m. gegužės 6 d. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 1, l. 17–17ap.

juos įsigyti pigiau[973]. Juozo Grigalavičiaus nuomone, pas A. Olšauską rasto turto vertė „rinkos kainomis“ galėjo siekti 400 000 rb[974], t. y. beveik 23 kartus daugiau, nei už jį gavo valstybė. Iš tiesų, nuo pat pradžių Klaipėdos krašte likęs ir į sovietinės Lietuvos teritoriją įvežamas trofėjinis turtas, ypač skirtas valstybinio ūkio subjektams, buvo nesaugomas ir sąmoningai sumažinama tokio turto vertė[975].

1950 m. gegužės mėn. vykusiame LKP(b) CK biuro posėdyje buvo svarstytas A. Olšausko turto klausimas. A. Sniečkaus paklaustas, kodėl piktnaudžiavo tarnybine padėtimi ir „prisigrobė valstybės ir gyventojų turto“, A. Olšauskas atsakė be užuolankų: „Šį turtą įsigijau ne sau, <...> o respublikos vyriausybės nariams, jų patogumui, jų poilsiui. Pas mane dažnai atvykdavo draugai Sniečkus, Pisarevas ir kiti VKP(b) CK Lietuvos biuro nariai. Viską dariau tik jų patogumui“...[976]

Nuo 1952 m. gruodžio 13 d. iki 1953 m. gruodžio 22 d. Šilutės rajono DŽDT VK nurašė visą neapmokėtą trofėjinį turtą. Nurašyto turto bendra vertė siekė 59 530 rb 54 kap., arba 32,85 proc. viso 1946 m. inventorizuoto trofėjinio turto vertės. Turto nurašymas motyvuotas tuo, kad nėra galimybės išieškoti skolos valstybei iš beturčių ir nežinia kur išvykusių gyventojų[977]. Taip Šilutės rajone buvo baigtas valstybės šioje Klaipėdos krašto teritorijos dalyje užvaldyto kilnojamojo turto perėmimas ir jo perdavimas valstybinio ir visuomeninio ūkio subjektams bei gyventojams. Nuo 1954 m. trofėjinio turto klausimo nebeliko.

Nors nėra rasta dokumentų, susijusių su Klaipėdos ir Pagėgių apskrityse likusio trofėjinio turto apskaita ir jo realizacija, tačiau iš pateikto Šilutės apskrities atvejo galima susidaryti vaizdą apie Klaipėdos krašte likusio kilnojamojo turto mastą ir jo pobūdį, taip pat turto apskaitos ir jo realizavimo eigą bei ypatumus. Svarbu pabrėžti, kad Šilutės apskrityje 1946 m. inventorizuotas turtas sudarė tik nedidelę trofėjinio turto dalį, nes turto inventorizacijos aktuose neatsispindi trofėjinis turtas, kuris 1944–1945 m. buvo išvežtas už apskrities ribų, buvo sunaikintas ir 1945 m. parduotas valstybinio ūkio subjektams, naujakuriams ir vietiniams gyventojams. Be to, ne visuose trofėjinio turto aktuose buvo įrašoma turto vertė. Tad Klaipėdos krašte likusio turto

---

973 GRIGALAVIČIUS, Juozas. *Kai Lietuvoje šeimininkavo stalinistai. Atsiminimai, 1944–1953.* Vilnius, 1991, p. 118.

974 Ten pat, p. 118.

975 Lietuvos SSR FLK komisaro pavaduotojo V. Rodionovo ir Valstybės pajamų valdybos viršininko pavaduotojo raštas visų apskričių VK finansų skyrių vedėjams. 1945 m. gruodžio 17 d. *LCVA*, f. R-164, ap. 3, b. 1, l. 56.

976 GRIGALAVIČIUS, Juozas. *Kai Lietuvoje šeimininkavo stalinistai. Atsiminimai, 1944–1953.* Vilnius, 1991, p. 120.

977 Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 718 „Dėl nurašymo įsiskolinimo už parduotus trofėjinius baldus 1946 m. atskiriems piliečiams“. 1952 m. gruodžio 13 d.; Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 688 „Dėl nurašymo įsiskolinimo už parduotus trofėjinius baldus ir žemės ūkio inventorių 1946, 1947 ir 1948 m. atskiriems piliečiams“. 1953 m. gruodžio 22 d. *KLRVA,* f. 258, ap. 2, b. 15, l. 5–8.

mastas išties buvo ženkliai didesnis. Bet kuriuo atveju Klaipėdos krašte likęs trofėjinis turtas palengvino tiek krašto gyventojų padėtį, tiek krašto sovietizaciją.

3.4. Nekilnojamojo turto problemos sprendimas 1945–1948 m.

Sprendžiant Klaipėdos krašte likusio kilnojamojo turto apskaitos, apsaugos ir jo realizavimo klausimus, kartu buvo sprendžiama ir nekilnojamojo turto problema. Skirtingai nei kilnojamasis turtas, kurį stengtasi realizuoti už pinigus, nekilnojamasis turtas (toliau – turtas) buvo perduodamas valstybinio ūkio subjektams, pavyzdžiui, komunaliniams ir tarybiniams ūkiams, nemokamai, įtraukiant tokio turto vertę į ūkio subjektų balansą. Taip turtą gavęs valstybinio ūkio subjektas faktiškai tapdavo turto savininku ir buvo atsakingas už jam perduotą turtą. 1945 m. pradžioje visą turtą perėmė Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių VK (formaliai kaimo vietovėse buvęs turtas buvo perduotas valsčių VK), kurie savo ruožtu perdavė turtą įvairioms įstaigoms, įmonėms, žinyboms ir organizacijoms.

Nekilnojamojo turto inventorizacija Klaipėdos krašte prasidėjo dar iki jo apgyvendinimo pradžios. Valdžia skubėjo perimti visą Klaipėdos krašte likusį turtą, kad galėtų jį apsaugoti ir tolygiai paskirstyti valstybinio ūkio subjektams ir gyventojams. Inventorizuojant išlikusį turtą, buvo svarbu ne statinių skaičiaus nustatymas, bet turto apsauga. Šiuo požiūriu geriausia padėtis buvo miestuose, kur turtą perėmė apskričių VK. Pavyzdžiui, 1945 m. vasario mėn. pradžioje Šilutės apskrities VK įsteigė apskrities komunalinio ūkio skyrių, kuris iš karto ėmėsi formuoti Šilutės miesto komunalinio ūkio fondą[978]. Analogiškai, tačiau kiek vėliau, buvo sudaryti Klaipėdos ir Pagėgių apskričių VK komunaliniai ūkiai. Tad dar iki prasidedant planingam Klaipėdos krašto apgyvendinimui, didelė dalis Klaipėdos krašto miestuose likusio turto jau buvo paskirstyta naujiems turto valdytojams – įvairioms įstaigoms, įmonėms, žinyboms ir organizacijoms, kurios buvo atsakingos už jiems perduoto turto priežiūrą.

Anksčiausiai nekilnojamojo turto inventorizacija prasidėjo Šilutės apskrityje, nes čia pirmiausia pradėjo funkcionuoti civilinė valdžia. Jau 1944 m. lapkričio mėn. daugelis apskrityje likusių įstaigų ir įmonių turėjo „naujus savininkus“, kuriems atstovavo į Klaipėdos kraštą iš sovietinės Lietuvos atsiųsti įvairių valstybinio ūkio subjektų įgaliotiniai. 1944 m. gruodžio mėn. Lietuvos SSR Žemės ūkio liaudies komisariato įgaliotinis Klaipėdos kraštui Zažeckis Saugų valsčiuje netgi įsteigė pirmą tarybinį ūkį Klaipėdos krašte. „Maksimo Gorkio“ vardu pavadintas ūkis apėmė 1 300 ha žemės plotą. Šiame valsčiuje taip pat pradėjo veikti pirmas malūnas[979]. Be to, Šilutės aps-

978 Lietuvos SSR komunalinio ūkio komisaro A. Astafjevo įsakymas Nr. 13. 1945 m. sausio 17 d. *LCVA*, f. R-768, ap. 5, b. 944, l. 18.

979 Pirmieji tarybiniai ūkiai Klaipėdos krašte. *Tarybų Lietuva,* Nr. 90 (526), 1945, balandžio 26, l. 2.

krityje buvo išlikęs apskrities nekilnojamojo turto kadastras, kuris labai palengvino turto apskaitą ir jo paskirstymą valstybinio ūkio subjektams ir gyventojams. Pagėgių ir Klaipėdos apskrityje tokių dokumentų nebuvo išlikę[980]. 1945 m. kovo mėn. Pagėgių apskrities VK Žemės ūkio skyriaus darbuotojai ieškojo Pagėgių apskrities žemėtvarkos dokumentų Tilžėje, bet ten jų taip ir nerado. Tad nekilnojamojo turto inventorizacija šioje ir Klaipėdos apskrityje užsitęsė iki 1945 m. vidurio.

Reikėtų pabrėžti, kad inventorizuojant nekilnojamąjį turtą kaimo vietovėse formaliai remtasi žemės reformos įstatymu, pagal kurį buvo vykdoma žemės ūkio sovietizacija. Remiantis šiuo įstatymu, visas Klaipėdos krašte likęs turtas buvo paimtas į valstybinį žemės fondą, kurį sudarė žemė ir pastatai, nors iš tiesų visas krašte likęs turtas buvo vertinamas kaip valstybės karo metu įgytas turtas. Dėl to, planuodama tiek Klaipėdos krašto apgyvendinimą, tiek jo sovietizaciją, sovietinė Lietuvos vadovybė buvo priklausoma nuo Sovietų Sąjungos vadovybės sprendimų šios SSRS teritorijos atžvilgiu. Pavyzdžiui, buvo minėta, kad sovietinės Lietuvos vadovybė oficialiai pradėjo vykdyti Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimą tik po to, kai jį inicijavo SSRS LKT, kuri krašto apgyvendinimui skatinti nemokamai skyrė kaimo vietovėse likusį turtą. Be to, 1945 m. birželio 15 d. SSRS LKT priėmė nutarimą Nr. 1422, kuriuo įkūrė Lietuvos SSR žvejybos pramonės LKT ir kuriam perdavė Rusnėje, Šarkuvoje, Nidoje, Preiloje, Juodkrantėje, Šventojoje ir kt. esančius ūkius. Vykdant šį nutarimą, 1945 m. spalio 4–10 d. Nidoje, Preiloje, Pervalkoje ir Juodkrantėje buvo inventorizuoti 208 įvairios paskirties pastatai, kurių bendra vertė, išskaičiavus nusidėvėjimo procentą, siekė 1 mln. 203 tūkst. 600 rb. Žvejybos pramonės LKT taip pat buvo perduotas tose gyvenvietėse likęs žvejybos inventorius, statybinės medžiagos, baldai ir namų apyvokos daiktai. Kokia buvo šio turto vertė, nepavyko nustatyti, tačiau yra žinoma, kad baldai ir namų apyvokos daiktai buvo suvežti į kariniam jūrų laivynui priklausančius du sandėlius Juodkrantėje[981]. Tik po to, 1945 m. spalio 22 d., Lietuvos SSR LKT priėmė nutarimą, kuriuo visus Kuršių marių ir Baltijos jūros pakrantėje buvusius ūkius perdavė Žuvies pramonės LKT žuvies kombinato darbininkams ir žvejams apgyvendinti. Tokiu pat būdu Klaipėdos krašte buvo organizuoti ir tarybiniai ūkiai, kuriems 1945 m. rugpjūčio 17 d. buvo perduota 44 862 ha teritorija[982], kuri sausumoje sudarė daugiau kaip 18 proc. visos Klaipėdos krašto teritorijos. Kartu su žeme tarybiniams ūkiams buvo perduotas ir šioje teritorijoje buvęs turtas. Valstybiniais „feodais“ skirstant Klaipėdos krašto teritoriją, išimtys buvo daromos švietimo ir ryšių įstaigoms, kelių priežiūros ir miško ūkio organizacijoms ir kt., kurios dėl savo veiklos specifikos sudarė nedideles teritorines saleles didžiųjų teritorijos

---

980 Klaipėdos apskrities vadovybės kreipimasis į sovietinės Lietuvos vadovybę. 1945 m. rugsėjo mėn. *KLRVA,* f. 36, ap. 5, b. 2, l. 6.

981 ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė L. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 376.

982 Постановление 169-с СНК Литовской ССР и ЦК КП(б) Литвы от 17 августа 1945 г. «Об организации новых совхозов и увеличении земельной площади существующих совхозов Харкомсовхозов Литовской ССР». *LCVA*, f. R-757, ap. 12, b. 8, l. 1–7.

valdytojų valdose. Klaipėdos krašto teritorijos dalį taip pat gavo kariškiai, kurie ruože palei Kuršių marias ir Nemuno upę, nuo Priekulės miestelio iki Leitgirių kaimo, 1945–1946 m. valdė apie 32 000 ha, arba apie 320 kv. km, dydžio žemės teritoriją. Toks Klaipėdos krašte likusio turto paskirstymas neturėtų stebinti, nes jis tapo galimas SSRS okupavus kraštą ir jį prijungus prie sovietinės Lietuvos bei pritaikius sovietinę nuosavybės teisę ir ūkio sistemą. Tad pirminis nuosavybės teisės į krašte likusį nekilnojamąjį turtą šaltinis buvo valstybė, kuri nustatė, kam, kiek, kokiu pagrindu ir sąlygomis išdalinti krašte likusį turtą.

Vis dėlto nesant perspektyvinių Klaipėdos krašto ūkio vystymo planų ir kuriantis vis naujiems ūkio subjektams, turto paskirstymas vyko chaotiškai, kai tas pats turtas buvo perduodamas tai vienam, tai kitam „savininkui“. Paprasčiau tariant, turtas „ėjo iš rankų į rankas“. Tokia praktika buvo ypač paplitusi Klaipėdos krašte 1945–1946 m. Natūralu, kad skirstant turtą kildavo ir tarpžinybinių ginčų. Būdingas tokio atvejo pavyzdys yra žemės ir pastatų perdavimas Lietuvos SSR NKVD 3-iajai pataisos darbų kolonijai ir tarybiniam ūkiui „Uostadvaris“. Pavyzdžiui, 1945 m. vasario 16 d. Šilutės apskrities VK priėmė nutarimą, kuriuo patenkino „kolonijos“, perėmusios „karo belaisvių lagerį“, prašymą skirti jai pagalbinį ūkį. „Kolonijai“ buvo skirtas 1 569 ha dydžio žemės plotas, apėmęs tris sklypus, kuriuose buvo 24 įvairaus dydžio ūkiai[983]. Remiantis šiuo nutarimu, 1945 m. kovo 22 d. Lietuvos SSR LKT priėmė nutarimą „Dėl Šilutės apskrities karo belaisvių lagerio ir žemės perdavimo Lietuvos SSR NKVD 3-iajai pataisos darbų kolonijai“[984]. Tačiau kitu Lietuvos SSR LKT nutarimu dalis „kolonijai“ perduotos žemės, konkrečiai 500 ha dydžio „Neumanno dvaras“ Rusnės saloje ir 500 ha pievų dešinėje Atmatos upės pusėje, buvo perduoti „Uostadvario“ tarybiniam ūkiui. Tarpžinybinis ginčas dėl 1 000 ha žemės ploto bei pastatų priklausomybės tęsėsi iki 1949 m. ir baigėsi jis tarybinio ūkio nenaudai. Pagrindinis argumentas, kuriuo rėmėsi valdžia, atiduodama žemę ir turtą „kolonijai“, buvo ta, kad tarybinis ūkis buvo organizacinėje stadijoje, o „kolonija“ jau funkcionavo. Dėl to tarybinio ūkio centras buvo įkurtas šiauriau – Kintų valsčiaus (iki 1945 m. rugsėjo mėn. – Sakūčių valsčius) Sakūčių kaime. Tad ūkiui liko tik „Neumanno dvaro“ pavadinimas – „Uostadvaris“ (vok. *Kuwertshof*). Šioje situacijoje įkaitais tapo apie 20 naujakurių, kurių ūkiai pateko į „kolonijos“ teritoriją. 1945 m. vasarą jie visi buvo priversti persikelti į kitas vietas.

Nesiplečiant į valstybinėms įstaigoms, įmonėms, žinyboms ir organizacijoms Klaipėdos krašte perduoto nekilnojamojo turto įgijimo ir disponavimo juo ypatumus, reikėtų pabrėžti, kad tokio turto skirstymas gyventojams kaimo vietovėse turėjo politinę ir ekonominę potekstę ir buvo naudojamas kaip priemonė socioekonominiams ir sociokultūriniams procesams krašte valdyti (kontroliuoti).

---

983 Ištrauka iš Šilutės apskrities VK posėdžio protokolo. 1945 m. vasario 16 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b, 1, l. 5–6.

984 TININIS, Vytautas, Sovietų Sąjungos karo belaisvių lageris Macikuose 1945–1948 m. Iš: *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse.* Red. Jankauskienė, Edita. Vilnius, 2015, p. 63.

Taigi, nors sovietinės Lietuvos vadovybė buvo užsimojusi kraštą apgyvendinti daugiausia naujais gyventojais, atvykusiais (persikėlusiais) iš kitų sovietinės Lietuvos vietų, tačiau šiam tikslui įgyvendinti pirmiausia reikėjo pasirūpinti Klaipėdos krašte likusiu turtu. Kadangi krašte beveik nebuvo gyventojų, todėl jame likusiems vietiniams gyventojams buvo leidžiama likti savo namuose arba ten, kur jie buvo apsigyvenę, ir prižiūrėti gretimus ūkius. Vietiniai gyventojai buvo iškeliami iš jų užimtų ūkių tik tais atvejais, jei jų ūkiai buvo reikalingi karinės ar civilinės valdžios poreikiams. Be to, nuo 1945 m. kovo mėn. iki rugsėjo mėn. savo turtą praradusiems vietiniams gyventojams buvo leidžiama apsigyventi kituose, dažniausiai kaimyniniuose, ūkiuose, suteikiant jiems naujakurio teises. Pavyzdžiui, 1945 m. Šilutės apskrities Jonaičių, Ramučių ir Šilutės valsčiuose kaip naujakuriai gavo žemės ir pastatus 75 vietiniai gyventojai[985]. Tokia praktika buvo ypač paplitusi Klaipėdos ir Šilutės apskrityse, kur buvo likę daug vietinių gyventojų ir kur iki 1945 m. rugsėjo mėn. daugeliui valsčių vadovavo patys vietiniai gyventojai. Pavyzdžiui, Šilutės apskrities Pašyšių valsčiaus VK pirmininkas buvo A. Dinius, Ramučių valsčiaus VK – J. Kirlikas, Rūdynų valsčiaus VK – J. Liepa, Traksėdžių valsčiaus VK – K. Kasaitis ir kt. Valsčių VK ir apylinkių pirmininkais taip pat buvo skiriami prieškarinės Lietuvos gyventojai, 1923–1939 m. apsigyvenę Klaipėdos krašte. Šilutės apskrities Skirvytės valsčiaus VK pirmininku buvo paskirtas J. Skripkauskas, o Jonaičių valsčiaus Metirkviečių apylinkės pirmininku – J. Galvanauskas ir kt. Natūralu, kad vietinės valdžios atstovai pirmiausia atsižvelgdavo į jiems pažįstamų gyventojų prašymus ar jų padėtį, juo labiau kad jų kompetencijai priklausė žemės ir ūkių skirstymas. Tad, skirtingai nuo Pagėgių apskrities, kur buvo likę tik kelios dešimtys vietinių gyventojų ir kur visi tušti ūkiai vietinės valdžios buvo vertinami kaip „pabėgusių liaudies priešų“, t. y. kaip valstybės nuosavybė, Šilutės ir Klaipėdos apskrityse vietos valdžia vertino tuščius ūkius kaip „likusius be šeimininko“, t. y. kaip laikinai be priežiūros paliktą turtą.

Tačiau tokia padėtis ir nuostatos greitai radikaliai pasikeitė. 1945 m. rugpjūčio 15 d. VKP(b) CK nepatenkinamai įvertino Lietuvos sovietizacijos eigą ir Klaipėdos krašto apgyvendinimą[986], kurio pagrindiniu trikdžiu buvo įvardyti vietiniai gyventojai[987]. Šiame kontekste 1945 m. rugpjūčio 17 d. ir 21 d. Lietuvos LKT ir LKP(b)

985 BUKAVICKAS, Rubenas. *Šilutės apskrities kūrimas ir jos sovietizacija 1945–1950 metais. Baigiamasis magistro darbas.* 2012. Darbas saugomas Klaipėdos universiteto bibliotekoje, p. 59.

986 43. 1945 m. rugpjūčio 15 d., Maskva. – VKP(b) CK nutarimas „Dėl pagalbos priemonių Lietuvos SSR Klaipėdos miestui, Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritims“. *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2015, p. 317–318.

987 35. 1945 m. rugpjūčio 2 d., Vilnius. – V. Pisarevo pažyma M. Suslovui apie SSRS Liaudies Komisarų Tarybos nutarimo „Dėl valstiečių ūkių perkėlimo į Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskritis iš kitų Lietuvos SSR apskričių“ įgyvendinimą. *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2015, p. 290.

CK priėmė du nutarimus[988], kurie tiesiogiai paveikė Klaipėdos kraštą. Pirmuoju teisės aktu buvo inicijuotas vietinių gyventojų šalinimas iš visų vietinės valdžios organų. Antruoju – žemės ir ūkių paskirstymo kompetencija iš valsčių VK perduota Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių VK Žemės komisijoms[989]. Rugsėjo mėn. organizuotos apskričių komisijos vykdė išskirtinai naujiems krašto gyventojams palankią politiką. Dėl to iš vietinių gyventojų buvo atimtos naujakurio teisės, o jie patys išgyvendinti į tarybiniams ūkiams priklausančius ūkius. Svarbu pabrėžti, kad į tarybinių ūkių teritoriją patekę vietinių gyventojų ūkiai tapdavo valstybės nuosavybe. Dėl šios priežasties jie prarasdavo nuosavybės teisę į jiems priklausantį turtą, nors jie likdavo gyventi savo namuose.

Kaip jau buvo atskleista, naujakuriams ūkiai buvo perduodami pagal turto perdavimo aktą, kuris jiems nesuteikė nuosavybės teisės į ūkį. Iki 1945 m. rugsėjo mėn. tokiuose aktuose buvo įrašoma, kad ūkis yra perduodamas „laikinai valdyti“, kad „ūkis perduodamas naujakuriui, kuris pasižada sąžiningai tvarkyti ūkį ir saugoti visą inventorių“[990]. 1945 m. rugsėjo mėn. pasikeitė ūkių perdavimo naujakuriams akto forma. Nors naujuose perdavimo aktuose jau nebuvo pabrėžiamas laikinas nekilnojamojo ir kilnojamojo turto perdavimo pobūdis, tačiau jų turinys nepakito. Tokie teisės aktai buvo išduodami iki 1948 m. vidurio, t. y. iki žemės reformos pabaigos. Vieni paskutinių „naujakurių“, gavę tokius teisės aktus, buvo repatriantai. Mat sovietinė Lietuvos vadovybė, skleisdama sąjungininkų okupuotose Vokietijos zonose propagandą, skatinančią vietinius gyventojus grįžti į sovietinę Lietuvą, žadėjo jiems ne tik suteikti SSRS pilietybę, bet ir grąžinti nekilnojamąjį turtą. Kadangi tokio turto jau nebuvo likę, į Klaipėdos kraštą sugrįžusiems vietiniams gyventojams buvo suteikiami kiti ūkiai, tačiau be naujakurio teisės. Vis dėlto toks reiškinys nebuvo masinis ir daugelyje vietų jis nebuvo galimas, nes Klaipėdos krašte buvo likęs ribotas tinkamų apgyvendinti tuščių ūkių skaičius. Negalutiniais duomenimis, 1948 m. Šilutės apskrityje vietiniai gyventojai repatriantai gavo 46 ūkius: Juknaičių valsčiuje – 36[991], Kintų valsčiuje – 4, Šilutės valsčiuje – 8[992]. Kita vertus, 1948 m. viduryje pradėjus masinę kolektyvizaciją turto perdavimas repatriantams asmeninės nuosavybės teise neteko

---

988 Постнановление № 170-с Совнаркома Литовской ССР и ЦК КП(б) Литвы от 17 августа 1945 г. «Об укреплении кадрами и улутшении работы волостных исполкомов и апилинковых Советов». *LCVA*, f. R-754, ap. 12, b. 8, l. 15–21.

989 Постнановление № 176-с СНК Литовской ССР и ЦК КП(б) Литвы от 21 августа 1945 г. «О выполнении закона «О ликвидации последствий немецкой оккупации в сельском хозяйстве». *LCVA*, f. R-754, ap. 11, b. 14, l. 39–42.

990 Šilutės apskrities naujakurių pareiškimai žemei gauti. *KLRVA*, f. 127, ap. 1. b. 2, 20–23, 27, 70–71, 82–90, 98. 116–117. 121, 126–134, 178–180, 221–222.

991 Šilutės apskrities Juknaičių valsčiaus naujakurių pareiškimai žemei gauti. 1948 m. vasario 1 d. – gruodžio 31 d. *KLRVA*, f. 127, ap. 1, b. 42–44.

992 Šilutės apskrities Šilutės valsčiaus naujakurių pareiškimai žemei gauti. 1948 m. kovo 10 d. – birželio 1 d. *KLRVA*, f. 127, ap. 1, b. 140.

prasmės ir buvo nebegalimas, nes susikūrus kolūkiams visi jų teritorijoje buvę tušti ūkiai tapo kolūkine, t. y. visuomenine, nuosavybe.

3.5. Kaimo vietovėse naujakuriams ir vietiniams gyventojams priklausantis nekilnojamasis turtas skaičiais 1945–1960 m.

Nagrinėjant Klaipėdos krašto kaimo vietovėse likusio turto paskirstymo problemą, taip pat reikėtų pabandyti atsakyti į klausimus, kiek iš viso kaimo vietovėse buvo likę nekilnojamojo turto ir kiek jo galėjo priklausyti vietiniams gyventojams ir naujakuriams? Atsakant į šiuos probleminius klausimus, reikėtų apsiriboti nekilnojamuoju turtu kaip ūkio vienetu, nes šaltiniai, kuriais ieškoma atsakymo į keliamus klausimus, daugiausia yra susiję su 1945–1948 m. žemėtvarkos dokumentais.

Pirminiais duomenimis, kuriais rėmėsi sovietinė Lietuvos vadovybė, planuodama Klaipėdos krašto apgyvendinimą, 1945 m. kovo mėn. pabaigoje krašte buvo 13 091 ūkis: Klaipėdos apskrityje – 3 999, Šilutės apskrityje – 4 762, Pagėgių apskrityje – 4 330[993]. 1948 m. vasario mėn. duomenimis, Klaipėdos krašte valstybiniame žemės fonde buvo 10 006 ūkiai: Klaipėdos apskrityje – 2 182, Pagėgių apskrityje – 4 421, Šilutės apskrityje – 3 403. Remiantis šiais duomenimis, galima teigti, kad maždaug 3 000 ūkių skirtumas tarp 1945 m. pradžioje ir 1948 m. pradžioje pateiktų duomenų apie ūkių skaičių atsirado dėl dviejų priežasčių. Pirma, į ūkių apskaitą nebuvo įtraukti karo metu sugriauti arba kitaip sunaikinti ūkiai. Pavyzdžiui, 1945 m. gruodžio pradžioje Klaipėdos apskrityje buvo 610 visiškai sugriautų ūkių[994]. 1946 m. spalio 31 d. duomenimis, Pagėgių apskrityje buvo 715 „sunaikintų sodybų“[995]. Antra, į ūkių apskaitą nebuvo įtraukti ūkiai, 1945–1947 m. prijungti prie didžiųjų Klaipėdos krašto miestų: Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės.

Iš valstybinio žemės fondo 1945–1947 m. naujakuriams buvo perduoti 5 872 ūkiai, valstybiniams ir visuomeniniams ūkio subjektams, žinyboms ir organizacijoms – 1 624 ūkiai. Fonde liko nepaskirstyti 1 599 ūkiai. Iš viso iki 1948 m. buvo paskirstyta ir liko fonde 9 095 ūkiai. Reikėtų pabrėžti, kad į valstybinį žemės fondą buvo paimta 7 „valstybės žinioje esantys ūkiai“ ir 9 213 tuščių ūkių, kurie buvo vertinami kaip „pabėgusių su vokiečiais liaudies priešų“ (4 421 ūkis) ir „likę be šeimininko“ (4 792 ūkiai) ūkiai. Be to, į fondą buvo įtraukti 786 vietinių gyventojų ūkiai: 672 ūkiai, kuriems iki 5 ha sumažintas žemės plotas, 72 ūkiai, kurie viršijo 15 ha žemės plotą ir 42 konfiskuoti ūkiai. Taigi, valstybiniame fonde buvo 911 ūkių skirtumas: į fondą įtraukti 10 006, o pa-

---

993 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 354.

994 Žemės ūkis Klaipėdos apskrityje. *Raudonasis švyturys*, 1945, gruodis, l. 1.

995 Pagėgių apskrities bendras žemės plotas pagal žemės ūkio naudmenas ir jų pasiskirstymą. 1946 m. spalio 31 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 225, l. 415.

skirstyti ir likę fonde – 9 095 ūkiai[996]. Galima daryti prielaidą, kad šis skirtumas atsirado dėl to, jog valstybiniame žemės fonde neatsispindėjo vietinių gyventojų ūkiai, kurie neviršijo 5 ha žemės ploto arba kurių nepalietė žemės reforma. Tokių ūkių Klaipėdos apskrityje galėjo būti 269, Pagėgių apskrityje – 326 ir Šilutės apskrityje – 316. Vadinasi, Klaipėdos krašte vietiniams gyventojams buvo palikti 1 697 ūkiai: Klaipėdos apskrityje – 687, Pagėgių apskrityje – 326, Šilutės apskrityje – 684. Toks vietinių gyventojų ūkių skaičius neprieštarauja situacijai, kokia ji buvo Klaipėdos krašte 1945 m. pradžioje. Pavyzdžiui, 1945 m. kovo mėn. duomenimis, Klaipėdos krašte buvo 1 530 vietinių gyventojų užimtų ūkių: Klaipėdos apskrityje – 699, Pagėgių apskrityje – 150, Šilutės apskrityje – 681[997]. Kita vertus, vietinių gyventojų valdomų ūkių skaičius iki 1948 m. nebuvo pastovus. Pavyzdžiui, 1945 m. liepos 20 d. duomenimis, Klaipėdos apskrityje buvo 1 243, Pagėgių – 271, Šilutės – 923 ūkiai, kurie buvo apgyvendinti vietiniais gyventojais[998]. 1946 m. spalio mėn. Klaipėdos apskrityje buvo likę 715 vietinių gyventojų valdomų ūkių[999], o Pagėgių – 222[1000]. Šilutės apskrityje, 1945 m. gruodžio 1 d. duomenimis, vietinių gyventojų valdomų ūkių sumažėjo iki 478, arba per pusę[1001]. Tokie pokyčiai rodo repatriacijos proceso pradžią, kai iki 1945 m. pabaigos vietiniams gyventojams buvo leidžiama apsigyventi tuščiuose ūkiuose, ir tokios politikos pasikeitimą, kai 1945 m. pabaigoje vietiniai gyventojai buvo pradėti šalinti iš jų užimtų ūkių. Teisiniu požiūriu, vietinių gyventojų šalinimą iš ūkių įgalino 1945 m. gegužės 31 d. Lietuvos SSR AT patvirtintas AT Prezidiumo įsakas „Dėl trobesių pertekliaus nusavinimo ūkiuose, kurių žemės plotas sumažintas pagal įstatymą, – dėl vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimo“[1002] ir Lietuvos SSR LKT bei LKP(b) CK 1945 m. lapkričio 30 d. priimtas nutarimas „Dėl įstatymo dėl vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimo įgyvendinimo Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskrityse“[1003]. Klaipėdos krašto

---

996 Apskaičiuota autoriaus remiantis Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės VK žiniomis apie valstybinio žemės fondo paskirstymą. Plačiau žr.: *LCVA*, f. R-61, ap. 2, b. 2, l. 322–322ap, 327–327ap, 336–337ap.

997 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 348.

998 Справка о заселении уездов Клайпедского края по состоянию на 20 июля 1945 года. *LCVA*, f. R-755, ap. 2, b. 34, l. 283–284.

999 Klaipėdos apskrities valstiečių ūkių ir valdomos žemės grafika. 1946 m. gruodžio 7 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 4, l. 69.

1000 Pagėgių apskrities bendras žemės plotas pagal žemės naudotojus. 1946 m. spalio 31 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 225, l. 415.

1001 Протокол совместного заседания Укома ВКП(б) и Уисполкома Шитутского уезда Лит. ССР от 1 декабря 1945 г. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 3, l. 14.

1002 Dėl patvirtinimo Lietuvos SSR AT Prezidiumo įsako „Apie trobesių pertekliaus nusavinimą ūkiuose, kuriuose žemės plotas sumažintas pagal įstatymą dėl vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimo“. 1945 m. gegužės 31 d. *LCVA*, f. R-758, ap. 2, b. 4, l. 37.

1003 Постановление № 261-с СНК Литовской ССР и ЦК КП(б) Литвы от 30 ноября 1945

atveju, šie teisės aktai buvo taikomi išskirtinai vietiniams gyventojams ir uoliai vykdomi, nes tiek naujakuriai, tiek vietinės valdžios atstovai buvo neigiamai nusistatę vietinių gyventojų atžvilgiu. Pavyzdžiui, 1946 m. rugpjūčio mėn. Klaipėdos apskrities valsčių VK siuntė Lietuvos SSR MT savo veiklos ataskaitas, kuriose vienaip ar kitaip kelta vietinių gyventojų problema. Pavyzdžiui, Mieželių valsčiaus VK pirmininkas pabrėžė, kad „<...> buvusiems nacionalistams ir vokiškiems pakalikams žemės daugiau nepaliekama kaip 5 ha“, ir apgailestavo, jog „valsčiuje nėra milicijos skyriaus, kuris galėtų kuo skubiausiu laiku išrauti iš valstiečių tarpo vokiškus gaivalus bei nepaklusnius įstatymų laužytojus“[1004]. Triušelių VK pirmininkas savo ataskaitoje pabrėžė, kad „Išaiškinus nusistačiusius prieš Tarybų santvarką ir jai sąmoningai kliudančius dirbti, yra šalinami nuo ūkio [ir] perduodami saugumo organams“[1005].

Taigi, atmetus 42 konfiskuotus ūkius, 1948 m. pradžioje Klaipėdos krašte vietiniai gyventojai galėjo valdyti 1 655 ūkius. Tačiau šis skaičius nėra absoliutus ir galutinis, nes vietinių gyventojų ūkių skaičius ir toliau mažėjo. Pavyzdžiui, 1948 m. apie 150 repatriantų gavo ūkius. Kita vertus, 1948–1952 m. vykusių masinių gyventojų trėmimų metu vietiniai gyventojai Klaipėdos krašte neteko iki 300 ūkių. Tad 1953 m. vietiniai gyventojai galėjo valdyti apie 1 500, arba apie 15 proc., visų kaimo vietovėse likusių ūkių. Svarbu pabrėžti, kad nurodytus vietiniams gyventojams galimai priklausiusius ūkius reikėtų vertinti kritiškai, nes didelė jų dalis buvo be jokių pastatų. Jau minėta, kad kai kuriuose Klaipėdos krašto valsčiuose daugumai vietinių gyventojų ne tik buvo sumažintas žemės plotas ir pastatų skaičius, bet atimti ir visi pastatai. Tad didelės dalies tokių ūkių negalima vertinti kaip visaverčių ir tuo labiau kaip asmeninės nuosavybės.

Kiek ūkių galėjo valdyti naujakuriai? 1945 m. lapkričio 10 d. duomenimis, Klaipėdos krašte buvo 7 183 naujakuriams apgyvendinti skirti ūkiai, iš jų 5 794 jau buvo apgyvendinti[1006]. 1948 m. vasario mėn. duomenimis, Klaipėdos krašte naujakuriai valdė 5 872 ūkius: Klaipėdos apskrityje – 1 543, Pagėgių apskrityje – 2 869, Šilutės apskrityje – 1 460[1007]. Vadinasi, per daugiau kaip dvejus metus naujakurių valdomų ūkių skaičius padidėjo tik 78 ūkiais. Tokį reiškinį taip pat galima paaiškinti valdžios

---

года «О проведении в жизнь закона о ликвидации последствий немецкой оккупации в сельском хозяйстве от 30 августа 1944 года в Клайпедском, Шилутском и Пагегском уездах», *LCVA*, f. R-754, ap. 11, b.15, l. 86.

1004 Klaipėdos apskrities Mieželių valsčiaus VK pirmininko ataskaita Lietuvos SSR MT apie nuveiktą darbą. 1946 m. rugpjūčio 12 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 532, l. 53, 58.

1005 Klaipėdos apskrities Triušelių valsčiaus VK pirmininko ataskaita apie žemės reformos vykdymą Triušelių valsčiuje. 1946 m. rugpjūčio 14 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 532, l. 74.

1006 SSRS Žemės ūkio banko Lietuvos kontoros Kreditavimo skyriaus viršininko V. Šerio pranešimas Žemės ūkio banko kontoros valdytojui. 1945 m. lapkričio 10 d. *LCVA*, f. R-364, ap, 1, b. 14, l. 168–168ap.

1007 Apskaičiuota autoriaus remiantis Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių VK žiniomis apie valstybinio žemės fondo paskirstymą. Plačiau žr.: *LCVA*, f. R-61, ap. 2, b. 2, l. 322–322ap, 327–327ap, 336–337ap.

naujakurių atžvilgiu taikytomis represijomis, t. y. turto konfiskacija. Teisėtas ir plačiai taikytas pretekstas atimti ūkį iš naujakurio buvo ne tik jo ūkio „buožinis“ požymis, bet ir antivisuomeninis ir antimoralus elgesys. Pavyzdžiui, 1946 m. rugsėjo 10 d. Pagėgių apskrities Lauksargių valsčiaus VK priėmė nutarimą atimti iš 8 naujakurių ūkius. Naujakuriai kaltinti tuo, kad „mažai dirba ūkyje, neatsiskaito su valstybe už sėklas, užsiiminėja spekuliacija arkliais, blogai vykdo apylinkės pirmininko pareigas ir asmeniškai sabotuoja vyriausybės nutarimus, pieno ir grūdų prievoles, ten, iš kur atvyko, turi papildomai 17 ha žemės, turi ryšių su banditais“. Vienas naujakurys neteko ūkio už tai, kad buvo sūnaus, „tarnavusio Lauksargių milicijoje, bet dabartiniu laiku pabėgusio nežinia kur“, tėvas[1008]. Šilutės apskrities Juknaičių valsčiuje gyvenamojo namo neteko naujakurė A. Š., kuri buvo kaltinama tuo, kad „<...> kaipo pragaištinga asmenybė demoralizuojanti kitų naujakurių gerą gyvenimą“. 1946 m. rugpjūčio 5 d. jai buvo nurodyta „<...> laike (10) dešimt dienų išsikelti iš Juknaičių valsčiaus ir Šilutės apskrities ribų“[1009]. Be to, 1948–1952 m. trėmimų metu naujakuriai dar prarado iki 150 ūkių. Tad 1953 m. pradžioje Klaipėdos krašte galėjo būti apie 5 700 ūkių, kuriuos valdė naujakuriai.

Pateikti vietinių gyventojų ir naujakurių valdytų ūkių skaičiai rodo, kad gyventojams priklausančio nekilnojamojo turto dalis nuolat mažėjo. Taip pat reikia pabrėžti, kad iki 1956 m. dauguma Klaipėdos krašto gyventojų neturėjo nuosavybės teisę patvirtinančių dokumentų. Dėl to realiai gyventojams priklausančių ūkių buvo dar mažiau.

3.6. Naujakurių ir vietinių gyventojų nuosavybės teisės į nekilnojamąjį turtą problema ir jos sprendimas 1945–1960 m.

Taigi, nuo pat Klaipėdos krašto įtraukimo į sovietinę Lietuvą pradžios nei vietiniai, nei naujakuriai neturėjo nuosavybės teisės į jiems priklausantį ar skirtą nekilnojamąjį turtą. Pirmaisiais pokario metais tiek vietiniai gyventojai, tiek naujakuriai buvo paliekami gyventi savo ūkiuose arba jiems buvo skiriami kiti ūkiai tik dėl to, kad jie juos prižiūrėtų ir atliktų įvairias valstybines prievoles bei pyliavas. Kitaip tariant, turto suteikimas gyventojams buvo priemonė turtui apsaugoti ir darbo jėgai išlaikyti bei naujai pritraukti.

1947 m. viduryje daugumai naujakurių pasibaigus dvejų metų mokesčių ir valstybinių prievolių atidėjimo terminui bei pradėjus taikyti progresinių mokesčių ir valstybinių prievolių didinimo politiką, daugelis naujakurių panoro atsisakyti žemės, t. y. ūkių. Juo labiau kad dėl visuomeninio požiūrio į nuosavybės teisę ir nesant teisės į

[1008] Pagėgių apskrities Lauksargių valsčiaus DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 19. 1946 m. rugsėjo 10 d. *KLRVATAF*, f. 619, ap. 1, b. 31, l. 1–10.

[1009] Ištrauka iš Šilutės apskrities Juknaičių valsčiaus VK Protokolo Nr. 25. 1946 m. rugpjūčio 5 d. *KLRVA*, f.127, ap. 1, b. 28, l. 1.

turtą patvirtinančių dokumentų naujakuriai nesijautė ir nebuvo tikri ūkių šeimininkai. Atsisakyti ūkių taip pat pageidavo daugelis vietinių gyventojų, nepakeliančių gyvenimo „nuosavame“ ūkyje finansinės naštos. Iki 1949 m. pabaigos gyventojai nebuvo atleidžiami nuo ūkių. Nepaisant to, naujakuriai palikdavo savo ūkius ir persikeldavo gyventi į tarybinius ūkius ar kitus valstybinius ūkius, miestus arba išvykdavo už Klaipėdos krašto ribų. Dalis naujakurių savo ūkius paliko pažįstamiems, giminaičiams ar likusiems šeimos nariams. Ypač daug ūkių buvo pamesta 1948–1949 m., kai Klaipėdos krašte vyko masinė kolektyvizacija ir trėmimai.

Kolektyvizacijos metu gyvenamieji namai nebuvo suvisuomeninami. Tačiau iš kolūkiečių buvo paimta didžioji dalis ūkinių pastatų. Toks turto nusavinimas vyko kaip pajinis kolūkio nario įnašas į nedalomąjį kolūkio fondą. Taip buvę naujakuriai ir vietiniai gyventojai prarado dalį jiems priklausančio turto. Be to, stodami į kolūkį gyventojai tapdavo priklausomi nuo kolūkio, nes visa žemė tapdavo kolūkio nuosavybe. Dėl to visuomeniniame ūkyje laisvai disponuoti asmeniniu nekilnojamuoju turtu buvo negalima arba tai buvo labai suvaržyta. Tad skirtį tarp turto, kuris yra asmeninis, o kuris – kolūkinis, galima buvo atsekti tik pagal tai, kas mokėjo privalomojo turto draudimo (ančdėlinį) mokestį, o kas – ne. Tiesioginį ryšį su pirmine gyvenamąja vieta kaip savininkiškumo jausmą taip pat silpnino kolūkio narių kilnojimas iš vienos gyvenamosios vietos į kitą, kai pirmenybė buvo teikiama ne nuolatinei gyvenamajai vietai, o darbo vietai.

Bet kuriuo atveju kolūkiečių nuosavybės teises į turtą komplikavo 1950–1954 m. vykę intensyvūs kolūkių stambinimo arba jų likvidavimo procesai, kai ekonomiškai silpni kolūkiai buvo naikinami jungiant juos prie stipresnių kolūkių. Vykdant visuomenino ūkio subjektų stambinimą, buvo atliekama kolūkiams priklausančio turto inventorizacija. Kolūkių valdybos paprastai nekeldavo kolūkiečiams priklausančio turto klausimo, nes dauguma kolūkiečių, ypač buvę naujakuriai, neturėjo nuosavybės teisę į turtą patvirtinančių dokumentų arba nebuvo jų susitvarkę. Juo labiau kad gyvenant kolūkyje tokių dokumentų jiems nereikėjo. Todėl didelė dalis kolūkių ribose buvusio nekilnojamojo turto buvo įtraukta į kolūkių balansus kaip „bešeimininkis“ turtas. Nors kolūkių valdybos privalėjo informuoti gyventojus apie vykdomą nekilnojamojo turto registraciją ir skelbti spaudoje informaciją apie „bešeimininkį“ turtą, tačiau to jos nedarė. Nepaisant to, rajonų VK patvirtindavo tokio turto priklausomybę kolūkiams. Tokiu būdu daug gyventojams priklausančio turto nusavino ir tarybiniai ūkiai. Akcentuotina, kad buvusių naujakurių prarasto turto mastas buvo didžiulis. Vien tik Šilutės rajono kolūkiams ir tarybiniams ūkiams 1950–1958 m. buvo perduoti 1 233 įvairios paskirties pastatai, iš jų 844 gyvenamieji namai, kurie anksčiau priklausė naujakuriams. Tad jeigu vertinsime vieną gyvenamąjį namą kaip vieną naujakurio ūkį, tuomet Šilutės rajone turto neteko apie 62 proc. naujakurių. Pagėgių rajone tokių atvejų buvo apie 42 proc.[1010] Taigi, galima daryti prielaidą, kad apie 3 000, arba apie

[1010] Справка о нарушениях в Шилутском районе постановления ЦК КП(б) Литвы и СНК Литовской ССР от 20 июня 1945 г. № 128. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 4526, l. 224.

50 proc., visų naujakurių, 1945–1947 m. Klaipėdos krašte gavusių turto, jo neteko žemės reformos, kolektyvizacijos ir po jos sekusio valstybinio ir visuomeninio žemės ūkio subjektų stambinimo metu.

Dalis turtą praradusių naujakurių nesusitaikė su tokia padėtimi ir kreipėsi į Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės rajonų teismus dėl nuosavybės teisės į turtą pripažinimo, t. y. turto grąžinimo. Vis dėlto dauguma turtą praradusių naujakurių į teismus nesikreipė, nes neturėjo pakankamai motyvacijos ir pinigų, kad galėtų teisme bylinėtis dėl turto. Teismui pateikiant ieškinį dėl nuosavybės teisės į turtą pripažinimo, be išlaidų advokatui, ieškovas turėjo sumokėti valstybei 5–6 proc. išieškomo turto vertės. Pavyzdžiui, jeigu ieškinio vertė buvo iki 5 000 rb, tai reikėjo mokėti 5 proc., jeigu ieškinio suma viršijo 6 000 rb, – 6 proc. turto vertės. Padavus kasacinį skundą, vėl buvo imamas mokestis, tačiau tik nuo pusės ieškinio sumos, t. y. 2,5–3 proc.[1011] Be to, tuo metu teismuose nebuvo naujakurių turtinių bylų sprendimo precedento, todėl ieškovai negalėjo būti tikri, kad jiems bus pripažinta nuosavybės teisė į turtą. Kaip buvo sprendžiamas kolūkiečių (buvusių naujakurių) turto grąžinimo klausimas teismuose ir kokia buvo bylinėjimosi dėl turto eiga ir baigtis, galima iliustruoti Pagėgių miesto Liaudies teismo sprendimu byloje dėl nuosavybės teisės pripažinimo į turtą buvusiems naujakuriams B. Š. ir O. D.

1954 m. į teismą kreipėsi naujakurys B. Š., kuriam Pagėgių apskrities Lauksargių valsčiaus Lauksargių kaime 1945 m. kovo 26 d. buvo skirtas ūkis, priklausęs „pabėgusiam į Vokietiją“ Endriui Jurkutaičiui. Kadangi 1948 m. B. Š. nestojo į organizuojamą kolūkį, „paliko trobesius ir išsikėlė gyventi kitur“, kolūkis šiame ūkyje 1950 m. apgyvendino kitą to paties kaimo naujakurį K. D., kuris prižiūrėjo ir remontavo pastatus, mokėjo mokesčius. Remiantis tuo ir 3 metų ieškinio termino senatimi, 1954 m. spalio 20 d. teismas priėmė nuosprendį, kuriuo atmetė B. Š. ieškinį. Tačiau toks teismo sprendimas niekaip nepaveikė K. D. nuosavybės teisės į ginčytiną turtą, nes turtas ir toliau liko kolūkio nuosavybė. Tik 1959 m. O. D. (K. D. žmona) kreipėsi į teismą dėl nuosavybės teisių pripažinimo į gyvenamus pastatus. Teisme paaiškėjo, kad O. D. vyras K. D. taip pat 1945 m. buvo gavęs naujakurio teises ir ūkį, tačiau kitoje Lauksargių kaimo vietoje. Ūkio pakeitimas įvyko 1950 m., kai kolūkio valdybos paprašytas K. D. persikėlė gyventi į B. Š. apleistą ūkį, nes šis buvo mažesnis. 1960 m. birželio 7 d., atsižvelgęs į tai, kad ieškovė su vyru nuolatos gyvena šiame ūkyje ir moka visus mokesčius, teismas pripažino O. D. nuosavybės teises į pastatus[1012]. Akcentuotina, kad šioje nuosavybės teisių į turtą pripažinimo byloje buvo 5 metų laiko tarpas, kuris

[1011] Lietuvos SSR AT Prezidiumo įsakas „Dėl veikiančio Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos teritorijoje Civilinio Proceso Kodekso pakeitimo“. *Lietuvos TSR įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakų ir Vyriausybės nutarimų chronologinis rinkinys. I tomas. 1940–1947*. Vilnius, 1956, p. 248–249.

[1012] K. D. ir O. D. nuosavybės teisių į pripažinimo į pastatus byla. 1954–1960 m. Asmeninis autoriaus archyvas.

susidarė ne dėl bylinėjimosi, o dėl pasikeitusios teisinės bazės tokiems klausimams spręsti, kai buvo sukurtas nuosavybės teisės pripažinimo į turtą precedentas, t. y. turto grąžinimo pavyzdys.

Tokio pobūdžio bylų teismuose nuolat daugėjo, nes vietinė valdžia toliau tęsė turto nusavinimą. Pavyzdžiui, 1954 m. lapkričio 20 d. į Lietuvos SSR AT Prezidiumo pirmininką J. Paleckį raštu kreipėsi Lietuvos SSR MT Juridinio skyriaus vedėjas L. Krasauskas, kuris nurodė, kad valdžios organai ir įvairios žinybos gauna daug skundų „dėl grąžinimo gyvenamųjų namų, kurie vykdomųjų komitetų nutarimais pripažinti bešeimininkiais ir perduoti į municipalinį fondą arba kolūkiams neatlygintinai“. Rašte pabrėžta, kad rajonų VK nesilaiko įstatymais nustatytos be šeimininko likusių pastatų pripažinimo tvarkos (nesudaromi turto perėmimo aktai, apie turtą neskelbta spaudoje), kad tokių pastatų perdavimas kolūkiams arba vietos Taryboms vykdomas vien tik rajonų VK sprendimais. Taip pat nurodyta, kad sprendžiant be šeimininko pripažintų pastatų nuosavybės teisės grąžinimo klausimą, rajonų VK remiasi ieškinio 3 metų senaties terminu ir kad rajonų VK tiesiog nežino, kaip reikia spręsti turtinius klausimus ir dėl to ieškovus siunčia į teismus[1013]. Šiai problemai spręsti dar 1954 m. spalio mėn. buvo surengtas Lietuvos SSR AT Prezidiumo, Lietuvos SSR MT, Komunalinio ūkio ir Finansų ministerijos bei Aukščiausiojo Teismo ir Prokuratūros darbuotojų pasitarimas turto pripažinimo „bešeimininkiu“ ir tokio turto grąžinimo klausimais, tačiau sprendimas nebuvo priimtas. Dėl to nuosavybės teisių pripažinimo į turtą klausimas vietinės valdžios lygmeniu ir toliau nebuvo sprendžiamas[1014].

Vis dėlto siekdama sureguliuoti buvusių naujakurių nuosavybės teises į turtą, kurį jie buvo gavę 1944–1948 m. vykusios žemės reformos metu, 1955 m. liepos 2 d. Lietuvos SSR MT priėmė nutarimą, kuriuo nustatė nuosavybės teisės pripažinimo į turtą pagrindą. Svarbu pabrėžti, kad šiame teisės akte buvo išskirtos nuosavybės teisės pripažinimo į turtą Klaipėdos krašte ir kitoje sovietinės Lietuvos dalyje sąlygos. Ne Klaipėdos krašto teritorijoje turtą gavęs naujakurys galėjo susigrąžinti nuosavybės teises į turtą tik tuo atveju, jeigu jis šio teisės akto priėmimo dieną gyveno tuose pačiuose pastatuose ir 5 metus nebuvo „nutraukęs ryšių su žemės ūkiu“. Paprasčiau tariant, jeigu naujakurys buvo pasišalinęs iš jam skirto ūkio, jis netekdavo nuosavybės teisės į turtą. Klaipėdos krašte buvusiems naujakuriams nuosavybės teisės į pastatus buvo pripažįstamos pagal Lietuvos SSR LKT ir LKP(b) CK 1945 m. birželio 20 d. nutarimą, kuris buvo priimtas remiantis SSRS LKT 1945 m. birželio 12 d. nutarimu ir kuriame buvo įtvirtinta nuostata, kad į Klaipėdos kraštą persikeliantiems valstiečiams gyvenamieji ir ūkiniai pastatai suteikiami nemokamai asmeninės nuosavybės teise[1015].

[1013] Lietuvos SSR AT Prezidiumo Juridinio skyriaus vedėjo L Krasausko raštas J. Paleckiui. 1954 m. lapkričio 20 d. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 187, l. 23–24.

[1014] Ten pat, l. 24.

[1015] Lietuvos SSR MT 1955 m. liepos 2 d. Nutarimas Nr. 323 „Dėl nuosavybės teisės į pastatus, perduotus naudotis buvusiems naujakuriams“. *Lietuvos TSR Įstatymų, Aukščiausiosios Ta-*

Taigi Klaipėdos krašte naujakurių nuosavybės teisės į turtą buvo pripažįstamos besąlygiškai. Tai reiškė, kad buvęs naujakurys galėjo susigrąžinti turtą netgi tuo atveju, kai jis negyveno tame ūkyje. Buvusiam naujakuriui reikėjo tik įrodyti, kad jis 1945–1947 m. buvo gavęs naujakurio teisę. Tai įrodyti pakako dviejų dokumentų: turto perdavimo akto ir pažymėjimo, patvirtinančio, kad naujakurys buvo gavęs vienkartinę pašalpą. Teismui pateikus tokius dokumentus, beveik visais atvejais teismas priimdavo naujakuriams palankų sprendimą.

Vis dėlto kodėl sovietinės Lietuvos vadovybė nutarė suteikti Klaipėdos krašto naujakuriams išskirtinę teisę? Pirmiausia reikėtų pabrėžti, kad Klaipėdos krašte likusio turto perdavimas naujakuriams buvo pagrindinė priemonė, įgalinusi sovietinės Lietuvos vadovybę kolonizuoti kraštą, pakeisti jo sociokultūrinę tapatybę. Tad sugrąžindama arba patvirtindama buvusiems naujakuriams nuosavybės teisę į turtą, valdžia tikėjosi sustiprinti naujos Klaipėdos krašto gyventojų daugumos pozicijas krašte. Juk 6-ojo dešimtmečio viduryje nebuvo jokių objektyvių ženklų, rodančių, kad iš Klaipėdos krašto išvyks dauguma vietinių gyventojų. Be to, sugrąžindama arba patvirtindama buvusiems naujakuriams nuosavybės teisę į turtą, valdžia tikėjosi padidinti savo autoritetą tarp jų, sustiprinti didesnės Klaipėdos krašto gyventojų dalies palaikymą sau.

Žinoma, 1955 m. liepos 2 d. nutarimas inicijavo naują nuosavybės teisių pripažinimo į turtą bangą. Anksčiau iš ūkio pasišalinęs naujakurys prarasdavo teisę į turtą, o dabar jis galėjo jį susigrąžinti. Tačiau praktikoje vietinė valdžia nusišalino nuo šio nutarimo vykdymo ir toliau buvusius naujakurius siųsdavo į teismą. Susirūpinęs dideliu ieškovų antplūdžiu teismuose, 1956 m. lapkričio mėn. Lietuvos SSR Aukščiausiojo Teismo pirmininkas K. Didžiulis kreipėsi į Lietuvos SSR MT pirmininką M. Šumauską ir nurodė, kad rajonų VK ir toliau vykdo neteisėtą turto nusavinimą ir nesprendžia turto grąžinimo klausimų, o prokuratūra nevykdo „<...> atitinkamos priežiūros ir neužprotestuoja neteisėtų vietos valdžios sprendimų“. Dėl tokio rajonų VK elgesio, pasak K. Didžiulio, „<...> trobesių savininkai <...> turi nemažai išlaidų, nes privalo apmokėti nuo trobesių vertės atitinkamą valstybinį mokestį <...> ir važinėdami po teismus gaišina laiką, o teismai apkraunami nereikalingu darbu“[1016]. Nors šis raštas buvo persiųstas visų rajonų VK, tačiau ne visuose rajonuose juo vadovautasi. Pavyzdžiui, 1959 m. sausio 22 d. į Lietuvos SSR MT pirmininką M. Šumauską kreipėsi Pagėgių rajono VK pirmininkas I. Normantas, kuris pabrėžė, kad daugelis naujakurių „<...> valdo didžiulius gyvenamuosius pastatus, kuriuose galėtų gyventi po 2–3 šeimas, tuo tarpu daugumoje gyvena tik viena šeima ir kitą gyvenamąjį plotą naudoja sandėliams ir neretai ir gyvulių laikymui“. Jis prašė M. Šumausko, kad sovietinės Lietuvos vadovybė suteiktų Pagėgių rajono VK teisę „<...> savarankiškai spręsti

rybos Prezidiumo Įsakų ir Vyriausybės Nutarimų Chronologinis rinkinys. V tomas, 1955–1956. Vilnius, 1957, p. 134.

[1016] Lietuvos SSR Aukščiausiojo Teismo pirmininko K. Didžiulio raštas Lietuvos SSR MT pirmininkui M. Šumauskui. 1956 m. lapkričio mėn. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 4175, l. 58–60.

klausimus, susijusius su trobesių nuosavybės pripažinimu valstiečiams, perkeltiems į Pagėgių rajoną“[1017]. Tačiau atsakymas buvo neigiamas[1018]. 1960 m. gegužės 19 d. į M. Šumauską kreipėsi Klaipėdos teritorinės tarybinių ūkių valdybos viršininkas Šapalovas, kuris išreiškė nepasitenkinimą tuo, kad Priekulės rajono VK 1959 m. gegužės–gruodžio mėn. „<...> suteikė nuosavybės teises šešiasdešimt dviem piliečiams į gyvenamus namus ir ūkio pastatus, kurie yra buvusių „Lenino keliu“ ir „Minijos“ kolūkių, o dabar Dituvos tarybinio ūkio, teritorijoje“[1019]. Atsakymas į kreipimąsi buvo maždaug toks: jeigu buvę naujakuriai tuose ūkiuose gyvena nepertraukiamai ne mažiau kaip 5 metus, tai turtas yra jiems grąžintas teisėtai[1020]. Tokią situaciją, kai centrinės valdžios nurodymai nebuvo vykdomi arba vietos valdžios buvo interpretuojami savaip, būtų galima vertinti kaip centrinės ir vietinės valdžios bei stambių valstybinio ūkio subjektų interesų konfliktą, kylantį dėl turto (išteklių) kontrolės ir, vadinasi, dėl valdžios. Šį konfliktą taip pat galima įžvelgti ir sprendžiant turto grąžinimo klausimą buvusiems tremtiniams, 1954–1959 m. sugrįžusiems į Klaipėdos kraštą. Pavyzdžiui, centrinei valdžiai nusprendus grąžinti turtą buvusiam tremtiniui, vietos valdžia šį klausimą svarstydavo iš naujo ir labai dažnai paneigdavo centrinės valdžios sprendimą dėl turto grąžinimo tremtiniams.

Vietinių gyventojų nuosavybės teisės į turtą pripažinimas buvo sprendžiamas kitaip. Kaip minėta, Klaipėdos krašte buvo apie 1 500 vietinių gyventojų, kurie galėjo turėti nuosavybės teisę į turtą. Daugelio jų nuosavybės teises į turtą taip pat komplikavo kolektyvizacija bei po jos vykęs valstybinio ir visuomeninio ūkio subjektų stambinimas. Šių procesų metu turto netekę vietiniai gyventojai taip pat kreipėsi į rajonų VK ir teismus. Tačiau, skirtingai nei buvę naujakuriai, kurie turėjo bendrą teisinį pagrindą nuosavybės teisėms į turtą pripažinti arba tokį turtą susigrąžinti, vietiniai gyventojai nuosavybės teisę į turtą galėjo įrodyti tik nuosavybę patvirtinančiais dokumentais, kurių daugelis vietinių gyventojų neturėjo, nes jie buvo prarasti karo metu. Nepaisant to, nuosavybės teisėms į turtą pripažinti teismams pakakdavo trijų vietinių gyventojų liudininkų parodymų, kad ieškovas iš tiesų iki 1945 m. buvo to turto savininkas arba buvo savininko šeimos narys. Reikėtų pabrėžti, kad tokiu būdu įgyti nuosavybės teisę į turtą arba jį susigrąžinti galėjo tik tie vietiniai gyventojai, kurie nebuvo pasitraukę iš

[1017] Pagėgių rajono DŽDT VK pirmininko I. Normanto raštas Lietuvos SSR MT pirmininkui M. Šumauskui. 1959 m. sausio 22 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 4748, l. 124–125.

[1018] Lietuvos SSR MT Juridinės grupės vedėjo Z. Borkumo pažyma dėl Pagėgių rajono VK 1959 m. sausio 22 d. rašto Nr. 34/27. 1959 m. vasario 25 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 4748, l. 123.

[1019] Klaipėdos teritorinės tarybinių ūkių valdybos viršininko Šapalovo raštas Lietuvos SSR MT pirmininkui M. Šumauskui. 1960 m. gegužės 19 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 5038, l. 223–224.

[1020] Lietuvos SSR Žemės ūkio ministro pavaduotojo atsakymas į Klaipėdos teritorinės tarybinių ūkių valdybos viršininko Šapalovo 1960 m. kovo 4 d. raštą Nr. 278. 1960 m. kovo 18 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 5038, l. 221.

Klaipėdos krašto, t. y. nuolat gyveno toje pačioje vietoje. Repatriantams, išskyrus pavienius atvejus, turtas kaimo vietovėse nebuvo grąžinamas, nes jie buvo laikomi „pabėgusiais su vokiečiais“ arba „vokiečių išvarytais“. Bet kuriuo atveju turto grąžinimas repatriantams buvo komplikuotas, nes jų paliktas turtas dažniausiai buvo perduotas naujakuriams. Kita vertus, dalis repatriantų, kurių galėjo būti iki 150, 1948 m. gavo naujus ūkius asmeninės nuosavybės teisėmis.

Čia natūraliai kyla klausimas, kiekgi galėjo būti vietinių gyventojų, kuriems 6-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo pripažintos nuosavybės teisės į turtą. Atsakyti į šį klausimą yra sunku, nes nuosavybės teisės į turtą nustatymo procesas Klaipėdos krašte dėl didelio su tuo susijusių institucijų, žinybų ir organizacijų darbo apkrovimo, užsitęsė iki 1963 m. Tad galima pateikti tik Pagėgių rajono, kuris vienas pirmųjų Klaipėdos krašte pradėjo nuosavybės teisės į turtą nustatymo procesą, pavyzdį: 1959 m. gegužės–gruodžio mėn. Pagėgių rajono 8 (Griežpelkių, Kavolių, Mociškių, Natkiškių, Pagėgių, Sartininkų[1021], Stoniškių ir Vilkiškių) iš 12 apylinkių nuosavybės teisės į turtą buvo pripažintos 889 gyventojams, iš jų 160 vietiniams[1022]. Iš viso, skaičiuojant tokia proporcija, Pagėgių rajone nuosavybės teises į turtą galėjo gauti apie 1 300 buvusių naujakurių, arba apie pusė visų buvusių naujakurių, ir apie 250 vietinių gyventojų.

[1021] Tik Sartininkų apylinkės dalyje, kuri apėmė Klaipėdos krašto teritorijos dalį.

[1022] Pagėgių rajono DŽDT VK Sprendimai Nr. 169, 170, 192, 213, 226, 262, 445 dėl pastatų priklausomybės nustatymo Griežpelkių, Kavolių, Mociškių, Natkiškių, Pagėgių, Stoniškių ir Vilkiškių apylinkėse. 1959 m. gegužės–gruodžio mėn. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 95–97.

IV.

Sovietinės žemės ūkio sistemos Klaipėdos krašte bruožai 1945–1960 metais

Sovietinės žemės ūkio sistemos, paremtos socialistine nuosavybe, visuomeniniu darbu, ūkio planavimu ir komandiniu jos valdymu, įvedimas Lietuvoje, kartu ir Klaipėdos krašte, buvo sudėtinė jos sovietizacijos dalis. Kadangi žemės ūkis Lietuvoje sudarė jos ūkio pagrindą, tai sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimas joje buvo vienas iš svarbiausių sovietinės Lietuvos vadovybės uždavinių, kuriuos jai teko spręsti baigiantis Antrajam pasauliniam karui ir pirmaisiais pokario metais. Šio klausimo sprendimas, viena vertus, buvo radikalus, nes sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimas reiškė perėjimą iš kapitalizmo į socializmą, antra vertus, šis klausimas buvo sprendžiamas laipsniškai, nes staigus perėjimas iš rinkos ekonomikos į planinę ekonomiką būtų dar labiau apsunkinęs karo metu sugriauto ūkio atstatymą.

Sprendžiant sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimą Lietuvoje, pirmiausia reikėjo įvykdyti socialinę revoliuciją kaime, t. y. pakeisti socialinę kaimo struktūrą[1023]. Lietuvos kaimo socialinės struktūros keitimas reiškė visuomenės narių socialinį sulyginimą pagal turtinę padėtį. Toks sulygimas iš esmės buvo vykdomas ekonominio poveikio priemonėmis, kai vienam ūkiui buvo paliekama iki 30 ha žemės, kai žemė buvo perduodama tiems, kas jos išvis neturėjo arba turėjo mažai. Taip pat buvo perskirstomi gyvuliai, žemės ūkio inventorius bei pastatai. Politiškai nepatikimiems gyventojams

[1023] TRUSKA, Liudas. Visuomenės klasinės sudėties pakitimas Lietuvoje socializmo statybos metais (3. Tarybinė 1944–1948 m. žemės reforma ir jos socialinės išdavos). *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, A serija,* t. 2 (24), 1967, p. 91.

buvo paliekama iki 5 ha žemės ir šį plotą atitinkantis kitas turtas[1024] arba visa tai iš jų buvo atimama, o jie patys ištremiami.

Socialinė revoliucija Lietuvos kaime prasidėjo dar Antrojo pasaulinio karo metu, ją ideologai pristatė kaip „vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimą“ arba kaip žemės reformą. „Žemės reforma – tai smūgis kapitalistiniam gaivalui žemės ūkyje, skaudus smūgis fašistinei ideologijai“, – taip apie 1944 m. rugpjūčio 30 d. Lietuvos SSR AT priimtą įstatymą „Dėl vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimo“ 1945 m. liepos mėn. atsiliepė Respublikinės žemės komisijos pirmininkas Boleslovas Baranauskas[1025]. Natūralu, kad visa, kas neatitiko sovietinės santvarkos, Lietuvos kaime buvo vertinama kaip priešiška ir dėl to naikintina. Taip būtų galima paaiškinti Lietuvos visuomenės priešinimąsi sovietinei santvarkai ir sovietinės Lietuvos vadovybės pokariu gyventojų atžvilgiu vykdytas represijas.

Oficialiai socialinė revoliucija Lietuvos kaime baigėsi 1949 m. sausio 28 d., kai Lietuvos SSR MT ir LKP(b) CK priėmė nutarimą „Dėl žemės reformos išdavų“, kuriuo konstatavo, kad sovietinėje Lietuvoje: 1) „atstatytas tarybinis žemės valdymas“, 2) „likviduota dvarininkų klasė, žymiai pakirstos buožių ir katalikų dvasininkijos ekonominės šaknys“[1026]. Tad šį Lietuvos kaimo sovietizacijos tarpsnį galima vertinti kaip karo tęsinį, tiek skausmingai jis buvo vykdomas ir turėjo radikalias pasekmes Lietuvos visuomenei. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šis nutarimas buvo priimtas lygiai po ketverių metų, kai buvo užimta Klaipėda arba kai Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie sovietinės Lietuvos. Tai atsitiktinumas ar sutapimas, o gal tai simbolinis aktas, pažymintis socialinės revoliucijos visoje sovietinės Lietuvos teritorijoje pabaigą, toks kaip 1945 m. sausio 28 d. Klaipėdos užėmimas, sovietinėje Lietuvoje tapęs „visų lietuviškų žemių išvadavimo ir jų sujungimo vieningoje Tarybų Lietuvoje“ pažyminčia data?! Vis dėlto atsižvelgiant į šią aplinkybę ir anksčiau pateikto teisės akto turinį, galima teigti, kad Klaipėdos kraštui žemės reforma turėjo tragiškas pasekmes, nes reforma sudarė sąlygas Klaipėdos krašto socioekonominei ir sociokultūrinei transformacijai arba jo virsmui integralia sovietinės Lietuvos teritorijos dalimi.

Antras Lietuvos kaimo sovietizacijos tarpsnis buvo susijęs su masine kolektyvizacija, kuri buvo galima tik įvykdžius socialinę revoliuciją kaime. Tačiau 1948 m. pradėtas kolektyvizacijos procesas taip pat užtruko, nes Lietuvos kaime nebuvo objektyvių prielaidų, kad būtų galima vienu valdžios sprendimu ar įsakymu pereiti iš privačių santykių į visuomeninius. Formaliai šis procesas baigėsi 1951 m. pabaigoje.

Paskutiniu Lietuvos kaimo sovietizacijos etapu 1950–1960 m. prasidėjo visuomeninio žemės ūkio stambinimo ir jo vertimo iš visuomeninio į valstybinį žemės ūkį procesas. Reikėtų pabrėžti, kad valstybinio žemės ūkio subjektų, pavyzdžiui, tarybinio

[1024] Ten pat, p. 93.

[1025] B. Baranauskas. Žemė darbo valstiečiams. *Tiesa*, Nr. 168 (698). 1945, liepos 21, l. 5.

[1026] Lietuvos SSR MT ir LKP(b) CK Nutarimas Nr. 5-s „Dėl žemės reformos išdavų“. 1949 m. sausio 28 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 11, b. 50, l. 12.

ūkio ir MTS, pranašumas prieš visuomeninio žemės ūkio subjektus, pavyzdžiui, žemės ūkio ir žvejų kolūkius, kooperatines draugijas, buvo ideologiškai išaukštinamas nuo pokarinės Lietuvos sovietizacijos pradžios. Mat komunistiniai ideologai ateities kaimą regėjo kaip vieną valstybės ūkį, koks jis buvo mieste. Kitaip tariant, visuomeninio žemės ūkio vertimo valstybiniu ūkiu tikslas buvo paversti kaimo žmones darbininkais, kokie buvo miestų gyventojai. Tai įgyvendinus, skirtumas tarp miesto ir kaimo būtų tik tas, kad kaime gyvenantys žmonės dirbtų žemės ūkio darbus.

Disertacijoje nėra keliamas tikslas išnagrinėti sovietinės žemės ūkio sistemos Klaipėdos krašte funkcionavimą ir tokios sistemos socioekonominius rodiklius, bet yra siekiama atskleisti tokios sistemos įvedimo bruožus ir jos poveikį Klaipėdos krašto kaimo vietovėms – kaip sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimas transformavo Klaipėdos krašto socioekonominę ir sociokultūrinę tapatybę?

4.1. Žemės reforma Klaipėdos krašte 1945–1948 m.

Sovietinio laikotarpio lietuviškoje istoriografijoje žemės reforma sovietinėje Lietuvoje buvo pristatoma kaip kaimo gyventojų socialinės struktūros keitimo[1027] ir socialistinio žemės ūkio sektoriaus išplėtimo procesas[1028] arba kaip agrarinė revoliucija[1029]. Posovietinėje istoriografijoje žemės reforma vertinama kaip „svarbiausia 1944–1947 m. sovietų agrarinės politikos priemonė, siekiant išplėsti sau socialinę atramą kaime ir sukiršinti valstiečius“[1030]. Bet kuriuo atveju lietuviškoje istoriografijoje nėra atsižvelgiama į tai, kad žemės reforma buvo vykdoma teritoriškai pakitusioje, t. y. teritoriškai padidėjusioje sovietinėje Lietuvoje, kad žemės reformos tikslai ir jų pasekmės Klaipėdos kraštui bei likusiai sovietinės Lietuvos teritorijos daliai buvo skirtingos. Pavyzdžiui, L. Truska pokarinę žemės reformą pavadino „karikatūra“, nes, pasak jo, „žemė buvo siūlyte siūloma, kone brukama. Žemės buvo kur kas daugiau negu norinčių jos gauti“[1031]. Tačiau toks žemės reformos apibūdinimas nėra tinkamas Klaipėdos kraštui, kuriame vykusią žemės reformą reikėtų vadinti katastrofa, nes reforma tapo priemone krašto kaimo gyventojų sudėčiai pakeisti. Kita vertus, žvelgiant

---

1027 TRUSKA, Liudas. Visuomenės klasinės sudėties pakitimas Lietuvoje socializmo statybos metais. (3. Tarybinė 1944–1948 m. žemės reforma ir jos socialinės išdavos). *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija, 2(24) t. 1967*, p. 91.

1028 GREGORAUSKAS, Marijonas. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis.* Vilnius, 1960, p. 117.

1029 TAMOŠIŪNAS, Julius. *Lietuvos žemės ūkio raida ir jos problemos (Kapitalizmo ir socializmo epocha).* Vilnius, 1974, p. 115.

1030 TRUSKA, Liudas. Socialinė-ekonominė ir kultūrinė sovietų valdžios politika. *Lietuva 1940–1990*: okupuotos Lietuvos istorija Vyr. redaktorius ANUŠAUSKAS, Arvydas. Vilnius, 2005, p. 276.

1031 Ten pat, p. 277.

iš šios dienos perspektyvos, galima kelti retorinį klausimą, kas būtų, jeigu „bežemiai kaimiečiai“ būtų atsisakę imti žemę Klaipėdos krašte?

1946 m. birželio 30 d. Klaipėdos miesto dramos teatro pastate vykusiame „antrajame Klaipėdos apskrities darbo valstiečių suvažiavime“ S. Juozapavičius pabrėžė, kad įstatymas „Dėl vokiečių okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimo“ yra priemonė „<...> atitaisyti tą didžiulę skriaudą, kurią šimtmečių bėgyje buvo padarę vokiški grobikai žemės ūkyje“. Todėl, pasak jo, Klaipėdos apskrityje „<...> visi ūkiai palikti išbėgusių su vokiečiais Hitlerio pakalikų, okupantų, buožių, kurie padėjo vokiečiams plėšti mūsų žemes, mūsų kraštą arba kurie su ginklu rankoje kovojo prieš mūsų kariuomenę, prieš mūsų liaudį – buvo atimti ir iš jų sudarytas Valstybinis Žemės Fondas“[1032]. Atsižvelgiant į tai, ir aplinkybes, kuriomis Klaipėdos kraštas tapo sovietinės Lietuvos dalimi, galima laikyti Klaipėdos kraštą kaip vieną ūkį, paimtą į valstybinį žemės fondą, o vietinius gyventojus – kaip sovietinei santvarkai politiškai ir socialiai priešišką gyventojų grupę. Tad žemės reformos įstatymas, jo universalios nuostatos įgalino sovietinės Lietuvos vadovybę vykdyti Klaipėdos krašte tokią politiką, kuria buvo pradėta keisti sociokultūrinė krašto tapatybė, o kartu ir visos sovietinės Lietuvos sociokultūrinė unifikacija. Vadinasi, žemės reforma Klaipėdos krašte buvo politinės ir istorinės reikšmės įvykis, kurį reikėtų vertinti kaip Klaipėdos krašto sovietizacijos ir jo integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį pagrindą.

Dėl šių priežasčių Klaipėdos krašte 1945–1948 m. vykusi žemės reforma turėjo kelis savitus bruožus, kurie skyrė ją nuo reformos, vykusios kitoje sovietinės Lietuvos dalyje. Pirma, žemės reforma keitė Klaipėdos krašto kaimo gyventojų sudėtį, kai kitoje sovietinės Lietuvos dalyje reforma keitė socialinę kaimo gyventojų struktūrą. Antra, Klaipėdos krašte vyko turto paskirstymas, kai kitoje sovietinės Lietuvos dalyje vyko turto perskirstymas. Reikėtų pabrėžti, kad valstybės žemės fonde esantis turtas Klaipėdos krašte buvo dalijamas ne bet kam, o tik sovietiniam režimui lojaliems gyventojams. Kokie tai buvo gyventojai, atskleidžia 1946 m. vasario 2 d. Klaipėdos apskrities laikraštyje *Raudonasis švyturys* išspausdintas straipsnis *Atitaisoma lietuvių tautai padaryta žala*, kuriame Klaipėdos apskrities VK Žemės komisijos pirmininkas B. Rutkauskas nurodė, kad „išlaisvinus Klaipėdos kraštą <...> buvo raginami iš kitų Lietuvos apskričių buvusieji dvaro kumečiai, kaimo bežemiai ir mažažemiai apsigyventi Klaipėdos krašte ir gauti amžinam naudojimui žemės“[1033]. Natūralu, kad sovietinės Lietuvos vadovybė turėjo pagrįstų vilčių, jog ši Lietuvos visuomenės dalis ne tik taps „<...> tvirta tarybų valdžios atrama kaime“[1034], bet ir pakeis sociokultūrinę Klai-

---

[1032] Klaipėdos apskrities VK pirmininko S. Juozapavičiaus pranešimas „Antrajame Klaipėdos apskrities darbo valstiečių suvažiavime“. 1946 m. birželio 30 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 524, l. 80.

[1033] B. Rutkauskas. Klaipėdos apskrities žemės komisijos pirmininkas. Atitaisoma lietuvių tautai padaryta skriauda. *Raudonasis Švyturys*, Nr. 9 (11), 1946, vasario 2, l. 2.

[1034] Aukščiau pakelkime politinį aktyvumą valstiečių, gavusių žemės iš tarybų valdžios. *Tiesa*, Nr. 133 (967), 1946, birželio 9, l. 1.

pėdos krašto tapatybę. Trečia, žemės reforma Klaipėdos krašte nesukėlė tokio masto ir pobūdžio antisovietinio pasipriešinimo, koks jis buvo kitoje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje, nes krašte iš esmės nebuvo gyventojų, kurie būtų galėję priešintis tokiam procesui: kritinė masė vietinių gyventojų buvo evakuota į Vokietijos gilumą, o dauguma naujųjų gyventojų buvo materialiai ir socialiai priklausomi nuo valdžios, todėl neturėjo pagrindo reikšti savo nepasitenkinimą sovietiniu režimu. Pagaliau žemės reforma Klaipėdos krašte palietė daugiausia vietinius gyventojus, kurie dėl jų neapibrėžtos pilietinės priklausomybės, socialinės kilmės, praeities ir kultūros kitoniškumo neteko didelės dalies arba viso turto, patyrė visuomeninę ir socialinę atskirtį bei diskriminaciją.

Nepaisant Klaipėdos krašto sovietizacijai palankių sąlygų, žemės reforma Klaipėdos krašte užsitęsė iki 1949 m. 1945–1947 m. į valstybinį žemės fondą Klaipėdos krašto kaimo vietovėse buvo paimti 10 006 ūkiai, kurie buvo paskirstyti tarybiniams ūkiams (903), MTS (4), MANP (37), pagalbiniams ūkiams (304), miškų ūkiui (94), valstybinėms ir visuomeninėms organizacijoms, įstaigoms ir žinyboms (282) bei naujakuriams (5 872). Be to, į žemės fondą buvo paimta 170 725 ha ūkinės paskirties žemės. 1948 m. pradžioje fonde dar buvo likę nepaskirstyti 31 800 ha, arba 18,63 proc., žemės ir 1 599 ūkiai, arba 15,98 proc. ūkių. Vietiniams gyventojams buvo palikti 1 655 ūkiai, iš jų 744 „ūkiai“, kuriems žemės plotas buvo sumažintas iki 5 ha (žr. Priedai, 26–34 lentelės).

1946 m. rugpjūčio mėn. pabaigoje, sovietinėje Lietuvoje minint žemės reformos dvejų metų sukaktį, buvo nurodytos kelios problemos, kurias išsprendus būtų užbaigta žemės reforma, tai: 1) ginkluota antisovietinė rezistencija, 2) žemės padalijimas tarp giminių, 3) neteisingai deklaruojama žemės kokybė, 4) daug ūkių, kurių žemės plotas nesumažintas iki 5 ha, 5) nuslėpta daug gyvulių ir žemės ūkio inventoriaus, 6) žemės fonde daug neišdalintos žemės[1035]. Šių problemų arba jų apraiškų būta ir Klaipėdos krašte. Tačiau Klaipėdos krašto atveju, manytina, reikėtų nurodyti kitas dvi priežastis, dėl kurių užsitęsė žemės reforma. Pirma, Klaipėdos krašto apgyvendinimas naujakuriais užsitęsė iki 1949 m. Dėl to užsitęsė ir krašte likusio turto paskirstymas, o kartu ir žemės matavimo bei jos apskaitos darbai. Pavyzdžiui, 1946 m. pabaigoje Klaipėdos apskrities Dituvos valsčiuje iš 122 naujakurių tik 10 turėjo apmatuotus žemės sklypus[1036]. Tokia padėtis nedaug pasikeitė praėjus beveik metams. 1947 m. spalio 1 d. duomenimis, Klaipėdos apskrityje iš 2 931 ūkio buvo apmatuoti tik 992 ūkiai, arba tik 33,84 proc., Pagėgių apskrityje iš 3 422 ūkių – 1 671, arba tik 48,83 proc., o Šilutės apskrityje iš 3 498 – 282, arba 8,06 proc., ūkių[1037] Šis žemės reformos

[1035] Tarybinės žemės reformos dveji metai. *Tiesa,* Nr. 203 (1037). 1946, rugpjūčio 30, l. 2.

[1036] Nesirūpina žemėtvarkos darbais Dituvoje. *Raudonasis Švyturys,* Nr. 201 (203), 1946, gruodžio 3, l. 4.

[1037] Сведения о выполненных работах по учету земель от начала работ до 1 октября 1947 года. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 574, l. 347–348.

Klaipėdos krašte aspektas yra reikšmingas dvejopai. Viena vertus, nesant apmatuotos žemės, nebuvo galima tiksliai apskaičiuoti valstybinių prievolių ir žemės mokesčio dydžių, išaiškinti nuslėptos žemės ir nepagrįsto žemės apmokestinimo atvejų. Pavyzdžiui, 1945 m. spalio mėn. naujakurys B. Ž. Šilutės apskrities Skirvytės valsčiuje buvo gavęs 12 ha žemės jos „nematuojant“. 1947 m. liepos 12 d. išmatavus jam skirtą žemės sklypą paaiškėjo, kad žemės tėra 6 ha, kad nuo 1946 m. jis vykdė nepagrįstai dideles valstybines prievoles[1038]. Be to, buvo išaiškinti šeši vietiniai gyventojai, „kurie nuslėpė žemės“. Juos „patikrinus ir apmatavus“, buvo rasta 12 ha žemės daugiau, nei buvo nurodyta ankstesniuose žemės perdavimo aktuose[1039]. Reikėtų pabrėžti, kad 1948 m. gegužės mėn. Šilutės apskrityje kartu su Švėkšnos, Vainuto ir Žemaičių Naumiesčio valsčiais skirtumas tarp gyventojams priklausančios žemės ploto, kurį nurodė žemėtvarkininkai, ir ploto, nuo kurio buvo apskaičiuojamos valstybinės prievolės, sudarė 9 668 ha, ir šis skirtumas buvo prievolių vykdytojų, t. y. gyventojų, naudai[1040]. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad didžioji dalis nuslėptos žemės buvo ne Klaipėdos krašto teritorijoje, bet prie jos prijungtuose Didžiosios Lietuvos valsčiuose. Antra vertus, žemės matavimo darbai buvo tiesiogiai susiję su žemės perdavimo aktų, turėjusių suteikti naujakuriui apčiuopiamą nuosavybės teisės į ūkį regimybę, išdavimu. Kol nebuvo apmatuota žemė, toks dokumentas naujakuriui nebuvo išduodamas. Pavyzdžiui, Šilutės apskrities Šilutės valsčiaus Pagrynių kaimo naujakurys S. S. gavo žemę 1945 m. lapkričio 3 d., o tai patvirtinantį aktą – 1946 m. rugsėjo 1 d. Beje, tai buvo pirmas tokio pobūdžio dokumentas, kuris buvo išduotas Šilutės valsčiaus naujakuriams[1041]. 1946 m. gegužės mėn. VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas Vladimiras Ščerbakovas nurodė, kad sovietinėje Lietuvoje iš 76,3 tūkst. reikalingų išduoti aktų išduota 48,5 tūkst., arba 63,56 proc. Tačiau prie aktų nebuvo pridedamas žemėlapis su tiksliomis žemės valdos ribomis, nenurodyta žemės paskirtis, jos rūšis. Pasak jo, tokie aktai „iš esmės yra paprasti popierėliai, o ne dokumentai, įteisinantys žemėvaldos teisę“[1042]. Bet kuriuo atveju tokių Aktų išdavimas Klaipėdos krašto naujakuriams turėjo ypatingą reikšmę, nes, pasak B. Rutkausko, „Naujakurys, neturėdamas žemės

[1038] Šilutės apskrities Skirvytės valsčiaus VK posėdžio Protokolas Nr. 4. 1947 m. rugsėjo 8 d. *KLRVA*, f. 127, ap. 1, b. 123, l. 1.

[1039] Ten pat, l. 1.

[1040] Šilutės apskrities Darbo žmonių deputatų II-osios sesijos Protokolas Nr. 2. 1948 m. gegužės 25 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 8, l. 16.

[1041] Valstybinis žemės paskyrimo Aktas Nr. 1. 1946 m. rugsėjo 1 d. *KLRVA*, f. 127, ap. 1, b. 135, l. 71.

[1042] 1946 m .gegužės 21 d., Vilnius. – VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko Vladimiro Ščerbakovo rašte VKP(b) CK sekretoriams A. Ždanovui, A. Kuznecovui ir N. Patoličevui apie vadovavimo žemėnaudai Lietuvos SSR sutvarkymą *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2015, p. 433–434.

dokumentų, nėra tikras dėl ateities, mažiau rūpinasi ūkiu“[1043]. Todėl, siekiant išduoti naujakuriams kuo greičiau ir kuo daugiau žemės perdavimo aktų, Klaipėdos krašte žemės matavimo darbai buvo vykdomi skubotai ir „<...> paprastu, mažesnio tikslumo matavimo būdu“[1044]. Vis dėlto pagrindinė užsitęsusių ir netikslių žemės matavimų Klaipėdos krašte darbų priežastis buvo kvalifikuotų žemėtvarkos specialistų (matininkų) ir žemės matavimo priemonių trūkumas, kuris susidarė dėl didelio masto žemės matavimo darbų visoje sovietinės Lietuvos teritorijoje.

Antra priežastis, dėl kurios Klaipėdos krašte užsitęsė žemės reforma, yra susijusi su visai sovietinei Lietuvai bendru žemės ūkio politikos kurso pasikeitimu. Vykdydama VKP(b) CK plenumo nutarimą, priimtą 1947 m. vasario mėn., „Dėl priemonių žemės ūkiui pokariniu laikotarpiu pakelti“ 1947 m. balandžio 12 d. Lietuvos SSR MT ir LKP(b) CK priėmė nutarimą „Dėl priemonių žemės reformai užbaigti ir tolesnės pagalbos valstiečiams, gavusiems iš Tarybų valdžios žemės“, kuriuo pakeitė žemės reformos kursą iš turto perskirstymo ir paskirstymo į pasiruošimą masinei kolektyvizacijai. Praktikoje tokio kurso pasikeitimą pirmiausia lėmė SSRS politikos, nukreiptos į geopolitinę konfrontaciją bei jos karinės ir ekonominės galios stiprinimą, pasikeitimas. Dar 1946 m. vasario 9 d. J. Stalinas pabrėžė, kad SSRS kolūkinė žemės ūkio santvarka buvo viena iš sąlygų, lėmusių Sovietų Sąjungos pergalę praėjusiame kare[1045]. Tad greitesnis perėjimas iš privačių santykių žemės ūkyje į visuomeninius santykius sovietinėje Lietuvoje buvo tiek politinės, tiek ekonominės, tiek ideologinės svarbos dalykas. Be to, 1946 m. pabaigoje sovietinėje Lietuvoje beveik išseko potencialių naujakurių šaltinis ir valstybiniame žemės fonde jau nebuvo tiek daug laisvos ir geros žemės bei ūkių ir beveik nebuvo kuo jį papildyti. Atsižvelgiant į visa tai, sovietinės Lietuvos vadovybė nutarė visą dėmesį skirti esamų naujakurių rėmimui, kaip savo atramos kaime pagrindo stiprinimui, ir kolektyvinio ūkininkavimo formų propagavimui[1046]. Dėl to buvo reformuojama žemėtvarkos organizacija, keičiant jos veiklos kryptį iš turto perskirstymo ir paskirstymo į planingų procesų žemės ūkyje organizavimą bei jų valdymą. Šiame procese pirmiausia reikėjo atlikti valstybiniame žemės fonde 1944–1947 m. sukaupto turto, tiek paskirstyto, tiek nepaskirstyto, detalią

[1043] Pilnai įgyvendinti žemės įstatymą (iš Klaipėdos apskrities tarybinio aktyvo suvažiavimo). *Raudonasis Švyturys,* Nr. 1 (3), 1946 m. sausio 1 d., l. 2.

[1044] Šilutės apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 21. 1946 m. birželio 28 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 4, l. 91–92.

[1045] Сталин, И. В. Речь на предвыборном собрании избирателей Сталинского избирательного округа города Москвы 9 февраля 1946 года. Из*: Сталин. И. В. Полное собрание сочинений. Том 16.* Москва, 1997, с. 13–14.

[1046] № 84. Постановление СМ Литовской ССР и ЦК КП(б) Литвы о мерах по завершению земельной реформы и оказанию дальнейшей помощи крестьянам, получившим землю от Советской власти. *Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник докумрнтов и материалов.* Редколегия: Беляускас, Ф.; Вайткевичюс, Б.; Даунене, В.; ir kt. Москва, 1984, p. 152–159.

inventorizaciją, kad būtų žinoma, kokiu turtu (ištekliais) disponuoja valstybinio ir visuomeninio ūkio subjektai bei gyventojai. Klaipėdos krašto atveju tokie pertvarkymai ir darbai buvo baigti 1948 m. pradžioje. Tai reiškia, kad beveik vienerius metus užtruko žemės ūkio valdymo sistemos reorganizacija, o kartu ir žemės reforma. Svarbu pabrėžti, kad anksčiau minėtu nutarimu buvo panaikinti visi iki tol priimti nutarimai ir potvarkiai žemės reformos vykdymo klausimu. Tad, nuo 1947 m. antrosios pusės socioekonominės represijos prieš gyventojus buvo vykdomos tik kaip valstybinių prievolių ir progresinių mokesčių didinimo politika, kuria siekta priversti gyventojus savanoriškai ir greičiau atsisakyti individualaus ūkininkavimo.

Kaip minėta, vienas iš žemės reformos tikslų buvo suformuoti ir palaikyti Klaipėdos krašte vidutinį socialinį gyventojų sluoksnį ir naujųjų gyventojų dominavimą. Šis tikslas buvo įgyvendinamas ne tik normuotu be šeimininko likusio turto paskirstymu bežemiams ir mažažemiams valstiečiams, naujakurių protegavimu, bet ir socioekonominėmis represijomis, t. y. dalies arba viso turto konfiskacija. Nors iki 1947 m. antrosios pusės socioekonominės represijos buvo taikytos visiems individualius ūkius valdantiems gyventojams, tačiau jų taikymas vietiniams gyventojams buvo politiškai motyvuotas. Žinoma, socioekonominės represijos daugiausia palietė vietinius gyventojus. Pavyzdžiui, pagal žemės reformos įstatymą ir jo poįstatyminius teisės aktus, 1946 m. Šilutės apskrityje iš gyventojų buvo konfiskuota kilnojamojo turto, kurio bendra vertė siekė 227 577 rb. Šią sumą sudarė gyvulių, pašarų, žemės ūkio inventoriaus ir produkcijos, baldų bei namų apyvokos daiktų vertė. Iš vietinių gyventojų konfiskuoto turto vertė sudarė 177 108 rb, arba 77,82 proc. viso Šilutės apskrityje iš gyventojų konfiskuoto turto vertės (žr. Priedai, 36 lentelė). Taip pat akcentuotina, kad vietinių gyventojų buvo kelis kartus mažiau nei naujakurių. Pavyzdžiui, 1946 m. balandžio mėn. keturiuose Šilutės apskrities valsčiuose (Juknaičių, Pašyšių, Sausgalvių ir Traksėdžių) vietiniai gyventojai valdė 162 ūkius, o naujakuriai – 619 ūkių[1047]. 1946 m. spalio mėn. pabaigoje Pagėgių apskrityje vietiniai gyventojai valdė 222 ūkius, o naujakuriai – 2 743 ūkius, Klaipėdos apskrityje vietiniai gyventojai valdė 715, o naujakuriai – 1 714 ūkių. Kiek 1945–1946 m. iš gyventojų buvo konfiskuota nekilnojamojo turto ir kokia buvo jo vertė, reikėtų atlikti atskirą tyrimą, nes žemės reformos ataskaitose buvo nurodomas bendras į valstybinį žemės fondą paimto nekilnojamojo turto kiekis ir nenurodyta tokio turto vertė. Pavyzdžiui, Pagėgių apskrityje (be Smalininkų ir Viešvilės valsčių) į valstybinį žemės fondą iš viso buvo paimta 3 310 gyvenamųjų namų, 3 256 tvartai, 2 489 klojimai ir kt. ūkinių statinių[1048]. Tačiau neabejotina, kad daugiausia nekilnojamojo turto žemės reformos metu prarado vietiniai gyventojai.

[1047] KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 215.

[1048] Pagėgių apskrities DŽDT VK Nutarimas Nr. 22 „Dėl žemės reformos įvykdymo rezultatų Pagėgių apskrityje“. 1948 m. vasario 20 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 14, l. 69.

Tad turto konfiskacijos dar labiau silpnino vietinių gyventojų socioekonominę padėtį, o kartu ir Klaipėdos krašto sociokultūrinę tapatybę.

Vis dėlto būtų klaidinga teigti, kad vietiniai gyventojai, atsižvelgiant į jų nelygiavertę padėtį naujakurių atžvilgiu, turėjo labai mažai arba išvis neturėjo jokio turto. Priešingai, gera kai kurių vietinių gyventojų turtinė padėtis galėjo būti viena iš priežasčių, kodėl beveik visiems jiems žemės reformos metu buvo taikomos griežtos socioekonominės represijos. Pavyzdžiui, 1946 m. kovo 12 d. buvo patikrintas Šilutės apskrities Šilutės valsčiaus Žalgirių kaimo gyventojo D. Valinčiaus turimas turtas. Ūkio apžiūros pradžioje komisija teiravosi šeimininko, ar šis neturi paslėpęs kokių daiktų. Kratos metu „stalde[1049] po siena“ buvo rasta: 8 paprastos kėdės, 2 staliukai, 1 veidrodis, 23 poros apatinių kelnių, 37 vnt. apatinių ir viršutinių baltinių (trikotažo), 19 staltiesių, 14 rankšluosčių, 14 užvalkalų, 8 paklodės, 5 pagalvės, 7 suknelės, 4 užuolaidos ir kt.[1050] 1948 m. rugpjūčio mėn. Šilutės apskrities VK svarstė Pašyšių apylinkės vietinio gyventojo P. M. skundą dėl konfiskuoto turto grąžinimo. Pretenzija buvo atmesta pabrėžiant, kad skundo pateikėjas, „<...> kol dar nebuvo susiformavusi Tarybinė vietos valdžia, savavališkai užėmė vieną iš geriausių Pašyšių valsčiuje ūkių, kame iki pravedimo spec. reformos gyveno prisigrobęs nemaža turto, kuris buvo paliktas išbėgusių vokiečių“[1051].

Klaipėdos krašte žemės reformos metu iš gyventojų konfiskuotas turtas buvo vadinamas „bešeimininkiu“. Iki 1947 m. vidurio kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą perimdavo valsčių VK žemės komisijos, o vėliau – apskričių VK Žemės ūkio skyriai. Konfiskuotas turtas pirmiausia buvo perduodamas valstybinio ir visuomeninio ūkio subjektams, kurie turtą gaudavo nemokamai, įtraukiant tokio turto vertę į jų balansą. Daug konfiskuoto kilnojamojo turto buvo perduota naujakuriams, kurie už gautą turtą turėjo susimokėti. Tačiau didelė dalis jų taip ir neatsiskaitė su valstybe. Pavyzdžiui, 1951 m. gegužės 12 d. Šilutės rajono DŽDT VK nurašė dalį – 76 417 rb, arba 43,15 proc., – skolos valstybei, susidariusią dėl gyventojų neapmokėto „bešeimininkio“ turto, kurį jie buvo gavę 1946–1947 m. Turto nurašymas motyvuotas Lietuvos SSR ir SSRS teisės aktais, kuriais valstybinio ir visuomeninio ūkio subjektai buvo atleidžiami nuo privalomų įmokų į valstybės biudžetą už turtą, gautą kaip likusį be šeimininko[1052]. Tokiu būdu ne tik Šilutės rajone, bet ir kituose Klaipėdos krašto rajonuose buvo išspręstas šioje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje žemės reformos metu

---

[1049] Statinys gyvuliams laikyti.

[1050] Šilutės apskrities Šilutės valsčiaus Žalgirių kaimo gyventojo D. Valinčiaus turto paėmimo Aktas. 1946 m. kovo 12 d. *KLRVA*, f. 258, ap. 2, b. 12, l. 13–13ap.

[1051] Šilutės apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 23. 1948 m. rugpjūčio 16 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 953, l. 147.

[1052] Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 186 „Dėl nurašymo žemės ūkio komisijų įsiskolinimo už priimtą iš susiaurintų ūkių inventorių 1946–1947 m.“ 1951 m. gegužės 12 d. *KLRVA,* f. 258, ap. 2, b. 13, l. 23.

valstybės iš gyventojų konfiskuoto turto klausimas. Kita vertus, žemės reformos metu iš gyventojų konfiskuotas turtas stiprino valstybinių ir visuomeninių ūkio subjektų materialinę bazę, plėtė socialistinį žemės ūkio sektorių. Tuo buvo greitinami Klaipėdos krašto sovietizacijos ir jo integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį procesai.

Apibendrinant galima teigti, kad žemės reforma Klaipėdos krašte buvo politiškai motyvuota. Universalios žemės reformos įstatymo nuostatos įgalino sovietinės Lietuvos vadovybę vykdyti Klaipėdos krašte tokią politiką, kuria siekta pirmiausia pakeisti gyventojų sociokultūrinę sudėtį, t. y. panaikinti sociokultūrinę skirtį tarp krašto ir likusios sovietinės Lietuvos teritorijos dalies. Reforma užsitęsė dėl užsitęsusio Klaipėdos krašto apgyvendinimo arba naujos sociokultūrinės gyventojų grupės įtvirtinimo ir sovietinės Lietuvos mastu vykdytos žemės ūkio valdymo ir jo planavimo reorganizacijos, kurios tikslas buvo pasiruošti sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimui, t. y. masinei žemės ūkio kolektyvizacijai.

4.2. Kolektyvizacija Klaipėdos krašte 1947–1951 m.

Sovietinio laikotarpio istoriografijoje buvo įtvirtinta nuostata, kad žemės ūkio kolektyvizacijos būtinybę sovietinėje Lietuvoje, kartu ir Klaipėdos krašte, paskatino karo padarinių SSRS įveika 1948 m., kai sovietinė pramonė ir mašinų gamyba pasiekė ir viršijo prieškarinės gamybos apimtis. Dėl to reikėjo intensyvinti žemės ūkio produktų gamybą, kad pagamintos produkcijos kiekis atitiktų augančios pramonės poreikius. Tai buvo galima užtikrinti tik įvedus sovietinę žemės ūkio sistemą. Kitaip tariant, žemės ūkio produktyvumą buvo galima pakelti tik pakeitus individualų ūkininkavimą kolektyviniu ūkininkavimu. Sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimą taip pat lėmė būtinybė pašalinti sisteminį prieštaravimą tarp socialistiniais pagrindais vystomos pramonės ir didele dalimi privačiais santykiais paremto žemės ūkio[1053]. M. Gregorauskas nurodė, kad sovietinės žemės ūkio sistemos kaime įvedimas, kaip žemės ūkio kolektyvizacija, užtruko dėl: 1) kadrų, galinčių vadovauti stambiems ūkiams, trūkumo, 2) žemės ūkyje vyraujančios vienkiemių sistemos, 3) smulkių, nepritaikytų stambiam ūkininkavimui, ūkių ir 4) žemės ūkio technikos trūkumo[1054].

Be to, būta ir gilesnių priežasčių, dėl kurių užsitęsė Lietuvos kaimo sovietizacija. 1946 m. lapkričio 23 d. LKP(b) CK XI plenume kalbėdamas apie lėtą Lietuvos sovietizacijos eigą J. Paleckis išskyrė keletą tarpusavyje glaudžiai susijusių priežasčių, kodėl ji vyko nepatenkinamai: 1) Lietuvos ūkis buvo agrarinio pobūdžio ir jos kaime buvo klasinė gyventojų diferenciacija, 2) Lietuvoje buvo mažai darbininkų, ir daugelio jų pažiūros buvo individualistinės, 3) Lietuvoje 20 metų nebuvo sovietinės santvarkos, 4) lietuvių tautinė kultūra buvo jauna, 5) Lietuvos inteligentija daugiau-

[1053] GREGORAUSKAS, Marijonas. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis*. Vilnius, 1960, p. 173–175.
[1054] Ten pat, p. 176.

sia buvo kilusi iš „buožinės terpės“, 6) Lietuvoje buvo sunkus trejų metų vokiečių okupacijos, ypač pasireiškusios antisovietine propaganda, palikimas, 7) Lietuva buvo vienintelė respublika, kurioje vyrauja katalikų tikėjimo gyventojai, 8) sovietinė valdžia buvo „jauna“, nebuvo daug ir patyrusių sovietinių kadrų[1055]. Atsižvelgiant į tai, galima konstatuoti, kad sovietinėje Lietuvoje nebuvo objektyvių sąlygų iš karto ir per trumpą laiką įvesti sovietinę žemės ūkio sistemą. Juo labiau kad 1945–1947 m. sovietinės Lietuvos vadovybė sprendė Vilniaus ir Klaipėdos kraštų integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį arba jų sovietizacijos problemas, kurių sprendimą apsunkino gyventojų depopuliacija, vykusi dėl šių teritorijų politinės priklausomybės kaitos sukeltos gyventojų migracijos.

Vis dėlto pereiti į antrąjį Lietuvos kaimo sovietizacijos etapą – žemės ūkio kolektyvizaciją – Klaipėdos krašte buvo palankesnės sąlygos nei kitoje sovietinės Lietuvos dalyje. Pirma, visas Klaipėdos krašte likęs turtas buvo valstybės nuosavybė. Antra, Klaipėdos krašto ekonominė infrastruktūra, pavyzdžiui, kelių ir gyvenviečių tinklas, buvo kompaktiškesnė, vientisesnė ir labiau išvystyta. Be to, krašte dominavo kaimų, ne vienkiemių, sistema, buvo daugiau stambių ir mūrinės statybos ūkių. Trečia, Klaipėdos krašto naujakuriai buvo priklausomi nuo sovietinės valdžios, kuri ne tik suteikė jiems naujas galimybes ir turto, bet taip pat buvo vienintelis jų buvimo šiame krašte garantas. Todėl daugelis naujakurių buvo linkę paklusti valdžios nurodymams ir juos vykdyti arba bendradarbiauti su ja. Ketvirta, apie 63 proc. į Klaipėdos kraštą atvykusių (persikėlusių) naujakurių anksčiau nebuvo turėję nuosavų ūkių. Iki 1948 m. lapkričio mėn. į Klaipėdos kraštą atvyko (persikėlė) 2 187 naujakuriai, kurie ankstesnėse gyvenamosiose vietose paliko 18 097 ha žemės, arba vidutiniškai kiekvienas paliko po 8,65 ha[1056]. Tačiau negalima teigti, kad visi šie naujakuriai buvo tikri ūkininkai arba savininkai, nes daugelis jų žemę pirmą kartą gavo 1940–1941 m. arba 1944–1945 m. Tai reiškia, kad iki atvykstant (persikeliant) į Klaipėdos kraštą daugelis naujakurių turėjo tik samdomų darbininkų patirtį. Taigi daugelis žemės ir ūkius gavusių naujakurių neturėjo ne tik savarankiškos ir ilgametės ūkininkavimo patirties, bet taip pat savininkiškumo jausmo. Penkta, dauguma Klaipėdos krašto gyventojų, tiek naujakurių, tiek vietinių, neturėjo pakankamai darbo jėgos (darbo rankų), gamybos priemonių (arklių ir žemės ūkio inventoriaus) bei materialinių lėšų, kad galėtų sėkmingai savarankiškai ūkininkauti. Dėl to nuo pat pradžių individualiai ūkininkaujantys gyventojai susidūrė

[1055] 74. 1946 m. lapkričio 23 d., Vilnius. – J. Paleckio kalba LKP(b) CK XI plenume. *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2015, p. 570–571.

[1056] № 121. Отчет Министерства сельского хозяйства Литовской ССР о проведении земельной реформы в республике за период с 30 августа 1944 г. по 1 ноября 1945 г. *Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник документов и материалов*. Редколегия: Беляускас, Ф.; Вайткявичюс, Б.; Даунене, В.; ir kt. Москва, 1984, с. 253.

su rimtais sunkumais. Remdamasis sovietinės Lietuvos pirmųjų kolūkių socialinės sudėties analize, J. Tamošiūnas padarė išvadą, kad sovietinėje Lietuvoje į kolūkius pirmiausia stojo „didžioji dalis buvusių bežemių bei pačių smulkiųjų valstiečių“, nes tik kolektyvinis ūkininkavimas galėjo išspręsti jų „ūkinio įsikūrimo klausimus“[1057]. Dėl šių priežasčių sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimas kaip perėjimas iš kapitalizmo į socializmą, arba perėjimas iš rinkos ekonomikos į planinę ekonomiką, Klaipėdos krašte vyko sklandžiau ir greičiau nei kitoje sovietinės Lietuvos dalyje. Tai pasireiškė tiek organizuojant įvairias kooperatines draugijas, tiek vykdant žemės ūkio kolektyvizaciją.

Sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimas Lietuvoje vyko ne tik teritoriškai pakitusioje sovietinės Lietuvos teritorijoje, bet ir pokarinės suirutės sąlygomis. Dėl to pablogėjusią kaimo gyventojų ekonominę padėtį, sovietinės Lietuvos vadovybės manymu, turėjo palengvinti įvairios kooperatinės draugijos, kurios ilgalaikėje perspektyvoje turėjo atlikti perėjimo iš individualaus ūkininkavimo į kolektyvinį funkciją.

1945 m. gegužės 25 d. Lietuvos SSR LKT priėmė nutarimą „Dėl žemės ūkio kooperacijos Lietuvos TSR“[1058], kuriuo inicijavo įvairių žemės ūkio kooperatinių draugijų steigimą visoje sovietinėje Lietuvoje. Iš esmės tai reiškė žemės ūkio kolektyvizacijos pradžią, nes kooperatinės draugijos buvo kuriamos kaip būsima kolūkių bazė[1059]. Savanoriškas stojimas į tokias draugijas Klaipėdos krašte buvo skatinamas socioekonominėmis priemonėmis: draugijos narys galėjo gauti vienkartinę piniginę pašalpą, lengvatinę, iki 5 000 rb dydžio, paskolą statybai vykdyti, gyvuliams, žemės ūkio inventoriui, sėkloms, trąšoms ir pan. įsigyti. Be to, draugijos narys turėjo dvi lengvatas, kurios pokarinės suirutės ir visuotinio deficito sąlygomis buvo labai svarbios, tai: 1) pirmenybės teisė prieš kitus gyventojus įsigyti iš valstybės visa tai, kas jiems buvo reikalinga žemės ūkio produktų gamybai vykdyti; 2) visa tai įsigyti valstybinėmis kainomis. Kita vertus, reikėtų pabrėžti, kad kooperatinių draugijų nariai negalėjo gauti pelno[1060]. Tad kooperacija atliko draugijos narių pigesnių individualių poreikių patenkinimo funkciją. Klaipėdos krašto atveju reikėtų atkreipti dėmesį į dar du sovietinės kooperacijos reiškinio aspektus. Pirma, kooperacija savo turiniu ir forma buvo rusiškos kilmės. Dėl to kooperacija ne tik buvo vadinama draugija (rus. *товарищество*), bet ji taip pat atliko tam tikros kultūrinės ir socialinės gyventojų grupės, kaip bendruomenės (rus. *община*), tapatybės palaikymo funkciją, užtikrino jos nariams minimalių

[1057] TAMOŠIŪNAS, Julius. *Lietuvos žemės ūkio raida ir jos problemos (Kapitalizmo ir socializmo epocha).* Vilnius, 1974, p. 139–141.

[1058] № 66. Постановление СНК Литовской ССР «О сельскохозяйственной кооперации в Литовской ССР». 25 мая 1945 г. *Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник документов и материалов*. Редколегия: Беляускас, Ф.; Вайткявичюс, Б.; Даунене, В.; ir kt. Москва, 1984, с. 159–160.

[1059] GREGORAUSKAS, Marijonas. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis.* Vilnius, 1960, p. 178.

[1060] *Сельскохозяйственные кооперативные объединиения Латвийской ССР*. Рига, 1945, л. 17.

poreikių išlaikymą ir sumažino grėsmes jos egzistavimui[1061]. Antra, į kooperatines draugijas nebuvo priimami vietiniai gyventojai, nes jie neturėjo SSRS pilietybės[1062]. Taigi, kooperacija Klaipėdos krašte turėjo įtvirtinti naujos krašto gyventojų daugumos dominavimą.

Klaipėdos krašto kaimo vietovėse buvo paplitę du žemės ūkio kooperatinių draugijų tipai: Kredito ir Žemės ūkio draugijos. Kredito draugijos vykdė veiklą, kuri buvo susijusi su finansais. Tokių draugijų nariai galėjo kaupti piniginius indėlius, vykdyti pinigines operacijas ir pan. Į Kredito draugiją stojantys naujakuriai turėjo sumokėti 25 rb stojimo mokestį ir įnešti savo pajaus dalį, kurio vertė buvo apskaičiuojama nuo valdomos žemės ploto (10 rb nuo 1 ha) ir kurio minimalus dydis buvo 50 rb[1063]. Natūralu, kad į Kredito draugijas įstojo didelė dalis Klaipėdos krašto naujakurių. Pavyzdžiui, 1947 m. rugpjūčio 11 d. duomenimis, Pagėgių apskrityje buvo aštuonios Kredito draugijos, kurioms priklausė 2 898, arba 100 proc., naujakurių[1064]. 1947 m. liepos 15 d. duomenimis, Šilutės apskrityje Kredito draugijoms priklausė 1 444 iš 1 535 naujakurių, arba 94,07 proc. visų naujakurių. Reikėtų pabrėžti, kad priešinga situacija buvo prie šios apskrities prijungtuose Tauragės apskrities Švėkšnos, Vainuto ir Žemaičių Naumiesčio valsčiuose, kuriuose Kredito draugijoms priklausė tik 392 iš 4 364 „valstiečių“, arba tik 8,98 proc. visų „valstiečių“[1065]. Taip pat reikia pabrėžti, kad šiuose valsčiuose buvo 990 naujakurių[1066]. Tad jeigu visus Kredito draugijai priklausančius „valstiečius“ laikytume naujakuriais, tuomet tik 39,60 proc. visų naujakurių galėjo priklausyti Kredito draugijoms. Tokį didelį Kredito draugijų narių skaičiaus skirtumą tarp istorinėje Šilutės apskrities dalyje ir prie jos prijungtoje Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje galima būtų paaiškinti radikaliai priešinga šių teritorijų situacija, kai Šilutės apskrityje vyko turto paskirstymas ir nebuvo nei socialinio, nei antisovietinio pasipriešinimo, kai prijungtuose Didžiosios Lietuvos valsčiuose vyko turto perskirstymas, kilo socialinis susipriešinimas ir ginkluota antisovietinė rezistencija.

Akcentuotina, kad Klaipėdos krašte įsteigtų Kredito draugijų nariai – naujakuriai – beveik neėmė lengvatinių paskolų, o dauguma paskolas paėmusių narių jas ėmė tik gyvuliams įsigyti. Be to, Klaipėdos krašto naujakuriai nesijautė turto savininkais – nė vienas paskolą paėmęs naujakurys nepateikė pastatų kaip paskolos užstato. Tokį reiš-

---

1061 ЕСИКОВ, Сергей; ЕСИКОВА, Милана. *Община и кооперация в исторической судьбе России*. Тамбов, 2013, с. 65.

1062 *Žemės Ūkio Kredito Draugijos Įstatai.* Vilnius, 1948, p. 6.

1063 *Сельскохозяйственные кооперативные объединиения Латвийской ССР*. Рига, 1945, л. 12–17.

1064 Pagėgių apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 174. 1947 m. rugpjūčio 11 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 6, l. 78.

1065 Šilutės apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 26. 1947 m. liepos 15 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 4, l. 113–114.

1066 Žinios apie valstybinio žemės fondo paskirstymą Šilutės apskrityje. 1948 m. sausio 1 d. *LCVA*, f. R-61, ap. 2, b. 2, l. 336.

kinį būtų galima paaiškinti nestabilia politine ir socioekonomine padėtimi tiek Klaipėdos krašte, tiek visoje sovietinėje Lietuvoje ir nuosavybės teisę į turtą patvirtinančių dokumentų nebuvimu. Pavyzdžiui, „Žemės paskyrimo akte“, pagrindiniame naujakurio teisę į gautą ūkį patvirtinančiame dokumente, buvo nurodytas tik naujakuriui paskirtos žemės plotas ir neribotas laikas („amžinai“) ja naudotis. Tad, greita materialinė nauda bei minimalūs finansiniai įsipareigojimai ir atsakomybė valstybei buvo tie motyvai, kurie skatino Klaipėdos krašto naujakurius burtis į Kredito draugijas.

Žemės ūkio kooperatinės draugijos Klaipėdos krašte buvo kitas atvejis. Tokių draugijų nariai turėjo vykdyti veiklą, tiesiogiai susijusią su žemės ūkio produktų gamyba. Mainais už valstybės draugijoms teikiamą paramą ir lengvatas Žemės ūkio draugijų nariai turėjo pristatyti valstybei draugijai nustatytą žemės ūkio produktų kiekį. Tačiau valstybės nustatytos žemės ūkio produktų supirkimo kainos dažnai neatsverdavo tos naudos, kurią galėjo gauti draugijos narys, pardavęs savo produkciją rinkoje. Be to, valstybė nesugebėjo aprūpinti draugijos narių jiems būtinomis gamybos priemonėmis ir prekėmis. Tai buvo pagrindinė priežastis, kodėl į Žemės ūkio kooperatines draugijas Klaipėdos ir Šilutės apskrityse įstojo tik apie 42 proc. naujakurių. Pavyzdžiui, 1947 m. liepos 1 d. Šilutės apskrityje žemės ūkio draugijoms priklausė 611 naujakurių, turėjusių vidutiniškai po 8 ha žemės. Dėl šios ir aukščiau minėtų priežasčių prie Šilutės apskrities prijungtuose Tauragės apskrities Švėkšnos, Vainuto ir Žemaičių Naumiesčio valsčiuose Žemės ūkio draugijoms priklausė tik 335 „valstiečiai“, arba 7,68 proc. visų „valstiečių“[1067]. Įdomu tai, kad Pagėgių apskrityje iki 1948 m. į Žemės ūkio draugijas taip pat buvo įstoję labai mažai naujakurių: 515, arba 17,95 proc. visų naujakurių[1068]. Tokį reiškinį galima būtų paaiškinti šioje apskrityje buvusiomis geresnėmis ūkininkavimo sąlygomis, kai apskrityje buvo geresnė žemė, ir jos geografine padėtimi, kai apskritis turėjo tiesioginį kontaktą su Kaliningrado sritimi. Be to, apskrityje, palyginti su kitomis Klaipėdos krašto apskritimis, buvo mažai vietinių gyventojų. Šiuo požiūriu Pagėgių apskritis buvo pati homogeniškiausia visame Klaipėdos krašte. Tad burtis į Žemės ūkio kooperatines draugijas Pagėgių apskrities naujakuriams nebuvo didelio poreikio.

Žemės ūkio kooperatinės draugijos Klaipėdos krašte tvarkėsi neūkiškai ir labai dažnai vykdė veiklą, kuri nebuvo susijusi su žemės ūkiu. Pavyzdžiui, 1946 m. spalio 20 d. Šilutės apskrities Juknaičių valsčiaus Žemės ūkio draugija priėmė nutarimą „įsteigti valgyklą su svaiginamais gėralais“ bei „prekybos ir mainų skyrių“[1069]. Taip

---

[1067] Сведение о сельскохозяйственных кооперативных товариществах Шилутского уезда. 1947 m. liepos 1 d. *KLRVA*, f. 31, ap. 1, b. 2, l. 1.

[1068] Pagėgių apskrities DŽDT VK Nutarimas Nr. 20 „Dėl apskrities Žemės Ūkio Kooperacijos Orgbiuro 1947 m. darbo ataskaitos ir darbo planų 1948-tiems metams“. 1948 m. vasario 20 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 14, l. 65.

[1069] Žemės ūkio kooperatinių draugijų įstatuose tokia veikla nebuvo numatyta. Viešojo maitinimo ir prekybos paslaugas teikė Vartotojų kooperatinės draugijos. Plačiau, žr.: Juknaičių

buvo dėl to, kad sovietinė žemės ūkio kooperacija Klaipėdos krašto naujakuriams buvo primesta iš viršaus, neatitiko jų poreikių bei gebėjimų, dėl to ji iš anksto buvo pasmerkta žlugti. Neatsitiktinai, kai 1947 m. viduryje visoje sovietinėje Lietuvoje buvo centralizuotas kooperatinių draugijų valdymas, prasidėjo kooperatinių draugijų jungimas ir sugriežtėjo kooperatinių draugijų kreditavimo tvarka bei jų veiklos kontrolė[1070], Klaipėdos krašte prasidėjo kooperatinių draugijų nykimo procesas, kurį dar pagreitino tais pačiais metais prasidėjusi žemės ūkio kolektyvizacija. Pavyzdžiui, 1948 m. gegužės mėn. Šilutės apskrityje 11 Žemės ūkio draugijų buvo sustambintos į keturias, nes jų narių skaičius buvo nedidelis, o draugijų veikla buvo tiek nuostolinga, kad gaunamų pajamų nepakako net draugijų administracinio valdymo išlaidoms padengti[1071]. Be to, Šilutės apskrities kooperatinės draugijos ir paskiri jos nariai nepajėgė laiku grąžinti Žemės ūkio bankui paskolų[1072]. Dėl tokių pat priežasčių Pagėgių apskrityje 10 kredito draugijų buvo sujungtos į keturias[1073], o Klaipėdos apskrityje keturios kredito draugijos buvo sujungtos į dvi[1074]. Oficialiai kooperatinių draugijų Klaipėdos krašte mažinimas buvo siejamas su valsčių skaičiaus mažinimu, vykusiu 1947 m. pabaigoje. Kita vertus, baigiant Klaipėdos krašto, kaip ir visos sovietinės Lietuvos, kolektyvizaciją, kooperatinių draugijų veikla neteko prasmės. Dėl to 1949 m. sausio 1 d. kooperatinėms draugijoms buvo nutrauktas paskolų išdavimas[1075], o 1950 m. sausio 14 d. priimtas nutarimas jas likviduoti[1076]. Panaikintų draugijų turtas buvo padalintas valstybinio ir visuomeninio ūkio subjektams. Pavyzdžiui, Šilutės apskrityje draugi-

valsčiaus Žemės ūkio kooperacijos visuotinio narių susirinkimo nutarimas. 1946 m. spalio 20 d. *KLRVA*, f. 31, ap. 1, b. 29, l. 38.

1070 № 86. Постановление СМ Литовской ССР «О руководстве сельскохозяйственной кооперацией в Литовской ССР». 16 мая 1947 г. . *Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник документов и материалов*. Редколегия: Беляускас, Ф.; Вайткявичюс, Б.; Даунене, В.; ir kt. Москва, 1984, с. 159–160.

1071 Šilutės apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 14. 1948 m. gegužės 20 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 12, l. 51.

1072 Šilutės apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 28. 1947 m. liepos 25 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 4, l. 58–59.

1073 Pagėgių apskrities VK Nutarimas Nr. 271. 1947 m. gruodžio 26 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 7, l. 62.

1074 Klaipėdos apskrities DŽDT VK Sprendimas Nr. 1101 „Dėl Klaipėdos apskrities Žemės ūkio kreditų draugijų sustambinimo – sujungimo“. 1948 m. gruodžio 17 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 29, l. 45.

1075 44. 1949 m. gegužės 10 d., Maskva. – SSRS finansų ministro Arsenijaus Zverevo tarnybinis raštas G. Malenkovui „Dėl priemonių, susijusių su valstiečių ūkių kolektyvizacija Estijos, Latvijos ir Lietuvos SSR“. *Lietuvos sovietizavimas 1947–1953 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2018, p. 232.

1076 № 163. Постановление СМ Литовской ССР О ликвидации сельскохозяйственной кооперации в 20 уездах Литовской ССР. 14 января 1950 г. *Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник документов и материалов*. Редколегия: Беляускас, Ф.; Вайткявичюс, Б.; Даунене, В.; ir kt. Москва, 1984, с. 358–361.

joms priklausę gyvenamieji pastatai, gyvuliai ir žemės ūkio inventorius perduoti kolūkiams nemokamai. Technika ir „sudėtingos žemės ūkio mašinos“ perduotos MTS, kuri turėjo apmokėti valstybei tokio turto vertę. Kitą turtą, kurį kooperatinės draugijos buvo įsigijusios per Žemės ūkio banką, t. y. išsimokėtinai, perėmę ūkio subjektai kartu perėmė ir finansinius įsipareigojimus bankui[1077].

Perėjimas iš individualaus ūkininkavimo į kolektyvinį Klaipėdos krašte taip pat vyko sklandžiau nei kitoje sovietinės Lietuvos dalyje. Gyventojų jungimasis į kolūkius, kaip ir į kooperatines draugijas, taip pat buvo skatinamas socioekonominėmis priemonėmis. Pagrindinis būdas, kurį plačiai naudojo sovietinė vadovybė kolektyvizacijai Klaipėdos krašte skatinti, buvo mažinti gyventojų individualios ūkinės veiklos ekonominį rentabilumą iki tokio laipsnio, kurį pasiekus gyventojai patys atsisakytų individualios veiklos. Tokia politika sovietinėje Lietuvoje buvo pradėta taikyti 1940–1941 m., kai įvedus žemės ūkio mokestį ir valstybines prievoles individualiems ūkiams buvo ribojamas jų ekonominis pajėgumas[1078]. Valstybinių prievolių politika visoje sovietinėje Lietuvoje buvo atnaujinta 1946 m. pradžioje. Iki 1951 m. valstybinės prievolės padidėjo 2–5 kartus. Be to, 1947 m. antrojoje pusėje buvo pradėti taikyti progresiniai žemės mokesčiai ir papildomi mokesčiai tiems ūkiams, kurie buvo pripažinti „buožiniais“[1079]. Tokiems ūkiams, jeigu jų pajamos per metus viršijo daugiau kaip 15 000 rb, buvo skiriamas papildomas 20–50 proc. dydžio mokestis[1080]. Klaipėdos krašte į „buožinių“ ūkių sąrašus kaip pagrindą didesniems mokesčiams skirti daugiausia buvo traukiami gyventojai, turintys 10–15 ha žemės, sudėtingus žemės ūkio įrenginius (mašinas), prieš laiką arba laiku neatliekantys valstybinių prievolių, aktyviai prekiaujantys turguose ir naudojantys samdomąją darbo jėgą. Pavyzdžiui, 1949 m. kovo 9 d. Pagėgių apskrities VK pripažino „buožiniais“ 5 naujakurių ūkius, nes jų valdytojai išnaudojo 9 gyventojus, iš jų 7 vietinius[1081].

Klaipėdos krašto gyventojo mokamo žemės mokesčio turinį ir tokio mokesčio augimo tendenciją galima iliustruoti Pagėgių apskrities atveju. Pavyzdžiui, Stoniškių arba Vilkiškių valsčiaus gyventojas, valdantis ūkį, kuriame buvo 8,8 ha ariamos že-

---

1077 Šilutės apskrities DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 7. 1950 m. vasario 13 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 34, l. 68.

1078 ŽILĖNAS, Alfonsas. Mokesčių politika kaime tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje metais (1940–1941). *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Ekonomika, VIII, 2 sąsiuvinis*, 1968, p. 38.

1079 TRUSKA, Liudas. Reokupacija – sovietų valdžios atkūrimas. *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija.* V. Vyr. red. ANUŠAUSKAS, Arvydas. Vilnius, 2006, p. 278–279.

1080 № 91. Постановление Совета Министров Литовской ССР «О налоговом облажении крестьянских хозяйств Литовской ССР». 29 августа 1947 г. *Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник документов и материалов*. Редколегия: скас, Ф.; Вайткявичюс, Б.; Даунене, В.; ir kt. Москва, 1984, с. 166–167.

1081 Pagėgių apskrities DŽDT VK Sprendimas Nr. 54 „Dėl buožinių ūkių charakteristikų tvirtinimo“. 1949 m. kovo 9 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 27, l. 128, 130.

mės, 0,3 ha šienaujamų pievų, 0,03 ha sodų ir uogynų, 2 akliai, 2 karvės, 2 kiaulės, 1 avis ir 9 bičių aviliai, 1947 m. pabaigoje turėjo sumokėti valstybei 586,36 rb, o 1948 m. pabaigoje – 779,58 rb. Tačiau gyventojas, valdantis analogišką ūkį Katyčių ir Piktupėnų valsčiuose, 1947 m. ir 1948 m. turėjo sumokėti valstybei atitinkamai 697,22 rb ir 922,14 rb. Mokesčio dydis skyrėsi dėl geresnės žemės kokybės: Katyčių ir Piktupėnų valsčiuose 1 ha žemės vertė siekė 990 rb ir buvo 90 rb didesnė nei Stoniškių ir Vilkiškių valsčiuose[1082]. Reikėtų pabrėžti, kad po 1947 m. gruodžio 14 d. piniginės reformos SSRS 1948 m. žemės ūkio produktų kainos sovietinės Lietuvos turguose krito 40–80 proc. Tad norėdami išlaikyti iki 1948 m. buvusį pajamų lygį, gyventojai turėjo didinti žemės ūkio produktų gamybą[1083]. Nenuostabu, kad žemės mokesčių mokėjimas nuo pat pradžių buvo vykdomas blogai. Pavyzdžiui, iki 1948 m. kovo 5 d. Šilutės apskrityje žemės mokesčių už 1947 m. buvo surinkta tik 162 000 rb, arba 37,5 proc. planuotų pajamų[1084]. 1948 m. birželio mėn. Šilutės apskrities gyventojai dar buvo skolingi valstybei 110 000 rb[1085]. Dėl to valstybei įsiskolinę gyventojai buvo paduoti į teismą, o mirusiųjų, nuteistųjų ir ištremtųjų skola valstybei nurašyta. Taip 1948 m. rugsėjo 23 d. Šilutės apskrities VK nurašė 38 350 rb 51 kap.[1086]

Žemės mokesčio pakėlimas 1947 m. buvo tikras smūgis Klaipėdos krašto gyventojams, kurių dauguma – naujakuriai – tokio mokesčio iki tol išvis nebuvo mokėję. Todėl žemės mokesčių naštos nepakeliantys ir valstybinių prievolių nebeišgalintys atlikti gyventojai jau 1947 m. viduryje ėmė masiškai kreiptis į vietinę valdžią dėl prievolių nuėmimo, prievolių arba žemės ploto sumažinimo ir net dėl atsisakymo nuo žemės. Tačiau vietinė valdžia tenkino tik socialiai remtinų gyventojų prašymus[1087]. Pavyzdžiui, 1947 m. rugpjūčio 1 d. Klaipėdos apskrities VK atleido nuo prievolių 275 ūkius (be Endriejavo, Gargždų ir Veiviržėnų valsčių), arba 17,30 proc. visų gyventojų valdomų ūkių. Tokia lengvata buvo suteikta karių šeimoms, senyvo amžiaus, fizinę negalią turintiems bei iki 1 ha žemės valdantiems gyventojams[1088]. Rugpjūčio 16 d. ir 20 d. Klaipėdos apskrities VK svarstė dar 206 gyventojų pareiškimus dėl

---

[1082] Ką reikia žinoti apie 1948 m. žemės ūkio mokesčio įstatymą. *Pagėgių balsas,* Nr. 72 (126). 1948, rugpjūtis 19, l. 3.

[1083] GREGORAUSKAS, Marijonas. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis*. Vilnius, 1960, p. 136.

[1084] Šilutės apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 7. 1948 m. kovo 16 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 10, l. 40.

[1085] Šilutės apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 15. 1948 m. birželio 15 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 10, l. 55.

[1086] Šilutės apskrities DŽDT VK Sprendimas Nr. 222. 1948 m. rugsėjo 23 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 15, l. 4.

[1087] Šilutės apskrities VK pirmininko M. Mažeikos ir VK sekretoriaus P. Zaleskio raštas Lietuvos SSR MT dėl ekonomiškai nepajėgių ūkių atleidimo nuo dalies žemės. 1948 m. sausio 3 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 162, l. 122.

[1088] Klaipėdos apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 21. 1947 m. rugpjūčio 1 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 14, l. 1–2.

grūdų prievolės nuėmimo. Atsižvelgdamas į „gerą“ socioekonominę prašytojų padėtį, apskrities VK patenkino tik 22 gyventojų prašymus, o 9 gyventojams sumažino prievolę 50 proc.[1089] Taikant tokius pat kriterijus, 1948 m. vasario mėn. Šilutės apskrityje nuo prievolių buvo atleisti 216, arba 8,96 proc., visų ūkių (be Švėkšnos, Vainuto ir Žemaičių Naumiesčio valsčių)[1090]. Mažiausiai atleistų nuo prievolių gyventojų buvo Pagėgių apskrityje, kurioje 1948 m. kovo 8 d. nuo prievolių buvo atleisti 142 ūkiai, arba 4,94 proc. visų ūkių[1091]. Tokį reiškinį vėlgi galima būtų paaiškinti tuo, kad šioje apskrityje, palyginti su Klaipėdos ir Šilutės apskritimis, buvo daugiau „gerų“ ūkių ir mažiau vietinių gyventojų, t. y. socialiai remtinų gyventojų.

Dėl tokios socioekonominės politikos Klaipėdos krašte ėmė blogėti naujakurių ekonominė padėtis. Be to, nuo 1948 m. centrinėje ir vietinėje spaudoje prasidėjo aktyvi kolektyvinio ūkininkavimo propaganda. Pavyzdžiui, 1948 m. vasario 28 d. Šilutės apskrities laikraštyje *Šilutės tiesa* buvo išspausdintas straipsnis *Organizuokimės į kolektyvinius ūkius*, kuriame gyventojai atvirai raginti jungtis į kolūkius[1092]. Tokio pobūdžio straipsniai Šilutės apskrityje buvo publikuojami kiekvieną dieną iki kovo 28 d., kai spaudoje buvo paskelbtas 1948 m. kovo 20 d. Lietuvos SSR MT ir LKP(b) CK nutarimas „Dėl kolektyvinių ūkių organizavimo Lietuvos TS Respublikoje“[1093]. Sovietinės Lietuvos vadovybės siekį greičiau užbaigti Lietuvos kaimo socialinės struktūros kaitą ir pradėti kolektyvizaciją taip pat rodė 1948 m. gegužės 22 d. įvykdyta masinė gyventojų trėmimo akcija „Vesna“ (liet. *pavasaris*), kurios metu iš Klaipėdos krašto buvo ištremti gyventojai, kurie buvo susiję su ginkluota antisovietine rezistencija. Nors ši trėmimo akcija beveik nepalietė Klaipėdos krašto naujakurių, tačiau neabejotinai sukėlė jiems rimtų abejonių dėl jų tolesnio individualaus ūkininkavimo ir gyvenimo perspektyvų šiame krašte. Gyventojų individualaus ūkininkavimo demotyvaciją taip pat padidino oro sąlygos, kai dėl ypač lietingų 1947 metų Klaipėdos krašte buvo laukiamas menkas derlius, ypač grūdinių kultūrų. Dėl šių priežasčių vis daugiau gyventojų pareikšdavo norą atsisakyti ne tik dalies, bet ir visos žemės. Po 1949 m. kovo 24–26 d. Klaipėdos krašte vykusios gyventojų trėmimo akcijos „Priboj“ (liet. *bangų mūša*), kurios metu tremti daugiausia „buožių“ socialinei kategorijai priskirti asmenys, gyventojų atsisakymas nuo visos žemės įgavo masinį pobūdį. Pradžioje vietinė valdžia tokių prašymų netenkino, nes gyventojų atleidimas nuo žemės reiškė valstybinių prievolių ir žemės mokesčio su-

[1089] Klaipėdos apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 23. 1947 m. rugpjūčio 16 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 14, l. 20-35; Klaipėdos apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 24. 1947 m. rugpjūčio 20 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 14, l. 49–71.

[1090] Šilutės apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 5. 1948 m. vasario 26 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 9, l. 72–73.

[1091] Pagėgių apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 5. 1948 m. kovo 5 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, 14, l. 110–113.

[1092] Organizuokimės į kolektyvinius ūkius. *Šilutės Tiesa,* Nr. 16 (125). 1948, vasario 28, l. 1.

[1093] Lietuvos SSR MT ir LKP(b) Nutarimas „Dėl kolektyvinių ūkių organizavimo Lietuvos TS Respublikoje“. *Šilutės tiesa,* Nr. 25 (134). 1948, kovo 28, l. 1–2.

rinkimo planų nevykdymą[1094] bei žemės reformos užsitęsimą. Praktika, kai gyventojai buvo atleidžiami nuo dalies arba visos valdomos žemės, pradėta taikyti tik baigiantis masinei kolektyvizacijai, t. y. 1949 m. pabaigoje. Pavyzdžiui, 1949 m. lapkričio 15 d. Šilutės apskrities Juknaičių, Kintų, Saugų ir Šilutės valsčiuose nuo žemės buvo atleisti 346 gyventojai, arba 14,32 proc. visų individualių ūkių. Vidutinis atsisakytos žemės plotas sudarė 5,43 ha[1095]. Panašūs procesai vyko Švėkšnos, Vainuto ir Žemaičių Naumiesčio valsčiuose, kur žemės atsisakė 345, arba 12,74 proc., visų individualių žemės valdytojų[1096]. Reikėtų pabrėžti, kad šiuose valsčiuose vidutinis atsisakytos žemės plotas buvo beveik dvigubai didesnis nei Juknaičių, Kintų, Saugų ir Šilutės valsčiuose ir vidutiniškai siekė 10,39 ha. Vadinasi, ekonominę individualių ūkių valdymo naštą ir trėmimų baimę Švėkšnos, Vainuto ir Žemaičių Naumiesčio valsčiuose pajuto daugiausia „buožinio“ ūkio charakteristiką atitinkantys ūkiai, o Juknaičių, Kintų, Saugų ir Šilutės valsčiuose – mažų ūkių valdytojai, kurių daugumą sudarė vietiniai gyventojai. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad gyventojai buvo atleidžiami nuo žemės tik su sąlyga, kad jie atliko visas valstybines prievoles, sumokėjo žemės mokesčius ir grąžino paimtas paskolas. Be to, naujakuriai turėjo grąžinti vienkartinę 2 500 rb dydžio naujakurio pašalpą. Tikėtina, kad tokios atleidimo nuo žemės sąlygos daugumai individualius ūkius valdančių gyventojų buvo neįveikiamas barjeras. Dėl to dalis negavusių atleidimų nuo žemės ir nematančių prasmės toliau ūkininkauti gyventojų, daugiausia naujakurių, tiesiog metė ūkius.

Atleistų nuo žemės, kaip ir ūkius metusių, gyventojų žemė buvo perduodama į valstybinį žemės fondą arba kolūkiams. Žemės atsisakę gyventojai išeidavo dirbti į tarybinius arba miškų ūkius. Tokiu būdu sovietinė Lietuvos vadovybė sprendė visuomeninės žemėvaldos plėtimo ir darbo jėgos valstybiniuose ūkiuose trūkumo problemas. Akcentuotina, kad „legaliai“ žemės atsisakę gyventojai paprastai likdavo gyventi tuose pačiuose ūkiuose, nes atleidimas nuo žemės nesuteikė jiems teisės išvykti iš jų gyvenamosios vietos (apylinkės, valsčiaus). Nuo 1950 m. ši aplinkybė taps viena iš priežasčių, kodėl žemės atsisakiusių gyventojų ūkius vietinė valdžia vertino kaip likusius be šeimininko, kodėl tokie ūkiai buvo perduodami visuomeninio ir valstybinio žemės ūkio subjektams. Mat gyventojo atsisakymas nuo žemės reiškė jo ryšių su žemės ūkiu nutraukimą, o tai savo ruožtu reiškė ir gyvenamojo namo bei ūkinių pastatų praradimą.

Sovietinės Lietuvos vadovybės Klaipėdos krašto kaimo gyventojams 1947–1948 m. taikytos priemonės, kuriomis jie buvo verčiami atsisakyti individualaus ūkininkavimo ir jungtis į kolektyvinius ūkius, iš esmės neprieštaravo VKP(b) CK Politbiuro nutarimo „Dėl kolūkių kūrimo Lietuvos, Latvijos ir Estijos SSR“, priimto 1947 m. gegužės 21 d., nuostatoms. Šiame nutarime buvo akcentuotas savanoriškas

[1094] Šilutės apskrities DŽD Tarybos II-osios sesijos Protokolas Nr. 2. 1948 m. gegužės 25 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 8, l. 16.

[1095] Šilutės apskrities DŽDT VK Sprendimas Nr. 337 „Dėl pasikeitimo žemės valdytojų pagal žemės apskaitą per 1949 metus“. 1949 m. lapkričio 25 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 28, l. 83.

[1096] Ten pat, l. 83.

kolūkių steigimo principas ir tai, kad į kolūkius pirmiausia būtų įtraukti „vargingi valstiečiai“. Nutarime taip pat akcentuota, kad įvedant kolūkinę santvarką nereikia skubėti, kad steigiami kolūkiai turėtų gerą materialinę ir techninę bazę[1097].

VKP(b) CK Politbiurui inicijavus sovietinės Lietuvos kaimo kolektyvizacijos procesą, sovietinės Lietuvos vadovybė pirmiausia turėjo atlikti situacijos Lietuvos kaime analizę – kiek 1947 m. būtų galima įkurti kolūkių, kurie atitiktų Maskvos nuostatas kolektyvizacijos klausimu. A. Sniečkaus nuomone, 1947 m. sovietinėje Lietuvoje buvo galima „organizuoti“ 34 kolūkius, iš jų 4 Klaipėdos krašte: vieną 29 ūkius jungiantį kolūkį Klaipėdos apskrities Miežėlių valsčiaus Miežėlių kaime, vieną 53 ūkius jungiantį kolūkį Pagėgių apskrities Pagėgių valsčiaus Gudų kaime ir du kolūkius, jungiančius po 20 ūkių, Šilutės apskrities Šilutės valsčiaus Pagrynių ir Verdainės kaimuose[1098]. Gyventojams buvo žadama, kad suaugusieji per metus galės dirbti kolūkyje mažiausiai 120 darbo dienų, o paaugliai – 50. Jiems taip pat buvo žadama palikti 1 ha žemės, teisę laikyti 2 karves su prieaugliu ir neribotą skaičių smulkių gyvulių bei paukščių. Gyvenantiems atokiose vietose netgi buvo žadama leisti laikyti po vieną arklį, kaip susisiekimo priemonę[1099]. Tikėtina, kad tokie sovietinės Lietuvos vadovybės pažadai galėjo paveikti dalį gyventojų savanoriškai jungtis į kolūkius. Kita vertus, tokie pažadai negalėjo būti įgyvendinti, nes jie prieštaravo SSRS tipinėms kolūkio steigimo sąlygoms, pagal kurias, pavyzdžiui, kolūkiečiui asmeniniam naudojimui buvo galima skirti tik iki 60 arų žemės.

Nepaisant sovietinės Lietuvos vadovybės pastangų, Klaipėdos krašte 1947 m. oficialiai nebuvo organizuotas nė vienas kolūkis[1100]. Vis dėlto neoficialiai Klaipėdos krašte buvo įsteigti trys žemės ūkio kolūkiai. 1947 m. gegužės 30 d. Klaipėdos apskrities Miežėlių valsčiaus Liaunų ir Biržininkų kaimų gyventojai įsteigė „Aušros“ kolūkį, kurį sudarė 28 ūkiai: 22 – vietinių gyventojų ir 6 – naujakurių[1101]. Kiti du pirmieji kolūkiai taip pat buvo įsteigti Klaipėdos apskrityje: 1947 m. birželio 30 d. Sendvario valsčiuje Sudmantų ir Budrikių apylinkių bei Jakų kaimo gyventojai įsteigė „Pergalės“ kolūkį[1102], o liepos 6 d. Miežėlių vals-

---

1097 3. 1947 m. gegužės 21 d., Maskva. – VKP(b) Politbiuro nutarimas „Dėl kolūkių kūrimo Lietuvos, Latvijos ir Estijos SSR“. *Lietuvos sovietizavimas 1947–1953 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2018, p. 140–141.

1098 4. 1947 m. birželio 4 d., Vilnius. – LKP(b) pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus tarnybinis raštas VKP(b) CK sekretoriui Andrejui Ždanovui „Dėl kolūkių organizavimo Lietuvos SSR“. *Lietuvos sovietizavimas 1947–1953 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2018, p. 142–143.

1099 Ten pat, p. 144.

1100 Ten pat, p. 174.

1101 Klaipėdos apskrities Priekulės valsčiaus Liaunų ir Biržininkų kaimų kolektyvinio ūkio steigiamojo susirinkimo Protokolas Nr. 1. 1947 m. gegužės 30 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 16, l. 1–5.

1102 Klaipėdos apskrities Sudmantų ir Budrikių apylinkės, Jakų kaimo, suorganizuojamo kolektyvinio ūkio susirinkimo Protokolas Nr. 1. 1947 m. birželio 1 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 16, l. 14–15.

čiaus Lankupių apylinkės ir kaimo gyventojai įsteigė „Stalino“ kolūkį[1103]. Reikėtų pabrėžti, kad „Pergalės“ kolūkis, kurį sudarė daugiausia naujakuriai, buvo įsteigtas trečias, tačiau jo steigimą Klaipėdos apskrities VK patvirtinto pirmuoju numeriu. „Stalino“ ir „Aušros“ kolūkių, kuriuose daugumą sudarė vietiniai gyventojai, steigimai buvo patvirtinti praėjus daugiau kaip metams. Pavyzdžiui, „Stalino“ kolūkio steigimą Klaipėdos apskrities VK patvirtino 1948 m. liepos 26 d. ir suteikė kolūkiui 8-ąjį eilės numerį[1104]. Tokį reiškinį galima paaiškinti Klaipėdos krašto specifika, kai iki 1948 m. vietiniai gyventojai neturėjo teisės būti bet kokios visuomeninės organizacijos nariais.

Nors dauguma vietinių gyventojų 1948 m. įgijo SSRS pilietybę, tačiau tai neturėjo didelės reikšmės kolektyvizacijos eigai. Iki 1949 m. sausio 1 d. Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskrityse (be Endriejavo, Gargždų, Švėkšnos, Vainuto, Veiviržėnų ir Žemaičių Naumiesčio valsčių) buvo organizuoti tik 26 žemės ūkio kolūkiai: Klaipėdos ir Pagėgių apskrityse po 10[1105], Šilutės apskrityje – 6[1106]. Be to, 1948 m. birželio mėn. ir lapkričio mėn. Klaipėdos mieste, Klaipėdos ir Šilutės apskrityse buvo organizuoti 6 žvejų kolūkiai. Vienas iš jų – „Sniečkus“[1107] – buvo įsteigtas Klaipėdos apskrities Kretingalės valsčiaus Karklininkų kaime[1108]. Taigi, 1947–1948 m. Klaipėdos krašte iš viso buvo įsteigti 32 kolūkiai. Reikėtų pabrėžti, kad šiuose kolūkiuose buvo nedidelis narių skaičius. Pavyzdžiui,1948 m. pabaigoje Pagėgių apskrityje iš 2 514 ūkių buvo kolektyvizuoti tik 195 ūkiai, arba 7,20 proc. visų gyventojų valdomų ūkių[1109].

Nedidelį sovietinėje Lietuvoje įsteigtų kolūkių ir narių juose skaičių lėmė objektyvios priežastys. Pirma, iki 1949 m. pradžios sovietinė vadovybė akcentavo tik savanorišką ir

---

1103 Klaipėdos apskrities Mieželių valsčiaus Lankupių apylinkės ir kaimo valstiečių susiorganizavimo į žemės ūkio artelę susirinkimo Protokolas. 1947 m. liepos 6 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 16, l. 24, 27ap.

1104 Žemės ūkio artelės „Stalinas“ įstatai, kolūkio narių visuotinio susirinkimo priimti 1948 m. liepos 6 d. ir Klaipėdos apskrities VK patvirtinti 1948 m. liepos 26 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 16, l. 30ap.

1105 Постановление № 3 Клайпедского уездного комитета Совета депутатов трудящихся и Укома КП(б) Литвы от 8 января 1949 г. «О обслуживании колхозов машинотракторными станциями уезда». *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 40, l. 13; Pagėgių apskrities DŽDT VK Sprendimas Nr. 279 „Dėl 1949 m. žiemkenčių sėjai planus su sėklų užpildymo ir 15 proc. draudimo fondų ir rudens arimo kolūkiais plano tvirtinimo“. 1948 m, gruodžio 15 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 17, l. 171.

1106 Šilutės apskrities DŽD Tarybos VII-osios sesijos protokolas Nr. 7. 1949 m. rugsėjo 12 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 19, l. 26.

1107 Nors žvejų kolūkis buvo įsteigtas „Sniečkaus“ vardu, tačiau kolūkis užregistruotas „Pajūrio“ vardu.

1108 Протокол Общего собрания рыбаков дер. Карклининкай Кретингальской вол. Клайпедского уезда (Швентайский Рыб. завод). 20 июня 1948 г. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 33, l. 105.

1109 Pagėgių apskrities DŽDT VK Sprendimas Nr. 279 „Dėl 1949 m. žiemkenčių sėjai planus su sėklų užpildymo ir 15 proc. draudimo fondų ir rudens arimo kolūkiais plano tvirtinimo“. 1948 m, gruodžio 15 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 17, l. 171.

tik ekonomiškai silpniausių kaimo gyventojų jungimąsi į kolūkius. Antra, buvo daug neaiškumų, kaip organizuoti kolektyvinį darbą, kokie ir kaip bus renkami mokesčiai, kokia bus kolūkių kreditavimo tvarka ir sąlygos, kokią ir kaip vykdyti visuomeninę statybą ir pan.[1110] Taip pat nebuvo aišku, kaip organizuoti kolūkių veiklos planavimą ir jos priežiūrą bei spręsti į kolūkius priimti netinkančių gyventojų klausimą, pavyzdžiui, kaip elgtis su kolūkio ribose gyvenusiais „buožėmis ir vokiečių pagalbininkais“[1111]. Trečia, kolektyvizacija prasidėjo tuo metu, kai gyventojai ruošėsi pavasarinei sėjai ar net buvo ją užbaigę ir daugelis jų turėjo paėmę iš Žemės ūkio banko, kooperatinių draugijų arba privačių asmenų paskolas gyvuliams, sėkloms, žemės ūkio inventoriui ir kt. įsigyti, kurias jie ketino grąžinti rudenį, po derliaus nuėmimo. Kadangi kolūkiai atsisakydavo suvisuomeninti neišmokėtomis paskolomis įgytą turtą, kolūkiečiams iškildavo paskolos grąžinimo problema.

Nuosaiki sovietinės Lietuvos vadovybės politika sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimo klausimu radikaliai pasikeitė 1949 m. pradžioje[1112]. 1949 m. vasario 15–18 d. vykusiame LKP(b) VI suvažiavime buvo priimtas nutarimas „Dėl kolūkinės santvarkos pergalės respublikoje užtikrinimo“, kuris inicijavo iš esmės prievartinės kolektyvizacijos procesą[1113]. Nors sovietinė Lietuvos vadovybė kėlė tikslą įvesti „kolūkinę santvarką“ sovietinėje Lietuvoje per „artimiausius metus“, tačiau Klaipėdos krašte šis tikslas buvo įgyvendintas per vienerius metus. Jau 1949 m. gegužės mėn. pradžioje Klaipėdos krašte buvo organizuoti 146 žemės ūkio ir žvejų kolūkiai: Klaipėdos apskrityje – 40[1114], Pagėgių apskrityje – 64[1115], Šilutės apskrityje – 42 kolūkiai[1116]. Kolūkių

1110 5. 1947 m. birželio 14 d., Maskva. – VKP(b) CK partinių organizacijų valdybos viršininko pavaduotojo Genadijaus Borkovo tarnybinis raštas M. Suslovui dėl Baltijos respublikų KP(b) Centro komitetų ir Ministrų tarybų pasiūlymų kolūkiams organizuoti. *Lietuvos sovietizavimas 1947–1953 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2018, p. 147.

1111 15. 1948 m. vasario 6 d., Maskva. – VKP(b) CK Partinių organizacijų tikrinimo valdybos viršininko pavaduotojo Genadijaus Borkovo pažyma VKP(b) CK sekretoriams Andrejui Ždanovui, Aleksejui Kuznecovui ir Michailui Suslovui dėl VKP(b) CK 1947 m. gegužės 21 d. nutarimo „Dėl kolūkių kūrimo Lietuvos, Latvijos ir Estijos SSR“ įgyvendinimo eigos. *Lietuvos sovietizavimas 1947–1953 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas. Vilnius, 2018, p. 176.

1112 ЗУБКОВА, Елена. Москва и Балтия: механизмы советизации Латвии, Литвы и Эстонии в 1944–1953 годах. *Труды Института российской истории.* Вып. 4, 2004. С. 280.

1113 Lietuvos KP(b) VI suvažiavimo nutarimai – kovinė veiksmų programa! *Komunistas,* Nr. 3 (297), 1949, kovas, l, 1. 1–2.

1114 Klaipėdos apskrities DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 10. 1949 m. gegužės 9 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 42, l. 12–13.

1115 Pagėgių apskrities VK ir LKP(b) komitetų Sprendimas Nr. 16 „Dėl naujai susikūrusių kolektyvinių ūkių užregistravimo“. 1949 m. balandžio 29 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 29, l. 88.

1116 Šilutės apskrities DŽDT VK Sprendimas Nr. 110 „Dėl paskirstymo kreditų 1949 metams Šilutės apskrities kolektyviniams ūkiams“. 1949 m. balandžio 25 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 23, l. 71–73.

steigimas Klaipėdos krašte pasiekė aukščiausią tašką 1949 m. pabaigoje, kai krašto teritorijoje buvo organizuoti 155 kolūkiai. 1950 m. pradžioje Klaipėdos apskrityje buvo 42 žemės ūkio ir 2 žvejų kolūkiai: Dovilų valsčiuje – 10, Kretingalės valsčiuje – 18, Priekulės valsčiuje – 16[1117] (žr. Priedai, 37–39 lentelės). Trys žvejų kolūkiai – „Baltijos aušra“, „Pasienietis“ ir „Banga“ – buvo organizuoti Klaipėdos miesto Nidos ir Preilos apylinkėse bei Melnragės gyvenvietėje. Pagėgių apskrityje buvo organizuoti 68 žemės ūkio kolūkiai: Katyčių valsčiuje – 21, Piktupėnų valsčiuje – 20, Stoniškių valsčiuje – 12, Vilkiškių valsčiuje – 15[1118]. Šilutės apskrityje buvo organizuoti 41 žemės ūkio ir 2 žvejų kolūkiai: Juknaičių valsčiuje 14, Kintų valsčiuje – 7, Saugų valsčiuje – 9, Šilutės valsčiuje – 13[1119]. Reikėtų pabrėžti, kad kolūkių steigimo tempai Klaipėdos krašte lenkė gyventojų stojimo į kolūkius tempus. Pavyzdžiui, 1949 m. balandžio mėn. Pagėgių apskrityje buvo kolektyvizuota apie 55 proc. visų ūkių, o tuo pačiu metu apskrityje buvo įsteigta 96,97 proc. visų iki 1950 m. įsteigtų kolūkių. 1949 m. liepos mėn. Klaipėdos apskrityje buvo kolektyvizuota apie 32 proc. visų ūkių, o tuo pačiu metu apskrityje buvo įsteigta 84,61 proc. visų iki 1950 m. įsteigtų kolūkių. Tačiau 1949 m. pabaigoje situacija beveik išsilygino. Pavyzdžiui, 1950 m. sausio 1 d. Pagėgių apskrityje buvo kolektyvizuota 2 195, arba 82,80 proc., visų ūkių: Katyčių valsčiuje – 84,07 proc., Piktupėnų valsčiuje – 79,51 proc., Stoniškių valsčiuje – 72,02 proc., Vilkiškių valsčiuje – 96,04 proc. ūkių[1120]. 1950 m. kovo 17 d. duomenimis, Klaipėdos apskrityje buvo kolektyvizuota 1 843 ūkiai, arba apie 82 proc. visų ūkių[1121]. Geriausias kolektyvizacijos rezultatas buvo pasiektas Šilutės apskrityje, kurioje dar 1949 m. rugsėjo mėn. pradžioje buvo kolektyvizuota 89,58 proc. visų ūkių: Juknaičių valsčiuje – 96,1 proc., Kintų valsčiuje – 95,5 proc., Saugų – 87,7 proc., Šilutės – 79 proc. ūkių[1122]. Tokia kolektyvizacijos eiga 1949 m. Klaipėdos krašte išsiskyrė iš bendro sovietinės Lietuvos konteksto. 1950 m. sausio 1 d. duomenimis, sovietinėje Lietuvoje iš viso buvo kolektyvizuota tik 60,50 proc. visų ūkių[1123].

1117 Klaipėdos apskrities DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 5. 1950 m. vasario 10 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 61, l. 108–109.

1118 Pagėgių apskrities Katyčių, Piktupėnų, Stoniškių ir Vilkiškių valsčių gyvulių surašymo suvestinė. 1950 m. sausio 1 d. *KLRVATAF*, f. 623, ap. 1, b. 24, l. 3–14.

1119 Šilutės apskrities DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 7. 1950 m. vasario 13 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 34, l. 63–65.

1120 Pagėgių apskrities Katyčių, Piktupėnų, Stoniškių ir Vilkiškių valsčių gyvulių surašymo suvestinė. 1950 m. sausio 1 d. *KLRVATAF*, f. 623, ap. 1, b. 24, l. 3–14.

1121 Klaipėdos apskrities DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 9. Priedėlis Nr. 1. 1950 m. kovo 17 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 62, l. 19.

1122 Šilutės apskrities DŽD Tarybos VII-osios sesijos Protokolas Nr. 7. 1949 m. rugsėjo 12 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 19, l. 31.

1123 TAMOŠIŪNAS, Julius. *Lietuvos žemės ūkio raida ir jo problemos (Kapitalizmo ir socializmo epocha)*. Vilnius, 1974, p 142–143.

Kolūkių organizavimo ir gyventojų stojimo į juos rezultatai 1949 m. Klaipėdos krašte buvo pasiekti daugiausia vietinės valdžios pastangomis ir dar viena gyventojų trėmimo akcija. 1949 m. organizuojant naujus kolūkius, vietinės valdžios atstovai ne tik aktyviai ragino gyventojus jungtis į kolūkius, bet ir patys buvo kolūkių steigimo iniciatoriai ir kolūkių nariai. Pavyzdžiui, iki 1949 m. liepos mėn. Šilutės apskrityje į kolūkius buvo įstoję 34 apylinkių tarybų pirmininkai ir 33 sekretoriai. Be to, 8 apylinkių tarybų pirmininkai ir sekretoriai buvo išrinkti kolūkių pirmininkais[1124]. Tokia vietinės valdžios politika buvo paremta ne gyventojų noru jungtis į bendrą ūkinę veiklą ar sektino pavyzdžio sudarymu, bet paties kolūkio steigimo fakto būtinybe. 1949 m. birželio 23 d. Lietuvos SSR MT priėmė nutarimą, pagal kurį visų į kolūkį neįstojusių gyventojų valdoma žemė turėjo būti „perkelta“ už kolūkio ribų[1125]. Kita veiksminga priemonė masinei kolektyvizacijai skatinti buvo anksčiau minėta gyventojų trėmimo akcija „Priboj“. Būtent po šios gyventojų trėmimo akcijos Klaipėdos krašte iš esmės buvo užbaigtas kolūkių steigimo procesas. Pavyzdžiui, Pagėgių apskrityje vykusio gyventojų trėmimo išvakarėse vietos valdžia surengė 89 susirinkimus su „valstiečiais ir kolūkiečiais“, kuriuose buvo aiškinama greitesnės kolektyvizacijos svarba. Iš karto po trėmimo, per 5 d., Pagėgių apskrityje buvo organizuotas net 31 kolūkis. Tąkart į kolūkius įstojo 598 ūkių valdytojai. Iki tol Pagėgių apskrityje buvo organizuoti tik 32 kolūkiai[1126]. Didelį gyventojų trėmimo akcijos „Priboj“ poveikį kolektyvizacijai turėjo ta aplinkybė, kad didžiausią ištremtų gyventojų dalį sudarė „buožių“ socialiniam sluoksniui priskirti gyventojai. Tokiu būdu sovietinė Lietuvos vadovybė siuntė gyventojams, pirmiausia naujakuriams, aiškią žinią, kad individualus ūkininkavimas neturi ateities ir prasmės. Juo labiau kad stojimas į kolūkius nuo 1949 m. buvo skatinamas apie 50 proc. sumažintomis grūdų ir bulvių prievolėmis bei atleidimu nuo pieno ir mėsos prievolių, taip pat, 50 proc. sumažintu žemės mokesčiu[1127].

Kolektyvizacija Klaipėdos krašte turėjo dar kelis bruožus, kurie skyrė ją nuo proceso, vykusio kitoje sovietinės Lietuvos dalyje.

1947–1948 m. Klaipėdos krašte į kolūkius daugiausia stojo vietiniai gyventojai. Tokią pirmųjų kolūkių narių sudėtį galima paaiškinti sunkia vietinių gyventojų socioekonomine padėtimi. Pavyzdžiui, anksčiau minėtą „Aušros“ kolūkį sudarė 28 nariai, bendrai valdantys

---

[1124] Šilutės apskrities vietinio ūkio išvystymo plano projektas. 1949 m. liepos 1 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 3, b. 6, l. 60.

[1125] Lietuvos SSR MT nutarimas Nr. 470 „Dėl žemėtvarkos darbų įvykdymo Lietuvos TSR kolūkiuose“. 1949 m. birželio 23 d. *Lietuvos TSR Įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakų ir Vyriausybės Nutarimų chronologinis rinkinys. II tomas. 1948–1950*. Vilnius, 1997, p. 196.

[1126] Pagėgių apskrities VK pirmininko Alekso Baltaičio informacija Lietuvos SSR MT pirmininkui M. Gedvilui apie Pagėgių apskrityje 1949 m. kovo 24–26 d. vykdytų gyventojų trėmimų rezultatus. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 3, b. 6, l. 10.

[1127] TAMOŠIŪNAS, Julius. *Lietuvos žemės ūkio raida ir jos problemos (Kapitalizmo ir socializmo epocha)*. Vilnius, 1974, p. 142–143.

177 ha žemės. Iki stojimo į kolūkį 22 vietiniai gyventojai vidutiniškai valdė po 5,01 ha žemės, o 6 naujakuriai – po 10,83 ha. Vidutinis vietinio gyventojo ūkio valdytojo amžius buvo apie 49 m., o naujakurių – apie 37 m. Be to, apie 41 proc. ūkių valdė vietinės gyventojos moterys[1128]. Kitas Klaipėdos krašto kolektyvizacijos bruožas buvo nelygiavertė į kolūkius stojančių naujakurių ir vietinių gyventojų turtinė padėtis. Stojantys į kolūkį gyventojai turėjo įnešti visą jiems priklausantį turtą, kuris buvo tinkamas visuomeninei žemės ūkio produktų gamybai arba žvejybai (žemę, arklius, žemės ūkio inventorių, sėklas, ūkinės paskirties pastatus, valtis, žvejybos įrankius ir kt.). Tokio turto vertė kolūkyje buvo paskirstoma į dvi dalis. Viena turto vertės dalis sudarė kolūkio nario pajų, kurį kolūkio narys galėjo atgauti tik grynais pinigais, jei jis išstodavo iš kolūkio. Kita turto vertės dalis sudarė kolūkio nedalomąjį fondą. Ši turto vertės dalis kolūkio nariui nebuvo grąžinama. Kita vertus, kolūkietis neprarasdavo savo į kolūkį įnešto turto, jeigu jis pereidavo į kitą kolūkį, nes pereinant į kitą kolūkį arba sujungiant kolūkius, įnešto turto vertė buvo perkeliama į naujo kolūkio balansą. Reikėtų pabrėžti, kad pajaus ir nedalomojo fondo dalys buvo sudaromos proporcingai įnešto turto vertei – kuo didesnė turto vertė, tuo didesnė jo vertės dalis buvo įtraukiama į nedalomąjį fondą. Pavyzdžiui, jei į žemės ūkio kolūkį įnešto turto vertė neviršijo 1 000 rb, tai į nedalomąjį fondą buvo įtraukiama 25 proc. turto vertės, jeigu įnešto turto vertė viršijo 1 000 rb, bet neviršijo 2 000 rb, tai į nedalomąjį fondą buvo įtraukiama 35 proc. turto vertės, jei įnešto turto vertė viršijo 2 000 rb, tai į nedalomąjį fondą buvo įtraukiama 50 proc. turto vertės. Be to, nuo įnešamo turto vertės priklausė ir stojimo į kolūkį mokestis – kuo didesnė buvo įnešamo turto vertė, tuo didesnis buvo stojimo mokestis. Tokiu būdu gyventojo į žemės ūkio kolūkį įnešto turto vertė sudarydavo 50–75 proc. pajaus ir 25–50 proc. nedalomojo fondo dalį. Tad į kolūkį įstojęs gyventojas faktiškai prarasdavo nuo 25 iki 50 proc. įnešto turto vertės. Ir daugiausia prarasdavo tas gyventojas, kuris įnešdavo didesnės vertės turtą. Būdingas gyventojų į žemės ūkio kolūkį įnešto turto paskirstymo ir nelygiavertės vietinių gyventojų ir naujakurių turtinės padėties pavyzdys yra Šilutės apskrities Kintų valsčiaus kolūkis „Černiachovskis“. Pavyzdžiui, 1949 m. vasario 16 d. įsteigtą kolūkį sudarė 37 ūkiai: vietinių gyventojų – 21 ir naujakurių – 16. Vietinių gyventojų į kolūkį įnešto turto bendra vertė sudarė 5 920 rb, arba vidutiniškai vienas vietinis gyventojas įnešė po 282 rb, o naujakurių – 17 611 rb, arba vidutiniškai vienas naujakurys įnešė po 1 100 rb. Atitinkamai skyrėsi ir vienkartinis kolūkio nario mokestis, kuris buvo įtraukiamas į kolūkio nedalomąjį fondą; stodami į kolūkį, vietiniai gyventojai mokėjo po 20–30 rb, o naujakuriai – po 30–40 rb stojimo mokestį[1129]. Tai reiškia, kad kolūkio narių mažuma – naujakuriai – į kolūkį įnešė turto, kurio vertė sudarė apie 75 proc. viso į kolūkį gyventojų įnešto turto vertės, t. y. didžiąją kolūkio turto dalį. Akcentuotina, kad kolūkiečių į žemės ūkio kolūkį įnešto turto

[1128] Klaipėdos apskrities Priekulės valsčiaus Liaunų ir Biržininkų kaimų kolektyvinio ūkio steigiamojo susirinkimo Protokolas Nr. 1. 1947 m. gegužės 30 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 16, l. 2–5.

[1129] Kolektyvinio ūkio „Černiachovskis“ narių ir jų šeimų apskaitos knyga. 1949–1950 m. *KLRVA*, f. 289, ap. 1a, b. 1, l. 2–7.

vertė niekaip neatsispindėjo jų kolūkyje gaunamuose atlyginimuose. Kolūkiečiai gaudavo atlyginimą už darbadienį, kurio dydis visiems kolūkio nariams iš esmės buvo vienodas. Daugiau uždirbti buvo galima tik išdirbus daugiau darbadienių. Be to, visi kolūkio nariai gaudavo vienodus pasodybinius sklypus. Tokia tvarka, socioekonominiu požiūriu, galėjo skatinti jungtis į kolūkius tik ekonomiškai silpnus ūkius valdžiusius gyventojus. Juo labiau kad ekonomiškai silpniems kolūkiams vietinė valdžia teikė paramą, skirdama jiems papildomai žemės, gyvulių, žemės ūkio inventoriaus ir kt. Tad gerai ir daug dirbti kolūkyje labiau buvo motyvuoti tie kolūkio nariai, kurie iki stojimo į kolūkį buvo sunkioje materialinėje padėtyje, nes kolūkis jiems suteikė bent minimalaus pragyvenimo garantiją, geresnio gyvenimo perspektyvą. Kita vertus, nelygiavertė gyventojų padėtis buvo viena iš priežasčių, kodėl naujakuriai vengė stoti į kolūkius. Tiesa, nelygiavertė kolūkio narių įnešto turto vertė buvo „išlyginama“ darbo vietomis, kai geresnį arba lengvesnį darbą gaudavo didesnį turtinį įnašą padarę kolūkiečiai. Šiuo požiūriu geresnė padėtis buvo žvejų kolūkiuose, kuriuose pajaus dydis visiems nariams buvo vienodas ir sudarė 70 proc. įnešto turto vertės, o darbo atlyginimas priklausė nuo sugautos žuvies kiekio ir jos kokybės. Be to, skaičiuojant atlyginimo dydį, buvo taikomas progresinis 0,6–1,2 darbo apmokėjimo koeficientas, kuris buvo nustatomas atsižvelgiant į žvejo patirtį ir jo asmeninius gebėjimus. Tačiau žvejai turėjo atlyginti žvejybos procese dėl jų kaltės sugadinto ar prarasto inventoriaus vertę[1130]. Jie taip pat gaudavo pinigines baudas už nustatyto žuvies sugavimo plano nevykdymą.

Dar viena Klaipėdos krašto kolūkių ypatybė buvo ta, kad kolūkiai buvo sociokultūriškai mišrūs arba skirtingi. Pavyzdžiui, 1949 m. Šilutės apskrityje vietiniai gyventojai sudarė kolūkių „Pažanga“ (35 vietiniai gyventojai ir 5 naujakuriai)[1131], „Komjaunuolis“ (44 vietiniai gyventojai ir 5 naujakuriai)[1132], „Aukštumalė“ (48 vietiniai gyventojai ir 2 naujakuriai)[1133] ir kt. narių daugumą, o naujakuriai – kolūkių „Gedimino pilis“ (52 naujakuriai ir 10 vietinių gyventojų)[1134], „Viltis“ (47 naujakuriai ir 7 vietiniai gyventojai), „Andruliai“ (37 naujakuriai ir 5 vietiniai gyventojai)[1135] ir kt. narių daugumą. Taip buvo dėl to, kad kolūkiai buvo steigiami kaimais, kurie buvo apgyvendinti naujakuriais arba vietiniais gyventojais. Sociokultūriniu požiūriu, tokia skirtingų

1130 *Pavyzdiniai žvejų artelės įstatai*. Vilnius, 1948, p. 10.

1131 1949 m. liepos 17 d. Kintų valsčiaus Pricmų kaimo „Pažanga“ kolūkio visuotinio narių susirinkimo Protokolas Nr. 9. *KLRVA*, f. 125, ap. 1, b. 125, l. 18.

1132 1950 m. vasario 15 d. Kintų valsčiaus Kiškių kaimo „Komjaunuolis“ kolūkio visuotinio narių susirinkimo Protokolas Nr. 3. *KLRVA*, f. 169, ap. 1, b. 4, l. 8.

1133 Kolektyvinio ūkio „Aukštumalė“ narių ir jų šeimų apskaitos knyga. *KLRVA*, f. 128, ap. 1, b. 9, l. 1–48; Kolektyvinio ūkio „Pajūris“ narių ir jų šeimų apskaitos knyga. *KLRVA*, f. 272, ap. 2, b. 1, l. 1–12.

1134 1949 m. balandžio 2 d. Šilutės apskrities Juknaičių valsčiaus Užleknių apylinkės Užleknių kaimo valstiečių susirinkimo Protokolas Nr. 1. *KLRVA*, f. 128, ap. 1, b. 30. l. 1.

1135 1949 m. balandžio 8–12 d. Juknaičių valsčiaus Vyžių kaimo kolūkio „Viltis“ narių turto inventorizacijos Aktai; 1949 m. gegužės 8 d. Juknaičių valsčiaus Kantariškių km. kolūkio „Andruliai“ narių turto inventorizacijos Aktai. Asmeninis autoriaus archyvas.

gyventojų grupių koegzistencija kolūkyje jas labiau suartino. Kita vertus, kolūkiečių kultūrinis suartėjimas vyko pagal kolūkyje dominavusią kultūrinę gyventojų grupę, kai buvusieji naujakuriai prisitaikydavo prie vietinių gyventojų arba atvirkščiai. Tais atvejais, kai skirtingos kultūrinės gyventojų grupės kolūkyje pasiskirstydavo po lygiai, toks suartėjimas buvo nedidelis arba jo išvis nebuvo. Pavyzdžiui, 1955 m. kolūkyje „Černiachovskis“ buvo dvi kolūkio brigados. Vienos jų daugumą sudarė vietiniai gyventojai, kurie, skirtingai nuo kitos brigados, kurios daugumą sudarė buvę naujakuriai, per religines šventes nedirbo[1136].

Vis dėlto svarbiausias kolektyvizacijos Klaipėdos krašte bruožas buvo tas, kad kolektyvizacija panaikino gyventojų skirstymą į naujakurių ir vietinių gyventojų kategorijas. Kolūkiečių socialinės grupės atsiradimas Klaipėdos krašte, atsižvelgiant į pilietinių teisių vietiniams gyventojams suteikimą, buvo reikšmingas vietiniams gyventojams, nes kolektyvizacija iš esmės sulygino jų ir naujakurių socioekonominę padėtį.

Pirmieji kolūkiai Klaipėdos krašte buvo ekonomiškai silpni. Pavyzdžiui, 1948 m. kovo 6 d. Šilutės apskrities Juknaičių valsčiaus Vyžių apylinkėje įsteigtą kolūkį „Pergalė“ sudarė 21 ūkis, bendrai valdantis 106 ha žemės. Tuo metu kolūkis turėjo 7 arklius, 7 plūgus, 7 vežimus, po dvi grėbiamąsias ir pjaunamąsias mašinas, po 10 rogių ir įvairių akėčių, po vieną bulvių kasimo, šieno vartymo ir kūlimo mašiną bei nedidelį kiekį įvairių sėklų. Kovo 16 d. Šilutės apskrities VK skyrė kolūkiui 44 ha žemės, kuri priklausė Juknaičių valsčiaus Žemės ūkio kooperacijos draugijai[1137]. Balandžio 24 d. duomenimis, „Pergalės“ kolūkyje buvo 19 narių, iš jų darbingų 6[1138]. 1949 m. lapkričio 4 d. Pagėgių apskrities Piktupėnų valsčiaus Pelenių kaime buvo įkurtas to paties kaimo vardo kolūkis, kurį sudarė 6 ūkiai, valdantys net 540 ha žemės plotą[1139].

Iki 1950 m. pradžios kolūkiai Klaipėdos krašte didėjo dėl naujų narių stojimo ir dėl iš valstybinio žemės fondo gaunamos žemės. Toks pirmųjų kolūkių augimo pobūdis buvo visoje sovietinėje Lietuvoje, kurioje, 1949 m. sausio 1 d. duomenimis, vieną žemės ūkio kolūkį vidutiniškai sudarė 24 ūkiai, bendrai valdantys vidutiniškai 220 ha žemės plotą. 1950 m. sausio 1 d. duomenimis, vidutinis žemės ūkio kolūkį sudarančių ūkių skaičius išaugo iki 40, o vidutinis bendrai valdomos žemės plotas – iki 420 ha[1140]. Nepaisant to, pirmieji kolūkiai vis tiek buvo ekonomiškai silpni ir dėl to neperspektyvūs.

1136 „Černiachovskio vardo“ kolūkio ataskaitinio susirinkimo, įvykusio 1956 m. vasario 8 d., Protokolas Nr. 3. *KLRVA*, f. 289, ap. 1, b. 23, l. 5.

1137 Šliutės apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 7. 1948 m. kovo 16 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 10, l. 32, 46.

1138 Šilutės apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 11. 1948 m. balandžio 24 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 11, l. 38.

1139 Pagėgių apskrities DŽDT VK Sprendimas Nr. 261 „Dėl Piktupėnų valsčiaus „Pelenių“ kolūkio užregistravimo“. 1949 m. lapkričio 18 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 30, l. 150.

1140 № 166. Из отчета Управления организационно-колхозного строительства Министерства сельского хозяйства Литовской ССР о колхозном строительстве в республике в 1949 г. 23 февраля 1950 г. *Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР.*

Galima tik spėlioti, kiek ilgai tokia padėtis būtų išlikusi visoje sovietinėje Lietuvoje, nes tokia kolūkinė santvarka egzistavo RSFSR nuo XX a. 3-iojo dešimtmečio pabaigos, t. y. apie 20 metų. Tačiau po Antrojo pasaulinio karo pasikeitė ne tik SSRS geopolitinė padėtis ir jos įtaka pasaulyje, bet ir jos vidaus politika, ypač žemės ūkio, kuris buvo silpniausia SSRS ūkio dalis.

1946–1950 m. penkmetyje sprendžiant SSRS, taip pat ir sovietinės Lietuvos, karo sugriauto ūkio atstatymo problemą, išryškėjo pramonės ir žemės ūkio vystymosi netolygumai, kai žemės ūkio vystymasis gerokai atsiliko nuo pramonės vystymosi. Dėl to 1950 m. gegužės 30 d. VKP(b) CK priėmė nutarimą „Dėl kolūkių stambinimo ir partinių organizacijų uždavinių įgyvendinant tai“[1141]. Kolūkiai SSRS buvo stambinami dėl dviejų tarpusavyje susijusių priežasčių: 1) mažuose kolūkiuose nebuvo galima efektyviai panaudoti sudėtingos žemės ūkio technikos, pavyzdžiui, traktorių ir dėl to 2) nebuvo galima greitai padidinti žemės ūkio produktų gamybos[1142].

Vykdant šį nutarimą, jau 1950 m. rugpjūčio mėn. visoje sovietinėje Lietuvoje prasidėjo kolūkių stambinimo procesas. Kolūkiai buvo stambinami, mechaniškai jungiant 2–3 ar net 5 kolūkius į vieną kolūkį[1143]. Tačiau 1951 m. sausio 5 d. LKP(b) CK biuras konstatavo, kad kolūkių stambinimas sovietinėje Lietuvoje vyko per lėtai. Iki 1950 m. gruodžio 1 d. buvo sustambinti tik 413 kolūkių, arba 58,19 proc. visų kolūkių[1144]. Sovietinės Lietuvos vadovybė buvo užsibrėžusi tikslą sustambinti kolūkius iki 1951 m. pavasario sėjos darbų, todėl buvo labai nepatenkinta tokia kolūkių stambinimo eiga. Be to, nepatenkinamai vyko sustambintų kolūkių žemės ribų nustatymas, kolūkinių gyvenviečių parinkimas ir jų projektavimas. Viena pagrindinių priežasčių, kodėl užsitęsė kolūkių stambinimo procesas, buvo užsitęsusi kolūkių turto inventorizacija,[1145] kurią apsunkino didelė darbo apimtis ir kolūkinio turto grobstymas. Vis dėlto Klaipėdos krašte kolūkių stambinimas buvo atliktas nustatytu laiku ir beveik 100 proc.[1146]

Сборник документов и материалов. Редколегия: Беляускас, Ф.; Вайткявичюс, Б.; Даунене, В.; ir kt. Москва, 1984, с. 367.

1141 № 168. Постановление ЦК ВКП(б) «Об укрупнении мелких колхозов и задачах партийных организаций в этом деле». *Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник документов и материалов*. Редколегия: Беляускас, Ф.; Вайткявичюс, Б.; Даунене, В.; ir kt. Москва, 1984, с. 384–387.

1142 ВЫЛЦАН, Михаил. *Восстановление и развитие материально-технической базы колхозного строя (1945–1958)*. Москва, 1976, с. 101.

1143 JANUŠKEVIČIUS, Algirdas. Optimalaus Lietuvos TSR sąlygomis kolūkio dydžio klausimu. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, Serija A, 1(16), 1964,* p. 25

1144 № 182. Решение бюро ЦК КП(б) Литвы «О ходе укрупнения колхозов в республике». 5 января 1951 г. *Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник документов и материалов*. Редколегия: Беляускас, Ф.; Вайткявичюс, Б.; Даунене, В.; ir kt. Москва, 1984, с. 413.

1145 Ten pat, c. 412–415.

1146 OLEKAS, Pranas. *LKP kova už socialistinį žemės ūkio pertvarkymą Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1966, p. 124.

Šiame procese pasižymėjo Pagėgių apskritis, kurioje nuo 1950 m. rugpjūčio 17 d. iki rugsėjo 21 d. 66 kolūkiai (be Smalininkų ir Trumpininkų apylinkių) buvo sustambinti į 26[1147]. Kolūkių stambinimas nepalietė tik dviejų šio rajono kolūkių, kurie buvo gana dideli ir ekonomiškai stiprūs, kad juos reikėtų stambinti. Klaipėdos krašte taip pat laiku buvo atlikti sustambintų kolūkių žemės masyvų formavimo darbai, kurių tikslas buvo pašalinti kolūkių steigimo ir jų stambinimo metu atsiradusius kitų ūkio subjektų, pavyzdžiui, tarybinių ūkių, žemės įsiterpimus į naujų kolūkių žemės masyvus. Šiems darbams atlikti sovietinės Lietuvos vadovybė buvo nustačiusi 1950–1952 m. terminą[1148].

1952 m. lapkričio mėn. duomenimis, Klaipėdos krašte buvo sudaryti 69 žemės ūkio ir žvejų kolūkiai: Klaipėdos rajone 10 žemės ūkio ir 1 žvejų kolūkis, Pagėgių rajone – 28 žemės ūkio kolūkiai, Priekulės – 10 žemės ūkio ir 1 žvejų kolūkis, Šilutės rajone – 14 žemės ūkio ir 2 žvejų kolūkiai. Be to, Klaipėdos miesto ribose veikė 3 žvejų kolūkiai. Taigi, nuo 1950 m. pradžios iki 1952 m. pabaigos kolūkių skaičius Klaipėdos krašte sumažėjo 86 kolūkiais, arba 55,48 proc., t. y. daugiau kaip per pusę.

Kolūkių stambinimas nepagerino jų socioekonominės padėties. Sovietinės Lietuvos mastu taip buvo dėl keleto tarpusavyje susijusių priežasčių: 1) dėl blogo darbo organizavimo, kurį nulėmė patirties ir specialistų trūkumas, 2) dėl darbo jėgos ir technikos trūkumo, kuris susidarė dėl valstybės politikos žemės ūkyje, kai ji protegavo tik valstybinio žemės ūkio sektorių, 3) dėl netinkamo žemės ūkio planavimo, kai nustatydama žemės ūkio produkcijos gamybos apimtis ir rūšis valstybė neatsižvelgdavo į konkretaus visuomeninio žemės ūkio subjekto galimybes ir specifiką, 4) dėl žemų arba ekonomiškai nepagrįstų žemės ūkio produktų supirkimo kainų, kai visuomeninių žemės ūkių pagaminta produkcija buvo superkama žemesnėmis nei jų savikaina kainomis, 5) dėl nepakankamo materialinio kolūkiečių darbo skatinimo, kai kolūkiečiai nebuvo suinteresuoti daug ir našiai dirbti[1149]. Tačiau Klaipėdos krašto atveju reikėtų nurodyti dar dvi priežastis, dėl kurių kolūkiai buvo ekonomiškai silpni arba nerentabilūs.

Pavyzdžiui, 1954 m. Šilutės rajono Traksėdžių apylinkės kolūkis „Pajūris“, kurio narių daugumą sudarė vietiniai gyventojai, turėjo 127 darbingus kolūkiečius, iš jų 98 moterys. Vienam darbingam kolūkio nariui teko 11,07 ha kolūkio žemės. 1953 m. kolūkyje už vieną darbadienį buvo mokama po 1,50 rb, 0,3 kg grūdų ir 5 kg šieno[1150].

1147 Klaipėdos srities Pagėgių rajono DŽDT VK Sprendimai Nr. 17, 31, 41, 46 ir 47 dėl smulkių kolūkių sujungimo į stambius kolūkius tvirtinimo. 1950 m. rugpjūčio 17 d. – rugsėjo 21 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 18, l. 42–43, 74–75, 94, 102–103.

1148 № 170. Постановление СМ Литовской ССР «Об упорядочении земляпользования колхозов Литовской ССР». 27 июля 1950 г. *Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник документов и материалов*. Редколегия: Беляускас, Ф.; Вайткявичюс, Б.; Даунене, В.; ir kt. Москва, 1984, с. 390–391.

1149 TAMOŠIŪNAS, Julius. *Lietuvos žemės ūkio raida ir jos problemos (Kapitalizmo ir socializmo epocha).* Vilnius, 1974, p. 146–157.

1150 Šilutės rajono vadovybės aiškinamasis raštas LKP CK dėl kolūkių „Nemunas“, „Pajūris“ ir „Raudonoji Žvaigždė“ žemių prijungimo prie tarybinio ūkio „Uostadvaris“. 1955 m.

Kitas tos pačios apylinkės kolūkis – „Nemunas“, kurio daugumą taip pat sudarė vietiniai gyventojai, buvo dar blogesnėje padėtyje. 1954 m. kolūkyje buvo 90 darbingų kolūkiečių, iš jų 50 moterų. Vienam darbingam kolūkio nariui vidutiniškai teko net 26,02 ha kolūkio žemės. 1953 m. kolūkyje už vieną darbadienį buvo mokama tik po 0,5 rb ir 0,72 kg grūdų[1151]. Nesigilinant į šių kolūkių ekonominės veiklos rodiklius reikia pasakyti, kad jie, kaip ir dauguma kitų kolūkių Klaipėdos krašte, laikėsi tik dėl valdžios paramos. Pavyzdžiui, 1950–1960 m. Šilutės rajono kolūkiuose pavasario sėja ir derliaus nuėmimas buvo vykdomi su iš Šilutės miesto atsiųstų talkininkų pagalba. „Žmonės – aktyvas, komunistai, komjaunuoliai – iš miesto meta stakles, savo darbą ir uždarbį ir atvažiuoja už dyka padėti nuimti arba iškulti derlių, vienu žodžiu, atvažiuoja arba ateina gelbėti nuo nelaimių lodarius[1152], kurie nekenčia nei savo laukų, nei savo turto“, – taip apie darbo jėgos trūkumo problemą kolūkyje ir jos sprendimo būdus 1956 m. kalbėjo kolūkio „Černiachovskis“ pirmininkas A. Savickas[1153]. Taigi šių, kaip ir daugelio kitų, kolūkių Klaipėdos krašte pagrindinė problema buvo darbo jėgos trūkumas. Be to, daugelyje kolūkių nebuvo galima išspręsti šios problemos, nes kolūkiuose, ypač įsikūrusiuose arčiau Nemuno upės bei Kuršių marių, kurių daugumą sudarė vietiniai gyventojai, buvo daug sugriautų gyvenamųjų namų, o statyti naujus kolūkiai buvo nepajėgūs. Dėl to šiose vietose buvo mažai naujakurių ir dėl to į šias vietas nebuvo perkeliami gyventojai iš Vilniaus ir Kauno sričių[1154].

Antroji priežastis, kodėl kolūkiai ne tik Klaipėdos krašte, bet ir visoje sovietinėje Lietuvoje buvo silpni arba nerentabilūs, yra susijusi su kolūkiečių darbo produktyvumu. Pavyzdžiui, 1950–1958 m. žemės ūkio intensyvumas, kaip pagamintos žemės ūkio produkcijos kiekis ir jos savikaina, sovietinėse Lietuvoje ir Latvijoje skyrėsi. Pavyzdžiui, pagal grūdinių kultūrų derlingumo ir primelžto pieno kiekio rodiklius sovietinėje Lietuvoje buvo pagaminta žemės ūkio produkcijos 13,13 proc. mažiau negu sovietinėje Latvijoje. Be to, 1957–1959 m. sovietinėje Lietuvoje pagamintos įvairios žemės ūkio produkcijos savikaina buvo 15–25 proc. didesnė negu Latvijoje. Tokį reiškinį J. Tamošiūnas aiškino tuo, kad sovietinė Lietuva „iš kapitalizmo laikotarpio paveldėjo silpną materialinę techninę bazę, nepritaikytą stambiai gamybai“, kad ji patyrė didelių karo nuostolių ir kad joje pokario metais vyko „klasių kova“[1155]. Tai, kad 1946–1960 m. sovietinės Lietuvos ūkis buvo silpnesnis ne tik už sovietinės Latvijos,

sausio 12 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 538, l. 12–13.

1151 Ten pat, l. 9, 11.

1152 Tinginys, dykinėtojas.

1153 „Černiachovskio vardo“ kolūkio ataskaitinio susirinkimo Protokolas Nr. 3. 1956 m. vasario 8 d. *KLRVA*, f. 289, ap. 1, b. 23, l. 4.

1154 Šilutės rajono vadovybės aiškinamasis raštas LKP CK dėl kolūkių „Nemunas“, „Pajūris“ ir „Raudonoji Žvaigždė“ žemių prijungimo prie tarybinio ūkio „Uostadvaris“. 1955 m. sausio 12 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 538, l. l. 7.

1155 TAMOŠIŪNAS, Julius. *Lietuvos žemės ūkio raida ir jos problemos (Kapitalizmo ir socializmo epocha)*. Vilnius, 1974, p. 160–161.

bet ir už sovietinės Estijos, nurodė ir G. Vaskela. Pasak jo, Lietuvos ūkis dar „<...> iki karo buvo silpnesnis už šiaurės kaimynių ekonomiką“[1156]. Jo nuomone, sovietinės Lietuvos ūkio silpnumą lėmė mažesnės, palyginti su sovietinėmis Latvija ir Estija, „Maskvos investicijos“ į jos ūkį[1157]. Tačiau disertacijos autoriaus nuomone, tokio skirtumo priežastys buvo gilesnės. Skirtumai tarp sovietinių Lietuvos, Latvijos ir Estijos atsirado dėl to, kad Latvijos ir Estijos socioekonomika ir sociokultūra formavosi veikiama protestantiškos kultūros, o Lietuvos – katalikiškos. XVI a. Vakarų Europoje kilusios Reformacija ir Kontrreformacija padalino Europą į dvi dalis: protestantiškąją, kurioje gyventojai siekė „gerai valgyti“, ir katalikiškąją, kurioje gyventojai siekė „ramiai miegoti“[1158]. Maxas Weberis pabrėžė, kad protestantų askezė išsiskyrė iš kitų krikščioniškų religinių konfesijų požiūriu „<...> į savo darbą, kaip į pašaukimą, kaip į geriausią, o dažnai ir vienintelę priemonę įsitikinti savo išrinktumu“. Tad toks „Dievo karalystės siekimo“ būdas padidino protestantų darbo produktyvumą[1159]. Katalikų ir evangelikų liuteronų darbo, dirbant viename Klaipėdos krašto žemės kolūkyje, skirtingo rezultato pavyzdžiu galima pateikti anksčiau ne kartą minėtą kolūkį „Černiachovskis“, kuriame II brigada, kurios pagrindą sudarė vietiniai gyventojai, 1955 m. gavo dvigubai didesnį derlių nei I brigada, kurios pagrindą sudarė kolūkiečiai, atvykę (persikėlę) į Kintų apylinkę iš kitų sovietinės Lietuvos vietų. Be to, II brigados nariai tais pačiais metais išdirbo 76 darbadieniais, arba 0,68 proc., daugiau darbo dienų, nei buvo nustatyta jos darbo plane, o I brigados nariai neišdirbo 1 635 darbadienių, arba 17,23 proc. darbo dienų[1160].

Svarbu pabrėžti, kad kolektyvizacija, kaip perėjimas iš privačių santykių žemės ūkyje į visuomeninius santykius, visoje sovietinėje Lietuvoje sukėlė sisteminę žemės ūkio krizę, kurią pirmiausia bandyta spręsti dar labiau stambinant kolūkius, reorganizuojant kolūkius į tarybinius ūkius arba juos jungiant prie tarybinių ūkių. Tokie procesai Klaipėdos krašte prasidėjo 1954 m. ir vyko be pertraukos iki XX a. 7-ojo dešimtmečio vidurio. Štai keletas pavyzdžių, kaip tai vyko praktikoje. Pavyzdžiui, anksčiau minėti kolūkiai „Nemunas“ ir „Pajūris“ bei „Raudonoji žvaigždė“ 1955–1957 m. buvo įtraukti į tarybinį ūkį „Uostadvaris“ ir jų vietoje įsteigti tarybinio ūkio skyriai[1161]. 1957 m. pradžioje Priekulės rajono Dituvos apylinkės „Lenino vardo“ kolūkis buvo padalintas į dvi dalis – „Lenino vardo“ ir „Minijos“, nes jis 1950 m. buvo sustambin-

[1156] VASKELA, Gediminas. Lietuvos ūkis TSRS ir Rytų Pabaltijyje XX amžiaus 5–6 dešimtmečiais. Iš: *Stalininis režimas Lietuvoje 1944–1953 m.* Sudarė Laukaitytė, Regina. Vilnius, 2014, p. 229.

[1157] Ten pat, p. 232–233.

[1158] WEBER, Max. *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*. Vilnius, 1997, p. 32.

[1159] Ten pat, p. 160.

[1160] „Černiachovskio vardo“ kolūkio ataskaitinio susirinkimo, Protokolas Nr. 3. 1956 m. vasario 8 d. *KLRVA*, f. 289, ap. 1, b. 23, l. 4.

[1161] Выписка из Протокола № 1 заседания Бюро Шилутского РК КП Литвы от 30 декабря 1954 года. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 538, l. 4.

tas neatsižvelgiant į tai, kad kolūkio teritoriją skyrė Minijos upė, per kurią nebuvo nė vieno tilto. Dėl to kilo kolūkio administravimo ir darbų vykdymo problemų[1162]. Tačiau kolūkio padalijimas nepadėjo. 1959 m. kovo 16 d. LKP CK ir Lietuvos SSR MT nutarimu, šių kolūkių vietoje buvo organizuotas Dituvos Bulvių-daržovių tarybinis ūkis[1163]. Kitu sovietinės Lietuvos vadovybės nutarimu, priimtu 1959 m. kovo 23 d., Pagėgių rajono kolūkis „Naujasis kelias“ buvo reorganizuotas į tarybinį ūkį, o Šilutės rajono kolūkis „Komjaunuolis“ jungiamas prie tarybinio ūkio „Uostadvaris“[1164]. Vis dėlto, kaip minėta, dėl vietinių gyventojų repatriacijos kolūkis „Komjaunuolis“, kartu su kolūkiais „Černiachovskis“ ir „Roza Liuksemburg“ buvo reorganizuoti į Kintų žuvininkystės ūkį. Tokiu būdu, 1959 m. vasario 1 d. duomenimis, Klaipėdos krašte buvo sudaryta 40 žemės ūkio ir 3 žvejų kolūkiai: Klaipėdos rajone – 11 žemės ūkio kolūkių, Pagėgių rajone – 9 žemės ūkio kolūkiai, Priekulės rajone – 11 žemės ūkio ir 1 žvejų kolūkiai, Šilutės rajone – 9 žemės ūkio ir 2 žvejų kolūkiai. Be to, Klaipėdos krašte buvo sudaryta 14 tarybinių ūkių, turinčių 15 skyrių: Klaipėdos rajone – 4 ūkiai ir 4 jų skyriai, Pagėgių rajone – 6 ūkiai ir 2 jų skyriai, Priekulės rajone – 2 ūkiai ir 4 jų skyriai, Šilutės rajone – 2 ūkiai ir 5 jų skyriai[1165]. Tačiau tai dar nebuvo visuomeninių žemės ūkio subjektų reorganizacijos pabaiga. 1960 m. pradžioje Klaipėdos krašto teritorijoje kolūkių skaičius sumažėjo iki 29, o tarybinių ūkių skaičius padidėjo iki 21. Visiškai priešinga situacija buvo prie Klaipėdos krašto prijungtoje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje, kurioje 1959 m. pradžioje buvo 45 žemės ūkio kolūkiai ir tik 1 tarybinis ūkis[1166]. Kyla pagrįstas klausimas, kodėl valstybinis žemės ūkio sektorius labiau plėtotas Klaipėdos krašte? Pirmiausia taip buvo dėl to, kad Klaipėdos krašte visas likęs turtas buvo valstybės nuosavybė. Nuo pat Klaipėdos krašto įtraukimo į sovietinės Lietuvos sudėtį pradžios tarybinių ūkių krašte buvo daug ir jie turėjo išskirtinę padėtį. Be to, tarybiniai ūkiai ne tik demonstravo valstybinio žemės ūkio pranašumą prieš kitas ūkininkavimo formas, bet ir buvo priemonė visuomeninio žemės ūkio problemoms spręsti. Šiuo požiūriu prie Klaipėdos krašto prijungtoje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje tarybinių ūkių buvo įkurta mažai, nes ten nebuvo sąlygų jiems kurtis. Lietuvos sovietizacijos pradžioje šioje teritorijoje dominavo smulkūs individualūs ūkiai, kurie kolektyvizacijos metu buvo organizuoti į kolūkius. Taigi, prie Klaipėdos krašto prijungtoje teritorijoje vyko kolūkių stambinimas, nes ten beveik nebuvo vals-

[1162] Priekulės rajono DŽDT VK Nutarimas Nr. 31 „Dėl Lenino vardo kolūkio susmulkinimo“. 1957 m. vasario 7 d. *KLRVA*, f. 184, ap. 1, b. 60, l. 160.

[1163] LKP CK ir Lietuvos SSR MT Nutarimas Nr. 127-s „Dėl bulvių-daržovių ūkių organizavimo“. 1959 m. kovo 16 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 11, b. 178, l. 169–170.

[1164] LKP CK ir Lietuvos SSR MT Nutarimas Nr. 155-s „Dėl Pagėgių rajono „Naujo kelio“ ir Šilutės rajono „Komjaunuolio“ kolūkių“. 1959 m. kovo 23 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 11, b. 178, l. 200.

[1165] *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai.* Ats. red. Bikelis, P. Vilnius, 1959, p. 196–199, 282–287, 324–329, 444–448.

[1166] Ten pat, p. 196–199, 282–287, 324–329, 444–448.

tybinio žemės ūkio sektoriaus, o Klaipėdos krašte kolūkiai daugiausia jungti prie tarybinių ūkių arba jie buvo reorganizuojami į tarybinius ūkius. Kita valstybinio žemės ūkio sektoriaus plėtojimo Klaipėdos krašte priežastis yra susijusi su anksčiau minėtų darbo jėgos trūkumo ir žemės ūkio produktyvumo didinimo problemų sprendimu. Jau XX a. 6-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje sovietinės Lietuvos žemės ūkio ekonomistai atkreipė dėmesį į tai, kad daugiausia žemės ūkio produkcijos yra pagaminama tuose kolūkiuose, kuriuose vienam darbingam kolūkio nariui tenka 4 ha dirbamos žemės. Tais atvejais, kai vienam darbingam kolūkio nariui tekdavo 10 ha dirbamos žemės, žemės ūkio produktyvumas krisdavo dvigubai[1167]. Būtent tokie neproporcingai dideli kolūkiai dominavo Klaipėdos krašte. Pavyzdžiui, 1959 m. sausio 1 d. duomenimis, Klaipėdos rajone buvo 11 žemės ūkio kolūkių, kurių vidutinis žemės plotas sudarė apie 1 265 ha, o vidutinis kolūkį sudarančių kiemų (ūkių) skaičius siekė 98[1168]. Taigi jeigu vieną kiemą (ūkį) prilyginsime darbingų kolūkio narių skaičiui, tai Klaipėdos rajono žemės ūkio kolūkiuose vidutiniškai vienam darbingam kolūkio nariui teko apie 13 ha žemės (žr. Priedai, 40 lentelė). Vėl smulkinti kolūkius nebuvo prasmės, nes situacija ne tik nebūtų pagerėjusi, bet ji būtų dar pablogėjusi. Klaipėdos krašte vyravo drėgni dirvožemiai, kurie buvo visiškai sugadinti, pradėjus juos arti sunkiąja žemės ūkio technika, kai nedidelius žemės sklypus ariantys traktoriai kartu suarė ir griovius, kuriais buvo nusausinama žemė. „<...> Mūsų mechanizatoriai per eilę metų savo mechanizmais sugadino visą nusausinimo sistemą“, – nurodė kolūkio „Černiachovskis“ pirmininkas A. Savickas. Dėl to, laukiant sausesnių orų, sėjos darbai užsitęsdavo iki birželio mėn. pradžios, o dalis derliaus likdavo nenuimta[1169]. Tad melioracija Klaipėdos krašte buvo būtina sąlyga žemės ūkio produktyvumui didinti. Tačiau melioraciją buvo pajėgūs vykdyti tik tarybiniai ūkiai, kurie, kaip valstybinės įmonės, turėjo didesnius išteklius. Be to, tarybiniai ūkiai buvo pajėgūs išspręsti darbo jėgos trūkumo problemą, nes tarybiniai ūkiai didelę dalį žemės ūkio produktų pagamindavo mechanizuotai, ir toks gamybos būdas nuolat buvo plečiamas. Atsižvelgiant į darbo jėgos trūkumą ir vyraujančius drėgnus dirvožemius Klaipėdos krašte, sovietinės Lietuvos vadovybė krašte vykdė tokią žemės ūkio politiką, kuria nuolat plėtė valstybinį žemės ūkio sektorių, ir toks plėtimas Klaipėdos krašte vyko greičiau nei kitoje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje.

Paraleliai kolūkių stambinimo procesui Klaipėdos krašte vyko ir apylinkių stambinimo procesas. Pastarasis paskutinis Klaipėdos krašto sovietizacijos aspektas yra tiesiogiai susijęs su kolektyvizacija tuo, kad apylinkės buvo sudaromos taip, kad jų

1167 Racionaliai naudoti kolūkių ir tarybinių ūkių žemes – neatidėliotinas uždavinys. *Komunistas*, Nr. 8 (434), 1960, rugpjūtis, l. 10.

1168 Klaipėdos rajono kolūkių ekonominių rodiklių „pagalbinis žiniaraštis“. 1959 m. sausio 1 d. *KLRVA*, f. 486, ap. 1, b. 17, l. 11.

1169 „Černiachovskio vardo“ kolūkio ataskaitinio susirinkimo Protokolas Nr. 3. 1956 m. vasario 8 d. *KLRVA*, f. 289, ap. 1, b. 23, l. 6.

ribos sutaptų su kolūkių ribomis. Tad apylinkių stambinimas Klaipėdos krašte buvo neatsiejama sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimo dalis.

Vykdant Lietuvos SSR AT 1950 m. rugsėjo 13 d. nurodymą (raštą Nr. 15891), visoje sovietinės Lietuvos teritorijoje prasidėjo naujų apylinkių projektavimo darbai. Jau 1950 m. spalio mėn. Pagėgių rajone buvo parengtas apylinkių stambinimo projektas, pagal kurį apylinkių skaičius rajone turėjo būti mažinamas nuo 24 (be Sartininkų, Trumpininkų ir Margiškių apylinkių) iki 16[1170]. Pagal 1951 m. kovo mėn. sudarytus Priekulės ir Šilutės rajonų apylinkių stambinimo projektus, Priekulės rajone apylinkių skaičius buvo mažinamas nuo 29 iki 7 (be Bruožių, Būdvyčių, Gedminaičių, Inkaklių, Liepaičių, Mataičių, Stemplių, Šalpėnų, Švėkšnos, Tvaskučių ir Veiviržėnų apylinkių)[1171], o Šilutės rajone – nuo 42 iki 7 apylinkių (be Bikavėnų, Degučių, Gardamo, Gorainių, Kivylių, Vainuto, Vanagių, Vidgirės, Šylių ir Žemaičių Naumiesčio apylinkių)[1172]. Nepaisant to, kad 1952 m. pradžioje Klaipėdos srities vadovybė buvo nutarusi radikaliai nebemažinti apylinkių skaičiaus, tačiau 1954 m. viduryje Klaipėdos krašto teritorijoje buvo suformuota tiek pat apylinkių, kiek jų buvo suprojektuota 1950–1951 m. – 30: Klaipėdos rajone – 6, Priekulės – 6, Pagėgių – 11 ir Šilutės – 7 (žr. Priedai, 41–43 lentelės).

1954 m. suformuotos naujos Klaipėdos krašto apylinkės, be esminių pakitimų, išliko iki 1960 m. pradžios. Akcentuotina, kad Klaipėdos krašto kaimo vietovėse formuojant naujas apylinkes kartu buvo formuojami nauji apylinkių ir kolūkių centrai, kurių vietos taip pat turėjo sutapti. Be to, apylinkių centrai, kaip kolūkinės gyvenvietės, turėjo atitikti sovietinius socioekonominius ir sociokultūrinius reikalavimus: 1) kolūkio gyvenvietė turėjo būti prie magistralinio kelio ir geležinkelio arba netoli jų ir visoje kolūkio teritorijoje turėjo būti patogus susisiekimas su kolūkio centru, 2) kolūkio gyvenvietėje turėjo būti pakankamas kolūkio veiklą arba jo specializaciją atitinkančių gyvenamųjų ir ūkinės paskirties pastatų skaičius ir galimybė ateityje tokią gyvenvietę plėsti, 3) kolūkinė gyvenvietė turėjo tapti administraciniu, ekonominiu ir kultūriniu kolūkio centru[1173]. Natūralu, kad dauguma tokių centrų buvo įkurti istoriškai susiformavusiuose socioekonominiuose ir sociokultūriniuose centruose, pavyzdžiui, Dovilų, Katyčių, Kintų, Kretingalės, Plikių ir Vilkiškių miesteliuose, Dituvos, Gelžinių, Jonaičių, Mociškių, Stoniškių, Sudmantų, Traksėdžių, Triušelių, Šyškrantės, Venckų ir kt.

[1170] Klaipėdos srities Pagėgių rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 55 „Dėl Pagėgių rajono administracinių apylinkių teritorialinio sustambinimo“. 1950 m. spalio 20 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 1, l. 130–132.

[1171] Priekulės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 57 „Dėl Priekulės rajono Vykdomojo Komiteto 1950 metų spalių mėn. 10 d. sprendimo Nr. 224 „Dėl Priekulės rajono sustambintų apylinkių sudarymo ir jų tvirtinimo“ dalinio pakeitimo“. 1951 m. kovo 5 d. *KLRVA*, f. 184, ap. 1, b. 10, l. 180–182.

[1172] Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 99 „Dėl Šilutės Rajono apylinkių sustambinimo“. 1951 m. kovo 1 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 10, l. 274–275.

[1173] GREGORAUSKAS, Marijonas. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis*. Vilnius, 1960, p. 346–347.

kaimuose. Taip pat dėl šių priežasčių 1957 m. Pagėgių rajono Griežpelkių apylinkės centras Griežpelkių kaime buvo perkeltas į Lauksargių kaimą, Kavolių apylinkės centras – iš Kavolių kaimo į Kugelių geležinkelio stotį, Užlieknių apylinkės centras – iš Užlieknių kaimo į Žemaitkiemių kaimą, Priekulės rajono Agluonėnų apylinkės centras – iš Agluonėnų kaimo į Kantvainių kaimą, o Šilutės rajono Pagrynių apylinkės centras – iš Pagrynių kaimo į Kirlikų kaimą. Tad Klaipėdos krašte parenkant apylinkės centro vietą ne visada buvo paisoma kolūkinės gyvenvietės centriškumo apylinkės teritorijos atžvilgiu principo. Todėl daugelyje krašto apylinkių buvo tokių gyvenviečių (kaimų), kurios buvo nutolusios nuo apylinkės centro daugiau kaip 13 km. Dėl to dauguma tokių gyvenviečių (kaimų) pradėjo nykti. Socioekonominės ir sociokultūrinės reikšmės netekusių gyvenviečių nykimą Klaipėdos krašte dar pagreitino tiek 1956 m. pradėta vykdyti gyventojų perkėlimo iš vienkiemių į kolūkines gyvenvietes politika, tiek 1958–1960 m. vykusi vietinių gyventojų repatriacija bei visos sovietinės Lietuvos mastu 1958 m. inicijuota statybinių medžiagų taupymo politika, kuri paskatino apleistų ir ekonominiu požiūriu neperspektyvių pastatų ir netgi kaimų griovimą.

Apylinkių stambinimo metu taip pat įvyko praktiškas Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos teritorijos suliejimas. Pavyzdžiui, Klaipėdos krašto Dauperų, Goberiškės, Jonušų, Laugalių, Lėbartų ir Šlapšilės kaimai pateko į Klaipėdos rajono Gargždų apylinkę[1174], o Eglynų, Slengių ir Smilgynų kaimai – į Vaitelių apylinkę[1175], Kuturių, Mišpetrių ir Ropkojų kaimai pateko į Pagėgių rajono Sartininkų apylinkę[1176], Virkytų ir Žagatpurvių kaimai pateko į Priekulės rajono Inkaklių apylinkę[1177], Drunšelių, Tautiškių, Šilvių ir Vaitkaičių kaimai pateko į Šilutės rajono Degučių apylinkę[1178], o Kulėšų, Meterkviečių ir Tumelių kaimai – į Žemaičių Naumiesčio apylinkę[1179]. Kita vertus, į Klaipėdos krašto teritoriją – į Klaipėdos rajono Grobštų apylinkę –pateko kitoje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje buvęs Šiuparių kaimas[1180], o Bilvyčių, Luišių, Skomantų, Šarkiškių ir Šiūraičių kaimai buvo įtraukti į Priekulės rajono Pėžaičių apylinkę[1181]. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šio suliejimo metu labiau „su-

---

1174 Klaipėdos rajonas. *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai.* Ats. red. Bikelis, P. Vilnius, 1959, p. 197.

1175 Ten pat, p. 200.

1176 Pagėgių rajonas. *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai.* Ats. red. Bikelis, P. Vilnius, 1959, p. 287.

1177 Priekulės rajonas. *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai.* Ats. red. Bikelis, P. Vilnius, 1959, p. 325.

1178 Šilutės rajonas. *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai.* Ats. red. Bikelis, P. Vilnius, 1959, p. 444.

1179 Ten pat, p. 446.

1180 Klaipėdos rajonas. *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai.* Ats. red. Bikelis, P. Vilnius, 1959, p. 197.

1181 Priekulės rajonas. *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai.* Ats. red. Bikelis, P. Vilnius, 1959, p. 326.

mažėjo“ Klaipėdos krašto nei Didžiosios Lietuvos teritorijos dalis. Taip buvo dėl to, kad kai kurios Klaipėdos krašto vietovės buvo arčiau stambesnių kolūkinių gyvenviečių arba istoriškai susiformavusių socioekonominių ir sociokultūrinių centrų, buvusių Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje. Be to, Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje buvo daugiau darbo jėgos. Kita vertus, dar didesnės Klaipėdos krašto teritorijos dalies jungimas prie Didžiosios Lietuvos teritorijos dalies arba atvirkščiai buvo negalimas, nes, toks jungimas būtų apsunkinęs apylinkių administracinį ir ūkinį valdymą tiek Klaipėdos krašto, tiek Didžiosios Lietuvos teritorijos dalyje.

Klaipėdos krašte 1954 m. įvykęs apylinkių stambinimas ir jų centrų formavimas atspindėjo ne tik administracinio ir ūkinio valdymo centralizacijos procesą, prasidėjusį XX a. 6-ojo dešimtmečio viduryje, bet ir krašto socioekonominio ir sociokultūrinio integravimo į sovietinės Lietuvos sudėtį procesą, arba sovietinės Lietuvos socioekonominės ir sociokultūrinės unifikacijos procesą praktikoje. Šiame kontekste reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad visi Klaipėdos krašto rajonų apylinkių centrai buvo orientuoti išskirtinai į likusią sovietinės Lietuvos teritoriją. Dėl to neteko reikšmės paribyje su Kaliningrado sritimi ir Baltijos jūra istoriškai susiformavę apylinkių centrai, pavyzdžiui, Karklininkai, Nida, Panemunė, Plaškiai ir Rusnė. Be to, dėl besikeičiančių perspektyvinių Klaipėdos krašto socioekonominio ir sociokultūrinio vystymo ir iki galo nerealizuoto gyventojų perkėlimo iš Vilniaus ir Kauno sričių planų, vietinių gyventojų repatriacijos 1958–1960 m. bei administracinio ir ūkio valdymo rentabilumo didinimo politikos ir vietinės valdžios legitimacijos proceso neteko reikšmės tokios praeityje kraštui reikšmingos gyvenvietės kaip Aukštumalė, Gaideliai, Kairiai, Pašyšiai, Piktupėnai, Ruguliai, Vabalai, Vanagai, Žalgiriai, Žukai ir kt. Tiesa, dauguma jų išliko ne tik iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos, bet ir vėliau, tačiau tik kaip visuomeninių ir valstybinių žemės ūkio subjektų gamybinės bazės.

Taigi, galima konstatuoti, kad 1947–1950 m. vykusi kolektyvizacija ir 1954–1960 m. – visuomeninio žemės ūkio subjektų stambinimas bei jų vertimas valstybiniais žemės ūkio subjektais kaip sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimas Klaipėdos krašte radikaliai transformavo krašto socioekonominę ir sociokultūrinę tapatybę.

4.3. Tarybiniai ūkiai Klaipėdos krašte 1945–1960 m.

Jau minėta, kad tarybiniai ūkiai sovietinėje Lietuvoje buvo steigiami kaip sovietinės žemės ūkio sistemos pagrindas ir buvo nuolat plečiami išstumiant kitus žemės ūkio subjektus, siekiant ateityje paversti visą kaimo vietovėse buvusį turtą „bendraliaudine“, arba valstybine, nuosavybe, o kaimo gyventojus – žemės ūkio darbininkais. Siekiant šių tikslų, tarybiniai ūkiai turėjo išspręsti kaimo vietovėse gyvenusių žemės ūkio darbininkų užimtumo problemą, nes didelė dalis kaimo gyventojų neturėjo savo ūkių. Būdami valstybine įmone, tarybiniai ūkiai turėjo išskirtinę padėtį kitų žemės

ūkio subjektų atžvilgiu ir dėl to greičiau vystėsi (augo). Tarybinių ūkių gamyba buvo vystoma lėšomis, gaunamomis iš valstybės biudžeto. Be to, tarybiniuose ūkiuose buvo geresnė nei visuomeniniuose ūkio subjektuose darbo organizacija, materialinė bazė ir darbo apmokėjimas. Pavyzdžiui, kolūkiuose darbas buvo vertinamas darbadieniais, o tarybiniuose ūkiuose išdirbio normomis, kurias viršijus buvo galima gauti papildomą atlygį (premiją). Sovietmečiu tarybiniai ūkiai buvo pristatomi kaip „pavyzdinės“ žemės ūkio įmonės.

Sovietinės Lietuvos mastu Klaipėdos krašte buvę tarybiniai ūkiai vystė išskirtinai gyvulininkystę – gamino mėsos ir pieno produkciją. Pavyzdžiui, 1946 m. rugsėjo mėn. Klaipėdos apskrities tarybinis ūkis „Kretingalė“, Pagėgių apskrities tarybinis „Lauksargiai“ ir Šilutės apskrities tarybinis ūkis „Lapynai“ buvo perduoti Vilniaus kiaulininkystės tarybinių ūkių trestui, kuris priklausė SSRS mėsos ir pieno pramonės ministerijos Leningrado zonos tarybinių ūkių vyriausiajai valdybai. Tad šių tarybinių ūkių gaminama produkcija buvo skirta ne vietos „rinkai“, o Leningrado (dabar Sankt Peterburgo) miesto ir greta jo esančių miestų gyventojams aprūpinti[1182]. Administracinio ir ūkio valdymo požiūriu tarybiniai ūkiai visoje sovietinėje Lietuvoje buvo steigiami pagal apskritis (nuo 1945 m. vasario mėn. iki 1950 m. birželio mėn.) bei rajonus (nuo 1950 m. birželio mėn. vidurio) ir formuojami taip, kad jų ribos neperžengtų šių administracinių-teritorinių vienetų ribų.

1945–1951 m. tarybiniai ūkiai Klaipėdos krašte ir kitoje sovietinės Lietuvos dalyje, kaip ir visoje Sovietų Sąjungoje, dėl blogo darbo organizavimo, kadrų, darbo jėgos ir technikos trūkumo[1183], žemų žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų bei nepakankamo materialinio darbuotojų skatinimo ir blogų jų buitinio gyvenimo sąlygų veikė nuostolingai[1184]. Tarybinių ūkių padėtis pradėjo gerėti 1951–1955 m., kai Sovietų Sąjungos vadovybė iškėlė tikslą per šį penkmetį padidinti mėsos ir lašinių gamybą 80–90 proc., o pieno – 45–50 proc. Siekiant šių tikslų, Sovietų Sąjungos vadovybė ėmėsi iš esmės spręsti tarybinių ūkių problemas. SSKP CK 1953 m. rugsėjo, 1954 m. vasario–kovo ir 1955 m. sausio plenumuose buvo priimti nutarimai, kuriais buvo padidintos ne tik valstybės investicijos į tarybinius ūkius, bet ir valstybės dėmesys šiam žemės ūkio sektoriui[1185]. Vienas iš būdų greičiau pagerinti tarybinių ūkių padėtį ir padidinti žemės ūkio produktų gamybą juose buvo juos stambinti ir didinti jų skaičių. 1952–1954 m. vykdant tarybinių ūkių jungimą, sovietinėje Lietuvoje jų skaičius buvo

---

1182 Государственная регистрация Вильнюского треста свиноводческих совхозов главного управления животноводческих совхозов Ленинградской зоны министерства Мясной и молочной промышлености СССР. 1946 m. spalio 9 d. *KLRVA*, f. 636, ap. 1, b. 7, l. 2.

1183 *20 metų Tarybų Lietuvos liaudies ūkiui*. Vilnius, 1960, p. 217.

1184 БОГДЕНКО, Мария; ЗЕЛЕНИН, Илья. *Совхозы СССР. Краткий исторический очерк*. Москва, 1976, с. 157–165.

1185 Ten pat, p. 166.

sumažintas nuo 92 iki 70. Be to, 1953 m. Lietuvos SSR tarybinių ūkių ministerijai buvo perduoti 10 „Leningrado zonai“ priklausiusių tarybinių ūkių[1186]. Šiame procese Klaipėdos krašte tarybinių ūkių skaičius sumažėjo nuo 15 iki 9. 1954 m. Klaipėdos rajone buvo 4, Pagėgių – 3 ir po vieną tarybinį ūkį Priekulės ir Šilutės rajonuose[1187]. Tai, kad Klaipėdos krašte beveik perpus buvo sumažintas tarybinių ūkių skaičius, galima būtų paaiškinti krašto situacija, kuri iš esmės atitiko sovietinės Lietuvos „celinos“ (liet. *plėšiniai*) padėtį ir buvo įsisavinama taip, kaip nuo 1954 m. buvo vykdomas SSRS menkai apgyvendintų ir dėl to, ekonomiškai neišnaudotų rajonų įsisavinimas. Juo labiau kad krašte likęs turtas buvo valstybės nuosavybė, kuria ji galėjo nevaržomai disponuoti. Būtent tokiomis sąlygomis vyko „celinos“ įsisavinimas SSRS ir, o ją įsisavinant lemiamas vaidmuo teko tarybiniams ūkiams[1188]. Tad tarybiniai ūkiai atliko Klaipėdos krašto socioekonominės integracijos į sovietinės Lietuvos sudėtį funkciją.

1954–1956 m. tarybiniams ūkiams taip pat buvo perduota ekonomiškai silpnų kolūkių žemė ir į tarybinius ūkius įtraukti ekonomiškai nerentabilūs kolūkiai. Taip tarybiniams ūkiams iš kolūkių buvo perduota 214,6 tūkst. ha žemės ir į tarybinius ūkius įtraukti 37 kolūkiai, kurių žemės plotas siekė 73 tūkst. ha. Nuo 1952 m. iki 1957 m. balandžio 1 d. tarybinių ūkių žemės plotas padidėjo nuo 158,4 tūkst. ha iki 356,1 ha, arba 55,50 proc. Dėl to didėjo tarybinių ūkių žemės plotas, kuris 1950–1956 m. vidutiniškai padidėjo nuo 1 720 ha iki 3 650 ha[1189].

1957 m. sovietinės Lietuvos tarybiniams ūkiams buvo keliama užduotis užbaigti jų teritorijos įsisavinimą, išskaidytų nedidelių dirbamos žemės plotų sujungimą į vientisus didelius žemės masyvus ir centrinių gyvenviečių vietos parinkimą[1190]. Nepaisant 1954–1956 m. vykdyto tarybinių ūkių stambinimo, jie išliko ekonomiškai nerentabilūs. Pavyzdžiui, 1956 m. sovietinės Lietuvos tarybiniai ūkiai iš pieno, mėsos ir kiaušinių gamybos gavo 590 tūkst. rb pelno, tačiau patyrė 35 mln. rb nuostolį. Palyginimui, tais pačiais metais sovietinės Estijos tarybiniai ūkiai gavo 8 mln. 450 tūkst. rb pelno ir patyrė 17 mln. nuostolį. Tad 1956 m. sovietinės Lietuvos tarybinių ūkių pelningumas buvo daugiau kaip 14 kartų mažesnis nei sovietinės Estijos tarybinių ūkių ir, atitinkamai, daugiau kaip du kartus didesnis ūkių nuostolingumas[1191]. Atsižvelgiant į tai ir anksčiau pateiktas įžvalgas, dėl sovietinės Lietuvos visuomeninio ir valstybinio

---

1186 Формирование землепользования совхозов. 1957 m. *LCVA*, f. R-132, ap. 1, b. 76, l. 1–2.

1187 Lietuvos SSR Tarybinių ūkių ministerijai priklausančių tarybinių ūkių rodikliai pagal sodų ir uogynų plotus ha. 1955 m. *LCVA*, f. R-132, ap. 1, b. 76.

1188 Ten pat, c. 190–195.

1189 Формирование землепользования совхозов. 1957 m. *LCVA*, f. R-132, ap. 1, b. 76, l. 1–2, 4.

1190 БОГДЕНКО, Мария; ЗЕЛЕНИН, Илья. *Совхозы СССР. Краткий исторический очерк*. Москва, 1976, с. 7.

1191 Lietuvos SSR tarybinių ūkių darbuotojų pasitarimų medžiaga. 1957 m. *LCVA*, f. R-132, ap. 1, b. 76, l. 32.

žemės ūkio mažo produktyvumo palyginti su sovietinėmis Latvija ir Estija priežasčių galima daryti prielaidą, kad tokius žemus sovietinės Lietuvos tarybinių ūkių ekonominius rodiklius nulėmė ir priešinga sovietinėms Latvijai ir Estijai situacija, kai pastarųjų tarybiniams ūkiams nekilo problemų dėl „celinos“ įsisavinimo.

Tarybiniai ūkiai Klaipėdos krašte buvo sudaromi iš valstybės nusavintų ūkių: buvusių dvarų ir ūkių, turėjusių daugiau kaip 60 ha žemės[1192]. Sudarant tarybinį ūkį, paprastai buvo jungiami keli stambūs ir į juos įsiterpę smulkesni ūkiai, nes tarybinio ūkio žemės plotas turėjo sudaryti ne mažesnį kaip 1 000 ha žemės masyvą. Taip sudarytas tarybinio ūkio žemės masyvas nebuvo vientisas, todėl tarybinis ūkis buvo dalijamas į atskirus skyrius. Pavyzdžiui, 1945 m. kovo 22 d. Šilutės apskrities VK skyrė „Lapynų“ tarybiniam ūkiui beveik 1 421 ha žemės plotą, kuris buvo padalintas į 4 skyrius: Lapalių (977,22 ha), Jurginų (129,63 ha), Petrelių (166) ir Vilkmedžių (148 ha). Šiam ūkiui taip pat buvo perduoti 73 pastatai, kurie anksčiau priklausė 15 šeimininkų, iš kurių vienas buvo dvarininkas Brunonas Hahnas[1193]. Iš kelių skyrių sudaryti tarybiniai ūkiai apsunkino jų administravimą ir gamybinę veiklą. Pavyzdžiui, tarybinis ūkis „Uostadvaris“ 1946–1955 m. turėjo „Mingės“ skyrių, kuris nuo ūkio centro Sakūčių kaime buvo nutolęs apie 13 km. Ūkių padalijimo į skyrius problema buvo pradėta spręsti prasidėjus kolektyvizacijai. Kolūkių žemės masyvai buvo formuojami taip, kad būtų galima sujungti atskirus tarybinių ūkių skyrius į vientisą žemės masyvą. Dėl to į tarybinius ūkius buvo įtraukti nauji gyventojų ūkiai, didėjo tarybinių ūkių žemės plotas. Vėliau į tarybinius ūkius buvo įtraukiami ekonomiškai silpni kolūkiai, kurie taip pat buvo reorganizuojami į naujus tarybinius ūkius. Be to, 1946–1950 m. į tarybinius ūkius buvo įtraukti įvairių žinybų, organizacijų, įstaigų ir įmonių pagalbiniai ūkiai, įkurti 1945 m., siekiant aprūpinti maisto produktais miestuose gyvenančius darbininkus ir tarnautojus[1194]. 1951 m. sovietinėje Lietuvoje tarybiniai ūkiai užėmė 4 proc. ūkinės paskirties žemės, o 1959 m. pabaigoje – 12,9 proc.[1195] Šiuo požiūriu Klaipėdos krašte situacija buvo kitokia. Iki 1945 m. birželio mėn. Klaipėdos krašte buvo organizuota 19 tarybinių ūkių, kurių bendras žemės plotas sudarė 31 250 ha, arba 18,30 proc. viso krašte buvusio žemės ūkio paskirties naudmenų ploto[1196]. 1945 m. rugpjūčio mėn. Klaipėdos krašte buvo 16 tarybinių ūkių, kuriems priklausė 34 862 ha

---

1192 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 359.

1193 Šilutės apskrities VK posėdžio Protokolo priedas Nr. 2. 1945 m. kovo 22 d. *KLRVA*, f. 252, ap. 1, b. 1, l. 10.

1194 БОГДЕНКО, Мария; ЗЕЛЕНИН, Илья. *Совхозы СССР. Краткий исторический очерк*. Москва, 1976, с. 155.

1195 *20 metų Tarybų Lietuvos liaudies ūkiui*. Vilnius, 1960, p. 217.

1196 Lietuvos SSR LKT pirmininko M. Gedvilo ir LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus raštas VKP(b) CK sekretoriui G. Malenkovui dėl gyvulių skyrimo Klaipėdos krašto tarybiniams ūkiams. 1945 m. birželio 25 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 14, l. 80–81.

žemės[1197]. 1948 m. pradžioje Klaipėdos krašte tarybinių ūkių žemės plotas padidėjo iki 55 478 ha. Tai sudarė 32,50 proc. visų žemės ūkio paskirties naudmenų ploto. Ir tai dar nebuvo tarybinių ūkių ploto didinimo pabaiga. Pavyzdžiui, 1950 m. pabaigoje Pagėgių rajone buvo 4 tarybiniai ūkiai, turintys 11 717 ha žemės[1198]. 1958 m. pabaigoje šiame rajone jau buvo 8 tarybiniai ūkiai, kurie turėjo 49 skyrius ir kurių bendras žemės plotas sudarė 43 812 ha. Tuo pačiu laiku Pagėgių rajono kolūkiams priklausė 18 550 ha žemės (be Sartininkų apylinkės). Be to, rajone buvo 5 408 ha žemės, kuri priklausė kitiems žemės ūkio subjektams ir buvo likusi valstybės žemės fonde. Tad XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje Pagėgių rajone tarybiniai ūkiai valdė daugiau kaip 70 proc. visų žemės ūkio paskirties naudmenų[1199]. Panaši situacija buvo Klaipėdos ir Šilutės rajonuose. Pavyzdžiui, 1960 m. pradžioje Šilutės rajono kolūkiams priklausė 22 115 ha, o 4 tarybiniams ūkiams – 24 290 ha žemės, arba 52,35 proc. bendrai kolūkių ir tarybinių ūkių valdomos žemės[1200].

Toks tarybinių ūkių Klaipėdos krašte dydis nuo pat pradžių jiems kėlė problemų, pirmiausia dėl darbo jėgos trūkumo. Ypač didelis darbo jėgos trūkumas tarybiniuose ūkiuose buvo pirmaisiais pokario metais. Klaipėdos krašto apgyvendinimo pradžioje iš kitų sovietinės Lietuvos vietų atvykstantys (persikeliantys) gyventojai į tarybinius ūkius kėlėsi labai nenoriai, nes tai jiems nesuteikė jokios materialinės naudos, juo labiau kad iki 1946 m. pradžios tarybiniuose ūkiuose nebuvo išmokami atlyginimai. Be to, Klaipėdos krašte buvo labai nesaugu. Pavyzdžiui, 1945 m. kariškiai nuolat puldinėjo Pagėgių apskrities „Bubliškės“ tarybinį ūkį. Šio ūkio vadovybė nurodė, kad po 1945 m. gruodžio 5 d. įvykdyto ginkluoto užpuolimo „<...> visi tarybinio ūkio darbuotojai iš baimės be reikalo žūti bijo gyventi ir dirbti tarybiniame ūkyje ir nori keltis kur nors į miestą, kur saugesnės sąlygos“[1201]. Be to, Klaipėdos krašte tarybinius ūkius puldinėjo „banditai“. Pavyzdžiui, 1946 m. kovo 11 d. buvo užpultas Šilutės apskrities tarybinis ūkis „Šilutė“. Užpuolikams pavyko pagrobti „arklį ir pakinktus, 8 000 rb, tarybinio ūkio direktoriaus ir jo pavaduotojo politiniams reikalams asmeni-

---

1197 Постановление № 169-с СНК Литовской ССР и ЦК КП(б) Литвы «Об организации новых совхозов и увеличении земельной площади существующих совхозов Наркомсовхозов Литовской ССР» от 17 августа 1945 г. *LCVA*, f. R-754, ap. 12, b. 8, l. 3–6.

1198 Klaipėdos srities Pagėgių rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 76 „Dėl ataskaitos apie žemės paskirstymą Pagėgių rajone, pagal žemės naudotojus ir naudmenis, tvirtinimo“. 1950 m. lapkričio 13 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 1, l. 198.

1199 Pagėgių rajono DŽDT VK Sprendimas Nr... „Dėl ataskaitos apie žemės paskirstymą Pagėgių rajone pagal žemės naudotojus ir naudmenis tvirtinimo“. 1958 m. lapkričio 13 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 87, l. 228.

1200 Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 18 „Dėl Šilutės rajono kolūkių ir tarybinių ūkių gyvenviečių išplanavimo“. 1960 m. sausio 21 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 100, l. 353–356.

1201 LSSR tarybinių ūkių tresto „Bubliškės“ tarybinio ūkio vadovybės skundas Lietuvos SSR Tarybinių ūkių liaudies komisarui Vytautui Vazalinskui dėl kariškių ginkluotų užpuolimų. 1945 m. gruodžio 6 d. *LCVA*, f. R-132, ap. 1, b. 2, l. 28.

nius daiktus“[1202]. Nors sovietinės Lietuvos vadovybė organizavo derliaus nuėmimo talkas ir gyventojų perkėlimą, tačiau jai nepavyko išspręsti darbo jėgos trūkumo tarybiniuose ūkiuose problemos[1203]. Pavyzdžiui, 1945 m. pabaigoje Klaipėdos apskrities tarybiniuose ūkiuose buvo 161 darbininkas, nors jų reikėjo 1 020[1204].

Iki 1949 m. darbo jėgos trūkumo tarybiniuose ūkiuose problema buvo sprendžiama pasitelkus išskirtinai vietinius gyventojus – krašte likusius vietinius gyventojus prievarta perkeliant iš jų ūkių į tarybinius ūkius ir nukreipiant į juos repatriantus. Be to, tarybiniuose ūkiuose jie ne tik buvo išnaudojami, bet su jais nebuvo ir skaitomasi. Pavyzdžiui, Šilutės apskrities tarybiniame ūkyje „Šilutė“ nuo 1945 m. rudens iki 1946 m. vasaros pradžios vietiniams gyventojams nebuvo teikiama jokia pagalba ir parama, jie dirbo ir gyveno ypač blogomis sąlygomis. Pavyzdžiui, ūkio darbininkams nebuvo suteikta būtina darbinė avalynė, jie miegojo lovose ant šieno pakloto, be patalynės ir su viršutiniais rūbais[1205]. Trūkstant darbuotojų, jų buvo ieškoma kitose sovietinėse respublikose, viliojant juos kelionės išlaidų apmokėjimo lengvata ir vienkartine pinigine išmoka. Daugiausia tokių persikėlėlių atvyko iš sovietinių Baltarusijos, Rusijos ir Ukrainos. Pavyzdžiui, 1947–1948 m. „Šilutės“ tarybinio ūkio „Kulėšų“ skyriuje gyveno 103 gyventojai: 26 vietiniai gyventojai ir 77 persikėlėliai iš kitų sovietinės Lietuvos ir SSRS vietų. Iš jų 60 gyventojų buvo rusų ir vienas ukrainiečių tautybės[1206]. Be to, nuo 1946 m. lapkričio mėn. darbuotojai į tarybinius ūkius buvo viliojami „duonos priedu“, t. y. maisto kortelėmis, kurios užtikrindavo ūkių darbuotojų išgyvenimą. Bendrą tarybinių ūkių darbuotojų skaičiaus kaitą 1946–1947 m. galima iliustruoti Klaipėdos apskrities atveju. 1946 m. lapkričio pradžioje Klaipėdos apskrities 7 tarybiniuose ūkiuose buvo 631 darbuotojas[1207], o gruodžio mėn. – 638 darbuotojai: 558 darbininkai ir 80 tarnautojų[1208]. 1947 m. lapkričio 26 d. duomenimis, apskrities tarybiniuose ūkiuose buvo 620 darbuotojų: 590 darbininkų ir 30 tarnautojų[1209].

[1202] Lietuvos SSR Tarybinių ūkių ministro V. Vazalinsko raštas Lietuvos SSR VR ministrui J. Bartašūnui dėl tarybinio ūkio „Šilutė“ apsaugos organizavimo. 1946 m. gegužės 5 d. *LCVA*, f. R-132, ap. 13, b. 11, l. 27.

[1203] KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 359–360.

[1204] Ten pat, p. 360.

[1205] Šilutės apskrities LKP(b) komiteto sekretoriaus kadrų reikalams Evalto informacinis pranešimas A. Sniečkui ir M. Gedvilui apie Klaipėdos tresto tarybinį ūkį „Šilutė“. 1946 m. birželio 11 d. *LCVA*, f. R-132, ap. 13, b. 10, l. 34–35.

[1206] Šilutės apskrities Kulėšų apylinkės Tarybinio ūkio ūkių pagrindinių gamybinių rodiklių ūkinė knyga. 1947 m. sausio 1 d. – 1948 m. gruodžio 31 d. *KLRVA*, f. 266, ap. 2, b. 299, l. 1–47.

[1207] Klaipėdos apskrities VK posėdžio protokolas Nr. 36. 1946 m. lapkričio 1 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 4, l. 54.

[1208] Klaipėdos apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 39. 1946 m. gruodžio 7 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 4, l. 66.

[1209] Klaipėdos apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 33. 1947 m. lapkričio 26 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 4, l. 147.

1947 m. rugpjūčio mėn. buvo reorganizuota tarybinių ūkių valdymo struktūra: vietoj panaikintų Lietuvos SSR tarybinių ūkių trestų valdybos buvo įkurta Lietuvos SSR tarybinių ūkių ministerija, valdanti į keturias teritorines valdybas suskirstytus tarybinius ūkius. Tačiau toks pertvarkymas neišsprendė darbo jėgos trūkumo problemos. Dėl to 1945–1948 m. Klaipėdos krašto tarybiniuose ūkiuose buvo plačiai naudojami vokiečių karo belaisviai. Pavyzdžiui, 1948 m. birželio mėn. tarybinio ūkio „Uostadvaris“ šienapjūtėje dalyvavo 20 vokiečių karo belaisvių[1210].

Nuo 1949 m. iki 1954 m. pagrindinis tarybinių ūkių darbo jėgos papildymo šaltinis buvo atleisti nuo žemės arba nepanorę stoti į kolūkius gyventojai. Pavyzdžiui, 1950 m. gegužės 5 d. duomenimis, Pagėgių rajono 4 tarybiniai ūkiai turėjo apie 1 000 darbuotojų. Netrukus, 1950 m. rugpjūčio mėn. pradžioje, vien tik „Lauksargių“ tarybiniame ūkyje jau dirbo 450 darbuotojų[1211]. 1951 m. liepos mėn. Pagėgių rajono „Piktupėnų“ tarybiniame ūkyje buvo 437 darbuotojai, iš jų 295, arba 67,51 proc., darbuotojų darbo stažas ūkyje buvo 1–2 metai[1212]. Nuo 1954 m. tarybiniuose ūkiuose darbuotojų daugėjo dėl kolūkių jungimo į tarybinius ūkius arba kolūkių reogranizacijos į tarybinius ūkius. Be to, nuo 1956 m. tarybiniuose ūkiuose įsidarbindavo nemažai buvusių tremtinių, nes jiems dažniausiai nebuvo grąžinamas nekilnojamasis turtas ir jie nenorėjo vėl stoti į kolūkius. Daugelis tokių darbuotojų buvo atvykę iš kitų sovietinės Lietuvos vietų. Tarybinių ūkių darbuotojų skaičiaus kaitą kaip Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykusių procesų atspindį galima iliustruoti Šilutės apskrities tarybinio ūkio „Uostadvaris“ atveju. Pavyzdžiui, 1945 m. ūkyje buvo 25 etatiniai darbuotojai, 1946 m. – 87, 1947 m. – 123, 1948 m. – 102, 1949 m. – 157, 1950 m. – 181, 1951 m. – 182, 1952 m. – 633, 1953 m. – 546, 1954 m. – 568, 1955 m. – 528[1213]. 1960 m. šio ūkio darbuotojų skaičius nesiekė 500. Reikėtų pabrėžti, kad 1953 m. prasidėjusį šio tarybinio ūkio darbuotojų mažėjimą lėmė apie 4 500 ha, arba apie 39 proc., sumažėjęs ūkio žemės plotas (sumažėjo nuo 11 544 ha iki 7 030 ha)[1214] ir dėl to pablogėjusios ūkio darbuotojų gyvenimo sąlygos. Pavyzdžiui, 1953 m. gruodžio mėn. tarybiniame ūkyje „Uostadvaris“ buvo 154 „butai“, kurių naudingasis plotas sudarė 10 567 kv. m. Vienam ūkio gyventojui teko 3–4 kv. m. naudingojo ploto[1215] Nors 1953–1955 m. Šilutės

[1210] Šilutės apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 17a. 1948 m. birželio 25 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 13, l. 56.

[1211] Tarybinio ūkio „Lauksargiai“ direktoriaus Lobazino raštas Pagėgių rajono VK pirmininkui dėl duonos fondo padidinimo tarybiniam ūkiui. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 6, l. 39.

[1212] Pagėgių rajono tarybinio ūkio „Piktupėnai“ ataskaita apie darbininkus ir tarnautojus pagal lytį, amžių ir nepertraukiamo darbo stažą. 1951 m. rugpjūčio 1 d. *KLRVATAF*, f. 662, ap. 1, b. 7, l. 18.

[1213] Šilutės rajono tarybinio ūkio „Uostadvaris“ 1945–1955 m. metinės ataskaitos. *KLRVA*, f. 267, ap. 1, b. 1–8; f. 686, ap. 1, b. 13–21.

[1214] Выписка из Протокола № 1 заседания Бюро Шилутского РК КП Литвы от 30 декабря 1954 года. *LCVA*, f. R-754, ap. 13, b. 538, l. 5.

[1215] Šilutės apskrities DŽDT VK Sprendimas Nr. 700 „Dėl Uostadvario Tarybinio Ūkio butų fondo stovio“. 1953 m. gruodžio 29 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 31, l. 274.

rajono VK perdavė ūkiui nemažai be šeimininkų likusių ūkių, tačiau 1955 m. daug gyvenamųjų ir ūkinių pastatų ūkis perdavė gretimiems kolūkiams. Įdomu tai, kad kai tarybinis ūkis perdavė žvejų kolūkiui „Roza Liuksemburg“ „Mingės“, o žemės ūkiui kolūkiui „Černiachovskis“ „Muižės“ skyrius, dauguma šiuose ūkio skyriuose gyvenusių ir dirbusių ūkio darbuotojų, atvykusių iš kitų sovietinės Lietuvos vietų, nepanoro ieškoti naujos gyvenamosios ir darbo vietos ūkyje arba pereiti į kolūkius ir išvyko atgal į kitą sovietinės Lietuvos teritorijos dalį arba į Kaliningrado sritį[1216]. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad anksčiau pateikti tarybinių ūkių darbuotojų skaičiai neatskleidžia ūkių gyventojų realių skaičių, nes į juos neįtraukti „išlaikytiniai“, t. y. vaikai iki 16 m. ir vyresni nei 55 m. asmenys. Pavyzdžiui, Klaipėdos apskrities tarybiniuose ūkiuose 1946 m. gruodžio mėn. buvo 754 gyventojai: 638 darbuotojai ir 116 „išlaikytinių“[1217], 1947 m. sausio mėn. – 1 147 gyventojai: 724 darbuotojai ir 423 „išlaikytiniai“[1218], 1947 m. balandžio mėn. – 936 gyventojai: 733 darbuotojai ir 203 „išlaikytiniai“[1219], 1947 m. rugsėjo mėn. – 1 247 gyventojai: 739 darbuotojai ir 508 „išlaikytiniai“[1220], 1947 m. spalio mėn. – 1 018 gyventojų: 639 darbuotojai ir 324 „išlaikytiniai“[1221], 1947 m. lapkričio mėn. – 1 105 gyventojai: 620 darbuotojų ir 485 „išlaikytiniai“[1222].

XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje Klaipėdos krašto tarybiniuose ūkiuose darbo jėgos problema buvo beveik išspręsta. Tačiau net ir sustambintuose, ir gyvenamųjų namų statybas pradėjusiuose tarybiniuose ūkiuose darbuotojų buitinės gyvenimo sąlygos beveik nepakito. Pavyzdžiui, 1960 m. pradžioje Klaipėdos rajono 4 tarybiniuose ūkiuose buvo 3 738 gyventojai: „Lėbartų“ – 783, „Dumpių“ – 942, „Kretingalės“ – 723, „Tauralaukio“ – 1 290. Šiems tarybiniams ūkiams bendrai priklausė 201 gyvenamasis pastatas, jų bendras naudingasis plotas sudarė 17 871 kv. m. Taigi vienam tarybinio ūkio gyventojui vidutiniškai teko 4,78 kv. m. naudingojo ploto. Be to, gyvenantys šiuose pastatuose darbuotojai neturėjo jokių patogumų: nei vandentiekio, nei kanalizacijos, nei centrinio šildymo ir vonių[1223]. Bet kuriuo atveju tarybiniai ūkiai

[1216] Šilutės rajono Kintų apylinkės Blažių, Mingės ir Muižės kaimų ūkinės knygos. 1950–1957 m. *KLRVA*, f. 475, ap. 2, b. 8, 11–12, 48, 53, 70–71,81, 86, 91, 97.

[1217] Klaipėdos apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 39. 1946 m. gruodžio 7 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 4, l. 66.

[1218] Klaipėdos apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 3. 1947 m. sausio 27 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 13, l. 15.

[1219] Klaipėdos apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 12. 1947 m. balandžio 26 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 13, l. 75.

[1220] Klaipėdos apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 28. 1947 m. rugsėjo 25 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 14, l. 248.

[1221] Klaipėdos apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 30. 1947 m. spalio 25 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 15, l. 55.

[1222] Klaipėdos apskrities VK posėdžio Protokolas Nr. 33. 1947 m. lapkričio 26 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 15, l. 147.

[1223] Ataskaita apie Klaipėdos rajone turimą suvisuomenintą gyvenamąjį fondą. 1960 m. sausio 1 d. *KLRVA*, f. 486, ap. 1, b. 24, l. 32.

buvo pajėgūs ne tik vykdyti gyvenamųjų namų statybas, bet jas ir vykdė. Tačiau masinė gyvenamųjų statyba Klaipėdos krašto tarybiniuose ūkiuose prasidėjo tik XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje, ir tai buvo vienas iš veiksnių, skatinusių naujų gyventojų atvykimą (persikėlimą).

Taigi nuo pat Klaipėdos krašto sovietizacijos pradžios tarybiniai ūkiai buvo krašto žemės ūkio sovietizacijos pagrindas ir, nepaisant darbo jėgos trūkumo bei ūkių darbuotojų blogų darbo ir gyvenimo sąlygų, jie iki 1960 m. tapo dominuojantys žemės ūkio subjektai. Tad tarybiniai ūkiai pagreitino Klaipėdos krašto kaimo vietovių sovietizacijos procesus.

V.

Sovietinės Lietuvos kultūrinės ir antireliginės politikos Klaipėdos krašte bruožai 1945–1960 metais

Pokarinėje sovietinėje Lietuvoje vykdyta kultūrinė ir antireliginė politika buvo 1940–1941 m. pradėtos vykdyti Lietuvos sovietizacijos, kurios vienas pagrindinių tikslų buvo pakeisti žmogaus sąmonę taip, kad ji atitiktų pasikeitusius socioekonominius santykius, tęsinys. Kitaip tariant, 1945–1960 m. buvo vykdoma tokia kultūrinė ir antireliginė politika, kuria siekta užbaigti naujos – „socialistinės" – visuomenės kūrimo procesą. Tačiau pokariniu laikotarpiu kultūrinė ir antireliginė politika sovietinėje Lietuvoje tapo dar labiau ideologizuota ir visiškai priklausoma nuo valdžios institucijų ir, žinoma, nuo Maskvos politikos kultūros bei religijos srityse. Tai lėmė Antrojo pasaulinio karo baigtis ir radikaliai pasikeitusi tiek geopolitinė, tiek teritorinė sovietinės Lietuvos padėtis. Kita vertus, „buvo atsisakyta atviro religijos persekiojimo ir visiško jos sunaikinimo per trumpą laiką planų", nes „nepaisant radikalių religinės veiklos suvaržymų, religinės organizacijos išsaugojo didžiulį socialinį autoritetą"[1224]. Tad sovietinės Lietuvos vadovybė suprato inertišką kultūros kaitos proceso pobūdį, kad trumpalaikėje perspektyvoje vien tik valdžios įsakymais ar nutarimais negalima pakeisti istoriškai susiformavusių visuomenės ir atskirų jos narių vertybinių nuostatų, jų pasaulėžiūros.

Reikėtų pabrėžti, kad sovietmečiu buvo neigtas SSRS 1940 m. įvykdytos Lietuvos aneksijos faktas, tad laikantis „Tarybų Lietuvos" tęstinumo iš tarpukario Lietuvos

[1224] *Krikščionybės Lietuvoje istorija.* Sudarytojas Ališauskas, Vytautas . Vilnius, 2008, p. 462.

Respublikos pozicijos[1225], sovietinės Lietuvos atkūrimas 1944–1945 m. buvo traktuojamas kaip jos išvadavimas, o Klaipėdos krašto įtraukimas į sovietinės Lietuvos sudėtį – kaip vieno iš Vokietijos agresijos prieš tarpukario Lietuvos Respubliką padarinių eliminavimas. Taip teoriškai buvo panaikinta teisinė kolizija, atsiradusi dėl to, kad Antrojo pasaulinio karo pabaigoje į sovietinės Lietuvos sudėtį buvo įtrauktas Klaipėdos kraštas, kuris pagal 1940 m. Lietuvos SSR Konstituciją jai nepriklausė. Kita vertus, „Tarybų Lietuvos išvadavimas“ buvo parodytas kaip svarbiausias įvykis Lietuvos valstybingumo raidoje. Antrasis pasaulinis karas ir jo rezultatai buvo ideologiškai pateikiami kaip konstanta, jog Lietuvos valstybingumas galėjo būti apgintas ir išsaugotas tik Lietuvai esant SSRS sudėtyje[1226]. Sovietmečiu ypač buvo pabrėžiamas Lietuvos komunistų partijos vaidmuo, vykdant „kovą su hitleriniais okupantais“[1227]. Komunistų partija vaizduota kaip pergalės prieš „vokiškuosius grobikus“ organizatorė ir vadovė[1228], o jos nuopelnas – „visų lietuviškų žemių su Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda sujungimas į vieną Tarybų Lietuvos valstybę“[1229].

Visa tai pokariu įgalino sovietinės Lietuvos vadovybę ne tik vykdyti dar labiau ideologizuotą kultūrinę ir antireliginę politiką, bet taip pat griežčiau kontroliuoti visą kultūrinį ir religinį gyvenimą. Tokia politika buvo vykdoma pagal sovietinės valdžios vertikalę, kai svarbiausius sprendimus priimdavo LKP(b) CK biuras (nuo 1952 m. – LKP CK biuras) ar sekretoriatas, o kasdienę kultūrinio ir religinio gyvenimo bei ideologijos kontrolę vykdė LKP(b) CK Kultūros ir mokslo Propagandos ir agitacijos skyriai. Žemesnio lygmens kultūrinio ir religinio gyvenimo kontrolę vykdė LKT (nuo 1946 m. kovo mėn. – MT) struktūrai priklausiusios institucijos: Meno reikalų valdyba, Kultūros ir švietimo įstaigų komitetas, Švietimo ministerija, Rusijos stačiatikių reikalų ir Religinių kultų reikalų tarybos[1230]. Taigi sovietinėje Lietuvoje

---

[1225] Lietuviškoje sovietinėje istoriografijoje 1940 m. liepos 21 d. Lietuvos Respublikos „paskelbimas“ tarybine buvo traktuojamas kaip tarybų valdžios atkūrimas, argumentuojant tuo, kad 1918 m. gruodžio 16 d. Vilniuje jau buvo paskelbtas manifestas apie tarybų valdžios Lietuvoje perėmimą. *Советская Литва*. Вильнюс, 1980, p. 57, 65.

[1226] PALECKIS, Justas. *Ką davė tarybų valdžia Lietuvos darbo žmonėms*. Vilnius, 1947; GEDVILAS, Mečislovas. *Lemiamas posūkis. 1940–1945 metai*. Vilnius, 1975, p. 306–307.

[1227] *Советская Литва*. Вильнюс, 1980, p. 95.

[1228] *Didžiojo Tėvynės karo laikotarpio Lietuvos TSR spauda 1941–1944 (iki Lietuvos TSR išvadavimo)*. Vilnius, 1955, p. VI; BERNATAVIČIUS, P. Lietuvos komunistai kovoje prieš vokiškuosius fašistinius grobikus Didžiojo Tėvynės karo pabaigoje (1944 m. sausis – 1945 m. gegužė). Iš: *LTSR Aukštųjų mokyklų ir Partijos istorijos instituto prie LKP CK Mokslo darbai, LKP istorijos klausimai,* 4, 1964, p. 74*;* Lietuvos TSR. Didžiojo Tėvynės karo laikotarpis (1941–45). Iš: *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.* T. 6. Vilnius, 1980, p. 611.

[1229] SNIEČKUS, Antanas. *Su Lenino Vėliava. Straipsniai, kalbos ir pranešimai. T. 2, 1970–1974*. Vilnius, 1977, p. 97.

[1230] *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990 m. Dokumentų rinkinys.* Sudarė: Juozapas Romualdas Bagušauskas, Arūnas Streikus. Vilnius, 2005, p. 13; *Krikščionybės Lietuvoje istorija.* Sudarytojas Ališauskas, Vytautas. Vilnius, 2008, p. 462.

1945–1960 m. vykdyta ideologizuota kultūrinė ir religinė politika apėmė literatūros, dailės, muzikos, teatro, bibliotekų, muziejų, klubų, mokyklų, bažnyčių ir kt. veiklos bei jų kontrolės sritis.

Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad posovietinėje lietuviškoje istoriografijoje dominuoja sovietinio laikotarpio lietuviškai istoriografijai būdingas etnocentriškas požiūris į Lietuvos kultūros raidą 1945–1960 m. Tokį požiūrį atskleidžia dokumentų rinkinys *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990*[1231], kuriame nėra atsižvelgiama į tai, kad 1945–1960 m. Lietuvos visuomenė etnokultūriškai nebuvo vientisa. Vilniaus ir Klaipėdos kraštuose dar buvo gana didelės vietinių gyventojų bendruomenės, priklausiusios skirtingoms religinėms konfesijoms, kurios kultūriškai nesitapatino su likusios Lietuvos gyventojais. Tad manytina, kad apie „homogenišką“ Lietuvos kultūros pobūdį būtų galima kalbėti anksčiausiai nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžios, kai iš Lietuvos išvyko dauguma vietinių Vilniaus ir Klaipėdos kraštų gyventojų ir kai juos pakeitė iš kitų Lietuvos vietų atvykę nauji gyventojai, daugiausia lietuviškai kalbantys katalikai.

Dėl šių priežasčių disertacijoje reikia atkreipti dėmesį į Klaipėdos krašte 1945–1960 m. vykdytos sovietinės Lietuvos kultūrinės ir antireliginės politikos bruožus.

5.1. Sovietinė kultūrinė politika Klaipėdos krašte 1945–1960 m.

Kalbant sovietinės politikos kultūros srityje tema, pirmiausia reikia pasakyti, kad pokarinės sovietinės Lietuvos ideologinės indoktrinacijos[1232] pagrindas buvo „Tarybų Lietuvos išvadavimo“ mitas. Toks mitas buvo pradėtas kurti iš karto po to, kai į vokiečių okupuotą sovietinės Lietuvos teritoriją įžengė Raudonoji armija, t. y. 1944 m. viduryje. Iki 1945 m. pabaigos toks mitas reiškė sovietinės Lietuvos teritorijos pagal 1940–1941 m. sienų ribas „išvadavimą“. 1945 m. pabaigoje šis mitas buvo papildytas nauju Klaipėdos krašto „išvadavimo“ elementu. „Tarybų Lietuvos išvadavimo“ mito turinio pasikeitimas neprieštaravo sovietinei nacionalinei politikai sovietinių tautų atžvilgiu, juo labiau kad šis mitas turėjo kelti „lietuvių tautos“ pasididžiavimo jausmą ir stiprinti jos ryšį su kitomis sovietinėmis tautomis. Be to, toks mitas turėjo legitimuoti SSRS teritorinius laimėjimus Vakaruose. Todėl sovietinė nacionalinė politika ne tik nedraudė, bet ir skatino tokios nacionalinės mitologijos kūrimą. Svarbu buvo tai, kad kuriant įvairius mitus būtų laikomasi socialistinio internacionalizmo principų. Lietuvių tautos pasiekimai turėjo būti pateikiami taip, kad padėtų „<...> įtvirtinti

[1231] *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990 m. Dokumentų rinkinys.* Sudarė: Bagušauskas, Juozapas R., Streikus, Arūnas. Vilnius, 2005.

[1232] Ideologinė indoktrinacija disertacijoje yra suprantama kaip tikslinga įtaka individui, socialinei grupei ar visuomenei, siekiant įteigti pažiūrą, ideologiją ir išsaugoti esamą politinę būklę. Žr. *Tarptautinių žodžių žodymas*. Redaktorė Svetikienė, Dovilė. Vilnius, 2013, p. 350–351.

sovietinės santvarkos laimėjimus Lietuvoje“[1233]. Tad Klaipėdos krašto „išvadavimas“ buvo pristatomas kaip vienas iš pagrindinių sovietinės santvarkos laimėjimų, kuriuo nuolat manipuliavo sovietinės Lietuvos vadovybė ir kuris sovietmečiu buvo įtvirtintas taip, kad Lietuvos teritorinės ribos su Vilniumi ir Klaipėda, kokios jos tapo Antrojo pasaulinio karo metais, buvo visada. Tokio mito kūrimo pradžia sietina su anksčiau minėtu LKP(b) CK IV plenumu.

1944 m. gruodžio 27 d. LKP(b) CK IV plenumas priėmė rezoliuciją „Dėl Lietuvos TSR partinių organizacijų politinio darbo organizavimo“, kurią galima laikyti esminiu lūžiu sovietinės Lietuvos propagandinėje praktikoje. Naują ideologinę indoktrinaciją iliustruoja VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko Michailo Suslovo suformuluota tezė, jog „visi Lietuvos TSR gyventojai turi žinoti, kad vokiškieji grobikai mėgino Lietuvą paversti vokiečių kolonija ir lietuvių tautą pavergti“[1234]. Tokio pobūdžio agitacija ir propaganda siekta dvejopo tikslo. Pirmiausia buvo „kurstomas neapykantos ir kerštо jausmas“ tiek vokiečiams, tiek „<...> lietuviškai vokiškiems nacionalistams kaip vokiškųjų grobikų talkininkams“ ir siekiama paneigti vokiečių okupacijos metu skleistą propagandą apie sovietinę Lietuvą ir SSRS[1235]. Antra, akcentuojant tai, kad „<...> tarybinių tautų draugystė yra Tarybų Sąjungos jėgos ir galybės šaltinis“, siekta sukurti SSRS, kaip Lietuvos „gynėjos“ ir „išvaduotojos“ bei Lietuvos ateities garanto, vaizdinį. Pasak A. Sniečkaus, būtina „<...> plačiai aiškinti darbo žmonėms, kad tiktai Tarybų Sąjungos sudėtyje, turint brolišką rusų ir kitų TSRS tautų paramą, Lietuvos liaudies masėms užtikrinta tikroji laisvė, materialinė gerovė ir greitas kultūrinis pakilimas, tautinės savo forma ir socialistinės savo turiniu kultūros suklestėjimas“[1236]. Plenume kalbėdamas apie naujas sovietinės Lietuvos teritorines ribas A. Sniečkus pažymėjo, jog „<...> mūsų partinės organizacijos turi plačiai aiškinti reikšmę tokių faktų kaip lietuvių tautos ilgų metų lūkesčio išpildymas – grąžinimas Lietuvos valstybei jos senosios sostinės Vilniaus, sugrąžinimas Lietuvai vokiečių atplėšto Klaipėdos krašto ir visų lietuviškųjų žemių sujungimas“.[1237] Mokslinį pagrindą plenumo nutarimams įgyvendinti suteikė Lietuvos SSR LKT 1945 m. vasario 13 d. priimtas nutarimas „Dėl Lietuvos TSR Mokslų Akademijos veikimo atnaujinimo“, kuris įtvirtino nuostatą, kad mokslo ugdymas ir mokslinis darbas turi būti „<...> susieti su Tėvynės karo ir socialistinės statybos uždaviniais <...>“[1238]. Natūralu, kad dar tebevykstant karo veiks-

---

1233 IVANAUSKAS, Vilius. Nacionalinis klausimas internacionaliniame sovietų idėjiniame lauke. Iš: *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje.* Redaktorius Laurinavičius, Česlovas. Vilnius, 2013, p. 152.

1234 *Lietuvos Komunistų Partijos (bolševikų) Centro Komiteto IV plenumas.* Vilnius, 1945, p. 80.

1235 Ten pat, p. 38–39.

1236 Ten pat, p. 105.

1237 Ten pat, p. 46–47.

1238 *Lietuvos TSR įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakų ir Vyriausybės nutarimų chronologinis rinkinys. T. I.* Vilnius, 1956, p. 99.

mams buvo pradėta vykdyti antifašistinė ir antivokiška propaganda, kurios metu buvo sukurtas vokiečių, kaip amžinų lietuvių žemių grobikų ir tautos pavergėjų, įvaizdis, kuris nekeitė ir neprieštaravo dar tarpukario Lietuvoje vyravusiems tautiniams ir politiniams stereotipams vokiečių klausimu.

Klaipėdos, kaip sovietinės Lietuvos teritorijos, „išvadavimo“ pabaigą ir „lietuviškų žemių sujungimą“ ženklinančio įvykio, idėjinė koncepcija oficialiai buvo įtvirtinta 1945 m. vasario 3 d. Vilniuje vykusiame iškilmingame posėdyje, skirtame „visos Tarybų Lietuvos išvadavimui iš vokiškųjų grobikų jungo“ paminėti, kuriame šis įvykis buvo įvertintas kaip „didžiausias įvykis lietuvių tautos gyvenime“, kaip „džiaugsminga lietuvių tautos šventė“[1239]. Natūralu, kad šį įvykį sovietinė Lietuvos vadovybė naudojo propagandiniais tikslais visą disertacijoje nagrinėjamą laikotarpį ir vėliau. Ypač ryškiai tokia ideologinė indoktrinacija atsiskleidė pirmųjų pokarinių rinkimų kampanijų į SSRS AT ir Lietuvos SSR AT metu. Pavyzdžiui, 1946 m. gruodžio mėn. – 1947 m. vasario mėn. vykusios rinkimų agitacijos į Lietuvos SSR AT metu J. Paleckis kėlė retorinį klausimą: „Ką davė tarybų valdžia Lietuvos darbo žmonėms?“ Kaip vieną teigiamų argumentų jis nurodė, kad „tarybų valdžia užtikrino lietuviškų žemių sujungimą“, ir pabrėžė, kad „vokiškuosius grobikus sutriuškinus, į Tarybų Lietuvos ribas grįžo ir Klaipėdos kraštas su Klaipėdos uostu, kurį buvo užgrobęs Hitleris. Tuo būdu tarybų valdžia grąžino lietuvių tautai jos žemes, kurių negalėjo išlaikyti buržuazija“[1240]. Kitas sovietinės Lietuvos vadovybės atstovas M. Gedvilas, kalbėdamas Klaipėdos „išvadavimo“ 2-ųjų metinių proga ir rinkimų į Lietuvos SSR AT išvakarėse, teigė, jog „Bolševikai visuomet sakė, kad Vilnius turi priklausyti Lietuvai. Smetona Vilnių prarado, tarybų valdžia grąžino. Bolševikai sakė, Klaipėda turi būti lietuviška, – Smetona atidavė Klaipėdą Hitleriui, tarybų valdžia Klaipėdą vėl grąžino. Buržuazinė valdžia prarado Vilnių savo gyvavimo pradžioje. Klaipėdą – savo gyvavimo pabaigoje. Tarybų valdžia sujungė visas prarastas lietuviškas žemes į vieną valstybę“[1241]. Tokia retorika sovietinės Lietuvos vadovybė siekė ne tik įtikinti Lietuvos visuomenę balsuoti už sovietinę santvarką, bet ir norėjo pabrėžti savo indėlį transformuojant sovietinės Lietuvos teritorinę sudėtį. Neatsitiktinai šis sovietinės Lietuvos vadovybės „nuopelnas“ atsispindėjo naujame sovietinės Lietuvos himne. Priešingai nei prieškarinės Lietuvos himne, kuriame kalbėta apie laike neapibrėžtą ir teritoriškai abstrakčią „Lietuvą“, 1950 m. sovietinės Lietuvos himne buvo įvardytas naujos – „Ta-

---

[1239] BUKAVICKAS, Rubenas. Iredentinis diskursas Tarybų Lietuvos spaudoje 1941–1945 metais: nuo teritorinių pretenzijų iki „lietuviškų žemių sujungimo“. *Istorija*, t. 107, Nr. 3, p. 80.

[1240] PALECKIS, Justas. *Ką davė tarybų valdžia Lietuvos darbo žmonėms.* Vilnius, 1947, p. 17–18.

[1241] Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Pirmininko drg. M. Gedvilo kalba, pasakyta Kauno 14 rinkiminės apylinkės apygardos rinkėjų susirinkime. *Tiesa*, 1947, vasario 1, Nr. 27 (1165), l. 2.

rybų“ – Lietuvos sukūrimas ir teritoriškai apibrėžti jos kontūrai: „Tarybinę Lietuvą liaudis sukūrė, / <...> kur Vilnius senasis, kur Baltijos jūra, / Ten klesti mūs miestai, derlingi laukai.“[1242]

Tačiau Klaipėdos krašte tokia ideologinė indoktrinacija pirmiausia siekta suteikti saugumo jausmą į kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos vietų atvykusiems (persikėlusiems) gyventojams. Todėl kitaip nei kitoje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje, Klaipėdos krašte labiau akcentuotos Raudonosios armijos ir J. Stalino, kaip naujųjų gyventojų buvimo šiame krašte garantų, reikšmės. Pavyzdžiui, 1946 m. sausio 27 d. Klaipėdos miesto Teatro aikštėje vykusiame mitinge, skirtame pirmosioms Klaipėdos „išvadavimo“ metinėms paminėti, kuriame dalyvavo M. Gedvilas ir generolas pulkininkas Ivanas Grišinas, pastarasis susirinkusiems pareiškė, kad „Raudonoji armija išvijo priešą iš Klaipėdos miesto ir atidavė jį tikrajam jo šeimininkui – Lietuvos liaudžiai“[1243]. Mitingo dalyviai pasiuntė sveikinimo laišką J. Stalinui, kuriame jie paždėjo paversti Klaipėdą „<...> viltinga Tarybų Sąjungos tvirtove jos vakariniame pasienyje“[1244]. Reikėtų pabrėžti, kad šis mitingas buvo rinkimų kampanijos į SSRS AT dalis ir kad šio mitingo išvakarėse, sausio 25–26 d., M. Gedvilas ir I. Grišinas lankėsi Klaipėdos apskrities valsčiuose (Dovilų, Kretingalės, Plikių ir Priekulės), kur jie buvo pasitikti ir išlydėti orkestrams grojant „Tarybų Sąjungos ir lietuvių tautos“ himnus. Kretingalėje M. Gedvilas pareiškė: „Mes gavome Klaipėdos kraštą vokiškųjų grobikų apleistą, išgriautą ir tuščią. Mūsų tikslas kuo greičiau jį apgyvendinti. Jūs esate tie žmonės, kurie kuriate naują Klaipėdos krašto gyvenimą.“ Doviluose M. Gedvilas pareiškė: „Balsuoti vasario 10 d. – balsuoti už suvienytą Lietuvą su sostine Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda...“, o Priekulėje: „vasario 10 d. mes balsuosime už savo lietuvišką kultūrą, už savo tautos gražiąsias dainas, už vieningą darbo žmonių Lietuvą“[1245]. I. Grišinas susirinkusiems pasižadėjo „<...> kovoti už jūsų tautos ir visų darbo žmonių reikalus <...>“[1246]. Beje, susirinkimuose M. Gedvilas kalbėjo ir apie tai, kad žodis „žemaitis“ Klaipėdos krašte daugiau nebebus vartojamas kaip „keiksmažodis“. Už visa tai žemaitis „valstietis Fabijonavičius“ paragino susirinkusiuosius „atiduoti balsus už jį“ – „<...> žemaitį drg. Gedvilą“[1247]. Natūralu, kad Lietuvos SSR deputatais į SSRS AT ir TT Klaipėdos apskrityje buvo išrinkti M. Gedvilas ir I. Grišinas, o Pagėgių ir Šilutės apskrityse – pulkininkas Vladas Motieka. Dėl to tikėtina, kad Klaipėdos krašte į sovietinės valdžios rinkimus ateidavo maksimaliai galimas rinkėjų skaičius ir kad

---

[1242] Lietuvos TSR himnas. *Komunistas*, Nr. 7 (403), 1950, liepa, p. 2.

[1243] Iškilmingas Klaipėdos išvadavimo metinių minėjimas. *Raudonasis Švyturys*, Nr. 9 (11), 1946, vasario 2, l. 1.

[1244] Draugui Stalinui. *Raudonasis Švyturys*, Nr. 9 (11), 1946, vasario 2, l. 1.

[1245] Kandidatai drg. drg. Gedvilas ir Grišinas susitinka su savo rinkėjais. *Raudonasis Švyturys*, Nr. 9 (11), 1946,. vasario 2, l. 3–4.

[1246] Ten pat.

[1247] Ten pat.

Klaipėdos krašte balsavę asmenys nuoširdžiau pasisakė už „komunistų ir nepartinių bloką“, nes daugelis čia atvykusių naujų gyventojų buvo materialiai suinteresuoti, kad valdžia pasikeistų. Apie rinkėjų aktyvumą rinkimuose į SSRS AT Šilutės apskrities laikraštyje *Tiesa* buvo rašoma: „Kaip tokią dieną nesidžiaugti ir visa širdimi nedalyvauti rinkimuose, kai kiekviename žingsnyje matai ir jauti didelį bolševikų partijos ir tarybinės vyriausybės rūpinimąsi: Raudonajai armijai išvijus vokiškuosius grobikus, Šilutės apskr. darbo žmonės gavo iš tarybinės valdžios puikius ūkius su gerais ir gražiais trobesiais, jie gavo visą reikalingą inventorių, tarybinė vyriausybė pavasarį jiems padėjo sėklomis ir t. t.“[1248] Taip pat tikėtina, kad anksčiau minėtas B. Fabijonavičius nuoširdžiai džiaugėsi, gavęs žemės paskyrimo aktą Pėžaičių valsčiaus Jurginų kaime. „Šitas dokumentas yra Stalino teisingas žodis darbo valstiečiams“, – 1945 m. birželio 3 d. pareiškė jis[1249].

Dėl šių priežasčių pirmaisiais pokario metais Klaipėdos krašte bet kokiuose renginiuose ir bet kokia proga buvo pabrėžiama J. Stalino reikšmė. Pavyzdžiui, 1946 m. pavasarį Klaipėdos krašte vykusiuose naujakurių ir vietinės valdžios susirinkimuose buvo dėkojama ne tik „<...> Partijai ir Vyriausybei už jų atidų rūpinimąsi, duodant žemę, trobesius, gyvą ir negyvą inventorių“, bet taip pat J. Stalinui[1250]. J. Stalinas ypač išaukštintas Antrajame Klaipėdos apskrities naujakurių suvažiavime, kuriame S. Juozapavičius pareiškė, kad „<...> mes esame dėkingi už išvadavimą iš pražūtingosios vokiškosios vergovės jungo, už Lietuvos žemių išlaisvinimą bei sujungimą – geriausiam lietuvių tautos draugui, Didžiajam Raudonosios armijos bei tarybų liaudies Vadui, Tarybų Sąjungos Generalisimui – Draugui Stalinui“[1251]. Netgi minint 5-ąsias Klaipėdos krašto „išvadavimo“ metines, vietinėje spaudoje be užuolankų buvo pabrėžta, kad „Draugo Stalino nurodymu Klaipėda ir jos kraštas buvo grąžinti lietuvių tautai“[1252]. Neatsitiktinai kolektyvizacijos Klaipėdos krašte metu kolūkiams daugiausia suteikti tokie pavadinimai, kuriais buvo pabrėžta SSRS karinė ir politinė galia bei jos revoliucinė praeitis, pavyzdžiui, kolūkiams buvo suteikti pavadinimai „Černiachovskis“, „Pergalė“, „Stalinas“, „Molotovas“, „Malenkovas“, „Vorošilovas“, „Kalininas“, „Leninas“, „Budionovas“, „F. Dzeržinskis“, „Raudonoji Žvaigždė“, „Raudonasis Spalis“, „Jaunoji gvardija“ ir pan. Kolūkių pavadinimų, susijusių su sovietine

[1248] Darbo žmonės rinkimuose reiškė gilią padėką tarybų valdžiai. *Tiesa*, Nr. 37 (871), 1946, vasario 13, l. 2.

[1249] Stalino teisingas žodis. *Tiesa*, Nr. 145 (675), 1945, birželio 23, l. 2.

[1250] Klaipėdos apskrities VK informacija Lietuvos SSR MT „Apie Klaipėdos apskrities valsčių ir apylinkių vykdomųjų komitetų ataskaitų pravedimą“. 1946 m. liepos 19 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 528, l. 65.

[1251] Klaipėdos apskrities VK pirmininko S. Juozapavičiaus panešimas „Antrajame Klaipėdos apskrities darbo valstiečių, gavusių iš tarybų valdžios žemę, suvažiavimas“. 1946 m. birželio 30 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 524, l. 79.

[1252] Penkeri taikaus kūrybinio darbo metai. *Raudonasis švyturys*, Nr. 24 (1098), 1950, sausio 28, l. 1.

Lietuva, buvo ženkliai mažiau, o pavadinimų, susijusių su Lietuvos istorija, tokių kaip „Gedimino pilis“ ir „Žalgiris“, – vos vienas kitas. Su Klaipėdos kraštu susijusių kolūkių pavadinimų krašte išvis nebuvo. Tiesa, buvo keli kolūkiai, kuriems buvo suteikti Klaipėdos krašto vietovardžių pavadinimai, pavyzdžiui, „Aukštumalė“. Čia reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Klaipėdos krašte beveik visiems tarybiniams ūkiams buvo suteikti vietovardiniai pavadinimai. Šį reiškinį galima būtų paaiškinti tuo, kad tarybiniai ūkiai buvo įkurti dar vykstant karui ir pirmuosius pokario metus visi jie iš esmės buvo organizacinėje stadijoje. Tad sovietinių simbolinių reikšmių suteikimas pavyzdinėmis laikytoms valstybinėms žemės ūkio įmonėms būtų diskreditavęs arba sumenkinęs tiek sovietines simbolines reikšmes, tiek valstybę. Kolūkių pavadinimai buvo kas kita, nes jie neva išreiškė naujakurių, t. y. „darbo valstiečių“, vertybines nuostatas. Praktika, kai Klaipėdos krašte tarybiniams ūkiams buvo suteikiamos sovietinės simbolinės reikšmės, pradėta taikyti tik XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje, kai krašte išnyko apie 90 proc. kolūkių ir kai visapusiškai sustiprėjo tarybiniai ūkiai.

Pokariu vykdytos ideologinės indoktrinacijos specifiniam pobūdžiui Klaipėdos krašte taip pat įtakos turėjo visą disertacijoje nagrinėjamo laikotarpį buvusi komplikuota tarptautinė padėtis. *Šaltojo karo* pradžia 1946 m., *Berlyno krizė* 1948 m., Vakarų Vokietijos ir *NATO* karinio bloko įkūrimas 1949 m., *Korėjos karas*, vykęs 1950–1953 m., ir netgi valdžios pasikeitimai SSRS valdžios viršūnėje 1953–1957 m. – visa tai kėlė ir palaikė naujo karo grėsmę, kuri didino nerimo atmosferą Klaipėdos krašte. Padėtį dar labiau sunkino vietinių gyventojų buvimas krašte, nes jie nebuvo laikomi lojaliais sovietinei santvarkai gyventojais. Štai keletas tarptautinių įvykių atspindžių Klaipėdos krašte pavyzdžių.

1945 m. rugsėjo 9 d., netrukus po pranešimo apie Japonijos kapituliaciją, vykusiame Pagėgių apskrities Rūkų Žemės ūkio kredito draugijos steigiamajame susirinkime buvo pabrėžta, kad „karas pasibaigė ir kai kur atsiranda banditinių veiksmų <...>, kad kiek galint imtis priemonių, kur galėdami kovoti su potamsiais elementais“[1253]. 1946 m. kovo 19 d., taip pat netrukus po garsios W. Churchillio kalbos Fultone (JAV), buvo surengtas Klaipėdos apskrities VK darbuotojų susirinkimas, kuriame pabrėžta, kad „<...> Čerčilio „žvanginimas ginklais“ laisvę ir taiką mylinčioms tautoms atgarsio neras, o be to, turint pergalę atnešusią Raud. Armiją, kuri mokės apginti mūsų laisvę, Čerčilio išsišokimas nepavojingas“[1254]. Netgi VDR sukūrimas 1949 m. spalio mėn. spaudoje buvo pristatomas augančios įtampos tarp SSRS ir jos buvusių sąjungininkų fone. Pavyzdžiui, spalio 13 d., sveikindamas VDR valstybės įkūrimą, J. Stalinas pareiškė, kad jeigu „<...> Vokietijos ir Tarybų Sąjungos tautos <...> parodys pasiryžimą kovoti dėl taikos su tokiu pat savo jėgų įtempimu, su kokiu jos vedė karą, tai taiką

[1253] Rūkų Žemės ūkio kredito draugijos steigiamojo susirinkimo protokolas. 1945 m. rugsėjo 9 d. *KLRVATAF*, f. 636, ap. 1, b. 6, l. 1ap.

[1254] Klaipėdos apskrities VK darbuotojų susirinkimo protokolas Nr. 10. 1946 m. kovo 19 d. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 3, l. 9.

Europoje galima laikyti užtikrinta“[1255]. Po NATO įkūrimo G. Malenkovas prabilo ne tik apie naują karą, bet ir apie jo priežastis: „Niekada per visą istoriją mūsų Tėvynė neturėjo tokių teisingų ir gerai sutvarkytų sienų. Pažvelkime į žemėlapį. Vakaruose – Ukraina surinko į vieną šeimą visą ukrainiečių tautą. Pašalintas istorinis neteisingumas Baltarusijos ir Moldavijos sienų atžvilgiu. Vakaruose daugiau nebėra Rytų Prūsijos – šio daugelio amžių placdarmo mūsų Tėvynei pulti.“[1256] „Šiaurės Atlanto karinis paktas – tai naujo imperialistinio karo tiesioginio, netarpiško parengimo įrankis. <...> Jeigu imperialistai sukurstys trečiąjį pasaulinį karą, tai šis karas bus kapai jau ne atskiroms kapitalistinėms valstybėms, o visam pasauliniam kapitalizmui“, – pareiškė jis[1257]. Reikėtų atkeipti dėmesį į tai, kad ši G. Malenkovo kalba atskleidė prieštaravimą tarp to, kaip Klaipėdos krašto tapsmas sovietinės Lietuvos dalimi buvo pristatomas sovietinės Lietuvos gyventojams, ir to, kuo iš tiesų Klaipėdos kraštą laikė Sovietų Sąjungos vadovybė – Rytų Prūsijos teritorijos dalimi, po karo atitekusia SSRS. Tokios pozicijos pavyzdys yra 1948 m. birželio 24 d žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ narių priimtas nutarimas vykti į „<...> Rytprūsius <...>“ parsigabenti valčių[1258]. Akivaizdu, kad tokia Sovietų Sąjungos vadovybės retorika, kalbant apie naują karą ir pokarines Europos sienas, Klaipėdos krašte buvo suprantama kaip pokarinio teritorinio nestabilumo šioje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje įrodymas. Pavyzdžiui, 1950 m. pradžioje Pagėgių rajono tarybinio ūkio „Kalnujai“ direktorius Kačerauskas buvo kaltinamas tuo, kad „baugino“ ūkio darbininkus, kurių daugumą sudarė vietiniai gyventojai, „Tarybinės valdžios nepastovumu bei naujo karo neišvengiamumu“[1259]. Neatsitiktinai Klaipėdos krašte 1948–1953 m. buvo rengiami valdžios atstovų susirinkimai su vietiniais gyventojais. Pavyzdžiui, 1948 m. lapkričio 28 d. vykusiame žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ susirinkime Kintų valsčiaus MGB viršininkas Jevsikovas kreipėsi į vietinius gyventojus, klausdamas, kodėl jie nevykdo žuvies sugavimo plano? „Laukiama Amerikos?“, – retoriškai klausė jis[1260]. 1950 m. balandžio 23 d. vykusiame susirinkime su žvejų kolūkio „Roza Liuksemburg“ nariais Kintų valsčiaus MGB viršininkas Svetlička pabrėžė, kad „<...> paskutiniu laiku pasklidusi šmeižtų

[1255] J. Stalinas. Vokietijos Demokratinės Respublikos Prezidentui ponui Vilhemui Pikui, Vokietijos Demokratinės Respublikos Vyriausybės Ministrui Pirmininkui ponui Otto Grotevoliui. *Komunistas*, Nr. 10 (304). 1949, spalis, p. 1.

[1256] Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos XXXII metinės. G. M. Malenkovo pranešimas iškilmingame Maskvos Tarybos posėdyje 1949 m. lapkričio 6 d. *Komunistas*, Nr. 11 (305). 1949, lapkritis, p. 1.

[1257] Ten pat, p. 9.

[1258] Žvejų artelės „Roza Liuksemburg“ valdybos posėdžio Protokolas Nr. 1. 1948 m. birželio 24 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 3, l. 2.

[1259] Pagėgių apskrities DŽDT VK Nutarimas Nr. 117 „Dėl pavasario sėjos pravedimo Kalnujų Tarybiniame Ūkyje“. 1948 m. birželio 10 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 1, b. 15, l. 117.

[1260] Žvejų artelės „Roza Liuksemburg“ ataskaitinio susirinkimo Protokolas Nr. 5. 1948 m. lapkričio 28 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 3, l. 37.

propaganda – užsieninė provokacija. Pabrėžiu, jeigu agresorių saujelė prasidės – jie karą sukelti gali, – bet gaus užpelnytą už tai atpildą. Todėl ir jūs – dėl vieno kito nesusipratimo neturit iškrypt iš vėžių“[1261]. Tokio pobūdžio susirinkimai, papildant juos pranešimais apie „didžiąsias komunizmo statybas“ SSRS, Šilutės rajono kolūkiuose vyko viso *Korėjos karo* metu ir buvo rengiami du kartus per mėnesį[1262]. Atsižvelgiant į tai, manytina, reikėtų atmesti tokius istoriografijoje pasitaikančius teiginius, kad „Stalino vardas Lietuvos gyventojams negalėjo kelti teigiamų emocijų“, nes esą „<...> jis asocijavosi ir su kolūkiais <...>, ir su masinėmis represijomis, ir su religijos persekiojimu“[1263]. Labiau tikėtina, kad Klaipėdos krašte buvo priešingai. Antai buvusi Šilutės apskrities Kintų valsčiaus Kintų pradinės mokyklos mokinė A. G.-V. prisiminė, kad mirus J. Stalinui visa Kintų apylinkė verkė ir kad kitos dienos ryte, mokykloje užsitęsus pamokos pradžiai, į klasę įžengusi mokytoja V. B.-N. su ašaromis akyse pranešė apie jo mirtį[1264]. J. Stalino mirties dieną iš Šilutės į Vilnių traukiniu vykęs S. Jankevičius, tuo metu ėjęs Šilutės rajono švietimo skyriaus vedėjo pareigas, prisiminė, kad traukinio vagonas buvo pilnas „ašarų“. Jo teigimu, žmonės verkė ne iš gailesčio, o dėl permainų baimės. Staiga kilus grėsmei nusistovėjusiam gyvenimui žmonės šiame krašte pasijuto gyvenantys laikinai[1265]. Tokio jausmo išgyvenimą vėliau autoriui patvirtino ir pati mokytoja V. B.-N.[1266] Be to, pasak S. Jankevičiaus, daugumai naujų gyventojų Kintų apylinkė buvo neribotų galimybių kraštas: beraštis galėjo tapti kolūkio pirmininku ar brigadininku, neturintis vidurinio išsilavinimo galėjo tapti mokytoju ar VK pirmininku, o apsukresnis galėjo tapti apylinkės tarybos pirmininku ar jos nariu[1267].

Dar kelerius metus po J. Stalino mirties jo kultas Klaipėdos krašte vis dar buvo palaikomas. Pavyzdžiui, 1955 m. gegužės mėn. Šilutės rajono Kintų apylinkės Ventės pradinės mokyklos tėvų komiteto nariai, iš kitų sovietinės Lietuvos vietų atvykę (persikėlę) gyventojai, skundėsi tiek rajono Švietimo skyriui, tiek Lietuvos SSR MT, kad 1954 m. spalio mėn. žvejų kolūkis „Roza Liuksemburg“, kurio narių daugumą sudarė vietiniai gyventojai, mokyklos patalpose surengė šventinį „Spalio revoliucijos“

[1261] Žvejų artelės „Roza Liuksemburg“ komisijos, Valstybės kreditui gauti, posėdis. 1950 m. balandžio 23 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 7, l. 23.

[1262] S. Jankevičiaus pasakojimas. Užrašyta 2007 m. sausio 19 d., Klaipėda. Autoriaus asmeninis archyvas.

[1263] LAUKAITYTĖ, Regina. Stalino asmens kulto adaptacija ir demontavimas Lietuvos SSR (1944–1961 m.). Iš: *Stalininis režimas Lietuvoje 1944–1953 m.* Sudarytoja Laukaitytė, Regina. Vilnius, 2014, p. 155.

[1264] A. G-V. pasakojimas. Užrašyta 2008 m. sausio 7 d., Vilnius. Autoriaus asmeninis archyvas.

[1265] S. Jankevičiaus pasakojimas. Užrašyta 2007 m. sausio 11 d., Klaipėda. Autoriaus asmeninis archyvas.

[1266] V. B-N. pasakojimas. Užrašyta 2007 m. sausio 21 d., Šeduva. Autoriaus asmeninis archyvas.

[1267] S. Jankevičiaus pasakojimas. Užrašyta 2007 m. sausio 11 d., Klaipėda. Autoriaus asmeninis archyvas.

minėjimą, kurio metu „<...> buvo išdaužyti langai ir nutaškytos sienos apie Stalino portretą“[1268]. Todėl manytina, kad siekiant suprasti tikrąsias Stalino asmens kulto „tylaus demontavimo“ 1956–1961 m. sovietinėje Lietuvoje priežastis, reikėtų atsižvelgti ne tik į socialinę Lietuvos visuomenės transformaciją, bet ir į sovietinės Lietuvos teritorinę transformaciją. Viešas Stalino asmens kulto „demontavimas“ galėjo sukelti ne tik socialinius neramumus ir konfliktus ir dėl to būti „pražūtingas LSSR valdančiajam elitui“, bet ir neramumus tarp skirtingų kultūrinių gyventojų grupių ir net atvirus konfliktus tarp jų. Tokiai grėsmei buvus, paliudijo buvusi Kintų apylinkės gyventoja A. G.-V., kuri nurodė, kad XX a. 6-ajame dešimtmetyje, kai vietiniai gyventojai susipykdavo su gyventojais, atvykusiais (persikėlusiais) į Kintų apylinkę iš kitų sovietinės Lietuvos vietų, jie sakydavo jiems: „sukit savo šypkas į šosėjos pusę“[1269]. Tų krašte nepageidautinų gyventojų nuostatą vietinių gyventojų atžvilgiu rodo Kintų apylinkės vietinių gyventojų skundas Šilutės rajono Liaudies švietimo skyriui. 1957 m. gruodžio 8 d. skunde buvo rašoma: „<...> *mokyt acus girtas mokė vaikus, šaukė ant vaikų. apkeikė ausis nudrasko. išsiveda i mokytoju kambari ir ten primuša. taip daro ir nausėda. nekarta primušė mano vaiką ir kitius žemguli. išvadina pašistais. direktoris ant gižo, žilaičio išlojojo pašistais. cirulio mes nekalti kad gimen vokečei. kodėl nesiškundžia kitais mokijeis. mes rašisim visi tevai skunda i Viliu*“[1270].

Taigi, nepaisant sovietinės ideologinės indoktrinacijos, teigusios, kad Klaipėdos kraštas yra sovietinės Lietuvos dalis, kultūriškai kraštas tokiu nebuvo laikomas visą disertacijoje nagrinėjamą laikotarpį. Naujųjų Klaipėdos krašto gyventojų abejingumas Klaipėdos krašto kultūriniam paveldui, pavyzdžiui, tradiciškai vokiškai rašytų iškabų viešosiose vietose toleravimas, ypač buvo ryškus pirmaisiais pokario metais. Jau sovietinės civilinės administracijos darbo Klaipėdos krašte pradžioje įvairioms žinyboms, įstaigoms, organizacijoms ir įmonėms buvo nurodyta pašalinti visus viešus vokiškus užrašus. Didžiuosiuose miestuose ši problema buvo beveik išspręsta, bet kaimo vietovėse ji buvo išspręsta tik XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje. Pavyzdžiui, 1948 m. balandžio 18 d. Šilutės apskrities Juknaičių valsčiaus VK įpareigojo dešimtkiemių įgaliotinius ir visus gyventojus iki 1948 m. balandžio 30 d. „panaikinti visus vokiškus parašus, esančius ant pastatų ir tvorų“, taip pat „<...> pašalinti visas lentas, iškabas ir rodykles su vokiškais parašais nuo visokių keliukų, kelių, plentų ir kryžkelių“[1271]. Nepaisant to, Klaipėdos krašte vokiški užrašai buvo pašalinti ne visi

[1268] Šilutės rajono Ventės pradžios mokyklos tėvų komiteto narių pareiškimas Šilutės rajono Liaudies švietimo skyriaus vedėjui. 1955 m. gegužės 3 d. *KLRVA*, f. 541, ap. 1, b. 39, l. 30ap.

[1269] Toks pasakymas atitiktų posakius „tepkite slides iš čia!“ arba „nešdinkitės ten, iš kur atėjote!“

[1270] Kintų septynmetės mokyklos internato vaikų tėvų pareiškimas Šilutės rajono Švietimo skyriaus vedėjui. 1957 m. gruodžio 8 d. *KLRVA*, f. 541, ap. 1, b. 39, l. 4.

[1271] Juknaičių valsčiaus DŽDT VK Nutarimas Nr. 1 „Dėl įvairių vokiškų parašų ant pastatų pašalinimo, prie kelių ir kryžkelių lentų su vokiškais parašais visiško pašalinimo“. 1948 m. balandžio 18 d. *KLRVA*, f. 127, ap. 1, b. 35, l. 11.

ir ne visur. 1950 m. balandžio 19 d. važiuodamas traukiniu iš Šilutės į Klaipėdą Vilniaus miesto gyventojas A. Bartulis pastebėjo, kad „<...> Klaipėdos krašto esamose nekuriose geležinkelio stotyse tebelieka vokiškos iškabos“, pavyzdžiui, *Kukoreiten*, *Carlsberg*. Jis taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad Klaipėdos krašte pakelėse buvo labai daug rusiškų iškabų ir visai nebuvo lietuviškų. Dėl to jam susidarė įspūdis, kad jis atvyko iš SSRS „<...> į vokišką Klaipėdos kraštą“. „Jausmas, kaip atvykus į Faterlandą“, – pabrėžė jis[1272]. Ši problema iš esmės pradėta spręsti tik sovietinės Lietuvos 10-mečio išvakarėse, kai ruošiantis sovietinės Lietuvos pasiekimų arba „lietuvių tautos suklestėjimo“ demonstracijai buvo nurodyta pašalinti visus vokiškus užrašus, net kapinėse. Pavyzdžiui, 1950 m. birželio 28 d. Kintų valsčiaus VK „konstatavo“, kad „<...> Miestelio tiek ir apylinkės teritorijoje ant namų ir kitose vietose randasi daug vokiškų užrašų, kurie, nors ir buvo uždažyti, bet dažai lietaus liko nuplauti, tai ir liko gerai išskaitomi užrašai. Visus šiuos užrašus turime kuo skubiausiu laiku pašalinti. Taip pat randasi vokiški užrašai ir ant kapinių vartų, kuriuos taip pat reikia panaikinti arba pakeisti lietuviškais užrašais“. Valsčiaus VK nutarė „įpareigoti vokiečių religinio kulto kunigą drg. Miklovaitį panaikinti nuo vokiškųjų kapinių vartų vokiškuosius užrašus arba pakeisti juos lietuviškais užrašais“[1273].

Kalbant apie kultūros politiką Klaipėdos krašte kaip sovietinės Lietuvos kultūros sklaidą ir jos bruožus, reikėtų pabrėžti, kad pagrindiniai sovietinės Lietuvos kultūros sklaidos židiniai kaimo vietovėse 1945–1960 m. buvo klubai-skaityklos. Klaipėdos krašte jie buvo pradėti steigti 1945 m. rudenį ir daugiausia jų buvo įrengta mokyklų patalpose. Dėl to klubų-skaityklų vedėjais dažniausiai būdavo skiriami mokytojai, kurių daugumą sudarė jaunos ir pedagoginio išsilavinimo neturinčios merginos, vėliau sovietiniai visuomeniniai aktyvistai. Klubus-skaityklas taip pat steigė tarybiniai ūkiai. Nuo 1949 m. klubai-skaityklos buvo steigiamos ir kolūkiuose. XX a. 6-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje klubų-skaityklų skaičius pradėtas mažinti, vietoj jų plečiant apylinkių centruose įkurtų klubų veiklą. Tai, kad kultūrinės veiklos centralizacija prasidėjo palyginti vėlai, lėmė kelios objektyvios priežastys: 1) kaimo vietovėse nebuvo tinkamų pastatų dideliems klubams įrengti, 2) nebuvo pasibaigęs apylinkių centrų formavimo procesas ir 3) iki XX a. 6-ojo dešimtmečio vidurio sovietinės Lietuvos kultūros įstaigos dar nebuvo paveiktos visapusiškos kultūrinės veiklos optimizacijos ir kultūrinės veiklos kontrolės stiprinimo procesų.

Reikėtų pabrėžti, kad sovietmečiu sovietinės kultūros, arba ideologinės indoktrinacijos, poveikis „liaudies masėms“ buvo matuojamas bibliotekų fondais, laikraščių, knygų, lankytojų, prenumeratorių bei surengtų renginių ir kt. skaičiumi. Kuo aukštesni buvo klubų-skaityklų rodikliai, tuo didesnė visuomenės dalis buvo laikoma kul-

[1272] *Valstiečių laikraščio* redakcijos raštas Lietuvos SSR MT. 1950 m. gegužės 18 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 2113, l. 209–211.

[1273] Šilutės apskrities Kintų valsčiaus DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 13. 1950 m. birželio 28 d. *KLRVA*, f. 127, ap. 1, b. 66, l. 27–28.

tūriškai sovietizuota. Kaip atrodė tipinis sovietinis kultūros židinys Klaipėdos krašte XX a. 5-ojo dešimtmečio pabaigoje, rodo Šilutės apskrities Saugų ir Kintų valsčių atvejai. Pavyzdžiui, 1948 m. Saugų valsčiuje buvo 7 klubai-skaityklos. Centrinėje valsčiaus bibliotekoje Sauguose buvo 1 303 knygos, iš jų 330 rusų kalba. Biblioteka turėjo 60 lankytojų: 45 suaugusiuosius ir 15 vaikų. Saugų klube-skaitykloje veikė vienas dramos ratelis, turintis 20 žmonių. Šiame klube-skaitykloje rengiamas paskaitas vidutiniškai klausė 12–20 žmonių. Be to, Saugų kaime buvo vienas radijo mazgas, turintis 50 taškų: Sauguose – 25, Žemaitkiemyje – 10, Ramučiuose – 15. Daugelis klubų-skaityklų dažnai neveikė, neturėjo darbo planų, o Saugų bibliotekoje buvo didelė „betvarkė“: knygos sukrautos bet kaip ir neregistruotos[1274]. Koks buvo tokių bibliotekų fondų turinys, atskleidžia Kintų valsčiaus centrinės bibliotekos Kintų miestelyje atvejis. Pavyzdžiui, 1949 m. šioje bibliotekoje, turinčioje 40 „abonementų“, buvo 670 įvairių knygų, iš jų „visuomeninių-politinių – 140, Markso, Engelso, Lenino ir Stalino – 86, karo ir gynybos – 12, gamtos mokslų – 26, technikos – 16, žemės ūkio – 14, grožinės literatūros – 300 ir 76 vaikų knygos“[1275]. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad vietinių gyventojų apgyvendintose vietose buvę klubai-skaityklos veikė aktyviai ir pasižymėjo gana dideliu dalyvių skaičiumi. Pavyzdžiui, Kintų valsčiaus Vabalų klubas-skaitykla, kurio vedėju 1947–1950 m. dirbo vietinis gyventojas M. Sprogys, 1949 m. surengė 58 įvairios paskirties paskaitas ir pranešimus, kuriuos išklausė 2 283 klausytojai. Šiame klube-skaitykloje buvo 6 rateliai, kuriems priklausė 46 nariai[1276]. Tais pačiais metais Kintų klube-skaitykloje buvo surengti tik 25 tokio pobūdžio renginiai, kuriuose dalyvavo 626 klausytojai, jame buvo 3 vadinamieji rateliai, kuriuos lankė 110 dalyvių, iš jų 60 choristų[1277]. Akcentuotina, kad Klaipėdos krašte vietiniai gyventojai daugiausia jungėsi į chorinio dainavimo ratelius, todėl šio žanro kultūrinėje veikloje jų buvo daugiausia ir dėl to XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje šis muzikos žanras krašte patyrė „krizę“.

Klubai-skaityklos pirmiausia buvo skirti sovietinei propagandai skleisti, agitacijai ir sovietinei kultūrai populiarinti. Nuo pat klubų-skaityklų veiklos pradžios juose buvo rengiami visai SSRS bendri ir privalomi sovietinių švenčių minėjimai, pavyzdžiui, Tarybinės armijos, J. Stalino ir Lenino gimimo, Moters, Pergalės, Karinio jūrų laivyno, Paryžiaus Komunos ir kt. dienų minėjimai, Gegužės 1-osios ir Spalio revoliucijos šventės. Be to, buvo vykdomas „garsinis“ laikraščių skaitymas ir viešas

[1274] SSRS Paruošų ministerijos įgaliotinio Lietuvos SSR Anisimovo pažyma Lietuvos SSR MT apie Saugų valsčiaus VK darbą. 1949 m. kovo mėn. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 1588, l. 62.

[1275] Kintų valsčiaus Viešosios bibliotekos ataskaita už 1949 metus. *KLRVA*, f. 272, ap. 1, b. 3, l. 37.

[1276] Kintų valsčiaus Vabalų „klubo-skaityklos“ metinė ataskaita 1949 metams. *KLRVA*, f. 272, ap. 1, b. 3, l. 32.

[1277] Kintų valsčiaus Kintų „klubo-skaityklos“ metinė ataskaita 1949 metams. *KLRVA*, f. 272, ap. 1, b. 3, l. 36.

radijo klausymas. Siekiant įtraukti kuo daugiau kaimo gyventojų į sovietinę kultūrinę veiklą klubuose-skaityklose buvo organizuojami įvairūs „meno saviveiklos rateliai“: specialiųjų (tautinių) šokių, dainavimo (choro) ir dramos (teatro). Žinoma, klubuose-skaityklose buvo rengiami ir „pasilinksminimai“ bei „šokių vakarai“. Vis dėlto, kaip ir visoje sovietinėje Lietuvoje, Klaipėdos krašte tokių ratelių pagrindinė paskirtis buvo demonstruoti sovietinės „liaudies“ masiškumą, jos „susitelkimą“ apie komunistų partiją, vedančią „lietuvių tautą“ į „šviesų rytojų“. Kitaip tariant, tokie rateliai turėjo parodyti sovietinės Lietuvos kultūros suklestėjimą praktikoje. Tokios demonstracijos kulminacija buvo nuo 1946 m. vasaros Klaipėdos krašto apskričių centruose – Klaipėdoje, Pagėgiuose ir Šilutėje – rengiamos saviveiklininkų apžiūros ir Dainų šventės. Pasak Nerijos Putinaitės, „Dainų šventė buvo pateikiama kaip gyvas klestinčios tarybinės lietuvių tautos mito tikrumo liudijimas“[1278]. Reikėtų pabrėžti, kad Klaipėdos krašte didžiąją meno saviveiklininkų dalį sudarė gyventojai, atvykę (persikėlę) iš kitų sovietinės Lietuvos vietų, kurie tautinius rūbus atsiveždavo iš ten, iš kur buvo atvykę, arba patys siūdavosi pagal Didžiojoje Lietuvoje paplitusių rūbų pavyzdžius, arba taip, kaip jie patys įsivaizdavo. Vėliau tipinius tautinius rūbus saviveiklininkams parūpindavo rajonų Liaudies švietimo skyriai[1279].

Nuo pat pradžių klubuose-skaityklose ypatingas dėmesys buvo skiriamas politinei ir kultūrinei propagandai. Šias funkcijas atlikdavo klubuose-skaityklose įsteigti politiniai ir literatūriniai rateliai. Pavyzdžiui, politiniuose rateliuose buvo nagrinėjama Stalino Konstitucija, marksizmas-leninizmas, Lenino ir Stalino biografijos ir pan. Literatūriniai rateliai rengė A. Strazdo, J. Tumo-Vaižganto, J. Žemaitės, L. Giros, S. Nėries, Maironio minėjimus, jų kūrybos nagrinėjimą. Vienintelė išimtis, kuri kultūriškai siejo ratelių veiklą su Klaipėdos krašto praeitimi, buvo K. Donelaitis ir M. Mažvydas. Tačiau pirmaisiais pokario metais K. Donelaitis ir M. Mažvydas nebuvo ypač aukštinami, nes jie buvo kunigai ir dėl to siejami su „tarybinei liaudžiai“ priešiška „buržuazijos klase“ ir ideologija. Pavyzdžiui, 1947 m. gruodžio mėn. vykusiame Šilutės apskrities komunistų susirinkime apskrities LKP(b) komiteto sekretorius N. Makurinas įvertino pirmosios lietuviškos knygos išleidimo 400-ųjų metinių minėjimą apskrityje kaip „keliaklupsčiavimą prieš buržuazinę literatūrą“. Jis taip pat nurodė, kad minint šią sukaktį „<...> nieko nepasakyta apie aukštavertę tarybinę literatūrą“[1280]. Natūralu, kad didžiausią literatūrinių ratelių veiklos dalį sudarė sovietinių rašytojų arba sovietinei ideologijai priimtinų klasikų tiek lietuvių, tiek rusų, tiek kitų sovietinių tautų darbų nagrinėjimas.

1278 PUTINAITĖ, Nerija. 1946 metų Dainų šventė: kaip politinė tauta tapo Dainuojančia liaudimi. *Naujasis Židinys-Aidai*, 2017/5, p. 38–39.

1279 S. Jankevičiaus pasakojimas. Užrašyta 2007 m. sausio 19 d., Klaipėda. Autoriaus asmeninis archyvas.

1280 Šilutės apskrities komunistų susirinkimas. *Šilutės tiesa*, Nr. 93 (107), 1947, gruodžio 21, l. 2.

Sovietinės Lietuvos vadovybė kryptingai siekė paversti klubus-skaityklas sovietinio kaimo kultūros centrais. Tačiau ilgą laiką dauguma klubų-skaityklų Klaipėdos krašte veikė formaliai. Toks reiškinys buvo būdingas visai sovietinei Lietuvai. Antai 1948 m. spalio 27 d. VKP(b) CK pažymoje apie ideologinio darbo būklę sovietinėje Lietuvoje buvo pabrėžta, kad 1945 m. rugpjūčio 15 d. ir 1946 m. spalio 5 d. nutarimai, kuriais buvo stiprinama Lietuvos gyventojų sovietinė ideologinė indoktrinacija, „vykdomi lėtai, su dideliais trūkumais“, kad trūkstant kadrų blogai vykdoma masinė-politinė agitacija, kad politiniai pranešimai gyventojams skaitomi tik reikšmingų švenčių proga[1281]. Vis dėlto šis tikslas iš dalies buvo įgyvendintas užbaigus masinę kolektyvizaciją. Tai įgalino sovietinės Lietuvos vadovybę ne tik užbaigti socialinės kaimo gyventojų struktūros kaitą ir pereiti iš privačių santykių žemės ūkyje į visuomeninius, bet taip pat pradėti kultūrinės veiklos centralizaciją. Kokius tikslus užbaigus kolektyvizaciją kultūros centrams kaime kėlė sovietinės Lietuvos vadovybė, rodo 1951 m. LKP(b) CK Propagandos ir agitacijos skyriaus kolūkinėms klubams-skaitykloms keliami uždaviniai, kuriuos gerai išreiškė Pasvalio rajono „Atžalyno“ kolūkio klubo-skaityklos veikla: „Visas įvairiapusiškas klubo-skaityklos darbas yra skiriamas kolūkiečiams auklėti komunistine dvasia, kolūkiui stiprinti organizaciniu-ūkiniu atžvilgiu, partijos ir Tarybinės vyriausybės kolūkiečiams iškeltiems uždaviniams spręsti.“[1282] Taigi, po kolektyvizacijos klubai-skaityklos turėjo tapti pagrindiniais sovietinės kultūros sklaidos arba sovietinės ideologinės indoktrinacijos centrais kaime. Natūralu, kad kaimo gyventojams toks kultūros centrų veiklos modelis nebuvo patrauklus, kuriems tiesiog reikėjo daugiau pramogų arba mažiau ideologizuotų renginių.

Dėl to nepaisant centrinės ir vietinės valdžios pastangų, 1951–1960 m. klubai-skaityklos Klaipėdos krašte nepasižymėjo aktyvia veikla ir masiškumu. Kitaip tariant, klubai-skaityklos netapo tikrais kultūros centrais. Pavyzdžiui, 1957 m. rugsėjo 20 d. vykusioje Šilutės rajono DŽDT Tarybos sesijoje daugelio klubų-skaityklų veikla buvo įvertinta kaip nepatenkinama. Pavyzdžiui, Pagrynių apylinkėje esančioje klube-skaitykloje buvo „galima laikyti tik karvelius“, nes ji buvo įrengta gyvenamojo namo pastogėje, nes trūko kultūrinei veiklai būtino inventoriaus ir ji dažniausiai buvo uždaryta. Dėl tokios klubų-skaityklų būklės ir jų veiklos pobūdžio Šilutės rajono gyventojai juos vadino „tamsos židiniais“. Be to, Šilutės rajone labai trūko šokėjų, buvo maži chorai[1283].

1957 m. kovo 5 d. Lietuvos SSR MT ir LKP CK priėmė nutarimą „Dėl priemonių kaimo klubinėms įstaigoms sustambinti ir jų materialinę bazę stiprinti“, kuriuo

---

[1281] 30. 1948 m. spalio 27 d., Maskva. VKP(b) CK pažyma „dėl ideologinio darbo būklės Lietuvos SSR“. *Lietuvos sovietizavimas 1947–1953 m.: VKP(b) CK dokumentai*. Dokumentų rinkinys. Sudarė ir parengė Pocius, Mindaugas . Vilnius, 2018, p. 204–205.

[1282] Kiekvieną klubą-skaityklą padaryti tikru kultūros centru kaime! *Leninietis*, Nr. 93, 1951, lapkričio 21, l. 1.

[1283] Šilutės rajono DŽD Tarybos IV šaukimo V sesijos protokolas. 1957 m. rugsėjo 20 d. *KLR-VA*, f. 235, ap. 1, b. 74, l. 138–140.

inicijavo kultūrinės veiklos centralizacijos procesus visoje sovietinėje Lietuvoje[1284]. Vykdant šį nutarimą, imta mažinti klubų-skaityklų skaičių kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose, kartu plečiant klubus apylinkių centruose. Tokia politika buvo bendro sovietinės Lietuvos administracinio ir ūkio valdymo centralizacijos proceso dalis, kuria siekta optimizuoti kultūros įstaigų tinklą. Pavyzdžiui, 1955 m sovietinėje Lietuvoje buvo 3 216 klubinių įstaigų, o sovietinėse Estijoje ir Latvijoje jų buvo atitinkamai 672 ir 1 079[1285]. Tokia padėtis rodė vis dar kaimišką sovietinės Lietuvos pobūdį ir joje dominuojančią vienkiemių situaciją. Be to, optimizuojant klubinių įstaigų veiklą, siekta padidinti jų kontrolę ir pagerinti veiklą. Ir šis procesas buvo ne savarankiškos sovietinės Lietuvos vadovybės kultūros politikos kaime pasikeitimas, o SSKP 1957 m. vasario plenume inicijuotos tiek sovietinės Lietuvos ekonominio savarankiškumo didinimo, tiek komunistinės ideologinės indoktrinacijos stiprinimo dalis. SSRS mastu tai buvo ypač svarbu, nes priešingai stalinizmo laikotarpiui, kai sovietinis režimas Lietuvoje buvo diegiamas ir palaikomas iš esmės vien tik represijomis, atšilimo laikotarpio pradžioje tokį režimo palaikymo būdą Lietuvoje pakeitė plataus masto komunistinė ideologinė indoktrinacija, kuri taip pat buvo vienas iš būdų, kaip įveikti kolektyvizacijos sukeltą sisteminę žemės ūkio krizę, užsitęsusią iki 1957 m., ir konsoliduoti „lietuvių tautą“. „Lietuvių tautos“ vardu kalbėdamas Lietuvos SSR AT VI sesijoje, vykusioje 1957 m. birželio 4–5 d., Lietuvos SSR MT pirmininkas M. Šumauskas ne tik patikino, kad „Lietuvos darbo žmonės“ yra „<...> glaudžiai susitelkę apie Komunistų partiją ir Tarybinę vyriausybę“, bet kartu išreiškė didelį susirūpinimą „antitarybine propaganda“, tuo pripažindamas, jog sovietinėje Lietuvoje padėtis nebuvo stabili arba valdoma[1286]. Juo labiau kad SSRS valdžios viršūnėje dar nebuvo pasibaigusi kova dėl valdžios[1287]. Dėl to sovietinės Lietuvos vadovybė ėmėsi tokios kultūrinės politikos, kuri buvo nukreipta į didesnį lietuvių tautinės kultūros puoselėjimą ir kuri buvo pristatoma kaip „mūsų“ nacionalinės kultūros „<...> teisingas meninio palikimo įvertinimas ir jo panaudojimas ugdant socialistinę kultūrą“[1288]. Tokia politika pasireiškė dvejopai: kaip antireliginės kampanijos atnaujinimas ir kaip tautinių papročių raiškos legalizacija arba jų reabilitacija. Tautinių papročių, tokių kaip Joninių šventė ant Rambyno kalno, atnaujinimas, pakeičiant jos turinį sovietiniu turiniu, turėjo dar labiau susilpninti arba visiškai panaikinti Bažnyčios įtaką sovietinėje visuomenėje, nes sovietinių kultūrinių renginių sekuliarizacija, kaip naujų sovietinių papročių diegimas ir sovietinių švenčių

1284 Ten pat, l. 152.

1285 Tarybinė kultūra skaičiuose. *Komunistas*, Nr. 2 (482), 1957, vasaris, p. 59.

1286 *Lietuvos TSR AT (ketvirtojo šaukimo) šeštoji sesija. 1957 m. birželio 4–5 d. Stenogramos*. Vilnius, 1957, p. 21–22.

1287 Neišardoma partijos ir liaudies vienybė. *Komunistas*, Nr. 7 (487), 1957, liepa, p. 3–7.

1288 *Lietuvos TSR AT (ketvirtojo šaukimo) penktoji sesija. 1957 m. kovo 12–13 d. Stenogramos*. Vilnius, 1957, p. 50.

organizavimas, turėjo atstoti religines apeigas, kurios laikytos labiausiai palaikančiomis religiją[1289].

Čia reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad lietuviškoje istoriografijoje – knygoje *Krikščionybės Lietuvoje istorija* – yra teiginys, kad naujas, t. y. pasikeitęs, sovietinės Lietuvos „valdžios požiūris į šventes buvo bendros kultūrinės politikos, siekusios sovietinės Lietuvos kultūros pagrindu padaryti vadinamąją liaudies kultūrą, dalis“[1290]. Toks teiginys yra etnocentriškai angažuotas, nes tokios kultūrinės politikos pagrindas buvo lietuviškai kalbančių katalikų kultūra, jų tradicijos. Tokia sovietinės Lietuvos kultūros politika buvo pagrindinė priežastis, kuri neleido Klaipėdos krašto vietiniams gyventojams priimti kultūriniu požiūriu svetimos ir dėl to jiems nepriimtinos kultūros. Juo labiau kad sovietinių kultūrinių renginių sekuliarizacija buvo paremta ne jų kultūrinėmis tradicijomis. Be to, Klaipėdos krašto ir kitos sovietinės Lietuvos gyventojus skyrė skirtinga istorinė atmintis. Į šiuos sovietinės politikos kultūros srityje aspektus neatsižvelgė Arūnas Streikus, kuris nagrinėjo „sovietų režimo pastangas pakeisti Lietuvos gyventojų tautinį identitetą“ kaip sovietinės Lietuvos vadovybės pastangas lietuviškai kalbiškai asimiliuoti Lietuvos gyventojus ir pakeisti jų istorinę atmintį. Šio autoriaus nuomone, sovietinėje Lietuvoje egzistavo tik Vilniaus krašto gyventojų lenkų kalbos problema. Tai, kad Vilniaus ir Klaipėdos kraštų gyventojų istorinė atmintis skyrėsi ne tik tarpusavyje, bet ir nuo likusios sovietinės Lietuvos gyventojų, A. Streikus nutylėjo[1291].

Taigi, 1957 m. birželio 17 d. LKP CK biuras priėmė nutarimą „Apie Joninių organizavimą Pagėgių rajone“, kuriuo buvo atnaujinta ypač Klaipėdos krašte praeityje populiari buvusi šventė ant Rambyno kalno[1292]. Atnaujinta šventė ant Rambyno kalno tapo dar populiaresnė. 1957 m. birželio 24 d. vykusioje šventėje dalyvavo atstovai iš 11 sovietinės Lietuvos rajonų, iš viso apie 30 000 žmonių. Reikėtų pabrėžti, kad šios šventės legalizavimas reiškė Joninių šventės legalizavimą visoje sovietinėje Lietuvoje, ne tik ant Rambyno kalno. Dėl to jau 1957 m. ši šventė buvo švenčiama ir Šilutėje. Kita vertus, Joninių šventė įgavo tokį didelį populiarumą dėl to, kad ji vyko vidurvasaryje ir neturėjo sąsajų su Bažnyčia.

Nuo pat Joninių šventės ant Rambyno kalno šventimo sovietinėje Lietuvoje pradžios 1957 m. birželio 24 d. ši šventė skyrėsi nuo prieškario Lietuvoje vykusių švenčių, kurios anuomet buvo skirtos Didžiojoje ir Mažojoje Lietuvose gyvenusių lietuvių tautinei vienybei, kaip šių teritorijų sujungimo „tautinei“ legitimacijai, pademonstruoti. Atnaujinta Joninių šventė ant Rambyno kalno 1957–1960 m. buvo skirta sovietiškai unifikuotos „lietuvių liaudies“ socialistinės kultūros pasiekimams ir Klaipėdos krašto priklausomybės sovietinei Lietuvai demonstracijai. 1958 m. į Joninių šventę

1289 *Krikščionybės Lietuvoje istorija.* Sudarytojas Ališauskas, Vytautas. Vilnius, 2006, p. 491.

1290 Ten pat, p. 492.

1291 STREIKUS, Arūnas. Sovietų režimo pastangos pakeisti Lietuvos gyventojų tautinį identitetą. *Genocidas ir rezistencija*, 2007 1(21), p. 22-24.

1292 *Krikščionybės Lietuvoje istorija.* Sudarytojas Ališauskas, Vytautas. Vilnius, 2006, p. 492.

ant Rambyno kalno buvo atvykusi beveik visa sovietinės Lietuvos vadovybė. Šventės dalyviams kalbėjęs A. Sniečkus sakė: „Mes esame čia, senajame Rambyno kalne, apie kurį lietuvių liaudis yra sukūrusi tiek daug puikių padavimų ir dainų. Čia dar gilioje senovėje rinkdavosi mūsų protėviai švęsti savo liaudies švenčių. Dabar, kai darbo žmonės mūsų krašte yra tapę patys savo likimo šeimininkais, ši liaudies šventė tikrai tapo saulės, šviesos ir laimės šventė, apie tai iškilmingai mums liudys užkurti laužai ir skambios, linksmos mūsų jaunimo dainos Rambyno papėdėje.“ Jis taip pat pabrėžė: „Mes niekuomet nepamiršim, kad tik tarybinė santvarka, tarybinių tautų draugystė ir jų broliška pagalba įgalino lietuvių tautą sujungti visas savo žemes su Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda vieningos Tarybų Lietuvos valstybės ribose <...>. Lietuviškieji buržuaziniai nacionalistai, pabėgę į užsienį kartu su vokiškaisiais fašistiniais okupantais <...>, vis dar svajoja susigrąžinti savo turėtus dvarelius ir fabrikus, vėl atsisėsti ant mūsų liaudies sprando. Tuščios svajonės!“[1293]. Tai, kad sovietinė Lietuvos vadovybė atvyko būtent 1958 m., manau, nebuvo atsitiktinumas, bet gerai apgalvotas žingsnis, nes 1958 m. pradžioje SSRS ir VFR pasirašė anksčiau minėtą susitarimą dėl vietinių gyventojų repatriacijos. Tad ši ir vėlesnės šventės galėjo būti suprantamos ir kaip propagandinės akcijos, siekiant sumažinti repatriantų skaičių ir išpopuliarinti šią sovietinės Lietuvos teritorijos dalį tiek sovietinėje Lietuvoje, tiek kaimyninėse sovietinėse respublikose. Mat į šią šventę buvo kviečiami ir atvykdavo Baltarusijos, Latvijos ir RSFSR (Kaliningrado srities) atstovai. 1959 m. vykusią Joninių šventę ant Rambyno kalno aplankė Lietuvos SSR MT pirmininko pavaduotojas K. Preikšas, kuris susirinkusiems pareiškė, kad „Mes negailėsime jėgų ir toliau stiprinti mūsų kraštą ir mūsų didžiąją tarybinę Tėvynę, dar atkakliau sieksime naujų pergalių“[1294]. Tokia sovietinės Lietuvos retorika atskleidė, kad XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje Klaipėdos kraštas vis dar buvo suvokiamas kaip išskirtinė sovietinės Lietuvos dalis.

Dar vienas kultūrinės politikos Klaipėdos krašte aspektas, į kurį reikėtų atkreipti dėmesį, yra krašto istorijos ir kultūrinio paveldo pažinimo problema, nes į kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos vietų atvykusiems (persikėlusiems) gyventojams kraštas buvo vokiškas, nepažįstamas. Pavyzdžiui, 1947 m. gegužės 22 d. laikraštyje *Šilutės tiesa* buvo pateikta informacija apie tai, kad moksleiviams buvo surengta ekskursija į Kintus, prie Kuršių marių, „kur matėsi skalaujanti mūsų Tarybinės Lietuvos krantus jūra. Dauguma moksleivių pirmą kartą matė jūrą“[1295]. Klaipėdos kašto istorijos ir jo paveldo pažinimo pradžia sietina su XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje skirtingose sovietinės Lietuvos vietose, taip pat Klaipėdos krašto, pradėtomis rengti ideologizuo-

[1293] Skamba dainos prie Rambyno, šalia Nemuno krantų, O naktie, naktie Joninių, vieną kartą metuos tu! *Raudonasis artojas*, Nr. 50 (779), 1958, liepos 3, l. 1–2.

[1294] Gražiausią legendą šiandien kuria mūsų tarybinė liaudis! *Raudonasis artojas*, Nr. 53 (882), 1959, liepos 9, l. 3.

[1295] Moksleivių ekskursija į pajūrį. *Šilutės tiesa*, Nr. 41 (55), 1947, gegužės 22, l. 1. Straipsnyje nėra nurodyta, iš kur atvyko moksleiviai.

tomis „Taikos ir Draugystės estafetėmis“, arba „jaunųjų taikos gynėjų“ turistiniais žygiais, formaliai skirtais moksleiviams rinkti etnografinę medžiagą apie „naują Lietuvos kaimą“[1296]. 1956 m. vasarą Giruliuose buvo surengtas „Respublikinis turistų sąskrydis“[1297]. Tačiau oficialią Klaipėdos krašto istorijos ir kultūros paveldo pažinimo pradžią reikėtų sieti su knygos *Lietuvos TSR istorija: nuo seniausių laikų iki 1957 m*. pasirodymu 1958 m., kai buvo suformuota oficiali sovietinės Lietuvos su Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda istorinė koncepcija. Neatsitiktinai 1959 m. liepos 22 d. Pagėgių rajono laikraštyje *Raudonasis artojas* pasirodė straipsnis *Pažinkime savo kraštą – Jūros pakrantėmis*, kuriame Pagėgių rajonas pristatytas kaip „priešų“ – „vyrų su baltais apsiaustais, ant kurių buvo juodi kryžiai“, ir jų „ainių“, kuriems „šimtus metų lenkė nugaras Jūros pakrančių gyventojai, užgrobtas kraštas“, ir kaip vokiečių „*Drang nach Osten*“ placdarmas, kurį atkovojo Raudonoji armija, ir kad „kryžiuočių ainiai“ daugiau nebegrįš. „Mūsų liaudis amžiams nusikratė siurbele“, – akcentuota šiame straipsnyje. Tik tiek apie šios Klaipėdos krašto dalies praeitį ir kultūrinį jos palikimą turėjo žinoti į Klaipėdos kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos vietų atvykę (persikėlę) gyventojai. Tad naujieji gyventojai turėjo sukurti savo pačių šioje Klaipėdos krašto dalyje „laimingos“ ateities istoriją. „Naujų pasiekimų, naujų pergalių džiaugsmu, artėjančio komunizmo džiaugsmu plazda padavimų krašto – Jūros pakrančių – žemdirbių širdys“, – taip buvo užbaigtas šis straipsnis[1298]. Taigi Klaipėdos krašto istorijos ir jo paveldo oficialų pateikimą ir naujųjų Klaipėdos krašto gyventojų krašto praeities ir kultūrinio palikimo suvokimą XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje galima apibūdinti vieno iš straipsnių, skirto Joninių šventei ant Rambyno kalno paminėti, antrašte – *Gražiausią legendą šiandien kuria mūsų tarybinė liaudis!*[1299]

5.2. Sovietinė antireliginė politika Klaipėdos krašte 1945–1960 m.

Nagrinėjant sovietinės antireliginės politikos bruožus Klaipėdos krašte pirmiausia reikėtų pabrėžti, kad sovietinė antireliginė politika buvo vienas iš socialinės revoliucijos sovietinėje Lietuvoje elementų, kuriuo siekta pakeisti žmonių religinę pasaulėžiūrą materialistinę. Istorinio materializmo doktrinos požiūriu religija nuolat silpnėjo ir nyko priklausomai nuo visuomenės raidos, socialinės pažangos tempų. Dėl to socializmo kūrimas, kaip baigiamasis perėjimo į aukščiausią visuomenės išsivystymo fazę – komunizmą – etapas, buvo pristatomas kaip dėsningas procesas, kurio metu

[1296] Jaunųjų taikos gynėjų žygis. *Tarybinis mokytojas,* Nr. 26, 1955, liepa, 1. 3

[1297] Pasibaigė turistinis „Taikos ir Draugystės“ žygis. *Tarybinis mokytojas,* Nr. 30, 1956, liepa, l. 3.

[1298] Pažinkime savo kraštą – Jūros pakrantėmis. *Raudonasis artojas*, Nr. 56 (885), 1959, liepos 19, l. 3.

[1299] Gražiausią legendą šiandien kuria mūsų tarybinė liaudis! *Raudonasis artojas*, Nr. 53 (882), 1959, liepos 9, l. 3.

religija išnyks[1300]. Kartu buvo pripažįstama, kad „<...> žmonių sekuliarizacija ir ateizacija[1301] – sudėtingas procesas“ ir kad šį procesą galima pagreitinti tik ekonominio, politinio ir kultūrinio pobūdžio priemonėmis bei komunistine ideologine indoktrinacija[1302]. Tad sovietinė Lietuvos vadovybė neturėjo tikslo per trumpą laiką panaikinti religiją ir jos apraiškas visuomenės gyvenime. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad pagal sovietinius įstatymus visos religinės konfesijos – tiek stačiatikių, tiek Romos katalikų, tiek evangelikų liuteronų ir kt. – sovietinėje Lietuvoje veikė vienodomis sąlygomis. Tačiau tai nereiškė buvus vienodą sovietinės valdžios požiūrį į visas religines konfesijas ir jų elgesį su jomis. Pavyzdžiui, A. Streikus nurodė, kad sovietinėje Lietuvoje Rusų stačiatikių bažnyčia (toliau – RSB) turėjo išskirtines sąlygas, nes ją „<...> buvo numatyta panaudoti kaip vieną iš režimo įtvirtinimo reokupuotoje teritorijoje ir satelitinėse Vidurio ir Rytų Europos šalyse svertų, nes šiame regione didžiausią įtaką turėjo Katalikų bažnyčia, kuriai sovietų valdžia jautė ypatingą priešiškumą“[1303]. Tačiau kodėl būtent Lietuvos liuteronų bažnyčia (toliau – LLB) dar stalinizmo laikotarpiu buvo „visiškai užspausta“, neatskleidė[1304]. Darius Petkūnas nurodė, kad „liuteronai vieninteliai iš tradicinių krikščioniškų konfesijų patyrė represijas kaip grupė“, nes jų tikėjimas valdžios buvo tapatinamas su „vokiečiais“[1305]. R. Laukaitytės nuomone, „režimo represijos buvo nukreiptos ne tiesiogiai prieš liuteronus kaip religinę grupę, o prieš SSRS gyvenusius vokiečius, tikėjimas buvo instrumentas, padėjęs juos identifikuoti“[1306]. Tad iki šiol lietuviškoje istoriografijoje nėra bendros pozicijos sovietinės Lietuvos vadovybės 1945–1960 m. vykdytos antireliginės politikos klausimu.

Dar iki Sovietų Sąjungos įvykdytos Klaipėdos krašto okupacijos sovietinėje Lietuvoje 1944 m. buvo įkurtos naujos religinio gyvenimo kontrolės institucijos: Rusijos stačiatikių bažnyčios reikalų (toliau – RSBRT) ir Religinių kultų reikalų taryba (toliau – RKRT). Šios sovietinės institucijos turėjo kontroliuoti visas religines institucijas taip, kad būtų užtikrinta religinių institucijų veiklos, neperžengiančios liturginės

---

1300 JERMALAVIČIUS, Juozas. *Ateistinis auklėjimas Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1977, p. 7.

1301 Pasak J. Jermalavičiaus „sekuliarizacija – tai visuomenės sąmonės atsipalaidavimas nuo religijos ir bažnyčios įtakos. Ateizacija – ateizmo tapimas visuomenės dvasinio gyvenimo savybe“. Plačiau žr. JERMALAVIČIUS, Juozas. *Ateistinis auklėjimas Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1977, p. 4.

1302 Ten pat, p. 5.

1303 STREIKUS, Arūnas. Krikščionybė okupuotoje Lietuvoje: 1. Įprastų religinio gyvenimo formų gynimas (1940–1950). Iš: *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Sudarytojas Ališauskas, Vytautas. Vilnius, 2006, p. 462–463.

1304 Ten pat, p. 484.

1305 PETKŪNAS, Darius. *The Repression of the Evangelikal Lutheran Church in Lithuania during the Stalinist Era.* Klaipėda, 2011, p. 13.

1306 LAUKAITYTĖ, Regina. Evangelikų Liuteronų bažnyčios likimas: istorija be vokiečių. *Bažnyčios istorijos studijos, V. Vilnius, 2012. Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis.* T. 36B, p. 396.

praktikos ribų, kontrolė ir jų parama valdžios vykdomai vidaus bei užsienio politikai[1307]. Nors Lietuvos sovietizacija, dėl gyventojų pasipriešinimo sovietiniam režimui vyko ne taip sklandžiai, kaip to norėjo sovietinė Lietuvos vadovybė, 1944–1947 m. sovietinėje Lietuvoje per daug nesistengta primesti Bažnyčiai sovietinio religinio kulto veiklos modelio ir vengta pernelyg agresyvios antireliginės politikos, tikintis, kad valdžiai pavyks panaudoti jos autoritetą visuomenės pasipriešinimui slopinti[1308]. Klaipėdos krašto atveju tokią valdžios politiką galima būtų paaiškinti jos siekiu greičiau apgyvendinti kraštą naujais gyventojais, daugiausia lietuviškai kalbančiais katalikais. Toks sovietinės Lietuvos vadovybės siekis neturėjo prieštarauti Katalikų bažnyčios (toliau – KB) pozicijai šiuo klausimu. Juo labiau kad sovietinės Lietuvos vadovybės ir KB politikoje Klaipėdos krašto atžvilgiu galima įžvelgti bendrų sąlyčio taškų. Pavyzdžiui, pirmaisiais pokario metais sovietinės Lietuvos vadovybė nedarė kliūčių KB Klaipėdos krašte plėstis: nedarė kliūčių katalikų kunigams vykti į Klaipėdos kraštą ir ten organizuoti katalikų parapijas.

Iš dalies 1946–1947 m. represavus daugumą KB vyskupų, sovietinei Lietuvos vadovybei pavyko palaužti atvirą KB priešiškumą sovietiniam režimui: „<...> tarp vyskupijų valdytojų ėmė vyrauti prisitaikymo prie režimo sudarytų sąlygų nuostata“[1309]. Šiame kontekste 1945–1947 m. LLB buvo organizacinėje stadijoje. Šiai Bažnyčiai priskirtame Klaipėdos krašte po karo stovėjo daug sugriautų bažnyčių, buvo mažai gyventojų, labai trūko kunigų, dėl to krašte neveikė nė viena parapija. Pavyzdžiui, 1945 m. Klaipėdos krašte oficialiai buvo vienas evangelikų liuteronų kunigas – Kretingos parapijos kunigas Ansas Baltris[1310]. Be to, formaliai iki 1948 m. Klaipėdos krašte nebuvo galima atnaujinti bažnytinės veiklos, nes tuo metu vietiniai gyventojai neturėjo SSRS pilietybės. Taip pat dėl Klaipėdos krašte 1945–1946 m. vykdytų socioekonominių represijų ir 1948–1949 m. masinių gyventojų trėmimų, kurių metu, kaip buvo parodyta anksčiau, nukentėjo daugiausia vietiniai gyventojai, krašto evangelikų liuteronų bendruomenė socioekonomiškai buvo labai silpna. Ši aplinkybė, kaip nurodė A. Hermannas, buvo viena iš priežasčių, kodėl daugelyje Klaipėdos krašto vietų bažnytinės parapijos nebuvo įkurtos arba jos vėliau nustojo veikusios[1311]. Pavyzdžiui, 1948 m. registruojant Kintų evangelikų liuteronų bažnytinę parapiją šios parapijos komiteto nariai net nesvarstė galimybės atgauti grūdų ir kt. sandėliu paverstos Kintų bažnyčios. Jie sutiko įsikurti greta bažnyčios buvusioje parapijos Žiemos salėje[1312].

1307 *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Sudarytojas Ališauskas, Vytautas. Vilnius, 2006, p. 463.

1308 *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vyr. redaktorius Anušauskas, Arvydas. Vilnius, 2005, p. 370.

1309 Ten pat, p. 370.

1310 HERMANN, Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė.* Vilnius, 2000, p. 127.

1311 HERMANN, Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė.* Vilnius, 2000, p. 127.

1312 V. K. pasakojimas. Užrašyta 2006 m. kovo 24 d., Stankiškiai. Autoriaus asmeninis archyvas.

Be to, krašte niekada nebuvo kunigų pertekliaus, koks jis buvo sovietinėje Lietuvoje, ypač pirmaisiais pokario metais.

Bet kuriuo atveju sovietinė Lietuvos vadovybė nelaikė LLB ypač pavojinga sovietinei santvarkai. Pavyzdžiui, 1945 m. pradžioje sovietinėje Lietuvoje, daugiausia Klaipėdos krašte, buvo 15 000–20 000 evangelikų liuteronų, iš jų 8–10 proc. tikinčiųjų sudarė „buožės“. Be to, tuo metu turėta informacijos, kad „<...> evangelikų liuteronų tarpe, priešingai katalikams, nėra jokio pasisakymo prieš tarybų valdžią“ ir, kad „<...> Klaipėdos krašte jokio religinio pogrindžio nerasta“[1313]. Kita vertus, XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje buvo susirūpinta tuo, kad „organams“ yra sunku kontroliuoti evangelikus liuteronus, nes jie daugiausia rinkdavosi namuose[1314].

Santykinai švelnus sovietinės Lietuvos vadovybės politikos KB atžvilgiu tonas pradėjo keistis 1947 m. Pasak A. Streikaus, tai lėmė geopolitinės padėties Europoje pablogėjimas, kai reaguodama į 1947 m. kovo 12 d. paskelbtą JAV prezidento Hario Trumeno komunizmo sulaikymo doktriną ir G. Marshallo ekonominės pagalbos Europai planą, Sovietų Sąjungos vadovybė paspartino komunistinių režimų įtvirtinimą jos įtakos zonoje buvusiose Vidurio ir Rytų Europos šalyse[1315]. Šiame kontekste taip pat reikėtų nurodyti 1947 m. pabaigoje galutinai žlugusį sąjungininkų okupuotos Vokietijos suvienijimą ir dėl to galutinai įtvirtintą Europos padalijimą. Vis dėlto, manytina, kad sovietinės Lietuvos politikos pasikeitimą ne tik KB, bet ir kitų Bažnyčių atžvilgiu lėmė 1947–1948 m. pasibaigęs sovietinės valdžios, kaip naujos „Tarybų Lietuvos“ su Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda SSRS sudėtyje, legitimacijos procesas, kai 1947 m. vasario 9 d. ir 1948 m. sausio 18 d. vykusiuose rinkimuose buvo išrinkti sovietinės Lietuvos aukščiausieji ir vietinės valdžios organai. Kitaip tariant, sovietinės Lietuvos vadovybės vykdytos antireliginės politikos pasikeitimui įtakos turėjo Lietuvos gyventojų rinkimuose išreikštas sovietinės santvarkos „pripažinimas“ arba jos legitimacija. Tad šie rinkimai suteikė sovietinės Lietuvos vadovybei *Carte Blanche*.

1948 m. liepos 9 d. KLP(b) CK priėmė nutarimą „Dėl partinės organizacijos uždavinių demaskuojant priešišką reakcinės katalikų dvasininkijos veiklą“, kuriuo buvo inicijuota religinių bendruomenių ir dvasininkų, kaip bažnytinių parapijų, registracija. Prieš tai, 1948 m. birželio 19 d., Lietuvos SSR AT Prezidiumas priėmė įsaką „Dėl maldos namų ir vienuolynų pastatų, o taip pat dėl religinių bendruomenių gyvenamųjų namų nacionalizavimo“, kuriuo Bažnyčioms priklausęs turtas, išskyrus turtą, jos įgytą

[1313] RKRT įgaliotinio ataskaita Lietuvos SSR MT apie sovietinės Lietuvos teritorijoje veikiančias religines bendruomenes. 1945 m. kovo mėn. *LCVA*, f. R-181 ap. 3, b. 6, l. 29–32.

[1314] RKRT įgaliotinio pažyma Lietuvos SSR MT apie sovietinės Lietuvos teritorijoje veikiančias religines bendruomenes. 1951 m. balandžio mėn. *LCVA*, f. R-754 ap. 13, b. 323, l. 57–59.

[1315] *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vyr. redaktorius Anušauskas, Arvydas. Vilnius, 2005, p. 371.

po 1945 m. rugpjūčio 22 d., tapo valstybės nuosavybe[1316]. Tad teisiškai Bažnyčių turtas galėjo būti ir buvo perduodamas valdyti tik juridiniams asmenims, t. y. religinėms bendruomenėms. Pagal sovietinės Lietuvos įstatymus, tokias bendruomenes turėjo sudaryti komitetas, susidedantis iš 20 narių. Tik esant tokiai religinei bendruomenei valstybė, atstovaujama apskričių VK, galėjo sudaryti su ja maldos namų „panaudos" sutartį, pagal kurią religinės bendruomenės turėjo mokėti privalomąjį nekilnojamojo turto draudimo mokestį ir tokį turtą prižiūrėti. Gyvenamieji namai religinėms bendruomenėms nebuvo perduodami. Todėl bažnytines parapijas aptarnaujantys kunigai turėjo nuomotis sau būstus, už kuriuos jiems, kaip religinio kulto tarnautojams, buvo taikomas tris kartus didesnis būsto nuomos ir kt. paslaugų tarifas, nes jie laikyti privačia, o ne visuomenine veikla besiverčiančiais gyventojais. Be to, jie turėjo mokėti progresinius mokesčius. Šis Bažnyčių veiklos reglamentavimas laikinai nepalietė tik kaimo vietovėse buvusių kapinių, kurios liko parapijų priežiūroje. Tokiu būdu sovietinė valdžia galėjo veiksmingai formuoti bažnytinių parapijų tinklą, pavyzdžiui, kad atstumas tarp bažnyčių būtų ne mažesnis kaip 5–7 km[1317], ir kontroliuoti kunigus, jų veiklą.

Žinoma, sovietmečiu kunigai negalėjo vesti antitarybinės propagandos tarp tikinčiųjų ir vykdyti nepilnamečių katekizacijos, susirinkimų ar būrelių vaikams ir jaunimui, taip pat organizuoti vaikų grupių tikybai mokyti[1318], nes pagal sovietinės Lietuvos SSR Konstituciją, religinio tikėjimo išpažinimo „laisvė" buvo „užtikrinama" tik pilnamečiams gyventojams. Kadangi be jaunimo katekizacijos nebuvo galimas įprasto religinio gyvenimo palaikymas, kunigai buvo priversti nusižengti sovietiniams įstatymams. Dėl to sovietinių įstatymų nesilaikantys kunigai ir net vyskupai buvo suimami, kalinami arba ištremiami. Atsisakiusiems bendradarbiauti su sovietine valdžia kunigams buvo taikomi jų veiklos ribojimai, pavyzdžiui, neleidžiama laikyti pamaldų ne tik kitose bažnyčiose ar parapijose, bet ir jiems paskirtose bažnyčiose. Pavyzdžiui, 1949 m. visoje sovietinėje Lietuvoje vykusio parašų rinkimo prieš Vatikaną vajaus metu apskričių VK buvo nurodyta „iš trijų turtingiausių Jūsų apskrityje parapijų klebonų, jeigu jie nėra pasirašę protesto <...>, paimti mūsų jiems <..> duotus pažymėjimus, atšaukti prirašymą nuolatiniam gyvenimui ir pasiūlyti nedelsiant apleisti apskričio ribas"[1319]. Tiesa, tokios ir panašios akcijos nelietė LLB.

Kartu su Bažnyčios veiklos atribojimu nuo valstybės 1948 m. prasidėjo antireliginė ir ateistinė propaganda, kuri, tai stiprėdama, tai silpnėdama, tęsėsi iki 1960

[1316] Lietuvos SSR AT Prezidiumo įsakas „Dėl maldos namų ir vienuolynų pastatų, o taip pat dėl religinių bendruomenių gyvenamųjų namų nacionalizavimo". 1948 m. birželio 19 d. *LCVA*, f. R-758, ap. 3, b. 16, l. 1.

[1317] RKRT prie SSRS MT įgaliotinio prie Lietuvos SSR raštas visų apskričių VK dėl Bažnyčios turto perdavimo religinėms bendruomenėms sąlygų. *KLRVA*, f. 252, ap. 3, b. 2, l. 3.

[1318] *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vyr. redaktorius Anušauskas, Arvydas. Vilnius, 2005, p. 374.

[1319] RKRT įgaliotinio raštas visų apskričių VK apie tai, kaip elgtis su protesto prieš Vatikaną nepasirašiusiais kunigais. *KLRVATAF*, f. 627, ap, 3, b. 15, l. 20.

m. Pavyzdžiui, 1947–1953 m. sovietinėje Lietuvoje buvo išspausdinta 834 straipsniai ir 60 knygų ateistine tematika. Apie 50 proc. tokių publikacijų buvo skirta Bažnyčiai, kaip institutui, menkinti: apie 37 proc. publikacijų skirta dvasininkams, apie 10 proc. – Vatikanui ir apie 5 proc. – Bažnyčiai. Be to, 1947 m. buvo padėtas vykdyti antireliginio ir ateistinio turinio paskaitų skaitymas[1320]. Čia reikėtų pabrėžti, kad, nepaisant sovietinių juridinių nuostatų, įtvirtinusių griežtą valstybės ir Bažnyčios atskyrimą, sovietinėje Lietuvoje visą laiką egzistavo paradoksali situacija: antireliginė ir ateistinė propaganda buvo galima, tačiau religinis ugdymas – ne.

XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje antireliginė ir ateistinė propaganda sušvelnėjo. Tai lėmė tiek tarptautinės situacijos pablogėjimas[1321], tiek po kolektyvizacijos prasidėjęs žemės ūkio nuosmukis, tiek J. Stalino mirtis ir dėl to pasikeitęs SSRS vidaus politikos kursas. Dėl sušvelnėjusios antireliginės politikos religinis gyvenimas sovietinėje Lietuvoje, taip pat Klaipėdos krašte, netruko greitai atsigauti: buvo pradėti legaliai leisti liturginiai kalendoriai ir Evangelijos tekstai, maldynai ir pan., remontuojamos, atstatomos ir netgi statomos naujos bažnyčios ir kt.[1322] Pavyzdžiui, 1954 m. Priekulės evangelikų liuteronų bendruomenė laimėjo teismo procesą dėl 1953 m. vietinės valdžios iš jos nusavinto parapijos pastato, kurį ji buvo pasistačiusi savo lėšomis XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje[1323]. Reikėtų pabrėžti, kad spaudoje, tiek centrinėje, tiek vietinėje, skelbiami antireliginio ir ateistinio turinio straipsniai buvo skirti pirmiausia KB sumenkinti arba katalikų religinei bendruomenei susilpninti. RSB ir LLB sumenkinti skirtų straipsnių beveik nebuvo. Vienas tokių retų straipsnių – *Gavenis aveles gano* – pasirodė 1959 m. laikraštyje *Tiesa*. Šiame straipsnyje buvo rašoma apie „Šilutės evangelikų pastorių“ Jurgį Gavenį, kuris kaltintas tuo, kad steigia „mokinių“ bažnytinius chorus ir moko juos poterių bei giesmių. Martynas Klumbys šiame straipsnyje įžvelgė tai, kad valdžia nelaikė evangelikų liuteronų lygiaverčiais katalikams. „Jie netgi ne kunigai, o pastoriai. Jie elgiasi ne kaip žmonės, o kaip <...> lapės“, – nurodė jis[1324].

Tačiau 1957 m. viduryje visoje sovietinėje Lietuvoje ne tik sustiprėjo antireliginė ir ateistinė propaganda, bet ir atsinaujino visų Bažnyčių veiklos varžymas ir padidėjo jų kontrolė. Be to, prasidėjo ankstesnių, Bažnyčioms palankių, valdžios sprendimų peržiūrėjimas. Lietuviškoje istoriografijoje toks religinės politikos pasikeitimas sovietinėje Lietuvoje paprastai aiškinamas „atgimusio religinio gyvenimo <...> neside-

---

1320 STREIKUS, Arūnas. Antireliginė propaganda Lietuvoje 1944–1970 metais. *Lietuvos istorijos studijos*. 2004, 14, p. 90–91.

1321 *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vyr. redaktorius Anušauskas, Arvydas. Vilnius, 2005, p. 376.

1322 Ten pat, p. 463–467.

1323 HERMANN, Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*. Vilnius, 2000, p. 131.

1324 KLUMBYS, Martynas. *Aš vislab galiu per tą, kurs mane galinčiu daro*. Klaipėda, 1993, p. 97.

rinimu su socialistinės visuomenės šūkiu“ ir RKRT įgaliotinio pasikeitimu 1957 m. birželio mėn.[1325] Dėl to jau 1957 m. rugpjūčio 12 d. LKP CK biuro posėdyje buvo išreikštas didelis susirūpinimas KB veiklos suaktyvėjimu kaip „imperialistinės reakcijos“ apraiškų padidėjimu sovietinėje Lietuvoje. Lietuviškoje istoriografijoje taip pat yra nurodoma, kad nauja antireliginė kampanija sovietinėje Lietuvoje prasidėjo anksčiau, nei buvo duotas konkretus signalas iš Maskvos, nes sovietinė Lietuvos vadovybė buvo susirūpinusi suaktyvėjusia KB veikla[1326]. Manytina, pirma, kad antireliginės politikos atnaujinimas buvo 1957 m. vasario ir birželio mėn. SSKP CK plenumų pasekmė, kai galutinai nusistovėjo Sovietų Sąjungos vadovybės sudėtis ir jos politinis kursas, kuris turėjo dvejopą kryptį: tęsti SSRS administracinio ir ūkio valdymo decentralizaciją ir sovietinių respublikų administracinio ir ūkio valdymo centralizaciją. Šiame kurse komunistinės ideologinės indoktrinacijos stiprinimas, išstumiant religijos apraiškas iš visuomenės gyvenimo, buvo abi kryptis vienijanti ir jas stiprinanti politinė linija. Antra, sovietinėje Lietuvoje antireliginė kampanija prasidėjo anksčiau dėl to, kad suaktyvėjo ne tik KB, bet ir RSB bei LLB veikla. Tai sovietinės Lietuvos vadovybė turėjo vertinti kaip rimtą kliūtį jai siekiant sociokultūriškai unifikuoti sovietinės Lietuvos teritoriją.

Praktikoje naujas politinis kursas reiškė aiškios ribos, kurios ne visada buvo laikomasi, tarp viešo ir religinio gyvenimo nustatymą, kad religinis gyvenimais vyktų griežtai sovietinių įstatymų ribose. Vis dėlto iki 1960 m. sovietinės Lietuvos vadovybė dar nesiėmė radikalių priemonių Bažnyčių veiklai dar labiau pažaboti. Valdžia apsiribojo antireliginio ir ateistinio turinio publikacijomis, kurių 1957–1960 m. ženkliai padaugėjo[1327]. Be to, ženkliai padidėjo Politinių ir mokslo žinių skleidimo draugijos lektorių skaitomų paskaitų ateistine tematika skaičius: 1957 m. buvo perskaitytos 2 417, 1958 m. – 3 238, 1959 m. – 5 835 paskaitos[1328]. Įdomu tai, kad šiuo laikotarpiu Klaipėdos krašte buvo skaitoma maždaug perpus mažiau antireliginio pobūdžio paskaitų nei prie krašto prijungtoje sovietinės Lietuvos dalyje. Kita vertus, Klaipėdos krašte buvo skaitoma daugiau paskaitų apie tarptautinę padėtį ir tik krašte skaitytos paskaitos apie VFR ir VDR. Tokia situacija atskleidžia krašte buvusias realijas, kai dauguma vietinių gyventojų puoselėjo viltis išvykti į VFR arba VDR, kai naujieji gyventojai katalikai nebuvo aktyvūs KB bendruomenės nariai krašte. Pavyzdžiui, 1960 m. Klaipėdos rajono Priekulės m., Dituvos, Agluonėnų, Venckų apylinkėse ir dalyje Grobštų, Vilkyčių ir Pėžaičių apylinkių buvo 2 370 Romos katalikų tikėjimo šeimų, iš jų viešą tikėjimo išpažinimą praktikavo tik 1 000, arba tik 42,19 proc., šeimų[1329]. Nauja buvo ir tai, kad

---

1325 *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vyr. redaktorius Anušauskas, Arvydas.. Vilnius, 2005, p. 467.

1326 *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Sudarė Ališauskas, Vytautas. Vilnius, 2006, p. 484–485.

1327 SKUODIS, Vytautas. *Dvasinis genocidas Lietuvoje*. Vilnius, 1996, p. 23.

1328 JERMALAVIČIUS, Juozas. *Ateistinis auklėjimas Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1977, p. 205.

1329 Religinio kulto tarno H. Š. tyrimo aktas. 1961 m. vasario 23 d. *KLRVA*, f. 477, ap. 3, b. 23, l. 17.

prasidėjo tradicinių religinių švenčių sekuliarizacija, kai religinis švenčių turinys buvo keičiamas tradiciniais „lietuvių liaudies“ papročiais ir sovietiniais ritualais.

Taigi sovietinės Lietuvos kontekste vietinių gyventojų evangelikų liuteronų padėtis Klaipėdos krašte po 1945 m. skyrėsi nuo kitų konfesinių grupių. Kaip jau ne kartą buvo minėta, vietiniai gyventojai patyrė socialinę ir kultūrinę diskriminaciją, socioekonomines represijas. Visa tai buvo vykdoma siekiant radikaliai pakeisti krašto gyventojų sudėtį, jį lituanizuoti. Tokia sovietinės Lietuvos vadovybės politika grėsė rimtu naujųjų ir vietinių gyventojų konfliktu. Tačiau dėl nuosaikios laikysenos pasaulietinės valdžios atžvilgiu ir nedidelio jų skaičiaus vietiniai gyventojai buvo laikomi nepavojingais. Kita vertus, jie beveik nesiasimiliavo ir kaip bendruomenė neperimdavo naujų sovietinių tradicijų. Pavyzdžiui, empirinio tyrimo metu nustatyta, kad Šilutės rajono Kintų apylinkėje vietinių gyventojų šeimose 1945–1960 m. gimė apie 170 vaikų, kurių daugumai buvo suteikti evangelikams liuteronams būdingi vardai, t. y. vokiški. Gintaro vardas buvo suteiktas 5 vaikams ir po vieną Ginto, Birutės, Zinos, Stepo, Petro, Zigmo ir Antano vardą. Mišrių šeimų buvo sudaryta tik aštuonios[1330]. Dauguma vietinių gyventojų „lietuvių“ taip pat pasirašinėjo jiems būdinga vokiška pavardžių rašysena: Wieberneit, Plewene, Schloosz, Szepat, Babbel, Scheteitene, Weisaitene, Markscheitis, Pleikies, Petruttis, Labrenz, Urban, Birth, Zillat, Endrigkait, Siemoneit ir pan.[1331] Tokius reiškinius galima būtų vertinti kaip jų nebylų protestą prieš jiems primestą kultūriškai unifikuotą lietuviškumą.

Dėl to nuo pat Klaipėdos krašto prijungimo prie sovietinės Lietuvos pradžios sovietinės Lietuvos vadovybė ir vietinė valdžia visokeriopai protegavo naujuosius gyventojus. Būdingas tokios elgsenos pavyzdys yra Šilutės apskrities Juknaičių valsčiaus Vyžių evangelikų liuteronų bažnyčios priklausomybės klausimo sprendimas. 1946 m. Vyžių evangelikų liuteronų bažnyčią savavališkai užėmė katalikai. Tuo nepatenkinti vietiniai gyventojai kreipėsi į valdžią, kad ši grąžintų jiems bažnyčią. 1947 m. Šilutės apskrities VK raštu kreipėsi į M. Gedvilą, kad šis „<...> išaiškintų situaciją, ir gal leis katalikams toliau ten būti“[1332]. Priešiškas vietinės valdžios nusistatymas vietinių gyventojų atžvilgiu ypač buvo ryškus tose Klaipėdos krašto vietose, kuriose didžiąją dalį gyventojų sudarė naujieji gyventojai. Pavyzdžiui, po Pagėgių apskrities Katyčių valsčiaus VK pirmininko Buivio ir partinstruktoriaus Trumpiškio asmeninių reikalavimų, kad Katyčių evangelikų liuteronų komiteto nariai atsisakytų savo pareigų, dauguma jų taip ir padarė. Dėl to 1950 m. birželio 17 d. Katyčių valsčiaus VK savavališkai uždarė Katyčių evangelikų liuteronų bažnyčią[1333]. 1950 m. liepos 30 d.

[1330] Šilutės rajono Kintų apylinkės ūkinės knygos. 1945–1960 m. *KLRVA*, f. 475, ap. 2, b. 1–40.

[1331] Ten pat, b. 3, 6, 11, 12, 28, 31, 40.

[1332] Šilutės apskrities VK raštas Lietuvos SSR MT dėl Juknaičių evangelikų liuteronų bažnyčios perdavimo Juknaičių valsčiaus katalikų bendruomenei. 1947 m. *LCVA*, f. R-181 ap. 3 b. 6, l. 28.

[1333] Pagėgių rajono Katyčių valsčiaus evangelikų liuteronų parapijos pareiškimas RKRT

likę penki komiteto nariai apskundė RKRT Katyčių bažnyčios uždarymą[1334]. Nepaisant neteisėtų vietinės valdžios veiksmų, 1950 m. rugpjūčio 28 d. Lietuvos SSR MT priėmė nutarimą, kuriuo uždarė bažnyčią. Vis dėlto 1951 m. pradžioje RKRT pasiūlė Katyčių apylinkės VK grąžinti tikintiesiems bažnyčią. Tačiau iki 1958 m. bažnyčia jiems nebuvo grąžinta. Be to, Pagėgių rajono Vilkiškių apylinkėje 1950 m. rugpjūčio 21 d. nuo Žukų evangelikų liuteronų bažnyčios buvo „nuimti“ du varpai, iš jų vienas svėrė 700 kg. Varpus nukėlė Vilkiškių apylinkės „liaudies gynėjų vadas drg. Pučivalanas“, kuriam talkino Pagėgių rajono MGB pareigūnas ir kt. Nuimti varpai kolūkio „Žalgiris“ vežimais buvo nuvežti prie Vilkiškių apylinkės VK, o vėliau išvežti į Vieškvilę, kur už 420 rb buvo atiduoti į „geležių laužą“[1335].

Natūralu, kad Klaipėdos krašte kuriantis naujoms bažnytinėms parapijoms, kaip LLB dalims, vietiniai evangelikai liuteronai ir jų iš sakytojų kilę kunigai visą laiką stengėsi išlaikyti tam tikrą savarankiškumą. Tokio savarankiškumo siekis buvo paremtas skirtingomis Mažosios ir Didžiosios Lietuvos evangelikų liuteronų parapijų tradicijomis. Mažojoje Lietuvoje didesnį autoritetą turėjo surinkimininkų tradicijos, pagal kurias Bažnyčia buvo suprantama kaip lygiateisių tikinčiųjų sambūris. Didžiosios Lietuvos evangelikų liuteronų kunigai turėjo didesnį autoritetą, ir parapijos buvo linkusios bendradarbiauti su valdžia[1336]. Dėl to 1950 m. Klaipėdos krašto parapijos sudarė atskirą autonominį dekanatą, kuris oficialiai vadinosi Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų parapija[1337]. Kai 1955 m. pradžioje LLB konsistorija pamėgino panaikinti atskirų Klaipėdos krašto parapijų statusą, tai sukėlė krašto kunigų nepasitenkinimą, kuris virto Klaipėdos krašto parapijų atsiribojimu nuo Didžiosios Lietuvos parapijų. LLB vidinė konfrontacija ir didėjantis valdžios spaudimas šiai Bažnyčiai buvo pagrindinės priežastys, kodėl XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje dauguma Klaipėdos krašto kunigų kartu su vietiniais gyventojais repatrijavo į VFR. Jų nelikus, Klaipėdos krašto parapijos nebepajėgė savarankiškai tvarkytis ir buvo įtrauktos į Žemaitijos parapijas, nes ten buvo likę daugiau evangelikų liuteronų[1338]. Tad galima teigti, kad XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų parapijų nebeliko.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad mentališkai naujieji gyventojai ir vietinė valdžia suvokė evangelikus liuteronus kaip vokiečius, net jų maldos namai vadinti ne bažnyčiomis, o „kirchėmis“. Tad vietinių gyventojų priklausomybė evangelikų liuteronų religinei kon-

---

įgaliotiniui dėl neteisėto Katyčių bažnyčios uždarymo. 1950 m. birželio 27 d. *KLRVTAF*. f. 627, ap. 3, b. 16, l. 7

1334 Pagėgių rajono Katyčių evangelikų liuteronų parapijos VK pareiškimas-prašymas RKRT įgaliotiniui dėl Katyčių bažnyčios atidarymo. 1947 m. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 3, b. 16, l. 9–10.

1335 Pagėgių rajono Vilkiškių apylinkės Žukų evangelikų liuteronų parapijos pirmininko A. Neimanto pranešimas Evangelikų liuteronų konsistorijai. 1950 m. rugpjūčio 21 d. *KLRVATAF*, f. 627, ap. 3, b. 16, l. 115–116.

1336 HERMANN, Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*. Vilnius, 2000, p. 132.

1337 Ten pat, p. 128.

1338 Ten pat, p. 135.

fesijai arba jų išpažįstamas „amžinojo lietuvių tautos priešo“ tikėjimas, buvo didžiausia jų problema. Dėl to vietinių gyventojų bendruomenė turėjo dėti daug pastangų savo „vokiškai“ tapatybei išsaugoti. Priešingai vietiniams gyventojams, katalikams ir stačiatikiams, atsikėlusiems į Klaipėdos kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos vietų ir sovietinių respublikų, „nereikėjo įrodinėti savo religinės / tautinės tapatybės, ir sovietinis režimas nesikėsino į jų tautinį tapatumą“[1339]. Viena iš protestantiškų praktikų, kuri padėjo vietiniams gyventojams palaikyti tiek šeimos, tiek bendruomenės, tiek krašto tapatybę 1945–1960 m., buvo surinkimai. Nuo pat pradžių surinkimų tradicija kompensavo bažnyčių ir kunigų krašte trūkumą, nes surinkimai paprastai vykdavo namuose ir juos dažniausiai vesdavo sakytojai – garbaus amžiaus vyrai. Be to, krašte buvo paplitusios religinės sekmadienių šventimo ir kapinių švenčių praktikos. Ypač reikšminga buvo kapinių švenčių tradicija, kuri sovietmečio sąlygomis buvo tapusi bene svarbiausiu bendruomenės susitelkimo būdu, „formavo ir tam tikrą egzistencinio saugumo jausmą, kad žmogus yra savoje aplinkoje“[1340].

Tačiau 1958 m. kovo 7 d. nauja jėga ir turiniu atnaujintos antireliginės ir ateistinės propagandos kontekste Lietuvos SSR MT priėmė nutarimą „Dėl kapinių užlaikymo tvarkos“, kuriuo visos miestų ir kaimų kapinės buvo perduotos miestų ir apylinkių VK[1341]. Tai reiškė, kad nuo šiol vienintele kapinių šeimininke tapo valstybė, kuri dabar galėjo nustatyti kapinių eksploatacijos, laidojimo ir jų likvidavimo tvarką. Klaipėdos krašto atveju tai reiškė, kad vietiniai gyventojai neteko pagrindinės savo kultūrinės tapatybės palaikymo ir nesankcionuotų susirinkimų vietos. Nors vietinė valdžia įgijo teisę uždaryti senas, 20–30 metų neeksploatuojamas kapines, tačiau Klaipėdos krašte iki XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžios kapinės dar nebuvo uždaromos. Matyt, vietinė valdžia vengė galimų konfliktų su krašte dar likusiais vietiniais gyventojais, kurių dauguma senose kapinėse turėjo palaidotų savo artimųjų ir giminaičių. Vis dėlto jau kitais metais rajonų VK nustatė naujas kapinių „tvarkymo savaites ir mirusiųjų pagerbimo dienas“. Pavyzdžiui, 1959 m. balandžio 6 d. Pagėgių rajono VK nutarė, kad kapinių tvarkymo darbai turi būti vykdomi tik balandžio 22–29 d., o kapinių lankymas „su deglais, gėlėmis, muzika“ – balandžio 29 d.[1342] Tad valdžios įvykdytas kapinių kontrolės perėmimas, manytina, buvo simbolinis įvykis, žymintis Klaipėdos krašto sociokultūrinės transformacijos pabaigą.

1339 KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITH, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019, p. 340.

1340 Ten pat, p. 342–344.

1341 Lietuvos SSR MT Nutarimas Nr. 97 „Dėl kapinių užlaikymo tvarkos“. 1958 m. kovo 7 d. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios.* 1958, kovo 31, Nr. 6–24, p. 68–72.

1342 Pagėgių rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 121 „Dėl kalendorinės kapų tvarkymo savaitės ir mirusiųjų pagerbimo dienos įvedimo“. 1959 m. balandžio 6 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 95, 46.

Išvados

Disertacijoje atskleidus ir išanalizavus Klaipėdos krašto sovietizacijos 1945–1960 m. socioekonominius ir sociokultūrinius procesus, galima daryti šias išvadas:

1. Nuo lietuviško iredentizmo atsiradimo XIX a. pabaigoje iki Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karo pradžios 1941 m. lietuviško iredentizmo raiška priklausė nuo geopolitinės didžiųjų kaimyninių valstybių politikos. Vokietijos ir SSRS karo metu lietuviškas iredentizmas aktualizuotas kaip sovietinės politikos elementas, turėjęs konsoliduoti lietuvius prieš vokiečius SSRS kare su Vokietija. 1944 m. pradžioje Sovietų Sąjungos vadovybė suteikė sovietinei Lietuvai daugiau „suverenumo“. Tokiu būdu Sovietų Sąjungos vadovybė ne tik aktualizavo sovietinės Lietuvos teritorines pretenzijas Vakaruose, bet ir sukūrė teisinį pagrindą SSRS joms įgyti. 1944 m. pabaigoje paaiškėjus galutinei sovietinės Lietuvos teritorinei sudėčiai, sovietinės Lietuvos vadovybė pakeitė iredentizmo politiką į ideologinį Klaipėdos krašto pasisavinimą kaip „lietuviškų žemių sujungimo“, su Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda sovietinės Lietuvos sudėtyje mitologizavimą.

Klaipėdos krašto tapsmas sovietinės Lietuvos dalimi yra susijęs tiek su SSRS ir sovietinės Lietuvos aukščiausių valdžių legitimacija, tiek su SSRS ir Lietuvos SSR Konstitucijų tekstų pataisymais bei jų papildymais, kuriais SSRS įteisino savo karinius teritorijų iškovojimus, pasiektus 1941–1947 m. Klaipėdos kraštas įtrauktas į sovietinės Lietuvos teritorijos sudėtį legitimaus užkariavimo pagrindu, nes 1947 m.

pabaigoje galutinai žlugus deryboms tarp sąjungininkų dėl taikos sutarties sudarymo su Vokietija kito teisinio pagrindo įtraukti Klaipėdos kraštą į sovietinės Lietuvos sudėtį nebuvo. Dėl to Klaipėdos kraštas įtrauktas į sovietinės Lietuvos sudėtį kaip SSRS perduotos Rytų Prūsijos teritorijos dalis.

Sovietinės Lietuvos administracinės-teritorinės sistemos įvedimas Klaipėdos krašte buvo viena iš pagrindinių krašto sovietizacijos sąlygų. Tokios sistemos įvedimas užtruko dėl užsitęsusio Klaipėdos krašto apgyvendinimo. Iki 1960 m. administraciniai-teritoriniai pertvarkymai Klaipėdos krašte, kaip ir visoje sovietinėje Lietuvoje, buvo nuolatinis procesas. Tai lėmė visai Lietuvai bendras jos sovietizacijos, kaip administracinio ir ūkio valdymo centralizacijos, procesas, kurio katalizatorius pirmiausia buvo socioekonominis veiksnys. Pagal sovietinį administracinio-teritorinio suskirstymo modelį transformuojant Klaipėdos krašto administracinį-teritorinį suskirstymą siekta panaikinti ne tik istoriškai susiformavusią administracinę-teritorinę ribą tarp Klaipėdos krašto ir kitos sovietinės Lietuvos teritorijos dalies, bet ir Klaipėdos krašto geografinį požymį. Taip XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo baigta formuoti nauja sovietinės Lietuvos su Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda teritorinė tapatybė.

2. Klaipėdos kraštą įtraukus į sovietinės Lietuvos sudėtį, sovietinė Lietuvos vadovybė sprendė krašto apgyvendinimo klausimą, remdamasi prieškario Lietuvoje vyravusiais tautiniais ir politiniais stereotipais Klaipėdos krašto gyventojų atžvilgiu, pagal kuriuos krašto gyventojai vertinti kaip vokiečiai. Antrojo pasaulinio karo baigtis ir dėl to pasikeitusi Klaipėdos krašto politinė priklausomybė palengvino sovietinės Lietuvos vadovybei Klaipėdos krašto apgyvendinimo naujakuriais ir persikėlėliais, daugiausia atvykusiais (persikėlusiais) iš kitų sovietinės Lietuvos vietų, klausimo sprendimą. Klaipėdos krašto apgyvendinimas tiek naujakuriais ir persikėlėliais, tiek repatriantais buvo vykdomas ne chaotiškai, o pagal politinius, ekonominius ir kultūrinius gyventojų atrankos kriterijus. Taip 1945–1948 m. buvo pakeista Klaipėdos krašto kaimo vietovių gyventojų socialinė ir kultūrinė sudėtis: vietinių gyventojų daugumą pakeitė daugiausia iš kitų sovietinės Lietuvos vietų atvykę (persikėlę) gyventojai, kurių daugumą sudarė anksčiau buvę „beturčiai“ ir „mažažemiai“ valstiečiai. 1945–1948 m. vykusio Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimo planai nebuvo iki galo įgyvendinti. Naujakuriai ir ypač persikėlėliai nenoriai vyko (kėlėsi) į Klaipėdos kraštą dėl nepakankamos materialinės naudos ir sociokultūrinio diskomforto naujoje gyvenamojoje vietoje. 1948 m. pradžioje naujakuriai ir persikėlėliai sudarė apie 88 proc. Klaipėdos krašto kaimo vietovių gyventojų. Siekiant išspręsti darbo jėgos trūkumo Klaipėdos krašto kaimo vietovėse problemą, 1951–1956 m. buvo organizuota nauja gyventojų, daugiausia iš Rytų ir Pietryčių Lietuvos, perkėlimo akcija, kuri dėl nepakankamų ekonominių priemonių, skatinančių gyventojų persikėlimą, ir blogų buitinių gyvenimo sąlygų bei po J. Stalino mirties visoje sovietinėje Lietuvoje pasikeitusio politinio klimato taip pat nebuvo iki galo realizuota. 1951–1956 m. į Klaipėdos krašto kaimo vietoves persikėlė apie 800 šeimų, arba apie 3 200 gyventojų.

1945–1951 m. sovietinė Lietuvos vadovybė siekė susigrąžinti iš Vokietijos okupacinių zonų į Klaipėdos kraštą tik lietuviais laikytus vietinius gyventojus, kurių, tikėtasi, repatrijuos 27 000. Vietiniai gyventojai repatriantai vertinti kaip darbo jėga. Sovietų Sąjungos vadovybei Klaipėdos krašto vietinių gyventojų repatriacija iš vakarinių Vokietijos okupacinių zonų buvo ekonominės ir politinės svarbos klausimas, nes, ten palikti, jie būtų stiprinę Vakarų sąjungininkų ekonominį ir politinį potencialą. Siekdama grąžinti iš vakarinių Vokietijos okupacinių zonų kuo daugiau Klaipėdos krašto vietinių gyventojų ir išspręsti krašte likusių vietinių gyventojų pilietinės priklausomybės klausimą, 1947 m. pabaigoje Sovietų Sąjungos vadovybė suteikė Klaipėdos krašto gyventojams lietuviams SSRS pilietybę. 1945–1947 m. vietiniams gyventojams repatriantams dėl neapibrėžtos jų pilietinės priklausomybės ir neigiamo valdžios požiūrio į juos nebuvo teikiama jokia didesnė parama ir jais nesirūpinta. Nors 1948 m. daugumai vietinių gyventojų repatriantų įgijus SSRS pilietybę pagerėjo jų socioekonominė padėtis, tačiau naujakurių ir persikėlėlių bei centrinės ir vietinės valdžios neigiamas požiūris į juos nepakito. 1945–1951 m. į Klaipėdos kraštą repatrijavo apie 6 600 vietinių gyventojų. 1951 m. pasibaigus vietinių gyventojų repatriacijai, Klaipėdos krašte galėjo būti iš viso apie 11 000 vietinių gyventojų.

1945–1952 m. socioekonominės represijos ir masiniai gyventojų trėmimai Klaipėdos krašte daugiausia buvo vykdomi kaimo vietovėse. Tokiu būdu sovietinė Lietuvos vadovybė siekė įtvirtinti ir palaikyti visuomenės narių socialinę lygybę ir išvengti sociokultūrinių konfliktų. Nors represijos ir trėmimai pirmiausia buvo nukreipti prieš politiniu ir socialiniu požiūriais sovietinei santvarkai nepriimtinus gyventojus – antisovietinio pasipriešinimo dalyvius ir „buožes“, tačiau Klaipėdos krašte šios priemonės daugiausia taikytos vietiniams gyventojams. Tai lėmė tiek jų socialinė kilmė ir praeitis bei neigiamas naujakurių ir vietinės valdžios požiūris į juos. 1945–1947 m. vykdytos socioekonominės represijos prieš vietinius gyventojus pasireiškė kaip dalies arba viso jų turėto turto konfiskacija. Naujakuriams taikytos socioekonominės represijos daugiausia pasireiškė kaip ūkių atėmimas. 1948 m. trėmimai Klaipėdos krašte buvo nukreipti prieš vietinius ir su ginkluota rezistencija siejamus gyventojus. 1949 m. iš Klaipėdos krašto daugiausia tremti socialiniu požiūriu sovietinei santvarkai nepriimtini gyventojai – „buožės“ naujakuriai. Klaipėdos krašte 1948–1952 m. vykusių masinių gyventojų trėmimų metu iš krašto buvo ištremta apie 1 500 gyventojų, iš jų apie 61 proc. buvo vietiniai gyventojai.

Klaipėdos krašto vietinių gyventojų repatriaciją į VFR ir VDR 1958–1960 m. lėmė SSRS ir VFR susitarimas, kurį sąlygojo sunki SSRS socioekonominė padėtis. Dėl biurokratinių procedūrų ir vietinės valdžios piktnaudžiavimo, taip pat dėl vietiniams gyventojams priklausiusio nekilnojamojo turto likvidavimo, repatriacijos procesas išsitęsė iki 1960 m. vidurio. Repatriacijos metu vietinėje spaudoje buvo vykdoma aktyvi propaganda, kuria siekta sumažinti repatriacijos mastą ar net sužlugdyti repatriaciją. Tačiau tokia propaganda neturėjo didelio poveikio. 1958–1960 m. į VFR ir

VDR repatrijavo apie 8 000, arba apie 64 proc., vietinių gyventojų. Vietinių gyventojų repatriacija, kaip darbo jėgos sumažėjimas, paskatino sovietinės Lietuvos vadovybę greičiau spręsti visuomeninių žemės ūkio subjektų (kolūkių) reorganizacijos į valstybinius (tarybinius) ūkius bei gyventojų buitinių gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo problemas. Išskiriamos trys labiausiai darbo jėgos trūkumo problemą Klaipėdos krašte padėjusios išspręsti priemonės: 1) gyventojams suteikta teisė parduoti ir pirkti nekilnojamąjį turtą, 2) visuomeninio žemės ūkio subjektams suteikta teisė parduoti gyventojams nekilnojamąjį turtą, 3) gyventojams pripažinta nuosavybės teisė į valdomą nekilnojamąjį turtą. Šios priemonės paskatino vidinės migracijos procesus, kurių metu iki XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžios į Klaipėdos kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos vietų atvyko (persikėlė) beveik tiek pat naujų gyventojų, kiek vietinių gyventojų repatrijavo į VFR ir VDR. Dėl vietinių gyventojų repatriacijos sociokultūriniu požiūriu XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje Klaipėdos kraštas tapo beveik niekuo neišsiskiriančia sovietinės Lietuvos dalimi.

3. Klaipėdos krašto sovietizacija kaip sovietinės santvarkos įvedimas, buvo baigta 1951 m. Iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos vyko tik tokios santvarkos stiprinimas, kuris pasireiškė kaip administracinio ir ūkio valdymo centralizacija. Šiam procesui Klaipėdos krašto kaimo vietovėse buvo būdingas visuomeninio ir valstybinio žemės ūkio subjektų stambinimas arba turto (išteklių) koncentravimas valstybiniame žemės ūkio sektoriuje.

Dėl Antrojo pasaulinio karo pabaigoje pasikeitusios Klaipėdos krašto politinės priklausomybės ir didelės dalies krašto gyventojų pasitraukimo į Vokietijos gilumą krašte likęs kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas buvo vertinamas kaip trofėjinis turtas, t. y. kaip karo grobis. Siekdama palengvinti Klaipėdos krašto apgyvendinimą naujais gyventojais, atvykusiais (persikėlusiais) iš kitų sovietinės Lietuvos vietų, ir jo integraciją į sovietinės Lietuvos sudėtį, SSRS perdavė krašte likusį nekilnojamąjį turtą sovietinei Lietuvai nemokamai. Didelė dalis Klaipėdos krašte likusio kilnojamojo turto buvo išgrobstyta, o likusi dalis parduota valstybinio ūkio subjektams arba gyventojams. Klaipėdos krašte likęs turtas tapo lengvo pasipelnymo šaltiniu, kurį centrinės ir vietos valdžios atstovai naudojo neformaliems ryšiams stiprinti. Kaimo vietovėse vietiniams gyventojams repatriantams joks turtas nebuvo grąžinamas. Klaipėdos krašte likusio trofėjinio turto realizacijos problema buvo baigta spręsti 1953 m. Nekilnojamojo turto (ūkių) kaimo vietovėse perdavimas naujakuriams buvo politiškai, ekonomiškai ir kultūriškai motyvuotas, siekiant pakeisti krašto gyventojų etnokultūrinę ir socialinę sudėtį. 1948 m. viduryje nekilnojamojo turto perdavimas gyventojams asmeninės nuosavybės teise neteko prasmės ir buvo nebegalimas, nes susikūrus kolūkiams visi jų teritorijoje buvę tušti ūkiai tapo kolūkine, t. y. visuomenine, nuosavybe.

Iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos didelė dalis naujakurių ir vietinių gyventojų dėl socioekonominių represijų, progresinės valstybinių prievolių ir mokesčių politikos, trėmimų, visuomeninio ir valstybinio žemės ūkio subjektų stambinimo bei tei-

sinės bazės ir teismo precedento nuosavybės teisėms į nekilnojamąjį turtą pripažinti nebuvimo neteko savo ūkių. Iki 1958 m. Klaipėdos krašte naujakuriai neteko apie 50 proc. ūkių, gautų 1945–1947 m. XX a. 6-ojo dešimtmečio viduryje sovietinės Lietuvos vadovybė ėmė spręsti naujakurių teisės į nekilnojamąjį turtą pripažinimo problemą, tačiau dėl vietinės valdžios, visuomeninio ir valstybinio ūkio pasipriešinimo bei prasidėjusios vietinių gyventojų repatriacijos ši problema iš esmės buvo pradėta spręsti tik šio dešimtmečio pabaigoje. Vietinių gyventojų nuosavybės teisė į nekilnojamąjį turtą buvo pripažįstama tik tiems gyventojams, kurie nebuvo pasitraukę iš Klaipėdos krašto, ir tik tiems, kurie teisme galėjo įrodyti nuosavybės teisę.

4. „Žemės reformos“ įstatymas tapo teisiniu įrankiu, įgalinusiu sovietinės Lietuvos vadovybę pakeisti Klaipėdos krašto gyventojų etnokultūrinę ir socialinę sudėtį. Žemės reforma Klaipėdos krašte išsitęsė iki 1949 m. dėl: 1) užsitęsusių krašto apgyvendinimo, 2) krašte likusio turto paskirstymo ir 3) žemės matavimo darbų bei 4) sovietinės Lietuvos žemės ūkio valdymo reorganizacijos.

Išskiriamos kelios sovietinei žemės ūkio sistemai Klaipėdos krašte įvesti palankios sąlygos: 1) visas krašte likęs turtas buvo valstybės nuosavybė, 2) krašte buvo išvystyta kompaktiška ir vientisa ekonominė infrastruktūra, 3) dauguma naujakurių buvo lojalūs sovietinei valdžiai ir 4) dauguma jų neturėjo ilgametės savarankiško ūkininkavimo patirties bei savininkiškumo jausmo, 5) dauguma naujakurių ir vietinių gyventojų neturėjo pakankamai darbo jėgos ir materialinių išteklių, kad galėtų savo jėgomis ir sėkmingai ūkininkauti. Sovietinės žemės ūkio sistemos įvedimas, kaip perėjimas iš privačių santykių žemės ūkyje į visuomeninius, Klaipėdos krašte vyko sklandžiau ir greičiau nei kitoje sovietinės Lietuvos dalyje. Tai pasireiškė tiek organizuojant įvairias kooperatines draugijas, tiek vykdant žemės ūkio kolektyvizaciją. Naujakuriai aktyviai jungėsi į įvairias kooperatines draugijas ne dėl poreikio įsitraukti į visuomeninį darbą, o dėl galimybės gauti greitą asmeninę materialinę naudą. Dėl nuostolingos Kredito ir Žemės ūkio kooperatinių draugijų veiklos 1950 m. pradžioje jos buvo likviduotos. Valstybinės prievolės ir žemės mokesčiai, masiniai gyventojų trėmimai ir pačių vietinės valdžios atstovų vykdomas kolūkių steigimas buvo pagrindinės priemonės, kuriomis Klaipėdos krašte buvo įvykdyta kolektyvizacija. Pirmuosius kolūkius daugiausia organizavo vietiniai gyventojai, kuriuos jungtis skatino sunki jų socioekonominė padėtis. Naujakuriai vengė jungtis į bendrus su vietiniais gyventojais kolūkius dėl nelygiavertės turtinės padėties, nes dauguma vietinių gyventojų turėjo mažai arba išvis neturėjo jokio į kolūkį įnešamo turto. 1950 m. pradžioje Klaipėdos krašte buvo kolektyvizuota apie 85 proc. visų ūkių, arba apie 25 proc. daugiau ūkių nei kitoje sovietinės Lietuvos dalyje. Atsiradus kolūkiams, buvo sulyginta naujakurių ir vietinių gyventojų socioekonominė padėtis.

Kolūkiai Klaipėdos krašte buvo silpni dėl darbo jėgos trūkumo ir žemo kolūkiečių darbo produktyvumo. Kolūkių stambinimas Klaipėdos krašte taip pat vyko sklandžiau ir greičiau nei kitoje sovietinės Lietuvos dalyje. Tačiau kolūkių stambinimas, vykęs

1950–1951 m., neišsprendė jų rentabilumo problemos. Dėl to kolūkiai buvo reorganizuojami į valstybinius ūkius arba jungiami į tarybinius ūkius, kurie, kaip valstybinės įmonės, turėjo didesnius išteklius žemės ūkio produktų gamybai vystyti.

Vykstant kolūkių stambinimo ir jų reorganizacijos į tarybinius ūkius procesams, kartu vyko apylinkių stambinimo procesas. Buvo formuojami apylinkių, kaip kolūkinių gyvenviečių ir tarybinių ūkių, centrai. 1954 m. Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonų dalyse, kurios įėjo į Klaipėdos krašto teritoriją, buvo suformuota 30 apylinkių. 1960 m. pradžioje šiose apylinkėse buvo 29 kolūkiai ir 21 tarybinis ūkis. Apylinkių centrų vietų parinkimo procesas dėl nepertraukiamai vykusių kolūkių stambinimo, jų reorganizacijos arba jungimo į tarybinius ūkius procesų užsitęsė. Dauguma apylinkių centrų buvo įkurti istoriškai Klaipėdos krašte susiformavusių socioekonominių ir sociokultūrinių centrų vietose. Naujos apylinkės ir jų centrai socioekonomiškai ir sociokultūriškai buvo perorientuoti nuo buvusios Rytų Prūsijos teritorijos dalies anapus Nemuno upės į likusią sovietinės Lietuvos teritorijos dalį. Dėl to Klaipėdos krašte prasidėjo kaimų nykimas, ypač pietinėje ir pietvakarinėje krašto dalyje. XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo užbaigta Klaipėdos krašto integracija į bendrą sovietinės Lietuvos ūkį, radikaliai transformuota krašto socioekonominė ir sociokultūrinė tapatybė.

Nuo pat Klaipėdos krašto sovietizacijos pradžios tarybiniai ūkiai užėmė dominuojančią padėtį krašto žemės ūkio sektoriuje. Išskiriamos dvi priežastys, dėl kurių tarybiniai ūkiai funkcionavo nuostolingai: 1) nuolatinis tarybinių ūkių žemės ploto didėjimas; 2) darbo jėgos trūkumas. Tarybinių ūkių socioekonominė padėtis pradėjo gerėti 1951–1955 m., kai Sovietų Sąjungos vadovybė padidino ne tik valstybės investicijas į valstybinį žemės ūkį, bet ir valstybės dėmesį šiam ūkio sektoriui. Klaipėdos krašte tai pasireiškė kaip tarybinių ūkių žemės ploto ir jų skaičiaus didinimas, mažinant visuomeninio ūkio sektorių. XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje tarybiniai ūkiai Klaipėdos krašte valdė apie 58 proc. visos žemės ūkio paskirties žemės, o sovietinės Lietuvos mastu tarybiniai ūkiai valdė tik 12,9 proc. tokios žemės. Sovietinės Lietuvos vadovybės žemės ūkio politika Klaipėdos krašte atitinka XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje SSRS pradėtą vykdyti „plėšinių“ įsisavinimo politiką, kai mažai apgyventuose ir ekonomiškai neišvystytuose regionuose daugiausia plėtotas valstybinis žemės ūkio sektorius. Tokia politika įgalino sovietinės Lietuvos vadovybę greičiau sovietizuoti Klaipėdos kraštą. Pirmaisiais pokario metais darbo jėgos trūkumo problema Klaipėdos krašto tarybiniuose ūkiuose buvo sprendžiama prievarta darbams į tarybinius ūkius siunčiant vietinius gyventojus ir vokiečius karo belaisvius. 1947–1948 m. darbams į Klaipėdos krašto tarybinius ūkius buvo verbuojami persikėlėliai iš kitų sovietinių respublikų, daugiausia iš Baltarusijos, RSFSR ir Ukrainos. Nuo 1949 m. iki 1960 m. pagrindinis tarybinių ūkių darbo jėgos papildymo šaltinis buvo atleisti nuo žemės arba nepanorę stoti į kolūkius gyventojai, taip pat į tarybinius ūkius įtrauktų kolūkių nariai.

Iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos Klaipėdos krašto tarybiniuose ūkiuose nebuvo išspręsta darbininkų ypač blogų buitinių gyvenimo sąlygų problema.

5. Pokarinės sovietinės Lietuvos ideologinės indoktrinacijos, kaip kultūrinės politikos, pagrindas buvo „Tarybų Lietuvos išvadavimo“ mitas, kuriame Klaipėdos „išvadavimo“ elementas buvo pristatomas kaip vienas iš pagrindinių sovietinės santvarkos Lietuvoje laimėjimų. Klaipėdos krašte tokia ideologinė indoktrinacija pirmiausia siekta suteikti saugumo jausmą į kraštą iš kitų sovietinės Lietuvos vietų atvykusiems (persikėlusiems) gyventojams. Abejones dėl jų ilgalaikio gyvenimo krašte kurstė 1945–1960 m. buvusi įtempta tarptautinė padėtis ir nelojaliais sovietinei santvarkai laikyti vietiniai gyventojai. Klaipėdos krašte ypač buvo palaikomas J. Stalino kultas kaip naujakurių ir persikėlėlių buvimo šioje sovietinės Lietuvos teritorijos dalyje garantas. Tai buvo viena iš priežasčių, kodėl sovietinėje Lietuvoje J. Stalino kultas oficialiai nebuvo pasmerktas. Iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos sociokultūrinį Klaipėdos krašto ir kitos sovietinės Lietuvos dalies skirtumą pabrėžė įvairiose krašto viešosiose vietose išlikę vokiškos administracinės tapatybės ženklai.

1945–1957 m. sovietinės Lietuvos kultūrinės politikos sklaidos centrai, kaip sovietinės propagandos, agitacijos ir kultūros populiarinimo vietos, Klaipėdos krašto kaimo vietovėse buvo klubai-skaityklos. Sovietinės Lietuvos vadovybė siekė jas paversti kaimų, o nuo 1951 m. – kolūkių kultūros centrais. Dėl perdėm ideologizuoto klubų-skaityklų veiklos turinio jie nepasižymėjo aktyvia veikla ir lankytojų gausa. Po SSKP CK plenumų, vykusių 1957 m. vasario ir birželio mėn., buvo inicijuotas greitesnis sovietinės Lietuvos administracinės ir ūkio valdymo centralizacijos procesas. Kultūros srityje tokia politika pasireiškė kaip kultūrinių įstaigų kaimo vietovėse optimizacija, komunistinės ideologinės indoktrinacijos ir antireliginės propagandos stiprinimas bei didesnis lietuvių tautinės kultūros puoselėjimas. Praktikoje tokia politika pasireiškė kaip klubų-skaityklų skaičiaus kaimo vietovėse mažinimas ir klubų apylinkių centruose plėtimas, tradicinių lietuviškų švenčių legalizacija ir jų sekuliarizacija. 1957–1960 m. pagrindine švente Klaipėdos krašte tapo Joninių šventė ant Rambyno kalno, kuria siekta sudaryti sovietinės Lietuvos kultūrinio ir teritorinio vientisumo vaizdinį. Be to, XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje Klaipėdos krašte buvo pradėtas naujos istorinės atminties formavimas.

Iki šiol lietuviškoje istoriografijoje nėra bendros pozicijos sovietinės Lietuvos vadovybės 1945–1960 m. vykdytos antireliginės politikos klausimu: prieš ką buvo nukreipta tokia politika – prieš evangelikų liuteronų konfesinę grupę ar vokiečius? Be to, lietuviškoje istoriografijoje vyrauja lietuviškai etnocentriškas sovietinės antireliginės politikos vertinimas.

1945–1947 m. sovietinėje Lietuvoje veikusių Bažnyčių atžvilgiu buvo vykdoma nuosaiki politika. Klaipėdos krašto apgyvendinimas daugiausia lietuviškai kalbančiais katalikais, atvykusiais (persikėlusiais) iš kitų sovietinės Lietuvos vietų, atitiko tiek Katalikų bažnyčios, tiek sovietinės Lietuvos vadovybės interesus. Nuo 1948 m.

visoje sovietinėje Lietuvoje imta griežtinti Bažnyčių veiklos kontrolę, didinti antireliginę ir ateistinę propagandą. Tokį politikos pasikeitimą lėmė tiek padidėjusi Šaltojo karo įtampa, tiek pasibaigęs sovietinės santvarkos legitimacijos procesas. Vykdydama antibažnytinę politiką, sovietinės Lietuvos vadovybė laikėsi griežtos valstybės atskyrimo nuo Bažnyčios pozicijos. Sovietinės Lietuvos vadovybė vertino Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčią kaip didelės grėsmės sovietinei santvarkai nekeliančia organizaciją, kuri buvo nedidelė ir susiskaldžiusi. Be to, Klaipėdos krašte evangelikų liuteronų bendruomenė buvo maža ir socioekonomiškai silpna, buvo sugriauta daug bažnyčių ir jai trūko kunigų.

Nors XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje Klaipėdos krašte antireliginė ir ateistinė propaganda sušvelnėjo, tačiau kartu padidėjo politinė propaganda, nes, viena vertus, vietiniai gyventojai nebuvo laikomi politiškai lojaliais sovietinei santvarkai, antra vertus, iš kitos sovietinės Lietuvos dalies atvykusieji (persikėlusieji) gyventojai nebuvo labai religingi. XX a. antrojoje pusėje nauja jėga prasidėjusią antireliginę ir ateistinę propagandą lėmė galutinai nusistovėjęs Sovietų Sąjungos vadovybės kursas toliau tęsti SSRS administracinio ir ūkio valdymo decentralizaciją bei sovietinių respublikų administracinio ir ūkio valdymo centralizaciją. Šiame procese sovietinėje Lietuvoje atgijusių Bažnyčių veikla buvo vertinama kaip rimta kliūtis, siekiant sociokultūriškai unifikuoti sovietinės Lietuvos teritoriją. Neigiamas sovietinės Lietuvos požiūris į Klaipėdos krašto evangelikus liuteronus buvo pagrįstas vietinių gyventojų nebyliu pasipriešinimu keisti jų etnokultūrinę tapatybę. Tokio pasipriešinimo išraiška yra Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų parapijų atsiskyrimas nuo kitų sovietinės Lietuvos evangelikų liuteronų parapijų, krašto kultūrinių tradicijų palaikymas, nedidelė gyventojų asimiliacija ir daugumos kunigų repatriacija į VFR. Dėl neigiamo centrinės ir vietinės valdžių bei naujųjų krašto gyventojų požiūrio į evangelikus liuteronus kaip vokiečius pagrindinė vietinių gyventojų sociokultūrinės tapatybės palaikymo vieta buvo kapinės. XX a. pabaigoje valdžiai perėmus kapinių kontrolę, vietiniai gyventojai neteko savo pagrindinės tapatybės palaikymo vietos ir praktikos.

Šaltiniai ir literatūra

Nepublikuoti šaltiniai

1. *1941–1952 metų Lietuvos trėmimai. Šilutės rajonas.* Sudarytojas Vidaus reikalų ministerija. Nepublikuota, p. 1–23.

Archyviniai šaltiniai

1. Klaipėdos regioninis valstybės archyvas (KLRVA).
2. Klaipėdos regioninio valstybės archyvo Tauragės apskrities filialas (KLRVATAF).
3. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA).
4. Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA).

Publikuoti šaltiniai

1. ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. „Klaipėdos krašte nėra nė vienos šeimos, iš kurios nebūtų kas nors atimta“. *Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XVIII, 2009, p. 322–330.
2. *Jonas Čiulada*. Vilnius, 1976.

3. LACHAUER, Ulla. *Rytprūsiški likimai.* Vilnius, 2004.
4. Lietuviškoji nomenklatūra 1956–1960 metais: tarp sovietinės sistemos ir neformalių praktikų. Sudarytojas Saulius Grybkauskas. Vilnius, 2015.
5. *Lietuvos Komunistų Partijos (bolševikų) Centro Komiteto IV Plenumas.* Vilnius, 1945.
6. *Lietuvos Liaudies Seimas. Stenogramos ir medžiaga.* Vilnius, 1985.
7. *Lietuvos TSR Įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakų ir Vyriausybės nutarimų chronologinis rinkinys.* I tomas. *1940–1947.* Vilnius, 1956.
8. *Lietuvos TSR Įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakų ir Vyriausybės nutarimų chronologinis rinkinys.* II tomas. *1948–1950.* Vilnius, 1957.
9. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakų, ir Vyriausybės nutarimų chronologinis rinkinys.* III tomas. *1951–1952.* Vilnius, 1957.
10. *Lietuvos TSR Įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakų ir Vyriausybės Nutarimų chronologinis rinkinys.* V tomas. *1955–1956.* Vilnius, 1957.
11. *Lietuvos TSR Įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakų ir Vyriausybės Nutarimų chronologinis rinkinys.* VI tomas. *1957.* Vilnius, 1958.
12. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Trečioji sesija. 1948 m. balandžio mėn. 5–7 d. Stenogramos.* Vilnius, 1949.
13. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos (ketvirtojo šaukimo) Penktoji sesija. 1957 m. kovo 12–13 d. Stenogramos*. Vilnius, 1957.
14. *Lietuvos TSR AT (ketvirtojo šaukimo) Šeštoji sesija. 1957 m. birželio 4–5 d. Stenogramos*. Vilnius, 1957.
15. *Lietuvių tautos atstovų mitingas, įvykęs Maskvoje 1942 m. balandžio 26 d. Atstovų kreipimasis į lietuvių tautą, sveikinimas draugui Stalinui.* Maskva, 1942.
16. *Lietuvos partizanų Žemaičių apygarda 1945–1953 m. Dokumentų rinkinys.* Redakcinė kolegija: V. Gregoraitis, R. Masiulionytė, N. Maslauskienė ir kt. Vilnius, 2010.
17. *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai. Dokumentų rinkinys*. Sudarė ir parengė Mindaugas Pocius. Vilnius, 2015.
18. *Lietuvos sovietizavimas 1947–1953 m.: VKP(b) CK dokumentai*. *Dokumentų rinkinys.* Sudarė ir parengė Mindaugas Pocius. Vilnius, 2018.
19. *Lietuvos Valstybės Konstitucijos*. Sudarė Kazimieras L. Valančius. Vilnius, 1989.
20. *Pavyzdiniai žemės ūkio artelės įstatai*. Vilnius, 1948.
21. *Pavyzdiniai žvejų artelės įstatai*. Vilnius, 1948.
22. STALINAS, Josifas. *Raštai.* T. 11. Vilnius, 1951.
23. *Svarbiausių nutarimų žemės ūkio klausimais rinkinys*. Sudarė S. Paščenko, A. Sokolovas. Vilnius, 1951.
24. *Tarybų Sąjungos Komunistų Partijos programa (nauja redakcija). Projektas.* Vilnius, 1985.

25. TININIS, Vytautas. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija (1944–1953)*. Vilnius, 2008.
26. *United Nations Treaties*. Redaktoriai Simon CHESTERMAN, David M. MALONE, Santiago VILLALPANDO, Alexandra IVANOVIC. New York, 2019.
27. *Žemės Ūkio Kredito Draugijos Įstatai.* Vilnius, 1948.
28. *Гражданский Кодекс Р.С.Ф.С.Р. 1922 г.*
29. *Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник документов и материалов*. Редколегия: Ф. Беляускас, Б. Вайткявичюс, В. Даунене ir kt. Москва, 1984.
30. *Одиннадцатая сессия Верховного Совета СССР. 24–27 апреля 1945 г. Стенографический отчет.* Москва, 1945.
31. *Сборник Законов СССР и Указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г. – июль 1956 г.* Редактор сборника Л. И. Мандельштам. Москва, 1956.
32. *Сельскохозяйственные кооперативные объединения Латвийской ССР*. Рига, 1945.
33. *СССР и Литва в годы Второй мировой войны. Том II. Литва в политике СССР и в международных отношениях (август 1940 – сентябрь 1945 гг.).* Vilnius, 2012.
34. СТАЛИН, Иосиф, В. *Сочинения.* Т. 15. Москва, 1997.
35. СТАЛИН, Иосиф, В. *Полное собрание сочинений*. Т. 16. Москва, 1997.
36. *Заседания Верховного Совета СССР (первая сессия) 12–19 марта 1946 г. Стенографический отчет.* Москва, 1946.
37. *Заседания Верховного Совета СССР (третья сессия) 20–25 февраля 1947 г. Стенографический отчет.* Москва, 1947.
38. *Заседание Верховного Совета СССР (четвертая сессия). 15 марта 1953 г. Стенографический отчёт*. Москва, 1953.
39. *Заседания Верховного Совета СССР четвертого созыва. Шестая сессия (5–12 февраля 1957 г.). Стенографический отчет.* Москва, 1957.
40. *Заседания Верховного Совета РСФСР 2-го созыва. Вторая сессия (10–13 марта 1948 г.).* Москва, 1948.

Periodiniai leidiniai

1. *Į Laisvę*, 1941–1942.
2. *Komunistas*, 1945–1966.
3. *Kultūra*, 1936.
4. *Leninietis*, 1950–1960.
5. *Lenino keliu*, 1959–1960.
6. *Memeler Dampfboot*, 1932, 1956–1960.

7. *Pagėgių balsas*, 1948.
8. *Raudonasis artojas*, 1958–1960.
9. *Raudonasis švyturys*, 1945–1950.
10. *Raudonoji vėliava*, 1944–1945.
11. *Savivaldybė*, 1924–1940.
12. *Šilutės tiesa*, 1946–1950.
13. *Švietimo darbas*, 1925.
14. *Tarybų Lietuva*, 1942–1946.
15. *Tarybinis mokytojas*, 1955–1956.
16. *Tiesa,* 1942–1960.
17. *Vakarai*, 1939.
18. *Известия,* 1944–1945.
19. *Правда,* 1944–1945.

Žinynai

1. *1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai. Pirma knyga.* Sudarytoja Vidaus reikalų ministerija. Vilnius, 1993, p. 392–423.
2. *Lietuvos TSR administratyvinis-teritorinis padalinimas*. Vilnius, 1949.
3. *Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 d*. Atsakingasis redaktorius P. Bikelis. Vilnius, 1959.
4. *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės Žinios,* 1944–1960.
5. *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija.* II tomas. Vilnius, 1968.
6. *Reichsgesetzblatt*, 1939–1941.
7. *Savivaldybių žinynas*. Sudarė ir redagavo A. Jakobas, V. Jocaitis. Kaunas, 1932.
8. *Statistikos biuletenis*, 1923–1941.
9. *Statistinės žinios*, 1925–1927.
10. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Redaktorė Dovilė SVETIKIENĖ. Vilnius, 2013.
11. *Vyriausybės žinios*, 1924–1939.
12. *Вестник статистики,* № 1. Москва, 1970.
13. *СССР. Административно-территориальное деление Союзных Республик на 1 января 1951 года. Издание седьмое.* Москва, 1951.

Atsiminimai

1. A. G-V. pasakojimas. Užrašyta 2008 m. sausio 7 d., Vilnius. Autoriaus asmeninis archyvas.
2. H. G. pasakojimas. Užrašyta 2014 m., Šilutė. Autoriaus asmeninis archyvas.

3. K. J. pasakojimas. Užrašyta 2004 m. birželio 27 d., Stankiškiai. Autoriaus asmeninis archyvas.
4. S. J. pasakojimas. Užrašyta 2007 m. sausio 11 d. ir 19 d., Klaipėda. Autoriaus asmeninis archyvas.
5. V. B-N. pasakojimas. Užrašyta 2007 m. sausio 21 d., Šeduva. Autoriaus asmeninis archyvas.
6. V. D. pasakojimas. Užrašyta 2002 m. sausio 2 d., Pagėgiai. Autoriaus asmeninis archyvas.
7. V. K. pasakojimas. Užrašyta 2006 m. kovo 24 d., Stankiškiai. Autoriaus asmeninis archyvas.

Interneto ištekliai

1. *Convention (IV) respecting the Laws and War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907*. Prieiga per internetą: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=4D47F92DF3966A7EC12563CD002D6788>
2. *Great Britain and Soviet Russia (Treaty of Alliance), 11 June 1942.* Prieiga per internetą: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1942/jun/11/great-britain-and-soviet-russia-treaty#S5CV0380P0_19420611_HOC_475>
3. *International co-operation for the prevention of immigration which is likely to disturb friendly relations between nations*. A/RES/136(II), c. 3. Prieiga per internetą: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/2>
4. *Refugees and Displaced Persons*. HC Deb 08 November 1945, vol. 415, cc. 1448-9. Prieiga per internetą: <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1945/nov/08/refugees-and-displaced-persons#S5CV0415P0_19451108_HOC_197>
5. *United Nations Member States*. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/en/member-states/>
6. ИЛАРИОНОВА, Татьяна. *Реабилитация: трудный путь из тупика. Проблема российских немцев в советско-западногерманских переговорах 1957–1958 гг.* Prieiga per internetą: <http://www.memo.ru/history/nem/Chapter18.htm>

Literatūra

1. *20 metų Tarybų Lietuvos liaudies ūkiui*. Vilnius, 1960.
2. ANTANAITIS, Kastytis. *Lietuviškoji sovietinė nomenklatūra.* Kaunas, 1998.
3. ANTAS, Ž. *Dvyliktoji diena*. Kaunas, 2002.
4. ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais.* Vilnius, 1995.
5. ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Teroras 1940–1958 m.* Vilnius, 2012.
6. ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė L. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai. Iš: *Lietuvininkų kraštas.* Kaunas, 1995, p. 372–397.
7. ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. Klaipėdiškių repatriantų socialinės (Dez)integracijos politinės sąlygos. Iš: *Sociologija: praeitis ir dabartis*, 1 knyga. Kaunas, 1998, p. 64–75.
8. ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. Klaipėdos krašto repatriantai: jų statuso bruožai. Iš: *Sociologija: raiška ir ypatumai.* Ats. redaktorė A. Vosyliūtė. Vilnius, 1998, p. 89–98.
9. ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. *Lietuvos optantai: klaipėdiškiai, 1939*. Klaipėda, 2001.
10. ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. *Gyventojų mainai tarp Lietuvos ir Vokietijos pagal 1941 m. sausio 10 d. sutartį.* Klaipėda, 2002.
11. ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė L. „Kaliningrado vokiečių“ klausimo išsprendimas (?): Lietuva, 1951-ieji metai. *Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XVIII, 2009, p. 207–230.
12. ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė L. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939–1944)*. Klaipėda, 2010.
13. ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė. Tapatumo sūpuoklėse tarp pilietybės ir tapatybės: Klaipėdos krašto gyventojai XX a. *Daugiareikšmės tapatybės tarpuerdvėse: Rytų Prūsijos atvejis XIX–XX amžiais.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XXIII, 2011, p. 158–178.
14. BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. Kolektyvizacijos užbaigimas Pietryčių Lietuvoje: valstiečių šeimų perkėlimas. *Lietuvos istorijos metraštis*. 1989. Vilnius, 1990, p. 65–78.
15. BARTNINKAS, Saulius; SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos krašto gyventojų pronacistinių orientacijų XX a. 4-ajame dešimtmetyje vertinimo problema. *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XVII, 2008, p. 101–119.
16. BATAITYTĖ, Dovilė. Shaping of Textual and Visual Representations of the Cityscape of Klaipėda in the Period 1945–1990. Sightseeing Tour of Soviet Klaipėda. *Istorija*, 2017, t. 106, Nr. 2, p. 68–93.

17. BUKAVICKAS, Rubenas. „Rozos Liuksemburg“ žvejų artelės steigimas pokariniame Kintų valsčiuje, arba kolektyvizacijos pradžia pamaryje. Iš: *Šilainės istorijos*. Sudarė Saulius Sodonis. Klaipėda, 2009, p. 179–181.
18. BUKAVICKAS, Rubenas. Kintų valsčius 1945–1960 m.: atrasta ir prarasta žemė. IV d. Demografiniai pasikeitimai. *Šilainės sodas*, 2010, p. 52–55.
19. BUKAVICKAS, Rubenas. Iredentinis diskursas Tarybų Lietuvos spaudoje 1941–1945 metais: nuo teritorinių pretenzijų iki „lietuviškų žemių sujungimo“. *Istorija*, 2017, t. 107, Nr. 3, p. 60–92.
20. BUKAVICKAS, Rubenas Klaipėdos kraštas Tarybų Lietuvos sudėtyje 1945–1948 metais: probleminiai klausimai ir teisiniai aspektai. *Istorija*, 2018, t. 110, Nr. 2, p. 19–54.
21. BUTTKEREIT, Walter. *Der Kreis Heydekrug*. Manheim, 1976.
22. CHANDAVOINE, Isabelle. *Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920–1932).* Vilnius, 2003.
23. ČIUBRINSKAS, Vytis. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos.* Kaunas, 2007.
24. DAUGIRDAS, Vidmantas; MAČIULYTĖ, Jurgita. Decentralizacija ir teritorinė savivalda Lietuvoje. *Politologija*, Nr. 3, 2006, p. 96–97.
25. DEVIATNIKOVAITĖ, Ieva. Klaipėdos krašto valdymas: Gubernatorius. *LOGOS*, 95, 2018, balandis, p. 60–70.
26. DOMAŠEVIČIUS, Kęstutis. *Tarybinio valstybingumo vystymasis Lietuvoje*. Vilnius, 1966.
27. GEDVILAS, Mečislovas. *Lemiamas posūkis. 1940–1945 metai*. Vilnius, 1975.
28. GREGORAUSKAS, Marijonas. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis*. Vilnius, 1960.
29. GRIGALAVIČIUS, Juozas. *Kai Lietuvoje šeimininkavo stalinistai. Atsiminimai. 1944–1953.* Vilnius, 1991.
30. HERMANN, Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*. Vilnius, 2001.
31. HOBBES, Thomas. *Leviatanas*. Vilnius, 1999.
32. HULTKRANTZ, Ake. General Ethnological Concepts. *International Dictionary of Regional European Ethnology and Folklore*. Vol. I. Copenhagen, 1960.
33. IVANAUSKAS, Vilius. Sovietinių biurokratų darbo etika, neformalios rutinos ir planavimo sistemos trūkumai (Lietuvos atvejis). *Filosofija. Sociologija*, 2006, Nr. 4, p. 1–12.
34. IVANAUSKAS, Vilius. Nacionalinis klausimas internacionaliniame sovietų idėjiniame lauke. Iš: *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje.* Redaktorius Česlovas Laurinavičius. Vilnius, 2013, p. 131–168.
35. JANUŠKEVIČIUS, Algirdas. Optimalaus Lietuvos TSR sąlygomis kolūkio dydžio klausimu. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, Serija A, 1 (16),* 1964, p. 21–31.

36. JASINSKI, Janusz. Kwestia pojęcia Ziemie Odzsyskane. In: *Ziemie Odzyskane/ Ziemie Zachodnie i Północne 1945–2005. 60 lat w granicach państwa polskiego.* Praca zbiorowa pod redakcją Andrdzieja Saksona. Poznań, 2006, s. 15–26.
37. JERMALAVIČIUS, Juozas. *Ateistinis auklėjimas Tarybų Lietuvoje.* Vilnius, 1977.
38. JUŠKA, Albertas. *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda, 1997.
39. KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. *Klaipėdos pramonė ir darbininkai 1945–1960 metais.* Vilnius, 1987.
40. KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija ir jos ypatumai 1945–1950 metais. Iš: *Lietuvininkai ir Mažoji Lietuva amžių būvyje: konferencijos pranešimai.* Klaipėda, 1989, p. 35–43.
41. KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945–1990 m. *Lituanistica,* 2 (6), 1991, p. 35–48.
42. KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. Iš: *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 339–371.
43. KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Lietuvininkai istorijos įvykių verpetuose (demografiniu požiūriu). Iš: *Potsdamas ir Karaliaučiaus kraštas.* Redaktorė Danutė Bakanienė. Vilnius, 1996, p. 77–95.
44. KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos kraštas ir jo ypatumai 1944–1947 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*. *2000 metai.* Vilnius, 2011, p. 257–276.
45. KIBELKA, Ruth. *Memelland: Fünf Jahrzehnte Nachkriegsgeschichte*. Berlin, 2002.
46. *Klaipėdos miesto dabartis ir ateitis*. Klaipėda, 1962.
47. *Klaipėda*. Vilnius, 1965.
48. KLUMBYS, Martynas. *Aš vislab galiu per tą, kurs mane galinčiu daro*. Klaipėda, 1993.
49. KOSSERT, Andreas. *Ostpreussen: Geschichte und Mythos*. München, 2007.
50. KRANIAUSKIENĖ, Sigita; POCYTĖ, Silva; LEISEROWITZ, Ruth; ŠUTINIENĖ, Irena. *Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*. Klaipėda, 2019.
51. *Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Sudarytojas Vytautas Ališauskas. Vilnius, 2006.
52. KURSCHAT, Heinrich A. *Das Buch vom Memelland. Heimatkunde eines deutschen Grenzlandes.* Oldenburg, 1968.
53. KUZMICKAS, Bronislovas. Tradicija ir novacija modernybės ir postmodernybės požiūriu. *LOGOS*, 67, 2011, balandis–birželis, p. 6–15.
54. LAUKAITYTĖ, Regina. Evangelikų liuteronų bažnyčios likimas: istorija be vokiečių. *Bažnyčios istorijos studijos,* V. Vilnius, 2012. Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 36B, p. 393–400.

55. LAUKAITYTĖ, Regina. Stalino asmens kulto adaptacija ir demontavimas Lietuvos SSR. Iš: *Stalininis režimas Lietuvoje 1944–1953 m.* Sudarė Regina Laukaitytė. Vilnius, 2014, p. 153–176.
56. LAURINAVIČIUS, Česlovas. Lietuvos valstybingumo galimybių mozaika: 1944 metai. Iš: *Lietuva Antrajame pasauliniame kare.* Sudarė A. Anušauskas, Č. Laurinavičius. Vilnius, 2007, p. 179–195.
57. LAZAUSKIENĖ, Aistė. Vietos savivaldybių specifika Klaipėdos krašte. *Tiltai*, 2005, 29 (4), p. 145–157.
58. *Lietuva 1918–1938. Leidinys 20 metų Lietuvos nepriklausomybės sukakčiai paminėti*. Redagavo Vincas Kemežys. Antras fotografuotinis leidinys. Kaunas, 1990.
59. *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Antras papildytas leidimas. Sudarytojai A. Anušauskas, J. Banionis, Č. Bauža. Vilnius, 2007.
60. *Lietuvos TSR ekonominė geografija*. Redagavo K. Meškauskas, S. Tarvydas. Vilnius, 1957.
61. LOZURAITIS, Albinas. *Metodologiniai marksistinės socialinės filosofijos bruožai.* Vilnius, 1986.
62. MACEINA, Antanas. Tauta ir valstybė. *Raštai. T. XII*. Vilnius, 2007.
63. MAKSIMAITIS, Mindaugas; VANSEVIČIUS, Stasys. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius, 1997.
64. MURDOCK, George P. Kultūros prigimtis. Iš: *Kultūros prigimtis*. Vilnius, 1993.
65. OLEKAS, Pranas. *LKP kova už socialistinį žemės ūkio pertvarkymą Tarybų Lietuvoje*. Vilnius, 1966.
66. PAKALNIŠKIS, Vytautas. Nuosavybės teisės doktrina ir Lietuvos Civilinis Kodeksas. *Jurisprudencija*, 2002, t. 28 (20), p. 69–79.
67. PALECKIS, Justas. *Ką davė tarybų valdžia Lietuvos darbo žmonėms*. Vilnius, 1947.
68. PALECKIS, Justas. *Pergalės saliutas. Karo metų užrašai*. Vilnius, 1985.
69. PEKARSKAS, Alfonsas. *Kintų lobiai*. Vilnius, 1984.
70. PETKŪNAS, Darius. *The Represion of the Evangelical Lutheran Church in Lithuania during the Stalinist Era.* Klaipėda, 2011.
71. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*. Spausdinta pagal leidinį: Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928. Kaunas, 1990.
72. POCYTĖ, Silva. *Agluonėnai. Kaimas istorijos pagairėje (1939–1990).* Klaipėda, 1994.
73. PUTINAITĖ, Nerija. 1946 metų Dainų šventė: kaip politinė tauta tapo Dainuojančia liaudimi. *Naujasis Židinys-Aidai*, 2017/5, p. 38–39.
74. PUZINAVIČIUS, Bronius. *Sovietinis okupacinis režimas sovietinėje Lietuvoje 1953–1965 metais.* Vilnius, 2001.
75. REHBERG, Kurt. *Kampf um Memel*. Lübeck, 1992.

76. ROMERIS, Mykolas. *Lietuvos sovietizacija 1940 metais. Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas*. Vilnius, 2011.
77. RÜSEN, Jörn. *Istorika*. Vilnius, 2007.
78. SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos užėmimo istorijos 1944–1945 metais: kontroversijos. *Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XVIII, 2009, p. 127–150.
79. SAFRONOVAS, Vasilijus. „Memelenderių" daryba, arba ideologinis 1939 metų Klaipėdos krašto aneksijos parengimas. *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XXI, 2010, p. 32–68.
80. SAFRONOVAS, Vasilijus. *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriame regione; Prūsijos Lietuvos atvejis.* Vilnius, 2015.
81. SAFRONOVAS, Vasilijus. Population of the Klaipėda Region and the Balance of Power in the Eastern Baltic Region, 1919–1960. In: *Population Displacement in Lithuania in the Twentieth Century*. *Experiences, Idetities and Legacies.* Redaktoriai Tomas Balkelis, Violeta Davoliūtė. Leiden and Boston: Brill, 2016, s. 89–111.
82. SAFRONOVAS, Vasilijus. *Migrantai ir pabėgėliai Kuršių nerijoje XX amžiuje*. Vilnius, 2018.
83. SAKSON, Andrzej. *Od Kłajpedy do Olsztyna. Wspólsześni mieszkańcy byłych Prus Wschodnich: Kraj Kłajpedzki, Obwód Kaliningradzki, Warmia i Mazury.* Poznań, 2011.
84. SIRUTAVIČIUS, Vladas. Sovietizacijos ypatybės Lietuvoje 1945 m. vasarą. Lietuvos SSR Pirmasis inteligentų suvažiavimas. Iš: *Stalininis režimas Lietuvoje*. Sudarė Regina Laukaitytė. Vilnius, 2014, p. 11–38.
85. SIRUTAVIČIUS, Vladas. Ar buvo Justas Paleckis tautinis komunistas? (Keli bruožai politinei biografijai. 1944–1953 m.). *Lietuvos istorijos studijos*, 2014, 34, p. 83–103.
86. SIRUTAVIČIUS, Vladas. Istoriko pamąstymai apie Greimo tautinio komunizmo interpretacijas. *Darbai ir dienos,* 2017, Nr. 68, p. 129–144.
87. SIRUTAVIČIUS, Vladas. Politinė simbolika stalininėje Lietuvoje. LSSR himnų istorijos 1944–1950 m. *Kultūros barai*, Nr. 11, 2018, p. 80–89.
88. SKUODIS, Vytautas. *Dvasinis genocidas Lietuvoje*. Vilnius, 1996.
89. SNIEČKUS, Antanas. *Su Lenino Vėliava. Straipsniai, kalbos ir pranešimai.* T. 2. *1970–1974*. Vilnius, 1977.
90. STANKEVIČIUS, Algimantas. *Žūtbūtinių kovų keliais.* Vilnius, 1975.
91. STRAVINSKIENĖ, Vitalija. *Tarp gimtinės ir tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.).* Vilnius, 2011.
92. STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Gyventojų perkėlimo akcija iš Rytų ir pietryčių Lietuvos 1951–1955 metais. *Lituanistica*, 2010, T. 56, Nr. 1–4 (79–82), p. 42–56.

93. STREIKUS, Arūnas. Antireliginė propaganda Lietuvoje 1944–1970 metais. *Lietuvos istorijos studijos*, 2004, 14, p. 88–99.
94. STREIKUS, Arūnas. Sovietų režimo pastangos pakeisti Lietuvos gyventojų tautinį identitetą. *Genocidas ir rezistencija*, 2007, Nr. 1 (21), p. 7–30.
95. STREIKUS, Arūnas. *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990)*. Vilnius, 2012.
96. SURBLYS, Konstantinas. *Lietuvos visuomenės socialinės struktūros raida: Iš LKP patirties formuojant išsivysčiusią soc. visuomenę.* Vilnius, 1985.
97. ŠVEDAS, Aurimas. *Matricos nelaisvėje. Sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985 m.)*. Vilnius, 2009
98. TAMOŠIŪNAS, Julius. *Lietuvos žemės ūkio raida ir jos problemos: kapitalizmo ir socializmo epocha.* Vilnius, 1974
99. *Tarybinei Klaipėdai – dvidešimt metų*. Red. J. Šikšnius. Klaipėda, 1965.
100. TININIS, Vytautas. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija (1944–1953)*. Vilnius, 2008.
101. TININIS, Vytautas, Sovietų Sąjungos karo belaisvių lageris Macikuose 1945–1948 m. Iš: *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse.* Redaktorė Edita Jankauskienė. Vilnius, 2015, p. 60–109.
102. TRIMAKAS, Ramūnas. Lietuvių nacionalinis identitetas: etniškumo ir konfesiškumo santykio problema tarpukario Lietuvos Respublikoje (1918–1940). *Sociologija: Mintis ir veiksmas*, 1999, 5 (3), p. 67–80.
103. TRUSKA, Liudas. Visuomenės klasinės sudėties pakitimas Lietuvoje socializmo statybos metais (3. Tarybinė 1944–1948 m. žemės reforma ir jos socialinės išdavos). *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, A serija, t. 2 (24). Vilnius, 1967, p. 91–108.
104. TRUSKA, Liudas. *Lietuva 1938–1953 metais*. Kaunas, 1995.
105. VAITEKŪNAS, Stasys. *Lietuvos teritorija ir gyventojai*. Vilnius, 1998.
106. VALSONOLAS, Rudolfas. *Klaipėdos problema*. Vilnius, 1989.
107. VAREIKIS, Vygantas. *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda, 1993, p. 56–74.
108. VAREIKIS, Vygantas. Memellander / Klaipėdiškiai Identity and German-Lithuanian Relations in Lithuania Minor in the Nineteenth ant Twentieth centuries. *Sociologija. Mintis ir veiksmas,* 2001, T. 7, Nr. 1–2, p. 54–65.
109. VASKELA, Gediminas. Lietuvos ūkis TSRS ir Rytų Pabaltijyje XX amžiaus 5–6 dešimtmečiais. Iš: *Stalininis režimas Lietuvoje*. Sudarė Regina Laukaitytė. Vilnius, 2014, p. 225–248.
110. WEBER, Max. *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*. Vilnius, 1997.
111. ZYROMSKI, Stanisław. *Procesy migracyjne w wojwodztwie Olsztynskim w latach 1945–1949*. Olsztyn, 1971.
112. ŽALIMAS, Dainius. *Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės.* Vilnius, 2005.

113. ŽALYS, Vytautas. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m.* Lüneburg, 1993.
114. ŽILĖNAS, Alfonsas. Mokesčių politika kaime tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje metais (1940–1941). *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Ekonomika,* VIII, 2 sąs., 1968, p. 33–39.
115. ŽIUGŽDA, Robertas. *Tarybinė Klaipėda.* Vilnius, 1951.
116. ŽOSTAUTAITĖ, Petronėlė. Klaipėdos krašto revanšistinės partijos 1925–1933 m. (1. Įkūrimas ir organizacinė veikla). *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai.* A serija, 1980, t. 2 (71), p. 53–67.
117. ŽOSTAUTAITĖ, Petronėlė. Klaipėdos krašto revanšistinės partijos 1925–1933 m. (2. Jų veikla sudarant krašto direktoriją). *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai.* A serija, 1980, t. 4 (73), p. 23–40.
118. АРБУШАУСКАЙТЕ, Аруне Л. Коренное гражданское население Клайпедского края в условиях советской окупации. *Tiltai*, Nr. 2–3, 1998, p. 87–97.
119. БОГДЕНКО, Мария; ЗЕЛЕНИН, Илья. *Совхозы СССР. Краткий исторический очерк*. Москва, 1976.
120. БОЛДЫРЕВ, Роман. *Советская оккупационная политика в Германии 1945–1949*. Экономический аспект. Saarbrücken, 2011.
121. *Восточная Пруссия глазами советских переселенцев. Первые годы Калининградской области в воспоминаниях и документах.* 2-е издание, исправленое и дополненное. Рыководитель авторского коллектива Костяшов, Ю. Калининград, 2003.
122. ВЫЛЦАН, Михаил. *Восстановление и развитие материально-технической базы колхозного строя (1945–1958)*. Москва, 1976.
123. ГЕРМАН, Аркадий. Немцы СССР на спецпоселении. *Международные отношения*. 2014, Т. 14, вып. 2., с. 39–47.
124. ЕСИКОВ, Сергей; ЕСИКОВА, Милана. *Община и кооперация в исторической судьбе Россиии*. Тамбов, 2013.
125. КОЛГАНОВА, Энергия. Заселение Калининградской области. *Учённые записки Калининградского государственного педагогического института*. Вып. 8. Калининград, 1962, с. 155–157.
126. КРЕТИНИН, Геннадий. Военные комендатуры 3-его Белорусского фронта в Восточной Пруссии (октябрь 1944 – май 1945 года). *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта.* Вып. 12. Калининград, 2011, с. 67–76.
127. ЛАУРИНАВИЧЮС, Чесловас. О Литовской политике во время Первой мировой войны: территориально-геополитический аспект. *Empires and Nationalisms in the Great War: Interactions in East-Central Europe.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XXXI, 2015, p. 137–154.

128. ЛЁШИН, Михаил; УЛЬ, М.; ФОЙТЦИК, Ян. Группа советских оккупационных войск в Германии (ГСОВГ). Из: *Советская военная администрация в Германии. 1945–1949. Справочник.* Отв. ред.: Фойтцик, Я.; Доронин, А.; Царевская-Дякина, Т. При участии: Кюнцель, Х.; Нохотович, Д. Москва, 2009.
129. МАСЛОВ, Евгений. Заселение Калининградской области и формирование религиозной структуры населения. *Балтийские исследования*. *Сборник научных трудов.* Вып. 1. Калининград, 2002, с. 17–33
130. ПОПОВ, Гавриил. Об эволюции бюрократизма и путях его преодоления. *Наука и Жизнь*, №. 10, октябрь, 1988, с. 22–31.
131. САФРОНОВАС, Василиюс. О постижении Восточно-Прусского города после 1945 года. Соотношение его восприятий во всесоюзной, национальной, локальной системах значений на примере Клаипеды. *Erdvių pasisavinimas Rytų Prūsijoje XX amžiuje.* Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XXIV, 2012, c. 230–276.
132. СЕМИРЯГА, Михаил. *Как мы управляли Германией. Политика и жизнь.* Москва, 1995.
133. ТАРАСОВ, Алексей. Сущность концепта «социокультурная трансформация». *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов, 2011, Вып. № 7 (13), ч. II, с. 210–212.
134. *Тегеран–Ялта–Потсдам. Сборник документов*. Сост. Санакоев, Ш., Цыбулевский, Б. Москва, 1970.
135. ЗАСЛАВСКИЙ, Сергей. Первые послевоенные выборы 10 февраля 1946 года. *Журнал о выборах*, № 2, 2011, с. 51–57.
136. ЗОЛОВ, Александр. Вопрос о Кенигсберге на переговорах «Большой тройки» в годы Второй мировой войны. Из: *Калининградской области – 60: этапы истории, проблемы развития.* Калининград, 2006, с. 36–49.
137. ЗУБКОВА, Елена. Москва и Балтия: механизмы советизации Латвии, Литвы и Эстонии в 1944–1953 годах. *Труды Института российской истории,* Вып. 4, 2004, с. 266–286.

Priedai

1 lentelė. Projektuojamų Klaipėdos srities Klaipėdos[1343], Pagėgių[1344], Priekulės[1345] ir Šilutės[1346] rajonų pagrindiniai socioekonominiai rodikliai pagal 1950 m. sausio 1 d. padėtį

Rajonas	Rajono plotas, m²*	Rajono teritorijos dalys	Apylinkės	Kaimo gyvenvietės	Kaimo gyventojai	Miesto gyventojai	Ūkiai (kiemai)
Klaipėdos	**Istorinio Klaipėdos krašto teritorijos dalis**						
	227	Dovilų	5	56	4 044	-	1 000
	225	Kretingalės	8	62	4 913	-	728
	5	Priekulės (Vaškių apylinkės Šilgalių, Kairių ir Kunčių kaimai)	-	3	60	-	39
	Iš viso:						
	457		13	121	9 017	-	1 767
	Didžiosios Lietuvos teritorijos dalis						
	202	Gargždų	9	33	5 231	-	1 121
	60	Endriejavo (Antkopčio, Rudgalvių ir Žadeikių apylinkės)	3	18	1 529	-	358
	10	Veiviržėnų (Bruožaičių apylinkės Stirbių, Rusinų ir Lamsodžio kaimai)	-	3	310	-	78
	33	Kulių (Jurėnų ir Šakinių apylinkės)	2	5	849	-	230
	Iš viso:						
	305		14	51	7 919	-	1 787
	Visa suma						
	762		**27**	**180**	**16 936**	**-**	**3 554**

[1343] Клайпедский район. 1950 m. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 327, l. 174.
[1344] Пагегский район. 1950 m. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 327, l. 173.
[1345] Прекульский район. 1950 m. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 327, l. 164.
[1346] Шилутский район. 1950 m. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 327, l. 167.

Rajonas	Rajono plotas, m²*	Rajono teritorijos dalys	Apylinkės	Kaimo gyvenvietės	Kaimo gyventojai	Miesto gyventojai	Ūkiai (kiemai)
Pagėgių	**Istorinio Klaipėdos krašto teritorijos dalis**						
	6	Pagėgių m.	-	-	-	2 238	-
	213	Piktupėnų	6	40	4 997	-	1 288
	146	Katyčių	8	38	4 512	-	1 226
	206	Vilkyčių	5	33	3 198	-	878
	191	Stoniškių	5	32	3 580	-	841
	Iš viso:						
	762		24	113	16 287	2 238	4 233
	Didžiosios Lietuvos teritorijos dalis						
	50	Žygaičių (Sartininkų, Margiškių ir Trumpininkų apylinkės)	3	13	1 503	-	447
	Iš viso:						
	50		3	13	1 503	-	447
	Visa suma						
	812		**27**	**126**	**17 790**	**2 238**	**4 680**
Priekulės	**Istorinio Klaipėdos krašto teritorijos dalis**						
	2	Priekulės m.	-	-	-	840	-
	225	Priekulės (be Vaškių apylinkės Šilgalių, Kairių ir Kunčių kaimų)	9	62	7 894	-	1 274
	88	Saugų (Berciškės, Saugų ir Montvydų apylinkės)	3	10	1 107	-	304
	Iš viso:						
	315		12	72	9 001	840	1 578
	Didžiosios Lietuvos teritorijos dalis						
	262	Švėkšnos	11	94	7 169	-	1 593
	145	Veiviržėnų (be Bruožaičių apylinkės Stirbių, Rusinų ir Lamsodžio kaimų)	6	30	3 744	-	853
	Iš viso:						
	407		17	124	10 913	-	2 446
	Visa suma						
	722		**29**	**196**	**19 914**	**840**	**4 024**

Rajonas	Rajono plotas, m²*	Rajono teritorijos dalys	Apylinkės	Kaimo gyvenvietės	Kaimo gyventojai	Miesto gyventojai	Ūkiai (kiemai)
Šilutės	**Istorinio Klaipėdos krašto teritorijos dalis**						
	8	Šilutės m.	-	-	-	6 180	-
	8	Rusnės m.	-	-	-	643	-
	176	Šilutės	9	29	3 898	-	683
	138	Kintų	2	22	1 463	-	223
	54	Saugų (Eidaičių, Ramučių ir Žemaitkiemio apylinkės)	3	14	1 055	-	279
	196	Juknaičių	8	35	4 139	-	726
	Iš viso:						
	580		22	100	10 555	6 823	1 911
	Didžiosios Lietuvos teritorijos dalis						
	178	Vainuto	7	18	5 418	-	884
	215	Ž. Naumiesčio	13	57	6 606	-	1 337
	2	Švėkšnos (Tvaskučių apylinkės Oželių ir Birbalų kaimai)	-	2	73	-	18
	Iš viso:						
	395		20	77	12 097	-	2 239
	Suma						
	975		**42**	**177**	**22 652**	**6 823**	**4 150**

**Rajonų teritorijos plotai nurodomi pagal 1949 m. žinyną.*

2 lentelė. Klaipėdos srities Klaipėdos rajono administracinio-teritorinio vieneto pagrindinių socioekonominių rodiklių vidurkiai pagal 1950 m. sausio 1 d. padėtį

Klaipėdos rajonas			
Teritorijos dalis	**Gyventojų tankis kv. km**	**Ūkių skaičius kv. km**	**Urbanizacija, proc.***
Klaipėdos kraštas	19,73	3,87	-
Didžioji Lietuva	25,26	5,85	-
Bendrai	**22,22**	**4,66**	**-**

** Be Klaipėdos miesto. Nors Klaipėdos apskrities centras buvo Klaipėdos miestas jis apskričiai nepriklausė.*

3 lentelė. Klaipėdos srities Pagėgių rajono administracinio-teritorinio vieneto pagrindinių socioekonominių rodiklių vidurkiai. 1950 m. sausio 1 d.

Pagėgių rajonas			
Teritorijos dalis	**Gyventojų tankis kv. km**	**Ūkių skaičius kv. km**	**Urbanizacija, proc.**
Klaipėdos kraštas	21,37	5,55	13,74
Didžioji Lietuva	30,06	8,94	0
Bendrai	**20,86**	**5,76**	**13,21**

4 lentelė. Klaipėdos srities Priekulės rajono administracinio-teritorinio vieneto pagrindinių socioekonominių rodiklių vidurkiai. 1950 m. sausio 1 d.

Priekulės rajonas			
Teritorijos dalis	**Gyventojų tankis kv. km**	**Ūkių skaičius kv. km**	**Urbanizacija, proc.**
Klaipėdos kraštas	28,57	5,01	9,33
Didžioji Lietuva	26,81	6,01	0
Bendrai	**27,58**	**5,57**	**4,22**

5 lentelė. Klaipėdos srities Šilutės rajono administracinio-teritorinio vieneto pagrindinių socioekonominių rodiklių vidurkiai. 1950 m. sausio 1 d.

Šilutės rajonas			
Teritorijos dalis	**Gyventojų tankis kv. km**	**Ūkių skaičius kv. km**	**Urbanizacija, proc.**
Klaipėdos kraštas	18,19	3,29	64,64
Didžioji Lietuva	30,62	5,67	0
Bendrai	**23,23**	**4,25**	**30,12**

6 lentelė. Priekulės rajono teritorijos, gyventojų ir ūkio subjektų perdavimas Klaipėdos rajonui. 1959 m. spalio 3 d.

Prijungta teritorija	**Plotas, km²**	**Apylinkės**	**Gyventojai**	**Kolūkiai**	**Tarybiniai ūkiai**
Klaipėdos rajonas					
	746	12	21 800	30	4
Prijungta					
Priekulės m., Venckų apylinkė (išskyrus „Stalino vardo“ kolūkį), Dituvos, Agluonėnų, Pėžaičių, Bruožių, Veiviržėnų, Liepaičių ir Mataičių apylinkės	452	8	12 000	12	2
Iš viso:	1 198	20	33 800	42	6

7 lentelė. Priekulės rajono teritorijos, gyventojų ir ūkio subjektų perdavimas Šilutės rajonui. 1959 m. spalio 3 d.

Prijungta teritorija	**Plotas, km²**	**Apylinkės**	**Gyventojai**	**Kolūkiai**	**Tarybiniai ūkiai**
Šilutės rajonas					
	1 209	14	34 500	18	3
Prijungta					
Vilkyčių, Saugų, Inkaklių, Tvaskučių, Švėkšnos, Stemplių ir Šalpėnų apylinkės, „Stalino vardo“ kolūkis	420	7	10 400	9	1
Iš viso:	1 629	19	44 900	21	4

8 lentelė. Iš Tauragės apskrities į Pagėgių apskritį perkeliamų gyventojų šeimų skaičius pagal valsčius, šeimų socialinę padėtį ir apgyvendinimo kryptis[1347]

Valsčius	Socialinė padėtis	Perkėlimo kryptis	Socialinė padėtis	Perkėlimo kryptis
	Valstiečiai	Į tuščius ūkius	Žemės ūkio darbininkai	Į tarybinius ūkius
Batakių	70		30	
Eržvilko	145		55	
Gaurės	35		15	
Skaudvilės	140		60	
Kaltinėnų	145		55	
Laukuvos	75		25	
Kvėdarnos	195		55	
Šilalės	290		60	
Vainuto	70		30	
Žygaičių	75		25	
Ž. Naumiesčio	65		35	
Švėkšnos	115		35	
Tauragės	75		25	
Iš viso:	1 500		500	
Visa suma	2 000			

[1347] Ištrauka iš Tauragės apskrities VK posėdžio protokolo Nr. 24. 1945 m. kovo 24 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4a, b. 22, l. 72, 73ap.

9 lentelė. Šilutės apskrities naujakurių ir vietinių gyventojų skaičius bei jų pasiskirstymas pagal valsčius. 1945 m. gegužės 5 d.[1348]

Apskritis	Valsčius	Bendras šeimų skaičius	Bendras gyventojų skaičius	Naujakurių skaičius	Proc.	Vietinių gyventojų skaičius	Proc.
Šilutės	Jonaičių	140	534	329	61,61	205	38,39
	Šilutės	180	564	138	24,47	426	75,53
	Pašyšių	184	959	873	91,03	86	8,97
	Vyžių	111	582	394	67,70	188	32,30
	Paleičių	25	106	78	73,58	28	26,42
	Ramučių	154	469	294	62,87	175	37,13
	Rūdynų	64	231	91	39,39	140	60,61
	Rusnės	68	147	19	12,52	128	87,48
	Kintų	136	293	3	1,02	290	98,98
	Saugų	199	726	270	37,19	456	62,81
Iš viso:		1 261	4 611	2 489	53,98	2 122	46,02

10 lentelė. Pagėgių apskrities gyventojų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal valsčius. 1945 m. balandžio 7 d.[1349]

Apskritis	Valsčius	Gyventojų skaičius
Pagėgių	Pagėgių	63
	Katyčių	625
	Usėnų	100
	Rukų	30
	Galdzonų	4
	Piktupėnų	50
	Natkiškių	174
	Lauksargių	20
	Vilkiškių	37
	Viešvilės	Nėra duomenų*
	Smalininkų	Nėra duomenų*
Iš viso:		1 103

* *Taip nurodė skaičius pateikę pareigūnas.*

[1348] Šilutės apskrities visų valsčių sąrašas. 1945 m. gegužės 1 d. *LCVA*, f. R-758, ap. 4, b. 43, l. 2.

[1349] Lietuvos SSR Pagėgių apskrities NKVD skyriaus viršininko kapitono Aleksandro Kripaičio informacinis pranešimas Lietuvos SSR NKVD komisaro pavaduotojui Piotrui Kapralovui. 1945 m. balandžio 7 d. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1323, l. 4–4ap.

11 lentelė. Klaipėdos apskrities socioekonominiai rodikliai pagal naujakuriais apgyvendintų ir tuščių ūkių skaičių. 1945 m. lapkričio 1 d.[1350]

Klaipėdos apskritis				
Eil. Nr.	**Valsčius**	**Šeimų sk.**	**Gyventojų sk.**	**Neapgyvendintų ūkių sk.**
1.	Plikių*	237	1 029	8
2.	Pėžaičių	189	851	45
3.	Priekulės	92	465	28
4.	Vaidaugų	68	329	9
5.	Vilkyčių	161	710	10
6.	Venckų	28	204	27
7.	Kretingalės	118	502	-
8.	Kalotės	36	166	22
9.	Dituvos	89	360	39
10.	Dovilų	117	578	2
11.	Dauperų	82	286	9
12.	Karklininkų	96	418	49
13.	Sendvario	73	293	-
14.	Nidos	-	-	-
15.	Juodkrantės	-	-	-
Iš viso:		**1 416**	**6 191**	**248**

** Kartu su Triušelių valsčiumi.*

[1350] SSRS Žemės ūkio banko Lietuvos respublikos kontoros Kreditavimo skyriaus viršininko Viktoro Šerio pranešimas Žemės ūkio banko kontoros valdytojui apie naujakurių persikėlimo finansavimo eigą ir padėtį Klaipėdos krašto apskrityse. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 168.

12 lentelė. Pagėgių apskrities socioekonominiai rodikliai pagal naujakuriais apgyvendintų ir tuščių ūkių skaičių. 1945 m. lapkričio 1 d.[1351]

Pagėgių apskritis*				
Eil. Nr.	**Valsčius**	**Šeimų sk.**	**Gyventojų sk.**	**Neapgyvendintų ūkių sk.**
1.	Katyčių	488	1 603	47
2.	Lauksargių	269	1 245	4
3.	Natkiškių	304	1 149	107
4.	Pagėgių	95	355	45
5.	Piktupėnų	532	2 163	15
6.	Rukų	288	1 145	113
7.	Smalininkų	155	500	39
8.	Viešvilės	140	735	133
9.	Vilkiškių	543	1 901	12
10.	Usėnų	238	1 610	32
11.	Galdzonų	118	440	47
Iš viso:		**3 170**	**12 846**	**594**

** Apskrities valsčių skaičius nurodytas pagal tuo metu buvusį administracinį-teritorinį suskirstymą.*

13 lentelė. Šilutės apskrities socioekonominiai rodikliai pagal naujakuriais apgyvendintų ir tuščių ūkių skaičių. 1945 m. lapkričio 1 d.[1352]

Šilutės apskritis				
Eil. Nr.	**Valsčius**	**Šeimų sk.**	**Gyventojų sk.**	**Neapgyvendintų ūkių sk.**
1.	Andrulių	52	218	66
2.	Aukštumalės	2	7	-
3.	Juknaičių	212	1 040	17

[1351] SSRS Žemės ūkio banko Lietuvos respublikos kontoros Kreditavimo skyriaus viršininko Viktoro Šerio pranešimas Žemės ūkio banko kontoros valdytojui apie naujakurių persikėlimo finansavimo eigą ir padėtį Klaipėdos krašto apskrityse. *LCVA*, f. R-364, ap. 1, b. 14, l. 168.

[1352] Ten pat, l. 168.

Šilutės apskritis				
Eil. Nr.	**Valsčius**	**Šeimų sk.**	**Gyventojų sk.**	**Neapgyvendintų ūkių sk.**
4.	Kintų	24	78	82
5.	Kulėšų	134	606	5
6.	Paleičių	-	-	66
7.	Pašyšių	222	1061	1
8.	Ramučių	88	370	-
9.	Sakučių	37	338	15
10.	Saugų	110	491	-
11.	Sausgalvių	77	284	31
12.	Skirvytės	29	168	161
13.	Šilutės	92	401	78
14.	Traksėdžių	88	544	14
15.	Žemaitkiemio	41	175	11
Iš viso:		**1 208**	**5 781**	**547**

14 lentelė. Šilutės rajono žvejų kolūkio „Telmanas“ persikėlusių šeimų pasiskirstymas pagal socialinę padėtį. 1952 m.

Šeimos	**Šeimos nariai**	**Darbingi asmenys**	**Žvejai**	**Žemdirbiai**	**Darbininkai**	**Statybininkai**	**Tarnautojai**
52	197	128	11	18	19	2	1

15 lentelė. Gyventojų perkėlimo į Klaipėdos srities Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonų žvejų kolūkius plano vykdymas 1952 m. I pusmetį[1353]

Rajonas	Žvejų kolūkis	Persikeliančios šeimos		Namų paruošimas					
				Pagal metus		Pagal metų ketvirčius			
						I ketvirtis		II ketvirtis	
		Planas	Įvykdyta	Planas	Įvykdyta	Planas	Įvykdyta	Planas	Įvykdyta
Šilutės	„Telmano“	25	8	25	16	4	5	5	11
Šilutės	„Roza Liuksemburg“	25	6	25	4	4	5	5	-
Klaipėdos	„Pasienietis“	50	27	50	31	21	18	30	13
Klaipėdos	„Baltijos aušra“	50	36	50	21	21	18	30	3
Iš viso:		150	77	150	72	50	46	70	27

16 lentelė. Gyventojų perkėlimo į Klaipėdos srities Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės ir Šilutės rajonų žemės ūkio kolūkius plano vykdymas 1952 m. I pusmetį[1354]

Rajonas	Persikeliančios šeimos		Namų paruošimas					
			Pagal metus		Pagal metų ketvirčius			
					I ketvirtis		II ketvirtis	
	Planas	Įvykdyta	Planas	Įvykdyta	Planas	Įvykdyta	Planas	Įvykdyta
Klaipėdos	50	41	50	19	15	15	15	4
Pagėgių	50	101	50	39	15	30	20	9
Priekulės	50	58	50	48	15	34	20	2
Šilutės	50	69	50	36	15	38	20	10
Iš viso:	200	269	200	142	60	117	75	25

[1353] Žinios apie Persikeliančių šeimų į Klaipėdos sritį už 1952 m. I pusmetį. *LCVA*, f. R-293, ap. 6. b. 16, l. 73.

[1354] Žinios apie Persikeliančių šeimų į Klaipėdos sritį už 1952 m. I pusmetį. *LCVA*, f. R-293, ap. 6. b. 16, l. 73.

17 lentelė. 1953 m. gyventojų perkėlimo planas į Klaipėdos, Pagėgių, Priekulės, Šilutės ir Kretingos rajono žemės ūkio kolūkius

Rajonas	Žemės ūkio kolūkis	Perkeliamos šeimos
Klaipėdos	„Komunistas“	10
	„Raudonoji žvaigždė“	5
	„Laisvė“	-
	„LKP(b) VI suvažiavimas“	15
	„Čeniachovskis“	5
	„Kelias į Komunizmą“	5
	„Pergalė“	-
	„Tarybų Lietuvos 10-metis“	5
	„J. Žemaitėas vardo“	5
	Iš viso:	50
Pagėgių	„F. Dzeržinskio“	40
	„Laimės“	20
	„Pažanga“	20
	„Laisvė“	15
	„Žalgiris“	25
	„Naujas kelias“	-
	„Aušra“	-
	Iš viso:	120
Priekulės	„J. Žemaitės vardo“[1355]	20
	„Lenino vardo“	15
	„Gegužės pirmoji“	3
	„Vevirža“[1356]	12
	Iš viso:	50
Šilutės	„Nemunas“	6
	„Budionovo vardo““	10
	„Pergalė“	5
	„Gedimino pilis“	10
	Iš viso:	31
Kretingos	„Tarybų šalis“	20
	„Minija“	10
	„Kašučiai“	19
	Iš viso:	49
	Visa suma	300

[1355] Švėkšnos apylinkės kolūkis, kuris buvo už Klaipėdos krašto ribų.
[1356] Veiviržėnų apylinkės kolūkis, kuris buvo už Klaipėdos krašto ribų.

18 lentelė. 1953 m. gyventojų perkėlimo planas į Klaipėdos miesto, Priekulės ir Šilutės rajono žvejų kolūkius

Rajonas	Žvejų kolūkiai	Perkeliamos šeimos
Klaipėdos miestas	„Baltijos aušra“	25
	„Banga“	50
Šilutės	„Telmano“	-
	„Roza Liuksemburg“	15
Priekulės	„Kirovo“	10
	Iš viso:	100

19 lentelė. 1951–1955 m. į žvejų kolūkį „Roza Liuksemburg“ persikėlusių ir iš jo išvykusių šeimų skaičius bei jiems apgyvendinti pastatyti namai 1955 m. rugsėjo 1 d[1357]

Metai	Atvykusios šeimos	Išvykusios šeimos	Pastatyta namų
1951	11	-	-
1952	8	2	6
1953	2	4	-
1954	12	6	4
1955	-	1	14
Iš viso:	33	13	24

[1357] *Persikeliančių žinios,* 1955 m. rugsėjo 1 d. *KLRVA*, f. 172, ap. 1, b. 34, l. 37ap.

20 lentelė. 1951–1954 m. į Pagėgių rajono kolūkius persikėlusių ir iš jų išvykusių šeimų bei persikėlusių šeimų įsikūrimo pagrindiniai rodikliai

Apylinkė	Kolūkio pavadinimas	Visos šeimos	Šeimos, turinčios namus	Šeimos, turinčios butus	Išvyko šeimų	Pastatyta naujų namų	1954 m. paruošta namų	Ruošiama namų
Pagėgių	„Molotovo“	73	6	67	8	3	8	22
Lumpėnų	„Malenkovo“	47	8	39	4	-	1	18
Vilkiškių	„Vorošilovo“	32	-	32	-	-	-	-
Stoniškių	„Stoniškių“	18	-	18	2	-	-	-
Mociškių	„Nemuno“	8	-	8	3	-	-	-
Natkiškių	„Stalino vardo“	1	-	1	6	-	-	-
Griežpelkių	„F. Dzeržinskio“	6	-	6	1	-	1	1
Katyčių	„Pirmūnas“	6	4	2	1	-	-	-
Vilkiškių	„Jūra“	10	-	10	3	-	1	6
Katyčių	„Laimė“	4	-	4	4	3	-	10
Griežpelkių	„Švyturys“	3	-	3	-	-	-	-
Užpelkių	„Viltis“	3	-	3	1	-	-	-
Kavolių	„Pergalė“	5	4	1	-	-	-	-
Iš viso:		216	22	194	33	6	11	57

21 lentelė. Prieškario Klaipėdos krašto lietuvių tautybės gyventojų ir pokariu į Klaipėdos kraštą grąžintinų gyventojų skaičius

Administracinis-teritorinis vienetas	Visi gyventojai[1358]	Lietuviai	Proc.	Repatriantai
Klaipėdos m.	35 845	3 618[1359]	10,09	
Klaipėdos apskritis	30 409	14 288[1360]	46,99	14 000
Pagėgių apskritis	38 987	8 689[1361]	22,29	8 000
Šilutės apskritis	36 404	11 031[1362]	30,30	5 000
Iš viso:	141 645[1363]	**37 636**[1364]	26,57	27 000

22 lentelė. 1945 m. į Klaipėdos kraštą repatrijavusių vyrų, moterų ir vaikų skaičius[1365]

Apskritis	Repatriantai	Vyrai	Moterys	Vaikai	Nedarbingi	Vyrai	Moterys
Klaipėdos	862	228	302	332	64	49	15
Pagėgių	**1452**	375	541	536	260	102	158
Šilutės	1742	478	761	503	2	2	-
Iš viso:	**4056**	**1081**	**1604**	**1371**	326	153	-

[1358] Įskaitant svetimšalius.

[1359] Gyventojų ir pramonės įmonių surašymas Klaipėdos krašte 1925 m. sausio 20 d. *Statistinės žinios. Klaipėdos krašto Statistikos biuras*, Nr. 9, 1927, gegužės 25, p. 173.

[1360] Ten pat, p. 175.

[1361] Ten pat, p. 179.

[1362] Ten pat, p. 177.

[1363] Ten pat, p. 165.

[1364] Ten pat, p. 166.

[1365] Suvestinės žinios apie repatriacijos skyrių prie Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių VK priėmimo-aprūpinimo punktų atliktą darbą nuo 1945 m. vasario 10 d. iki 1946 m. sausio 1 d. 1946 m. kovo 2 d. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 416, l. 25–32.

23 lentelė. 1945 m. į Klaipėdos kraštą repatrijavusių vyrų ir moterų paskirstymas pagal ūkio šakas[1366]

Apskritis	Pramonė	Vyrai	Moterys	Žemės ūkis	Vyrai	Moterys	Šeimos, apgyvendintos valstybiniuose ūkiuose	Šeimos, gavusios ūkius	Žemės plotas, ha
Klaipėdos	98	54	44	368	125	243	71	62	366
Pagėgių	131	38	93	**1350**	337	448	1 311*	39	430
Šilutės	146	43	103	**1486**	433	658	12	155	1086
Iš viso:	375	135	240	**3204**	895	**1349**		256	1882

**Nurodytas asmenų skaičius*

24 lentelė. 1948–1952 m. iš Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės rajonų ir istorinės Klaipėdos krašto teritorijos dalies ištremtų gyventojų skaičius bei ištremtų vietinių gyventojų dalis tarp ištremtų naujakurių ir persikėlėlių[1367]

Rajonas	Visi rajonų gyventojai	Klaipėdos krašto gyventojai	Proc.	Naujakuriai ir persikėlėliai	Vietiniai gyventojai	Proc.
Klaipėdos	2 461	683	27,75	125	558	81,70
Pagėgių	1 914	358	40,33	251	107	29,89
Šilutės		414		193	221	53,38
Iš viso:	4 375	1 455	33,25	569	886	60,89

[1366] Ten pat.

[1367] Autoriaus apskaičiuota pagal: *1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai. Pirma knyga.* Sudarytoja Vidaus reikalų ministerija. Vilnius, 1993, p. 392–423; *1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai. Šilutės rajonas.* Sudarytoja Vidaus reikalų ministerija. Nepublikuota, p. 1–23.

25 lentelė. Kintų apylinkės gyventojų, išvykusių į VFR ir VDR, ir pasilikusių vietinių gyventojų bendras skaičius 1958–1960 m.[1368]

Gyvenvietė	Visi gyventojai	Vietiniai gyventojai	Išvyko į VFR ir VDR	Mirė arba išvyko už apylinkės ribų	Likę vietiniai gyventojai
Aukštumalė	86	81	43	4	34
Bložiai	21	2	-	2	-
Gaicai	24	16	16	-	-
Kintai	494	72	53	6	13
Kiškiai	149	94	59	-	35
Macblydžiai	58	16	15	-	1
Mingė	133	81	61	-	20
Mockiai	29*	8*	-	-	8*
Muižė	60	12	5	5	2
Paurai	26	10	4	1	5
Povilai	55	8	8	-	-
Pricmai	103	46	26	-	20
Raudžiai	15	5	3	2	-
Rūguliai	118	66	43	5	18
Sakūčiai	258**	15	8	-	7
Stankiškiai	78	12	7	1	4
Suvernai	84	34	19	2	13
Šturmai	447	144	84	-	60
Ventė					
Vabalai	98	77	29	1	47
Žyniai	7	-	-	-	-
Uogaliai	76	24	11	-	13
Iš viso:	2 419	823	494	29	300

** Nurodytas tik Kintų apylinkei priklausančios Mockių kaimo dalies vietinių gyventojų skaičius.*

*** Įskaitant dalį Žynių kaimo.*

[1368] BUKAVICKAS, Rubenas. *Šilutės apskrities Kintų valsčius 1945–1960 m.: raidos bruožai.* 2010, p. 34. Bakalauro baigiamasis darbas. Saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje.

26 lentelė. Klaipėdos apskrities valstybinio žemės fondo paskirstymas naujakuriams. 1948 m. vasario 10 d.

Valsčius	**Žemės fondas**	**Žemės ūkio darbininkai**	**Žemė, ha**	**Bežemiai**	**Žemė, ha**	**Mažažemiai**	**Žemė, ha**	**Kaimo amatininkai**	**Žemė, ha**
Dovilų	17 834	-	-	336	3 827	-	-	-	-
Kretingalės	18 279	-	-	572	6 322	3	17	-	-
Priekulės	16 804	56	581	493	5 242	81	939	2	14
Iš viso:	52 917	56	581	1 401	15 391	84	956	2	14
Vidutiniškai vienam ūkiui		10,38 ha		10,99 ha		11,38 ha		7 ha	

27 lentelė. Pagėgių apskrities valstybinio žemės fondo paskirstymas naujakuriams. 1948 m. vasario 20 d.

Valsčius	**Žemės fondas**	**Žemės ūkio darbininkai**	**Žemė, ha**	**Bežemiai**	**Žemė, ha**	**Mažažemiai**	**Žemė, ha**	**Kaimo amatininkai**	**Žemė, ha**
Katyčių	13 012	404	4 477	316	3 922	-	-	-	-
Piktupėnų	20 409	58	602	806	8 266	-	-	41	67
Stoniškių	18 551	129	1 536	411	5 007	-	-	12	12
Vilkiškių	14 543	285	2 733	193	2 591	-	-	-	-
Smalininkų	1 581	79	544	20	184	-	-	2	2
Vilkiškių	2 048	58	548	49	453	-	-	6	6
Iš viso:	70 144	1 013	10 440	1 795	20 423	-	-	61	87
Vidutiniškai vienam ūkiui		10,31 ha		11,38 ha		-	-	1,43 ha	

28 lentelė. Šilutės apskrities valstybinio žemės fondo paskirstymas naujakuriams. 1948 m. sausio 1 d.

Valsčius	**Žemės fondas**	**Žemės ūkio darbininkai**	**Žemė ha**	**Bežemiai**	**Žemė, ha**	**Mažažemiai**	**Žemė, ha**	**Kaimo amatininkai**	**Žemė, ha**
Andrulių	2 545	-	-	54	604	-	-	-	-
Aukštumalės	1 855	-	-	4	36	-	-	-	-
Juknaičių	3 565	-	-	245	2 367	-	-	-	-
Kintų	3 875	-	-	42	388	-	-	-	-

Valsčius	Žemės fondas	Žemės ūkio darbininkai	Žemė ha	Bežemiai	Žemė, ha	Mažažemiai	Žemė, ha	Kaimo amatininkai	Žemė, ha
Kiošių	2 800	-	-	130	1 319	-	-	-	-
Pašyšių	3 711	-	-	221	2 340	-	-	-	-
Ramučių	2 887	-	-	87	975	-	-	-	-
Sakučių	2 413	-	-	44	422	-	-	-	-
Saugų	2 484	-	-	133	1 237	-	-	-	-
Sausgalvių	4 300	-	-	64	540	-	-	-	-
Skirvytės	4 133	-	-	43	251	-	-	1	4
Šilutės	7 057	-	-	223	1 201	-	-	-	-
Traksėdžių	2 342	-	-	115	970	-	-	-	-
Žemaitkiemio	3 697	-	-	54	603	-	-	-	-
Iš viso:	47 664			1 459	13 253			1	4
Vidutiniškai vienam ūkiui				9,08 ha				4 ha	

29 lentelė. Klaipėdos apskrities valstybinio žemės fondo paskirstymas valstybinio ūkio subjektams ir likę nepaskirstyti ūkiai ir žemė. 1948 m. vasario 10 d.

Valsčius	Tarybiniai ūkiai		MTS		MANP		Miškų ūkis		Pagalbiniai ūkiai		Valstyb. ir visuomenin. organizacijos		Nepaskirstyta	
	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha
Dovilų	47	6 586	2	100	-		36	277	38	3 004	19	370	-	3 766
Kretingalės	18	6 429	-	-	2	105	18	318	42	1 269	23	388	-	3 481
Priekulės	39	1 799	-	-	4	78	14	105	59	4 132	9	1 000	-	2 863
Iš viso:	104	14 814	2	100	6	183	68	700	139	8 405	51	1 758	-	10 110

30 lentelė. Pagėgių apskrities valstybinio žemės fondo paskirstymas valstybinio ūkio subjektams ir likę nepaskirstyti ūkiai ir žemė. 1948 m. vasario 20 d.

Valsčius	Tarybiniai ūkiai		MTS		MANP		Miškų ūkis		Pagalbiniai ūkiai		Valstyb. ir visuomenin. organizacijos		Nepaskirstyta	
	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha
Katyčių	13	2 073	-	-	6	100	-	170	4	35	26	461	216	1 774
Piktupėnų	84	7 680	1	100	3	95	-	292	16	984	43	1 268	74	1 055
Vilkiškių	28	6 235	-	-	2	50	-	-	3	164	31	850	207	4 697
Stoniškių	38	5 549	-	-	3	100	-	-	1	15	33	1 033	310	2 522
Smalininkų	-	-	-	-	-	-	-	-	2	20	10	285	57	546
Viešvilės	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	219	34	822
Iš viso:	163	21 537	1	100	14	345	-	462	26	1 218	154	4 116	868	11 416

31 lentelė. Šilutės apskrities valstybinio žemės fondo paskirstymas valstybinio ūkio subjektams ir likę nepaskirstyti ūkiai ir žemė. 1948 m. sausio 1 d.

Valsčius	Tarybiniai ūkiai		MTS		MANP		Miškų ūkis		Pagalbiniai ūkiai		Valstyb. ir visuomen. organizacijos.		Nepaskirstyta	
	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha
Andrulių	107	1 369	-	-	-	-	-	-	-	-	11	89	49	489
Aukštumalės	2	1 000	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	71	844
Juknaičių	-	-	-	-	3	50	3	92	109	718	11	37	33	301
Kintų	32	2 388	-	-	-	-	1	2	-	-	4	170	98	912
Kiošių	45	928	-	-	3	50	5	64			13	85	35	354
Pašyšių	3	70	-	-	1	50	4	237	-	-	5	22	52	993
Ramučių	7	1 106	-	-	-	-	3	291	3	53	5	25	61	437
Sakučių	20	1 459	-	-	4	50	2	20	2	35	-	-	27	427
Saugų	1	115	-	-	1	52	2	96	2	72	7	29	60	883

Valsčius	Tarybiniai ūkiai		MTS		MANP		Miškų ūkis		Pagalbiniai ūkiai		Valstyb. ir visuomen. organizacijos.		Nepaskirstyta	
	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha
Sausgalvių	343	3 050	-	-	-	-	-	-	-	-	6	18	90	692
Skirvytės	40	2 985	-	-	1	50	-	-	2	140	1	5	35	710
Šilutės	8	2 010	-	-	-	-	3	500	13	1 116	5	130	45	2 100
Traksėdžių	1	671	1	30	1	50	-	-	4	122	6	210	36	289
Žemaitkiemio	27	1 976	-	-	3	50	3	180	-	-	3	15	41	873
Iš viso:	636	19 127	1	30	17	402	26	1 482	139	2 416	77	679	731	10 274
Vidutiniškai	30,07 ha		30 ha		23,65 ha		57 ha		17,38 ha		8,82 ha		14,05 ha	

32 lentelė. Klaipėdos apskrityje į valstybinį žemės fondą paimti ūkiai ir žemė. 1948 m. vasario 10 d.

Valsčius	Pabėgusių liaudies priešų		Likę be šeimininko		Konfiskuoti		Sumažinti iki 5 ha		Viršijantys nustatytą normą		Likę valstybės žemės fonde	
	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha
Dovilų	-	-	459	16 824	2	58	42	845	3	107	-	-
Kretingalės	-	-	603	15 869	4	40	118	1 783	27	586	-	-
Priekulės	-	-	695	12 842	36	530	144	2 183	42	677	7	572
Iš viso:			1 757	45 535	42	628	304	4 811	72	1 370	7	572

33 lentelė. Pagėgių apskrityje į valstybinį žemės fondą paimti ūkiai ir žemė. 1948 m. vasario 20 d.

Valsčius	Pabėgusių liaudies priešų		Likę be šeimininko		Konfiskuoti		Sumažinti iki 5 ha		Likę valstybės žemės fonde	
	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha
Katyčių	1 266	13 012	-	-	-	-	-	-	-	-
Piktupėnų	939	20 409	-	-	-	-	-	-	-	-
Vilkiškių	805	18 551	-	-	-	-	-	-	-	-
Stoniškių:	1 107	14 543	-	-	-	-	-	-	-	-

Valsčius	Pabėgusių liaudies priešų		Likę be šeimininko		Konfiskuoti		Sumažinti iki 5 ha		Likę valstybės žemės fonde	
	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha
Smalininkų	140	1 581	-	-	-	-	-	-	-	-
Viešvilės	164	2 048	-	-	-	-	-	-	-	-
Iš viso:	4 421	70 144	-	-	-	-	-	-	-	-

34 lentelė. Šilutės apskrityje į valstybinį žemės fondą paimti ūkiai ir žemė. 1948 m. sausio 1 d.

Valsčius	Pabėgusių liaudies priešų		Likę be šeimininko		Konfiskuoti		Sumažinti iki 5 ha		Likę valstybės žemės fonde	
	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha	ūkiai	žemė, ha
Andrulių	-	-	186	2 469	-	-	9	76	-	-
Aukštumalės	-	-	42	1 189	-	-	31	111	-	-
Juknaičių	-	-	424	3 425	-	-	23	140	-	-
Kintų	-	-	211	3 767	-	-	12	108	-	-
Kulėšų	-	-	263	2 641	-	-	24	159	-	-
Pašyšių	-	-	282	3 638	-	-	15	73	-	-
Ramučių	-	-	196	2 671	-	-	34	216	-	-
Sakučių	-	-	141	2 301	-	-	16	112	-	-
Saugų	-	-	187	2 117	-	-	53	367	-	-
Sausgalvių	-	-	493	4 208	-	-	23	92	-	-
Skirvytės	-	-	111	4059	-	-	9	70	-	-
Šilutės	-	-	251	7 000	-	-	24	57	-	-
Traksėdžių	-	-	131	2 074	-	-	37	268	-	-
Žemaitkiemio	-	-	117	3 189	-	-	58	508	-	-
Iš viso:	-	-	3 035	44 748	-	-	368	2 357	-	-

35 lentelė. Klaipėdos apskrities įvairių gyventojų grupių valdomų ūkių ir žemės kiekis. 1946 m. gruodžio 7 d.

Valsčius	**Vietiniai gyventojai**		**1945 m. naujakuriai**		**1946 m. naujakuriai**		**Pasenę gyventojai**		**Invalidai**		**Karių šeimos**	
	ūkiai	**žemė, ha**	**ūkiai**	**žemė, ha**	**ūkiai**	**žemė, ha**	**ūkiai**	**žemė, ha**	**ūkiai**	**žemė, ha**	**ūkiai**	**žemė, ha**
Dauparų	31	161,8	65	717,5	6	68	21	106,5	-	-	3	40
Dituvos	39	185,75	97	1 039,96	12	115	38	194,5	-	-	7	634,42
Dovilų	26	189	99	1 256	10	99,42	10	40	-	-	9	124
Kalotės	3	14	26	304	7	65	-	-	1	9,5	2	30
Karklininkų	83	475,51	97	1 388,33	13	1 36,03	-	-	1	10	4	54,5
Kretingalės	23	132	93	1 180,48	16	175,7	6	38	-	-	-	-
Mieželių	77	462,78	52	530	11	100	38	276,85			1	1,5
Plikių	61	382,8	152	1 838,5	51	523	21	111,7	5	29	6	67
Poškų	167	1 106,95	148	1 684,3	39	385,5	14	65	-	-	3	33
Priekulės	58	289,6	61	582,5	5	42	12	57,57			12	119
Vaidaugų	4	30	70	883,5	5	48	9	79	1	15	1	6
Vilkyčių	113	913,2	153	1 828,05	10	125,41	19	125,43	-	-	15	180,78
Triušelių	20	99	52	626,5	11	112	12	94,5	1	15	2	29
Sendvario	10	60,5	58	495	15	111,5	-	-	1	3	5	56
Iš viso:	715	4 502,89	1 223	14 354,62	211	2 106,56	200	1 190,05	10	81,5	70	804,2
Vidutiniškai	6,30 ha		11,74 ha		9,98 ha		5,95 ha		8,15 ha		11,49 ha	

36 lentelė. Šilutės apskrities valsčiuose pagal žemės reformos įstatymą iš vietinių gyventojų ir naujakurių paimto bešeimininkio turto vertė. 1946 m.

Valsčius	**Vietiniai gyventojai**	**Naujakuriai**
	Bendra turto vertė, rb	**Bendra turto vertė, rb**
Aukštumalės	5 670	-
Andrulių	2 600	-
Juknaičių	20 110	4 359
Kintų	9 840	630
Kulėšų	13 500	3 875

Valsčius	Vietiniai gyventojai	Naujakuriai
	Bendra turto vertė, rb	Bendra turto vertė, rb
Pašyšių	13 402	12 626
Ramučių	19 666	14 260
Saugų	33 980	2 380
Skirvytės	-	627
Šilutės	8 450	11 022
Traksėdžių	-	690
Žemaitkiemio	49 890	-
Iš viso::	177 108	50 469

37 lentelė. Klaipėdos apskrities Dovilų valsčiaus žemės ūkio kolūkiai, juos sudarančių ūkių skaičius ir žemės plotas. 1949 m. liepos 8 d. ir 1950 m. sausio 28 d.[1369]

Eilės Nr.	Kolūkio centras	Kolūkiai	Ūkiai	Žemės plotas, ha 1949 m.	Žemės plotas, ha 1950 m.
1.	Jakai	„Pergalė“	46	650	866
2.	Grobštai	„Raudonoji žvaigždė“	38	350	527
3.	Sendvaris	„Tarybų Lietuva“	29	226	383
4.	Vaidaugai	„Komjaunuolis“	23	187	284
5.	Dauparai	„Kelias į komunizmą“	75	445	986
6.	Bandužiai	„Komunistas“	35	197	596
7.	Dovilai	„Už Tėvynę“	19	144	300
8.	Grobštai	„LKP(b) VI-asis suvažiavimas“	41	358	730
9.	Jurgiai	„Žemaitija“	61	588	777
10.	Dauparai	„Puškinas“[1370]	19		160
11	Grobštai	„Šviesus kelias“[1371]			
Iš viso:			586	3 145	5 609

[1369] Klaipėdos apskrities DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 16. 1949 m. liepos 8 d. Priedėlis Nr. 4. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 43, l. 82; Klaipėdos apskrities DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 9; Klaipėdos apskrities DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 4. 1950 m. sausio 27 d. Priedėlis. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 61, l. 100; 1950 m. kovo 17 d. Priedėlis Nr. 1. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 62, l. 49.

[1370] Įsteigtas tarp 1949 m. liepos 8 d. iki 1950 m. sausio 27 d.

[1371] Įsteigtas ir panaikintas tarp 1949 m. liepos 8 d. ir 1950 m. sausio 27 d.

38 lentelė. Klaipėdos apskrities Kretingalės valsčiaus žemės ūkio kolūkiai, juos sudarančių ūkių skaičius ir žemės plotas. 1949 m. liepos 8 d. ir 1950 m. sausio 28 d.[1372]

Eilės Nr.	Kolūkio centras	Kolūkiai	Ūkiai	Žemės plotas, ha 1949 m.	Žemės plotas, ha 1950 m.
1.	Plikiai	„Lenino keliu“	27	194	500
2.	Plikiai	„Raudonasis švyturys“	21	156	270
3.	Kretingalė	„Karolis Požėla“	43	350	600
4.	Girkaliai	„Černiachovskis“	20	250	368
5.	Bruzdeilynai	„Molotovas“	33	150	301
6.	Bajorai	„Tarybų šalis“	63	444	593
7.	Kalotė	„Pirmyn“	19	178	300
8.	Plikiai	„Julės Žemaitės“	65	566	1 226
9.	Triušeliai	„Marytė Melninkaitė“	31	213	224
10.	Triušeliai	„Laimė“	22	198	300
11.	Girkaliai	„Ąžuolas“ / „Gedimino pilis“	24	186	270
12.	Šimkai	„Žvaigždė“	31	350	469
13.	Šimkai	„Salomėja Nėris“	20	210	273
14.	Girkaliai	„Banga“	20	190	300
15.	Girkaliai	„Naujas kaimas“	50	373	601
16.	Bruzdeilynai	„Naujas gyvenimas“	21	220	373
17.	Bruzdeilynai	„Budionovo“	41	248	470
18.	Karklininkai	„Pajūris“[1373]			
Iš viso:			551	4 476	7 458

[1372] Klaipėdos apskrities DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 16. 1949 m. liepos 8 d. Priedėlis Nr. 4. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 43, l. 83; Klaipėdos apskrities DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 4. 1950 m. sausio 27 d. Priedėlis. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 61, l. 100; 1950 m. kovo 17 d. Priedėlis Nr. 1. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 62, l. 49.

[1373] Žvejų kolūkis.

39 lentelė. Klaipėdos apskrities Priekulės valsčiaus žemės ūkio kolūkiai, juos sudarančių ūkių skaičius ir žemės plotas. 1949 m. liepos 8 d. ir 1950 m. sausio 28 d.[1374]

Eilės Nr.	Kolūkio centras	Kolūkiai	Ūkiai	Žemės plotas, ha 1949 m.	Žemės plotas, ha 1950 m.
1.	Priekulė	„Gegužės 1-oji“	65	500	1 112
2.	Lankupiai	„Stalino“	71	1 050	1 041
3.	Liaunai	„Aušra“	53	300	850
4.	Dituva	„Lenino“	44	500	885
5.	Poškai	„Žalgiris“	25	257	384
6.	Dituva	„Raudonasis Spalis“	37	300	550
7.	Priekulė	„Raudonoji vėliava“	49	707	757
8.	Agluonėnai	„Raudonoji gvardija“	72	574	1 200
9.	Griežė	„Tarybų Lietuva“	21	160	425
10.	Vilkyčiai	„Tiesa“	37	342	484
11.	Vilkyčiai	„Maksimas Gorkis“	37	330	359
12.	Agluonėnai	„Komjaunuolis“	56	384	894
13.	Pėžaičiai	„Pionierius“	63	707	603
14.	Poškai	„Naujas kaimas“	59	300	934
15.	Vaškiai	„Banga“	16	200	180
16.	Dreverna	„Kirovas“[1375]			
Iš viso:			706	6 611	10 658

[1374] Klaipėdos apskrities DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 16. 1949 m. liepos 8 d. Priedėlis Nr. 4. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 43, l. 83; Klaipėdos apskrities DŽDT VK posėdžio Protokolas Nr. 4. 1950 m. sausio 27 d. Priedėlis. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 61, l. 100; 1950 m. kovo 17 d. Priedėlis Nr. 1. *KLRVA*, f. 36, ap. 1, b. 62, l. 49.

[1375] Žvejų kolūkis.

40 lentelė. Klaipėdos rajono kolūkių socioekonominiai rodikliai. 1959 m. sausio 1 d.

Eilės Nr.	Apylinkė	Kolūkiai	Kiemai	Žemės plotas, ha
1.	Kretingalės	„Černiachovskis“	153	1 817
2.	Kretingalės	„Kalotė“	144	1 813
3.	Dovilų	„Komunistas“	87	982
4.	Sendvario	„Pergalė“	96	1 129
5.	Plikių	„Plikiai“	116	1 239
6.	Plikių	„Vytautai“	62	936
7.	Plikių	„Žvaigždė“	60	679
8.	Grobštų	„Raudonoji žvaigždė“	127	1 441
9.	Grobštų	„LKP VI suvažiavimas“	71	1 257
10.	Grobštų	„Žemaitija“	102	1 393
11.	Triušelių	„Tarybų Lietuvos 10-metis“	62	1 220
Iš viso:			1 080	13 906

41 lentelė. Pagėgių rajono apylinkės ir jų centrai. 1954 m. kovo 5 d.[1376]

Eilės Nr.	Apylinkė	Plotas, kv. km	Gyventojų skaičius	Gyventojų skaičius kv. km	Apylinkės centras
1.	Katyčių	65,03	2 144	32,97	Katyčiai
2.	Natkiškių	55,6	1 465	26,35	Natkiškiai. Su Trumpininkų apylinkės Smukutės kaimu, bet be Mišpetrių (70), Ropkojų (295) ir Kuturių (44) kaimų[1377]
3.	Kavolių	47,3	1 430	30,23	Kavoliai
4.	Užpelkių	85	1 900	22,35	Užpelkiai
5.	Stoniškių	52	1 636	31,46	Stoniškiai
6.	Pagėgių	83,91	2 087	24,87	Pagėgiai (kaimas)
7.	Vielaičių	35,83	1 216	33,94	Vielaičiai

[1376] Pagėgių rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 50 „Dėl rajono apylinkių Tarybų sustambinimo projekto dalinio pakeitimo“. 1954 m. kovo 5 d. *KLRVATAF*, f. 628, ap. 1, b. 46, l. 167–170.

[1377] Nurodytas gyventojų skaičius pagal 1948 m. sausio 1 d. padėtį.

Eilės Nr.	Apylinkė	Plotas, kv. km	Gyventojų skaičius	Gyventojų skaičius kv. km	Apylinkės centras
8.	Griežpelkių	52,89	1 881	35,56	Griežpelkiai
9.	Lumpėnų	100,27	2 382	23,76	Lumpėnai
10.	Vilkiškių	94,62	1 792	18,94	Vilkiškiai
11.	Mociškių	73,44	1 252	17,05	Mociškiai
Iš viso:		745,95	19 185	25,72	

42 lentelė. Priekulės rajono apylinkės ir apylinkių centrai. 1954 m.[1378]

Eilės Nr.	Apylinkė	Plotas, kv. km	Kiemai	Gyventojų skaičius	Gyventojų skaičius kv. km	Apylinkės centras
1.	Mieželių	103	470	2 731	26,51	Venckai
2.	Saugų	77	514	1 658	21,53	Saugai. Be Berciškės, Virkytų ir Žagatpurvių kaimų
3.	Pėžaičių	88	438	1 689	19,19	Pėžaičiai. Su Skomantų apylinke (be Stripeikių kaimo)
4.	Vilkyčių	63	534	1 794	28,48	Vilkyčiai
5.	Agluonėnų	41	288	668	16,29	Agluonėnai
6.	Dituvos	92	270	962	10,46	Dituva
Iš viso:		464	2 514	9 502	20,48	

43 lentelė. Šilutės rajono apylinkės ir apylinkių centrai. 1953 m. birželio 26 d.[1379]

Eilės Nr.	Apylinkė	Plotas, kv. km	Gyventojų skaičius	Gyventojų skaičius kv. km	Apylinkės centras
1.	Kintų	108	1 734	16,06	Kintai
2.	Traksėdžių	95	2 027	21,34	Traksėdžiai
3.	Pagrynių	77	1 267	16,45	Pagryniai
4.	Jonaičių	58,33	1 523	26,11	Jonaičiai
5.	Ramučių	59	1 150	19,49	Ramučiai
6.	Juknaičių	110	2 305	20,95	Juknaičiai
7.	Rusnės	52	2 021	38,87	Rusnė
Iš viso:		559,33	12 027	21,50	

[1378] Priekulės rajono DŽDT VK. 1954 m. apylinkių sustambinimo projektas. *KLRVA*, f. 184, ap. 1, b. 42, l. 1–3.

[1379] Šilutės rajono DŽDT VK Sprendimas Nr. 379 „Dėl Šilutės rajono apylinkių sustambinimo projekto patvirtinimo“. 1953 m. birželio 26 d. *KLRVA*, f. 253, ap. 1, b. 35, l. 169–170.

Klaipėdos universiteto leidykla

Rubenas Bukavickas
SOVIETIZACIJA KLAIPĖDOS KRAŠTE: SOCIOKULTŪRINĖS IR SOCIOEKONOMINĖS TRANSFORMACIJOS 1945–1960 METAIS
Mokslo daktaro disertacija

Klaipėda, 2020

SL 1335. 2020 09 21. Apimtis 29,67 sąl. sp. l. Tiražas 15 egz.
Klaipėdos universiteto leidykla, Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda
Tel. (8 46) 398 891, el. paštas: leidykla@ku.lt, interneto adresas: http://www.ku.lt/leidykla/
Spausdino UAB „Druka“, Mainų g. 5, 94101 Klaipėda